Засновники журналу:
Подільський державний аграрно-технічний університет
ПВНЗ «Хмельницький економічний університет»
ПП «Інститут економіки, технологій і підприємництва»,
Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН

Головний редактор:
Стельмащук А.М.,
д.е.н., професор

Заступник головного редактора:
Волощук К.Б.,
д.е.н., професор

Відповідальний секретар:
Печенюк А.В., к.е.н., доцент

Редакційна рада:
Іванишин В.В., д.е.н., проф.
Кулик С.М.
Смоленюк Р.П., к.е.н., доцент
Стельмащук А.М., д.е.н., проф

Редакційна колегія:
Варченко О.М., д.е.н., проф.
Губені Ю.Е., д.е.н., проф.
Дем'яненко М.Я., д.е.н., проф., акад. НААН
Зінчук Т.О., д.е.н., проф.
Іванишин В.В., д.е.н., проф.
Лотоцький І.І., д.е.н., проф.
Лучик С.Д., д.е.н., проф.
Мазур Н.А., д.е.н.
Малік М.Й., д.е.н., проф., акад. НААН
Місюк М.В., д.е.н.
Пуцентейло П.Р., д.е.н.
Рудик В.К., к.е.н., доцент
Саблук П.Т., д.е.н., проф., акад. НААН
Ульянченко О.В., д.е.н., проф., чл.-кор. НААН
Чикуркова А.Д., д.е.н., проф.

Зарубіжні вчені
Павлов К.В., д.е.н., проф. (Росія)
Пармакли Д.М., д.е.н., проф. (Молдова)
Усенко Л.М., д.е.н., проф. (Росія)
Шмарловська Г.О., д.е.н., проф. (Білорусь)
Горновіч Мірослав, хаб. д.е.н., проф. (Польща)
Маркс-Бєльська Рената, хаб. д.е.н., (Польща)

Наукові редактори:
Загнітко Л.А., к.е.н., доцент
Корженівська Н.Л., к.е.н., доцент
Пастух Ю.А., к.е.н., доцент
Петрушенко О.О., к.філ.н.
Сава А.П., к.е.н., с.н.с.
Сидорук Б.О., к.е.н., с.н.с.
Ящук Т.С., к.с.-г.н., с.н.с.

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ

2' 2015 (57)

Зміст

I. Економіка та інноваційний розвиток національного господарства

Турило А.М., Ковальчук М.В. КОНЦЕПЦІЯ ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ МІНЕРАЛЬНО-СИРОВИННОЇ БАЗИ ГІРНИЧО-ЗБАГАЧУВАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ 5

Терьошкіна Н.Є. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ 11

Абрамик М.І. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИРОЩУВАННЯ ПШЕНИЦІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР 18

Рожко А.О. Барвінок І.В. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ПОЛІТИКИ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ В УКРАЇНІ В ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД 22

Тустанівський Б.О. СИНЕРГІЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН США ТА ЄС 29

Гилка М.Д. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КЛАСТЕРНИХ ФОРМУВАНЬ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ 34

Іринчина І.Б. АСИМЕТРІЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА НА ПРИКЛАДІ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ 39

Колесников В.І. ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ 45

Свинтух М.Б. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ 51

II. Економіка та конкурентоспроможність підприємств

Дзядикевич Ю.В., Любезна І.В., Розум Р.І. ВНУТРІШНЬО-ГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЦЕЛЮЛОЗНО-ПАПЕРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ 57

Сталінська О.В. СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛІЗАЦІЄЮ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ БІЗНЕС-МОДЕЛЮВАННЯ 63

Седікова І.О. СУЧАСНИЙ СТАН ТА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ 67

Митяй О.В. МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТО-СПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ 70

Співак С.М., Кравчук Н.В. УДОСКОНАЛЕННЯ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ МЕБЛЕВИХ ПІДПРИЄМСТВ 78

Шеленко Д.І., Матковський П.Є., Баланюк С.І. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМНОСТІ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ 82

Кухарук А.Д., Іванова Т.В. ІНДИКАТОРИ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ЯК ПРОЦЕСУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА 86

Гурмак Н.Д. ПОСЕРЕДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПО-ДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ І ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ 90

Криворучко О.С. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ 95

III. Економічна політика регіонального розвитку і місцеве самоврядування

Павлов К.В. РАЗВИТИЕ ТРАДИЦИОННЫХ ПРОМЫСЛОВ В РЕГИОНАХ КАК ФАКТОР ИМПОРТОЗАМЕЩАЮЩЕЙ МОДЕЛИ МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ РОССИИ 101

Фігурка М.В. АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ЖИТЛОМ ТА ПОБУТОВИМИ ЗРУЧНОСТЯМИ НАСЕЛЕННЯ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ 109

Куценко В.І. РОЗБУДОВА АРХІТЕКТУРИ РАЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ 113

IV. Економіка природокористування та екологізація навколишнього середовища

Авдющенко А.С. КРАЩІ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГІРНИЧО-ВИДОБУВНОГО СЕКТОРУ ПОЛЬЩІ 122

Заставнюк Л.І., Зигрій О.В. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У АГРОФОРМУВАННЯХ РИНКОВОГО ТИПУ 128

Редактор:
Довгань О.М.

Рекомендовано до друку рішенням редакційної колегії, протокол № 2 від 04.03.2015р.

Виходить щомісячно

Реєстраційне посвідчення
Серія КВ № 11715-586Р
від 08.08.2006р.

Перереєстровано:
Реєстраційне посвідчення
Серія КВ № 19945-9745ПР
від 28.05.2013р.

Затверджено:
Постановою Президії ВАК України від 14 червня 2007 р. №1-05/6 як наукове фахове видання України (економічні науки)

Постановою Президії ВАК України від 10 березня 2010 р. № 1-05/2 як наукове фахове видання України (економічні науки)

ISSN 2309-1533
ISSN 2310-4864 (ел. вар.)

Журнал «Інноваційна економіка» в наукометричних базах:
РИНЦ – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859
INDEX COPERNICUS – http://journals.indexcopernicus.com/+,p12420,3.html

Підписано до друку
06.03.2015р.

Формат 70х108/16
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк арк. 26,8

Тираж 300 прим.

Віддруковано з готових діапозитивів в СМП «ТАЙП»
вул. Чернівецька, 44 б,
м. Тернопіль, 46000

Автори статей несуть відповідальність за достовірність наведеної інформації (точність наведених у статті даних, цитат, статистичних матеріалів тощо) та за порушення прав інтелектуальної власності інших осіб.

Висловлені авторами думки можуть не співпадати з точкою зору редакції.

Передрук дозволяється лише зі згоди автора.

Тютюнник Г.О. ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА 134
Луців О.В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДНИМИ РЕСУРСАМИ..... 137

V. Демографія, зайнятість населення і соціально – економічна політика

Муравка П.П. СУТНІСТЬ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ. ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ФОРМУВАННЯ В УМОВАХ АГРАРНОГО РИНКУ 142
Юркевич Г.Й. СУЧАСНІ МЕТОДИ ОЦІНКИ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІЗАЦІЇ..... 146
Лавриненко Л.М. РИНОК ПРАЦІ В УКРАЇНІ ТА СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ..... 154
Руденко О.М. ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ: ТЕОРЕТИКО - МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ..... 160

VI. Маркетинг і ринкові відносини

Баланюк І.Ф., Іваночко Н.В. УПРАВЛІННЯ ЗБУТОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ..... 165
Петрашко Л.П., Романьок Т.В. ОЦІНКА ОБ'ЄКТІВ ВІДПОВІДАЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩІ..... 169
Соловій С.Б. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ... 174
Баглей Р.Р. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ І ФОРМУВАННЯ КОРПОРАЦІЙ... 181
Селезньова О.О. ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ..... 186
Шевчук О.А. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ СТАНОВЛЕННЯ ЛІДЕРСТВА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА РИНКУ.... 192
Івашків І.М. ЕКСПОРТ ВІТЧИЗНЯНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ Й ДИЛЕМА ВИБОРУ: ІНТЕГРАЦІЯ У ЄС ЧИ В МИТНИЙ СОЮЗ.. 196
Задворних С.С. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ПО БОРОТЬБІ З ТІНІЗАЦІЄЮ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ..... 200
Тропіцина Ю.С. ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДИКИ ОЦІНКИ ЗАГАЛЬНОГО ЕФЕКТУ АУТСОРСИНГОВИХ ПОСЛУГ НА ПІДПРИЄМСТВІ ПАТ «РОСС».... 204

VII. Фінансово-кредитна і грошова політика

Денисюк О.М., Ковальчук С.П. ІННОВАЦІЙНА МЕТОДИКА ПРОГНОЗУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ВКЛАДЕНЬ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ МЕТОДІВ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ..... 211
Ляхович Л.А. АНАЛІЗ РИЗИКІВ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ ПІДПРИЄМСТВ..... 216
Буряк О.П. ІНСТРУМЕНТИ ПОДОЛАННЯ БАНКІВСЬКИХ КРИЗ У ПОЛЬЩІ, ЯПОНІЇ, ФРАНЦІЇ, ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ТА КАНАДІ..... 221
Щербина О.В. ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ РЕФІНАНСУВАННЯ НБУ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ..... 226
Безродна О.С. ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКУ ТА ІНСТРУМЕНТИ ЇЇ ОЦІНКИ..... 231

VIII. Статистика, облік, аналіз та аудит

Потриваєва Н.В., Шевченко І.В. ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ВИТРАТ НА ЇХ ПОЛІПШЕННЯ..... 235
Белова І.М. СУТЬ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ЙОГО МІСЦЕ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ..... 241
Поліщук О.Т. КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ 246

IX. Інформаційні технології та економічна безпека

Бурлаков О.С., Кінаш І.А. МЕТОДИКА ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОГО ЕФЕКТУ ВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЇ ОБЛІКУ..... 251
Гощинський А.В. УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНИМИ ПОТОКАМИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ТРАНСКОРДОННОГО ДІЛОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЄВРОРЕГІОНІВ УКРАЇНИ..... 255
Лапін А.В. ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЇ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ 262

РЕФЕРАТИ..... 268
АВТОРИ НОМЕРА..... 326

Founders of the journal:
Podolskyi State Agrarian and Technical University
Private Institution of Higher Education "Khmelnytskyi economical University"
Private enterprise "Institute of Economics, Technologies and Entrepreneurship"
Ternopil State Agricultural Experimental Station of the Institute of Feeds Research and Agriculture of Podillia of NAAS

Chief editor:
Stelmashchuk A.M.,
Dr.econ.sc., prof.

Deputy chief editor:
Voloschuk K.B.,
Dr.econ.sc., prof.

Executive Secretary:
Pecheniuk A.V.,
Candidate of Economic Sciences, associate professor

Editorial Council
Ivanyshyn V.V., Dr.econ.sc., prof.
Kulyk S.M.
Smoleniuk R.P., Cand.econ.sc., assoc. prof.
Stelmashchuk A.M., Dr.econ.sc., prof.

Editorial Board:
Varchenko O.M., Dr.econ.sc., prof.
Hubeni Yu.E., Dr.econ.sc., prof.
Demianenko M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
Zinchuk T.O., Dr.econ.sc., prof.
Ivanyshyn V.V., Dr.econ.sc., prof.
Lototskyi I.I., Dr.econ.sc., prof.
Luchyk S.D., Dr.econ.sc., prof.
Mazur N.A., Dr.econ.sc.
Malik M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
Misiuk M.V., Dr.econ.sc.
Putsenteilo P.R., Dr.econ.sc.
Rudyk V.K., Cand.econ.sc., assoc. prof.
Sabluk P.T., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
Ulianchenko O.V., Dr.econ.sc., prof., corresponding member of NAAS
Chykurkova A.D., Dr.econ.sc.

Foreign scientists:
Pavlov K.V., Dr. econ.sc., prof. (Russia)
Parmakli D.M., Dr. econ.sc., prof. (Moldova)
Usenko L.M., Dr. econ.sc., prof. (Russia)
Shmarlovska G.O., Dr.econ.sc., prof. (Belarus)
Gornowicz Miroslaw, Dr. hab., prof. UWM (Poland)
Marks-Bielska Renata, Dr. habil (Poland)

Scientific editors:
Zahnitko L.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
Korzhenivska N.L., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
Pastukh Yu.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
Petrushenko O.O., Cand. Sci. (Philological) Assoc. Prof.
Sava A.P., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow
Sydoruk B.O., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow
Yashchuk T.S., Cand. Sc. (Agricultural), senior research fellow

INNOVATIVE ECONOMY

Scientific and Production journal

2'2015 (57)

Contents

I. Economy and innovative development of the national economy

Turilo A.M., Kovalchuk M.V. THE CONCEPT OF SUPPORT AND DEVELOPMENT OF MINERAL AND RAW MATERIALS BASE AT THE MINING AND PROCESSING ENTERPRISES ON THE INNOVATIVE BASIS.... 5

Teryoshkina N.Ye. FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISMS OF REALIZATION OF NATIONAL INNOVATIVE STRATEGY..... 11

Abramyk M.I. MAIN TENDENCIES FOR CULTIVATION OF WHEAT: NATIONAL AND INTERNATIONAL DIMENSION..... 18

Rozhko A.O., Barvinok I.V. IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF POLICY TOWARDS IMPORT SUBSTITUTION IN UKRAINE IN THE POST-CRISIS PERIOD..... 22

Tustanivskyi B.O. SYNERGY OF FOREIGN TRADE RELATIONSHIP OF THE USA AND THE EU..... 29

Hylka M.D. TRENDS OF CLUSTER FORMATIONS DEVELOPMENT IN AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE..... 34

Irynchyna I.B. ASYMMETRY OF INNOVATION DEVELOPMENT OF THE WORLD ECONOMY SUBJECTS ON THE EXAMPLE OF PHARMACEUTICAL MARKET..... 39

Kolesnykov V.I. ECONOMY DIVERSIFICATION AS A MECHANISM OF RURAL AREAS DEVELOPMENT UNDER CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES..... 45

Svyntukh M.B. WAYS OF INCREASING THE USE OF FOREST RESOURCES IN UKRAINE 51

II. Economy and competitiveness of the enterprises

Dziadykevych Yu.V., Liubezna I.V., Rozum R.I. INTERNAL ECONOMIC CONTROL FOR USE OF MATERIAL RESOURCES AT THE ENTERPRISES OF PULP AND PAPER INDUSTRY..... 57

Stalinska O. STRATEGIC MANAGEMENT OF ENTERPRISE CAPITALIZATION BASED ON BUSINESS MODELING..... 63

Sedikova I.A. CURRENT STATUS AND ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM OF MEAT AND GROCERY SUBCOMPLEX..... 67

Mityay O.V. METHODICAL TOOL FOR ESTIMATION OF COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES OF AGROINDUSTRIAL COMPLEX 70

Spivak S.M., Kravchuk N.V. IMPROVED MODEL OF MANAGEMENT BY EXPENSES OF FURNITURE ENTERPRISES..... 78

Shelenko D.I., Matkovskyi P.E., Balanyuk S.I. MAIN AREAS OF SUPPORT SYSTEMATIC DIVERSIFICATION AT AGRICULTURAL ENTERPRISES..... 82

Kukharuk A.D., Ivanova T.V. INDICATORS OF ACHIEVING THE OBJECTIVES OF RESTRUCTURING AS THE PROCESS OF ENHANCING THE ENTERPRISE'S INTERNATIONAL COMPETITIVENESS..... 86

Hurmak N.D. AGRICULTURAL ENTERPRISES' INTERMEDIARY ACTIVITY: ESSENCE AND ECONOMIC VALUE..... 90

Kryvoruchko O.S. THEORETICAL ASPECTS FOR COMPETITIVENESS OF TRADE ENTERPRISES..... 95

III. The economic policy of regional development and local government

Pavlov K.V. DEVELOPMENT OF TRADITIONAL TRADES IN THE REGION AS A FACTOR OF IMPORT-SUBSTITUTION MODEL OF MODERNIZATION RUSSIAN ECONOMY 101

Fihurka M.V. ANALYSIS OF HOUSING PROVISION AND HOUSEHOLD UTILITIES OF POPULATION IN IVANO-FRANKIVSK REGION..... 109

Kutsenko V.I. THE DEVELOPMENT OF THE ARCHITECTURE FOR A RATIONAL STRUCTURE OF THE ECONOMY OF THE REGION IN THE CONDITIONS OF FORMATION OF INNOVATION AND ORIENTED ECONOMY 113

IV. Environmental economics and ecologization of the environment

Avdiushchenko A.S. BEST PRACTICES OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FORMATION FOR MINING WASTE MANAGEMENT IN POLAND 122

Zastavnyuk L.I., Zyhriy O.V. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF FORMATION THE SYSTEM OF RATIONAL USE AND PROTECTION OF LAND IN MARKET-TYPED AGRARIAN..... 128

Editor:
Dovhan O.M.

Recommended for publication by the decision of the Editorial Board, protocol No. 2 from 04.03.2015

Periodicity - once a month

Licence of government registration of printed mass media
КВ № 11715-586Р
from 08.08.2006

Re-registered:
Licence of government registration of printed mass media
КВ № 19945-9745ПР
from 28.05.2013

Approved:
as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/6; issued 14.06.2007)

as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/2; issued 10.03.2010)

ISSN 2309-1533 (Print)
ISSN 2310-4864 (Online)

The journal "Innovative economy" is included in the international scientometric databases:
RYNTS –
http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859
INDEX COPERNICUS –
http://journals.indexcopernicus.com/+,p12420,3.html

Signed for printing
06.03.2015

Format 70x108/16. Offset paper.
Printing is offset.
Con. print pages 26,8

Circulation is 300 copies.

It has been printed from ready slides in SMP «TYPE»
str. Chernivetska, 44,
Ternopil, 46000

The authors of the articles are responsible for the authenticity of the information (the accuracy of the presented information in the article, quotations, statistical materials, etc.) and for violation of intellectual property rights of others.
Opinions expressed by the authors may not reflect the views of the editors.
Reprinting is permitted only with the consent of the author.

Tiutiunnik H.O. ECOLOGICAL AND ECONOMIC INSTRUMENTS FOR MARKET REGULATION OF ORGANIC FARMING…… 134

Lutsiv O.V. CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF INNOVATIVE MODEL OF NATURAL RESOURSE MANAGEMENT…… 137

V. Demography, population employment and social - economic policy

Muravka P.P. THE ESSENCE OF THE LABOR POTENTIAL. FEATURES OF ITS FORMATION UNDER THE CONDITIONS OF AGRICULTURAL MARKET…… 142

Yurkevych H.Y. MODERN METHODS OF PERSONNEL EVALUATION OF ORGANIZATION…… 146

Lavrynenko L.M. THE LABOR MARKET IN UKRAINE AND SOCIAL FUNCTION OF THE STATE…… 154

Rudenko O.M. THE TRANSFORMATION OF SOCIAL AND LABOR RELATIONS IN THE CONTEST OF SOCIAL DEVELOPMENT: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT…… 160

VI. Marketing and market relations

Balaniuk I.F., Ivanochko N.V. MANAGEMENT OF SALES ACTIVITY OF ENTERPRISES: ESSENCE AND MEANING…… 165

Petrashko L.P., Romanok T.V. THE ASSESSMENT OF RESPONSIBLE INVESTMENT OBJECTS IN UKRAINIAN BISUNESS ENVIRONMENT…… 169

Solovii S.B. DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF MANAGEMENT OF FINANCIAL INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN UKRAINE…… 174

Bahlei R.R. FEATURES OF DEVELOPMENT AND FORMING OF CORPORATIONS…… 181

Seleznova O.O. FUNCTIONAL ASPECTS OF ENTERPRISES' MANAGEMENT MARKETING ACTIVITIES…… 186

Shevchuk O.A. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR DEVELOPMENT OF LEADERSHIP AT DOMESTIC ENTERPRISES ON THE MARKET…… 192

Ivashkiv I.M. EXPORT OF DOMESTIC AGRICULTURAL PRODUCTION AND DILEMMA OF CHOICE FOR UKRAINE: EU INTEGRATION OR IN CUSTOMS UNION…… 196

Zadvornykh S.S. RECOMMENDATIONS FOR IMPLEMENTATION OF THE FOREIGN EXPERIENCE AGAINST THE SHADOW OF FINANCIAL FLOWS… 200

Tropitsyna Yu.S. IMPLEMENTATION OF THE METHODOLOGY FOR ASSESSING THE OVERALL EFFECT OF OUTSOURCING SERVICES AT THE ENTERPRISE PJSC "ROSS" …… 204

VII. Financial–credit and monetary policy

Denysiuk O.M., Kovalchuk S.P. INNOVATIVE METHODOLOGY OF FORECASTING INVESTMENTS USING METHODS OF ECONOMICAL AND MATHEMATICAL MODELING …… 211

Liakhovych L.A. RISK ANALYSIS OF INVESTMENT PROJECTS OF ENTERPRISES…… 216

Buryak O.P. INSTRUMENTS FOR OVERCOMING BANK CRISES IN POLAND, JAPAN, FRANCE, GREAT BRITAIN AND CANADA…… 221

Shcherbyna O. FEATURES OF REFINANCING MECHANISM OF NBU AMID FINANCIAL INSTABILITY…… 226

Bezrodna O.S. FINANCIAL ACTIVITY OF THE BANK AND TOOLS OF ITS ASSESSMENT…… 231

VIII. Statistics, accounting, analysis and audit

Potryvaieva N.V., Shevchenko I.V. FEATURES OF ACCOUNTING LAND RESOURCES FOR AGRARIAN PURPOSE AND THE COSTS FOR THEIR IMPROVEMENT…… 235

Belova I.M. ESSENCE OF MANAGEMENT ACCOUNTING AND ITS PLACE IN THE SYSTEM OF ENTERPRISE MANAGEMENT…… 241

Polishchuk O.T. CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY: THE ESSENCE AND FEATURES OF ACCOUNTING…… 246

IX. Information technology and economic security

Burlakov O.S., Kinash I.A. METHOD OF EVALUATION OF ECONOMIC EFFECT FROM IMPLEMENTATION AND USE TOOLS OF ACCOUNTING COMPUTERIZATION …… 251

Goschynskyi A.V. MANAGEMENT OF INFORMATION FLOWS OF ENSURING CROSS-BORDER BUSINESS COOPERATION OF THE EUROREGIONS IN UKRAINE…… 255

Lapin A.V. INTERNET-TECHNOLOGIES AS A COMPONENT OF THE INFORMATION SUPPLY OF UKRAINE'S ENTERPRISES…… 262

……

ABSTRACTS …… 268

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS…… 326

ЕКОНОМІКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 658.152:[622.012+622.013]

Турило А.М.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів суб'єктів господарювання та інноваційного розвитку
Ковальчук М.В.,
аспірант
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

КОНЦЕПЦІЯ ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ МІНЕРАЛЬНО-СИРОВИННОЇ БАЗИ ГІРНИЧО-ЗБАГАЧУВАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ

Turilo A.M.,
dr.sc.(econ.), professor, head of the department of business entities' finance and innovative development
Kovalchuk M.V.,
graduate student
SIHE "Kryvyi Rih National University"

THE CONCEPT OF SUPPORT AND DEVELOPMENT OF MINERAL AND RAW MATERIALS BASE AT THE MINING AND PROCESSING ENTERPRISES ON THE INNOVATIVE BASIS

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання промислових підприємств України пріоритетним напрямком підвищення їх конкурентоспроможності є орієнтація на інноваційний шлях розвитку. Особливого значення такий напрямок набуває для підприємств гірничо-металургійного комплексу з незначною глибиною переробки сировини та рівнем доданої вартості, якими є перш за все гірничо-збагачувальні комбінати. За результатами багаторічної експлуатації родовищ корисних копалин з кон'юнктурним корегуванням первісних проектів за рахунок порушення технологічних норм та параметрів розробки простежується тенденція до необоротного вибуття виробничих потужностей залізорудних кар'єрів. З огляду на це, актуальними та невідкладними є питання перегляду інвестиційної стратегії видобувних підприємств з метою концентрації зусиль на проведення ефективної інноваційної діяльності у сировинній базі. Відновлення проектних і нормативних вимог до експлуатації родовищ та подальший їх розвиток відповідає Загальнодержавній програмі розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Створенню та розвитку методологічної бази щодо визначення сутності, механізму управління та економічної оцінки ефективності інновацій присвячено багато наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема Й. Шумпетера, А.І. Акмаєва, О.І. Амоші, А.А. Ваага, О.А. Зінченко, Н.В. Заваліна, Б. Твіст, А.М. Турила та ін. Незважаючи на значний внесок в теорію та практику реалізації інновацій, удосконалення методів оцінки їх кількісних та якісних характеристик поза увагою залишається проблема інноваційної підтримки та подальшого розвитку підприємств мінерально-сировинного спрямування. Це перш за все стосується таких невирішених питань, як визначення пріоритетних напрямків інноваційної діяльності кар'єрів гірничо-збагачувальних комбінатів, оцінки інвестиційних потреб об'єктів і процесів сировинної бази та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є розвиток теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо формування концепції інноваційної підтримки мінерально-сировинної бази гірничо-збагачувальних комбінатів в ускладнених умовах експлуатації родовищ та нестабільного попиту на залізомістку товарну продукцію.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стабілізація та подальше зростання економіки України в умовах інтеграції її промислових підприємств у світовий економічний простір неможливе без

становлення вітчизняного виробництва на шлях повномасштабного інноваційного розвитку [2]. Головною метою такого розвитку є забезпечення конкурентоспроможності продукції на основі підвищення технологічного та організаційно-технічного рівня виробництва. Це в значній мірі стосується й гірничо-збагачувальних комбінатів з видобутку та переробки залізних руд відкритим способом, як превалюючої мінерально-сировинної бази гірничо-металургійного комплексу, експортний потенціал якого складає близько 40% валютних надходжень до бюджету.

Гірничо-збагачувальні комбінати були уведені в експлуатацію ще в середині минулого століття і характеризуються інертністю технологій до змін на інноваційній основі за об'єктивних причин. По-перше, сформовані параметри системи розробки в сучасних кар'єрах до глибини 350-450 м є наслідком таких технологій. По-друге, багаторічне недовиконання обсягів розкривних робіт по відношенню до проектних значень призвело до того, що у найближчі 7-12 років може статися необоротне вибуття виробничих потужностей, що знижує мінерально-ресурсний потенціал гірничо-збагачувальних комбінатів [3, с. 79]. У даному випадку потенціалом можна вважати досягнутий рівень використання мінерально сировинної бази гірничо-збагачувальних комбінатів, який кореспондується з рівнем використання проектних потужностей кар'єрів у середньому на рівні 84% [4; 5]. Проте потенційні можливості залізорудних кар'єрів можуть сягати навіть значень за первісними проектами і представляють собою сукупність можливостей, які можуть бути використані для підтримки сировинної бази і в перспективі - подальшого збільшення величини та рівня використання виробничої потужності кар'єрів. Сприятливими для цього є перш за все наявність балансових запасів залізних руд у контурах кар'єрів ще на 27-70 років.

Зважаючи на те, що активна частина основних засобів видобувних підприємств зношена на 50-90%, ймовірність досягнення технологічного успіху, тобто принаймні показників, які передбачено проектами, залежить від інвестиційно-інноваційної стратегії підприємств. У більшості випадків технологічний успіх є функцією доступності фінансових ресурсів [6, с. 156], які в сучасних умовах господарювання є вкрай обмеженими. У цьому контексті необхідно зазначити про вирішальну залежність нововведень від обсягів їх фінансування (інвестування). Звичайно, що в першу чергу наявність фінансових ресурсів, а не здатність менеджменту реалізувати інновації, визначає інноваційний потенціал комбінатів.

Низька інноваційна активність гірничо-збагачувальних підприємств, як сировинної бази гірничо-металургійного комплексу полягає у їх низькому платоспроможному попиті на інновації, відсутності прозорої законодавчої бази з боку держави і великого ризику та неможливості впровадження базових техніко-технологічних інновацій. Досвід показує, що інноваційна активність характеризується великим рівнем помилок та ризиків на всіх етапах інноваційного процесу. Перш за все це стосується високих цін на гірничотранспортне устаткування високої продуктивності, що складає 14% всіх невдалих інновацій [7, с. 38]. Проте, є певні переваги у активізації інноваційної діяльності гірничих підприємств, які полягають у дешевій, але високо освітній робочій силі, доступності мінеральних ресурсів та розвиненій виробничій інфраструктурі.

Виходячи з вищевикладеного, актуальним є питання запровадження удосконалюючих техніко-технологічних інновацій у формі оновлення, модернізації, розповсюдженні та диференціації нових поколінь техніки та локальних технологій з урахуванням специфічних завдань та сфер їх застосування. Такими зокрема є: об'єкти циклічно-потокової технології на новій конструктивній основі; технології відпрацювання бортів кар'єрів в зонах обвалення; технологія розкриття кар'єрів з глибоким уведенням залізничного транспорту тунелями; автосамоскиди великої вантажопідйомності; гідравлічні екскаватори з ємністю ковша 15 м^3 і більше; еколого- та ресурсозберігаючі технології тощо. Зважаючи на велике антропогенне навантаження на навколишнє середовище, що створюють об'єкти та процеси гірничого виробництва (кар'єри, відвали, шламосховища, збагачувальні, агломераційні та фабрики обгрудкування), одним з інноваційних пріоритетів гірничо-збагачувальних комбінатів є впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій, що має враховуватися при формуванні бюджету інноваційного розвитку. Удосконалюючі техніко-технологічні інновації необхідно спрямовувати на підтримку мінерально-сировинної бази комбінатів шляхом відтворення параметрів системи розробки та підвищення рівня використання виробничої потужності кар'єрів.

Недосконалість законодавчої бази та обмеженість інвестиційних ресурсів щодо ефективної реалізації державної науково-технічної та інноваційної політики, створення сприятливих умов для стабілізації та подальшого розвитку підприємств гірничо-металургійного комплексу змушує вчених та фахівців виробництва спиратися у вирішенні зазначених завдань переважно на організаційно-економічні важелі. Основними з таких важелів є удосконалення організації ремонту гірничотранспортного устаткування, системи технічного планування, ресурсного та технічного забезпечення, а також планування режиму роботи кар'єра [8, с. 254-255; 9, с. 29-38]. Виходячи з цього, важливими є так звані умовні інновації, які спрямовані на продовження терміну служби застарілих поколінь техніки. Такі інновації пов'язані з відновленням гірничотранспортного устаткування, потенціал яких в основному вичерпано. Зазначені важелі спроможні тільки у короткостроковому періоді

підвищити ступінь використання виробничої потужності кар'єра у межах терміну її необоротного вибуття за гірничотехнічних і гірничогеологічних умов.

Досягнення мети розвитку гірничорудної промисловості на інноваційній основі не обмежується удосконаленням законодавчої сфери. Останнім часом особливого значення набувають дослідження з удосконалення методологічного апарату з визначення економічної сутності такої категорії, як «інновація», її трансформації за етапами та масштабами реалізації, завдань інноваційного характеру та кількісної оцінки її параметрів. Понятійний апарат щодо інновації та її похідних у науковій літературі використовується досить довільно. Окрім того, запроваджуються додаткові терміни, які за своєю економічною сутністю є штучними та дублюють загальновідомі. Наприклад, термін «інновацізація виробництва» [10] є комбінацією понять «інноваційна діяльність» і «нововведення», хоча останні два відображають не тільки зміст, але й логічну послідовність реалізації інновацій. Часто ототожнюється поняття «інновація» і «нововведення», хоча у деяких дослідженнях нововведеннями називають інновації лише після того, як вони вже використовуються у господарській діяльності і приносять прибуток. Необхідно погодитися з авторами [11], які пропонують етапність реалізації інновацій за схемою «інновація = нововведення + досягнута ефективність», тобто кінцевим результатом впровадження інновацій є нововведення у формі конкретної техніки, технології, організації виробництва та ін. з інноваційними якостями, що приносять прибуток.

Довільне використання термінів «науково-технічна політика», «інноваційна політика», «інноваційна діяльність», «інноваційна активність», «інноваційний процес» та ін. не враховує певну наступність і послідовність етапів реалізації інновацій на підприємстві в цілому і гірничо-збагачувальному зокрема. За своєю сутністю зазначені терміни характеризують етапність зміни техніко-технологічного рівня виробництва і визначають алгоритм наукового пошуку у вирішенні завдань інноваційного спрямування. Аналіз наукових досліджень свідчить, що навіть структурним підрозділам гірничо-збагачувальних комбінатів надається функція формування інноваційної політики [12], хоча інноваційна політика це одна з форм державного управління інноваційною діяльністю, тобто процесом створення сприятливих умов такої діяльності. Все це мотивує суб'єктів господарювання використовувати досягнення науково-технічного прогресу у виробництві. Відомо, що сучасні гірничо-збагачувальні комбінати є складовою вертикально інтегрованих структур, які пов'язані між собою та об'єднані за технологічним принципом і діють як механізм вертикальної інтеграції виробництва та реалізації залізомісткої продукції. Саме такі структури визначають інноваційну політику в контексті державних інноваційних пріоритетів. Окрім того, вони визначають споживачів та обсяги реалізації залізомісткої товарної продукції як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках, а також інвестують інноваційну діяльність зокрема для запобігання диспропорцій між підприємствами структури і відповідно між структурними підрозділами самих підприємств. Зазначена мета реалізується організаційно-економічним механізмом в першу чергу для підтримки мінерально-сировинної бази комбінатів, підвищення їх інноваційного потенціалу на основі визначення необхідних інвестиційних ресурсів.

В умовах обмеженості джерел інвестування інноваційної діяльності гірничовидобувних підприємств, науковці намагаються частково вирішувати проблему підтримки сировинної бази переважно організаційними важелями. Такі важелі мають певні резерви підвищення рівня використання виробничої потужності кар'єрів, але й вони в основному вичерпані. Обгрунтування обсягів інвестиційних ресурсів для підтримки сировинної бази комбінатів пропонується здійснювати на основі такого показника, як «інвестиційне сприйняття», який визначає пріоритетність складових інноваційного процесу та його ефективність. Особливістю гірничовидобувних підприємств є їх велика інерційність до технологічних змін. Можна створити величезний інноваційний потенціал, спрямувати гігантські ресурси на стимулювання інноваційної активності, але при низькому інноваційному сприйнятті одержаний результат зовсім не виправдає очікування. На рисунку 1 наведено запропоновану ієрархію етапів реалізації інновацій на гірничо-збагачувальних комбінатах.

Існуючі тлумачення терміну «інноваційне сприйняття» за своєю сутністю означають як здатність сприймати інновації у контексті національної економіки, або здатність вищого керівництва вертикально інтегрованих структур у створенні організаційних умов, які сприяють інноваціям [13]. На теперішній час немає усталеного визначення терміну «інноваційне сприйняття», незважаючи на його часте вживання. Тим більше для вирішення завдань щодо підтримки мінерально-сировинної бази, кількісне визначення цього показника набуває принципового значення. Таким чином, інноваційне сприйняття об'єктів (процесів) мінерально-сировинної бази – це ступінь їх готовності до впровадження інноваційних локальних технологій, інноваційного гірничотранспортного устаткування та інновацій іншого характеру, який визначається як зважена за повною собівартістю видобутку різниця між одиницею та співвідношенням кількості інноваційних локальних технологій або кількості (балансової вартості) інноваційного гірничотранспортного устаткування до загальної їх кількості (балансової вартості) устаткування.

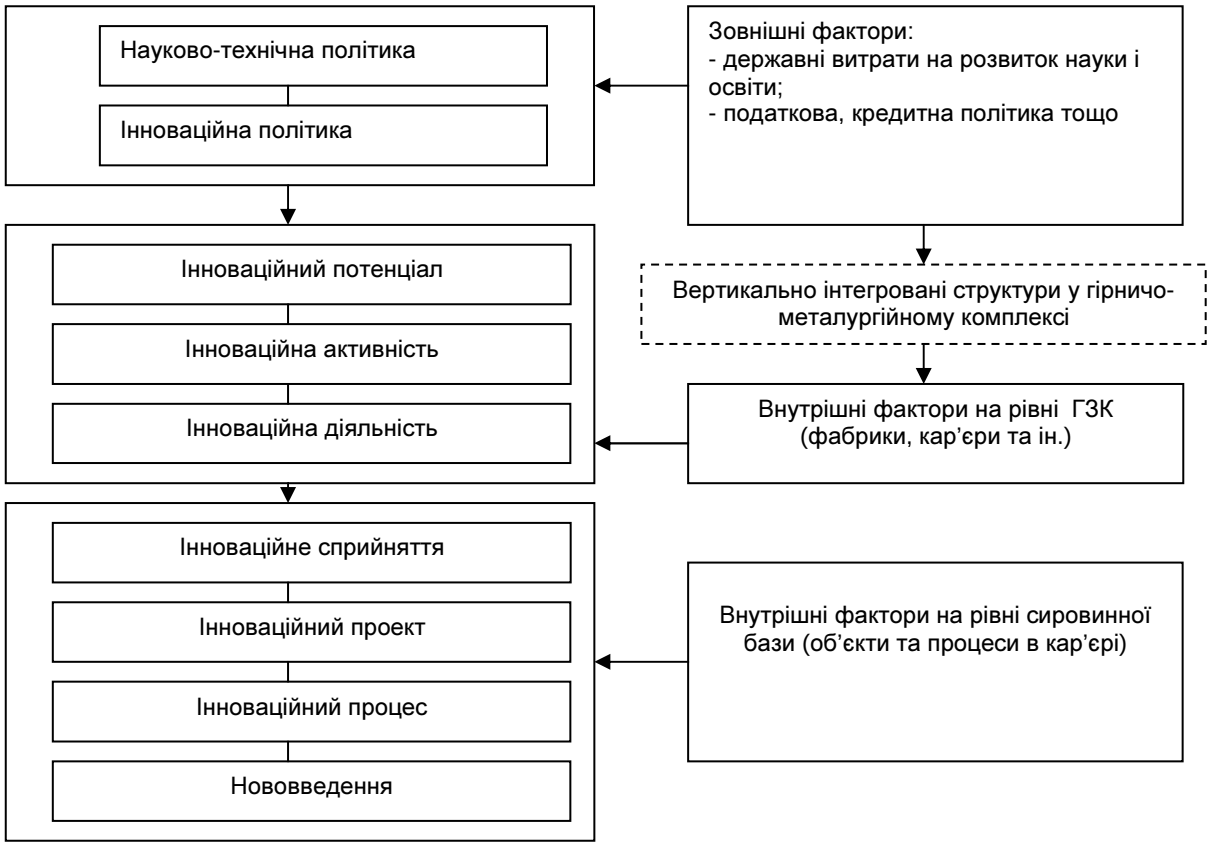

Рис. 1. Ієрархія етапів реалізації інновацій на гірничо-збагачувальних комбінатах
Джерело: авторська розробка

Тобто, цей показник показує резерви впровадження інноваційної техніки та технологій до рівня повної реконструкції кар'єра

$$IHC = \sum_{i=1}^{n} \delta_i \left(1 - \frac{N_{IH\,i}}{N_{3\,i}} \right) \text{ частка од.,}$$

де IHC - ступінь інноваційного сприйняття об'єктів (процесів) в кар'єрі, частка од.; δ_i - ваговий коефіцієнт i-го виду локальної технології або устаткування, частка од.; $N_{IH\,i}$ - кількість інноваційних локальних технологій або кількість (балансова вартість) інноваційного устаткування i-го виду, од. (грн.); $N_{3\,i}$ - загальна кількість локальних технологій або кількість (балансова вартість) інноваційного устаткування i-го виду, од. (грн.).

Запропонована кількісна оцінка інноваційного сприйняття обумовлена тим, що значні обсяги гірничої маси неодноразово обертаються в межах кар'єра за різними технологічними процесами (площадки перевантаження з одного виду транспорту на інший).

Окрім зазначених напрямків впровадження інновацій, не менш важливими є напрямки організаційного, мінерально-сировинного та екологічного характеру. В таблиці 1 наведено структуру напрямків інноваційної підтримки мінерально-сировинної бази гірничо-збагачувальних комбінатів та оціночні показники їх ефективного використання.

Серед організаційних напрямків інноваційної діяльності зокрема виділено такі процеси, як планування режиму гірничих робіт та комплексного освоєння родовища. Ці процеси у вирішальній мірі впливають на співвідношення обсягів виробництва розкривних і видобувних робіт та відповідною нормалізацію параметрів системи розробки до проектних значень. В свою чергу, технічні та локальні технологічні інновації спроможні підвищити тільки інтенсивність виконання режиму гірничих робіт і укластися в терміни необоротного вибуття виробничої потужності кар'єра з видобутку.

Таблиця 1

Структура напрямків інноваційної підтримки мінерально-сировинної бази гірничо-збагачувальних комбінатів та показники їх ефективного використання

Напрямки інноваційної діяльності	Об'єкти та процеси впровадження інновацій	Показники ефективності використання нововведень
Технічні інновації	1. Оновлення гірничотранспортного устаткування. 2. Модернізація гірничотранспортного устаткування. 3. Відновлення гірничотранспортного устаткування.	1. Коефіцієнт технічної готовності. 2. Коефіцієнт охоплення ефективним оновленням, модернізацією та відновленням устаткування. 3. Продуктивність та виробітка устаткування.
Технологічні інновації	1. Локальні технології та процеси підготовки гірничої маси до виймання, екскавації та її транспортування. 2. Комбіновані способи розкриття запасів. 3. Ресурсозберігаючі технології.	1. Швидкість поглиблення кар'єру та обсяг розкривних запасів. 2. Собівартість 1 тони гірничої маси за процесами. 3. Рівень енергоспоживання. 4. Норми витрат енергоресурсів.
Організаційні та мінерально-сировинні інновації	1. Планування напрямку розвитку та режиму гірничих робіт. 2. Удосконалення технологічних транспортних схем в кар'єрі. 3. Формування запасів руди за ступенем їх підготовленості до виймання. 4. Календарне планування гірничих робіт. 5. Комплексне освоєння родовища.	1. Коефіцієнт гірничої маси. 2. Пропускна та провізна здатність. 3. Вантажообіг. 4. Ступінь забезпеченості запасами готовими і підготовленими до виймання. 5. Коефіцієнт пропорційності і ритмічності. 6. Коефіцієнт використання режимного фонду робочого часу.
Екологічні інновації	1. Технічні та організаційні засоби зменшення неорганізованих шкідливих викидів. 2. Використання водоемульсійних вибухових речовин. 3. Способи технічної та біологічної рекультивації порушених земель. 4. Екологічні технології.	1. Обсяги шкідливих пило-газових викидів. 2. Інтенсивність порушення та рекультивації земель. 3. Платежі та штрафи за понадлімітні пило-газові викиди.

Джерело: авторська розробка

Зазначені напрямки за масштабами є складними та комплексними. На першому етапі використання нововведень терміном 5-10 років вирішуються питання відновлення проектних та нормативних показників експлуатації родовища, а в перспективі – подальшого розвитку мінерально-сировинної бази та підвищення конкурентоспроможності товарної залізомісткої продукції комбінатів. Такий підхід не виключає вирішення й екологічних проблем, що є інноваційним пріоритетом не тільки регіонального значення, але й економіки України в цілому. Впровадження організаційно-технічних та технологічних інновацій для зменшення антропогенного навантаження на навколишнє середовище повинно враховуватися при формуванні «бюджету інноваційного розвитку» гірничовидобувних підприємств. Для їх ефективної інвестиційно-інноваційної діяльності необхідним є сприйняття цього бюджету не тільки як джерела фінансового забезпечення інноваційних пріоритетів, але й як розуміння послідовності реалізації державної інноваційної політики.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, за результатами проведених досліджень сформовано систему уявлень та принципів про особливість та закономірності інноваційної діяльності гірничо-збагачувальних комбінатів в умовах поступового занепаду їх сировинної бази. Для запобігання необоротного вибуття виробничих потужностей комбінатів з видобутку класифіковано інноваційні етапи їх діяльності та визначено структуру напрямків інноваційної підтримки об'єктів та процесів в кар'єрі. Запропоновано новий підхід до оцінки ступеня інноваційного сприйняття сировинної бази, який дозволяє визначати пріоритетність та обсяги інвестування, що є предметом подальших досліджень.

Література

1. Закон України про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року: Закон України. – 2011, Київ / Відомості Верховної ради України, 2011. – № 44.

2. Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні: Постанова КМУ від 2 лютого 2011. – № 389.

3. Основные направления по поддержанию мощности железорудных карьеров / [Ковальчук В.А., Бабець Е.К., Ковальчук Т.М., Ященко Б.Е.] // Металлургическая и горнорудная промышленность. – 2012. – № 1. – С. 78-81.

4. Ковальчук В.А. Класифікація факторів впливу на величину і рівень використання виробничої потужності видобувного підприємства / В.А. Ковальчук, І.В. Оболонська // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 5 [15]. – С. 249-254.

5. Андрощук Д.В. Теоретичні питання визначення та оцінки виробничого потенціалу підприємства / Андрощук Д.В. // Університетські наукові записки. – Хмельницький, 2005. – № 1-2 (13-14). – С. 374-380.

6. Брайн Твисс. Управление научно-техническими нововведениями / Брайн Твисс; [пер. с англ. А. Медведева]. – Москва: Экономика, 1989. – 271 с.

7. Максимов С.В. Економіка і організація інноваційної діяльності : навч. посіб. / Максимов С.В., Темченко О.А., Кадол Л.В. – Кривий Ріг: Видавн. центр КТУ, 2007. – 268 с.

8. Економіка підприємства: підруч. [Петрович Й.М., Кіт А.Ф., Семенів О.М. та ін.]; за заг. ред. Й.М. Петровича. – Львів: «Новий Світ – 2000». – 2004. – 680 с.

9. Ковальчук В.А. Планування режиму гірничих робіт у кар'єрах : монографія / В.А. Ковальчук, Т.М. Ковальчук. – Кривий Ріг: Видавн. центр КТУ, 2009. – 211 с.

10. Турило А.М. Економічна оцінка інновацізації залізорудного виробництва : монографія / Турило А.М., Зінченко О.А., Нусінов В.Я. – Кривий Ріг: Видавн. дім, 2006. – 200 с.

11. Яковлев А.Е. Научно-технический прогресс и инновации в современной экономике : учеб. пособ. / А.Е. Яковлев, А.В. Плеханов. – Чебоксары: Изд-во Чуваш. ун-та, 2003. – 306 с.

12. Зінченко О.Д. Економічна оцінка інноваційного розвитку гірничо-збагачувальних комбінатів та їх структурних підрозділів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / О.Д. Зінченко. – Кривий Ріг, 2006. – 20 с.

13. Евсеев О.С. Инновационная восприимчивость национальной экономики в условиях модернизации / О.С. Евсеев // Молодой ученый. – 2012. – № 1, Т 1. – С. 98-104.

References

1. Law of Ukraine on claim of the National program of mineral and raw materials base development of Ukraine on a period to 2030 year (2011), no 44, Law of Ukraine, Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

2. The program of development of investment and innovative activity in Ukraine (2011), no. 389, Decree of Cabinet of Ministers of Ukraine on 2.02.2011, Kyiv, Ukraine.

3. Kovalchuk, V.A., Babets, E.K., Kovalchuk, T.M., Yashchenko, B.E. (2012), "The main directions on maintenance of capacity of iron ore pits", *Metallurgical and mining industry*, no. 1, pp.78-81.

4. Kovalchuk, V.A., Obolonska, I.V. (2012), "Classification of influence factors on size and level of use of the extracting enterprise capacity", *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 5 [15], pp. 249-254.

5. Androshchuk, D.V. (2005), "Theoretical questions of definition and estimation of the enterprise production potential", *Universitetski naukovy zapysky*, no. 1-2 (13-14). pp.374-380.

6. Twiss, Brian (1989), *Upravlenie nauchno-tekhnicheskimi novovvedeniyami* [Management of scientific and technical innovations], Ekonomika, Moscow, Russia, 271 p.

7. Maksimov, S.V., Temchenko, O.A., Kadol, L.V. (2007), *Ekonomika i orhanizatsiya innovatsiynoi diyalnosti* [Economy and organization of innovative activity], tutorial, Vydavnychyi tsentr KTU, Kryvyi Rih, Ukraine, 268 p.

8. Petrovich, Y.M., Kit, A.F., Semeniv O.M. et al. (2004), *Ekonomika pidpriemstva* [Economy of the enterprise], textbook, Novyi Svit-2000, Lviv, Ukraine, 680 p.

9. Kovalchuk, V.A. and Kovalchuk, T.M. (2009), *Planuvannia rezhymu hirnychykh robit u karierakh* [Planning of the mining works mode in open pits], monograph, Vydavnychiy tsentr KTU, Kryvyi Rih, Ukraine, 211 p.

10. Turilo, A.M., Zinchenko, O.A., Nusinov V.Ya. (2006), *Ekonomichna otsinka innovatsizatsii zalizorudnoho vyrobnytstva* [Economic evaluation of iron-ore production innovatization], monograph, Vydavnychiy dim, Kryvyi Rih, Ukraine, 200 p.

11. Yakovlev, A.E., Plekhanov, A.V. (2003), *Nauchno-tekhnycheskyi prohress i ynnovatsii v sovremennoi ekonomike* [Scientific and technical progress and innovations in modern economy], tutorial, Izdatelstvo chuvashskogo universiteta, Cheboksary, Russia, 306 p.

12. Zinchenko, O.D. (2006), "Economic evaluation of innovative development of ore mining and processing combines and their structural subdivisions", Thesis abstract Cand. Sc. (Econ.), 08.06.01, Kryvyi Rih, Ukraine, 20 p.

13. Evseev, O.S. (2012), "Innovative susceptibility of national economy in the conditions of modernization", *Molodoy uchenyy*, no. 1, Vol. 1, pp. 98-104.

УДК 338.24:330.341.1

Терьошкіна Н.Є.,
к.е.н., доцент кафедри економіки та організації виробництва
Національний університет кораблебудування

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ

Teryoshkina N.Ye.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department
of economy and the organization of production
National University of Shipbuilding

FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISMS OF REALIZATION OF NATIONAL INNOVATIVE STRATEGY

Постановка проблеми. На жаль, становлення інноваційної економіки, яку декларує кожного року український уряд, збільшення державного фінансування інноваційної діяльності залишаються, як і раніше, нереалізованими. Стан інноваційної сфери України вкрай незадовільний, перехід держави на шостий технологічний уклад невиправдано затримується, превалює експортно-сировинна модель економіки, основні засоби на українських підприємствах застарілі та не дають можливості виробляти інноваційну продукцію. В результаті не розвиваються інновації, держава реалізує сировину, що переробляється розвиненими країнами та перетворюється на інноваційну продукцію, створюючи додаткову вартість вже за кордоном. Послабляється національна валюта, економіка країни починає бути залежною від коливань цін на сировину, виникає так звана «голландська хвороба», зростають інфляційні процеси та ін. Отже, інноваціям увага сьогодні більше приділяється декларативно, «на папері», на практиці ж не реалізується, блокується, в тому числі і через недостатність ресурсів.

Досвід України фактично не дає відповіді на питання: що повинні представляти собою механізми реалізації інноваційної стратегії. Устояний зв'язок таких механізмів тільки з реалізованими на державному рівні науково-технічними програмами уявляється сьогодні вже неповним та поверховим. Політика пріоритетів в інноваційній сфері як ніколи потрібна Україні саме зараз. Це надасть можливість подолати тенденцію до посилення сировинної та аграрної спрямованості українського виробництва і закладе основу розвитку економіки, яка ґрунтується на впровадженні наукоємних технологій.

Сьогодні в Україні тільки починають формуватися механізми реалізації інноваційної стратегії, в т.ч. фінансово-економічні. В умовах жорсткої обмеженості бюджетних коштів на експериментальні дослідження та наукові розробки таке зволікання з вирішенням найважливіших питань можна назвати неприпустимим. Саме це і визначає безперервно зростаючий інтерес органів законодавчої та виконавчої влади, бізнесу та науки до проблеми вибору пріоритетів в інноваційній сфері та механізмів їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні проблеми вивчення державної інноваційної політики та фінансово-економічних аспектів стратегії розвитку інноваційної сфери розглядаються в роботах зарубіжних і вітчизняних вчених: В.М. Аньшина, А.С. Гальчинського, Н.В. Гапоненко, В.М. Гейця, С.Ю. Глазьєва, Л.М. Гохберга, О.О. Дагаєва, О.О. Динкіна, Я.А. Жаліла, П.Н. Завліна, В.В. Зянька, Н.І. Іванової, І.С. Краснокутської, І.П. Макаренка, Б.А. Малицького, Я.І. Ніконової, М.В. Пашути, Й.М. Петровича, В.М. Полтеровича, В.П. Семиноженка, В.П. Соловйова, Л.І. Федулової, Ю.В. Яковця та ін. Публікації навколо інновацій, розвитку інноваційної сфери держави з кожним роком збільшуються.

Але не дивлячись на значне пророблення проблем розробки інноваційної стратегії, в наукових колах не приділено достатньої уваги сукупності затвердження інноваційної стратегії та механізмів її реалізації в їхньому фінансово-економічному аспекті. Отже, потреба в системному науковому дослідженні фінансово-економічних механізмів реалізації національної інноваційної стратегії обумовлює актуальність даної статті.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження стану фінансово-економічних механізмів підтримки реалізації національної інноваційної стратегії та обґрунтування напрямків їх подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансово-економічні механізми стосуються ресурсного забезпечення інноваційного процесу. Вони представляють собою систему економічних заходів, важелів, методів, матеріально-технічних, фінансових, природних ресурсів. В законодавчих актах України передбачено широкий спектр прямих та непрямих методів фінансування інноваційної діяльності підприємств. Простежимо, що відбувається насправді в фінансово-економічних механізмах

підтримки країною інноваційної сфери.

Усі негативні тенденції щодо стану наукової діяльності та інноваційної активності підприємств в Україні простежуються на фоні збільшення протягом 2000-2013 рр. обсягів фінансування з держбюджету інноваційної діяльності в 29 разів з 7,7 млн. грн. у 2000 р. до 224,0 млн. грн. у 2012 р., але зі значним падінням у 2013 р. до 24,7 млн. грн. (табл. 1), зростання щорічного обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт в 6 разів з 1978,4 млн. грн. у 2000 р. до 11781,1 млн. грн. у 2013 р. (рис. 1), зростання чисельності докторів наук з 10339 осіб у 2000 р. до 16450 осіб у 2013 р. і кандидатів наук з 58741 осіб у 2000 р. до 90113 осіб у 2013 р. [1].

Таблиця 1

Динаміка розподілу обсягів фінансування інноваційної діяльності в промисловості України

Рік	Власні кошти підприємств, млн. грн.	Кошти іноземних інвесторів, млн. грн.	Кошти державного бюджету, млн. грн.	Питома вага витрат держави на фінансування інноваційної діяльності у ВВП, %
2000	1399,3	133,1	7,7	0,00
2001	1654,0	58,5	55,8	0,03
2002	2141,8	264,1	45,5	0,02
2003	2148,4	130,0	93,0	0,03
2004	3501,5	112,4	63,4	0,02
2005	5045,4	157,9	28,1	0,01
2006	5211,4	176,2	114,4	0,02
2007	7999,6	321,8	144,8	0,02
2008	7264,0	115,4	336,9	0,04
2009	5169,4	1512,9	127,0	0,01
2010	4775,2	2411,4	87,0	0,01
2011	7585,6	56,9	149,2	0,01
2012	7335,9	994,8	224,0	0,02
2013	6973,4	1253,2	24,7	0,00

Джерело: складено за даними [1]

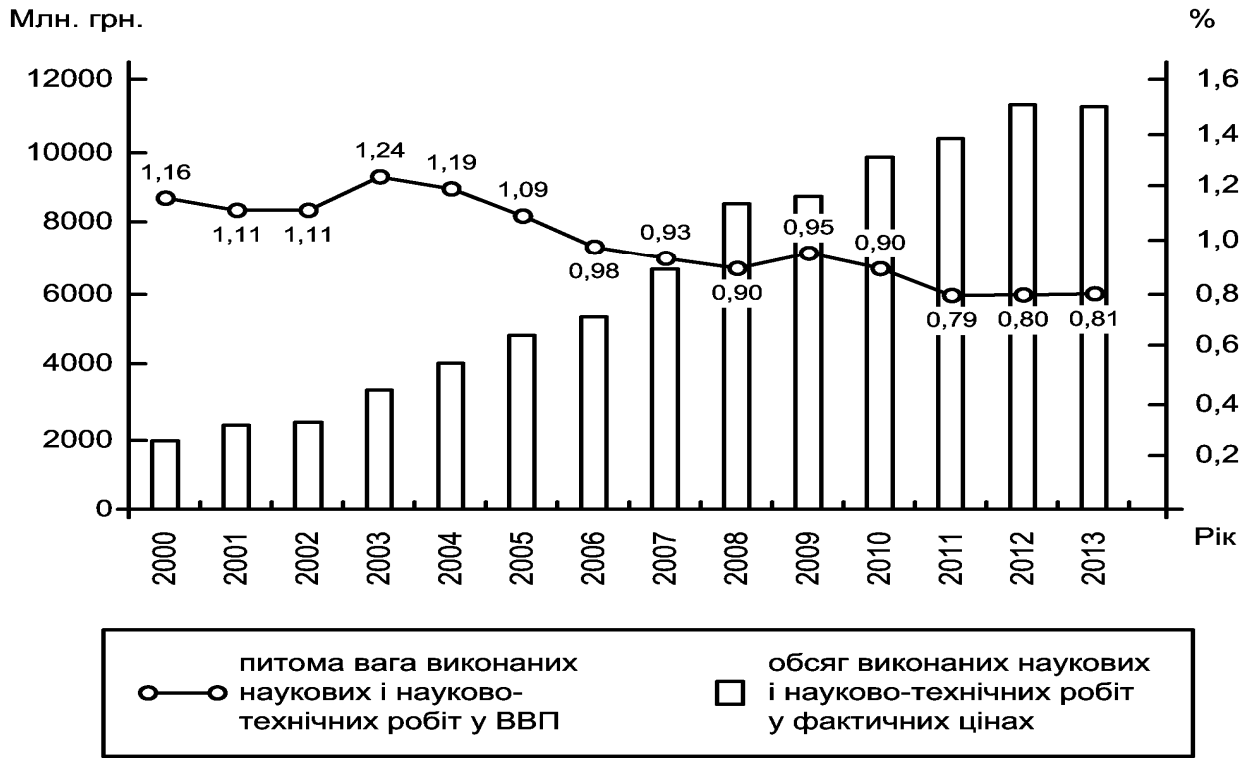

Рис. 1. Динаміка обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт в Україні

Джерело: складено за даними [1]

Але всі перераховані вище дані не свідчать про те, що таке зростання є позитивною тенденцією. Так, збільшення фінансування відбувається насамперед за рахунок інфляційних процесів в країні. Якщо звернути увагу на питому вагу витрат держави на фінансування інноваційної діяльності у ВВП України, то можна побачити, що вона практично не змінюється та складає у середньому за 2000-2013 рр. – 0,02%.

Як бачимо з рис. 1, не дивлячись на зростання обсягів виконаних науково-технічних робіт у фактичних цінах, їх питома вага у ВВП постійно знижується.

Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності українських підприємств є власні кошти (див. табл. 1), розмір яких напряму залежить від обсягів збуту та прибутку кожного суб'єкту господарювання. Тому більшості підприємств необхідні зовнішні джерела фінансування, яких існує досить обмежена кількість на нерозвиненому фінансовому ринку України. Так, наприклад, в багатьох розвинених країнах світу інститути спільного інвестування (ІСІ) спрямовують кошти інвесторів до інноваційної сфери. В Україні станом на 01.01.2014 р. частка венчурних фондів в загальних активах українських ІСІ складає 94,6% [2] (рис. 2). А тенденції їх діяльності абсолютно інші — венчурні фонди досить слабо орієнтовані на нові технології, їх кошти інвестуються в основному в будівництво, торгівлю, сільське господарство та переробку сільгосппродукції.

Рис. 2. Розподіл вартості чистих активів ІСІ за типами фондів в Україні

Джерело: складено за даними [2]

Можна навести деякі спроби виправити цю ситуацію. Так, у квітні 2013 р. венчурні фонди Runa Capital, Almaz Capital, TA Venture й інноваційний парк BIONIC Hill оголосили про створення грантового фонду Global Technology Foundation (GTF). Фонд надаватиме гранти та підтримку перспективним українським IT проектам передпосівної стадії розвитку. Згідно з планами засновників, головне завдання GTF — створити ефективний механізм передінвестиційної підтримки стартапів, що сприяє розвитку венчурної інфраструктури й екосистеми високотехнологічного бізнесу. Підтримку отримують технологічні проекти у таких галузях, що швидко розвиваються, як програмне забезпечення, Інтернет, мобільні застосування. Прогнозується, що в найближчі кілька років частка IT у ВВП України повинна зрости у п'ять-шість разів, з 0,5% до 2,5-3% [3]. Також в травні 2013 р. в Україні відкрився новий венчурний фонд Happy Farm Fund, який об'єднав венчурних інвесторів України і США. Американо-український інноваційний фонд Happy Farm Fund спрямований на підтримку IT-стартапів, націлених на завоювання глобальних ринків. У фокусі фонду — нові технології, що трансформують традиційні галузі бізнесу, особливо Enterprise SAAS, Consumer Digital, Media Technologies, Finance/Payments [4].

З протилежного боку було б доцільно дозволити законодавчо обмежену участь приватних пенсійних і страхових компаній у венчурному бізнесі, для яких зараз існує заборона на таку діяльність.

Необхідною є участь держави в створенні та фінансуванні венчурних фондів, а також в страхуванні їх діяльності. Держава виступала б надійним гарантом для майбутніх зарубіжних інвесторів.

Також перспективним напрямом інвестування інновацій є ендавмент[1]. Але перший ендавмент в Україні було створено Інститутом міжнародних відносин КНУ ім. Т.Г. Шевченка лише у квітні 2013 року на базі Благодійної організації «Фонд розвитку Інституту міжнародних відносин». Мета Фонду — забезпечення фінансової стабільності Інституту та незалежність від економічних і суспільних коливань. За рік існування Фонду до доброчинної справи приєдналося вже 18 благодійників: викладачів, випускників та студентів Інституту. Відсотки, отримані завдяки роботі капіталу Фонду, спрямовуватимуться на розвиток інфраструктури інституту, допомогу у навчанні студентам, аспірантам та стажерам, виплату премій викладачам, створення грантів, проведення майстер-класів, організацію співпраці з ВНЗ інших країн [5].

У відповідності з Податковим кодексом України визначено спеціальний режим оподаткування окремих галузей господарського комплексу (наприклад, альтернативна енергетика, авіабудування, суднобудування та ін.) за рахунок використання податкових пільг [6], які покликані знизити витрати підприємств на інновації. Також Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» [7], який набрав чинності з 01.01.2013 р., спрямований на створення умов для активізації інвестиційної діяльності, запровадження сприятливих умов для залучення інвестицій у пріоритетні галузі економіки України, створення нових робочих місць, запровадження новітніх та енергозберігаючих технологій, розвитку регіонів. Перелік пріоритетних галузей економіки визначено КМУ [8]. Але світова практика переконливо свідчить про неефективність галузевого підходу у податковому стимулюванні інноваційної діяльності. Необхідно надавати податкові пріоритети не галузям, а окремим підприємствам незалежно від галузі господарювання.

Отже, після набрання чинності Податковим кодексом обсяг і перелік фіскальних інструментів, які стимулюють інноваційну діяльність, було значно звужено, що призводить до бар'єрів у її здійсненні. Ситуація є парадоксальною, так як підприємствам для впровадження інновацій необхідно додатково платити за них. А в зарубіжних країнах навпаки намагаються хоча б частково такі витрати зменшити (причому в основному саме за державний рахунок).

Значної уваги потребує вдосконалення державних закупівель інноваційної продукції як одного з інструментів прямого бюджетного фінансування інновацій. Офіційним державним органом, який займається держзакупівлями, є Міністерство економічного розвитку і торгівлі, а фактично це здійснює Міністерство фінансів, яке взагалі може урізати, а навіть і блокувати деякі закупки, орієнтуючись на розмір затвердженого держбюджету на відповідний рік. Усі закупівлі здійснюються безсистемно, не використовується середньострокове та довгострокове їх планування. Так Ю.В. Кіндзерський зазначає, що відсутність належного планування, обсягів і фінансового забезпечення державного замовлення призводить до того, що воно не впливає на вирішення стратегічних питань розвитку держави, досягнення економічної стабільності та сталого розвитку [9]. Це підтверджується і результатами діяльності Рахункової палати України, які свідчать про існування проблем та махінацій з тендерними пропозиціями [10].

Що стосується такої статті витрат, як «розроблення найважливіших новітніх технологій за приоритетними напрямами розвитку науки і техніки та розвиток матеріально-технічної бази наукової і науково-технічної діяльності», то вона, як показують дані табл. 2, складає у 2000 р. – 1,5%, а у 2013 р. – 12,1%. А якщо проаналізувати частку інноваційної складової у загальному обсягу державного замовлення, то її середнє значення не перевищить 1,9% за досліджувані роки.

Незаперечною є вагома роль малих підприємств в розвитку інноваційної діяльності країни, що вперше було доказано ще Й. Шумпетером. У розвинених країнах світу малі інноваційні підприємства (МІП) забезпечують половину усіх інновацій. МІП виступають основними елементами при становленні нового технологічного укладу, їх гнучкість та швидка адаптивність до зовнішнього оточення дають можливість бути в авангарді новаторства, вони потребують значно менших інвестицій на нові дослідження та розробки. В Україні переважною формою фінансування МІП, як і інших підприємств, є власні кошти. В країні до цього часу залишаються нерозвиненими такі форми фінансової підтримки, як форфейтинг, лізинг, венчурне фінансування, практично взагалі відсутня державна допомога. Так, Незалежна асоціація банків України у своєму листі до Міністерства економічного розвитку та торгівлі від 20.03.2014 р. №1647-20/03 вказує на те, що «для швидкого поліпшення соціально-економічної ситуації в Україні найбільш дієвим є стимулювання малого та середнього підприємництва... Державні програми розвитку малого та середнього підприємництва існують і зараз, проте вони фактично не

[1] *англ. endowment — внесок, пожертвування. У даному контексті означає ситуацію, у якій цільове пожертвування організації не витрачається, а віддається в банківське управління, при цьому на цілі організації витрачаються відсотки (законодавчо закріплений ст. 9 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.12 р. №5073-VI).*

виконуються внаслідок неконкурентного характеру механізмів надання фінансування та компенсацій або відсутності відповідних коштів у державному та місцевих бюджетах» [11]. Тому одним з напрямів підвищення ефективності діяльності МІП України є їх державна підтримка за рахунок фінансових важелів та відповідного їх законодавчого закріплення.

Таблиця 2

Планові обсяги державних закупівель за інноваційним спрямуванням в Україні, млн. грн.

Показник	Рік								
	2000	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
На закупівлю товарів, виконання робіт, надання послуг для державних потреб	805,2	2524,2	2553,9	2771,5	2343,1	2691,8	1829,3	2891,2	1813,3
в тому числі:									
розроблення найважливіших новітніх технологій за пріоритетними напрямами розвитку науки і техніки та розвиток матеріально-технічної бази наукової і науково-технічної діяльності	12,0	298,9	344,3	650,8	221,7	264,4	189,2	284,1	220,2
% до загального об'єму на закупівлю товарів, виконання робіт, надання послуг для державних потреб	1,5	11,8	13,5	23,5	9,5	9,8	10,3	9,8	12,1

Джерело: складено за даними Постанов КМУ «Про державне замовлення на закупівлю товарів, виконання робіт, надання послуг для державних потреб» за відповідні роки (від 03.08.2000 р. №1198, від 19.04.2006 р. №518, від 12.05.2007 р. №726, від 17.04.2008 р. №443, від 22.04.2009 р. №384, від 29.12.2010 р. №1249, від 22.06.2011 р. №673, від 01.08.2012 р. №689, від 14.08.2013 р. №591) [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main.

У сформованій ситуації для підйому та подальшого розвитку потенціалу інноваційної сфери необхідно сформувати та затвердити інноваційну стратегію, на підставі якої побудувати відповідну інноваційну політику та програми, що випливають з неї, і проекти розвитку галузей національного господарства та його окремих науково-виробничих комплексів, що у свою чергу дозволило б створити сприятливий інвестиційний клімат. Для цього необхідні великі витрати з боку держави. Пожвавлення інноваційної діяльності є основою для виходу бізнесу з фінансово-економічної та політичної кризи, створення умов для оздоровлення та подальшого розвитку економіки.

До однієї з головних проблем у сфері розробки та реалізації інноваційної стратегії в Україні можна віднести відсутність налагодженого діалогу між владою та бізнесом. Державі так і не вдалося створити модернізаційну модель взаємодії, стимулювати концентрацію зусиль і спільних інтересів навколо завдань оновлення економіки. Незважаючи на проведення чисельних заходів щодо поінформованості між владними структурами, бізнесом, суспільством (консультації, ради, форуми, залучення представників бізнесу та суспільства до обговорення проблеми економічного розвитку), вибудувати механізми взаємодії та створити системне узгодження інтересів не вдалося, бізнес виявляє недовіру до влади, спрямовуючи отримані в результаті своєї діяльності кошти на будь-які інші приватні цілі, але ніяк не на вдосконалення вітчизняних технологій виробництва та створення інноваційних продуктів. Механізм державно-приватного партнерства (ДПП) й до цього часу не набув широкого впровадження. Так, в Законі України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р. №2404-VI (ст. 4) не включено до приоритетних сфер як науку, так й інноваційну діяльність [12]. Хоча сама модель ДПП початково виникла саме для залучення коштів у неприваблиі сектори, в тому числі в науково-технічний та освітній. Отже, нерозвиненість комунікацій між державними та приватними партнерами призводить до зниження результативності фінансування в інноваційній сфері.

Таким чином, на наш погляд, в подальшому розвитку інноваційної сфери пріоритетне місце повинне бути відведено державі, до основних функцій якої відноситься пошук внутрішніх та зовнішніх резервів і умов фінансово-економічного забезпечення інноваційного процесу, без чого є неможливим його нормальне функціонування. Причому фінансово-економічне забезпечення повинне здійснюватись та охоплювати всі рівні національної економічної системи: макро-, мезо- та мікрорівень. Таке забезпечення має на увазі послідовну реалізацію національної інноваційної стратегії та інноваційної політики, відповідне сполучення кількісної та якісної складових усіх видів ресурсів для підтримки та розвитку інноваційного потенціалу, що дасть можливість вирішувати конкретні проблеми та здійснювати поступовий перехід на шостий технологічний уклад в окремих галузях економіки.

Фінансово-економічні механізми реалізації інноваційної стратегії повинні включати в себе фінансове забезпечення реалізації цільових програм і проектів за принципами поєднання цільових коштів державного та регіонального бюджетів із приватним фінансуванням через венчурний капітал, позикові кошти, українські та закордонні гранти, включаючи: формування державно-приватних партнерств з фінансування цільових програм і проектів; надання пільгового кредитування на створення й розвиток інноваційних виробництв, що реалізують проекти цільових програм; розвиток системи фандрайзингу (особливо в регіонах) щодо залучення грантових коштів на проведення НДДКР, розробку технічної документації на реалізацію інноваційних проектів; розвиток системи спонсорства, добродійності й ендавмента; залучення закордонних коштів на розвиток прикладних досліджень (наприклад, в рамках європейських рамкових програм FP8 від 2014 р. і т.ін.), прямих інвестицій в інноваційні виробничі потужності, прямих інвестицій у виробництво устаткування для інноваційної виробничої діяльності та ін.

При формуванні та впровадженні вітчизняної системи державних закупівель необхідним є методологічне та законодавче опрацювання таких питань, як: підвищення інноваційної спрямованості держзакупівель; єдина технологічна політика при забезпеченні державних потреб, орієнтована на закупівлю передових продуктів і технологій; механізми ефективної реалізації довгострокових контрактів для створення принципово нових, ще не представлених на ринку товарів, робіт, послуг; взаємодія держави й бізнесу, поділ ризику переходу економіки на інноваційний шлях розвитку; досвід і пропозиції замовників і виконавців контрактів при державних закупівлях інноваційної продукції й технологій; пропозиції щодо створення автоматизованої системи моніторингу виконання державних контрактів; міжнародний досвід розвитку національних контрактних систем.

Вкрай потрібно: 1) використання бюджетних субсидій для стимулювання модернізації й підвищення ефективності інноваційної діяльності підприємств за рахунок грантів і субсидування з державного бюджету; 2) податкові пільги — зміни в податковому законодавстві, спрямовані на підтримку чітко виділених типів інноваційної поведінки, які забезпечують можливість ефективного та маловитратного для держави й бізнесу їх адміністрування; 3) система амортизаційних, митних, адміністративних та інших регуляторів, що орієнтують суб'єкти господарювання на інновації. Зокрема, в інноваційних організацій і нових інноваційних виробництвах податкове навантаження повинне бути істотно нижчим, ніж у традиційній економіці; прийняття практики обов'язкового перерахування науковим організаціям і конкретним вченим ліцензійних платежів (роялті) за результати наукової діяльності.

Підтримка створення МІП через розробку програм фондів підтримки підприємництва, гранти на розробку бізнес-планів, проведення технічних випробувань, створення мережі венчурних фондів і фондів прямих інвестицій, розширення доступу до високотехнологічних проектів, стимулювання створення МІП на основі інтелектуальної власності, створеної з використанням державного бюджету.

Слід відмітити, що перед впровадженням фінансово-економічних механізмів реалізації національної інноваційної стратегії в Україні слід визначити модель державного фінансування досліджень і розробок. Так бюджетне фінансування можна здійснювати за рахунок механізмів фінансування науки або за рахунок механізмів фінансування виробництва та реалізації інновацій. У першому випадку державі необхідно приділяти значну увагу саме фінансуванню наукових розробок, які стосуються переходу на шостий технологічний уклад та пов'язаних з ним розвитком інтелектуальних продуктів. У другому – за рахунок активного розвитку прозорих державних цільових науково-технічних програм з єдиним державним замовником, спрямованих на рівноправну співпрацю бюджетних та приватних капіталів у досягненні стратегічних цілей і завдань розвитку інноваційної діяльності як на державному, так і на галузевому та регіональному рівнях. При чому для підвищення ефективності впровадження державних цільових науково-технічних програм потрібна їх чітка ув'язка з цілями окремих інноваційних проектів, які також повинні відповідати розробленій інноваційній стратегії та механізмам її реалізації

Фінансово-економічні механізми реалізації національної інноваційної стратегії повинні бути сконцентровані на підтримці конкурентоспроможності галузей, які не пов'язані з сировинними виробничими секторами, в тому числі на створенні національних ТНК, і допомагати їх активному адаптуванню та становленню на ринку. Значне державне втручання необхідно здійснювати в діяльність науково-технологічних парків, бізнес-інкубаторів, високотехнологічних кластерів, мереж трансферу технологій, венчурних фондів та ін.

У відношенні до бюджетного фінансування інновацій можна запропонувати загальний перегляд підходів до нього та відмову від концепції управління бюджетом за витратами і перехід до концепції управління бюджетними коштами за результатами з впровадженням такого інструменту, як державний стратегічний аудит, покликаного контролювати ресурсне забезпечення розвитку інноваційної сфери економіки та підвищити обґрунтованість виділюваних бюджетних коштів й ефективності їх використання.

Висновки з проведеного дослідження. Основою для формування та подальшої реалізації національної інноваційної стратегії України повинні стати повноцінні та налагоджені механізми її реалізації, що, як показує проведене дослідження, знаходяться на стадії становлення і мають фрагментарну та несистематизовану структуру. Так, в Україні відсутні фінансово-економічні стимули, що заохочують суб'єктів господарювання займатися впровадженням інновацій, низька

сприйнятливість виробництва до інновацій, нерозвинена технологічна інфраструктура, не сформована система трансферу технологій і венчурного фінансування, державно-приватного партнерства та ін.

З урахуванням аналізу ендогенних викликів в інноваційній сфері України можна запропонувати створення наступних фінансово-економічних механізмів реалізації інноваційної стратегії: фінансового забезпечення програм і проектів; державних закупівель інноваційних товарів і технологій; бюджетних субсидій модернізації; податкових, амортизаційних та митних пільг; державно-приватного партнерства; функціонування венчурних фондів та підтримки малих інноваційних підприємств.

До перспектив подальших досліджень у цьому напрямі можна віднести обґрунтування моделі державного регулювання фінансово-економічних механізмів реалізації інноваційної стратегії та деталізацію впровадження кожного з них.

Література

1. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Стат. зб. / Відповід. за випуск О.О. Кармазіна. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України», 2014. – 314 с.

2. Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу (УАІБ): Аналітичний огляд ринку управління активами у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/files/articles/1942/89/Q4%202013_final.pdf.

3. Найбільші венчурні фонди СНД створюють перший в України грантовий фонд для стартапів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://galychyna.info/2013/04/16/najbilshi-venchurni-fondy-snd-stvoryuyut-pershyj-v-ukrayiny-grantovyj-fond-dlya-startapiv.html.

4. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/ru/publish/newscategory?calendar_month=6&calendar_year=2013&cat_id=244843950.

5. Фонд розвитку Інституту міжнародних відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iirfund.org.

6. Податковий кодекс України від 02.10.2010 р. №2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/conv.

7. Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» від 06.10.12 р. №5205-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5205-17.

8. Розпорядження КМУ «Про затвердження переліку пріоритетних галузей економіки» від 14.08.2013 р. №843-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/843-2013-%D1%80.

9. Кіндзерський Ю.В. Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації : монографія / Ю.В. Кіндзерський. – К. : «ДУ Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2013. – 536 с.

10. Рахункова палата України: Звіти РП [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/32826.

11. Лист Незалежної асоціації банків України «Щодо кредитних інструментів стимулювання економіки України» в Міністерство економічного розвитку і торгівлі від 20.03.2014р. Вих. №1647-20/03 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nabu.com.ua/NEWS/Sheremeta%20lyst.docx.

12. Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р. №2404-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17.

References

1. Karmazina, O.O. (2014), *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini* [Research and Innovation in Ukraine], Informatsiino-vydavnychyi tsentr Derzhkomstatu Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 314 p.

2. Ukrainian Association of Investment Business (UAIB) (2013), “Analytical Review of the Asset Management in 2013”, available at: http://www.uaib.com.ua/files/articles/1942/89/Q4%202013_final.pdf, (Accessed 22.03.2015).

3. Galychyna.info (2013), “The largest venture capital funds of CIS provide first grant fund for start-ups in Ukraine”, available at: http://galychyna.info/2013/04/16/najbilshi-venchurni-fondy-snd-stvoryuyut-pershyj-v-ukrayiny-grantovyj-fond-dlya-startapiv.html, (Accessed 22.03.2015).

4. Government portal (2013), “Government”, *Uriady,* available at: http://www.kmu.gov.ua/control/ru/publish/newscategory?calendar_month=6&calendar_year=2013&cat_id=244843950, (Accessed 22.03.2015).

5. Fond rozvytku Instytutu mizhnarodnykh vidnosyn (2014), available at: http://iirfund.org, (Accessed 22.03.2015).

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), “The Tax Code of Ukraine”, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/conv, (Accessed 22.03.2015).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), “The Law of Ukraine "On stimulate investment in priority sectors of the economy to create new jobs"”, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5205-17, (Accessed 22.03.2015).

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the list of priority economic sectors"”, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/843-2013-%D1%80, (Accessed 22.03.2015).

9. Kindzerskyi, Yu.V. (2013), *Promyslovist Ukrainy: stratehiia i polityka strukturno-tekhnolohichnoi modernizatsii* [Ukraine Industry: strategy and policy of structural and technological modernization], monograph, DU In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

10. The Accounting Chamber of Ukraine (2013), “Report of the Accounting Chamber of Ukraine”, *Zvity RP,* available at: http://ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/32826, (Accessed 22.03.2015).

11. Independent Association of the Banks of Ukraine (2014), “On credit instruments stimulus Ukraine”, *Schodo kredytnykh instrumentiv stymuliuvannia ekonomiky Ukrainy,* available at: http://www.nabu.com.ua/NEWS/Sheremeta%20lyst.docx, (Accessed 22.03.2015).

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), “The Law of Ukraine "On public-private partnership"”, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17, (Accessed 22.03.2015).

УДК 638.34.82

Абрамик М.І.,
к.с-г.н., директор
Прикарпатської державної сільськогосподарської дослідної станції
ІСГКР НААН (м. Івано-Франківськ)

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИРОЩУВАННЯ ПШЕНИЦІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР

Abramyk M.I.,
cand.sc.(agriculture), director of Precarpathian State Agricultural Experiment Station NAAS (Ivano-Frankivsk)

MAIN TENDENCIES FOR CULTIVATION OF WHEAT: NATIONAL AND INTERNATIONAL DIMENSION

Постановка проблеми. Пріоритетним і важливим завданням щодо виробництва аграрної продукції в світі та в Україні є вирощування пшениці. Пшениця займає провідні позиції у структурі виробництва багатьох країн світу. Не є винятком і АПК України.

Вирощування пшениці є стратегічно-важливим завданням АПК України, оскільки її виробництво забезпечує населення основним продуктом споживання - хлібобулочними виробами.

Враховуючи той факт, що кількість населення в світі зростає, то виникає необхідність та потреба у збільшенні обсягів вирощування зернових культур й це забезпечить продовольчу безпеку щодо їх споживання в Україні та в світі.

Проблема вирощування зернових культур і зростання їх обсягу у світовому масштабі є спонукою для інших держав, у яких є сприятливі природно-ресурсні можливості виробляти зерно й спрямовувати його використання на експорт для отримання додаткових валютних надходжень до державного бюджету.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багато наукових праць присвячено основним тенденціям вирощування пшениці в Україні та в низці європейських держав світу, зокрема до них слід віднести таких авторів, як Саблук П. [8], Лобас М. [2], Майстро С. [4], Лозинська Т. [3]., Рибчинський С. [6], Рябова Т. [7], Маслак О та Головко Г. [5], Яковлєва Н. [9].

В їх наукових публікаціях вивчалися і дістали подальший розвиток питання основних тенденцій зростання виробництва зернових культур, підвищення конкурентоспроможності ринку зерна в Україні, окреслено шляхи повного переходу застосування інтенсивних технологій вирощування пшениці.

Невирішеним і актуальним питанням залишається проблема не повної потенційної віддачі одиниці земельної площі, в той час як в однакових кліматичних умовах інші європейські країни світу одержують значно вищу урожайність зернових культур, оскільки в даний час існує проблема забезпеченості мінеральними та органічними добривами, засобами захисту зернових культур, проблеми яких було піднято нами в попередній публікації [1].

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз тенденцій вирощування пшениці в Україні та в світі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виробництво пшениці в Україні та в світі має важливе значення для забезпечення населення хлібом. За досліджуваний період виробництво пшениці в цілому на світовому рівні дещо зросло і відносно базового рівня цей показник перевищує 100 % рівень.

Якщо ж розглядати ріст виробництва пшениці відносно попереднього періоду, то ріст цей має дещо контрастний характер (таблиця 1).

Так, в 2010 році представлено зменшення виробництва зерна, відносно попереднього періоду, це ж стосується і 2012 року.

Щодо України, то частка виробництва пшениці тут складає від 2,3 % до 3,8 %. Така величина є досить прийнятною для України, так як частка 2-3% на фоні світового рівня є досить значною.

Виробництво зерна пшениці як у світі, так і в Україні є важливою складовою в харчуванні людей і пошук резервів збільшення виробництва і реалізації його є одним з головних завдань кожного виробника. Так як екстенсивні заходи є обмежені для кожної країни, тому, вважаємо, що вирішення даної проблеми за допомогою інтенсивних факторів є повністю доступним і виправданим на шляху освоєння науково-технічного прогресу.

Запровадження інтенсивних методів вирощування зерна пшениці призведе до збільшення виробництва зерна пшениці та здешевлення одного центнера виробленого зерна.

Таблиця 1

Динаміка вирощування пшениці у світі і частка України у 2007-2013 роках

Рік	Обсяги вирощування, млн. тонн	В тому числі		Частка України, %
		до попереднього періоду	до 2007 року	
2007	612,6	х	х	2,3
2008	683,5	111,6	111,6	3,8
2009	687,0	100,5	112,1	3,0
2010	652,4	95,0	106,1	2,6
2011	697,3	106,9	113,8	3,2
2012	656,4	91,1	107,1	2,4
2013	712,7	108,6	116,3	3,1

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України

Обсяги вирощування та урожайності пшениці в таблиці 2 подано за семирічний період з 2007 по 2013 роки.

Таблиця 2

Динаміка вирощування та урожайності пшениці в України у 2007-2013 роках

Рік	Обсяги вирощування пшениці, млн. тонн	В тому числі		Урожайність ц/га	В тому числі	
		до попереднього періоду	до 2007 року		до попереднього періоду	до 2007 року
2007	13,9	х	х	23,4	х	х
2008	25,9	186,3	186,3	36,7	156,8	156,8
2009	20,9	80,7	150,4	30,9	84,2	132,1
2010	16,9	80,9	121,6	26,8	86,7	114,5
2011	22,3	131,9	160,4	33,5	125,0	143,2
2012	15,8	70,9	113,7	28,0	83,6	119,7
2013	22,3	141,1	160,4	33,9	121,1	144

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України

Аналізуючи динаміку вирощування та урожайності пшениці, слід відмітити, що найменші обсяги виробництва, а, отже, і урожайності зерна в Україні були в 2007 році, який взято нами як базовий.

Вже в наступному році врожайність зерна пшениці зросла на 56,8%, а виробництво – на 86,3%,. Якщо аналізувати ріст виробництва тільки відносно 2007 року, то в наступних роках хоч і в різних розмірах мають місце темпи росту, а от відносно до попередніх років, то зростання спостерігається в 2011 і 2013 роках.

Отже, по роках відбувається деяке коливання вирощування зерна пшениці в Україні як в сторону зменшення, так і в сторону збільшення цих показників. Аналогічну картину можемо прослідковувати і по показниках урожайності в нашій державі.

Така нерівномірність зростання виробництва зерна пшениці пояснюється в більшій мірі об’єктивними факторами, - це в переважній мірі погодні умови, на які важко вплинути людині і частково присутні людські фактори (несвоєчасність обробітку ґрунту та збору врожаю й інші), які призводять до значних втрат навіть уже вирощеного зерна в ході збирання урожаю.

Пшениця один з основних елементів виробництва хлібобулочних продуктів, які неабияку роль відіграють в харчуванні кожної людини.

Аналіз обсягів реалізації зерна за сім років на світовому ринку спостерігаємо в таблиці 3.

Динаміка обсягів реалізації пшениці на світовому ринку за досліджуваний період зростає і становить 181,3%. Цим тенденціям сприяли ряд обставин, а саме: зростання урожайності зернових культур в світі, а також сприятлива цінова кон’юнктура на ринку пшениці та інші важливі чинники, що послужили виникненню цих обставин.

Важливим фактором, як нами зазначалося вище, є ріст цін на пшеницю, яка за досліджуваний період зросла на 71,6% і в 2013 році становила 1368 доларів за тонну.

Про ріст цін можна сказати наступне: відносно 2007 року тільки два наступні роки були стабільними, а решту, починаючи з 2010 року по 2013 рік вони зросли до високого рівня: 136,3%, 167,3%, 194,5%, 171,6%. Відносно попереднього періоду, то дещо нижчий ріст в 2013 і в 2008 роках, всі інші досліджувані роки мають тенденцію росту, проте не надто високого.

Таблиця 3

Динаміки обсягів та цін реалізації на світовому ринку пшениці у 2007-2013 роках

Рік	Обсяги реалізації млн. тонн	В тому числі:		Частка реалізованої продукції до виробленої, %	Ціна, долар за тонну	В тому числі:	
		до попереднього періоду	до 2007року			до попереднього періоду	до 2007 року
2007	7,5	х	122,0	1,22	797	х	х
2008	13,2	176,0	193,0	1,93	753	94,5	94,5
2009	15,7	118,9	229,0	2,29	792	105,2	99,4
2010	10,4	66,2	159,0	1,59	1086	137,1	136,3
2011	12,1	116,3	174,0	1,74	1333	122,7	167,3
2012	12,6	104,1	168,0	1,91	1550	116,3	194,5
2013	13,6	107,9	181,3	1,91	1368	88,3	171,6

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України

Таким чином, реалізація обсягів пшениці в кількісному обсязі в світі зростає, відповідно зростають ціни, що свідчить про зростання потреб населення світу і, як наслідок, збільшення споживання хлібобулочних продуктів в раціоні харчування.

В зв'язку з цим, як видно з аналізу, пшениця є важливим продуктом експорту на світовому ринку. Обсяги світового експорту за досліджуваний період постійно зростають (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка світового експорту пшениці та частка України у 2007-2013 роках

Рік	Обсяги світового експорту пшениці, млн. тонн	В тому числі		Частка України в світовому експорті, %
		до попереднього періоду	до 2007 року	
2007	116	х	х	0,9
2008	143	123.3	176,0	5,2
2009	135	94,4	209,3	9,5
2010	134	99,3	138,7	3,6
2011	154	114,9	161,3	2,7
2012	147	95,5	168,0	5,9
2013	158	107,5	181,3	4,9

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України

Щодо аналізу базового і звітного періодів, то ріст експорту є беззаперечний, і це створює картину постійного зростання експорту в наступних роках.

Розглядаючи частку експорту пшениці з України на світовому рівні, то слід відмітити, що, починаючи з 2008 року, цей обсяг досить значний на фоні інших країн.

Разом з тим, нестабільність частки України в світовому експорті пшениці є очевидний і пов'язаний з низкою факторів. Насамперед важливою є ситуація на ринку, де чітко виражений попит і пропозиція, а також якість продукції. Тому, незважаючи на суворі правила світового ринку, експорт пшениці в Україні є достатньо вагомим по обсягах і це вселяє надію на курс дальшого нарощування виробництва зерна пшениці і її експорту на світовому ринку. Так як пшениця в Україні є важливим продуктом для експорту, тому вирощування даної культури в нашій державі потрібно не тільки для забезпечення продуктами харчування населення України, але й надлишок її реалізовувати на світовому ринку.

Обсяги експорту пшениці залежать насамперед від обсягів виробництва, а вплив різних чинників має суб'єктивний характер (таблиця 5).

В таблиці 5. представлено динаміку експорту пшениці в Україні за 2007-2013 роки, де обсяги реалізації пшениці знаходяться в ідентичній пропорції з її виробництвом. Найменші обсяги експорту пшениці спостерігаємо в 2007 році і найбільші – в 2009 році.

Так, обсяги експорту пшениці з України за досліджуваний період зросли в значних розмірах. Якщо в 2007 році експорт пшениці складав 1,1 млн. тонн, то в 2013 році – 7,8 млн. тонн. В проміжку між 2007-2013 роками ці числа мають контрастний характер – від 4,1 до 12,9 млн. тонн. Отже, базовий 2007 рік є найменшим за обсягом експорту пшениці.

Аналіз росту експорту пшениці в порівнянні з іншими роками, що слідують за ним, показує, що тенденція росту обсягів реалізації пшениці прослідковується не кожного наступного року.

Таблиця 5

Динаміки експорту пшениці і цін на неї в Україні у 2007-2013 роках

Рік	Обсяги експорту пшениці, млн. тонн	В тому числі		Ціна, долар за тонну	В тому числі:	
		до попереднього періоду	до 2007 року		до попередньо-го періоду	до 2007 року
2007	1,1	х	х	180	х	х
2008	7,5	176,0	176,0	214	118,9	118,9
2009	12,9	118,9	209,3	138	64,5	76,7
2010	4,9	66,2	138,7	187	135,5	103,9
2011	4,1	116,3	161,3	261	139,6	145,0
2012	8,7	104,1	168,0	272	104,2	151,1
2013	7,8	107,9	181,3	244	89,7	135,6

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України

Так, в 2010 році експорт пшениці склав 66,2% до 2009 року, а вже по інших послідовно вказаних роках спостерігається ріст експорту пшениці.

Щодо базового періоду, то в послідуючих за ними роках спостерігаємо значний ріст обсягів експорту пшениці. Наглядним прикладом значного обсягу реалізації пшениці на фоні вітчизняного виробництва є питома вага експорту пшениці знову ж таки у базовому періоді (2007 рік)

Таким чином, показники таблиці 5. свідчать, що пшениця, вирощена в Україні, є важливим експортним продуктом для країни і основним джерелом наповнення бюджету України, а динаміка обсягу експорту пшениці дещо відрізняється від динаміки росту цін, що свідчить про різні фактори, що впливають на ці два показники.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, вважаємо, що зерно пшениці є стратегічним продуктом для виробників та експортерів як в світі, так і в Україні. В зв'язку з цим, важливим аспектом є нарощування виробництва і експорту зерна пшениці та формування стабільного попиту на нього в країнах Близького Сходу та ЄС в найближчій перспективі, а це дасть змогу зберегти й утримати провідні позиції для України як провідного експортера даного продукту в світі.

Література

1. Абрамик М.І. Ресурсний потенціал аграрного сектору в Україні та в європейських державах світу: порівняльний аспект / М.І. Абрамик // Сталий розвиток економіки. – 2014. – № 3. – С. 144-150.

2. Лобас М.Г. Розвиток зернового господарства / М.Г. Лобас. – К. : 1997. – 448 с.

3. Лозинська Т.М. Національний продовольчий ринок в умовах глобалізації : монографія / Т.М. Лозинська. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2007. – 272 с.

4. Майстро С.В. Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання : монографія / С.В. Майстро. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2009. – 240 с.

5. Маслак О. Ринок пшениці: продавати чи зберігати врожай? [Електронний ресурс] / О. Маслак, Г. Головко. – Режим доступу: http://www.agro-business.com.ua/agromarketing/760-2011-12-13-11-32-04.html.

6. Рыбчинский С. Цены на пшеницу диктуют экспортеры / С. Рыбчинский // Инвест-газета. – 2006. – № 35 (561). – С. 11-14.

7. Рябова Т.Ф. Развития рынка зерна в России, 1896–1996 гг. : монография / Т.Ф. Рябова, А.Д. Куделя. – М. : Гуманит. Центр „Монолит", 1997. – 139 с.

8. Саблук П.Т. Основи організації сільськогосподарського ринку / П.Т. Саблук, Д.Я. Карич, Ю.С. Коваленко. – К., 1997. – 188 с.

9. Яковлева Н. Зерно врятує Україну від дефолту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://novynar.com.ua/analytics/economics/.

References

1. Abramyk, M.I. (2014), "Resource potential of the agricultural sector in Ukraine and in the European countries of the world: comparative aspect", *Stalyi rozvytok ekonomiky,* no. 3, pp. 144–150.

2. Lobas, M.H. (2002)*, Rozvytok zernovoho hospodarstva* [Development grain farming], Instytut ahranoi ekonomiky, Kyiv, Ukraine, 448 p.

3. Lozynska, T.M. (2007), *Natsionalnyi prodovolchyi rynok v umovakh hlobalizatsii* [National food market in the context of globalization], Vydavnytstvo Kharkivskoho rehionalnoho instytutu Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia "Mahistr", Kharkiv Ukraine, 272 p.

4. Maystro, S.V. (2009), *Natsionalnyi ahrarnyi rynok v umovakh hlobalizatsii: mekhanizm derzhavnoho rehuliuvannia* [National Agricultural market in the context of globalization: the mechanism of state regulation], Vydavnytstvo Kharkivskoho rehionalnoho instytutu Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia "Mahistr", Kharkiv Ukraine, 240 p.

5. Maslak, O. and Holovko, H. (2009), "Market wheat, sell or keep the harvest?" available at http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_112/41.pdf (access date November 10, 2014)

6. Rybchinskiy, S. (2009), "Wheat prices dictate exporters", *Invest-gazeta,* no. 35 (561), pp. 11-14.

7. Ryabova, T.F. and Kudelya, A.D. (1997), R*azvitiye rynka zerna v Rossii, 1896–1996 gg* [The development of the grain market in Russia 1896-1996 biennium], Gumanitarnyy Tsentr „Monolit", Moscow, Russia, 139 p.
8. Sabluk, P.T., Karych, D.Ya. and Kovalenko, Yu.S. (1997) *Osnovy orhanizatsii silskohospodarskoho rynku* [Fundamentals of Agricultural Market], *Instytut ahranoyi ekonomiky,* Kyiv, Ukraine, 188 p.
9. Yakovleva, N. "Grain save Ukraine from default", available at: http://novynar.com.ua/analytics/economics/.

УДК 339.54

Рожко А.О.,
к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів та глобальної економіки ім. С.І. Юрія
Барвінок І.В.
Тернопільський національний економічний університет

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ПОЛІТИКИ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ В УКРАЇНІ В ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Rozhko A.O.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of international finance and global economy named after S.I. Yuriya
Barvinok I.V.
Ternopil National Economic University

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF POLICY TOWARDS IMPORT SUBSTITUTION IN UKRAINE IN THE POST-CRISIS PERIOD

Постановка проблеми. У багатьох країнах світу відбувається переосмислення принципів національної економічної політики, враховуючи сучасні економічні й техніко-організаційні умови розвитку цивілізацій. Для того, щоб залишатися конкурентоздатними на світових ринках, посилювати міжнародну конкурентоспроможність вітчизняних підприємств, держави покращують якість своїх національних ринків, розбудовують регіональні та національні конкурентні переваги, більшої уваги приділяють процесам соціально-економічного розвитку країни.

В економіці України тривають процеси післякризового відновлення. Проте, як і раніше, основою зростання залишаються традиційні чинники, пов'язані з позитивною світовою кон'юнктурою на базові низько- та середньотехнологічні категорії товарного експорту України, відносно дешевою ресурсною базою, низькою вартістю робочої сили. Можливості інерційного зростання економіки поступово вичерпуються, що підтверджується звуженням зовнішнього попиту, динамічним зростанням імпорту та надмірним насиченням внутрішнього ринку імпортованими товарами. Це спонукає звернути особливу увагу як на чинники утримання високих темпів зростання імпорту та відносно невисоких темпів зростання експорту, так і на інструменти та механізми економічної політики, які б дозволили стабілізувати темпи зростання та удосконалити структуру зовнішньої торгівлі, орієнтуючись на стратегічні пріоритети та завдання соціально-економічного розвитку України [1, с. 244].

Таким чином, актуальність обраної теми полягає в необхідності запропонувати релевантні для України інструменти та механізми державної політики імпортозаміщення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основну увагу щодо дослідження теоретичних аспектів державної політики імпортозаміщення переважно приділено в працях іноземних фахівців, таких як: А. Амін, П. Баран, Р. Грабовскі, В. Лахманн, Н. Ленг, С. Ліндер, Р. Пребіш, Т. Сантос, А. Хен, Л. Хоффманн, Х. Ченері. Питанням імпортозаміщення та основ міжнародної торгівлі, оптимізації експортно-імпортних товарних потоків між країнами присвячені праці вітчизняних та іноземних вчених І. Бураковського, І. Дунаєва, Я. Жаліла, П. Кадочникова, О. Киреєва, П. Кругмана, К. Лебедєва, А. Мазаракі, Т. Мельник, М. Назарчука, Т. Остапенка, Ю. Полякової, І. Пузанова, Є. Савельєва, О. Старовойтова, А. Філіпенка тощо.

В українській науковій літературі значимими у цьому науковому напрямку є В. Будкін, І. Бураковський, В. Вергун, О. Гаврилюк, А. Кредісов, Д. Лук'яненко, Ю. Макогон, В. Новицький, А. Поручник, І. Пузанов, О. Рогач, В. Сіденко, Т. Степанкова, А. Філіпенко, О. Шнирков та інші.

Разом з тим, не применшуючи доробку вищезгаданих дослідників, зазначимо, що деякі аспекти реалізації основних принципів імпортозаміщення в Україні залишаються дискусійними, що набуває особливої актуальності в посткризовий період розвитку економіки, жорсткого реформування державного сектору, а також системних економічних трансформацій. Саме це й спонукало обрати тему дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних положень зовнішньоторговельної політики, здійснення аналізу інструментів політики імпортозаміщення та вивчення їх впливу на зовнішньоторговельну динаміку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження сутності поняття «імпортозаміщення» відбулось у 50-х, 60-х рр. XX ст., і його зміст зводився до розуміння стратегії сприяння економічній незалежності та розвитку промислових галузей економіки в країнах, що розвиваються. Проте ці спроби не були успішними здебільшого через неефективність засобів праці виробництв країн третього світу та в результаті їх нездатності конкурувати в умовах глобалізації ринку.

Під імпортозаміщенням, на думку Я. Жаліла, розуміється політика, спрямована на зменшення потреби економіки країни в імпорті певних видів товарів завдяки збільшенню частки реалізації таких товарів, вироблених на її території [2].

Імпортозаміщення може мати негативний характер, якщо якісні імпортні товари витісняються гіршими за якістю вітчизняними товарами, що може бути спричинено падінням доходів населення, які більше не в змозі придбати дорогі імпортні товари. Ефективний результат імпортозаміщення може принести, коли імпортна продукція замінюється не менш якісними товарами вітчизняного виробництва, а ціновий фактор не відіграє суттєвої ролі. У цьому випадку не тільки збільшується зайнятість населення, доходи бюджету та підприємств, але й не потерпає споживач.

З державно-управлінської точки зору імпортозаміщення – це, перш за все, економічний процес бажаного або небажаного витіснення імпортних товарів з вітчизняного ринку. Роль держави у імпортозаміщенні полягає у тому, щоб викликати у ділових кіл інтерес до диверсифікації діяльності, до виробництва в Україні нових або більш якісних, ніж раніше товарів, створити економічні умови і рівно-конкурентні з іншими країнами умови, створити зорієнтовану на експорт ринкову інфраструктуру, надати необхідну аналітичну інформацію чи статистику. Ця робота може проводитись на трьох рівнях:

1) макроекономічному;
2) галузевому;
3) проектному [3, с.130].

Характеризуючи макроекономічний рівень здійснення реформ, зазначимо, що у 2010-2011 рр. почастішали політичні заклики до бізнесу бути конкурентоспроможним, модернізувати виробництво та підвищувати якість продукції. Проте істотна різниця в інвестиційному кліматі в різних країнах може нівелювати підприємницькі таланти українських бізнесменів (наприклад, далеко не завжди корисною є уніфікація податкових ставок для всіх галузей). Якщо інші країни субсидують своїх виробників в певних галузях, то і українська держава не повинна відвертатися від тих чи інших форм підтримки галузей, навіть якщо це призводить до різниці податкових ставок у різних секторах економіки. І ця диференціація не повинна обмежуватися тільки акцизами, митами й автоматичним відшкодуванням ПДВ (з 2011 р.). Також потенціал може критися і у відновленні інвестиційної пільги з податку на прибуток у разі реалізації будь-якого імпортозамінного проекту. Якщо ж якість податкового адміністрування не дозволяє проводити диференційовану податкову політику та вимагає уніфікації ставок, то слід продовжити курс на подальше зниження цих ставок.

До загальноекономічних заходів сприяння якісному імпортозаміщенню, поряд зі зниженням податків, можна також віднести стимулювання нарощування капіталізації банків через неоподаткування податком на прибуток тих сум, що спрямовуються на збільшення власного капіталу, та багато інших макроекономічних і фіскальних заходів.

На галузевому рівні уряд, з огляду на нерівність умов економічної діяльності в певній конкретній галузі в Україні і, наприклад, в Росії, вводить комплекс заходів по виправленню ситуації. Підприємства відповідної галузі отримують антидемпінговий захист, субсидування частини відсоткових ставок за залученими кредитами. Більш широко починають використовуватися інвестиційні податкові кредити. До галузевих заходів можна віднести і реформу технічного регулювання, зняття надмірних адміністративних бар'єрів, що заважають розвиватися підприємствам, котрі займаються відповідним видом діяльності. Тут від держави потрібна дуже чітка оцінка несправедливих конкурентних переваг, які отримують іноземні виробники, що в нинішніх умовах зробити досить складно, однак навик такої роботи треба постійно вдосконалювати.

У свою чергу, на проектному рівні уряд може визначити приблизний список товарів, обсяг імпорту яких в Україні є завеликим і які потенційно можуть бути вироблені в нашій країні. За попередніми оцінками фахівців, цей список може включити близько 50% імпорту в Україну.

Галузеві пріоритети імпортозаміщення можна класифікувати по трьох напрямках:

1) заміна імпортованих ресурсів, насамперед енергетичних;
2) заміна імпорту товарів широкого вжитку;
3) заміна імпорту товарів виробничого призначення.

Кожен з напрямків має особливості, що залежать від наявності власних ресурсів і можливостей, швидкості обігу оборотних засобів, потреби в інвестиціях і терміну окупності проектів.

Важливим є також той факт, що у політиці імпортозаміщення можуть застосовуватися практично будь-які протекціоністські заходи, спрямовані на утруднення доступу імпортних товарів та послуг на внутрішній ринок засобами регулювання зовнішньої торгівлі: тарифного (різні види імпортного мита, у

т.ч. антидемпінгові обмеження) та нетарифного (ліцензування, квотування, сертифікація, свідоме ускладнення митних процедур тощо). Збереження попиту вітчизняних споживачів на товар, ввезення якого обмежене, створює сприятливі умови для розвитку національного виробництва його аналогів.

Так, виправданим у цьому контексті є наступний комплекс заходів економічного протекціонізму:

1) інституційно-правовий протекціонізм (захист власності та прав власників, захист інвестицій, максимальне спрощення процедури започаткування бізнесу, юридичне забезпечення розвитку ринкових інститутів);

2) монетарний протекціонізм (захист стабільності грошового обігу та системи розрахунків, стимулювання капіталотворення, забезпечення господарської діяльності достатнім обсягом платіжних засобів та кредитних ресурсів);

3) фіскальний протекціонізм (податкове стимулювання інноваційно орієнтованого економічного зростання, бюджетне стимулювання економічної активності);

4) ціновий протекціонізм (зниження тарифів на продукцію природних монополій, запобігання виявам монопольної поведінки, встановлення обмежень рентабельності на основні витратоутворюючі товари);

5) соціальний протекціонізм (захист і підвищення доходів та стандартів споживання населення);

6) зовнішньоекономічний протекціонізм (захист внутрішнього ринку від нерівноправної конкуренції з боку імпортних товарів з використанням механізму митних тарифів, квот, антидемпінгових процедур, технічного регулювання тощо) [1, с. 245].

Таким чином, ефективна політика імпортозаміщення неможлива без створення комфортних умов функціонування як для імпортерів, так і для вітчизняних виробників. До допоміжних умов можемо віднести: встановлення незалежної системи правосуддя у реалізації політики імпотозаміщення, а також визначення рівних для всіх умов ведення бізнесу та доступу до ресурсів, що забезпечить дотримання безпеки об'єктів власності місцевого та іноземного інвестора; рівний доступ до кредитування за доступними відсотковими ставками.

Згідно обраної методології та визначених на основі аналізу наукової літератури інструментів зовнішньоторговельної політики, з'ясуємо критерії впливу інструментів політики імпортозаміщення на зовнішню торгівлю України. Детальний аналіз імпорту до України допоможе нам виявити вищезгадані чинники впливу.

Проведемо аналіз імпорту товарів та послуг в Україну впродовж 2008-2013 рр. Протягом 2008-2013 рр. обсяги товарного імпорту суттєво змінювались. Починаючи з 2008 р., спостерігалась тенденція до зниження імпорту товарів. У 2010 р. обсяги імпорт скоротився на 29% порівняно з 2008 р. і склав 60739,9 млн. дол. (див. рис. 1). Далі позитивна тенденція змінилась. Так, у 2013 р. обсяги ввезених товарів збільшилися на 21,1% і досягли 76963,9 млн. дол.

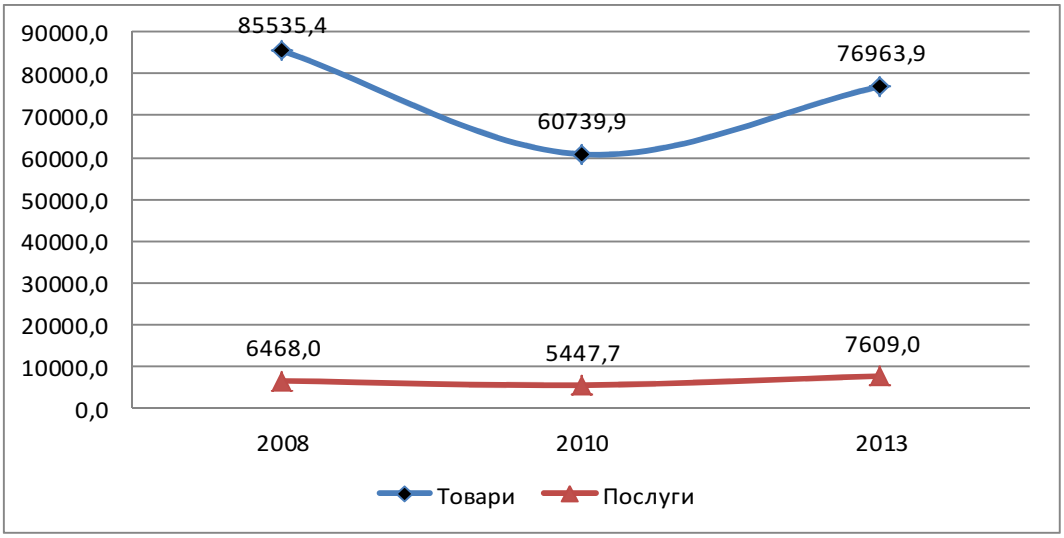

Рис. 1. Динаміка обсягів імпорту товарів та послуг в Україну

Джерело: складено авторами за даними [4]

Що стосується імпорту послуг, то впродовж 2008-2013 рр. відбулись аналогічні зміни в його обсягах. У 2010 р. отримані послуги становили у вартісному вираженні 5447,7 млн. дол., що на 15,8% менше відносно рівня 2008 р. Протягом наступних років імпорт послуг збільшувався і у 2013 р. склав 7609 млн. дол.

Розглянемо структуру українського імпорту.

Найбільшу частку в товарному імпорті традиційно займають мінеральні речовини, в першу чергу газ та нафтопродукти (29,7% у 2008 р., 34,8% у 2010 р., 29,1% у 2013 р.), за ними йдуть машини та

обладнання, частка яких коливалася від 13,4% до 16,2%, та продукція хімічної промисловості, частка якої з 2008 по 2013 рр. зросла на 2,9% (див. рис. 2).

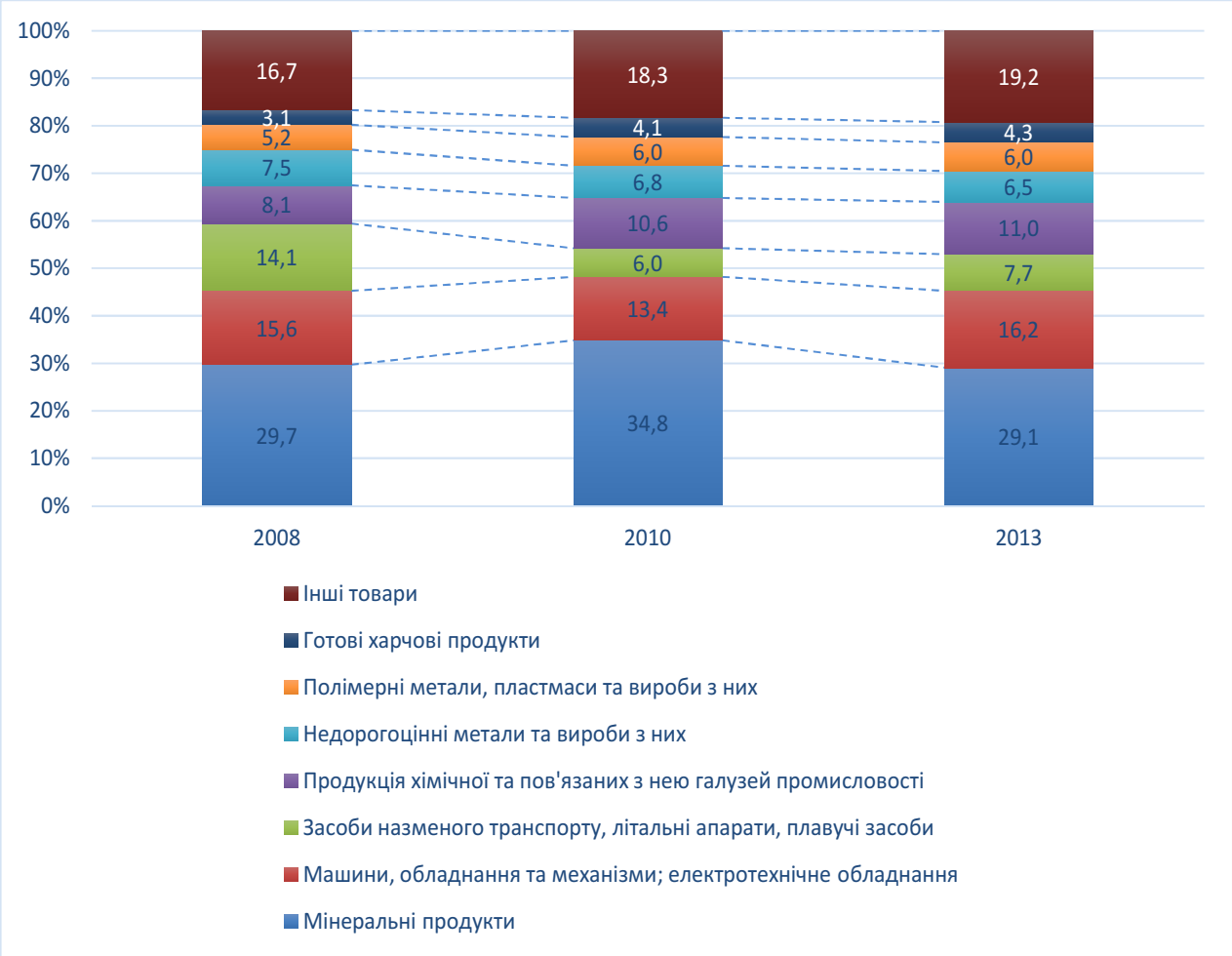

Рис. 2. Структура товарного імпорту України у 2008-2013 рр.

Джерело: складено авторами за даними [4]

Найбільшу питому вагу в загальному обсязі імпорту послуг складали транспортні послуги (21,5% у 2008 р., 21,6% у 2010 р., 22,6% у 2013р.), ділові (18,1% у 2008 р., 19,1% у 2010 р., 18,9% у 2013 р.), фінансові (8,7% у 2008 р., 19,9% у 2010 р., 13,3% у 2013 р.) та державні послуги (20,2% у 2008 р., 9,7% у 2010 р., 7,8% у 2013 р.) (див. рис. 3).

Як бачимо, обсяги імпорту послуг дещо коливались впродовж зазначених років, проте його структура залишилась незмінною.

Імпорт відіграє важливу роль у здійсненні виробничих процесів завдяки його участі у регулюванні виробничих витрат сировини та матеріалів (23-26%), інвестиційних процесів (імпорт формує від 40 до 45% валового нагромадження основного капіталу передусім у машинобудуванні та будівництві). У споживанні домогосподарств та установ і закладів бюджетної сфери частка імпорту відносно невелика (11-13%), проте у товарних ресурсах роздрібної торгівлі вона становить 25-37%, а стосовно непродовольчих товарів – половину. 70% сягає частка імпорту в обсязі продажів товарів культурно-побутового призначення, у тому числі аудіо-, відео- та фотообладнання – 90%, електропобутових приладів – 85%, комп'ютерної техніки – 87%, одягу й білизни – 79%, взуття – 93% [4].

Для більш наочної картини порівняємо обсяги власного виробництва та імпорту, взявши для аналізу харчову, легку, деревообробну, хімічну та нафтохімічну, металургійну та машинобудівну галузі промисловості (див. табл. 1).

Дослідження джерел наповнення внутрішнього ринку, здійснене щодо продукції шести галузей промисловості, які сумарно поглинають до 77% імпортних надходжень, дозволяє зробити наступні висновки.

У всіх галузях спостерігається зменшення частки продукції власного виробництва та зростання імпортованої. Найбільш проблемними у цьому контексті є легка промисловість (продукція власного

виробництва знизилась у 2013 р. до 25,7%, імпортована зросла до 74,3%), хімічна та нафтохімічна промисловість (відповідно 28,4% і 71,6%), машинобудування (31,8% і 68,2%).

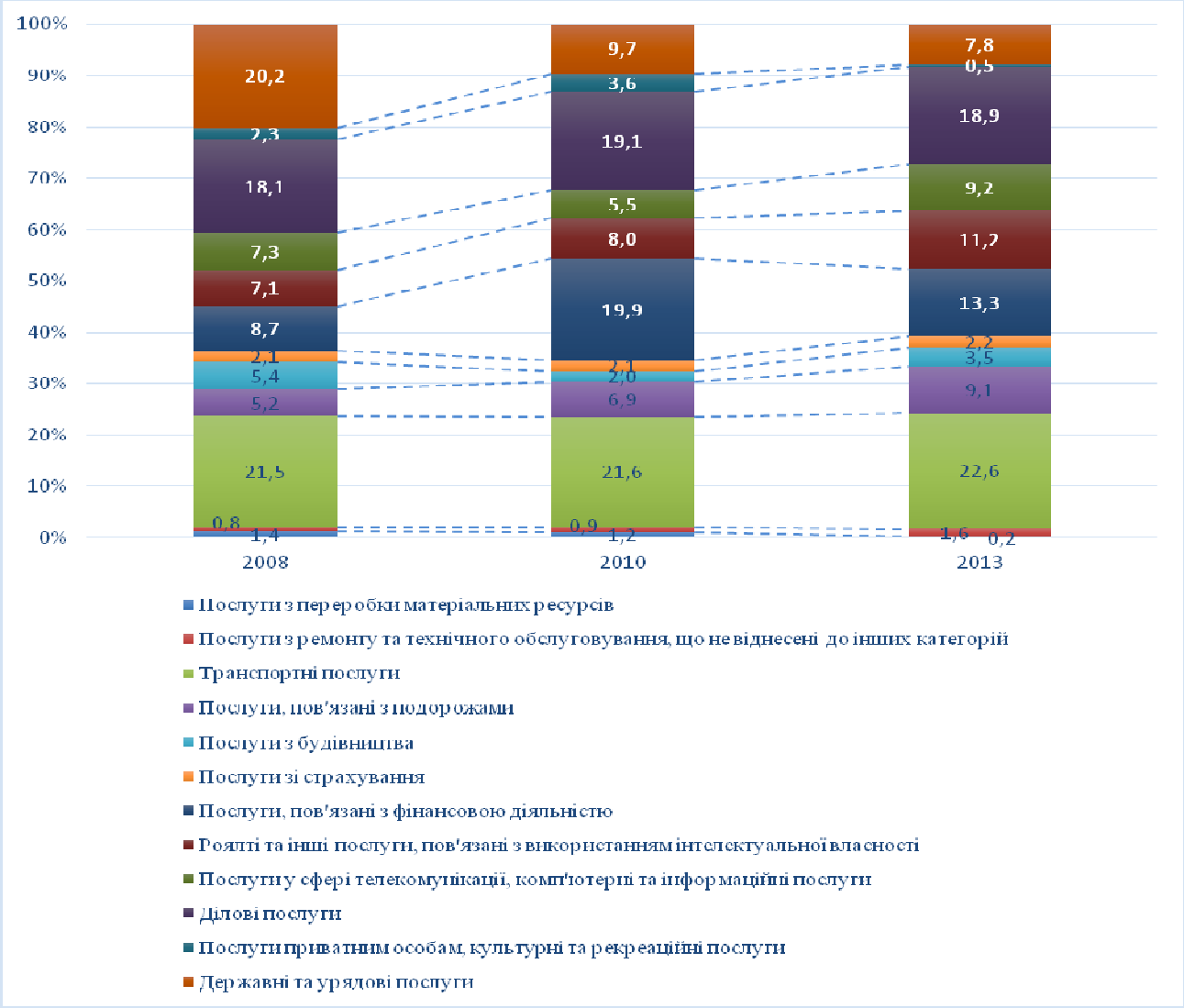

Рис. 3. Видова структура імпорту послуг в Україну у 2008-2013 рр.
Джерело: складено авторами за даними [4]

Таблиця 1

Співвідношення продукції власного виробництва та імпорту на внутрішньому ринку України у поточних цінах, %

Галузі промисловості	2008		2010		2013	
	Внутрішнє в-во	Імпорт	Внутрішнє в-во	Імпорт	Внутрішнє в-во	Імпорт
Харчова	85,7	14,3	82,9	17,1	83,9	16,1
Легка	28,7	71,3	26,1	73,9	25,7	74,3
Деревообробна	64,4	35,6	67,9	32,1	65,5	34,5
Хімічна і нафто-хімічна	34,3	65,7	32,6	67,4	28,4	71,6
Металургія	71,5	28,5	67,7	32,3	67,7	32,3
Машинобудування	36,7	63,3	33,9	66,1	31,8	68,2

Примітка: обсяг продукції кожної галузі на внутрішньому ринку розраховано як суму вітчизняного виробництва та імпорту, що дорівнює 100%
Джерело: складено авторами за даними [4]

На наш погляд, нарощування імпорту в Україну спричинене відсталістю вітчизняного виробничого апарату, його фізичною зношеністю та моральною застарілістю. Ступінь зносу основних засобів підприємств переробної промисловості досягає 64,9% [2]. Відсутність структурних реформ у промисловості, зниження технологічності виробничих процесів призвели до зменшення темпів приросту випуску продукції, її невідповідності внутрішньому попиту за асортиментом та якістю.

Як вже зазначалося вище, найбільшу частку у структурі імпорту займають енергоносії – газ та нафтопродукти. Проаналізуємо динаміку їх імпорту (див. табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка імпорту енергетичних ресурсів України, 2008-2013 рр.

Показники	% до попереднього року		
	2008	2010	2013
Всього палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки, в т.ч.:	64,1	133,9	145,9
кам'яне вугілля	37,3	224,0	155,0
нафта сира (включаючи газовий конденсат)	66,2	139,5	102,4
газ природний	84,5	117,7	149,5
Частка природного газу в обсязі імпорту енергетичних ресурсів	54,5	47,9	49,1

Джерело: складено авторами за даними [4]

Як свідчать дані таблиці 2.2, з кожним роком імпорт енергоресурсів стрімко зростає. Причинами такого зростання є, зокрема, неефективне споживання паливно-енергетичних ресурсів, низький рівень впровадження енергоефективних технологій та обладнання, високий рівень зношеності основних засобів у промисловості, високий рівень тінізації економіки України [5, с. 21].

З огляду на вищезгадане, паливно-енергетичний комплекс потребує імпортозаміщення. Заходами, які спрямовані на це імпортозаміщення, мають стати наступні.

1. Технологічна модернізація енерговидобувних і електрогенеруючих підприємств, для чого важливо використовувати сучасні енергозберігаючі технології та устаткування, здійснювати заміну енергоблоків теплоелектроцентралей, що працюють на природному газі, новими генеруючими потужностями з використанням сучасних технологій спалювання вугілля.

2. Приведення структури постачання первинної енергії у відповідність з потребами основних споживачів у ПЕР. У структурі постачання первинної енергії переважає природний газ. Основним напрямком реструктуризації постачання первинної енергії має стати суттєве зменшення імпорту російського природного газу та збільшення видобутку вугілля.

3. Збільшення рівня забезпечення власними вуглеводневими ресурсами. Збільшення рівня забезпечення власними вуглеводними ресурсами вважається можливим, зокрема, за рахунок прискорення розробок газових родовищ на шельфах Чорного та Азовського морів, а також видобутку сланцевого газу, газу центрально-басейнового типу та газогідратів Чорного моря, що сприятиме збалансуванню видобутку та споживання енергоресурсів.

4. Введення у дію потужностей нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії, стимулюючим механізмом впровадження яких є так званий «зелений» тариф. Величина такого тарифу встановлюється для кожного суб'єкта господарювання, що виробляє електричну енергію з використанням альтернативних джерел енергії**.** Найвагомішим внеском у розвиток виробництва електроенергії з відновлюваних джерел є введення в експлуатацію сонячної електростанції «Охотніково», потужність якої доведено до 80 МВт. Ця електростанція є найбільш потужною фотогальванічною установкою в Центральній та Східній Європі, хоча через анексію Кримського півострова у 2014 р. складно оцінювати перспективи розвитку даної галузі в регіоні та її внесок в прогрес української енергетики.

Таким чином, здійснивши аналіз імпорту товарів та послуг в України протягом 2008-2013 рр., можемо виокремити наступні чинники впливу інструментів політики імпортозаміщення на зовнішню торгівлю:

– зовнішня інвестиційна привабливість;
– кон'юнктура світових товарних ринків;
– попит на імпортні товари;
– державне регулювання зовнішньої торгівлі.

Запровадження в Україні класичної моделі імпортозаміщення, яка ґрунтується на власних ресурсах і технологіях, у найближчій перспективі пов'язана з великими труднощами через втрату конкурентних позицій багатьма видами економічної діяльності. Оптимальною моделлю для України може стати модель імпортозамінної індустріалізації, яка передбачає залучення міжнародних організацій та прямих іноземних інвестицій ТНК [6]. Саме тому створення привабливого інвестиційного клімату є одним з ключових чинників.

Не менш важливим фактором є кон'юнктура світових товарних ринків, оскільки від пропозиції товару, його ціни залежить, чи буде він користуватися попитом. Якщо попит на імпортний товар

відсутній через його високу ціну або невідповідність очікуванням споживачів, відповідно будуть зменшуватися обсяги імпорту та створюватимуться умови для імпортозамінного виробництва.

Державне регулювання зовнішньої торгівлі включає в себе такі складові як: а) зниження ставок при наданні кредитів господарським суб'єктам, що виробляють імпортозамінну продукцію; б) запровадження пільгового оподаткування прибутку, що реінвестується в модернізацію основних засобів; в) застосування нетарифних методів регулювання, дозволених СОТ, зокрема ліцензування, сертифікація тощо [7].

Підсумовуючи сказане вище, згрупуємо на рис. 4 конкретні заходи, які держава повинна вжити для реалізації ефективної політики імпортозаміщення.

Вдосконалення механізму державних закупівель	Регуляторні заходи	Преференції для учасників імпортозаміщення	Заходи в податковій сфері	Заходи в митній сфері
• врахування переваг імпортозамінюючих товарів пр проведення закупівель • врахування при оголошення тендерів критеріїв, що відповідають цілям імпортозаміщення • надання переваги лікарським засобам вітчизняного виробництва тощо	• зниження рансакційних витрат при створенні імпортозаміщуючих виробництв • надання державним органам методичного та інформаційного забезпечення шляхом поширення інформації щодо кон'юнктури ринків та переваг національних товарів та виробників	• компенсація відсоткових ставок за кредитами • забезпечення дольової участі держави у імпортозаміщенні • забезпечення доступу промислових підприємств до довгострокових і дешевих кредитів	• запровадження пільгового оподаткування прибутку • запровадження інвестиційних податкових кредитів	• запобігання контрабанді та ввезенню контрафактної продукції • застосування антидемпінгових та спеціальних заходів • реалізації ефективної митно-тарифної політики • запровадження пільг для проектів з імпортозаміщення

Рис. 4. Заходи з реалізації політики імпортозаміщення в Україні

Джерело: складено авторами за даними [5, с. 44]

Для подолання перешкод на шляху впровадження імпортозаміщення на практиці уряд України розробив Програму активізації економічного зростання на 2013-2014 рр. [8], в якій зазначено, що підтримка національного виробника та реалізація політики імпортозаміщення є пріоритетними. В силу загострення внутрішньополітичної ситуації та стану політико-військового протистояння саме впродовж цього періоду, на жаль, ми не можемо констатувати результативність вказаної програми. Проте, з урахуванням розпочатих у 2014 р. реформ державного сектору та подальші кроки реалізації обраного зовнішньоекономічного вектору, поставлене вище завдання є досі актуальним і може вважатись лише відтермінованим в часі.

Висновки з проведеного дослідження. Спираючись на сказане вище, зазначимо, що найбільшою перешкодою на шляху імпортозаміщення в Україні є високий рівень фізичного та морального зношення основних виробничих засобів, а також сировинна орієнтація експорту, в той час як в структурі імпорту найбільшу частку становить кінцева продукція. Отже, робота має здійснюватись також у напрямку диверсифікації структури вітчизняного експорту.

Державна політика щодо розвитку внутрішнього ринку та стимулювання імпортозаміщення повинна бути системною, комплексною та забезпечувати збалансований розвиток промисловості з поступовим зниженням обсягів сировинних видів продукції та збільшенням обсягу випуску якісної і високотехнологічної продукції, розширенням асортименту, що призведе до зменшення залежності від імпорту.

Література

1. Гура А. О. Особливості зовнішньоторговельної політики України в сучасних умовах / А.О. Гура // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. – 2013. – Вип. 13. – С. 243-249.

2. Жаліло Я.А. Проблеми формування сучасних засад політики імпортозаміщення в Україні [Електронний ресурс] / Я.А. Жаліло, В.М. Гацько // Економічна політика. – Режим доступу: http://www.niisp.org/vydanna/panorama /issue.php?s=epol2&issue=2006_1

3. Дунаєв І.В. Імпортозаміщення: державна політика і процес вибору для України на етапі подолання наслідків економічної кризи / І.В. Дунаєв, В.Ю. Бабаєв // Збірник наукових праць Ін-ту економіки промисловості НАН України. – 2011. – № 2. – Ч. 2. – С. 128–147.

4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

5. Пріоритети політики імпортозаміщення у стратегії модернізації промисловості України. – К. : НІСД, 2012. – 71 с.

6. Плющик І.А., Огородник Р.П. Аналіз ефективності застосування політики імпортозаміщення у світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ei/2011_43/pdf/30_Plyu.pdf

7. Експерти визначили кроки реалізації стратегії імпортозаміщення (Офіційне інформагентство Укрінформ, 03.09.2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/eksperti_viznachili_kroki_ realizatsiii_strategiii_importozamishchennya_1860258

8. Державна Програма активізації економічного зростання України на 2013-2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eimg.pravda.com.ua/files/a/4/a428a25.pdf

References

1. Hura, A.O. (2013), “Features of foreign policy of Ukraine in modern conditions”, *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody*, vol. 13, pp. 243-249.

2. Zhalilo, Ya.A. and Hatsko, V.M. (2006), “Problems formation of modern principles of import substitution policy in Ukraine”, *Ekonomichna polityka*, available at: http://niisp.org/vydanna/panorama /issue.php?s=epol2&issue=2006_1

3. Dunaiev, I.V. and Babaiev, V.Yu. (2011), “Import: public policy and the process of choice for Ukraine at the stage of overcoming the economic crisis”, *Zbirnyk naukovykh prats In-tu ekonomiky promyslovosti NAN Ukrainy*, no. 2, part. 2, pp. 128–147.

4. State Statistics Service, available at: http://ukrstat.gov.ua/

5. *Priorytety polityky importozamishchennia u stratehii modernizatsii promyslovosti Ukrainy* [Policy priorities in the strategy of import substitution industrial modernization Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine, 71 P.

6. Pliushchyk, I.A. and Ohorodnyk, R.P. (2011), “Analysis of effectiveness of the policy of import substitution in the world”, available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ei/2011_43/pdf/30_Plyu.pdf

7. “Experts have identified steps of the strategy of import substitution”, available at: http://ukrinform.ua/ukr/news/eksperti_viznachili_kroki_ realizatsiii_strategiii_importozamishchennya_1860258

8. “State program enhance economic growth in Ukraine 2013-2014”, available at: http://eimg.pravda.com.ua/files/a/4/a428a25.pdf

УДК 339.56:658.5

Тустанівський Б.О.,
к.е.н., доцент кафедри філософії та економічної теорії
Тернопільський національний педагогічний університет ім. В.Гнатюка

СИНЕРГІЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН США ТА ЄС

Tustanivkyy B.O.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of philosophy and economic theory
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

SYNERGY OF FOREIGN TRADE RELATIONSHIP OF THE USA AND THE EU

Постановка проблеми. Зовнішньоторговельні відносини між США та ЄС знаходяться в авангарді світової економіки і тому перебувають під постійною увагою науковців та практиків, основне завдання яких зводиться до пошуку резервів розширення та вдосконалення умов і параметрів зовнішньої торгівлі. Концепція трансатлантичної економіки, що передбачає створення трансатлантичної зони вільної торгівлі, яка набуває все більшої актуальності, ґрунтується на розрахунках, котрі враховують кількісний та вартісний аспект торговельної вигоди, що формується за рахунок нарощення обсягів товарообігу, зміни торговельного та платіжного балансу тощо. Проте, окрім названих вигод, важливим ефектом, що супроводжує будь-яку діяльність в межах економічних систем і посилюється в умовах їх інтеграції є синергія.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблематика синергізму в науковій літературі досить широко висвітлюється на теоретичному рівні. В цьому контексті варто відмітити напрацювання Є. Брікхема, [1], О. Гребешкова [3], Г. Махової [4], С. Мочерного [5], І. Сазинової [7] та ін., які детально розкривають сутність та методологію синергії та синергетичного ефекту. Стосовно ж місця синергії у зовнішньоекономічних відносинах між США та ЄС, то окремі її прояви розглядаються у працях

К. Бердена [8], Дж. Еріксона [9] і Д. Гемілтона [10]. Проте, проблеми синергізму саме у зовнішньоторговельних відносинах між США та ЄС залишаються розкритими лише частково.

Постановка завдання. Метою статті є визначення місця синергії у зовнішньоторговельних відносинах між США та ЄС, а також виявлення механізму її формування та впливу на стан відносин між торговельними партнерами.

Виклад основного матеріалу досліджень. Зовнішньоторговельні відносини у будь-якій формі мають системний характер, оскільки вони завжди є впорядкованою сукупністю різних елементів, що перебувають у взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємодії один з одним, за рахунок чого утворюють цілісну єдність. Така система є динамічною, тому що піддається змінам і сама є результатом та джерелом змін. Її розвиток має нелінійний характер, що обумовлюється циклічністю економічного розвитку та наявністю позитивного зворотного зв'язку, який проявляється через зміну стану системи в умовах цілеспрямованої дії на неї (окремі зміни, при цьому, мають мультиплікативний ефект).

Зовнішньоторговельні відносини як нелінійні динамічні системи характеризуються певними особливостями:

1) вони підпорядковуються зворотнім зв'язкам (те, що відбувається – випливає із того, що було раніше);

2) мають властивість самоподібності, тобто є фракталами (малий фрагмент системи схожий до іншого – більшого);

3) є емерджентними, тобто володіють особливими властивостями, які відсутні у їх підсистем. При формуванні таких систем часто виникає синергетичний ефект.

Аналіз зовнішньоторговельних відносин між США та ЄС з точки зору системних особливостей дозволяє виділяти наступні аспекти:

1) фрактальна ешелонізація системи зовнішньої торгівлі між ними (ЄС є системою, що вбирає в себе особливості дрібніших економічних систем – країн-членів, завдяки чому в двох напрямках торговельної співпраці відбувається врахування інтересів різних рівнів системи);

2) в сучасних умовах розвитку система ЗТВ між США та ЄС обумовлюється нестабільністю їх внутрішньої економіки, яка, проте, має різне походження: США і країни-члени ЄС нестабільні через глобальну кризу, ЄС в цілому – через інституційні інтеграційні процеси, що тривають;

3) подальша глибша лібералізація трансатлантичної торгівлі передбачає розширення меж системи ЗТВ між США та ЄС за рахунок агломераційного ефекту, за якого наростання кількісних показників системи передбачає їх переростання в якісні, що випливає із ефекту масштабу.

Отже, системні властивості зовнішньоторговельних відносин між США та ЄС обумовлюють виникнення різних ефектів, спроможних покращувати стан системи, підвищувати її потенціал і ступінь його використання. Одним із таких ефектів, що найчастіше обговорюється в науковій літературі – синергетичний.

Етимологічно термін синергія походить від грецького synergos - разом діючий. Первісно етимологія цієї лексеми застосовувалася у медицині й означала м'язи людини, які діють разом для здійснення однієї, визначеної дії [6, с.1211]. В економіці під синергією розуміють непропорційно посилену дію автономних складових у їх сукупності, що дозволяє досягати впорядкованості в системі, а також формувати її нові властивості.

Аналіз висвітлення синергізму у науковій літературі засвідчив відсутність чіткого розуміння його сутності та методики обчислення. Більшість авторів акцентують увагу на виникненні певних ефектів, що формуються в процесі інтеграції низки суб'єктів. Так, О.М. Гребешкова [3, с.23] пов'язує синергетичний ефект з властивостями системи чи ефектом емерджентності, які зумовлюють зміну ефективності діяльності підприємства. Ж. Васконселлос-і-Са [2, с. 58] стверджує, що синергія виникає за рахунок спільного використання ресурсів, що супроводжується зменшенням витрат. Є. Брікхем [1, с. 343] зазначає, що синергія має декілька джерел виникнення, які полягають у: економії операційних та маркетингових витрат, що виникає за рахунок зростання масштабів виробництва та реалізації; економії фінансових ресурсів, що завдячує скороченню трансакційних витрат на проведення різних операцій із фінансами; різній управлінській ефективності, в результаті чого в процесі інтеграції суб'єкти із низькою ефективністю отримують доступ до більш результативного менеджменту; посилення ринкової позиції за рахунок підвищення рівня концентрації суб'єктів ринку.

Загалом же, з точки зору синергетичної парадигми економічної теорії, сутність економічних явищ і зовнішньої торгівлі зокрема, проявляється не лише у зіставленні доходів – витрат, експорту-імпорту тощо, але й врахування тих додаткових ефектів, що формуються в умовах інтеграції елементів системи, якою без сумнівів виступає зовнішня торгівля.

Досить популярною в науковій літературі є класифікація синергетичних ефектів за функціями, де вони проявляються. Проте така класифікація не розкриває самого походження та форми вираження синергії. Більш цінним, на нашу думку, є виділення синергетичного ефекту за джерелом (причиною) виникнення або формою вираження. У науковій літературі не існує чіткого визначення синергетичного ефекту, а тим паче витлумачення форми його вираження. Багато науковців [3; 5] сходяться на думці, що його основою є зменшення витрат, яке виникає внаслідок спільного використання ресурсів, каналів

розподілу, комунікаційних потужностей, скорочення трансакційних витрат, ліквідації дублювання функцій, ефекту масштабу.

Часто джерелом формування синергетичного ефекту є емерджентність системи, в результаті чого виникає зміна ефективності її діяльності: за рахунок спільного використання потенціалів один одного (операційного, кадрового, інформаційного, фінансового), різної управлінської ефективності, внаслідок чого в процесі інтеграції суб'єкти із низькою ефективністю отримують доступ до більш результативного менеджменту, посилення ринкової позиції за рахунок підвищення рівня концентрації суб'єктів ринку [1, с. 343];

- взаємопосилюваної взаємодії конкуренції, що призводить до росту продуктивності праці та вибраковування неефективних елементів системи через механізм банкрутства;
- інвестиційної та інноваційної дифузії (змішування та взаємного проникнення інвестиційних ресурсів та інноваційних продуктів);
- зменшення та усунення ризиків завдяки досягнутим домовленостям.

Загалом усі джерела формування синергетичного ефекту можна об'єднати у 3 групи: зростання виручки, зниження витрат, комбінована дія (розвиток нових технологій, удосконалення менеджменту, грошових потоків тощо).

Позитивом зазначеної класифікації є спроба формалізації різних форм вираження ефектів, які є проявом сутності синергії.

Для оцінювання рівня синергетичного ефекту системи І. В. Сазинова пропонує паралельно застосовувати поняття інтеграційного ефекту, що складається із синергії (кількісного приросту, який досягається більш ефективнішою комбінацією ресурсів підприємства, проявляється у випадку збереження стійкого стану економічної системи), емерджентної властивості (нової якості економічної системи, яка проявляється у випадку планових якісних змін або самоорганізації) та усунення конфліктного дублювання функцій (оптимізації діяльності організації, якщо це не є симптоми для реінжинірингу чи інституційних трансформацій взагалі). При цьому виникає можливість емпіричного обчислення синергетичного ефекту на основі його складових [7, с. 442].

В системі зовнішньоторговельних відносин між США та ЄС синергетичний ефект існує в тій формі, яка закладена у самій природі торгівлі, як обміну товарами, послугами та факторами виробництва. В контексті цього відзначимо твердження представників класичної економічної теорії, котрі зазначають, що зовнішня торгівля є діяльністю не з нульовим, а з позитивним результатом, який супроводжується наступними ефектами: здешевлення факторів виробництва (доступ до нових факторів виробництва), поглиблення обміну інноваціями (усіх рівнів), зростанні рівня зайнятості (збільшення експорту на 1 млрд. дол. США, сприяє створенню до 25 тис. нових робочих місць) та заробітної плати (за рахунок конвергенції фінансових потоків), мультиплікуванні доходів (експорт дає прибутки, більші на 30 % у порівнянні із торгівлею на внутрішньому ринку), нарощенні та вдосконаленні транспортної інфраструктури та інших соціально-економічних змінах.

Узагальнюючи вище наведене, пропонуємо власну класифікацію чинників виникнення синергетичних ефектів на міждержавному рівні, дія яких спрямовується на зменшення витрат чи зміну ефективності роботи системи:

1. Чинники зменшення витрат: спільне використання ресурсів, скорочення трансакційних витрат, ліквідація дублювання функцій, виникнення ефекту масштабу;
2. Чинники зміни ефективності роботи системи: ефект економії часу, спільне використання потенціалів, різна управлінська ефективність, посилення ринкової позиції, взаємопосилення конкуренції, інвестиційна та інноваційна дифузія, зниження ризиків.

Досягнення зазначених ефектів в процесі формування трансатлантичної зони вільної торгівлі передбачає вчинення конкретних дій, спрямованих на пом'якшення умов торгівлі, усунення бар'єрів та підвищення її ефективності. При цьому, більшість таких дій можуть прямо чи опосередковано впливати на формування синергетичного чи інших видів інтеграційного ефекту, перебувати у взаємозв'язку і взаємодоповнювати один одного. В процесі аналізу було виявлено, що більшість чинників формування синергетичного ефекту в процесі створення зони вільної торгівлі між США та ЄС передбачають накладання синергетичного й емерджентного ефектів, що передбачає створення додаткової ефективності чи економії системи одночасно із формуванням її нової характеристики.

Так, в процесі інтеграції, коли відбувається трансформація системи відносин, виробництва, торгівлі тощо, відбувається реалокація (просторове переміщення, зникнення в одному місці та виникнення в іншому і т.д.) факторів виробництва та географічне зміщення економічної активності, що призводить до взаємопосилення конкуренції і, відповідно, посилення ринкової позиції країн, підприємств, товарів. Поряд із цим значний синергетичний потенціал трансатлантичної інтеграції криється у спільному використанні і, частково, об'єднанні ресурсів та економічного потенціалу торговельних партнерів, що дозволяє збільшувати кількість і масштаби спільних проектів, створювати нові товарні потоки, що в результаті дії ефекту масштабу призводить до підвищення попиту на послуги.

Важливим чинником формування синергетичного ефекту в межах об'єкту дослідження є інвестиційна та інноваційна дифузія, яка зумовлює посилення технологічної дифузії та сприяє збільшенню кількості та масштабів нових проектів. Не менш значимими є оптимізаційні чинники

інтеграції, що передбачають усунення бар'єрів у всіх сферах відносин між партнерами, узгодження правил встановлення тарифів та їх зниження, відмова від внутрішнього стимулювання експорту за рахунок податків, уніфікація та спрощення правил торгівлі, а також формування спільної політики безпеки споживання та захисту прав споживачів. Більшість синергетичних ефектів, сформованих завдяки цим чинникам, дозволяють уникати дублювання операцій та скорочувати час виконання і витрати на трансакційні витрати.

Для обґрунтування синергетичного ефекту трансатлантичної зони вільної торгівлі чи визначення сфер його формування слід розглядати зовнішньоторговельні відносини взагалі як динамічну нелінійну систему. При цьому потрібно визначити її складові та властивості, а також виокремити ті чинники, що відрізнятимуть нове інтегроване утворення від уже існуючої системи зовнішньоторговельних відносин між США та ЄС. В контексті цього відзначимо, що основу зовнішньоторговельних відносин складають суб'єкти господарювання, організації та установи різних країн – торговельних партнерів та зв'язки між ними.

В умовах інтеграції насамперед модифікуються торговельні та економічні зв'язки (зменшується розмір тарифів, усуваються торговельні перешкоди, здійснюється координація та кооперація діяльності). При цьому, як зазначалося вище, часто виникає синергетичний ефект, який розкривається через модифікацію уже існуючих зв'язків (збільшення їх пропускної здатності та інтенсивності, надання їм нових властивостей тощо). До того ж в процесі координації та кооперації в діяльності між торговельними партнерами формується зона збільшення обсягів ЗТВ, в межах якої відбувається ліквідація дублювання функцій та скорочення трансакційних витрат (рис. 1).

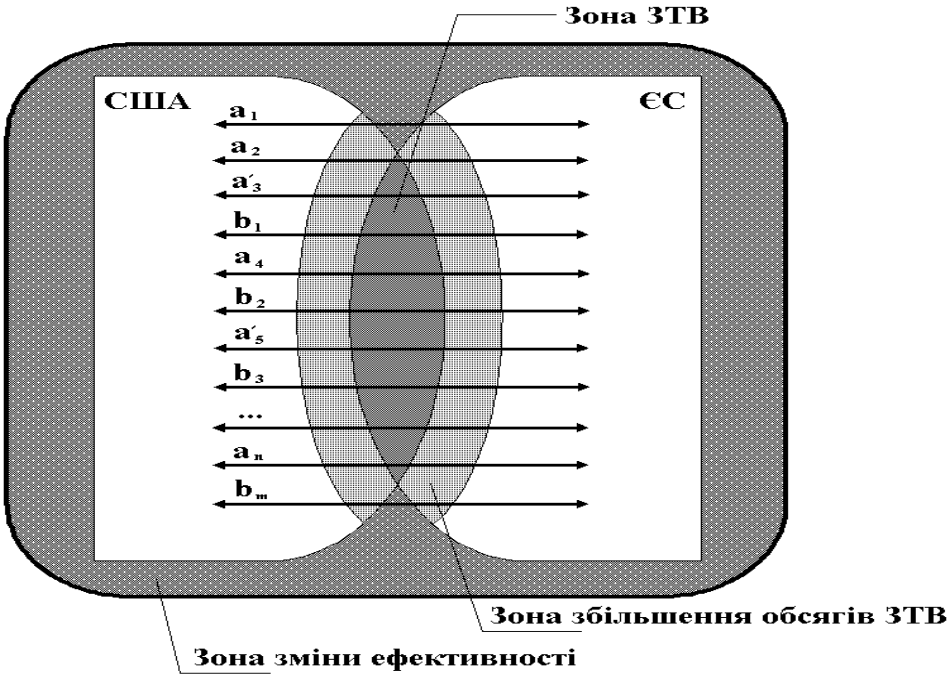

Умовні позначення:

a_1 – a_n – зв'язки між США і ЄС, що виникають в процесі ЗТВ;

a'_1 – a'_n – зв'язки між США і ЄС, що модифікуються під дією синергетичного ефекту в процесі збільшення обсягів ЗТВ в рамках трансатлантичної зони вільної торгівлі;

b_1 – b_m – зв'язки між США і ЄС, що виникають під дією синергетичного ефекту в процесі збільшення обсягів ЗТВ в рамках трансатлантичної зони вільної торгівлі.

Рис. 1. Модель формування синергетичних ефектів в рамках трансатлантичної зони вільної торгівлі

Джерело: розробка автора

В межах зони зміни ефективності формуються решту синергетичних ефектів: взаємопосилення конкуренції, спільне використання економічного потенціалу, формування ефекту масштабу, інвестиційна та інноваційна дифузія і т.д. Дія таких ефектів не обмежується суто торговельними процесами, а поширюється за її межі, в першу чергу, на соціально-економічні зв'язки в суспільстві. Звідси – позитивний вплив зовнішньої торгівлі та її лібералізації (в довгостроковому періоді) на систему зайнятості, рівень доходів, конкурентне середовище.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, зовнішньоторговельні зв'язки між США та ЄС тісно переплітаються з тенденцією зростання ролі концепції трансатлантичної економіки. Це обумовлює доцільність поглиблення торгової трансатлантичної інтеграції в напрямку створення зони

вільної торгівлі. Її основними напрямами передбачено зниження регулятивних бар'єрів, переговори за угодою про нульовий тариф, і рух до безбар'єрного інвестиційного середовища. Додаткові резерви росту економічних показників в результаті торговельної інтеграції США та ЄС криються в синергетичному ефекті, який характеризується складною системою чинників, котрі зумовлюють формування покращення роботи системи за рахунок модифікації існуючих торговельних та економічних зв'язків і виникнення нових. При цьому, в процесі координації діяльності формується зона збільшення обсягів ЗТВ, в межах якої відбувається ліквідація дублювання функцій та скорочення трансакційних витрат. Об'єднання ж потенціалів торговельних партнерів створює зону зміни ефективності, де формуються решту синергетичних ефектів, в тому числі й ті, що виходять за межі системи та мають суспільне соціально-економічне значення.

Література

1. Брікхем Є. Основи фінансового менеджменту: Пер. с англ. / Є. Брікхем. – К. : Молодь, 1997. – 1000 с.
2. Васконселлос-и-Са Ж. Забытая фирма: Перспективный подход к решению проблемы одновременного управления настоящей компанией и компанией будущего : пер. с англ. / Жоржи Васконселлос-и-Са. – Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2005. – 176 с.
3. Гребешкова О.М. Проблеми виявлення та оцінки синергійного ефекту стратегічної взаємодії підприємств / О.М. Гребешкова // Економіка підприємства: теорія та практика: Зб. мат. II Міжнар. наук.-практ. конф. 13–14 березня 2008 р. – К. : КНЕУ, 2008. – С. 22–24.
4. Махова Г.В. Синергія в стратегічних партнерствах підприємств та джерела її виникнення / Г.В. Махова // Стратегія економічного розвитку України. – 2010. – вип. 26-27. – С. 27–31.
5. Мочерний С. Синергетичний підхід в економічному дослідженні / С. Мочерний // Економіка України. – 2001. – № 1 – С. 44–51.
6. Советский энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1986. – 1600 с. – С. 1211.
7. Созинова І.В. Управління інтеграційним ефектом / І.В. Созинова // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури: фаховий збірник наукових праць (економічні науки). – 2012. – № 33. – С. 437-446.
8. Berden K. The Impact of Free Trade Agreements in the OECD: The Impact of an EU-US FTA, EU-Japan FTA and EU-Australia/New Zealand FTA [Electronic resources] / K. Berden et. al, (Rotterdam, Ecorys, 2009). – Access mode: http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2010/03/08/report-the-impact-of-free-trade-agreements-in-the-oecd-the-impact-of-an-eu-us-fta-eu-japan-fta-and-eu-australia-new-zealand-fta.html
9. Erixon, G. A. New Trade Agenda for Transatlantic Economic Cooperation. [Electronic resources] / G. Erixon, G. Pehnelt. – ECIPE Working Paper. - № 09/2009. – Access mode: http://www.ecipe.org/publications/ecipe-working-papers/a-new-trade-agenda-for-transatlantic-economic-cooperation/PDF
10. Hamilton, D. S. The Transatlantic Economy 2011: Annual Survey of Jobs, Trade and Investment between the United States and Europe. [Electronic resources] / Daniel S. Hamilton, Joseph P. Quinlan. – [Washington, DC: Center for Transatlantic Relations, 2011]. – Access mode: http://transatlantic.sais-jhu.edu/publications/books/Transatlantic_Economy _2011 /te_2011.pdf

References

1. Brikhem, Ye. (1997), *Osnovy finansovoho menedzhmentu* [The basics of financial management], transl. from angl., Molod, Kyiv, Ukraine, 1000 p.
2. Vaskonsellos-y`-Sa, Zh. (2005), *Zabytaya firma: Perspektivnyy podkhod k resheniyu problemy odnovremennogo upravleniya nastoyashchey kompaniyey i kompaniyey budushchego* [Forgotten the firm: A promising approach to address the problem simultaneous management of this company and the company of the future], transl. from angl., Balans Busines Books, Dnepropetrovsk, Ukraine, 176 p.
3. Grebeshkova, O.M. (2008), "Problems of identification and evaluation of strategic interaction synergy effect of companies", *Ekonomika pidpryiemstva: theory and practice* [Enterprise Economics: Theory and Practice:], Proc. Math. Second Internat. scientific and praktical conf. 13-14 March 2008, Kyiv National Economic University, pp. 22–24.
4. Makhova. H.V. (2010), "Synergy in strategic business partnerships and sources of its origin", *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, no. 26-27, pp. 27-31.
5. Mochernyi, S. (2001), "Synergetic approach in economic research", *Economika Ukrainy*, no. 1, pp. 44-51.
6. *Sovetskiy entsiklopedicheskiy slovar* [Soviet Encyclopedic Dictionary], (1986), Sov. Encyclopedia, Moscow, 1600 p., P.1211.
7. Sozynova, I.V. (2012), "Management integration effect", *Problems of improving the efficiency of infrastructure: professional publication of scientific papers (Economics),* no. 33 (2012), pp. 437-446.
8. Berden, K. etc. (2009), The Impact of Free Trade Agreements in the OECD: The Impact of an EU-US FTA, EU-Japan FTA and EU-Australia/New Zealand FTA, (Rotterdam, Ecorys), available at:: http://rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten /2010/03/08/report-the-impact-of-free-trade-agreements-in-the-oecd-the-impact-of-an-eu-us-fta-eu-japan-fta-and-eu-australia-new-zealand-fta.html
9. Erixon, G. and Pehnelt, G. (2009). New Trade Agenda for Transatlantic Economic Cooperation, ECIPE Working Paper, no. 09, available at: http://ecipe.org/publications/ecipe-working-papers/a-new-trade-agenda-for-transatlantic-economic-cooperation/PDF
10. Hamilton, D.S. and Quinlan, J.P. (2011), The Transatlantic Economy 2011: Annual Survey of Jobs, Trade and Investment between the United States and Europe, Washington, DC: Center for Transatlantic Relations, available at: http://transatlantic.sais-jhu.edu/publications/books/Transatlantic_Economy_2011/te_2011.pdf

УДК 334.012.32.012.64:338.436.33

Гилка М.Д.,
к.е.н., старший викладач кафедри економіки підприємства
Буковинський державний фінансово-економічний університет

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КЛАСТЕРНИХ ФОРМУВАНЬ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Hylka M.D.,
cand.sc.(econ.), senior lecturer on the department of enterprise economy
Bukovina State University of Finance and Economics

TRENDS OF CLUSTER FORMATIONS DEVELOPMENT IN AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

Постановка проблеми. Процес трансформації сільського господарства, що відбувався в Україні протягом двох десятиріч після проголошення незалежності, довів необхідність системної та всебічної перебудови економічних взаємовідносин між усіма контрагентами ринків. Для світової економіки на сьогодні характерними є процеси глобалізації та посилення міжнародної конкуренції. Саме вони стають об'єктивною передумовою зміни парадигми управління конкурентоспроможністю, що полягає у відмові від традиційної економічної політики та переході до нових систем організації виробництва, які, своєю чергою, орієнтуються на використання переваг інтеграції, спеціалізації та кооперації. Домінуючою тенденцією розвитку ринкових відносин в більшості країн є перехід від стихійних неорганізованих обмінних процесів до їх свідомої цілеспрямованої організації. Цей процес супроводжується утворенням різних форм агломерацій та інших угрупувань, чільне місце серед яких посідають кластери.

Крім того, на сьогодні дуже швидко розвиваються прогресивні технології, логістика, засоби транспорту, що призводить до можливості практично миттєвої передачі інформації, руху фінансових потоків, дешевого та швидкого руху вантажів. При цьому важливими факторами досягнення та утримання переваг над конкурентами стають не лише інновації, професіоналізм, освіта та наука, але також організаційно-економічні взаємозв'язки між підприємствами, що забезпечують умови для створення сітьових структур – кластерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Передумови виникнення теорії кластерів виходять від А.Маршала, що дослідив у своїй роботі "Принципи економічної теорії" феномен особливих промислових регіонів [1, с.86]. Про ефект зниження витрат та підвищення продуктивності виробництва за рахунок об'єднання діяльності фірм, розташованих поблизу, стверджував Й. Шумпетер, називаючи подібні об'єднання агломератами [2, с. 154]. Дещо пізніше М. Портер увів поняття інноваційного кластера як «географічного об'єднання взаємозв'язаних компаній, які не тільки конкурують між собою, але також і співпрацюють» [3, с. 48].

Сучасні теорії розвитку конкурентоспроможності на основі кластерів розроблені В.Фельдманом. Переваги даної теорії полягають у тому, що вони засновані на великій кількості емпіричних досліджень диверсифікованих фірм у різних країнах [4, с. 31-39].

Відповідно до японської моделі кластери трактуються як сукупність малих суміжних фірм довкола підприємства транснаціональної компанії – ядра кластера, що спеціалізуються на виробництві, комплектації та наданні послуг на замовлення даного підприємства і конкурують між собою за право постачання на основі цінових та якісних критеріїв [5, с. 39-41].

В Україні ініціатива запровадження кластерів належить С. Соколенку, який на Хмельниччині сформував нову виробничу систему в аграрному секторі, що ґрунтується на сітьовій моделі управління виробництвом та її адаптації до економічних умов на Україні [6, с. 21]. Український вчений М. Кропивко суть кластеризації вбачає у механізмі підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки [7, с. 7].

Не дивлячись на те, що процеси кластеризації детально та ґрунтовно вивчаються, на сьогодні все ще залишаються актуальними та потребують поглиблення і розширення досліджень питання можливостей застосування кластерних моделей, ступінь інтеграції та характер економічних відносин в середині кластеру, принципи раціональної їх побудови та управління, способи та методи державного втручання в діяльність означених угрупувань в аграрному секторі економіки України.

Постановка завдання. Основною метою є проаналізувати світовий та вітчизняний досвід щодо формування та розвитку кластерних структур; обґрунтувати моделі та принципи, на основі яких повинні створюватися кластери в аграрному секторі економіки України, а також форму їхнього

стимулювання та підтримки; визначити найбільш сприятливі зони для розвитку кластерної організації агропромислового виробництва в регіонах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільське господарство України на сьогодні знаходиться у невигідній ринковій ситуації, що обумовлює його невисоку конкурентну спроможність, низьку інвестиційну привабливість та невисоку економічну ефективність. Звичні посилання на диспаритет цін, "цінові ножиці", необхідність пільгових кредитів, нестачу власних обігових коштів є тільки проявами перманентної несприятливої ринкової ситуації [8, с. 268-269]. Не варто забувати, що ринок сільськогосподарської продукції є специфічним ринком, що має досить складні характеристики, які не створюють для сільського господарства жодних переваг, а наштовхують його на складну ринкову ситуацію [9, с. 73-74]. Для ефективного функціонування ринку сільськогосподарської продукції конкурентна ситуація є не вигідною як з боку попиту, так і з боку пропозиції. З боку пропозиції тому, що в сільському господарстві існує велика кількість виробників, які пропонують в обмеженому часовому проміжку дуже гомогенну за якісними параметрами продукцію, тобто складається ситуація, за якої ринок сільськогосподарської продукції діє в умовах реальної ідеальної конкуренції.

Навпаки, з боку попиту, існує реальна ситуація олігопсонії, за якої кількість та рівень конкуренції покупців сільськогосподарської продукції є невеликими, а самі покупці мають набагато вищий товарний та ціновий вибір, ніж виробники у виборі умов реалізації, джерела збуту та ціни. Поряд з цим сільськогосподарські виробники, які є покупцями виробничих ресурсів, знову опиняються у складній ринковій ситуації монопсоністичної конкуренції тому, що більшість закупівельних, переробних, сервісних та постачальницьких підприємств мають виразну монопсонну характеристику, якій властиве прагнення одержати найвищі прибутки або інші економічні вигоди за рахунок клієнтів. За таких умов вважаємо особливо актуальним та ефективним для агропромислового ринку формування кластерів як найбільш ефективної форми організації сільськогосподарського виробництва.

Під агропромисловою кластеризацією розуміють концентрацію та спеціалізацію агропромислового виробництва з формуванням на обмеженій території замкнутих продуктових ланцюгів "виробництво – зберігання – переробка – реалізація сільськогосподарської продукції" на засадах інтеграції для одержання учасниками кластерів конкурентоспроможної продукції та підвищення їхньої прибутковості [10, с. 6]. Відмінною рисою кластера є цільова підприємницька діяльність, у межах якого об'єднуються не лише виробничий, а й інноваційний бізнес, комплексне управління якістю продукції, сервісне обслуговування, а визначальними є прямі зв'язки між самостійними економічними об'єктами, що формуються для спільної діяльності з виробництва конкурентоспроможної продукції.

На сьогодні для України підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва як основного чинника забезпечення належного рівня продовольчої безпеки є надзвичайно важливим. Підвищити конкурентоспроможність сільськогосподарського виробництва в умовах глобалізації можна за рахунок продукування та оперативного впровадження інновацій. Своєю чергою, інноваційна направленість є однією з головних складових успішного кластеру, оскільки без впровадження інновацій кластерне об'єднання буде прототипом територіально-виробничих об'єднань і зможе проіснувати лише обмежений проміжок часу до логічного завершення свого виробничого потенціалу.

На перший погляд кластер видається поняттям абсолютно новим і незрозумілим, але детально дослідивши історію його виникнення та розвитку, розуміємо, що дане поняття не таке вже й нове. Так звані праобрази сучасних промислових кластерів існували ще за радянської економіки. Це, наприклад, так звані «науково-виробничі комплекси» та «територіально-виробничі комплекси», а також географічно локалізовані та взаємопов'язані компанії постачальників, виробників, сервісних, наукових і проектних організацій.

Можливості успішного функціонування кластерних формувань підтверджуються світовим досвідом. Так, найбільш відомими й успішними системами кластерного типу на сьогодні в світі є кооперації компаній у Силіконовій долині в США, в галузі зв'язку та телекомунікацій в Хельсінкі, аерокосмічної промисловості в Московському регіоні. Та й всім відомий Голівуд також кластер, найуспішніший у світовому кіновиробництві за всі часи його існування.

В США більше половини підприємств працюють за такою моделлю виробництва, коли підприємства кластера знаходяться в одному регіоні та максимально використовують його природний, кадровий й інтеграційний потенціал. Американське "ноу-хау" в секторі виробництва споживчих товарів забезпечило лідерство країни в сільському господарстві, виробництві упаковки нарівні з успіхами в сфері реклами та фінансовому секторі.

У Японії простежується тенденція розвитку кластерів по горизонталі, тому що визнані японські компанії активно намагаються проникнути в родинні галузі, чому сприяє природа їхніх цілей і схильність до внутрішньої диверсифікованості. Японська потужність в секторі побутової електроніки дозволила успішно розвивати виробництво чипів пам'яті і мікросхем, в той час як США зберігали лідерство у виготовленні логічних мікрокомпонентів, що використовуються в комп'ютерах, телекомунікаційному обладнанні та військовій електроніці.

На сьогодні майже всі країни Європейського Союзу здійснюють реалізацію національних чи регіональних програм кластеризації відповідно до рішення Лісабонського саміту Європейського Союзу, котрий відбувся в 2000 році та метою якого було впровадження в країнах-членах Європейського Союзу економіки знань, що здатна на основі інноваційних кластерів забезпечити конкурентоспроможність, яка перевищує показники економік США та Японії.

Про важливість розвитку кластерів для європейської економіки свідчить той факт, що в липні 2006 року схвалено «Маніфест кластеризації в країнах Європейського Союзу», а 21 січня 2008 року у м. Стокгольм в рамках Європейської президентської конференції з інновацій та кластерів було прийнято «Європейський кластерний Меморандум».

Країни Європейського Союзу прийняли шотландську модель кластера, при якій ядром спільного виробництва стає велике підприємство, що об'єднує навколо себе невеликі фірми. Існує й італійська модель – більш гнучка та рівноправна співпраця підприємств малого, середнього та великого бізнесу. Фахівці вважають, що для країн з перехідною економікою найбільше підходить саме така форма кластерної організації виробництва.

Жодна країна не може бути конкурентоздатною у всіх сферах. У розвинених країнах міжнародна конкурентоздатність спочатку знаходилася та зміцнювалася в рамках окремих кластерів. Конкурентоздатність Швеції в целюлозно-паперовому секторі розповсюджується на обладнання в сфері деревообробки та виробництва паперу, конвеєрних ліній і деяких суміжних галузей, наприклад, виробництво сірників. Данія розробила специфічні промислові технології для агробізнесу та харчової промисловості. Аналогічно німецькі машинобудівники виграють від наявності в Німеччині високорозвиненого виробництва компонентів для цих галузей.

В Італії кластери розвиваються по вертикалі, тому що нові компанії відокремлюються для того, щоб обслуговувати ще більш спеціалізовані ніші, і починають займатися поставками. Спеціальні кластери сформувалися в Італії в промислових районах, в яких склалися галузеві комбінації: металообробка - ріжучий інструмент, мода - дизайн, шкіра - взуття, деревообробка - меблі. Концентрація промислових районів в Італії надзвичайно висока. Ніхто не знає, скільки цих районів існує, бо вони постійно формуються. Італійці створили свою модель мережевої системи. Наприклад, в Ломбардії працює система підтримки між кластерами, тут вивчаються інноваційні, коопераційні, організаційні зв'язки.

Австрія за десятиріччя також створила 100% інноваційну економіку на базі кластерів. Тут спочатку вивчили всі патентні можливості кожного регіону, всіх 9 земель, а вже потім почали створювати кластери. Перший кластер був створений в сфері обробки деревини. Зараз в Австрії лише автомобільних кластерів чотири. Навіть створений кластер дизельних двигунів, які зараз використовують не лише в Європі, але і у Сполучених Штатах Америки.

Перший кластер в Угорщині створений в західній Панонії. Це був автомобільний кластер, який використав можливість співпраці з 15 європейськими кластерами. Зараз в західній Панонії працюють 5 кластерів. Всі кластери Угорщини – інноваційні.

Польща теж швидко пішла цим шляхом. Спочатку вона провела адміністративно-територіальну реформу, створивши 15 воєводств, в кожному з яких є багато можливостей для того, щоб створювати свої інноваційні системи. Наприклад, в Гданську працює кластер, який займається біотехнологіями, комп'ютеризацією, електронікою та телекомунікаціями, в ньому беруть участь близько 60 компаній.

В Росії існує декілька спонтанних кластерів, утворених навколо ключових галузей промисловості – хімічної, нафтогазової, автомобілебудування, металургії, машинобудування та суднобудування.

В Україні досвід створення та розвитку кластерів також існує. Вперше концепцію бізнес-кластерів спробували запровадити у 1998 році в Хмельницькій області. На той час дана концепція була абсолютно новою для економіки України. Сьогодні на Хмельниччині кластерні технології застосовуються досить успішно, вже діють шість кластерів. Це: будівельний та швейний кластери у Хмельницькому, туристичний, харчовий та продовольчий кластери в Кам'янці-Подільському. Швейний кластер об'єднує не лише швейні підприємства, а й середні навчальні заклади відповідного напрямку та навіть університет. Успішно діє кластер сільського туризму "Оберіг". Зараз він об'єднує 6 тисяч працівників. Це перший кластер сільського туризму в Україні.

З 1998 року сфера розвитку економічних кластерів в Україні постійно розширюється. До Поділля в подальшому приєдналися Івано-Франківська область, де сьогодні діють кластери туризму та декоративного текстилю; Черкаська область з кластером транспортних перевезень; Житомирська – кластер добування та переробки каменю; Полтавська область – кластер з виробництва екологічно чистої продукції; Одеська область – винний кластер; Харківська область – машинобудівний кластер та Рівненська область – кластер з деревообробки.

В аграрному секторі економіки України вважаємо за доцільне створювати кластерні формування на основі згрупованої відповідним чином системи підтримуючих та споріднених галузей АПК. Кластер повинен формуватися на регіональному рівні, при цьому особливо важливого значення набуває взаємодія галузей, їх синергічний ефект. Також важливою є підтримка та виявлення так званих «зон зростання» виробництва основних продуктів харчування населення [11, с. 25]. На території

агропромислових зон «зонами зростання» можуть бути населені пункти з наявністю підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, наукові, дослідно-виробничі та навчальні господарства, насінницькі, племінні, репродуктивні свинарські та птахівничі підприємства. Агропромислові зони повинні організовуватися на територіях із розвиненим або наявним потенціалом розвитку на перспективу сільським господарством і підприємствами інфраструктури. На невеликих за розмірами територіях адміністративних районів організація кластерних зон АПК доцільна на міжрайонній основі.

Отже, організація кластерів у сільському господарстві повинна відбуватися за географічним принципом, тобто там, де спостерігається висока концентрація подібних підприємств як за виробленою продукцією, так і за принципами організації. Створення кластерів за географічним принципом посилить синергічний ефект від присутності подібних підприємств не тільки за участю в основному технологічному ланцюзі, але й тих, що обслуговують основне виробництво. Завдяки цьому створюється певна локальна самодостатня інноваційна економіка, спрямована забезпечити сільськогосподарською продукцією регіон і гарантувати збут її надлишків за межами кластера.

Проаналізувавши умови та характер регіональних економічних процесів, а також взаємозв'язки та взаємозалежності між підприємствами, що відповідають умовам функціонування кластерів, ми визначили найбільш сприятливі зони для розвитку кластерної організації агропромислового виробництва в регіонах України. Так, для створення зернового кластера та кластера з виробництва свинини вважаємо сприятливими усі області України; для створення кластера з вирощування картоплі сприятливими є північні та центральні області України; для створення овочевого кластера сприятливі Волинська, Рівненська, Житомирська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька, Київська, Дніпропетровська, Хмельницька, Черкаська, Миколаївська та Херсонська області; кластер з вирощування цукрових буряків доцільно створювати у Центральному регіоні України; кластер з вирощування соняшнику – у центральних та південних областях; для молочного кластера та кластера з виробництва яловичини сприятливими є Вінницька, Волинська, Донецька, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Хмельницька, Черкаська та Чернівецька області тощо.

Вважаємо, що для успішного розвитку кластерів в аграрному секторі, особливо на початковому етапі формування, необхідно забезпечити їх належну фінансову підтримку, розробивши для цього відповідні державні та регіональні програми. Світовий досвід нараховує низку вже випробуваних практикою систем сприяння формуванню кластерів. Наприклад, програми, спрямовані на об'єднання ділових людей з розрахунку на те, що розширення мереж призведе до розширення співробітництва, створення баз даних, до яких можуть звертатися фірми, що шукають партнерів. Застосовується також державне фінансування деяких кластерних проектів, що можливе на конкурсній основі. У цьому випадку представники різних проектів взаємодії, кооперації можуть подавати заявки на субсидії, причому державні кошти отримують лише найкращі з них.

Чітко визначені також у світовій практиці основні форми стимулювання малих інноваційних підприємств, в тому числі і в рамках кластерних систем. Так, в США, Франції застосовують пряме фінансування, субсидії, позики, які сягають 50% витрат на створення нової продукції та технологій. У Швеції для цього надають позики без виплати відсотків. В Англії, Німеччині, Франції створюються фонди впровадження інновацій з урахуванням можливого комерційного ризику, знижують державне мито для індивідуальних винахідників тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, на сьогодні для аграрного сектора економіки України кластери – це найефективніша форма організації інноваційних процесів, оскільки на ринку конкуруватимуть вже не окремі підприємства, а цілі комплекси, які отримають можливість скоротити свої витрати завдяки спільній технологічній кооперації компаній. Аграрні підприємства, об'єднані у кластери, сприятимуть розширенню сфери вільної торгівлі, вільному переміщенню капіталу та людських ресурсів, тобто дозволять сформувати специфічний економічний простір, а також виконуватимуть функції структуроутворюючих елементів глобальної системи.

Крім того, кластери сприятимуть підвищенню рівня та якості життя населення через формування у регіонах моделі конкурентоспроможної та інвестиційно привабливої економіки; дозволять запровадити у виробництво інновації, при цьому додаткові вкладення ресурсів та знань не вимагатимуться від кожного окремого підприємства, а залучатимуться саме за допомогою кластерів.

Надзвичайно важливе значення кластерів для аграрного сектора економіки України на сьогодні полягає також у тому, що кластери є джерелами та факторами економічного зростання сільських територій, дозволяють поєднувати конкуренцію та співробітництво, а також використовувати ефект масштабу.

На сьогодні в Україні організація кластерів у сільському господарстві повинна здійснюватися за моделлю гнучкої та рівноправної співпраці підприємств малого, середнього та великого бізнесу навколо одного великого підприємства, що є ядром кластера. Крім того, в основі організації кластерів повинен лежати географічний принцип, тобто кластери треба створювати там, де спостерігається висока концентрація подібних підприємств як за виробленою продукцією, так і за принципами організації. Найбільш доцільною формою державної підтримки формування та розвитку аграрних кластерів вважаємо пряме фінансування з державного та регіонального бюджетів у вигляді субсидій та позик, що надаватимуться на конкурсній основі.

Література

1. Marshall A. Principles of Economics: An introductory volume / A. Marshall. – London, UK : Macmillan, 1990. – 568 p.

2. Шумпетер Й.А. Капитализм, социализм и демократия ; пер. с англ. под ред. В. С. Автономова / Й.А. Шумпетер. – М. : Экономика, 1995. – 540 с.

3. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов : пер. с англ. / М. Портер. – Москва, 2008. – 453 с.

4. Feldman V.P. Innovation in Gities: Science based Dvesity, Specialization and Localized Competion / V.P. Feldman, D.B. Audresch // European Economic Review. – 1999. – № 43. – P. 31-39.

5. Салуквадзе І.М. Кластерні формування в регіональній економіці / І.М. Салуквадзе // Регіональний збірник наукових праць з економіки «Прометей». – 2008. – № 3(27). – С. 39-41.

6. Соколенко С.І. Стратегія конкурентоспроможності економіки України на основі інтеграційних систем – кластерів / С.І. Соколенко. – Севастополь : Вид-во ТОВ «Рібест», 2006. – 38 с.

7. Кропивко М.Ф. Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва / М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2011. – № 11. – С. 3-13.

8. Губені Ю.Е. Аграрна реформа в Чеській Республіці: від «оксамитової» революції до європейської інтеграції. Приклад гідний наслідування / Ю. Е. Губені. – Львів : Українські технології, 2001. – 368 с.

9. Губені Ю. Регулювання аграрного ринку в сільському господарстві Чехії / Ю. Губені // Економіка АПК. – 1998. – № 2. – С. 72-76.

10. Саблук П.Т. Кластерізація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 4-10.

11. Одінцов М.М. Основні напрями кластерної організації регіонального агропромислового виробництва / М.М. Одінцов, О.М. Одінцов // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 23-29.

References

1. Marshall, A. (1990), Principles of Economics: An introductory volume, UK Macmillan, London.Hubeni, Yu. (1998), "Agricultural Market Regulation in Agriculture of the Czech Republic", Economic AIC, no. 2, pp. 72-76.

2. Shumpeter, J.A. (1995), *Kapitalizm, sotsializm i demokratiya* [Capitalism, Socialism and Democracy], translated from Eng., Economics, Moscow, Russia, 540 p.

3. Porter, M. (2008), *Konkurentnaya strategiya: metodika analiza otraslei i konkurentov* [Competitive strategy: methodology for analyzing industries and competitors], translated from Eng, Moscow, Russia, 453 p.

4. Feldman, V.P. and Audresch, D.B. (1999), "Innovation in Gities: Science based Dvesity, Specialization and Localized Competion", European Economic Review, no. 43, pp. 31-39.

5. Salukvadze, I.M. (2008), "Cluster formation of the regional economy", *Rehionalnyi zbirnyk naukovykh prats z ekonomiky «Prometei»*, no. 3, pp. 39-41.

6. Sokolenko, S.I. (2006), *Stratehiia konkurentospromozhnosti ekonomiky Ukrainy na osnovi intehratsiinykh system – klasteriv* [The strategy of Ukraine's economic competitiveness based integration systems – clusters], Izd LLC "Ribest", Sevastopol, Ukraine, 38 p.

7. Kropyvko, M.F. (2011), "Conceptual approach to cluster development and management of agro-industrial production", *Ekonomika APK*, no. 11, pp. 3-13.

8. Hubeni, Yu.E. (2001), *Ahrarna reforma v Cheskii Respublitsi: vid «oksamytovoi» revoliutsii do yevropeiskoi intehratsii. Pryklad hidnyi nasliduvannia* [Agrarian reform in the Czech Republic: the "velvet" revolution to European integration. An example worthy of imitation, Ukrainian technologies], Lviv, Ukraine, 368 p.

9. Hubeni, Yu. (1998), "Agricultural Market Regulation in Agriculture of the Czech Republic", *Ekonomika APK*, no. 2, pp. 72-76.

10. Sabluk, P.T. and Kropyvko, M.F. (2010), "Clustering as a mechanism to increase competitiveness and social focus of Agricultural Economics", *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 4-10.

11. Odintsov, M.M. and Odintsov, O.M. (2012), "Main directions of regional cluster of agroindustrial production", *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 23-29.

УДК 339.5.057.7:330.341.1:615

Іринчина І.Б.,
к.е.н., доцент кафедри міжнародної торгівлі
ВДНЗ Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана

АСИМЕТРІЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА НА ПРИКЛАДІ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ

Irynchyna I.B.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of international trade
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ASYMMETRY OF INNOVATION DEVELOPMENT OF THE WORLD ECONOMY SUBJECTS ON THE EXAMPLE OF PHARMACEUTICAL MARKET

Постановка проблеми. Добробут окремо взятої національної економіки й глобального співтовариства, як сукупності національних економічних утворень передбачає наявність працездатної (здорової) робочої сили, що поряд з інноваціями забезпечує високу продуктивність праці – передумову ефективного господарювання, а, отже, й добробуту. Більш того, продукування інновацій є також результатом людської діяльності.

Глобального масштабу набуває проблематика як економічної, так і екологічної сталості, насамперед сталості безпеки життєдіяльності. Значні успіхи в охороні здоров'я призвели до того, що світ перебуває у стані самозаспокоєння, і це дійсно небезпечно [12]. Зростаюча опірність збудників інфекційних захворювань, зокрема антибіотикам, може призвести до краху перевантажені системи охорони здоров'я, а тісні зв'язки між різними куточками світу дають змогу пандемії легко поширюватися. Загострення проблематики пов'язано із необхідністю забезпечення здоров'я населення (що тотожне високому рівню продуктивності праці), в умовах економічних та фінансових проблем національних економік, і вимагає залучення фахівців як із сфери охорони здоров'я, так і економічної галузі. Сьогодні держава, з одного боку, покликана забезпечувати процес національного виробництва високою продуктивністю праці, що передбачає наявність працездатної (здорової) робочої сили, з другого боку, держава формату соціально-ринкової економіки повинна гарантувати фінансову доступність якісних лікарських засобів з ґрунтовною базою, заснованою на доказовій медицині для профілактики та лікування населення. В свою чергу, винайдення інструментів збалансування інтересів стає актуальною проблемою подальшого розвитку як національних економік, так і глобального співтовариства в цілому й потребує залучення наукової та практичної когорти фахівців з різних сфер, що, на сьогодні, здатна сфокусувати фармакоекономіка як наука, котра поєднує економіку та сферу охорони здоров'я.

Отже, мова йде про новий формат інноваційного розвитку суб'єктів світового економічного співтовариства. Відносно фармацевтичного ринку, ретельний економічний прорахунок ефективності та наслідків застосування того чи іншого комплексу медичних технологій та препаратів при лікуванні кожного окремого захворювання дозволить не просто значно знизити, а й усунути ризики втрати масиву працездатної робочої сили; досягти сталості у формуванні потенціалу національних економік, передумовою чого є наявність працездатної робочої сили.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У контексті зазначених тенденцій інноваційного розвитку, в т.ч. світового фармацевтичного бізнесу, в умовах асиметрії глобальної економіки показовими є праці видатних зарубіжних і вітчизняних науковців: Л.В. Антонюк [1], О. Білоруса, Д.І. Дмитрієвського, Б.П. Громовика, О.М. Заліської [3], І.А. Зупанця, І.Б. Іринчиної [4; 5], Г.В. Костюк [6], Д.Г. Лук'яненка [6; 7], З.М. Мнушко [8], А.С. Немченко, В.М. Толочка [9], А.М. Поручника [1], О.В. Посилкіної, В.В. Трохимчука, Т.М. Циганкової та ін.

Однак у більшості наукових досліджень мало уваги приділено асиметрії інтересів бізнесу (виробника), держави та споживача при формуванні та впровадженні інноваційних моделей розвитку галузей світового господарства, зокрема, фармацевтичного ринку. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому та практичному аспектах.

Постановка завдання. Основоположною проблематикою подальшої еволюції економічного розвитку світового господарства є асиметрія інноваційного розвитку її суб'єктів. Зокрема, дослідження специфіки інноваційного розвитку міжнародного фармацевтичного бізнесу виявило демотивацію прямих інвестицій у процес диверсифікації та оновлення господарського портфелю. З одного боку, виявлена потреба цільової аудиторії у вирішенні проблем безпеки здоров'я та життєдіяльності внаслідок появи нових і нових загроз (хвороб) в умовах обмеженості фінансових ресурсів. З іншого

боку, продукування інноваційного продукту, покликаного вирішити проблематику новітніх загроз людству (в межах фармацевтичного ринку), потребує значних фінансових та професійних вкладень. За означених обставин, демотиватором слугує існуюча система державних інструментів регулювання фармацевтичних ринків. Так, у системі державного регламентування торгівлі фармацевтичною продукцією більшості національних економік існують інструменти жорсткої регламентації цін, що унеможливлює відшкодування фінансових та професійних вкладень при продукуванні інноваційного продукту й демотивує пряме інвестування.

Метою наукової роботи є дослідження умов інноваційного розвитку світового господарства на прикладі ринку фармацевтичної продукції й обґрунтування напрямків усунення асиметрій інтересів основних гравців ринку - виробника, споживача та держави.

Реалізація визначеної мети зумовила розв'язання таких дослідницьких завдань: визначити види інновацій у фармакологічному бізнесі; дати оцінку стану та тенденцій розвитку світового фармацевтичного бізнесу; визначити позиції українського фармацевтичного ринку; виявити специфіку державного регулювання фармацевтичної галузі; означити напрямки узгодження вигід міжнародного фармацевтичного бізнесу та держав у питанні підвищення ефективності національного економічного розвитку; розкрити основи фармакоекономічного аналізу при обґрунтуванні подальшого інноваційного розвитку компаній.

Виклад основного матеріалу дослідження. Максимізація прибутку в умовах фіксованих цін передбачає зменшення витрат, як правило, за рахунок технологій по виробництву товару, котрі передбачають скорочення використання праці. Виникає чергова асиметрія – динаміка збільшення чисельності населення на планеті потребує його подальшого працевлаштування, що є передумовою його продовольчого самозабезпечення. Рівень ВВП залежить насамперед від інноваційності технологічного процесу виготовлення продукції.

Загострення конкурентної боротьби на світових ринках товарів і послуг внаслідок появи нових суб'єктів ринку й нескінченної диверсифікації асортименту характерно й для фармацевтичної галузі. Найпотужнішим сучасним трендом активізації інноваційних досліджень є конкурентна боротьба між компаніями за частку ринку на сьогодні й завтра. Конкуренція на фармацевтичному ринку та ринку біотехнологій стає тим фактором, який мотивує фінансування досліджень та виведення на ринок високотехнологічних інноваційних продуктів. В той же час, критерій співвідношення ціна-якість першочергове значення має саме для цільової аудиторії фармацевтичного ринку. Особливо для країн з трансформативною економікою, де окрім споживача з низькою купівельною спроможністю, ринок підпадає під жорстку державну регламентацію.

Упродовж багатьох років точних критеріїв віднесення лікарських засобів до інноваційних не було, і це питання мало переважно теоретичний характер. Проте з кінця 90-х років XX століття в більшості розвинених країн почалася боротьба за економію коштів на медикаментозне забезпечення, тому кваліфікація препарату як інноваційного оригінального або аналога (генерика) дістала суто практичне, матеріальне втілення. Сьогодні у сфері просування препаратів на ринку це поняття стало звичним. По суті, маркетинг визнає дві категорії препаратів - інноваційні (вони ж оригінальні та генерики (відтворені). Інноваційні - це ліки, що вперше отримали дозвіл на маркетинг на підставі документів, які підтверджують їхню ефективність, безпеку та якість. Генеричні - ліки, що є взаємозамінними з інноваційним препаратом, виробляються без ліцензії від компанії-розробника та реалізуються після закінчення терміну дії патенту чи інших виключних прав [2].

Інноваційні препарати мають дві складові: першої терапевтичної індикації (*first-inclass*), тобто з новим механізмом дії, і наступної (*next-in-class*) - такі, що повторюють цей механізм дії, однак при цьому є інноваційно другими, третіми в класі. Враховуючи специфіку дії обох груп препаратів, варто зазначити, що представники другої групи можуть бути за терапевтичними властивостями привабливішими, оскільки в них враховано недоліки попередньої розробки. В такому разі лікарський засіб отримує статус найкращого в класі (*best-in-class*) [3]. Слабкою інноваційність вважають, якщо запатентовано лише готові лікарські форми або генерики чи їх комбінації, що виявляють деяку синергічну дію.

Нині у світі існує не менш як 5 тисяч лікарських засобів, що проходили свого часу шлях інноваційності. Постає логічне питання про доцільність створення нових препаратів. Її можна пояснити такими причинами [3]: 1) відсутністю ефективних та безпечних препаратів для лікування багатьох захворювань (ВІЛ, вірус гепатиту С, хвороби Альцгеймера, Паркінсона та ін.); 2) виникненням резистентності до наявних препаратів (інфекції ВІЛ, туберкульоз тощо); 3) недоліками сучасної фармакотерапії, оскільки щороку в США вмирає близько 100 тисяч пацієнтів внаслідок побічної дії ліків – це четверте місце серед найпоширеніших причин смертності. Отже, створення та широке впровадження в медичну практику інноваційних препаратів дає можливість насамперед поліпшити або навіть радикально змінити прогноз багатьох захворювань, модифікувати їх перебіг, знизити летальність, а також істотно скоротити витрати держави на лікування й реабілітацію пацієнтів, подовжити працездатний період. Яскравими прикладами, що підтверджують значення розроблення принципово нових лікарських засобів, є відкриття свого часу антибактеріальних засобів, що

кардинально знизили рівень смертності від інфекційних захворювань; створення препаратів інсуліну та ліків для хіміотерапії злоякісних новоутворень. Існує й інша причина. Фірма - власник патенту на оригінальний препарат упродовж 20 років є монополістом на право його реалізації.

Особливістю фармацевтичного ринку як частини ринку споживчих товарів і послуг є тенденція до світової глобалізації, основними причинами якої є [5]:

- єдина для всього людства необхідність збереження здоров'я й природне прагнення до збільшення тривалості життя;
- схожість у багатьох різних країнах динаміки й поширеності основних захворювань;
- пошук найефективніших фармацевтичних терапевтичних засобів;
- висока вартість розробки й впровадження нових лікарських засобів, що вимагає інтеграції зусиль у міжнародному масштабі;
- прагнення фармацевтичних компаній до якомога більшого розширення границь бізнесу й завоювання більшої частки ринку.

Зміни глобального світового порядку стають рушійною силою трансформацій у сфері міжнародного бізнесу. Отже, фармацевтичний ринок, безумовно, варто розглядати як об'єкт впливу глобалізації в усіх її проявах. Світова фармацевтична промисловість помітно трансформувалася протягом останнього десятиліття. Інтенсивна глобалізація, ускладнення параметрів, що визначають конкурентоспроможність продуктів та характеризують інтенсивність боротьби компаній за глобальну частку ринку, формують нові можливості для підприємств, у той же час визначають й нові перешкоди. Можна сказати, що глобалізація стала атрибутом сучасної економіки. Найактивнішими суб'єктами та рушіями глобалізації є транснаціональні компанії. Внаслідок їх впливу міжнародна торгівля все менше відповідає принципам так званої вільної торгівлі, оскільки більшість операцій, особливо на фармацевтичному ринку, проводиться між дочірніми підприємствами міжнародних суб'єктів господарювання.

В більшості провідних країн-лідерів світового фармацевтичного ринку та ринку біотехнологій (США, Німеччина, Велика Британія, Індія та ін.) найпотужнішим фактором, що сприяє розвитку інновацій, які є єдиною передумовою панування на означених ринках «завтра» й «післязавтра», є держава, котра виступає в ролі замовника й частково спонсора інноваційних досліджень. Окрім того, найновітнішим трендом стає співробітництво держав – обмін знаннями та новітніми технологіями – як гарантія зниження ризиків та максимізації очікувань й надалі розподілу світових ринків – прибутків. На думку експертів, міжнародне науково-виробниче співробітництво створює основу для значного прискорення процесів, модернізації та інноваційного оновлення. Міжнародне співробітництво з урахуванням наявних у кожної з сторін оригінальних підходів та перспективних розробок дозволяє не поглиблювати наявну асиметрію у технологічних можливостях, а навпаки дати імпульс розвитку кожній державі й відповідно стимулювати прискорення продукування витребуваного споживачем фармацевтичного та біотехнологічного продукту [12].

Питання цілеспрямованого створення та розвитку в Україні біотехнологічної фармацевтичної промисловості напряму пов'язане із забезпеченням конкурентоздатності національної фармацевтичної продукції на світових ринках, підняттям авторитету та впливу України у світі, ростом благополуччя населення, глибокою переробкою усієї наявної сировини та суттєвим збільшенням кількості робочих місць для працівників високої кваліфікації. Відповідно до прогнозів, світовий ринок біотехнологій до 2025 року становитиме 2-3 трильйони доларів США. Уже сьогодні темпи росту світового ринку біотехнологій по окремих сегментах коливаються від 5-9 до 30% щорічно [10]. У США, до прикладу, глибокій переробці підлягає 156 млн. тонн кукурудзи, що становить 39% всього зібраного врожаю. Споживачами продукції біотехнологій є платоспроможні високорозвинені держави Європейського Союзу, США, Канада, Японія, Китай, Індія, Бразилія та ін. Одночасно саме у цих країнах і реалізуються масштабні програми розвитку всього спектру біотехнологій.

Продукція біотехнологій сьогодні на ринку України представлена, як правило, іноземними компаніями. Так, Україна щорічно імпортує 100% кормових амінокислот для сільського господарства, 100% ферментів для побутової хімії, 100% молочної кислоти, 93% біологічних харчових інгредієнтів, 75% кормових ферментних препаратів, 80% кормових та ветеринарних антибіотиків і т.д. [6]. Конкурентоздатність національної продукції на світових ринках, підняття авторитету та впливу України у світі, ріст благополуччя населення, глибока переробка усієї сировини неможливі без масового застосування біотехнологій. Крім того, для цілої низки галузей вітчизняної промисловості відсутні перспективи розвитку без переходу на біотехнологічні методи й продукти. До таких галузей належать аграрна, харчова, лісогосподарська, фармацевтична, ціла низка підгалузей хімічної та нафтохімічної промисловості.

Пріоритетами біотехнологічного розвитку України на фармацевтичному ринку мають стати наступні напрями, в першу чергу:

1) Біофармацевтика:

- Виробництво життєво необхідних лікарських препаратів (гормонів, біодженериків, цитокінів, терапевтичних моноклональних антитіл, пептидів, фітопрепаратів та ін.).

- Нові високоефективні рекомбінантні вакцини – на основі використання лише окремих високоімуногенних білків патогенів, які є абсолютно безпечними, оскільки не містять патогенного організму та його генетичного матеріалу.

- Виробництво бактерофагів – для антибактеріальної терапії і як альтернатива прийому антибіотиків. Бактерофаги – це віруси, які вибірково вражають бактеріальні клітини, оскільки розвиваються всередині бактерій та викликають їх лізис.

2) Біомедицина – створення сучасних діагностичних засобів (біочипів, біосенсорів), біосумісних матеріалів та формування персоналізованої медицини [7].

Отже, виникає потреба вивчення набутого досвіду функціонування суб'єктів світового ринку фармації та біотехнологій з метою набуття конкурентних перспектив для національних суб'єктів. Динаміка національного виробництва на фармацевтичному ринку України вірогідна лише за умов мотивації інноваційного розвитку й міжнародного співробітництва з боку держави. Більш того, виходячи з сучасних умов занепаду національного ринку біотехнології та міжнародно неконкурентного функціонування національного ринку фармації, держава має покласти на себе основне навантаження по запуску інноваційного циклу у галузях з наступним рефінансуванням досліджень та розробок за рахунок ресурсів індустрії. Впровадження інноваційної моделі потребує:

1) вирішення кадрового питання;

2) створення ринку інноваційних проектів (організація чіткого взаємозв'язку науки та виробництва);

3) масштабне збільшення державних та приватних інвестицій в орієнтовані на імпортозаміщення сектори;

4) масштабна технологічна модернізація та розвиток виробництва у відповідності з міжнародними стандартами, підвищення інноваційної активності фармацевтичної індустрії;

5) застосування зарубіжного науково-технічного та виробничо-технологічного потенціалу шляхом залучення прямих іноземних інвестицій у виробництво та розробку лікарських засобів, розширення форм міжнародного співробітництва.

6) важливим аспектом є розвиток технологічного контролю якості та регулювання ринку лікарських засобів, які б відповідали сучасним реаліям, й спонукали прискорення процесу регистрації та гарантували надійність погодженим продуктам.

Наявна промислова криза в Україні може бути ліквідована лише інноваціями, а також тоді, коли стара структура економіки звільнить місце новим галузям, новим формам організації, стимулювання та регулювання не лише економіки, але й організації роботи більшості підприємств і всі ці перетворення має забезпечувати потужний національних фармацевтичний ринок.

Чи такий стан речей означає необхідність згортання наявного в Україні промислового виробництва фармації? Однозначно ні, адже наявні виробництва випускають необхідну продукцію, забезпечують людей роботою, виплачують зарплату, наповнюють державний бюджет податками тощо. Держава повинна стимулювати технічне й технологічне переоснащення цих підприємств, допомагати вирішенню їхніх проблем, від чого залежить саме існування національних фармацевтичних підприємств та їхня конкурентоздатність. Серед таких проблем підприємств – дуже висока енерго- та ресурсоємність, відсутність обігових коштів, державних замовлень на продукцію, відсутність в Україні національного ринку збуту виробленої фармацевтичної промислової продукції, недовіра до її якості у порівнянні з іноземними аналогами та ін. Держава не лише повинна забезпечити збереження нинішніх підприємств, але й постійно та наполегливо примушувати їхніх власників здійснювати заходи зі збільшення міжнародної конкурентоздатності фармацевтичної продукції України, змушувати впроваджувати нові технології, які поступово виведуть їх на новий технологічний рівень.

У той же час, поряд із цілеспрямованою роботою з уже наявними підприємствами держава повинна стимулювати масове створення промислових підприємств, які відповідають новому технологічному укладу. Одним із таких напрямів промислового розвитку, за допомогою якого Україна зможе у майбутньому забезпечити свою промислову могутність, суттєво зменшити імпортозалежність, забезпечити максимально глибоку переробку усієї наявної в державі сировини та відходів, а також створити необхідну кількість нових висококваліфікованих та високооплачуваних робочих місць, і є біотехнології, які є новітнім найперспективнішим напрямком розвитку фармацевтичного бізнесу.

Фармакоекономіка – сучасна фармацевтична наука, що розвивається у закордонних державах з 70-80-х років XX ст. Вона оцінює співвідношення між ефективністю, безпечністю та вартістю лікарських засобів при різних схемах лікування з метою обґрунтованого вибору оптимальної фармакотерапії для хворого, системи охорони здоров'я та суспільства залежно від реальних фінансових можливостей держави. Особливістю методології фармакоекономіки є необхідність розробки та перевірки фармакоекономічних методик у конкретній країні, враховуючи епідеміологічні показники, наявність стандартизованих схем лікування, маркетингові характеристики фармацевтичного ринку, джерела фінансування забезпечення лікарськими засобами тощо [3].

Фармакоекономіка – це інтегральна дисципліна, яка використовує дані з інших наук. Зокрема, з фармакології – це фармакологічний ефект (effect) лікарських засобів; з клінічної фармакології –

показники ефективності (efficacy) ліків на основі результатів контрольованих клінічних досліджень; терапевтичної ефективності лікарських засобів (effectiveness), які одержують в результаті порівняння досліджуваного препарату з плацебо чи двох різних лікарських засобів – з фармакоепідеміології. Знання з економіки, управління, маркетингу описують і аналізують витрати на фармакотерапію у системі охорони здоров'я і в суспільстві [3, с. 43-44]. При фармакоекономічній оцінці моделюють економічні, терапевтичні та соціальні результати лікування, тому лікарські засоби розглядаються з позиції їх терапевтичних, економічних властивостей, а також впливу на суспільство та на якість життя пацієнта, що є необхідним при оцінці потенціалу інноваційного розвитку національної економіки як похідної плідної роботи працездатної, здорової робочої сили різного рівня кваліфікації.

Підвищення продуктивності праці – єдина умова ефективного росту національних економік + «проривні інновації» - вважають учасники Всесвітнього економічного форуму у Давосі [6]. Рівень продуктивності праці напряму залежить не тільки від технологій, а й від здоров'я, працездатності робочої сили. І в першу чергу увага державних органів має бути привернута фундації компетентних структур по прорахунку співвідношення якості-ціни лікарських засобів, представлених на національному ринку, з огляду на довгострокову перспективу, а не традиційного усунення симптомів небезпеки задля забезпечення належного рівня продуктивності праці на перспективу. З другого боку, рівень «проривних» інновацій гарантує потужне забезпечення фінансовими та науково-професійними ресурсами, яке не повинно демотивуватися засобами не виваженого регламентування цін. Світовий досвід демонструє ефективне вирішення проблеми, зокрема, засобом залучення поза урядових фінансових та страхових структур.

Висновки з проведеного дослідження. Проблематика інноваційного розвитку посідає провідне місце й обумовлює ефективне його впровадження до всіх сфер національного господарства країн. Відповідальність за здоровий потенціал нації лежить на державі, яка покликана забезпечити, в першу чергу, мотивацію фармацевтичного бізнесу до постійного та прискореного інноваційного розвитку. Безперечно, тільки гарантування окупності може спонукати до фінансових вкладень виробника. Отож, ретельний прорахунок протоколів лікування кожної з наявних загроз (хвороб) дозволить створити виважений перелік імпортерів лікарських засобів на основі провідного фактора співвідношення: ціна/якість. Для глибокого занурення у проблематику з метою знаходження найоптимальніших шляхів її вирішення, необхідний ефективний симбіоз фахівців економічної та медичної сфери. Таким чином, дослідження умов інноваційного розвитку світового господарства на прикладі ринку фармацевтичної продукції дозволило зарекомендувати наступні напрямки усунення асиметрій при продукуванні інновацій засобом, перш за все, узгодження інтересів основних гравців ринку - виробника, споживача та держави.

1. Асиметрія інноваційного розвитку суб'єктів світового господарства на прикладі фармацевтичної галузі виявило недалекоглядність державної системи регулювання бізнесу, яка унеможливлює відшкодування фінансових та професійних вкладень при винайденні новітніх препаратів та методик лікування хвороб.

2. Низький рівень купівельної спроможності має не виправдовувати наявну систему державного тиску на галузь, а спонукати до пошуку нових варіантів рішень проблематики гарантування країнам потенціал розвитку робочої сили за якісними її характеристиками (здоров'я населення) як на сьогодні, так і на далеку перспективу. Зокрема, вважаємо необхідним впровадити західну модель співпраці держави – фармацевтичного бізнесу – страхових компаній – населення.

3. Основними продуцентами інновацій є люди (робоча сила різного рівня освіти та кваліфікації), отож, в умовах сучасного етапу цивілізаційного розвитку актуальним стає не питання тимчасової працездатності осіб, а прорахунок наслідків затвердженого протоколу лікування по кожній хворобі, які б виключали в перспективі ризики інвалідності та летальних випадків. Критерій: ціна /якість лікування певного захворювання на момент його діагностики має бути доповнений прорахунком можливих як позитивних, так і негативних побічних наслідків медикаментозного лікування. Це стане гарантом забезпечення національних економік працездатною робочою силою у перспективі з високим віковим рівнем життя.

В подальшому, вдосконалення системи фармакоекономічного аналізу засобом посилення взаємодії економічних та медичних наук сприятиме знаходженню консенсусу інтересів бізнесу, держави, споживача та медичних установ. Отож, проблематика інноваційного розвитку й надалі посідатиме провідне місце. Ефективний інноваційний розвиток гарантує здорова працездатна робоча сила різного рівня освіти та кваліфікації, тому проблематика пошуку інструментів мотивації з боку держави фінансових та професійних вкладень у інновації ринку фармації та біотехнологій набуває неабиякої актуальності.

Література

1. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, Савчук В.С. – К. : КНЕУ, 2003. – 378 с.

2. Громовик Б.П. Фармацевтичний маркетинг: теоретичні та прикладні засади : навч. посібник / Громовик Б.П., Гасюк Г.Д., Левицька О.Р., МОЗ України. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 464 с.

3. Заліська О.М. Фармакоекономіка / О.М. Заліська; за ред. Б.Л. Парновського. – Львів: Афіша, 2007. – 400 с.

4. Іринчина І.Б. Критерии выбора вектора стратегического торгового сотрудничества Украины в рамках национальных экономических интересов / І.Б. Іринчина // INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL "PROGRESS" - Международный научный журнал. – 2014. – № 1-2. – С. 142-147.

5. Іринчина І.Б. Підвищення ефективності інновацій як фактор міжнародної конкурентоспроможності національного ринку фармації та біотехнологій / І.Б. Іринчина // Підприємницька діяльність в Україні: проблеми розвитку та регулювання: зб. матеріалів VIII Міжнар. наук. - практ. конф.; 27 червня. 2014 р. – К. : Наук. парк КНЕУ, 2014. – 231 с., С. 69–71.

6. Костюк Г.В. Конкурентоспроможність фармацевтичної галузі України [Електронний ресурс] / Г.В. Костюк, А.В.Коваленко. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2547

7. Лук'яненко Д.Г. Інвестиційний глобалізм: сучасні проблеми економічних досліджень / Лук'яненко Д.Г. // Ринок цінних паперів України. – 2002. – № 5-6. – С. 17-21.

8. Лук'яненко Д.Г. Міжнародна інвестиційна діяльність : підручник / Лук'яненко Д.Г., Мозговий О.М., Губський Б.В. ; за ред. Лук'яненко Д.Г. – К. : КНЕУ, 2003. – 387 с.

9. Мнушко З.М. Менеджмент та маркетинг у фармації, У 2 ч. : підручник / Мнушко З.М., Діхтярьова Н.М. ; за ред. З.М. Мнушко. – Х. : «Основа», 1998, 1999. – 255 с., 288 с.

10. «Охорона здоров'я та фармацевтика» Юридична компанія Arzinger [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://arzinger.ua/ua/industries/healthcare_and_pharmaceuticals/

11. «Огляд фармацевтичного ринку України» Презентація. Аудиторська компанія BakerTilly [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bakertilly.ua/news/id616

12. Управління фармацією : підручник / Толочко В.М., Міщенко І.В., Великий Д.Л. та ін. ; за ред. В.М. Толочка. – Х. : Вид-во НФаУ, Золоті сторінки, 2004. – 388 с.

References

1. Antoniuk, V. (2007), "Staff for innovation: problems of formation and use", *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 5, pp. 42-47.

2. Hromovyk, B.P., Hasiuk, H.D. and Levytska, O.R. (2004), *Farmatsevtychnyi marketynh: teoretychni ta prykladni zasady* [Pharmaceutical marketing: theoretical and applied principles], tutorial, Ministry of Health of Ukraine, New Book, Vinnytsia, 464 p.

3. Zaliska, O.M. (2007), *Farmakoekonomika* [Farmakoekonomika], Afisha, Lviv, 400p.

4. Irynchyna, I.B. (2014), "Criterias of Vector Choices strategical trade cooperation between Ukraine within national Ekonomic interests", *INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL "PROGRESS" – International scientific magazine,* no. 1-2, pp. 142-147.

5. Irynchyna, I.B. (2014), "Improving of effectiveness of innovations as a factor in the international competitiveness of the national pharmacy market and biotechnology", *Pidpryiemnytska diialnist v Ukraini: problemy rozvytku ta rehuliuvannia*, [Business activities in Ukraine: problems of development and regulation], Materials VIII Intern. Science. - Pract. conf .; June 27. 2014, Science. Park KNEU, Kyiv, Ukraine, 231p, pp. 69-71.

6. Kostiuk, H.V. and Kovalenko, A.V. "The competitiveness of the pharmaceutical industry of Ukraine", available at: http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2547

7. Lukianenko, D.H. (2002), "Investment globalism: current problems of economic researchers", *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy*, no. 5-6, pp. 17-21.

8. Lukianenko, D.H., Mozhovyi, O.M. and Hubskyi, B.V. (2003), *Mizhnarodna investytsiina diialnist* [International investment activity], textbook, Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine, 387 p.

9. Mnushko, Z.M. and Dihtiarova, N.M. (1998), (1999), *Menedzhment ta marketynh u farmatsii* [Management and marketing in pharmacy], At 2 pm., textbook, "Osnova", Kharkiv, Ukraine, 255 p., 288 p.

10. "Review of the pharmaceutical market of Ukraine" Presentation. Audit company BakerTilly, available at: http://bakertilly.ua/news/id616

11. "Healthcare and Pharmaceuticals" Law company Arzinger, available at: http://arzinger.ua/ua/industries/healthcare_and_pharmaceuticals/

12. Tolochko, V.M., Mishchenko, I.V., Velykyi, D.L. etc. (2004), *Upravlinnia farmatsiieiu* [Pharmacy Management], textbook, Vyd-vo NFaU, Zoloti storinky, Kharkiv, Ukraine, 388 p.

УДК 332.122 : 338.43

Колесников В.І.,
аспірант**,
Запорізький національний технічний університет

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Kolesnykov V.I.,
graduate student
Zaporizhia National Technical University

ECONOMY DIVERSIFICATION AS A MECHANISM OF RURAL AREAS DEVELOPMENT UNDER CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

Постановка проблеми. Багатофункціональний розвиток сільських територій є важливим соціально-економічним фактором для розбудови економіки на національному та регіональному рівнях. Для України значення цього фактору не можна недооцінювати, оскільки сільські території – це, по-перше, території, на яких проживає більше 14 млн чоловік, що становить 31,5 % населення нашої держави та, по-друге, це осередок функціонування сільського господарства, яке є основою забезпечення продовольством всієї країни та важливою експортоорієнтованою галуззю в умовах євроінтеграційних процесів. Але через нестабільну політичну ситуацію, відсутність достатньої уваги держави та непослідовну політику держави по відношенню до сільського розвитку, українське село характеризується досить негативними тенденціями розвитку. Нагального вирішення потребують питання працевлаштування молоді в сільській місцевості, підвищення доходів сільського населення, реструктуризації сільськогосподарських підприємств, формування кооперативів на ринковій основі, відновлення інфраструктури. Лише сільськогосподарське виробництво та сільськогосподарська зайнятість забезпечити цього не в змозі. Тому існує об'єктивна необхідність диверсифікації сільської економіки, що ґрунтується на передислокації наявних ресурсів у нові види сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності на селі та сприяє створенню можливостей для підвищення рівня життя селян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення теоретико-прикладних аспектів диверсифікації сільської економіки зробили такі відомі зарубіжні вчені, як: М. Мілковіч, Х. Білані, С. Берян [1], І. Мєрєнкова [2], Р. Адаріна [3] та ін. Ідеї диверсифікації економіки сільських територій України є характерними для широкого кола вітчизняних науковців. До їх числа можна віднести таких українських вчених-економістів, як В. Лебедєва [4], С. Коробка [5], Т. Гоголь [6], М. Одінцов [7], І. Щербата, О. Прокопишин, Г. Іваницька [8], Т. Зінчук [9] та ін.

Складність та багатогранність проблем розвитку сільських територій зумовлює необхідність формування нових підходів щодо їх розвитку. З метою вирішення цих проблем доцільним є дослідження механізму диверсифікації економіки на засадах поєднання зусиль держави, бізнесу та сільського населення, про ефективність яких свідчить досвід країн-членів ЄС.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні концептуальних підходів до диверсифікації економіки села на основі оцінки її потенціалу в умовах європейського вибору України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність дослідження проблем диверсифікації економіки сільських територій на сучасному етапі розвитку підтверджується значною популярністю пошуку словосполучення "диверсифікація сільської економіки" (англ. *rural economy diversification)***.** Так, станом на квітень 2015 року пошукова система Google надає 2 млн 200 тисяч англомовних та 37 тисяч україномовних текстів, у яких так чи інакше поєднуються слова "диверсифікація сільської економіки". Можна припустити, що велика частка проблем у цій галузі економічної науки та практики вирішені й, тим не менш, інтерес до них з боку дослідників лише посилюється.

Якщо розглядати диверсифікацію в широкому розумінні, то безперечно – це передислокація ресурсів з одного виду діяльності в інший. На основі цього диверсифікація у сільській економіці - це передислокація ресурсів у нові види сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності, де створюються нові можливості для кращого використання робочої сили, збільшення прибутку домашніх господарств та підвищення рівня життя населення.

---

* *Науковий керівник: Прушківський В.Г. – д.е.н., професор*

Саме диверсифікація сільської економіки, на думку деяких авторів [10, с. 3], є найбільш адекватною відповіддю на негативні структурні зміни у сільському господарстві та зміни суспільних потреб населення в сільських районах. Також західні фахівці та експерти ФАО [11, с. 14] вважають, що стратегія диверсифікації традиційно використовується як інструмент підвищення доходів господарюючих суб'єктів (як сільськогосподарських підприємств, так і домогосподарств), що характеризує потребу в доході як головну рушійну силу цього процесу, котра особливо активізується в період структурних змін, пов'язаних із ринково орієнтованими політичними реформами.

Процес ініціювання диверсифікації відбувається в двох випадках: по-перше, за умови, коли традиційний вид діяльності не забезпечує належного рівня доходів (диверсифікація потреби); по-друге, коли існуючий потенціал дає змогу розширювати сферу діяльності (диверсифікація можливості). Проте в кожному разі детермінантою диверсифікованої діяльності виступає саме наявний потенціал. Вважаємо, що у більшості випадків диверсифікація сільських територій відбувається саме у розрізі диверсифікації потреби (рис. 1).

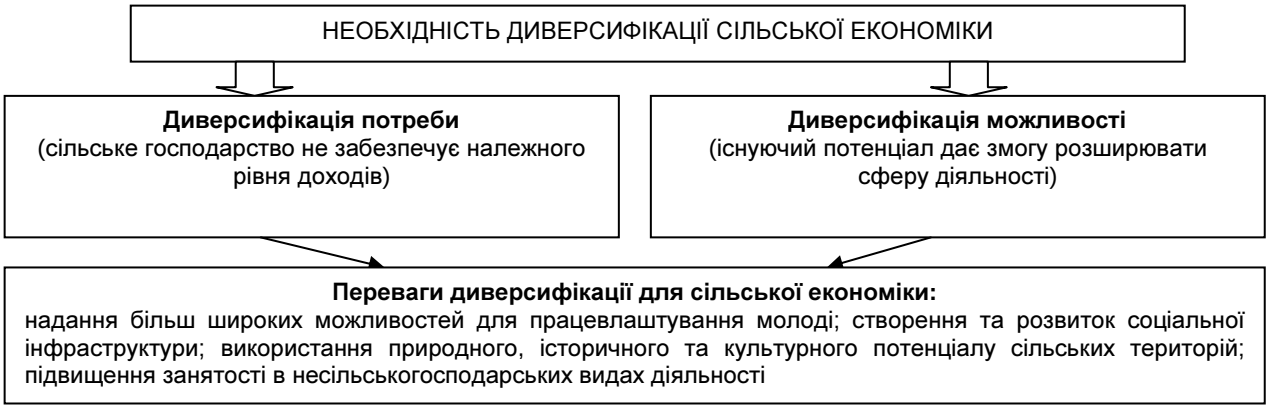

Рис. 1. Випадки ініціювання диверсифікації сільської економіки

Джерело: складено автором на основі [11, с. 20]

Реалізація стратегії диверсифікації у сільських територіях України здійснюється уповільненими темпами, що пояснюється особливостями сільського менталітету, способу життя селян, недостатнього фінансування місцевих бюджетів, технологічною відсталістю та ін. Але досвід розвинених країн свідчить, що диверсифікація стає потужним інструментом розвитку сільської місцевості. Дана стратегія набула широкого поширення в країнах Євросоюзу і стимулюється новими умовами реформ Спільної аграрної політики (САП) ЄС.

Розвиток інтеграції на європейському рівні є сучасною ознакою прогресивних змін у сільському розвитку. Європейські орієнтири надають сільському розвитку відповідний вектор та відкривають нові можливості для відродження сільського господарства, створюють додаткові порівняльні переваги на агропродовольчому ринку в умовах посилення глобалізаційних процесів. Серйозним кроком з позиції поглиблення торговельних відносин між Україною та ЄС є Угода про зону вільної торгівлі, яка сприятиме наближенню вітчизняного аграрного сектора економіки до європейських стандартів, адаптації його до САП ЄС, розширенню присутності на українському агропродовольчому ринку нових країн-членів ЄС.

Для успішного розв'язання завдань євроінтеграції економіка сільських територій України має достатньо передумов, зокрема, багатий природно-ресурсний потенціал, вагомий людський капітал, збережений уклад сільського життя та багатовікові традиції. Але євроінтеграційні процеси розширюють рамки сільського розвитку поза межі торгівлі та інвестицій у сільськогосподарське господарство. На перший план виходять диверсифікація сільської економіки, поліпшення якості життя й розуміння необхідності забезпечення конкурентних переваг на глобальному рівні. В розвинутих країнах ефективна інтеграція сільських регіонів у нові економічні відносини передбачає, зокрема, поліпшення земельних ресурсів, надання інформаційно-консультаційних послуг у сферах управління, поліпшення якості сільськогосподарської продукції, диверсифікацію економічної активності, захист довкілля.

В Україні важливість і потенційні результати стимулювання диверсифікованої діяльності серед селян тільки починають усвідомлюватися інститутами влади, хоча її необхідність відзначають багато економістів. Крім того, сучасний національний аграрний сектор вже не в змозі гідно забезпечити потреби сільського населення. Так, щорічно зменшується частка доходів від сільгоспвиробництва в загальній структурі сільських доходів, а тому формується об'єктивна необхідність їх заміщення. Однак при формуванні стратегії диверсифікації сільської економіки в Україні, використання досвіду інших країн, в тому числі й країн ЄС, потребує коригування з урахуванням національних особливостей і чинників впливу.

На основі наукових праць вчених [9, с. 545; 12, с. 126], можна виокремити дві групи чинників, які впливають на процес диверсифікації сільської економіки:

- зовнішні фактори: розвиток місцевої економіки та локального ринку праці, стан інфраструктури, транспортних телекомунікацій;
- внутрішні фактори: рівень освіти, вік, соціальний капітал, зв'язку та позиції фермерів, які підтримуються політикою та різноманітними державними програмами.

Диверсифікація сільської економіки може бути забезпечена лише через систему управління. Управління сприяє мобілізації людського, соціального, природного й історичного капіталу в процесі диверсифікації сільської економіки. Підтвердження цьому є законодавство ЄС для розвитку сільських районів та Біла книга з питань управління. При цьому управління включає участь широких верств суспільства до процесу прийняття рішень, партнерство між державним і приватним секторами, багаторівневу державну участь та співробітництво. Важливою ланкою в цій системі управління займає місцеве самоврядування, яке сприяє зміцненню інноваційних підходів поєднання сільського господарства та інших видів діяльності, допомагаючи тим самим диверсифікувати соціально-економічну структуру сільських територій.

Характеристика соціально-економічного стану села в Україні та процесів, що відбуваються в сільськогосподарському виробництві, а також на сільських територіях у цілому, дає можливість стверджувати, що для диверсифікації сільської економіки в регіональному розрізі існують необхідні умови, а також вагомі причини, головними з яких є низький рівень зайнятості та матеріального добробуту сільських жителів. У цьому контексті управління диверсифікацію сільської економіки доцільно розглядати через три стратегічні напрями, кожен з яких має на меті реалізацію конкретного завдання (рис. 2).

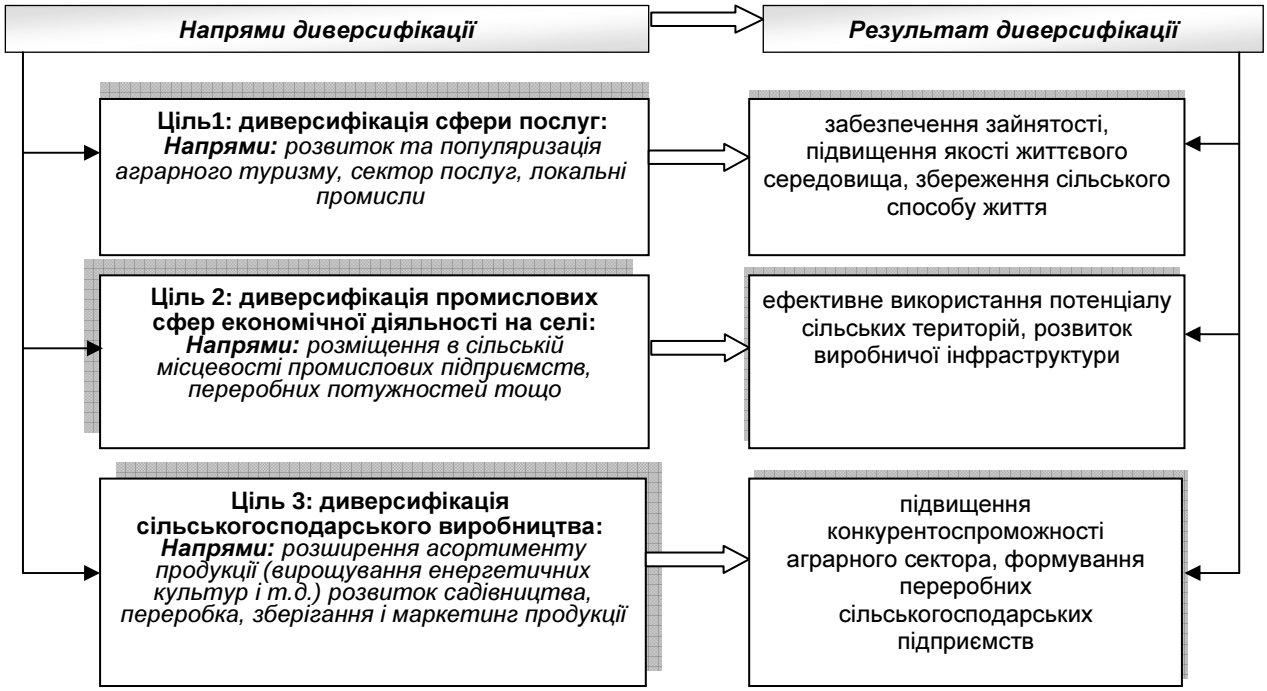

Рис. 2. Стратегічні напрями диверсифікації сільської економіки

Джерело: розробка автора

Запропоновані стратегічні напрями диверсифікації сільської економіки дозволяють досягти як соціального, так і економічного ефекту. Соціальний ефект полягає у можливості використання людського капіталу села, розширенні можливостей для прикладання праці безпосередньо в ареалі життєдіяльності, розвитку підприємницьких здібностей тощо. Значення економічного ефекту диверсифікації має множинний характер: по-перше, це додаткові робочі місця, а отже, розширення сфери отримання доходів селян, що дозволяє задовольняти їх потреби; по-друге, зростання кількості зайнятих забезпечить збільшення обсягів виробництва продукції.

Механізм диверсифікації сільської економіки доцільно реалізовувати в межах системи її стратегічного управління, алгоритм якого подано на рис. 3. Важливою ланкою даної системи управління є перший етап, а саме оцінка потенціалу диверсифікації економіки сільських територіальних утворень регіону.

Здійснення оцінки потребує певного методичного інструментарію, який би дав змогу оцінити не лише передумови економічної диверсифікації, а й соціально-економічні, соціально-демографічні, інституційні передумови. Пропонуємо для здійснення оцінки потенціалу диверсифікації економіки

сільських територій об'єднати показники у сім напрямів: промисловий, науково-технічний, інвестиційний, людський, інфраструктурний, фінансовий, інституційний потенціали, що формуються на базі сировинних, промислових, науково-дослідних, інноваційних, інвестиційних, трудових та інформаційних ресурсів.

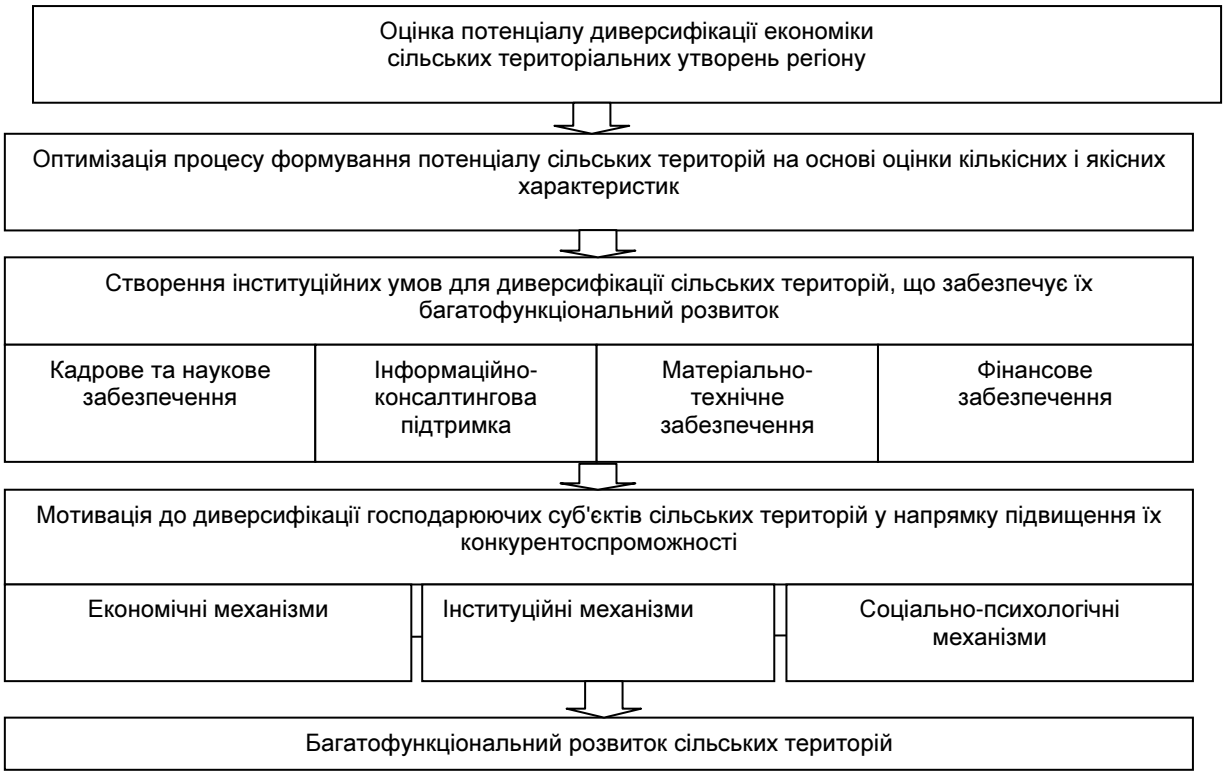

Рис. 3. Алгоритм системи стратегічного управління диверсифікацією сільської економіки
Джерело: розробка автора

На основі цих вищенаведених напрямів пропонуємо методику оцінки передумов диверсифікації сільської економіки, суть якої полягає у визначенні індексу диверсифікаційного потенціалу сільської території регіону (IDP), який представляє собою середнє арифметичне семи індексів (IP), котрі входять до нього, тобто структурних елементів диверсифікаційного потенціалу.

Алгоритм розрахунку інтегрального показника диверсифікаційного потенціалу полягає у виконанні трьох етапів, які подано на рис. 4.

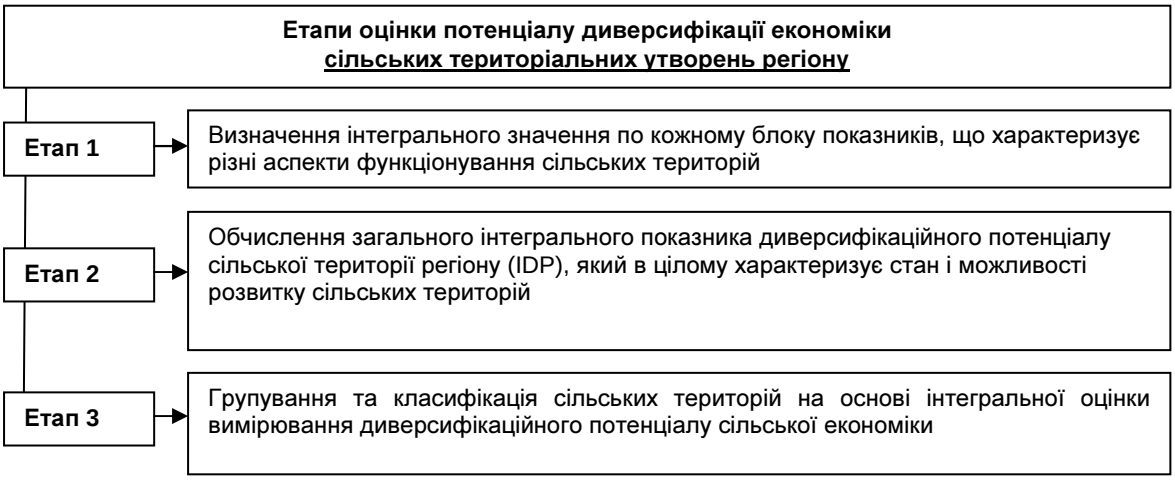

Рис. 4. Алгоритм розрахунку індексу диверсифікаційного потенціалу сільської території регіону

Джерело: розробка автора

Таким чином, оцінка диверсифікаційного потенціалу сільських територій дозволить виявити нерівномірний розвиток всіх складових диверсифікаційного потенціалу регіонів, що, з одного боку, відобразить наявність проблемних зон і резервів зростання сільських територій регіону, а з іншого - покаже те, яким чином, удосконалюючи окремі складові, можна підвищити IDP сільських територій регіону в цілому.

Висновки з проведеного дослідження. Розуміння ролі сільської економіки в сільському розвитку Європейського Союзу свідчить про процеси імплементації даного механізму в країнах-членах спільноти та його важливість у досягненні соціо-еколого-економічних пріоритетів розвитку сільської місцевості. В сучасних умовах визнаного значення сільських територій у зростанні ЄС процес диверсифікації сільської економіки, покликаний забезпечувати соціальну та економічну сталість у сільській місцевості, закріпляти молодь для життя та праці на селі завдяки формуванню продуктивної зайнятості та інноваційним проектам в різних секторах сільської економіки, формуванню привабливого сільського середовища для суспільства в цілому.

З урахуванням багатофункціональної ролі сільського господарства, яка превалює у європейській політиці сільського розвитку, для України доцільними будуть такі напрями диверсифікації сільської економіки, як урізноманітнення сільськогосподарського виробництва, розширення діяльності сфери послуг, розгортання промислових видів діяльності на селі. Для реалізації цих напрямів необхідна певна методична основа для визначення конкретних територій, економіку яких можна диверсифікувати. З метою здійснення оцінки потенціалу диверсифікації економіки сільських територій нами запропоновано індекс диверсифікаційного потенціалу сільської території регіону (IDP), який представляє собою середнє арифметичне семи структурних елементів диверсифікаційного потенціалу: промислового, науково-технічного, інвестиційного, людського, інфраструктурного, фінансового, інституційного, що формуються на базі сировинних, промислових, науково-дослідних, інноваційних, інвестиційних, трудових та інформаційних ресурсів. В перспективі на основі даного методичного підходу будуть здійснені подальші дослідження, а саме здійснено оцінку потенціалу диверсифікації економіки сільських територій регіонів України.

Література

1. Miljkovic M. Rural economy diversification in Serbia [Electronic resource] / M. Miljkovic, H. EL Bilali, S. Berjan // Research Journal of Agricultural Science. – 2010. – vol. 42 (3), available at: http://tradessale.com/download/paper_version.paper_file.a8cdca0b6156d016.3434392e706466.pdf.
2. Меренкова И.Н. Диверсификация экономики как предпосылка перехода к полифункциональному модели устойчивого развития сельских территорий [Электронный ресурс] / И.Н. Меренкова // Вестник Орловского государственного аграрного университета. – 2011. – № 5. – С. 52–56. – Режим доступа: http://cyberleninka.ru/article/n/diversifikatsiya-ekonomiki-kak-predposylka-perehoda-k-polifunktsionalnoy-modeli-ustoychivogo-razvitiya-selskih-territoriy
3. Адарина Р.Т. Диверсификация сельской экономики как фактор развития сельских территорий [Электронный ресурс] / Р.Т. Адарина, Э.Б. Сарбашев // Мир науки, культуры, образования. – 2013. – № 4 (41). – Режим доступа : http://cyberleninka.ru/article/n/diversifikatsiya-selskoy-ekonomiki-kak-faktor-razvitiya-selskih-territoriy
4. Лебедєва В.В. Перспективи диверсифікації аграрних підприємств в напрямку євроінтеграції [Електронний ресурс] / В.В. Лебедєва / Економіка: реалії часу. – 2013. – №3 (8). – С. 172–179. – Режим доступу : http://economics.opu.ua/files/archive/2013/No3/172-179.pdf.
5. Коробка С.В. Диверсифікація підприємницької діяльності на сільських територій [Електронний ресурс] / С.В. Коробка. – Режим доступу : http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/march-2014
6. Гоголь Т.В. Багатофункціональний розвиток сільських територій – стратегічна мета державної регіональної політики [Електронний ресурс] / Т.В. Гоголь. – Режим доступу : www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Gogol.pdf
7. Одінцов М.М. Диверсифікація як фактор інноваційно-кластерного розвитку сільської економіки [Електронний ресурс] / М.М. Одінцов, О.М. Одінцов // Інноваційна економіка. – 2013. – № 2. – С. 196–200. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/inek_2013_2_45.pdf
8. Щербата І. Диверсифікація як напрям соціально-економічного розвитку сільських територій [Електронний ресурс] / І. Щербата, О. Прокопишин, Г. Іваницька. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vlnau_econ_2013_20(1)__72.pdf.
9. Зинчук Т.О. Теоретико-методологические подходы к диверсификации сельской экономики в ЕС и Украине [Электронный ресурс] / Т.О. Зинчук. – Режим доступа : http://cyberleninka.ru/article/n/teoretiko-metodologicheskie-podhody-k-diversifikatsii-selskoy-ekonomiki-v-es-i-ukraine
10. Ida J. Terluin Post Key messages on employment dynamics in leading and lagging rural regions of the EU [Electronic resources] / Ida J. Terluin, Jaap H., available at: http://www.researchgate.net/profile/IJ_Terluin/publication/40147388_Key_messages_on_employment_dynamics_in_leading_and_lagging_rural_regions_of_the_EU/links/02e7e52b02071a64d2000000.pdf.
11. Farm Commercialization and Income Diversification on the Road to EU Accession. Proceedings of FAO [Electronic resources] / [edited by Stjepan Tanic and Tomasz Lonc]. – FAO, 2004. – 208 p., available at: http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/Europe/documents/Publications/farm_en.pdf
12. Ткачук В.І. Диверсифікація сільської економіки: соціально-економічний ефект / В.І. Ткачук, Н.М. Куцмус

// Міжнародний науково-виробничий журнал «Економіка АПК». – 2009. – № 4. – 160 с.
13. European Commission [Electronic resources]. – Available at : http://ec.europa.eu/agriculture/rur/

References

1. Miljkovic, M. (2010), "Rural economy diversification in Serbia", Research Journal of Agricultural Science, vol. 42 (3), available at: http://tradessale.com/download/paper_version.paper_file.a8cdca0b6156d016.3434392e706466.pdf, (3 Apr 2015).
2. Merenkova, I.N. (2011), "Economy diversification as a prerequisite for the transition to the polyfunctional model sustainable rural development", *Vestnik Orlovskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta*, vol. 5, pp. 52–56, available at: http://cyberleninka.ru/article/n/diversifikatsiya-ekonomiki-kak-predposylka-perehoda-k-polifunktsionalnoy-modeli-ustoychivogo-razvitiya-selskih-territoriy, (3 Apr 2015).
3. Adarina, R.T. and Sarbashev, E.B. (2013), "Rural economy diversification as a factor of rural areas development", *Mir nauki, kultury, obrazovaniya*, vol. 4 (41), available at: http://cyberleninka.ru/article/n/diversifikatsiya-selskoy-ekonomiki-kak-faktor-razvitiya-selskih-territoriy, (3 Apr 2015).
4. Lebedieva, V.V. (2013), "Prospects for agricultural enterprises diversification towards European integration", *Ekonomika: realii chasu*, 3 (8), pp. 172 – 179, available at: http://economics.opu.ua/files/archive/2013/No3/172-179.pdf, (3 Apr 2015).
5. Korobka, S.V. (2014), "Business activities diversification in rural areas", available at: http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/march-2014, (3 Apr 2015).
6. Hohol, T.V. "Multifunctional rural development - the strategic objective of the state regional policy", available at: www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Gogol.pdf, (3 Apr 2015).
7. Odintsov, M.M. and Odintsov, O.M. (2013), "Diversification as a factor of rural economies innovative development", *Innovacijna ekonomika*, vol. 2, pp. 196-200, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/inek_2013_2_45.pdf, (3 Apr 2015).
8. Shherbata, I., Prokopyshyn, O. and Ivanytska, H. (2013), "Diversification as the direction of rural socio-economic development", available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vlnau_econ_2013_20(1)__72.pdf, (3 Apr 2015).
9. Zinchuk, T.O. "Theoretical and methodological approaches to the rural economy diversification in the EU and Ukraine", available at: http://cyberleninka.ru/article/n/teoretiko-metodologicheskie-podhody-k-diversifikatsii-selskoy-ekonomiki-v-es-i-ukraine, (3 Apr 2015).
10. Terluin, J. and Jaap, H. "Key messages on employment dynamics in leading and lagging rural regions of the EU", available at : http://researchgate.net/profile/IJ_Terluin/publication/40147388_Key_messages_on_employment_dynamics_in_leading_and_lagging_rural_regions_of_the_EU/links/02e7e52b02071a64d2000000.pdf , (3 Apr 2015).
11. Tanic, S. and Lonc, T. (2004) Farm Commercialization and Income Diversification on the Road to EU Accession. Proceedings of FAO, FAO, available at: http://fao.org/fileadmin/user_upload/Europe/documents/Publications/farm_en.pdf, (3 Apr 2015).
12. Tkachuk, V.I. and Kutsmus, N.M. (2009), "Rural economy diversification: social and economic impact", *Mizhnarodnyi naukovo-vyrobnychyi zhurnal «Ekonomika APK»*, vol. 4, p. 160.
13. European Commission (2015), "Agriculture: rural socio-economic development", available at: http://ec.europa.eu/agriculture/rur/, (3 Apr 2015).

УДК 630.8

Свинтух М.Б.,
викладач кафедри економіки
та менеджменту природокористування
Тернопільський національний економічний університет

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

Svyntukh M.B.,
lecturer of economics and management
department of natural resources
Ternopil National Economic University

WAYS OF INCREASING THE USE OF FOREST RESOURCES IN UKRAINE

Постановка проблеми. Лісовий комплекс України є важливою складовою економіки країни та має істотне значення для її соціально-економічного розвитку. Лісовий сектор економіки є частиною світового господарства, отже, тенденції розвитку вітчизняного ринку лісових товарів і послуг слід розглядати в контексті загальносвітових трендів. Загальносвітовою тенденцією є неухильне зростання попиту на деревину, технічні та харчові ресурси, а також соціальні та природоохоронні властивості лісу. Так, в останній половині XX ст. темпи зростання попиту на соціальні та природоохоронні властивості лісу випереджали зростання попиту на лісосировинні ресурси. Саме тому, забезпечення сталого розвитку лісового сектору є головним завданням лісової політики України. Лісові ресурси, котрі є природними засобами виробництва, завжди охоплюються екстенсивним або інтенсивним типом відтворення. Сьогодні зусилля з інтенсифікації лісового сектора економіки не можуть поєднуватися з екстенсивним розвитком її лісоресурсної основи, що неминуче призвело до ще більшого загострення протиріч між суспільством і лісом. Тому рішення сучасних економічних, соціальних, екологічних завдань повинно бути пов'язане в рамках єдиного інтенсивного відтворювального процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми раціонального використання та відтворення лісових ресурсів в наукових працях здійснили такі вчені: П.Г. Вакулюк [1], Ю.І. Гайда [9], О.А. Гірс [2], А.М. Дейнека [3], Р.Г. Дубас [5], Ю.Й. Каганяк [6], А.И. Ковалевич [7], В.І. Парпан [9], І.М. Синякевич [8], В.В. Усеня [7], О.І. Фурдичко [12], М.А. Хвесик [13], М.В. Щурик [14], Р.М. Яцик [9] та ін.

Поряд з цим, у наукових роботах зазначених авторів, публікаціях інших вчених не приділено належної уваги питанням економічних аспектів розвитку виробництва з урахуванням екологічної складової, що в контексті сталого розвитку України набуває дедалі більшої актуальності та потребує подальших досліджень у цьому напрямі. Досить обмеженим є розгляд промислового використання лісових ресурсів у Тернопільській області.

Постановка завдання. Метою статті є визначення та обґрунтування напрямів раціонального використання лісових ресурсів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що лісові ресурси є продуктом природи, котрі утворюються в процесі росту і розвитку лісів, а лісокористування є вилученням з лісів їх природних властивостей для потреб людства. В останні роки ліси планети стали розглядатися як один з глобальних чинників сталого розвитку людства й екологічної безпеки його існування. Близько 90% всього запасу органічної речовини зосереджено в лісах. Ліси відіграють особливу роль у природі та житті суспільства. Будучи багатоцільовим ресурсом, вони забезпечують збереження природних комплексів та об'єктів, які мають особливе природоохоронне, наукове, культурне та рекреаційне значення і створюють біологічне різноманіття живої та неживої природи. Значення лісів є великим, тому що вони формують водостік у басейні річок, контролюють частину стоку, є накопичувачем і зберігачем вологи, захищають ґрунти від ерозії, на сільськогосподарські угіддя вони здійснюють зволожуючий вплив, також вони закріплюють русла річок, запобігаючи їх блуканню, стримують силу вітру, послаблюють втрату води від випаровування, служать середовищем існування тваринного світу та мають санітарно-гігієнічне значення.

Вирощування лісу потрібно не тільки заради деревини та інших лісових продуктів, але і з метою формування нормальних умов життя людини на Землі, збереження навколишнього середовища. Використання корисних властивостей та функцій лісів склалося історично, у міру розвитку людського суспільства. Господарське значення набули захисні, соціальні функції лісів. Науково-технічний прогрес, зростання міського населення викликали додаткові навантаження, що мають вплив як на

здоров'я людей, так і на стан лісів. При цьому, все більш підвищується значення лісу як місця відпочинку населення. Це викликає особливу спрямованість розвитку лісового господарства в багатьох промислових країнах з великою щільністю населення. Інтенсивне рекреаційне використання лісу нерідко негативно позначається на стані насаджень.

Проте як і раніше ліс залишається джерелом виробництва деревини. Саме за обсягом одержуваної деревини роблять висновок про внесок лісової галузі в сукупний валовий дохід країни. Управління лісами в Україні є можливим на основі організації високорозвиненої системи лісового господарства, що забезпечують підвищення екологічного та ресурсного потенціалу лісів, задовольняють потребу суспільства в лісових ресурсах на основі науково обґрунтованого раціонального, невиснажливого та багатоцільового освоєння лісів, збереження біологічного різноманіття. Цю мету можна досягти тільки за допомогою лісовпорядкування, як одного з важливих інструментів управління лісами. В умовах ринкової економіки роль лісовпорядкування повинна зростати, оскільки для забезпечення сталого розвитку є необхідним проведення довгострокових прогнозних розрахунків динаміки лісів і обсягів можливого використання по кожному виду лісових ресурсів.

Потрібно розрізняти лісовпорядкування як науку, теоретичну основу та лісовпорядкування як практичну діяльність. Але обидві сторони є взаємопов'язаними, впливають одна на одну і дають повне уявлення про лісовпорядження.

Згідно лісового кодексу України, землі лісового фонду поділяються на:

а) лісові:

– вкриті лісовою (деревною і чагарниковою) рослинністю;

– не вкриті лісовою рослинністю, які підлягають залісненню (зруби, згарища, рідколісся, пустирі та інші), зайняті лісовими шляхами, просіками, протипожежними розривами тощо;

б) нелісові:

– зайняті спорудами, пов'язаними з веденням лісового господарства, трасами ліній електропередач, продуктопроводів та підземними комунікаціями тощо;

– зайняті сільськогосподарськими угіддями (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища, надані для потреб лісового господарства);

– зайняті болотами та водоймами в межах земельних ділянок лісового фонду, наданих для потреб лісового господарства [10].

Останнім часом проблеми лісу стають все більш складними. Збільшилися вимоги до управління лісами, які повинні відповідати сучасним соціальним, екологічним та економічним стандартам. Зросли загрози пошкодження лісів пожежами, шкідниками, а також хворобами та іншими несприятливими чинниками. Особливу увагу слід звернути на питання, пов'язані з протидією нелегальному лісокористуванню. У сукупності з можливою зміною клімату це може призвести до суттєвої трансформації лісів, ослаблення їх соціального та екологічного потенціалу. Лісовий сектор все більше стикається з необхідністю повноцінного реагування на зміни екологічних вимог, глобалізацію ринків, посилення конкуренції продукції та технологій. Недостатня інвестиційна активність в лісовому секторі свідчить про необхідність оптимізації структури виробництва та експорту лісопаперової продукції.

Характеристика лісів як природного явища служить для повного відображення всіх їх компонентів, зокрема у вигляді екологічної системи, що складається із сукупності деревних, чагарникових і трав'янистих рослин, мохового покриву, підстилки, ґрунту, тварин і мікроорганізмів, що об'єднані обміном речовин і потоками енергії та інформації між собою та з іншими компонентами природи – повітрям атмосфери, водою, гірськими породами, а також із суспільством. Саме на цій стадії оцінки здійснюється тісний науковий контакт між біологічними (лісознавчим) й економічними дослідженнями; тут здійснюється «передача» наукових результатів з біології (лісознавства) для подальшого їх використання в процесі економічної оцінки.

Поняття «використання лісових ресурсів» означає використання всіх видів лісових багатств. Воно розглядається в розрізі двох сфер: економічної і юридичної. З економічної точки зору використання лісових ресурсів – це організація діяльності, спрямованої на вилучення та ефективне використання властивостей лісових ресурсів. А з юридичної точки зору - це правовий інститут. Процес лісокористування регулюється лісовим законодавством. На даний момент в комерційних цілях дозволені наступні види користування лісом і його ресурсами: заготівля деревини; харчових лісових ресурсів, лікарських рослин; ведення мисливського господарства, здійснення полювання; здійснення рекреаційної діяльності; переробка лісових ресурсів.

У сучасних умовах необхідний перехід до інтенсивних способів використання лісових ресурсів, який передбачає досягнення такого стану, коли вони перестають розглядатися як «дар» природи та перетворюються на продукти суспільного відтворення. Економічні потреби суспільства виступають визначальною силою, що передбачає новий етап розширеного відтворення інтенсивного типу. Інтенсифікація використання лісових ресурсів – це їх суспільне відтворення, за рахунок якого відбувається зростання продуктивності лісового середовища а, отже, задоволення потреб національної економіки та населення в лісових ресурсах.

Завдання інтенсифікації по відношенню до двох елементів ресурсів лісу: лісового середовища та продуктивності насаджень, повинні вирішуватися по-різному. Якщо продуктивність насаджень втілюється в деревостанах, що вилучаються та перетворюються на звичайний громадський продукт, то лісове середовище по іншому включається в цей процес. Інтенсивне використання лісового середовища передбачає збереження існуючих та мобілізацію нових природних сил, що діють в ролі системи природних машин в інтересах зростання продуктивності лісового середовища та збереження природних зв'язків самовідтворення лісових екосистем.

Лісокористування заготівлею, а також використанням деревної продукції. Основним ресурсом є деревина, кора, тріска, також сюди відносять заготівлю берести, ялинової та соснової лапки. Основним напрямком промислового лісокористування є заготівля деревини, з чим пов'язане виникнення екологічних проблем в зонах масових робіт. Заготівля деревини може спричинити за собою такі наслідки, як заміну корінних лісів вторинними, які в свою чергу, є менш цінними, а іноді і менш продуктивними. Рубка лісів є причиною виникнення економічних змін у регіонах зникнення лісу. Найбільш негативні прояви спостерігаються в тих випадках, коли обсяг вирубок перевершує обсяг лісу, що росте за рік (переруб деревини). Однак несприятливим явищем вважається і недоруб, що виникає при рубках, відстаючих за темпами від темпів приросту деревини. Це призводить до зниження продуктивності лісу, його старіння, захворювання дерев.

Лісове господарство зацікавлено, щоб лісокористування не було спустошливим. Воно не повинно перевищувати продуктивних сил лісу. Якщо розмір користування не перевищує річний приріст лісу, то таке користування можна назвати невиснажливим. Співвідношення розміру рубки лісу та величини приросту є загальним теоретичним рішенням завдання з регулювання лісокористування. Співмірність цих величин служить базисом, на яке спирається все лісове господарство країни.

Негативний вплив на лісовий фонд на лісосічних роботах здійснює техніка та технологія лісозаготівель. Розроблені наукою раціональні прийоми та методи заготівлі деревини на базі різних комплексів машин порушуються. Лісосічні роботи проводяться по найменш витратному шляху, без урахування збереження навколишнього середовища. На лісосіках відбувається масове знищення дерев, молодняку та підросту – основи майбутнього деревостану. Гонитва лісозаготівників за високою продуктивністю праці без оглядки на порушення технологічних регламентів і слабкий контроль за ними з боку лісогосподарських органів призводить до подовження термінів відтворення лісів на вирубках, зміні хвойних порід м'яколистяних, що сприяє виникненню та поширенню лісових пожеж. Останні не тільки знищують рослинний покрив, але і ведуть до вигорання найбільш родючого гумусового шару ґрунту, що в подальшому значно уповільнює лісовідновні процеси і на довгі роки виводить ці ділянки з продуктивних земель. Більшість насаджень, що пройдені рубками та пожежами – це малоцінні та пошкоджені деревні породи.

Ліси Тернопільській області розташовані на землях лісового фонду та землях інших категорій, за цільовим призначенням відносяться до захисних лісів, які підлягають освоєнню з метою збереження навколишнього середовища, водоохоронних, захисних, санітарно-гігієнічних, оздоровчих та інших корисних функцій лісів з одночасним використанням лісів за умови, якщо це використання є сумісним з цільовим призначенням захисних лісів і виконуваної ними корисними функціями на регіональному та державному рівнях. Заготівля деревини здійснюється у порядку проведення вибіркових рубок в стиглих і перестійних насадженнях, рубок догляду за лісом, санітарно-оздоровчих заходів та інших рубок, які передбачені Лісовим планом Тернопільської області та лісогосподарськими регламентами лісництв.

У 2014 р. у Тернопільській області вироблено продукції, робіт та послуг лісового господарства (без ПДВ) на суму 119,4 млн. грн., що на 24,9% більше в порівнянні з 2013 р. Частка продукції лісозаготівель у загальних обсягах продукції лісового господарства в 2014 р. становила 95,5% (у 2013 р. – 91,8%). У 2014 р. в Тернопільській області заготовлено 308,6 тис.м^3 деревини (на 0,9% менше, ніж у 2013 р.), з якої 269,1 тис.м^3 ліквідної [11].

У 2014 р. лісогосподарськими підприємствами було освоєно 87,7% розрахункової лісосіки, в рахунок якої від рубок головного користування фактично заготовлено 129,9 тис.м^3 ліквідної деревини, у т.ч. за господарствами: твердолистяному – 108,7 тис.м^3, хвойному – 12,4 тис.м^3, м'яколистяному – 8,8 тис.м^3. Лісогосподарськими підприємствами проводилася заготівля продукції побічного лісового користування. У 2014 р. ними було заготовлено 8,2 тис. шт. новорічних ялинок (на 46,4% менше проти 2013 р.), деревних соків – 49,3 т (на 68,6% менше), сіна – 11,0 т (на 37,5% більше). Протягом 2014 р. відтворення лісів у області було проведено на площі 781 га (на 3,6% більше, ніж у 2013р.), з них 635 га – садіння та висівання лісу, 146 га – природне поновлення лісу. У вкриті лісовою рослинністю землі в 2014 р. переведено 1316 га лісових культур та 81 га ділянок природного поновлення [11].

На екологічний стан лісу та якість деревини негативним чином впливають наявність на лісосіках невивезеної деревини та неочищених площ. На кінець 2014 р. неочищених площ рубок в області не було (на кінець 2013 р. вони складали 2 га), залишки деревини на лісосіках становлять 7,7 тис.м^3, у т.ч. від рубок головного користування – 2,2 тис.м^3 [11].

У лісах області в 2014 р. пожеж не зафіксовано (в 2013 р. – 1 випадок лісових пожеж). Упродовж 2014 р. умов загинуло 133 га лісових насаджень (на 14 га менше порівняно з 2013 р.), з них: 131 га –

від хвороб лісу, 2 га – від впливу несприятливих погодних умов. Обсяг загиблої в 2014 р. деревини становить 22,3 тис.м^3 [11].

Таблиця 1

Заготівля ліквідної деревини в 2014 р. у Тернопільській області

Показник	2014 р., тис.м^3	у % до 2013 р.
Заготівля ліквідної деревини	269,1	98,8
у т.ч. від рубок головного користування	129,9	97,7
Із загальної кількості заготовленої ліквідної деревини		
лісоматеріали круглі	60,5	92,9
для виробництва пиломатеріалів і заготовок	47,2	94,8
для виробництва клеєної фанери і шпону	1,3	130,0
для виробництва целюлози і деревної маси (баланси)	11,3	85,6
інші сортименти лісоматеріалів круглих	0,7	63,6
у тому числі для будівництва	0,7	63,6
паливна деревина (включаючи деревину для виробництва деревного вугілля)	208,6	102,3
дров'яна деревина для технологічних потреб	154,7	107,6
дрова для опалення	53,9	89,7

Джерело: [11]

Таблиця 2

Рубки, заходи та заготівля деревини в 2014 році за видами

Показник	Площа рубок та заходів		Заготівля деревини			
			тис.м^3			у % до 2013 р.
	тис. га	у % до 2013 р.	усього	у т.ч. ліквідної	з неї ділової	
Рубки та заходи – всього	9,6	105,5	308,6	269,1	60,5	99,1
рубки головного користування	0,8	114,3	145,8	129,9	41,9	98,0
рубки формування і оздоровлення лісів та інші заходи, пов'язані з веденням лісового господарства	8,8	104,8	160,7	137,4	18,5	99,7
інші заходи, не пов'язані з веденням лісового господарства	-	-	2,1	1,8	0,1	140,0

Джерело: [11]

Отже, ліси Тернопільській області не володіють значними сировинними ресурсами й у більшості випадків виконують захисну, природоохоронну й екологічну функції. Проте, розвиток лісового сектору Тернопільської області повинен здійснюватися за наступними напрямками:

1) здійснення лісозаготівельної діяльності в межах розрахункової лісосіки;

2) розвиток деревообробки, особливо переробки дрібнотоварної та дров'яної деревини.

Реалізація запропонованих заходів дозволить поліпшити виробничу структуру лісового сектору Тернопільської області, збільшити питому вагу продукції деревообробного виробництва, підвищити зайнятість населення та його добробут.

Хороші перспективи освоєння лісів і в інших видах використання: здійснення рекреаційної діяльності та видів діяльності у сфері мисливського господарства, розробці родовищ корисних копалин.

Сьогодні у зв'язку із зростанням цін на газ підвищився інтерес до використання деревини як альтернативного палива. Одним з основних резервних джерел місцевого палива, який можна використовувати для потреб паливно-енергетичного комплексу, є лісові деревні ресурси та відходи деревної промисловості. У зв'язку із зростанням собівартості заготівлі та транспортування деревини і підвищенням ціни на лісоматеріали є необхідною глибока переробка деревини та використання всіх відходів (технологічної тріски, гілок, хвої).

До ресурсів паливної деревини відносять:

– дрова паливні, котрі заготовлюють при проведенні рубок головного та проміжного користування лісом;

– лісосічні відходи;

– відходи деревообробки;

– деревина, що не вирубувалася довгий час;
– деревина швидкорослих порід;
– деревина від прибирання зелених насаджень і догляду за ними в населених пунктах;
– деревно-чагарникова рослинність за межами лісового фонду.

Особливість відтворення лісових ресурсів полягає в тому, що у виробництво постійно відбувається залучення нових ресурсів замість використаних. Раціональність лісокористування тут зводиться до економного введення в господарський оборот і раціональної експлуатації лісових об'єктів. Сучасне лісокористування за такого характеру здійснює самовідтворення.

Лісовідновлення є найважливішим завданням у веденні лісового господарства, яке включає в себе проведення заходів з відновлення лісів на вирубках, пустирях, галявинах та інших колишніх площ, котрі перебували під лісом, що передбачає посадку, посів лісу та сприяння його природному поновленню.

Рубка догляду а також вибіркові санітарні рубки обумовлені реконструкцією молодих насаджень, усуненням захаращеності лісосік і площ, які викликані пожежами, ураженням комахами шкідниками та безсистемними рубками лісу самозаготовачами.

Таке лісовідтворення, котре було ефективним на попередніх етапах розвитку національної економіки, не може забезпечити раціональних взаємовідносин суспільства та лісу в сучасних умовах. Воно є обмеженим з точки зору збереження та розвитку всієї системи лісових ресурсів, в тому числі і навколишнього лісового середовища.

Одним з перспективних напрямків використання паливної деревини є виробництво біопалива за рахунок створення плантацій швидкорослих деревних порід. У природно-кліматичних умовах України для промислового лісовирощування в енергетичних цілях перспективними є швидкорослі породи береза, осика, вільха, верба, тополя.

Так, вирощування швидкозростаючих деревних порід на паливно-енергетичних плантаціях за інтенсивними технологіями дозволяє отримати до 20-25-річного віку насаджень 150-250 м^3 деревини з 1 га [4]. У лісорослинних умовах Полісся 25-річні насадження швидкозростаючих деревних порід, прототипів енергетичних плантацій, зокрема, насаджень вільхи сірої, мають продуктивність більше 200 м^3/га. Продуктивність 20-річних культур тополі становить до 233 м^3/га [7, с. 40].

Багаторічна лісокультурна практика свідчить про те, що важливою умовою прискореного зростання плантацій культур є використання для їх створення крупномірного, а також мікроклонального розмноження селекційного садивного матеріалу. Тому головний напрямок відтворення лісових ресурсів – це інтенсифікація всієї сукупної лісовиробничої діяльності через вдосконалення техніки та технологій (штучне лісовирощування), що дозволяють поєднати функції лісового господарства та лісокористування в одному процесі, коли в ньому органічно зіллються елементи формування певної споживчої вартості і елементи лісовідтворення.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, для того щоб забезпечити найбільш стійке й ефективне управління лісами, слід застосовувати заходи щодо розвитку лісового господарства нашої країни. У сучасному світі винятково важливе місце займає розробка та розвиток нових технологічних процесів, які здатні привести до помітного скорочення, а згодом і повного усунення втрат при заготівлі, переробці та використанні лісових ресурсів. У зв'язку з цим важливу роль відіграє завдання щодо охорони природи від забруднення, пов'язаного з недоліками в сфері заготівлі та використання лісових ресурсів.

Сучасний розвиток малої енергетики на основі використання деревного палива є одним з найважливіших напрямків, що забезпечують зниження частки імпорту енергоресурсів, підвищення енергоефективності економіки. Успішна реалізація біоенергетичних проектів з використанням лісових деревних ресурсів може бути заснована тільки на принципах економічної вигоди та екологічної безпеки, які можливі тільки при впровадженні ефективних сучасних технологій отримання деревної біомаси, її заготівлі, транспортування та переробки, охорони навколишнього середовища.

Поряд з проблемою нераціонального використання лісових ресурсів існують і інші, не менш значущі. До такої проблеми належить, безумовно, незаконне вирубування лісу. За останнє десятиліття правоохоронними органами було зафіксовано величезну кількість фактів нелегальної заготівлі лісу. Таким чином, проблема екологічної злочинності на даний момент стоїть дуже гостро та має тенденції до розвитку в найближчому майбутньому. На жаль, в лісовій сфері організація та стан боротьби зі злочинністю знаходяться на досить низькому рівні, що вимагає посилення кроків у цьому напрямі.

Література

1. Вакулюк П.Г. Лісовідновлення та лісорозведення в Україні : монографія / П.Г. Вакулюк, В.І. Самоплавський. – Х. : Прапор, 2006. – 384 с.

2. Гірс О.А. Стиглість деревостанів та використання деревних ресурсів у лісах різного функціонального призначення : монографія / О.А. Гірс – Корсунь-Шевченківський: ФОП Майдаченко, 2011. – 316 с.

3. Дейнека А.М. Лісове господарство: еколого – економічні засади розвитку : [монографія] / А.М. Дейнека. – К.: Знання, 2009. – 350 с.

4. Державне агентство лісових ресурсів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/index.

5. Дубас Р.Г. Реформирование экономико-организационного механизма использования и воспроизводства лесных ресурсов Украины / Р.Г. Дубас // Менеджер. – 2013. – №2 (64). – С. 22-26.

6. Каганяк Ю.Й. Оптимізація лісокористування агрегованого на типологічній основі господарства / Ю.Й. Каганяк // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: зб. наук.-техн. праць. – 2006. – Вип. 16.2. – С. 31-38.

7. Ковалевич А.И. Оценка и перспективы использования лесных древесных ресурсов в биоэнергетике республики Беларусь / А.И. Ковалевич, В.В. Усеня // Науковий вісник НУБІП України. Серія: лісівництво та декоративне садівництво. – 2013. – № 187-2. – С. 34-42.

8. Лісова політика: теорія і практика: монографія / [Синякевич І.М., Соловій І.П., Врублевська О.В., Дейнека А.М. та ін.]; під ред. І.М. Синякевича. – Львів: ЛА «Піраміда», 2008. – 612 с.

9. Лісові і генетичні ресурси та їх збереження на Тернопільщині / Ю.І. Гайда, І.М. Попадинець, Р.М. Яцик, В.І. Парпан та ін. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 288 с.

10. Лісовий кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР) 1994, N 17, ст.99.

11. Лісогосподарська діяльність в Тернопільській області у 2014 році / Головне управління статистики у Тернопільській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.te.ukrstat.gov.ua.

12. Фурдичко О.І. Проблема оптимізації використання природно-ресурсного потенціалу певного регіону / О.І. Фурдичко, В.С. Паштецький // Агроекологічний журнал. – 2013. – № 1. – С. 17-24.

13. Хвесик М.А. Комплексне використання лісоресурсного потенціалу: механізм стимулювання, інституціональне та інноваційно-інвестиційне забезпечення: монографія / М.А. Хвесик, О.М. Шубалий, Н.М. Василик. – К.: ТОВ «ДКС», 2011. – 498 с.

14. Щурик М.В. Охорона та збереження лісогосподарських земель на засадах сталого розвитку / М.В. Щурик, В.Б. Бандерич // Наука й економіка. – 2014. – № 4 (36). – С. 191-196.

References

1. Vakuliuk, P.H. and Samoplavskyi, V.I. (2006), *Lisovidnovlennia ta lisorozvedennia v Ukraini* [Reforestation and afforestation in Ukraine], monograph, Prapor, Kharkiv, Ukraine, 384 p.

2. Hirs, O.A. (2011), *Styhlist derevostaniv ta vykorystannia derevnykh resursiv u lisakh riznoho funktsionalnoho pryznachennia* [Maturity stands and use of wood resources in forests of different functions], FOP Maidachenko, Korsun-Shevchenkivskyi, Ukraine, 316 p.

3. Deineka, A.M. (2009), *Lisove hospodarstvo: ekoloho – ekonomichni zasady rozvytku* [Forest: bases for ecological and economic], monograph, Znannia, Kyiv, Ukraine, 350 p.

4. State Agency of Forest Resources of Ukraine, available at: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/index.

5. Dubas, R.G. (2013), "Reforming economic and organizational mechanism of reproduction and use of forest resources of Ukraine", *Menedzher*, no. 2 (64), pp. 22-26.

6. Kahaniak, Yu.Y. (2006), "Optimization of forest typologies based on the aggregate economy", *Naukovyi visnyk Natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy*, vol. 16.2, pp. 31-38.

7. Kovalevych, A.Y. and Usenia, V.V. (2013), "Evaluation and prospects for the use of forest wood resources in bioenergetics of Belarus", *Naukovyi visnyk NUBIP Ukrainy*, no. 187-2, pp. 34-42.

8. Syniakevych, I.M., Solovii, I.P., Vrublevska, O.V., Deineka, A.M. (2008), *Lisova polityka: teoriia i praktyka* [Forest Policy: Theory and Practice], monograph, LA «Piramida», Lviv, Ukraine, 612 p.

9. Haida, Yu.I., Popadynets, I.M., Yatsyk, R.M., Parpan, V.I. (2008), *Lisovi i henetychni resursy ta yikh zberezhennia na Ternopilshchyni* [Forest genetic resources and their conservation in Ternopil], Pidruchnyky i posibnyky, Ternopil, Ukraine, 288 p.

10. *Lisovyi kodeks Ukrainy*, (1994), "Forest Code of Ukraine", *Supreme Council*, no. 17, article 99.

11. Forest management in the Ternopil region in 2014, available at: http://te.ukrstat.gov.ua.

12. Furdychko, O.I. and Pashtetskyi, B.C. (2013), "The problem of optimizing the use of natural resources of a given region", *Ahroekolohichnyi zhurnal*, no. 1, pp. 17-24.

13. Khvesyk, M.A., Shubalyi, O.M. and Vasylyk, N.M. (2011), *Kompleksne vykorystannia lisoresursnoho potentsialu: mekhanizm stymuliuvannia, instytutsionalne ta innovatsiino-investytsiine zabezpechennia* [Seamless lisoresursnoho potential: mechanism of stimulation, and institutional innovation and investment to ensure], monograph, TOV «DKS», Kyiv, Ukraine, 498 p.

14. Shchuryk, M.V. and Banderych, V.B. (2014), "Protection and conservation of forest lands to sustainable development", *Nauka i ekonomika*, no.4 (36), pp. 191-196.

ЕКОНОМІКА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 657.471:657.633

Дзядикевич Ю.В.
д.т.н., професор
Любезна І.В.,
к.е.н., ст. викладач
Розум Р.І.,
к.т.н., доцент
кафедра економіки та менеджменту природокористування
Тернопільський національний економічний університет

ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЦЕЛЮЛОЗНО-ПАПЕРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Dziadykevych Yu.V.,
dr.sc.(techn.), professor
Liubezna I.V.,
cand.sc.(econ.), senior lecturer
Rozum R.I.,
cand.sc.(techn.), assoc. prof.,
economics and management department of natural resources
Ternopil National Economic University

INTERNAL ECONOMIC CONTROL FOR USE OF MATERIAL RESOURCES AT THE ENTERPRISES OF PULP AND PAPER INDUSTRY

Постановка проблеми. Економічні перетворення, що відбуваються в Україні, вимагають нових підходів до управління виробництвом, зокрема матеріальними ресурсами. На підприємствах целюлозно-паперової галузі в процесі виробництва продукції використовують велику кількість матеріальних ресурсів, тому внутрішньогосподарський контроль має надзвичайно важливе значення. З огляду на це, вдосконалення внутрішньогосподарського контролю, оцінка обґрунтованості його реалізації та ефективність у виробничому процесі є дуже актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі пошуку ефективних шляхів функціонування та вдосконалення внутрішньогосподарського контролю присвячені роботи Ф.Ф. Бутинця [1], Н.М. Грабової [2], Н.С. Вітвицької [3], Н.І. Дорош [4], Є.В. Калюги [5], М.С. Пушкаря [6], В.В. Сопка [7], М.Т. Білухи [8], В.М. Мурашка [9], Л.В. Нападовської [10] та інших. Проте залишаються лише окремі аспекти контролю матеріальних ресурсів на підприємствах целюлозно-паперової промисловості, які вивчені недостатньо та потребують подальшого поглиблення та доповнення.

Постановка завдання. Метою роботи є вдосконалення оцінки обґрунтованості та ефективності застосування внутрішньогосподарського контролю матеріальних ресурсів на підприємствах целюлозно-паперової галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. На підприємствах целюлозно-паперової промисловості для виготовлення продукції використовують велику кількість матеріальних ресурсів, тому внутрішньогосподарський контроль за їх переміщенням під час виробничого процесу відіграє важливу роль. Водночас він є ефективним засобом управління матеріальними запасами та основним чинником, який забезпечує збереження ресурсів на всіх етапах виробничого процесу. Внутрішній контроль – це процес, який забезпечує відповідальність конкретного суб'єкта за прийняте управлінське рішення та спрямований на успішне досягнення поставленої мети.

Основною його метою є об'єктивне вивчення фактичного стану справ у суб'єкта господарювання, виявлення та попередження тих чинників і умов, які негативно впливають на виконання прийнятих рішень і досягнення поставленої мети та доведення цієї інформації до органу управління. Внутрішній контроль за діяльністю бригад, дільниць, цехів та інших внутрішньогосподарських складових виробничого процесу проводиться в суб'єктах господарювання їх керівниками та спеціалістами при виконанні ними своїх функціональних обов'язків, а також штатними контролерами, ревізорами та аудиторами [11].

У системі управління внутрішньогосподарський контроль є невід'ємною частиною управління, який здійснює систематичний контроль за матеріальними цінностями, їх раціональним використанням, операціями та процесами, що пов'язані з виробництвом та реалізацією продукції та сировини. Водночас, внутрішньогосподарський контроль є системою постійного спостереження за ефективністю використання майна господарського суб'єкта, законністю та доцільністю господарських операцій та процесів, збереженням грошових коштів і матеріальних цінностей. Внутрішньогосподарський контроль є складовою частиною ринкового механізму та одним із прийомів перевірки виконання прийнятих рішень і найважливішою функцією управління економікою [5].

Впровадження та підтримка на належному рівні системи внутрішнього контролю забезпечує виконання таких основних завдань як:

- належне санкціонування угод і операцій;
- реєстрація інформації шляхом проведення системного бухгалтерського обліку;
- фактичний контроль доступу до активів;
- періодичне проведення інвентаризації активів [4].

Отже, внутрішньогосподарський контроль має особливе значення на об'єктах підприємства, де зосереджуються величезні потоки матеріальних цінностей і коштів, а також у функціональних відділах бухгалтерії, які здійснюють перевірку та обробку облікової документації. З огляду на це, внутрішній контроль – це один із найефективніших інструментів при вмілому використанні функцій контролю органами управління прийнятих рішень і досягнення поставленої мети та доведення цієї інформації до органу управління.

У табл. 1 подано авторське бачення класифікації внутрішньогосподарського контролю ресурсів і особливостей його здійснення на підприємствах целюлозно-паперової промисловості. Важливою складовою внутрішньогосподарського контролю є технологічний контроль. Він повинен забезпечити суворе дотримання всіх технологічних параметрів виробництва. У целюлозно-паперовому виробництві, де технологічні процеси регламентовані, а багато з них не піддаються безпосередньому нагляду, технологічний контроль має першочергове значення. Наприклад, отримання целюлози належної якості неможливе без дотримання співвідношення обсягу та концентрації варильної кислоти, яка подається у варильний казан, і обсягу завантаженої деревини. Не можна також одержати заданий асортимент паперу або картону без дотримання таких технологічних параметрів, як ступінь помолу маси, концентрація целюлозної маси в папірному збирачі, композиційний склад волокнистих матеріалів, ступінь проклеювання і т. д.

Контроль за виконанням технологічного режиму на целюлозно-паперових підприємствах повинні здійснювати, в основному, цехові технологічні (технічні) лабораторії, змінні майстри, технологи і технологічний персонал. Отже, технологічний контроль є важливим засобом забезпечення випуску продукції у встановленому планом асортименті та необхідної якості. Крім того, дотримання технології виробництва сприяє виконанню норм витрат сировини, хімікатів, енергії, трудових витрат на випуск продукції, тобто техніко-економічних показників виробництва.

Вдосконалення господарського механізму на підприємствах целюлозно-паперової галузі з урахуванням сучасних вимог передбачає поліпшення управління й організації виробництва, планування та матеріального стимулювання підвищення рівня обліку, контролю, аналізу і т. д. З огляду на це, особливе місце займає оперативне планування і оперативний контроль виробничо-господарської діяльності підприємства та його структурних підрозділів.

У цілому система оптимізації матеріальних запасів на підприємстві повинна охоплювати, на наш погляд, такі складові:

- нормування;
- планування (в тому числі оперативне);
- аналіз і контроль.

Оперативний контроль є невід'ємною частиною оперативного планування і є його продовженням. Роль оперативного контролю полягає у встановленні причин відхилень від планових розрахунків, виявленні резервів виробництва, підготовці оперативних рішень, спрямованих на регулювання виробничого процесу з урахуванням виявлених відхилень. Таким чином, оперативне планування і оперативний контроль є важливими та дієвими інструментами підвищення ефективності виробництва. Свої функції вони виконують тільки в тому випадку, коли мають надійну базу планування, котра відповідає організації виробництва, його характеру та специфічним особливостям.

Таблиця 1

Класифікація внутрішньогосподарського контролю ресурсів і характеристика його особливостей в целюлозно-паперовій промисловості

Ознака класифікації	Види контролю	Коротка характеристика та особливості в целюлозно-паперовій промисловості
За обсягом контролю	Суцільний	Контролюються всі матеріальні запаси, включаючи виробничі та невиробничі, випущену готову продукцію тощо, всі виконані роботи, конкретні операції і показники витрачання цінностей, дотримання нормативів витрат запасів та виходу готової продукції.
	Вибірковий метод	Контролюються окремі найбільш дорогі види запасів
За періодичністю	Контроль за заданим графіком	Відбираються проби для аналізу або вимірюються (визначаються) контрольовані показники через певні проміжки часу
	Безперервний	Здійснюється на найважливіших ділянках виробництва або технологічних операціях, що визначають успішне виконання кількісних і якісних показників виробництва продукції.
	Епізодичний	Застосовується там, де досягнення виробничих завдань або показників, практично гарантується існуючим рівнем організації і технології виробництва
Залежно від характеру контрольованих показників	Технологічний	Повинен забезпечити суворе дотримання всіх технологічних параметрів виробництва.
	Оперативно-виробничий	Призначений для виявлення відхилень витрат запасів від встановлених норм і сприяння ліквідації причин цих відхилень.
	Техніко-економічний	Здійснюється з метою виявлення рівня ефективності за загальними показниками, показниками роботи основного обладнання та використанням матеріальних запасів.

Джерело: авторське бачення

Важливою складовою частиною оперативно-виробничого планування є оперативно-календарне планування. В умовах целюлозно-паперового виробництва, яке характеризується чіткою послідовністю технологічних процесів, механічною та хімічною переробкою деревини та використанням устаткування великої потужності, оперативно-календарне планування є особливо актуальне. Календарні плани-графіки слід розробляти на підставі місячних планів виробництва продукції та графіків планово-запобіжного, середнього та капітального ремонтів основного технологічного й енергетичного устаткування. З метою забезпечення кращого використання устаткування, яке є на підприємствах целюлозно-паперової промисловості, необхідно при складанні календарних планів-графіків визначати календарний час, який відводиться для вироблення того або іншого асортименту продукції, із врахуванням послідовності її виробництва, часу переходу з одного асортименту продукції на інший. У графіку необхідно передбачити календарний термін і тривалість ремонту устаткування, потреби виробництва в матеріальних і енергетичних ресурсах, джерела їх отримання.

Слід мати на увазі, що бригадні, змінні та цехові оперативно-календарні графіки виробництва необхідно розробляти з урахуванням прийнятих планів і зобов'язань, а також виявлених у процесі виробництва додаткових можливостей і резервів підвищення ефективності виробництва. У багатьох випадках, особливо при безперервних процесах виробництва, великий ефект дає розробка й організація виконання годинного графіка. Він регламентує виконання змінного завдання по годинах роботи і підвищує рівень організації його виконання. Годинні графіки виробництва на целюлозно-паперових підприємствах необхідно розробляти для кожного технологічного устаткування. Годинними графіками виробництва можна регламентувати такі важливі техніко-економічні показники целюлозно-паперового виробництва, як годинна продуктивність паперо- і картоноробних машин за кожним окремим видом продукції. Розробка годинних графіків дає можливість орієнтуватися не тільки на середньодобові або змінні навантаження виробництва, а також враховувати пікові навантаження (наприклад, при споживанні тепла або електроенергії), що неминуче виникають у целюлозно-паперовому виробництві. Враховуючи такі моменти, необхідно наперед передбачати відповідний рівень роботи всіх структурних підрозділів підприємства.

При формуванні системи оптимізації матеріальних запасів, зокрема внутрішньогосподарського контролю (в т. ч. оперативного), то необхідно прийняти до уваги, що головне завдання контролю полягає у своєчасному встановленню відхилення від заданих показників. Необхідно виявити причини, що зумовили ці відхилення, зібрати та передати у відповідні рівні управління більш повну інформацію про хід виконання виробничої програми та техніко-економічні показники тощо.

Основним об'єктом оперативно-виробничого контролю є виконання місячного календарного плану-графіка випуску продукції в цілому по підприємству і по кожному його структурному підрозділу. Також необхідно контролювати виконання змінних і годинних графіків випуску продукції по цехах, окремих машинах і агрегатах та графіки виконання технологічних операцій, що характеризують хід

виконання підприємством основних завдань виробничої програми. Завдання техніко-економічного контролю полягає в тому, щоб забезпечити виконання передбачених техніко-економічних показників виробництва продукції та експлуатації устаткування.

При розробці системи діагностики внутрішньогосподарського контролю доцільно використовувати схеми та пояснення до них. Методи опису внутрішнього контролю мають низку переваг перед іншими методами, оскільки подають інформацію про систему контролю у логічно-послідовному вигляді, дають можливість дуже швидко встановити логіку внутрішнього контролю та виявити його слабкі та сильні сторони, які зрозумілі спеціалістам різних фахових спрямувань. Вони дуже легко коригуються та можуть використовуватися протягом багатьох років із необхідними коригуваннями та дають можливість простежити функціонування системи як у просторі, так і в часі [4].

З метою оцінки ефективності здійснення контролю побудована блок-схема алгоритму оцінки результатів внутрішньогосподарського контролю матеріальних запасів підприємств целюлозно-паперової промисловості, яка базується на використанні рекомендованої шкали оцінювання (рис. 1).

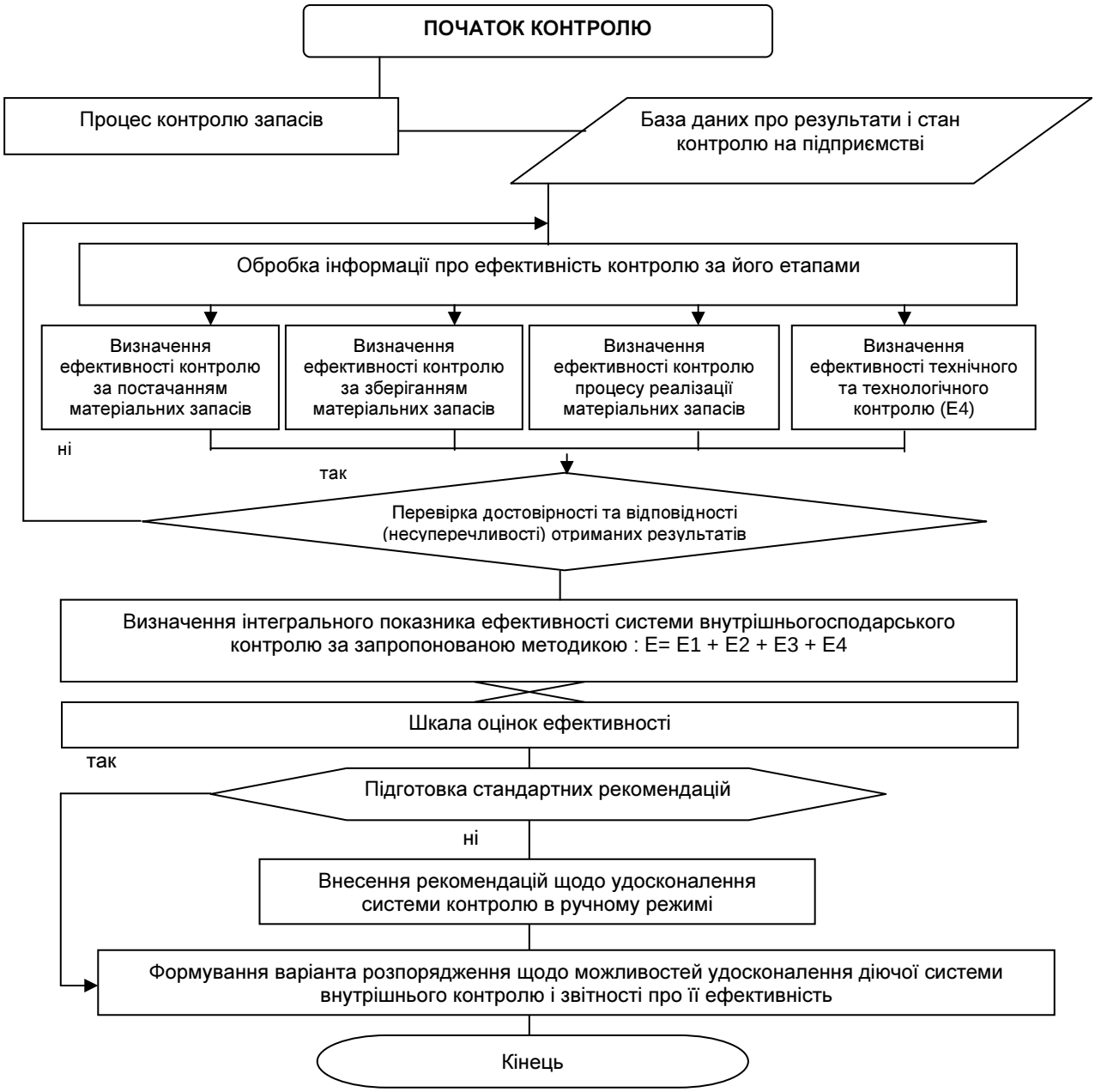

Рис. 1. Блок-схема оцінки здійснення внутрішньогосподарського контролю матеріальних запасів

Джерело: [11]

Автоматизація процедур оцінки ефективності контролю певною мірою дає змогу ліквідувати елемент суб'єктивності, адже це також доволі складна проблема, яка залежить від професійного рівня

особи, що проводить таку оцінку вручну. Проте і при використанні авторських рекомендацій із цих питань слід визнати, що отриманий результат матиме ймовірнісний характер.

Щодо організації та методики внутрішньогосподарського контролю матеріальних ресурсів, то його можна проводити поетапно, у певній логічній послідовності, простежуючи взаємозв'язок і можливість проведення зустрічної перевірки даних. Для целюлозно-паперових підприємств можна запропонувати таку поетапність: організація та методика економічного контролю за постачанням матеріальних ресурсів; організація та методика контролю за зберіганням матеріальних ресурсів; організація та методика контролю за використанням матеріальних ресурсів у виробництві; організація та методика контролю реалізації матеріальних ресурсів.

Особливістю організації першого етапу контролю, а саме контролю процесу постачання, є поєднання за допомогою контрольного процесу різних структурних підрозділів. На підприємствах целюлозно-паперової промисловості одним з таких структурних підрозділів є диспетчерська служба. Поряд із виконанням основної своєї функції, якою є централізоване оперативне управління виробництвом, вона охоплює і питання постачання та використання наявних матеріальних запасів, що вимагає оперативного контролю та регулювання. Окрім цього, вказані завдання розв'язуються відповідною функціональною службою управління підприємством – матеріально-технічного постачання.

Головне завдання контролю матеріально-технічного постачання – це розробка та здійснення заходів для повного задоволення потреб виробництва в матеріалах із урахуванням конкретних умов виробничо-господарської діяльності підприємства, фактичної наявності матеріальних ресурсів, реальних можливостей їх поповнення та зменшення витрат у процесі матеріально-технічного постачання, здешевлення вартості сировини та матеріалів при повній їх відповідності технологічним вимогам. Контроль матеріально-технічного постачання охоплює: оперативне планування потреб в матеріально-технічних ресурсах; контроль освоєння виділених матеріальних запасів, своєчасності надходження та відповідності матеріальних ресурсів вимогам виробництва, стан нормативної бази, дотримання умов платіжно-розрахункової дисципліни, збереження та обліку матеріальних цінностей, економічності постачання, ефективне використання матеріальних цінностей у процесі виробництва продукції.

У процесі дослідження специфіки діяльності галузі та системи внутрішньогосподарського контролю об'єктів дослідження встановлено, що на методику контролю (у т.ч. й оперативного) виробництва продукції істотно впливають галузеві особливості діяльності целюлозно-паперових підприємств, зокрема: втрати робочого часу та надпланові простої безперервно діючого технологічного устаткування. Ще одна особливість цієї галузі у тому, що облік і контроль окремих видів продукції надзвичайно трудомісткі, оскільки поки що не розроблено надійних приладів і методів для кількісного оцінювання обсягів їх виробництва. У зв'язку з цим в оперативному контролі виробництва разом із звичними методами доводиться застосовувати низку контрольних, перевірочних методів обліку випуску продукції [13].

Для ефективного управління матеріальними запасами на підприємствах целюлозно-паперової галузі доцільно визначати раціональний обсяг матеріальних запасів шляхом умілого маневрування ними, впроваджувати нові прогресивні системи управління матеріальними запасами, вдосконалювати процес нормування шляхом встановлення науково обґрунтованих норм і нормативів, застосовувати індивідуальні норми для підприємств залежно від галузі та асортименту продукції; покращувати організацію постачання, зокрема шляхом встановлення чітких договірних умов постачання, оптимального вибору постачальників, налагодженої роботи транспорту, правильно організовувати інфраструктуру господарства, що передбачає раціональне використання запасів та контроль за їх витрачанням.

У сучасних умовах господарювання змінюються вимоги щодо управління матеріальними запасами, адже за умов зростання рівня конкуренції та у зв'язку з підвищенням вимог до якісних параметрів готової целюлозно-паперової продукції, витрати на матеріальні запаси стрімко зростають. Водночас сучасне виробництво повинно забезпечувати оптимальні обсяги збуту продукції, щоб отримати максимальні прибутки та виправдати збільшення кількості витрачених матеріальних запасів. Це є основою прийняття рішення щодо доцільності замовлення додаткових партій матеріальних запасів і визначення їх кількості, асортименту та якості.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, розроблена ефективна система забезпечує своєчасне реагування управління матеріальними ресурсами, що дасть підприємству можливість прискорити оборотність коштів і підвищити його прибутковість, а також зменшити поточні витрати на зберігання запасів, що в кінцевому результаті підвищить дохід і рентабельність виробництва.

Література

1. Бутинець Ф.Ф. Проблеми науки бухгалтерського обліку: реалії : монографія / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ПП "Рута", 2005. – 324 с.

2. Грабова Н.М. Облік основних господарських операцій в бухгалтерських проводках [Електронний ресурс] / Н.М. Грабова. – Режим доступу: www.library.if.ua./books/3.html.

3. Вітвицька Н.С. Контроль і ревізія : навч.-метод. посіб. [для самост. вивч. дисц.] / Н.С. Вітвицька, О.Е. Кузьмінська. – К. : КНЕУ, 2000. – 166 с.

4. Дорош Н.І. Аудит: методологія і організація : монографія / Н.І. Дорош. – К. : Знання, 2001. – 402 с.

5. Калюга Є.В. Сучасний стан і перспективи розвитку внутрішньогосподарського контролю [Електронний ресурс] / Є.В. Калюга. – Режим доступу: http://www.asta.edu.ua/vidan/nau_visn/4(26)/ Oblik/kalyuga.php

6. Пушкар М.С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти) : монографія / М.С. Пушкар. – Тернопіль: Економічна думка, 1999. – 422 с.

7. Сопко В.В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу : підручник / В.В. Сопко, В.П. Завгородній. – К. : КНЕУ, 2004. – 411 с.

8. Білуха М.Т. Застосування АРМ бухгалтера в обліку і контролі на підприємстві / М.Т. Білуха, Т.В. Микитенко, В.П. Новодворська // Бухгалтерський облік і аудит. – 2004. – №1. – С. 3–8.

9. Мурашко О.В. Удосконалення методів і прийомів внутрішньо-господарського контролю за матеріальними цінностями в умовах автоматизації обліку [Електронний ресурс] / О.В. Мурашко. – Режим доступу: http://www.asta.edu. ua /vidan / nau_visn/3(17)/Oblik/murashko.php.

10. Нападовська Л.В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці : монографія / Л.В. Нападовська. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – 224 с.

11. Кулаковська Л.П. Організація і методика аудиту : навч. посіб. / Л. П. Кулаковська, Ю.В. Піча. – [2-е вид.] – К. : Каравела, 2005. – 560 с.

12. Любезна І.В. Оцінка обґрунтованості та ефективності здійснення внутрішньогосподарського контролю матеріальних запасів / І.В. Любезна // Наука молода. Зб. наук. праць молод. вчених ТНЕУ. – Тернопіль, 2013. – № 20. – С. 219–224.

13. Любезна І.В. Організація обліку матеріальних запасів на підприємствах целюлозно-паперової промисловості з урахуванням технологічних та міжнародних вимог / І.В. Любезна, Н.Г. Мельник // Журнал європейської економіки. – 2010. – Том 9 (№3). – С. 376-384.

References

1. Butynets, F.F. (2005), *Problemy nauky bukhhalterskoho obliku: realii* [Problems of a science of accounting: realities], monograph, PE "Ruta", Zhytomyr, Ukraine, 324 p.

2. Hrabova, N.M. “Accounting of fixed economic operations in accounting entries”, available at: www.library.if.ua./books/3.html.

3. Vitvytska, N.S. and Kuzminska, O.E. (2000), *Kontrol i reviziia* [The control and revision], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 166 p.

4. Dorosh, N.I. (2001), *Audyt: metodolohiia i orhanizatsiia* [Audit: Methodology and organization], monograph, Znannia, Kyiv, Ukraine, 402 p.

5. Kaliuha, Ie.V. “The current state and prospects of development of the internal economic control”, available at: http://asta.edu.ua/vidan/nau_visn/4(26)/ Oblik/kalyuga.php

6. Pushkar, M.S. (1999), *Tendentsii ta zakonomirnosti rozvytku bukhhalterskoho obliku v Ukraini (teoretyko-metodolohichni aspekty)* [Trends and patterns of development of accounting in Ukraine (theoretical and methodological aspects)], monograph, Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine, 422 p.

7. Sopko, V.V. and Zavhorodnii, V.P. (2004), *Orhanizatsiia bukhhalterskoho obliku, ekonomichnoho kontroliu ta analizu* [Organization of accounting, economic monitoring and analysis], textbook, KNEU, Kyiv, 411 p.

8. Bilukha, M.T., Mykytenko, T.V. and Novodvorska, V.P. (2004), “Application of automation workplace of accountant in the accounting and control at the enterprise”, *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 1, pp. 3–8.

9. Murashko, O.V. “Perfection of methods and techniques of the internal economic control for material resources in the conditions of accounting automation”, available at: http://asta.edu.ua/vidan/nau_visn/3(17)/Oblik/murashko.php.

10. Napadovska, L.V. (2000), *Vnutrishnohospodarskyi kontrol v rynkovii ekonomitsi* [Internal economic control in market economy], monograph, Nauka i osvita, Dnipropetrovsk, Ukraine, 224 p.

11. Kulakovska, L.P. and Picha, Yu.V. (2005), *Orhanizatsiia i metodyka audytu* [Organization and methodology of audit], tutorial, Karavela, Kyiv, Ukraine, 560 p.

12. Liubezna, I.V. (2013), “Assessment of substantiation and effectiveness of implementation of the internal economic control of material resources”, *Nauka moloda*, no. 20. pp. 219–224.

13. Liubezna, I.V. and Melnyk, N.H. (2010), “Organization of accounting material resources at pulp and paper industry taking into account technological and international requirements”, *Zhurnal evropeiskoi ekonomiky*, Vol. 9, (no.3), pp. 376-384.

УДК 336.6(47): 338.243

Сталінська О.В.,
д.е.н, доцент, професор кафедри економіки підприємства
Донецький національний університет

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛІЗАЦІЄЮ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ БІЗНЕС-МОДЕЛЮВАННЯ

Stalinska O.V.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., professor of the department of economics of enterprise
Donetsk National University

STRATEGIC MANAGEMENT OF ENTERPRISE CAPITALIZATION BASED ON BUSINESS MODELING

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження визначена необхідністю впровадження ефективних бізнес-моделей управління на великих промислових підприємствах, що обумовлено нестабільністю економічного та соціального розвитку в гірничо-металургійному комплексі (ГМК), скороченням ресурсної бази та падінням попиту на вітчизняну продукцію на світовому ринку. Тому зростає інтерес менеджерів компаній до інноваційного процесу в практиці управління на основі бізнес-моделей. На сьогоднішній день впровадження системи бізнес-моделей пов'язане з питаннями підвищення капіталізації підприємств, яка наочно відображає ефективність управлінських рішень. Показник зростання капіталізації є ключовим індикатором ефективності управління. Низька ринкова капіталізація вітчизняних підприємств ГМК у порівнянні із зарубіжними аналогами, порівнянними за розміром бізнесу, викликає необхідність більш детального розгляду причин даної диспропорції та розробки ефективних методів управління, спрямованих на підвищення капіталізації компаній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями висвітлення сутності стратегічного управління в розрізі окремих сегментів та сфер національної економіки, спрямованого на підвищення капіталізації, займалися такі фахівці, як: В. М. Геєць [1; 2], А. А. Гриценко [2], М. А. Козоріз [3], С. Шумська [4] та ін. Теоретичні аспекти капіталізації господарюючих суб'єктів розкриваються в роботах вітчизняних і зарубіжних вчених: О. І. Амоші [5], І. О. Бланка, Н. Ю. Брюховецької, І. П. Булєєва [6] та ін. Однак аспекти підвищення капіталізації підприємства з позиції ефективності та дієвості його бізнес-моделі залишаються невирішеними.

Теоретична значимість зазначених проблем, а також їх важливість з практичної точки зору зумовили вибір теми дослідження та визначили постановку мети роботи.

Постановка завдання. Метою дослідження є розвиток теоретико-методичних засад стратегічного управління капіталізацією підприємства на основі бізнес-моделювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки капіталізація підприємств ГМК обумовлена, в першу чергу, здатністю підприємства мобілізувати наявні ресурси в реалізацію проектів стратегічного управління, то об'єктом управління цим процесом виступають не тільки ресурси, які можливо залучити в таких проектах, але також з урахуванням сукупності виробничих відносин і управлінських впливів, які забезпечують підвищення капіталізації підприємств.

Визнаючи високу значимість даних досліджень для теорії і практики стратегічного управління вітчизняною промисловістю, слід зазначити, що вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств в аспекті ефективної капіталізації потенціалу неможливо без вдосконалення інструментарно-методичної бази бізнес – моделювання управління промисловими підприємствами. Поряд з цим, потребують опрацювання та адаптації щодо стратегічного управління питання інформаційно-аналітичної підтримки організаційно-управлінського механізму капіталізації ресурсного потенціалу промислового підприємства.

Великі вітчизняні промислові підприємства мають обмежений потенціал із залучення інвестицій для розвитку свого бізнесу через низьку ринкову капіталізацію. Враховуючи стратегічну значимість гірничо-металургійного комплексу, підвищення ефективності управління на основі впровадження бізнес-моделей на ключових вітчизняних підприємствах є актуальним завданням для економіки в цілому у зв'язку тим, що темпи розвитку галузі відображають динаміку економічного зростання країни через високу взаємозалежність з іншими галузями.

Тому процес капіталізації підприємств тісно пов'язаний з формуванням таких інституційних механізмів, які забезпечують підтримку стійкості функціонування підприємства й забезпечення його випереджального розвитку, ґрунтуючись на потребі володіння якісною інформацією та формування

відповідного обліково-аналітичного забезпечення стратегічного управління з акцентом на необхідності управління процесами капіталізації не тільки на рівні окремого підприємства, але й галузі, регіону [7].

Головною ознакою ефективного стратегічного управління є те, що відкриваються можливості розвитку вітчизняних підприємств ГМК. Стратегічне управління створює принципово нові можливості, відповідні їм потреби та ринок. Це вимагає великих початкових витрат. Ефективне стратегічне управління розвитком підприємств часто не створює нового ринку, але створює нові конкурентні переваги на традиційному ринку. І це можуть бути не обов'язково інженерні або технологічні рішення, а внутрішні процеси управління. Варто також зазначити, що процеси розвитку підприємств важливо розглядати в аспекті особливостей як регіону, так і галузі. Позитивний приклад регіоналізації є ЄС, серед його основних переваг присутні самодостатність, уніфіковані механізми регулювання економіки, розвинена система підтримки соціального миру, єдина валюта. У світі розширюється практика міжнародної кооперації промислових фірм, компаній, концернів в галузі соціально-економічного розвитку.

Протягом останніх двох століть кожен новий сплеск економічної активності складався з трьох фаз. На першому етапі організації, що спеціалізуються в сфері нових технологій отримували величезні прибутки, встановлювали нові правила гри на ринку та вели боротьбу за лідируючі позиції в індустрії. На другому етапі ринок стає більш зрілим, і прибутки компаній поступово починали скорочуватися. На третьому етапі, найкоротшій стадії відбувався різкий спад, після якого увага інвесторів перемикалася на якісь нові технології.

Мабуть, ще рано говорити про те, які технології служать свідченням нової інноваційної хвилі. Однак, як і раніше, вони будуть ґрунтуватися на результатах, досягнутих у ході попередньої хвилі.

Відзначається, що в міру уповільнення темпів зростання світової економіки компанії все активніше працюють над проектами, які дозволили б їм вивести підприємства зі стану стагнації або спаду. Проблема полягає в тому, що до теперішнього часу так і не вдалося розробити стратегію розвитку підприємств гірничо-металургійного комплексу, яка мала б дійсно ефективний пролонгований ефект.

Зламати стереотипи, поглянути на проблему ефективного управління розвитком під іншим кутом набагато краще вдається в невеликих динамічних організаціях, а не у великих компаніях з ієрархічною системою управління. І в цьому полягає одна з проблем в діяльності вітчизняних металургійних підприємств.

Процеси розробки та впровадження стратегії управління в розвинених країнах (США, Японії, Західної Європи) проходять по декількох напрямках, серед них два найбільш визначальні: вдосконалення менеджменту та впровадження науково-технічних новацій у виробництво [1]. Зараз відбувається формування парадигми нової науково-технічної революції, якій судилося значною мірою змінити вигляд світової цивілізації. Можна говорити про зміни менеджменту, що йдуть паралельно у виробництві, у відносинах між людьми в процесі виробництва і в організаційних структурах.

Тому вирішення проблеми капіталізації вітчизняних підприємств ГМК як важливої умови модернізації є багатоетапним і поліаспектним процесом: вона починається з ідентифікації об'єктів капіталізації та розробки методики їх оцінки; потім переходить до дослідження капіталізації як процесу в розрізі окремих видів активів підприємств галузі, а також виявлення передумов його розвитку, і далі – до розробки механізмів стратегічного управління процесами капіталізації з впровадженням управління на основі бізнес-моделей з метою модернізаційного зростання як окремого підприємства, так і реформування галузі й інноваційного розвитку економіки регіону та країни [8]. Але треба зазначити, що вартісний підхід більшою мірою орієнтований на дослідження кон'юнктурних факторів, що визначають зовнішню поточну оцінку діяльності підприємства (ринкову капіталізацію), в той час, як процесний підхід (з використанням моделювання процесів управління) – на дослідження внутрішніх чинників формування додаткової вартості капіталу.

Тому стратегічний підхід до управління на основі бізнес-моделювання дозволить дати оцінку рівню капіталізації підприємства як з точки зору його привабливості для зовнішніх інвесторів, так і з позиції відображення реального економічного потенціалу, оскільки він дозволяє враховувати синергетичний ефект, одержуваний від зв'язування ресурсів в рамках єдиного виробничо-фінансового механізму, генеруючого прибуток, а також мультиплікативний ефект розвитку економіки всього регіону. Це передбачає формування нової моделі стратегічного управління підприємством на основі впровадження ефективних бізнес-моделей.

У позначеному контексті велике значення набуває підвищення рівня капіталізації вітчизняних підприємств ГМК як структурно-функціональних підсистем галузі та регіональної економіки одночасно, оскільки до переліку основних завдань реформи, поряд з іншими, відноситься як збалансований розвиток окремих секторів галузі, що забезпечує збереження гірничо-металургійного комплексу України як єдиного цілого, так і інфраструктурне забезпечення збалансованого та сталого соціально-економічного розвитку регіональної системи.

Складність даного завдання обумовлена тим, що кожне підприємство реалізує власну стратегію поведінки. В результаті значні відмінності в ролі економічного планування та управління внутрішнім потенціалом гірничо-металургійних підприємств, у рівні розвитку їх матеріально-технічної бази

призводять до значного розриву в показниках оцінки їх ринкової вартості. У зв'язку з цим, методологічно значущим стає узгодженість стратегії окремого підприємства як учасника системи державного регулювання внутрішньогалузевих процесів зі стратегією реформування галузі.

Моделювання діяльності підприємства – це ефективний засіб пошуку шляхів оптимізації діяльності, засіб прогнозування та мінімізації ризиків, що виникають на різних етапах діяльності підприємства. Тому моделювання дозволяє з максимальною наближеністю до дійсності вибрати та перевірити варіанти вдосконалення стратегії розвитку підприємства без необхідності проведення реальних експериментів, тим самим надаючи можливість уникнути зайвих ризиків.

Нині більшість підприємств для аналізу поточної діяльності й ухвалення стратегічних рішень застосовують в явній або неявній формі різноманітні моделі, що характеризують ті або інші аспекти діяльності компанії [9]. Прикладами вживаних моделей можуть служити моделі матеріальних і інформаційних потоків, фінансова модель, модель організаційної структури, функціональна модель, модель бізнес-процесів.

Велика кількість різнопланових моделей підвищує витрати на оцінку ефективності діяльності та пошук джерел внутрішніх протиріч в діяльності підприємства, неузгодженостей у функціях. В результаті цього менеджмент вимушений витрачати велику кількість часу на розробку, узгодження та затвердження рішень, спрямованих на вдосконалення діяльності підприємства.

Загальний підхід до моделювання бізнес-процесів полягає в послідовній декомпозиції процесів – від загального до окремого. У теперішній час існує й активно використовується в практиці організаційного моделювання велика кількість різноманітних методологічних підходів. Найбільш поширеними з них є методологія структурного аналізу й проектування систем SADT (Structured Analysis and Design Technique) [10] та стандартів IDEF [11].

Організаційно-функціональні моделі дозволяють провести аналіз достатності та необхідності функцій, організаційних ланок, аналіз розподілу відповідальності. Другим етапом моделювання діяльності підприємства є розробка фінансової моделі. Вона дозволяє дати вартісну оцінку кожному окремому бізнес-процесу і усім бізнес-процесам підприємства у сукупності. Таким чином, відображати процес накопичення вартості та надати зважену оцінку капіталізації підприємства. Після побудови бізнес-моделі можна проводити дослідження розподілу витрат по функціях і бізнес-процесах з метою виявлення найбільш витратних процесів, тобто зменшення капіталізованої вартості. При впровадженні процесного стратегічного управління доцільно використати спеціалізовані програмні продукти бізнес-моделювання. Вони дозволяють автоматизувати роботи по опису, аналізу й оптимізації діяльності підприємства. Їх використання скорочує час, знижує витрати та підвищує якість результатів. Найбільш ефективними та дієвими є BPMS/BPMT (англ. Business Process Management System/Tool, система (інструмент) управління бізнес-процесами) – технологічне програмне забезпечення для підтримки концепції стратегічного управління на засадах підвищення капіталізації, що дозволяє автоматизувати роботи по опису, аналізу й оптимізації діяльності підприємства.

Програмні засоби бізнес-моделювання дозволяють розробити інтегровану електронну бізнес-модель підприємства. На її основі можна ефективно провести аналіз діяльності компанії, розробити взаємозв'язані моделі стратегії, бізнес-процесів та організаційної структури, розробити процесні та структурні регламенти, а також технічні вимоги до інформаційної системи та технічне завдання на її впровадження. Це мінімальний функціонал, який повинен мати програмний продукт бізнес-моделювання.

В цілому спеціалізовані програмні продукти бізнес-моделювання дозволяють ефективно вирішувати наступні, актуальні для сучасного підприємства завдання: формалізація, опис і стандартизація основних управлінських процесів, які забезпечують перехід до процесної системи стратегічного управління. Побудований комплекс моделей стратегічного управління підприємством є зручним інструментом, що дозволяє оцінювати наслідки управлінських рішень шляхом зміни структури бізнес-процеса, перерозподілу ресурсів і внесення корективів в основні сценарні параметри моделей. В результаті проведення загального аналізу розробляється цільова модель стратегічного управління підприємством з оптимальною безліччю параметрів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, основним принципом моделювання діяльності компанії має бути забезпечення узгодженості та взаємозв'язку моделей. Комплексний підхід до моделювання дозволяє не лише ідентифікувати проблему, але і наочно показати причини виникаючих проблем. Слід також підкреслити, що комплексна модель є системою з виділеними в ній структурою, елементами, розглянутими окремо від зовнішнього середовища або вищестоящої системи. Це дозволяє виявляти протиріччя даної системи із зовнішнім середовищем і прогнозувати перспективність діяльності компанії, у тому числі і вірогідність виникнення кризису.

Література

1. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.

2. Капіталізація економіки України: наук. доп. / В.М. Геєць, А.А. Гриценко, О.І. Барановський та ін.; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – К., 2007. – 218 с.

3. Козоріз М.А. Управління розвитком підприємств на основі їх капіталізації [Електроннии ресурс] / М.А. Козоріз, В.І. Ткачик. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/ soc_gum/en_re/2010_7_3/16.pdf

4. Шумська С.С. Капіталізація економіки: системний підхід та методологічні напрями дослідження [Електроний ресурс] / С.С. Шумська. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ portal/soc_gum/ et/2012_1/3_Shum.pdf

5. Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти : монографія / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін.; – Донецьк: НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2012. – 534 с.

6. Капитализация предприятий: теория и практика : монографія / под ред. И.П. Булеева, Н.Е. Брюховецкой; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти; ДонУЭП. – Донецк, 2011. – 328 с.

7. Сталінська О.В. Оцінка ефективності стратегій розвитку металургійних підприємств [Електронний ресурс] / Сталінська О.В. // Сборник научных трудов "Вестник НТУ "ХПИ": Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2010. – № 5. – Режим доступу: http://archive.kpi.kharkov.ua/View/19351/

8. Стрельцова Е.Д. Стратегический поход к капитализации ресурсов предприятий электроэнергетики на базе нечеткой логики / Е.Д. Стрельцова, Л.Г. Матвеева, В.А. Рожков // Международный журнал экспериментального образования. – 2014. – № 8 – С. 132–134.

9. Марк Д.А. Методология структурного анализа и проектирования: Пер. с англ. / Предисловие Д.Т. Росса / Д.А. Марк, К. Мак-Гоуэн. – М. : Мета-технология, 1993.– 240 с.

10. Дубейковский В. И. Практика функционального моделирования с AllFusion Process Modeler 4.1. Где? Зачем? Как? / В. И. Дубейковский. – М. : ДИАЛОГ-МИФИ, 2004. – 464 с.

11. Программные продукты для моделирования бизнес-процессов и организационной структуры, и их предназначение [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://orgmodel.ru/publications/article/bpmt/

References

1. Heiets, V.M. and Semynozhenko, V.P. (2006), *Innovatsiini perspektyvy Ukrainy* [Innovative perspectives in Ukraine], Konstanta, Kharkiv, Ukraine, 272 p.

2. Heiets, V.M., Hrytsenko, A.A., Baranovskii, O.I. et al. (2007), *Kapitalizatsia ekonomiky Ukrainy: nauk. dop.* [Capitalization of Ukraine's economy: scientific reports], In-t ekonomiky i prohnozuvannia NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 218 p.

3. Kozoriz, M.A. and Tkachyk, V.I. "Business development management in terms of capitalization", available at: http://nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2010_7_3/16.pdf

4. Shumska, S.S. (2012), "Capitalization of economy: system approach and methodological directions of research", available at: http://nbuv.gov.ua/ portal/soc_gum/ et/2012_1/3_Shum.pdf

5. Novikova, O.F., Amosha, O.I., Antoniuk, V.P. et al. (2012), *Stalyi rozvytok promyslovoho rehionu: sotsialni aspekty* [Consistent development of industrial region: social aspects], monograph, NAN Ukrainy, IEP, Donetsk, Ukraine, 534 p.

6. Buleev, I.P. and Briuhovetska, N.Ye. (2011), *Kapitalizatsiya predpriyatiy: teoriya i praktika* [Capitalization of enterprises: theory and practice], monograph, NAN Ukrainy, IEP, Donetsk, Ukraine, 328 p.

7. Stalinska, O.V. (2010), "Performance evaluation of development strategies of metallurgical works", *Vestnik NTU "HPI": Tehnichnyi prohres ta efektyvnist vyrobnytstva*, no.5, available at: http://archive.kpi.kharkov.ua/View/19351/

8. Streltsova, Ye.D., Matveyeva, L.G., and Rozhkov, V.A. (2014), "Strategic approach to capitalization of power suppliers in terms of fuzzy logic", *Mezhdunarodnyi zhurnal eksperimentalnogo obrazovahiya*, no. 8, pp.132-134.

9. Marc, D.A. and McGowan C.L. (1993), *Metodologiya strukturnogo analiza i proektirovaniya* [*Structural Analysis* and Design Technique], Translated, Meta-tehnologiya, Moscow, Russia, 240 p.

10. Dubeykovskiy, V.I. (2004), *Praktika funktsionalnogo modelirovaniya s AllFusion Process Modeler 4.1. Gde? Zachem? Kak?* [Functional modelling practices with AllFusion Process Modeler 4.1. Where? Why? How?], DIALOG-MIFI, Moscow, Russia, 464 p.

11. "Software products for modelling business processes and organizational structure, and their purpose", available at: http://orgmodel.ru/publications/article/bpmt/

УДК 658:311.42:631.11

Седікова І.О.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту і логістики
Одеська національна академія харчових технологій

СУЧАСНИЙ СТАН ТА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

Sedikova I.A.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of management and logistics
Odessa National Academy of Food Technologies

CURRENT STATUS AND ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM OF MEAT AND GROCERY SUBCOMPLEX

Постановка проблеми. Основною галуззю, що переробляє більшість продукції сільського господарства, є харчова промисловість. Вона об'єднує близько 40 галузей, які виробляють продукти харчування, а також мило, тютюнові вироби. Основними галузями, які використовують продукцію рослинництва в Україні, є борошномельна, олійно-жирова, цукрова, плодоовочева. Тваринницьку сировину переробляють м'ясна, молочна та рибна галузі промисловості. Значення м'ясопродуктового підкомплексу України в цілому та кожної області зокрема для продовольчої безпеки населення важко переоцінити. Ключову роль у насиченні внутрішніх ринків м'ясом відіграють галузі м'ясного скотарства, свинарства та птахівництва. Крім того, виділені галузі слід розглядати як потенційне джерело зміцнення позицій України на зовнішніх ринках. Проте, глобальна криза вітчизняного тваринництва призвела до скорочення поголів'я тварин, зниження рівня ефективності виробництва та отримання збитків. Суттєвих змін зазнала і м'ясопереробна галузь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам дослідження умовам функціонування м'ясопереробної галузі, системі управління, інноваційно-інвестиційного забезпечення присвячені праці таких вітчизняних вчених-економістів, як Г. Бандуренко [8], О. Драган [1], В. Ємцева [2], П. Заремби [3; 4], Д. Засєкіна [8], Г. Кундєєвої [5], О. Мазуренко [6], К. Міхєєнко [7], Т. Пічкур [8], І. Седікової [10], В. Янкового [11] та ін. У межах проведеного дослідження здійснено аналіз стану та умови функціонування м'ясопереробної галузі України, що дало змогу виявити резерви підвищення ефективності діяльності м'ясопереробних підприємств. Особливого значення питання набуває у мовах вступу України до СОТ і поглиблення світової конкуренції на ринку м'ясної продукції. Тому доцільність подальших досліджень і розробка пропозицій підвищення економічної ефективності виробництва м'ясопродуктового підкомплексу не викликає сумніву.

Постановка завдання. Метою є дослідження сучасного стану та системи управління підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, визначення тенденції розвитку.

Для досягнення мети поставлено завдання визначити тенденції розвитку м'ясопродуктового підкомплексу України та, зокрема, Одеської області, дослідити існуючі проблеми та розробити пропозиції щодо подальшого розвитку досліджуваного підкомплексу. Об'єктом дослідження є підприємства м'ясопереробної галузі. Предметом дослідження є механізми підвищення економічної ефективності виробництва м'ясопродуктового підкомплексу в ринкових умовах та вступу України до СОТ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Держава переживає дуже складний період. Події на сході України, не визначення майбутнього, різке й динамічне знецінення курсу гривні не могло не відобразитися і на м'ясопереробній галузі. Серед основних проблем слід виділити: постійне падіння купівельної спроможності м'ясної продукції, перебої з поставками якісної сировини та її здорожчання. Підприємства галузі левову чистину сировини закуповує закордоном. Як наслідок, після знецінення гривні почала дорожчати і сировина, що автоматично призводить до здорожчання продукції м'ясопереробних підприємств. Оскільки рівень доходів населення залишився незмінним, то зрозуміло, що падає і купівельна спроможність, і обсяги продаж продукції. В цій ситуації виробник змушений працювати з мінімальними заробітками або «в нуль», чекаючи перспектив. М'ясна промисловість забезпечує населення м'ясом, напівфабрикатами, готовими виробами. За вартістю виробленої продукції ця галузь посідає перше місце в харчовій промисловості. У великих містах розміщені м'ясокомбінати, у яких комплексно переробляють продукцію тваринництва. Однак необхідно більше наближати підприємства до районів розвинутого тваринництва, щоб уникнути далеких перевезень живих тварин.

Загострення конкуренції, входження на національний ринок західних компаній, тенденція до створення єдиного фінансово-економічного та інформаційного простору вимагають від українських підприємств швидкого реагування на зміни ринкового середовища. Причому конкурентоздатними виявляються саме ті підприємства, які гнучко та динамічно розвиваються, застосовують новації для

скорочення витрат і підвищення ефективності бізнесу. Слід зауважити, що сьогодні підприємства м'ясопереробної галузі працюють в умовах дефіциту м'ясної сировини, високої її вартості та неможливості вибору за якістю. Досягнення високої конкурентоспроможності м'ясопереробних підприємств України у цих умовах можливо насамперед шляхом: розробки та впровадження у виробництво нових технологій; розробки технології раціонального оброблення, обвалки та жиловки м'яса яловичини та свинини; використання у виробництві як традиційної, так і нетрадиційної сировини.

Підприємства галузі перебувають в тісній залежності від роботи переробних підприємств. Зрозуміло, падіння загальних обсягів продажу у виробників веде до падіння обсягів і підприємств-постачальників сировини. Проведений аналіз динаміки поголів'я худоби свідчить, що за обсягом стада переважають свині, кількість яких у 2013 р. становило близько 7,58 млн. голів і дорівнювала показнику 2010 р. Максимальне же значення за аналізований період (2009 – 2013 рр.) мало місце у 2011 р. і становило 7,96 млн. Поголів'я ВРХ, що падало після 2009 р. від значення 5,08 млн. голів, у 2013 р. продемонструвало невеликий приріст до попереднього року (на 5 %, до 4,65 млн.), отримані дані щодо кількості овець і кіз не є характерними для ринку ковбасних виробів, оскільки м'ясо цих тварин набагато рідше використовується при виготовленні ковбас. Птахівництво є галуззю, що активно розвивається в Україні. Незначне скорочення в 2012 р. (на 1,5 %) змінилося попередньою тенденцією, і в 2013 р. приріст склав 6,5 %. За розглянутий період ємність ринку коливалася в діапазоні 271,6–285,7 тис. тонн. У контексті зовнішньоекономічної діяльності головною проблемою для українських виробників є відсутність якісної сировини. Провівши модернізацію виробничих потужностей, підприємства змушені закуповувати сировину за кордоном, щоб мати можливість здійснювати поставки на експорт. У 2013 р. експорт не перевищував 0,6 % виробленої продукції, при цьому абсолютний показник у 8 разів перевищував значення 2010 р. Зовнішні ринки недиверсифіковані, у 2013 р. більше 2/3 продукції (67,8 % в натуральному і 73,7 % у грошовому вираженні) надходило до Росії, практично вся інша ковбаса закуповувалася Молдовою. На інші ринки залишалося, відповідно, 1,3 % і 2,6 %. Слід зауважити, що зазначені дві країни є стійкими лідерами-експортерами, однак якщо в 2013 р. співвідношення поставок (у натуральних показниках) склало 2,2:1, то в 2011 р. воно дорівнювало приблизно 1:1, а в 2009 р. молдавські поставки домінували. У зустрічних потоках у 2013 р. лідирують іспанські та італійські поставки, в сумі вони складають 40 %. Відмітимо також, що у 2010 р. 79,2 % ковбас надходило з Білорусі. Регіоном, де виробляється найбільше ковбасних виробів України, є Кіровоградська область. Серед критеріїв вибору варених ковбас приблизно по третині складають смак (якість) і ціна продукції.

Досягнутий рівень виробництва м'яса (31,9 кг на одну особу) у Одеській області не забезпечує нормативні потреби (82 кг в рік на одну особу) населення у споживанні цього продукту. За існуючими методиками оцінки конкурентоспроможності підприємства визначено, що найвищий її рівень має ТОВ "Глобинський м'ясокомбінат" з показником 1,798 (59,9 % максимального значення), на другому місці – КП "Полтавський м'ясокомбінат" з показником 1,528 (50,9 %), на третьому – ВАТ "Кременчукм'ясо" з показником 1,382 (46,1 %). Рівень конкурентоспроможності досліджуваних підприємств майже у два рази нижчий потенційно можливого, що пов'язано з незбалансованістю стратегічного потенціалу підприємств, тому стратегія управління конкурентоспроможністю цих підприємств повинна бути направлена на досягнення ефекту синергії. У процесі дослідження кон'юнктури ресурсних ринків і ринків збуту продукції підприємств м'ясопродуктового підкомплексу виявлено, що значний тиск на розвиток конкуренції між виробниками м'яса здійснюють імпортні операції (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка показників імпорту м'ясної продукції в Україну, 2012-2013 рр.

(тонн)

Види м'ясної продукції	Рік							2013 р. до 2007 р., %
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Яловичина	357,3	2415,4	23628,3	19272,7	8795,1	18839,0	9878,3	27,6 р.
Свинина	1051,7	39833,7	41994,5	47195,6	62342,1	180743,3	154417,6	147 р.
М'ясо і харчові продукти домашньої птиці	66134,9	256020	135118,7	151834,4	131178,3	252607,5	192050,9	У 2,9 р.
Ковбасні вироби	1198,2	4277,1	10116,9	11681,3	7756,7	12860	1078,1	90,0
М'ясні консерви	1864	1358,5	11860,8	39535,2	52999,9	9845	5349,2	У 2,9 р.

Джерело : розроблено на основі даних Деркомстату України

За рівнем розвитку м'ясопродуктового підкомплексу перше місце серед регіонів України займає Волинська область, друге – Київська, третє – Черкаська. У процесі дослідження економічного механізму відносин у м'ясопродуктовому підкомплексі виявлено, що у 2013 р. частка продажу худоби та птиці на переробні підприємства складала 54,8 %. Такий обсяг надходження сировини на переробні підприємства дозволяє завантажити їх виробничі потужності в середньому лише на 50 %. Сировинна зона м'ясопереробних підприємств географічно розпорошена, що зумовлює значні транспортні витрати.

Вкладення капіталу у переробку продукції має менший ступінь ризику та забезпечує значно більший прибуток, ніж виробництво сировини. Оптова та роздрібна торгівля готовими продовольчими

товарами забезпечує найшвидший кругообіг капіталу і найбільшу віддачу вкладень у цю сферу порівняно з попередніми. Зараз попит і пропозиція на ринку м'яса і м'ясопродуктів має складності. Через низьку купівельну спроможність попит на цю продукцію обмежений та має тенденцію до скорочення. Тому низький платоспроможний попит впливає на формування пропозиції. В табл. 2 наведено обсяг виробництва ПП Фірма «Гармаш» (м. Одеса) за 2009-2013 роки.

Таблиця 2

Виробництво ковбасних виробів ПП Фірма «Гармаш» за 2009-2013 рр.

Рік	Ковбасні вироби, т
2009	9851
2010	11023
2011	10899
2012	11271
2013	10043

Джерело : дані підприємства

Такі умови змушують виробників знижувати ціни на продукцію, а не підвищувати їх. Фінансова й економічна ситуація багатьох переробних підприємств залишається дуже складною, вона ускладнюється недорозвиненістю вітчизняного ринку.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, з проведеного дослідження можна зробити такі висновки. М'ясопереробні підприємства тісно пов'язані із сировинною базою, тобто тваринництвом, – виробництво необхідної кількості якісного м'яса є передумовою для їх сталого розвитку. З таблиці 2 можна побачити, що обсяг виробництва зменшується. Схожа ситуація спостерігається на всіх м'ясопереробних підприємствах країни. Досягнутий рівень конкурентоспроможності підприємств м'ясопродуктового підкомплексу регіонів України є низьким, обсяги внутрішнього виробництва м'яса та м'ясопродуктів є недостатніми для забезпечення потреб споживачів. Формування організаційної структури підприємств м'ясної промисловості йде в напрямку створення малих та середніх підприємств, до складу яких, в свою чергу, входять заводи, цехи та дільниці. Вони сформовані за предметним поділом – виробництвом готової продукції: м'яса, ковбасних виробів, консервів, технічних фабрикатів, медичних препаратів тощо. Крім того, підприємства м'ясної промисловості зосереджують поряд із основним виробництвом велику кількість допоміжних та обслуговуючих виробництв і служб, а також об'єкти соціальної інфраструктури: гуртожитки, об'єкти охорони здоров'я тощо. Таким чином, підприємства представляють собою багаторівневе лінійно-функціональне утворення.

Література

1. Драган О. Основні напрямки реструктуризації підприємств м'ясної промисловості України / О. Драган // Економіка. Фінанси. Право. – 2010. – № 11. – С. 3–6.

2. Ємцев В.І. Особливості формування конкурентоспроможності підприємств м'ясної промисловості України / В.І. Ємцев // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту., Спецвипуск 33. Частина 1. – Ужгород : 2011. – С. 100–105.

3. Заремба П.О. Методичні підходи до забезпечення стратегічного розвитку м'ясопереробної промисловості / П.О. Заремба // Наук. прац. ДонНТУ. Серія: економічна. – 2007. – Вип. 32. – С. 184–187.

4. Заремба П.О. Реалізація потенційних можливостей підприємств як умова стабілізації та ефективного розвитку м'ясопереробної промисловості України / П.О. Заремба // Торгівля і ринок України. – 2010. – Вип. 29. – С. 403–410.

5. Кундєєва Г.О. Стан, проблеми та перспективи інноваційної діяльності й тенденції розвитку інноваційної активності м'ясопереробної галузі / Г.О. Кундєєва // Вісн. Східноєвроп. ун-ту економіки та менеджменту. Серія: Економіка і менеджмент. – 2009. – № 1 (5). – С. 164–177.

6. Мазуренко О.В. Стан і напрями розвитку м'ясопродуктового підкомплексу в Україні / О.В. Мазуренко // Економіка АПК. – 2012. – № 8. – С. 59–65.

7. Міхєєнко К.С Стратегія економічного розвитку м'ясопереробної промисловості : автореф. дис... канд. економ, наук.: 08.00.03 / К.С. Міхєєнко; Донец, нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк, 2007. – 20 с.

8. Пічкур Т. Стан українського ринку м'яса та м'ясопродуктів / Т. Пічкур, Г. Бондуренко, Д. Засєкін // Товари і ринки. – 2011. – № 2. – С. 46–52.

9. Седікова І.О. Формування конкурентних переваг підприємств м'ясної промисловості. / І.О. Седікова // Економіка харчової промисловості. – Одеса, 2011. – № 2 (10). – С. 61–64.

10. Янковий В.О. М'ясопереробна промисловість, стан і перспективи розвитку / В.О. Янковий // Харчова наука і технологія. – 2010. – № 11. – С. 90–95.

References

1. Dragan, O. (2010), "The main directions of enterprise restructuring meat industry Ukraine", *Ekonomika. Finansy. Pravo*, no. 2, pp. 3–6.

2. Yemtsev, V. (2011), "Features of forming of competitiveness of enterprises of meat industry of Ukraine", *Nauk. visn. Uzhhorod. un-tu.*, issue 33, part 1, pp. 100–105.

3. Zaremba, P.O. (2007), “Methodological approaches to strategic development of the meat industry”, *Nauk. prats. DonNTU. Seriia: ekonomichna*, Iss. 32, pp. 184–187.

4. Zaremba, P.O. (2010). “Implementation of the potential of enterprises as a condition for stabilization and effective development of meat industry Ukraine”, *Torhivlia i rynok Ukrainy,* issue 29, pp. 403–410.

5. Kundieieva, H.O. (2009), “Status, Problems and Prospects innovation and trends of innovation activity meat processing industry”, *Visn. Skhidnoievrop. un-tu ekonomiky ta menedzhmentu. Seriia: Ekonomika i menedzhment*, no.1 (5), pp. 164–177.

6. Mazurenko, O.V. (2012), “Status and trends of development of meat sector in Ukraine”, *Ekonomika APK*, no. 8, pp. 59–65.

7. Mixieienko, K.S. (2007), “Economic Development Strategy meat industry”: Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.03, Donetsk National University of Economics and Trade named. M. Tugan-Baranovsky, Donetsk, Ukraine, 20 p.

8. Pichkur, T., Bondurenko, H. and Zasiekin, D. (2011), “Condition Ukrainian market of meat and meat products”, Tovary i rynky, no. 2, pp. 46–52.

9. Sedikova, I.O. (2011), “Formation of competitive advantage meat industry”, *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, no. 2 (10), pp. 61–64.

10.Yankovyi V.O. (2010), “Dairy industry and prospects of development”, *Kharchova nauka i tekhnolohiia*, no. 11, pp. 90–95.

УДК 338.242.4:338.43.02:005.336.1

Митяй О.В.,
к.е.н., доцент кафедри економічної теорії та комерційного і трудового права
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Mityay O.V.,
cand.sc.(econ.), assistant of the department of economic theory and commercial and labor law
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman

METHODICAL TOOL FOR ESTIMATION OF COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES OF AGROINDUSTRIAL COMPLEX

Постановка проблеми. Аграрна політика та конкретні заходи по регулюванню підприємств агропромислового комплексу вимагають оцінки з точки зору не лише їх розробки та здійснення, але й ефективності. Це важливо для підведення підсумків діяльності держави та суб'єктів господарювання, виявлення недоліків, невирішених питань і нових проблем, які необхідно вирішувати в майбутньому, удосконалюючи політику. Ефективність аграрної політики та державного регулювання АПК оцінюється, виходячи із загальних станів теорії та практики ефективності. Вона розглядається як результат, кінцевий підсумок здійснення яких-небудь процесів або діяльності суб'єктів господарювання й управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження оцінки конкурентоспроможності підприємств АПК зробили закордонні вчені. Безпосередньо проблеми конкурентоспроможності підприємств АПК України також досліджували вітчизняні науковці, зокрема, Гришова І., Гудзь О., Крюкова І., Кужель В., Дем’яненко М., Малік М., Нестеренко С., Танасійчук Ю., Саблук П., Сорока Л., Черевко Г., Шеремета А., Шморгун В., Худолій Л., Язлюк Б., Юрчишин В. [1-13] та інші вчені. Однак варто зазначити, що дослідження методичного інструментарію оцінки конкурентоспроможності підприємств АПК України науковцями не здійснювалося.

Постановка завдання. Метою дослідження є проаналізувати методику оцінки рівня конкурентоспроможності АПК в сучасних умовах, дослідити взаємозв'язок якості роботи, якості продукції, ефективності виробництва та виявити рівень впливу факторів на конкурентоспроможність продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація аграрної політики - багатогранний і тривалий процес, тому насамперед необхідно виявити, в чому, де і коли проявляється її результативність, який характер отримуваних результатів.

АПК є складною соціально-економічною, ієрархічно побудованою та територіально розосередженою системою, тому результативність його функціонування та регулювання має безліч проявів. При оцінці аграрної політики слід враховувати всі види її ефективності:

– політичну, яка полягає в підтримці існуючого суспільного устрою, на варті якого стоїть держава та суб'єкти його політики;

– економічну, пов'язану з раціоналізацією виробництва, поліпшенням використання ресурсів, забезпеченням рентабельності виробництва;

– соціальну, спрямовану на поліпшення умов, підвищення рівня життя населення та розвиток сільських територій;

– екологічну, яка відображає зусилля із збереження довкілля та зменшення негативного її впливу на всі сторони життя товариства [1].

Аграрна політика пронизує всі рівні ієрархії агропромислового комплексу, і її результативність на різних рівнях проявляється по-різному. У зв'язку з цим також виділяють і враховують ефективність:

– національного господарства, що виражається в ефекті аграрної політики та державного регулювання агропромислового комплексу в цілому;

– регіональну, яка показує ефективність державної політики для окремих регіонів (суб'єктів країни, економічних районів, агропромислових зон і т. д.);

– галузеву, пов'язану з поліпшенням соціально-економічного становища галузей агропромислового комплексу (сільського господарства в цілому та його підгалузей, переробної промисловості, зберігання та реалізації продукції та ін.);

– корпоративну, яка відображає результативність політики для окремих виробників, їх об'єднань, груп і населення з різними інтересами [2].

Технологічна ефективність - це результат досягнення галузевого, національного або світового технологічного рівня виробництва, запланованих у бізнес-плані, за коротший час або з меншими фінансовими витратами. Результатом технологічної ефективності можуть бути якість праці, конкурентоспроможність продукції.

Усі види ефективності можуть і мають бути виражені великою системою узагальнюючих і приватних показників. В першу чергу потрібна оцінка головної мети сектора - забезпечення населення країни продовольством в достатній кількості, необхідної якості та за доступними цінами. Загальної оцінки «та або ні» тут недостатньо, вона має бути деталізована. Потрібна оцінка кількості зробленої продукції в порівнянні з потребою та досягнутими рівнями.

Аграрна політика пов'язана з соціальним, промисловим, регіональним, кадровим і іншими напрямами політики, які можуть одночасно впливати на агропромисловий комплекс [3]. Результат впливу аграрної політики не завжди вдається виділити в чистому вигляді, він може бути наслідком спільної дії та взаємодії (синергетичний ефект) різних напрямів політики, тому при оцінці ефективності необхідно враховувати їх взаємодію та комплексний вплив на регульовані державою об'єкти, виділяти результати приватної та загальної дії.

Ефективність політики має бути спочатку виявлена та виміряна, виражена через відповідні показники, а потім піддана оцінці з використанням відповідних критеріїв і показників.

Критерій ефективності аграрної політики - це міра досягнення (здійснення) об'єктивних цілей. Ефективність визначають, зіставляючи результати з цілями. Методологічно важливо розрізняти об'єктивно необхідні науково обґрунтовані цілі розвитку аграрного сектора економіки та фактично оголошені. Фактичні цілі залежать від рівня розвитку економіки країни, міри наукового обґрунтування політики, моменту часу, спільних політичних цілей, співвідношення політичних сил і груп впливу на економічну політику, масштабу даних заходів, тому вони можуть відрізнятися від необхідних.

Оголошені цілі можуть мати декларативний характер або прикривати інші цілі, дійсні. При недостатньому науковому обґрунтуванні заходів не виключені помилки у виборі цілей і рішень, що приймаються, по регулюванню розвитку сектора [2].

Заходи державного регулювання агропромислового комплексу спрямовані на подолання недоліків механізмів ринкової економіки. Головна мета аграрної політики - поліпшення економічних і соціальних параметрів АПК, умов і результатів його діяльності. Ця спільна мета деталізується та конкретизується у багатокутниках цілей, по напрямах діяльності та рівнях управління. Так, Закон України «Про державну підтримку сільського господарства» визначає завданнями державного регулювання стабілізацію та розвиток агропромислового виробництва, забезпечення продовольчої безпеки країни, поліпшення продовольчого забезпечення населення, підтримку економічного паритету між сільським господарством й іншими галузями економіки, зближення рівня доходу працівників сільського господарства та промисловості, захист вітчизняних товаровиробників у сфері агропромислового виробництва.

Відповідно до різноманіття видів ефективності агропромислового комплексу можуть бути отримані численні її оцінки - економічна, соціальна, національна, корпоративна та ін. Оцінюється також ефективність окремих заходів державного регулювання з диференціацією за часом і територією. Критерій оцінки завжди постійний - міра досягнення поставлених цілей.

Нерідко виникає питання: як бути, якщо оцінки виходять суперечливими, наприклад політична ефективність досягнута, а соціальна й екологічна – ні. По-перше, необхідно розглядати всі види ефективності, отримувати систему приватних і загальних оцінок. По-друге, перевагу слід віддавати оцінкам аграрної політики в цілому, виходячи з вищої мети. По-третє, якщо оцінка по окремих видах ефективності свідчить про погіршення становища, наприклад екологічного або соціального стану, а по інших (політична, економічна ефективність) результат позитивний, в цілому таке регулювання визнається неефективним.

Для України найбільший практичний інтерес представляє оцінка політики, що відноситься до перетворень в аграрному секторі. Як відомо, держава в особі виконавчих органів відмовилася від реалізації конкретних заходів економічного регулювання аграрного сектора та замінила їх системою переважно адміністративних заходів, спрямованих на приватизацію землі та державної власності, лібералізацію цін, перетворення форм господарювання, ліквідацію державного планування та закупівель продукції сільського господарства, відміну гарантованих зайнятості, доходів населення, припинення розвитку соціальної сфери села і т. д. Ця політика була підпорядкована спільній політичній меті заміни існуючого ладу, в ній, як і в подальші роки, ігнорувалися альтернативні варіанти, розроблені науковими установами країни [4].

Така політика дала низку позитивних приватних результатів (передача землі та засобів виробництва у власність працівникам, свобода вибору форм і методів господарювання, формування багатоукладної економіки), але в цілому була неефективна. Замість поліпшення економічних і соціальних параметрів агропромислового комплексу в ньому було порушено нормальне відтворення в усіх сферах, погіршали економічний стан виробників продукції сільського господарства, харчування основної маси населення, знизився рівень продовольчої безпеки держави.

Державне регулювання різноманітне за формами та методами здійснення, їх поєднання в ті або інші періоди розвитку національної економіки. Вони дають різний ефект, що супроводжується різними соціально-економічними наслідками. У зв'язку з цим при визначенні ефективності державного регулювання необхідно, по-перше, розглядати відповідність отриманого результату поставленій соціально-економічній меті, а також міру цієї відповідності. По-друге, досягнення поставленої мети пов'язане з певними національними витратами, які бажано мінімізувати.

При оцінці ефективності аграрної політики та конкретних заходів регулювання насамперед необхідно отримати систему показників фактичних результатів. Ця система складна та може бути поділена за різними ознаками: кількісні і якісні показники; правові норми; показники змін в агропромисловому комплексі під впливом заходів регулювання і т. д.

При розрахунку показників, їх рівня та комплексності необхідно враховувати загальні підходи держави до перспектив розвитку та регулювання аграрного сектора, громадські настрої. В Україні, на відміну від розвинених країн, пріоритетність розвитку аграрного сектора, його соціальна й економічна значущість признаються лише декларативно, сільське господарство часто називають «чорною дірою», яка неефективно поглинає державні кошти. Такий підхід позначається на якості заходів регулювання.

Показники ефективності характеризують ступінь досягнення цілей, який визначається шляхом зіставлення фактичних результатів державного регулювання АПК з наміченими.

Теорією та практикою державного регулювання вироблені критичні рівні низки показників (економічні та соціальні індикатори), досягнення або перевищення яких погрожує безпеці держави або може викликати кризи: частка власного й імпортного продовольства, кількість безробітних, мінімальний обсяг споживання продуктів харчування на людину в добу, максимальне споживання алкоголю на душу населення в рік і т. д. Їх використовують для порівняння з фактично досягнутими рівнями.

Однією з основних цілей економіки галузі є визначення економічної ефективності як окремих видів виробництв, так і галузі в цілому [4]. Як вважають багато вчених, для оцінки економічної ефективності агропромислового комплексу в цілому визначальне значення має поняття «Кінцевого продукту». Це поняття носить характер загальний для всіх галузей промислового виробництва і у вартісному вираженні означає валовий продукт комплексу, зменшений на обсяг внутрішнього споживання. Тобто, для включення в кінцевий продукт вартості переробної галузі АПК не враховується вартість сільськогосподарської сировини, спрямованої на переробку, - враховується тільки вартість готової продукції галузі переробки.

Як критерій ефективності регулювання використовуються узагальнюючі показники, що характеризують кінцеві результати (обсяг виробництва, прибуток, рентабельність, час та ін.), і приватні показники використання окремих видів ресурсів, - праці, основних засобів, інвестицій.

Показники прибутку та рентабельності якнайповніше характеризують кінцеві результати діяльності, відповідно й ефективність регулювання.

При оцінці ефективності регулювання потрібне комплексне застосування системи показників, оскільки АПК України представляє єдину систему сільськогосподарських, агропромислових і сервісних підприємств.

АПК охоплює весь виробничий ланцюжок і включає три сфери [5]:

– сфера 1 - промисловість, що виробляє засоби виробництва для сільського господарства та харчової промисловості (машини, устаткування, хімікати);

– сфера 2 - власне сільськогосподарське виробництво (землеробство і тваринництво);

– сфера 3 - переробка та зберігання сільськогосподарської продукції (харчова, шкіряна промисловість, елеватори), а також транспортування та збут продовольства та сільськогосподарської сировини (іноді останні дві галузі сфери 3 виділяють в особливу сферу АПК).

Для кожної вказаної сфери АПК застосовуються певні показники, що характеризують ефективність їх функціонування та регулювання.

Розвиваються й інші підходи до оцінки ефективності регулювання АПК, зокрема, ресурсно-потенційний підхід до оцінки ефективності системи регулювання. У ній абсолютна ефективність регулювання представляється співвідношенням потенційних можливостей виробництва з фактичним значенням його використання. Відносна ефективність визначається як відношення повного ефекту до витрат (рентабельність).

Що стосується визначення ефективності регулювання економіки АПК всієї країни, то таким показником, а точніше критерієм, можна рахувати рентабельність функціонування аграрного сектора економіки.

В ролі інших критеріїв ефективності держрегулювання економіки України може бути вибраний розвиток виробничих сил, а також темпи зростання економічного розвитку АПК, забезпечення економічної безпеки, продовольчої незалежності, зростання доходів сільського населення, рівень інфляції та безробіття.

Не менш важлива роль у вдосконаленні та підвищенні ефективності державного регулювання економіки в цілому, системи управління організацією, підприємством належить контролінгу. Контролінг заснований на постійному аналізі результатів і коригуванні діяльності організації, її органів і служб, спрямованих на досягнення стратегічних цілей.

Контролінгу належить функція координації діяльності різних підрозділів організації, державних, регіональних і інших органів влади, зв'язуючи їх потоками управлінської та бухгалтерської інформації та системними рішеннями, що приймаються на їх основі.

На основі цієї інформації керівник приймає рішення про необхідні коригування, дає відповідні вказівки по їх реалізації.

Таким чином, контролінг виконує функції «раннього виявлення», і тільки після усунення непередбачених виробничих, фінансових й інших відхилень фактичної траєкторії розвитку від планової керівник приймає обґрунтоване управлінське рішення.

Концепція контролінгу спрямована на вдосконалення регулювання, підвищення його комплексності, системності, інформативності. Зрештою використання методів контролінгу спрямоване на підвищення ефективності регулювання економіки та підвищення її конкурентоспроможності.

В умовах глобалізації світової економіки гостро зростає проблема підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки країни. Тому, визначення конкурентоспроможності нині придбаває особливу актуальність при оцінці ефективності аграрної політики.

Під конкурентоспроможністю розуміється комплекс споживчих і вартісних характеристик товару (продукції), що визначають його перевагу (успіх) над іншими, в умовах широкої пропозиції конкуруючих товарів (продукції) і аналогів.

Піднімаючись від конкурентоспроможності підприємства до конкурентоспроможності галузі, регіону і далі АПК країни, на кожному етапі поняття конкурентоспроможності охоплює все більшу кількість критеріїв, що характеризують не лише частку ринку, ефективність використання ресурсів і фінансового досягнення успіху об'єкту дослідження, але і добробут товариства в цілому (рис. 1).

Конкурентоспроможність АПК країни
Критерії, які характеризують конкурентоспроможність країни і фактори, що впливають на неї
Конкурентоспроможність регіону
Критерії, які характеризують конкурентоспроможність регіону і фактори, що впливають на нього
Конкурентоспроможність галузі
Критерії, які характеризують конкурентоспроможність галузі і фактори, що впливають на неї
Конкурентоспроможність організації
Критерії, які характеризують конкурентоспроможність організації і фактори, що впливають на неї
Конкурентоспроможність продукції
Критерії, які характеризують конкурентоспроможність продукції і фактори, що впливають на неї

Рис. 1. Схема взаємозв'язку об'єктів конкурентоспроможності і впливу факторів на конкурентоспроможність продукції

Джерело: складено автором

В економічній літературі широко розглядається точка зору, згідно якої основу конкурентних переваг країни у виробництві того або іншого виду продукції створюють наступні чотири фактори:

– умови для розвитку виробництва (наявність кваліфікованої робочої сили, доступність ресурсів, інфраструктури, необхідної для ведення конкурентної боротьби);

– наявність і характер попиту на вироблену продукцію на внутрішньому і світовому ринках;

– наявність в країні галузей-постачальників продукції або інших супутніх галузей, конкурентоздатних на міжнародному рівні;

– створення в країні умов для переходу АПК на інноваційну основу.

Особливе значення в працях вчених економістів відводиться розробці методики оцінки конкурентоспроможності АПК і міри її підвищення в сучасних умовах. Загальна схема оцінки конкурентоспроможності АПК представлена на рис. 2.

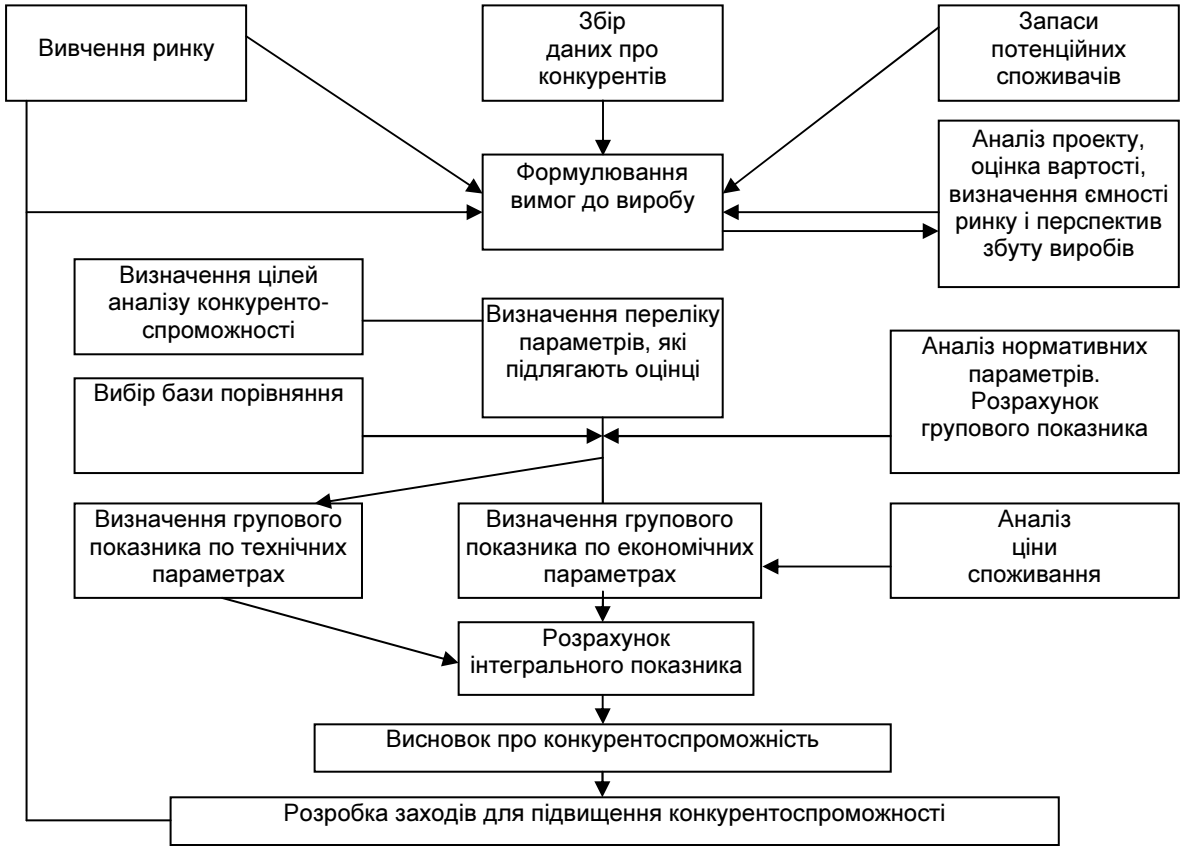

Рис. 2. Схема забезпечення конкурентоспроможності АПК

Джерело: складено автором на основі [6]

Конкурентоспроможність галузі залежить від низки факторів, які можна розділити на три групи: економічні, комерційні, маркетингові.

Економічні фактори включають: якість, продажну ціну та витрати на експлуатацію (використання) або споживання продукції, або послуги. Ці компоненти залежать від продуктивності й інтенсивності праці, витрат виробництва, наукомісткості продукції і ін.

Комерційні фактори визначають умови реалізації товарів на конкретному ринку. Вони включають:

– кон'юнктуру ринку (гострота конкуренції, співвідношення між попитом і пропозицією цього товару, національні та регіональні особливості ринку, що впливають на формування платоспроможного попиту на цю продукцію або послугу);

– сервіс (наявність дилерсько - дистриб'ютерських пунктів виробника та станцій обслуговування в регіоні покупця, якість технічного обслуговування, ремонту й інших послуг), що надається;

– рекламу (наявність і дієвість реклами і інших засобів дії на споживача з метою формування попиту);

– імідж фірми (популярність торгової марки, репутація фірми, компанії, країни).

Маркетингові фактори визначають переваги або недоліки в рівні конкурентоспроможності товару за характером і якості дослідженні ринку та запитів кінцевих споживачів, міри ефективності роботи по просуванню товару на ринок, стимулюванню продажів, рекламної діяльності, обліку життєвого циклу товару правильності вибору цінової стратегії, раціональності формування збутової мережі та каналів товароруху та ін.

Формулу конкурентоспроможності можна представити в наступному вигляді: конкурентоспроможність - витрати - якість - ціна - рентабельність.

Основою високого рівня конкурентоспроможності є якість продукції (рис. 3) [5].

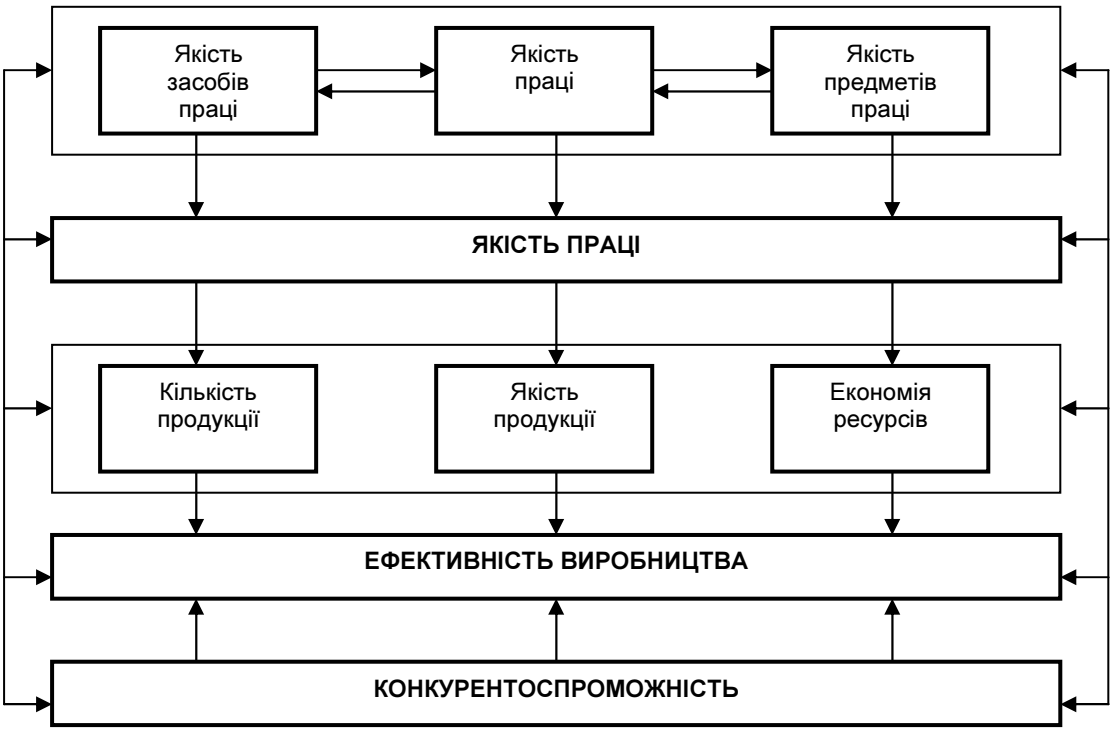

Рис. 3. Схема взаємозв'язку якості роботи, якості продукції, ефективності виробництва і конкурентоспроможності продукції

Джерело: складено автором на основі [6]

Проблема якості та конкурентоспроможності продукції носить у сучасному світі універсальний характер. Від того, наскільки успішно вона вирішується, залежить багато що в економічному та соціальному житті будь-якої країни, практично будь-якого споживача.

Конкурентоспроможність і якість - концентрована пропозиція всієї сукупності можливостей країни, будь-якого виробника створювати, випускати та збувати товари та послуги як всередині країни, так і за її межами.

При оцінці конкурентоспроможності можуть застосовуватися диференціальний, комплексний і змішаний методи. В результаті порівняння надається один з наступних висновків:

– продукція конкурентоздатна на цьому ринку в порівнюваному класі виробів;
– продукція має низьку конкурентоспроможність в порівнюваному класі виробів на цьому ринку;
– продукція повністю неконкурентоздатна в порівнюваному класі виробів на цьому ринку.

Оцінка доповнюється висновками про переваги та недоліки оцінюваної продукції в порівнянні з аналогами на внутрішньому або світовому ринку.

На думку професора О. Школьного, конкурентоспроможність країни - це особливе положення країни, яке відображається через систему показників (індикаторів) [7].

По цих індикаторах можна відстежувати «критичні точки», які мають бути об'єктом пильної уваги органів регулювання економіки.

В ролі індикаторів можуть бути використані наступні показники:

– обсяг валового внутрішнього продукту, що характеризує місткість ринку та потенціал конкурентоспроможності;
– частка валових накопичень в структурі кінцевого споживання та частка витрат на кінцеве споживання;
– доходи (втрати) від операції по експорту - імпорту, віднесення до обороту експорту - імпорту;
– співвідношення індексу цін товарів, що експортуються й імпортуються;
– зовнішня заборгованість держави;
– різниця між боргом країни та боргом країні;
– накопичена величина експорту капіталу, що інвестується;
– золотовалютні резерви;
– чвстка виробництва енергоносіїв у світовому виробництві;

– частка стратегічно важливих товарів в структурі внутрішнього валового продукту;

– питома вага витрат на оплату праці у вартості внутрішнього валового продукту [8-10].

Проте, як відзначалося раніше, сільське господарство - це складна багатофункціональна система, де конкурентоспроможність проявляється у взаємозв'язку складових її об'єктів (товар, галузь, виробництво, підприємство), тому оцінюється нами з позиції відтворювального процесу, підпорядкувавши функції управління й організації підприємства головної мети - забезпеченню економічних умов розширеного відтворення та раціонального природокористування [11; 12].

Конкурентоспроможність аграрного виробництва можна визначити як стратегічний напрям функціонування сільськогосподарських підприємств, націлений на ефективність виробництва, використання та зміцнення конкурентних позицій на аграрному ринку. В зв'язку з цим досягнення переваги на аграрному ринку (локальному, регіональному) відображає лише ринкову складову конкурентоспроможності з властивими для неї індикаторами.

Входження України в світове господарство багато в чому залежить від вирішення проблеми конкурентоспроможності економіки, і особливо, аграрного сектора. Критерій конкурентоспроможності є синтетичним показником, який характеризує становище країни на світовому ринку. Основними показниками при визначенні конкуренції на світових ринках є обсяг ВВП з розрахунку на душу населення, рівень продовольчої безпеки.

Позиції України порівняно з позиціями низки інших країн в рейтингу конкурентоспроможності залишають бажати кращого, хоча в українській економіці, у тому числі і сільській, є величезні резерви підвищення конкурентоспроможності виробництва.

За останні роки Україна зміцнила свої позиції у світовій економіці, проте в порівнянні із США ВВП України значно відстає та складає близько 10%. За ранжуванням Світового банку “case of doing business 2013” Україна посідає 137 місце серед 185 держав: між Лесото і Філіппінами. Для порівняння відзначимо, що з колишніх союзних республік Грузія займає 9 місце, Естонія – 21, Латвія – 25, Литва – 27, Вірменія – 32, Казахстан – 49, Білорусь – 58, Азербайджан – 67, Киргизстан – 70, Молдова – 83, Росія – 112, Таджикистан – 141, Узбекистан – 154. Об'єм ВВП України в 2013 р. склав 1444 млрд. грн., що перевищує цей показник 2007 р. майже в 2 рази [13].

Частка АПК у світовому ВВП за оцінкою складає більше 25% і має тенденцію до збільшення за рахунок частки переробки продукції та збільшення обсягу валової продукції сільського господарства та підвищення конкурентоспроможності продукції АПК.

Висновки з проведеного дослідження. Найважливішими факторами підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки будь-якої країни, у тому числі і України, на наш погляд є:

– проведення цілеспрямованої політики державою;

– посилення ролі держави в розвитку та підтримці цієї важливої сфери;

– підвищення якості продукції та роботи;

– зниження витрат виробництва;

– введення держзамовлення на вироблювану сільськогосподарську продукцію;

– поліпшення наукового забезпечення АПК.

Проте, слід підкреслити, що реалізація стратегічних завдань аграрної політики, передусім, підвищення рівня життя сільського населення та конкурентоспроможності АПК на внутрішньому та світовому ринках можлива на основі модернізації усіх ланок АПК і націоналізації провідних галузей економіки, розробки й ухвалення Закону «Про конкурентоспроможність економіки України».

Література

1. Ліпанова О.І. Формування конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств в умовах глобалізації / О.І. Ліпанова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 8. – С. 13–17.

2. Прокопець Л.В. Складові підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] : ЧНУ ім. Федьковича / Л.В. Прокопець – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpen/2011_7/37SPK.pdf.

3. Супіханов Б.К. Про підвищення конкурентноздатності аграрного виробництва в сучасних умовах / Б.К. Супіханова // Економіка АПК. – 2008. – №5. – С. 11-15.

4. Білик О.В. Забезпечення конкурентоспроможності продукції АПК України на зовнішніх ринках / О.В. Білик // Економіка. Управління. Інновації . – 2012. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2012_1_4.pdf

5. Сологуб М.П. Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК України / М.П. Сологуб // Вісник Черкаського університету. Економічні науки. – 2013. – № 4. – С. 56-61. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchuE_2013_4_10.pdf

6. Шепіцен А.О. Оцінка конкурентоспроможності аграрного підприємства / А.О. Шепіцен // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 66-73.

7. Школьний О.О. Організаційно-економічні механізми управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств : монографія / О.О. Школьний. – Умань: Видавництво Уманського державного аграрного університету, 2007. – 308 с.

8. Язлюк Б.О. Обґрунтування інноваційних шляхів структурно-функціональних параметрів модернізації економіки України як основу створення міжнародної конкурентоспроможності / Б.О. Язлюк // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України / Економіка. Проблеми економічного становлення – Київ: АПіСВ ФПУ, 2014. – №1 (69). – С. 61-70.

9. Гришова И.Ю. Анализ рынка птицеводства в контексте конкурентоспособности пищевой промышленности Украины / И.Ю. Гришова // Актуальные проблемы экономики и управления. – 2014. – Вып. 3. – С. 53-60.

10. Кужель В.В. Класифікація вимірів впливу соціальної відповідальності бізнесу на економічні процеси агропродовольчої сфери / В.В. Кужель // Інноваційна економіка. – 2014. – № 3(52). – С. 107-113.

11. Kuzhel V. The theoretical basis of investment support of the development of the enterprises of agro food sphere / V. Kuzhel // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Науковий збірник. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 1(72). – С. 144-149.

12. Крюкова І.О. Стратегічні імперативи розвитку агропродовольчого ринку України / І.О. Крюкова, О.В. Назаренко // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 4(14). – С. 36-42.

13. Танасийчук Ю.В. Стратегия конкурентоспособности регионов агропродовольственной сферы с учетом социальной ответственности субьектов хозяйствования / Ю.В. Танасийчук, Е.П. Манзий // Стратегическое планирование развития городов и регионов памяти первого ректора Жилкина С.Ф. : 4 международная научно-практична конференция (Тольятти), 30 июня 2014 года. Сборник научных трудов в 2 х частях. Отв. ред. Ю.А. Анисимова. – Тольятти : Изд ТГУ. 2014. – Ч.1. – С. 217–221.

References

1. Lipanova, O.I. (2010), "Forming of competitive edges of agricultural enterprises in the conditions of globalization", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 8, pp. 3–17.

2. Prokopets, L.V. (2011), "The Component increases of competitiveness of agricultural enterprises", ChNU im. Fedkovycha, available at: http://nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpen/2011_7/37SPK.pdf.

3. Supikhanov, B.K. (2008), "About the increase of competitiveness of agrarian production in the modern terms", *Ekonomika APK,* no. 5, pp. 11-15.

4. Bilyk, O.V. (2012), "Providing of competitiveness of products of АПК of Ukraine on the foreign markets" *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii*, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2012_1_4.pdf

5. Solohub, M.P. (2013), "Ways of increase of competitiveness of enterprises of AIC of Ukraine", *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 4, pp. 56-61.

6. Shepitsen, A.O. (2003), "Estimation of competitiveness of agrarian enterprise", *Finansy Ukrainy*, no. 8, pp.66-73.

7. Shkolnyi, O.O. (2007), *Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy upravlinnia konkurentospromozhnistiu ahrarnykh pidpryiemstv* [Organizationally economic mechanisms of management of agrarian enterprises a competitiveness], monograph, Naukova dumka, Kyiv, Ukraine, 308 p.

8. Iazliuk, B.O. (2014), "Ground of innovative ways of structural-functional parameters of modernisation of economy of Ukraine as basis of creation of international competitiveness", *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy, Ekonomika. Problemy ekonomichnoho stanovlennia*, no. 1 (69), pp. 61-70.

9. Grishova, I.Yu. (2014), "Analysis of the market in the context ptytsevodstva pyschevoy industry competitiveness Ukraine", *Aktualnyye problemy ekonomiki i upravleniya*, issue 3, pp. 53-60.

10. Kuzhel, V.V. (2014), "Classification of impact measurements of social responsibility in business on economic processes in agricultural and food sphere", *Innovatsiina ekonomika*, no. 3(52), pp. 107-113.

11. Kuzhel, V. (2014), "The theoretical basis of investment support of the development of the enterprises of agro food sphere", *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Naukovyi zbirnyk. Seriia «Ekonomichni nauky»*, no. 1(72), pp. 144-149.

12. Kriukova, I.O. (2014), "Strategic imperatives of agro-food market of Ukraine", *Ekonomika: realii chasu*, no. 4(14), pp. 36-42.

13. Tanasiychuk, Yu.V. and Manziy, E.P. (2014), "Strategy of competitiveness of regions agro-food sphere taking into account the social responsibility of business entities", *Stratehycheskoe planyrovanye razvytyia horodov y rehyonov pamiaty pervoho rektora Zhylkyna S.F.* : *4 mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferentsiya* [Strategic planning of development of cities and regions of the memory of the first rector Zhilkina S.F., 4th international of scientific and practical conference], Tolyatti, 2014, pp. 217–221.

УДК 336.645

Співак С.М.,
к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту
Кравчук Н.В.,
к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

УДОСКОНАЛЕННЯ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ МЕБЛЕВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Spivak S.M.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of accounting and audit
Kravchuk N.V.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of accounting and audit
Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University

IMPROVED MODEL OF MANAGEMENT BY EXPENSES OF FURNITURE ENTERPRISES

Постановка проблеми. Рівень витрат виробництва на промислових підприємствах визначається великою кількістю факторів, й значна увага менеджменту будь-якого підприємства приділяється управлінню ними. Низький рівень витрат є однією з головних конкурентних переваг на ринку та важливим резервом підвищення економічної ефективності діяльності підприємства. Це пояснюється тим, що в умовах економічної кризи та ринкової конкуренції виробники меблів не мають можливості суттєво впливати на рівень цін на власну продукцію. Внаслідок цього суттєве зростання ефективності їх діяльності можливе насамперед за рахунок зниження витрат, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем оптимізації витрат займались як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, зокрема А.Т. Московчук [5] досліджував особливості економіко-математичного моделювання в системі управління витратами; С. Весперіс [2] здійснював оптимізацію структури витрат у контексті підвищення якості продукції; Н.І. Чухрай та І.І. Новаківський [8] запропонували методичний підхід до формування оптимальної структури витрат інноваційних проектів; В.М. Чубай та А.І. Ясінська [7] розробили модель оптимізації витрат на основі системного підходу; О. Свиридова [6] досліджувала детерміновану та стохастичну моделі мінімізації витрат в системах управління запасами; Л.О. Ющишина [9] створила модель оптимізації витрат бізнес-процесів у сільськогосподарських підприємствах та ін.

Проаналізувавши зазначені вище праці та сучасний кризовий стан економіки країни, можна констатувати, що питання управління та оптимізації витрат на сьогодні вимагають додаткових досліджень проблем формування оптимальних обсягів витрат підприємств для максимізації результатів їх виробничо-господарської діяльності та оперативного прийняття управлінських рішень шляхом розробки економіко-математичної моделі, що дозволить прогнозувати не тільки окремі види витрат, а й визначати ефективність запланованих заходів.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз методичних підходів до управління собівартістю продукції меблевих підприємств; розробка економіко-математичної моделі оптимізації витрат для максимізації доходу від реалізації продукції й обґрунтування пропозицій щодо її практичного використання.

Об'єктом дослідження є процеси виробництва та реалізації продукції меблевих підприємств, що впливають на економічну ефективність і прибутковість підприємства.

Предмет дослідження – система управління витратами підприємств меблевої галузі за сучасних умов господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Меблева галузь на сьогодні перебуває у кризовому стані. Основними причинами спаду виробництва – є значне зниження платоспроможного попиту і, як наслідок, великі залишки готової продукції на складах підприємств, нестача обігових коштів на закупівлю сировини, скорочення зайнятості на виробництвах, значне підвищення вартості імпортних комплектуючих та фурнітури. На роботу підприємств також вплинули зупинки хімічних підприємств, які на початку звітного року припинили виробництво карбомідоформальдегідних смол - зв'язувальних матеріалів для виготовлення плитної продукції та фанери, а після відновлення роботи підвищили ціни на смоли, мотивуючи це зростанням ціни на природний газ.

Отже, ситуація в меблевій галузі досить складна і потребує негайних заходів оптимізації структури витрат та ефективного управління виробництвом.

Система ефективного управління виробничими витратами суб'єкта господарювання реалізується за допомогою таких заходів:

– управління виробничими фондами;
– управління капітальними витратами;
– управління та оптимізація витрат операційної діяльності;
– планування та прогнозування економічного розвитку підприємства.

Таким чином, управління собівартістю товарної продукції є одним з ключових моментів у процесі щоденного управління підприємством з боку ресурсозбереження, прибутковості та рентабельності.

Необхідність управління собівартістю товарної продукції зумовлена зазначеними вище параметрами та пов'язана з наявністю чи відсутністю усіх видів ресурсів та якістю управління ними.

Побудова економіко-математичної моделі собівартості товарної продукції підприємства дозволить підвищити ефективність аналізу та прогнозування складних ситуацій, пов'язаних із прийняттям оперативних та стратегічних рішень і контролем за їх виконанням. Вона дасть змогу спрогнозувати структуру витрат, що у свою чергу, дозволить ефективніше використовувати наявні ресурси, знижувати рівень майбутніх ризиків і втрат.

Модель управління витратами суб'єкта господарювання є індивідуальною для кожного підприємства, оскільки бере до уваги специфіку його господарської діяльності та конкретні умови зовнішнього та внутрішнього середовища її реалізації.

Основною метою управління будь-якими витратами вважають їх мінімізацію. Звичайно, низький рівень витрат може забезпечити підприємству на ринку певні конкурентні переваги, збільшити розміри прибутку, підвищити ліквідність та платоспроможність суб'єкта господарювання. Проте, необхідно враховувати, що зниження витрат може призвести і до низки негативних наслідків, таких як зменшення обсягу реалізації, зниження якості продукції, що призведе до зниження іміджу та втрати окремих сегментів ринку. Тому мінімізація витрат є лише одним із завдань системи управління.

Тому, удосконалення управління витратами меблевих підприємств полягає в оптимізації, що передбачає виявлення витрат, здійснення яких позитивно впливає на фінансові результати господарювання, і непродуктивних витрат, що, навпаки, стримують розвиток господарської діяльності підприємств. Процес оптимізації відображає такий стан системи, при якому забезпечується досягнення високого фінансового результату при оптимальній величині ресурсів або досягається заданий фінансовий результат при мінімальних витратах [1, с. 118]. Тобто необхідно забезпечити такий склад та структуру витрат, який би забезпечував досягнення максимального фінансового результату, при цьому, зростання загального обсягу витрат повинно супроводжуватися зменшенням їх величини на одиницю реалізованої продукції.

Основним показником виробничо-господарської діяльності підприємства, що визначає мету його створення та функціонування є дохід від реалізації продукції, оскільки від доходу залежить прибуток підприємства, його рентабельність та платоспроможність. Аналіз впливу витрат на дохід підприємства є складним економічним завданням, що потребує детального вивчення взаємозв'язків між результуючим показником (доходом від реалізації продукції) і факторними змінними (окремими видами витрат) та побудови моделі оптимальної величини витрат для забезпечення максимізації доходу.

У загальному випадку математична модель задачі оптимізації передбачає наявність змінних, параметрів, обмежень та цільової функції моделі, які можуть бути кількісно вимірюваними, а метою побудови моделі є пошук таких значень змінних, при яких цільова функція досягає екстремуму (максимального або мінімального значення) і має вигляд:

$$Y = extrf(X,A), \tag{1}$$

$$\varphi_{\mathrm{i}} = \begin{cases} (X, A) \le або \ge \mathrm{b}_{\mathrm{i}},\ i = 1, m, \\ x_j \ge 0,\ j = 1, n. \end{cases} \tag{2}$$

де $X = (x_1\ x_2, ..., x_n)$ - вектор змінних, якими можна управляти,

$A = (a_1, a_2, ..., a_m)$ параметри системи,

Y - точка, у якій досягається екстремум (мінімум чи максимум) цільової функцій (X, A) [4, с. 13]

φ - система обмежень задачі, що описує необхідні умови досягнення екстремуму.

Залежності (1), (2) становлять оптимізаційну економіко-математичну модель, при побудові якої варто пам'ятати, що модель повинна адекватно описувати реальні економічні процеси, які відбуваються в системі, та враховувати лише істотні явища в досліджуваному процесі.

Процес побудови моделі оптимізації витрат можна представити за допомогою схеми, зображеної на рис. 1.

Результуючим показником моделі управління витратами є дохід від реалізації продукції, цільова функція якої прямує до максимального значення.

На основі проведеного аналізу діяльності підприємств меблевої галузі [3] визначено основні факторні показники моделі:

- матеріальні витрати (x_1), тис. грн;

- витрати на оплату праці (x_2), тис. грн;
- вартість основних засобів (x_3), тис. грн.

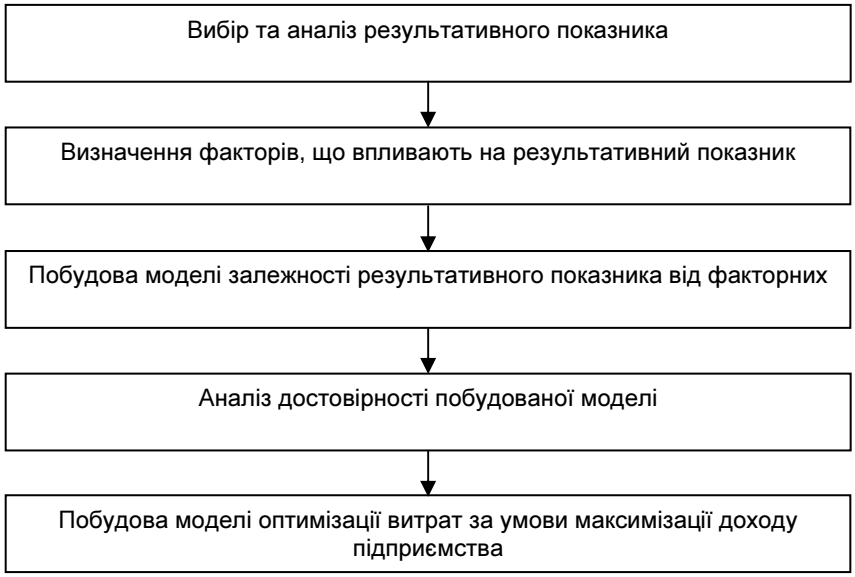

Рис. 1. Схема процесу побудови моделі оптимізації витрат*

Джерело: складено авторами на основі [4, с. 13]

Провівши аналіз впливу факторів на рівень доходу від реалізації, підтверджується гіпотеза про наявність тісного зв'язку між факторами економічної моделі. Результат кореляційно-регресійного аналізу факторів наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Кореляційні залежності доходу від факторних змінних

Факторна змінна	Рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації
Матеріальні витрати	$F = 1{,}41\ x_1 + 211006{,}32$	0,94
Витрати на оплату праці	$F = 79381787470{,}24\ x_2^{-114}$	0,99
Вартість основних засобів	$F = 82{,}82\ x_3 + 1172491{,}87$	0,81

Оскільки дохід від реалізації залежить від наведених в табл.1 факторів, то загалом їх вплив можна описаний за допомогою мультиплікативної моделі (3), яка випливає з таких припущення: по-перше, наявності та структури взаємовпливу, що характерний для виробничої функції; по-друге, не передбачає повної взаємозамінності факторів моделі одне одним; по-третє, віддача факторів тільки в сукупності може створювати синергетичний ефект. Загальний вигляд економіко-математичної моделі оптимізації витрат за умови максимізації доходу від реалізації продукції такий:

$$F(\overline{x}) = a_0 * x_1^{a_1} * x_2^{a_2} * x_3^{a_3} \rightarrow \max, \qquad (3)$$

де $a_0, a_1, \ldots, a_n$ - параметри оптимізаційної моделі витрат;

$x_1, x_2, \ldots, x_n$ - показники витрат підприємства.

Використовуючи вихідні дані та розрахунки з табл. 2 і застосовуючи обчислювальні інструменти та засоби табличного редактора Excel, визначимо параметри моделі (3).

Таблиця 2

Вихідні дані для розрахунку

Рік	Дохід від реалізації, тис. грн	Матеріальні витрати, тис. грн	Витрати на оплату праці, тис. грн	Вартість основних виробничих фондів, тис. грн
2010	2001,3	1422	115	70
2011	2116,4	1440	105	130
2012	2604,2	1510	85	248
2013	3665,4	2265	67	290
2014	4097,1	2866	59	299

$$F = 2{,}94 * x_1^{0,75} * x_2^{0,12} * x_3^{0,24}, \quad (4)$$

Рівень достовірності отриманої моделі складає 86%, отже, вона може бути використана у планових економічних розрахунках. Дана модель може використовуватися для прогнозування на майбутні періоди з метою планування заходів щодо оптимізації витрат та прогнозування результатів діяльності підприємства.

Проведемо моделювання рівня доходу з використанням моделі (4) на підставі прогнозних даних рівня матеріальних витрат, витрат на оплату праці та вартості основних засобів. Прогнозний рівень факторів визначаємо на підставі трендового аналізу.

Таблиця 3

Рівняння трендів факторів собівартості

Фактор	Рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації
Матеріальні витрати	x_1 = 371,10 t + 788,10	0,83
Витрати на оплату праці	x_2 = 12,61 t -0,42	0,89
Вартість основних засобів	x_3 = 12404,39 Ln(t) - 9432,70	0,92

Як видно з результатів розрахунків, у наведених трендових моделях виявлено тісний кореляційний зв'язок між проаналізованими показниками та фактором часу (t). Тому дану залежності можна використовувати для обчислення прогнозованих рівнів факторних змінних.

Застосування запропонованої економіко-математичної моделі оптимізації витрат дасть змогу визначити силу та напрямок впливу різних видів витрат на дохід конкретного підприємства, виявити витрати, здійснення яких сприяє нарощуванню обсягів реалізації, що дозволить визначити напрямки їх регулювання з метою покращення фінансових результатів виробничо-господарської діяльності меблевих підприємств.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, управління витратами на сучасному меблевому підприємстві є досить важливим і складним завданням, яке потребує використання нових методології та математичного інструментарію. Удосконалення система управління витратами повинно забезпечувати підвищення ефективності діяльності підприємств. Вона повинна бути спрямована на досягнення економічності, забезпечення максимального фінансового результату при мінімальних витратах. Економіко-математичне моделювання при управлінні виробничими витратами підприємства є інструментом, що дає можливість максимально об'єктивно спрогнозувати стан суб'єкта господарювання у майбутньому.

Напрямом подальших досліджень є визначення оптимальної структури витрат на основі створення розширеного балансу прогнозованих факторних показників, що допоможе максимізувати ефективність виконання виробничої програми підприємства та підвищить якість використання ресурсів.

Література

1. Біла О.Г. Управління витратами підприємства: теорія та практика : монографія / О.Г. Біла, І.Л. Боднарюк. – Львів : Вид-во ЛКА, 2012. – 200 с.
2. Весперіс С. Застосування методів економіко-математичного моделювання для оптимізації структури витрат на якість / С. Весперіс // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Комп'ютерні науки та інформаційні технології». – 2009. – № 638. – С. 134-137.
3. Грод А.М. Ресурсно-інноваційний інструментарій формування конкурентоспроможних структур (на прикладі меблевого виробництва) / А.М. Грод, Л.М. Мельник, С.М. Співак; За заг. ред Андрушківа Б.М. – Тернопіль: ТзОВ «Астон», 2014. – 352 с.
4. Малярець Л.М. Економіко-математичне моделювання : навчальний посібник / Л.М. Малярець. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2010. – 312 с.
5. Московчук А.Т. Економіко-математичне моделювання в системі управління витратами / А.Т. Московчук, І.О. Московчук // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». – 2007. – Випуск 4 (16), Ч. 2. – С. 32–46.
6. Свиридова О. Детерминированная и стохастическая модели минимизации издержек в системах управления запасами / О. Свиридова // Логистика. – 2011. – № 4. – С. 28–30.
7. Чубай В.М. Оптимізація витрат машинобудівного підприємства на засадах системного підходу / В.М. Чубай, А.І. Ясінська // Экономика Крыма. – 2008. – № 25. – С. 54–59.
8. Чухрай Н.І. Економіко-математичне моделювання структури витрат за етапами інноваційного процесу машинобудівного підприємства / Н.І. Чухрай, І.І. Новаківський, О.І. Грицай // Економіка: реалії часу. – 2012. – № 3-4 (4-5). – С. 136-139.
9.Ющишина Л.О. Оптимізація виробничої програми за критерієм витрат бізнес-процесів / Л.О. Ющишина // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економіка». – 2013. – Випуск 1 (61). – С. 234-240.

References

1. Bila, O.H., and Bodnariuk, I.L. (2012), *Upravlinnia vytratamy pidpryiemstva: teoriia ta praktyka* [Enterprise Cost Management: Theory and Practice], monograph, LKA, Lviv, Ukraine, 200 p.
2. Vesperis, S. (2009), "Application of economic and mathematical modeling to optimize the cost structure for quality", *Visnyk NU «Lvivska politekhnika». Kompiuterni nauky ta informatsiini tekhnolohii*, no. 638, pp. 134-137.
3. Hrod, A.M., Melnik, L.M., Spivak, S.M. and Andrushkiv, B.M. (2014), *Resursno-innovatsiinyi instrumentarii formuvannia konkurentospromozhnykh struktur (na prykladi meblevoho vyrobnytstva)* [Resource and innovative tools formation of competitive structures (for example of furniture manufacturing)], LTD "Aston", Ternopil, Ukraine, 352 p.
4. Maliarets, L.M. (2010*), Ekonomiko-matematychne modeliuvannia* [Economic and mathematical modeling], tutorial, KhNEU, Kharkiv, Ukraine, 312 p.
5. Moskovchuk, A.T. and Moskovchuk, I.O. (2007), "Economic and mathematical modeling in the management of costs", *Ekonomichni nauky. Oblik i finansy,* issue 2, no. 4 (16), pp. 32-46.
6. Sviridova, O. (2011), "Deterministic and stochastic models to minimize the costs of inventory management systems", *Logistika,* no. 4, pp. 28-30.
7. Chubai, V.M. and Yasinska, A.I. (2008), "Optimization of costs machine building enterprises on the basis of a systematic approach", *Ekonomyka Kryma,* no. 25, pp. 54-59.
8. Chukhrai, N.I., Novakivskyi, I.I. and Hrytsai, O.I. (2012), "Economic and mathematical modeling of cost structure for the phases of the innovation process machine building enterprises", *Ekonomika: realii chasu,* no. 3-4 (4-5), pp. 136-139.
9. Yushchyshyna, L.O. (2013), "Optimization of the production program of the criterion of costs of business processes", *Visnyk NUVHP,* no. 1 (61), pp. 234-240.

УДК 338.432:658

Шеленко Д.І.,
к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту
Матковський П.Є.,
к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту
Баланюк С.І.,
к.е.н., викладач кафедри менеджменту і маркетингу
ДВНЗ "Прикарпатський національний університет
ім. В. Стефаника", м. Івано-Франківськ

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМНОСТІ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Shelenko D.I,
cand.sc.(econ.), assistant professor
of department of accounting and auditing
Matkovskyi P.Ye.,
cand.sc.(econ.), assistant professor
of department of accounting and auditing
Balaniuk S.I.,
cand.sc.(econ.), lecturer department of marketing and management
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

MAIN AREAS OF SUPPORT SYSTEMATIC DIVERSIFICATION AT AGRICULTURAL ENTERPRISES

Постановка проблеми. Одним з найважливіших стратегічних напрямів аграрних підприємств є диверсифікація їх діяльності. Суб'єкти підприємництва змушені вишукувати організаційно-економічні заходи стабілізації та розвитку своєї діяльності, розширювати та оновлювати асортименти продукції.

В сучасних умовах існує необхідність подолання кризових явищ у аграрному секторі, що сприятиме відновленню порушених відтворюваних процесів, зростанню ефективності та конкурентоспроможності виробництва за рахунок забезпечення системності диверсифікації діяльності аграрних підприємств. Однак ефективний розвиток диверсифікаційних процесів ускладнюється незадовільним фінансовим станом більшості товаровиробників.

У зв'язку зі зміною кон'юнктури ринку в перехідний період економіки аграрні підприємства тяжіють до організації виробничої діяльності на засадах диверсифікації з метою отримання

додаткового доходу. З одного боку, аграрії скоротили виробництво традиційних для них видів сільськогосподарської продукції, а з іншого – запроваджують нове виробництво.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню наукових і практичних аспектів розвитку диверсифікаційних процесів присвячено праці О. В. Зоренко, М. Д. Корінька, О. О. Лемішка, Н. Г. Маслака, Н. Б. Мельник, М. М. Паламарчука, М. Портера, П. Т. Саблука, Н. І. Степаненко та ін. Серед зарубіжних фахівців, які розглядали вказані питання слід зазначити: І. Ансоффа, Р. Аккофа, П. Друкера, Ф. Котлера, А. Томпсона, Й. Шумпетера та ін. Однак проблема урізноманітнення діяльності аграрних підприємств в умовах змішаної економіки потребує більш детального дослідження. Це і зумовило приділяти більшу увагу диверсифікації як інструменту ефективного використання ресурсів в діяльності аграрних підприємств.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування напрямів забезпечення системності диверсифікації діяльності аграрних підприємств.

Предметом дослідження є сукупність прикладних аспектів диверсифікаційного розвитку аграрних підприємств, здатних поліпшувати соціально-економічну результативність їх діяльності.

Об'єктом дослідження є процес розширення й урізноманітнення діяльності аграрних підприємств різних видів діяльності, послуги, капітал, трудові ресурси. В методологічному й організаційно-методичному відношенні в управлінні підприємством є врахування поступального підвищення ролі та значення його диверсифікаційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах нинішньої соціально-економічної ситуації вітчизняній економіці притаманні характерні особливості, що підвищують роль і значення диверсифікації діяльності. Необхідність активізації аграрних підприємств, створення належних умов праці та проживання на селі диктують важливість багатогалузевого розвитку, зокрема створення нових форм підприємництва та зайнятості сільського населення. У цій ситуації диверсифікація виступає запорукою фінансової стійкості підприємств.

І. Ансофф, розглядаючи поняття "диверсифікація", вказує, що її вибір є доцільним у випадках, коли: новий напрям діяльності обіцяє бути більш прибутковим, ніж розвиток існуючих; наявної інформації недостатньо, щоб бути впевненим у стабільному розвитку існуючого бізнесу; розвиток нового напряму не вимагає значних інвестицій [1].

Поняття диверсифікація, за фінансово-банківським словником, є похідним від пізньолатинського "diversificatio"– зміна, різноманітність, або від латинських "diversus"– різний, віддалений та "facere"– робити [2].

За твердженням О. В. Зоренко, диверсифікація виробництва – об'єктивний економічний процес, закономірність, що викликана ринком, конкуренцією, та покликана за рахунок розширення асортименту товарів, ринків зробити рентабельність підприємства більш стійкою, знизити ризики господарської діяльності [3, с. 7-8].

Н. І. Степаненко диверсифікацію розглядає, як стратегію різних рівнів планування, що представляється засобом реалізації стратегії росту, забезпечення стійкої конкурентної переваги та оптимального використання ресурсів підприємства [4, с. 6-7].

Диверсифікацію ми можемо розглядати як кінцевий результат впровадження нової або вдосконаленої продукції (послуги), організації виробництва, системи його управління з метою одержання різних видів ефекту та забезпечення процесу розширеного відтворення. Під диверсифікаційним процесом розуміється система заходів щодо розширення асортименту вироблених виробів їх освоєння з метою максимізації доходів, впровадження нових видів наданих послуг, що забезпечує економічне зростання та розширене відтворення галузі.

Впровадження диверсифікаційних процесів в аграрних підприємствах дозволяє:

– створити нові додаткові робочі місця в аграрних підприємствах та підвищить їх доходи;

– довести обсяги виробництва продукції рослинництва та тваринництва до рівня, який забезпечить норми їх споживання населенням, а також визначені обсяги експертних поставок;

– виконати комплекс робіт, пов'язаних з виведенням з обробітку малопродуктивних і еродованих земель та вихід на науково-обґрунтований рівень розораності угідь;

– максимально адаптувати технологію та техніку вирощування, обробки та зберігання продуктів, що використовується аграрними підприємствами до вимог світової організації торгівлі;

– стабілізувати та поступово збільшити обсяги виробництва нових видів продукції;

– забезпечити добробут сільського населення та сприятиме відродженню сільських територій.

Аграрні підприємства, прагнучи забезпечити власну ринкову стійкість, можуть здійснювати диверсифікацію, тобто виходити на принципово нові рівні, що не пов'язані з іншими видами діяльності. Крім того, для послуг агросервісних підприємств притаманними є сезонність, а також необхідність дотримання екологічної безпеки, що пов'язано із особливостями сільськогосподарського товаровиробництва.

В Івано-Франківській області було розроблено спеціальну комплексну програму [5], в якій обґрунтовано найважливіші шляхи, напрями й механізми розвитку сільськогосподарської галузі, зумовлені аграрною та земельною реформами. Вони охопили безпосередньо виробничу сферу

(сільськогосподарські галузі), соціальний розвиток, формування ринкової інфраструктури та диверсифікацію виробництва. Хоч програма та її здійснення не в усьому були досконалими, вона стала важливою соціально-економічною й організаційно-методичною основою прогресивних кроків у забезпеченні системності диверсифікації аграрних підприємств.

Розвиток диверсифікаційних процесів належить до позитивних тенденцій у розвитку сільськогосподарських підприємств області, які підвищують коефіцієнт безпеки функціонування агроформувань [6, с. 93-94]. У диверсифікації аграрних підприємств вбачається вибір перспективних напрямів розширення діяльності, досягнення системності, забезпечення раціональної концентрації ресурсів в межах одного підприємства, мінімізація інвестиційних ризиків.

Отже загальним для всіх аграрних підприємств є необхідність нарощення кількості позитивних тенденцій при одночасному створенні умов для їх повнішого, ефективнішого практичного прояву. З іншого боку, всі вони у виробничо-господарській діяльності повинні орієнтуватися на обмеження, а ще краще – на недопущення негативних тенденцій при одночасному зменшенні їх руйнівного прояву.

До чинників, які стримують розвиток диверсифікації діяльності аграрних підприємств належать:

– брак знань, умінь та навичок щодо використання переваг міжгалузевої диверсифікації: недостатньо інформації та технологій застосування агроформуваннями потенційних додаткових або комплексних видів зайнятості, в т.ч. з переробки сировини, обслуговування виробничих процесів, які є основним видом діяльності інших галузей і більш рентабельні у порівнянні з сільськогосподарським виробництвом;

– суттєва відмінність у рентабельності агровиробничих та агропереробних підприємств [7, с. 129].

– недосконалість в організації орендних та земельних відносин.

За твердженням Н.Б. Мельник, для впровадження системності в диверсифікаційних змінах підприємства доцільно сприяти циклічності їх виробничих процесів та галузевої й не галузевої спеціалізації [8].

Наразі ж виправдано обмежитись тим, що подолання не лише минулих втрат, а й недопущення нових ускладнень повинно базуватися на об’єктивній оцінці першоджерел та прорахунків минулого як однієї з базових першооснов розроблення та здійснення системних заходів по якомога швидшому й ефективнішому подоланню недоліків.

Системне проведення диверсифікації покликане забезпечити ефективне функціонування галузі, всіх господарюючих суб’єктів і створення реальних передумов відродження села та поліпшення умов життя у ньому.

Як показує досвід, для того, щоб будь-яка системність, у тому числі така, що стосується диверсифікації розвитку, виправдала своє цільове призначення, вона повинна функціонувати на наступних організаційних принципах:

– дія всіх складових системи повинна проявлятися у визначеному напрямі та забезпечувати формування єдиного, злагодженого механізму функціонування;

– одночасне або в чітко технологічно чи організаційно визначеному порядку включення всіх складових системи у виробничий процес;

– функціонування системи має базуватися на принципах “управління по результатах”, тобто, кожний її елемент повинен на всіх етапах його участі в системі бути націлений на якомога краще й ефективніше досягнення кінцевої мети системи [9, с. 35].

Перспективи розвитку аграрних підприємств дають підстави стверджувати, що їх діяльність у близькій перспективі повинна бути ймовірно переорієнтовано на інші, більш комерційно привабливі, напрями діяльності, особливо це стосується підприємств, що надають послуги по переробці в рослинництві та тваринництві. Підвищення показників розвитку аграрних підприємств головним чином буде зумовлюватися їх здатністю адаптуватися до дії різних чинників, зокрема диверсифікації.

При дослідженні основних напрямів забезпечення системності диверсифікації діяльності необхідно також враховувати, що вона, як система, об’єднує собою велику кількість галузевих, соціальних, економічних та інших підсистем. Кожна з них виконує властиву їй цільову функцію. Особливість дії кожної з них проявляється в тому, що рівень (якість) функціонування кожної даної підсистеми не лише визначає її ефективність, а й впливає на якість функціонування споріднених з нею підсистем – підвищує або, навпаки знижує її. Внаслідок цього формується ситуація, за якої кінцевий результат функціонування системи (у даному випадку – диверсифікаційних процесів) залежить від співвідносності в ній підсистем з різним рівнем індивідуальної ефективності дії кожної з них. Тобто, більша кількість ефективніше організованих підсистем забезпечує вищу ефективність всієї системи диверсифікаційного розвитку. І, навпаки, загальна ефективність системи знижується під впливом негативно діючих підсистем. Тому винятково важливою передумовою досягнення високої ефективності диверсифікації є така його організація, за якої всі без винятку його підсистеми були б організовані якомога краще і діяли з якомога більшою віддачею [6, с 27].

За предметом диверсифікації, що стосується підприємства, на наш погляд, доцільно виділити диверсифікацію виробництва та диверсифікацію капіталу. Якщо, у підприємства є кілька варіантів

диверсифікації виробництва та капіталу, необхідно визначити серед них найбільш прибутковий. При цьому прибутковість різних варіантів диверсифікації виробництва та капіталу, необхідно розраховувати з урахуванням витрат на страхування можливих ризиків. Підприємство може обрати один або кілька варіантів диверсифікації виробництва та капіталу. У разі, якщо підприємство обирає два або більше варіантів диверсифікації, при обмежених фінансових ресурсах, перед ним постає завдання визначення оптимальної суми вкладення капіталу у різні варіанти диверсифікації.

Висновки з проведеного дослідження. Диверсифікаційна діяльність як система здатна забезпечити як мінімальний економічно обґрунтований рівень розвитку аграрного підприємства, так і ринкову його стійкість.

У освоєнні диверсифікаційних процесів передусім повинні бути зацікавлені самі аграрні підприємства, а також всі без винятку державні, в тому числі регіональні, структури управління сільським господарством й органи місцевого самоврядування. Найкращих результатів можна буде досягти за умови, що вивчення й активне поширення кращих надбань сільськогосподарських підприємств, аграрного сектора економіки загалом стане ефективно діючою складовою державної аграрної політики.

Література

1. Андрійчук В. Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку : монографія / В.Г. Андрійчук. – Ніжин : ТОВ "Аспект-поліграф", 2007. – 216 с.

2. Русско-украинский финансово-банковский словарь / Сост. В. Н. Копорулина, Л. В. Копорулина. – Харьков : Фортуна – Пресс, Консум, 1997. – 208 с.

3. Зоренко О.В. Диверсифікація виробництва в аграрній сфері / О. В. Зоренко : автореф. дис. на здоб. наук. ст. к-та. екон. наук: спец. 08.07.02. – Дніпропетровськ – 2006. – 22 с.

4. Степаненко Н.І. Диверсифікація діяльності підприємств аграрного сервісу / Н. І. Степаненко : автореф. дис. на здоб. наук. ст. к-та. екон. наук: спец. 08.00.04. – Житомир – 2008. – 20 с.

5. Комплексна програма соціально-економічного відродження аграрного сектора області. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – 50 с.

6. Шеленко Д.І. Сільськогосподарські підприємства Івано-Франківського Прикарпаття після реформи / Д.І. Шеленко. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. – 180 с.

7. Матковський П.Є. Шляхи диверсифікації діяльності аграрних підприємств регіону / П.Є. Матковський, В.В. Гловацька, Д.І. Шеленко // Інноваційна економіка. – 2012. – № 7. – С. 128-131.

8. Мельник Н.Б. Системність упровадження диверсифікації виробництва сільськогосподарським підприємством / Н.Б. Мельник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pu.if.ua/depart/ Finances/resource/file/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8B8%D0 %BA.pdf.

9. Шеленко Д.І. Проблемні аспекти пореформеного розвитку сільського господарства / Д.І. Шеленко // Агроінком. – 2004. – № 8. – С. 31-35.

References

1. Andriichyk,B.H. (2007), *Kapitalizatsiia silskoho hosoodarstva: stan ta ekonomichne rehyluvannia rozvutky* : [Capitalization of agriculture: state and economic regulation of development], monograph, LTD "Aspekt-polihraf", Nizyn, Ukraine, 216 p.

2. *Ryssko-ukrainskiy finansovo- bankovskiy slovar* (1997), [Russian and Ukrainian finance and banking dictionary], Fortuna, Kharkiv, Ukraine, 208 p.

3. Zorenko, O.V. (2006), "Diversification of production in agricultural sphere", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.07.02, Dnipropetrovsk, Ukraine, 22 p.

4. Stepanenko, N.I. (2008), "Diversification activity of enterprises in agrarian service", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Zytomyr, Ukraine, 20 p.

5. *Kompleksna programa sotsialno-ekonomschnoho vidrodzhennia ahrarnoho sektora oblasti* (2000), [Complex program of socio and economic revival of agrarian sector], "Plai", Ivano-Frankivsk, Ukraine, 50 p.

6. Shelenko, D.I. (2007), *Silskohospodarski pidpryiemstva Ivano-Frankivskoho Prykarpattia pislia reformy* [Agricultural enterprises of Ivano-Frankivsk Precarpathian after the reform], Vydavnycho-dyzainerskyi viddil TsIT, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 180 p.

7. Matkovskyi, P.Ye., Hlovatska, V.V. and Shelenko, D.I. (2012), "The ways of diversification activity of agrarian enterprises of the region", *Innovatsiina ekonomika*, no. 7, 128-131 pp.

8. Melnuk, N.B. "Systemic introduction of diversification production by the agricultural enterprise", available at: http://pu.if.ua/depart/ Finances/resource/file/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8B8%D0 %BA.pdf.

9. Shelenko, D.I. (2007), "Problem aspects of post-reformed development of agriculture", *Ahroinkom*, no. 7-8, pp. 31-35.

УДК 339.137.2

Кухарук А.Д.,
к.е.н., старший викладач кафедри міжнародної економіки
Іванова Т.В.,
к.е.н., старший викладач кафедри міжнародної економіки
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»

ІНДИКАТОРИ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ЯК ПРОЦЕСУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Kukharuk A.D.,
cand.sc.(econ.), senior lecturer of the department of international economics
Ivanova T.V.,
cand.sc.(econ.), senior lecturer of the department of international economics
National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"

INDICATORS OF ACHIEVING THE OBJECTIVES OF RESTRUCTURING AS THE PROCESS OF ENHANCING THE ENTERPRISE'S INTERNATIONAL COMPETITIVENESS

Постановка проблеми. Глобальна економічна криза, зокрема, загострення політичних та економічних проблем в Україні, справляє значний негативний вплив на зовнішньоекономічні зв'язки підприємств різних видів економічної діяльності. Протягом останніх років посилюється значимість вирішення наукових завдань щодо розробки дієвих заходів з реструктуризації окремих елементів підприємства як системи. Це викликано тим, що реструктуризація може виступати одним із засобів забезпечення міжнародної конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. Проте підвищений рівень невизначеності при плануванні управлінської діяльності ускладнює розробку дієвих реструктуризаційних заходів. Це спричинює складність оцінювання ефективності реструктуризації як процесу, зокрема, визначення рівня досягнення цілей реструктуризації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Внесок у формування теоретичних засад і прикладних рекомендацій з реструктуризації підприємств здійснили такі дослідники, як Д.О. Баюра, М.М. Берест, А.І. Бєлова, Є.І. Булєєв, В.О. Гусєв, С.Б. Довбня, І.М. Кирчата, Г.Т. Костромін, Д.М. Стеченко та ін.

Науковці приділяють увагу розвитку наукових положень щодо визначення сутності [2; 3], узагальнення форм, видів [4; 8; 10] та напрямів [3; 5; 6] реструктуризації. Значну увагу приділено у роботах Д.О. Баюри [1], І.М. Кирчатої [7], Г.Т. Костроміна [9] дослідженню взаємозв'язку між процесами реструктуризації та підвищенням ефективності функціонування підприємства та посилення рівня його конкурентного потенціалу. В.О. Гусєв [5] досліджує теоретико-методологічне й інституціональне забезпечення інноваційно-інвестиційної складової реструктуризаційних змін на промислових підприємствах та у промисловому комплексі України в цілому. Тобто, науковцями сформовано теоретичні засади та методичний інструментарій формування науково обґрунтованого та дієвого механізму реструктуризації промислових підприємств.

Разом з тим, залишаються не достатньо дослідженими питання щодо визначення цілей реструктуризації підприємства та оцінювання рівня їх досягнення у контексті забезпечення міжнародної конкурентоспроможності підприємства, що обумовлює актуальність теми статті.

Постановка завдання. Метою статті є розвиток наукових положень щодо оцінювання рівня досягнення цілей реструктуризації як процесу забезпечення високого рівня міжнародної конкурентоспроможності підприємства. Досягнення мети забезпечується вирішенням наступних завдань:

- конкретизація центрів уваги управлінця у процесі розробки заходів з реструктуризації підприємства;
- узагальнення напрямів проведення реструктуризації підприємства на основі визначення її цілей;
- визначення індикаторів досягнення цілей реструктуризації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Задля підвищення рівня інформативності даного дослідження важливо конкретизувати зміст поняття «реструктуризація підприємства».

А.І. Бєлова у роботі [3] зазначає, що не зважаючи на наявність різних підходів до трактування сутності поняття реструктуризація, існує певна схожість усіх підходів, яка виявляється у тому, що

процеси реструктуризації розглядаються як система цілеспрямованих заходів з розвитку певного об'єкта, що «…убезпечує активізацію діяльності в межах операційної, технологічної, інноваційної, інформаційної, виробничо-господарської та зовнішньоекономічної компоненти реального сектору регіональної економіки України задля забезпечення його збалансованого функціонування» [3].

Під реструктуризацією підприємства у даному випадку розуміється сукупність змін структур на підприємстві, які забезпечують стабільність його конкурентних переваг на внутрішньому та міжнародних ринках в умовах мінливості зовнішнього середовища, проводяться на основі визначення їхньої доцільності, а також для запобігання чи подолання кризових явищ.

Під час розробки проекту з реструктуризації промислового підприємства варто враховувати важливі характеристики та ознаки його діяльності. Тобто, при розробці реструктуризаційних заходів, початковими центрами уваги керівника підприємства слід вважати:

- сферу діяльності підприємства: доцільно визначитися з особливостями маркетингової діяльності підприємства на ринках з метою проведення ефективного аналізу та визначення можливостей подальшого розвитку цього підприємства;
- цілі діяльності підприємства: при плануванні та проведені заходів з реструктуризації саме від визначених цілей залежать напрями подальшого розвитку підприємства. Цілевизначення надає можливість вищому керівництву визначитися з подальшим функціонуванням підприємства з урахуванням розроблених реструктуризаційних заходів.
- методи досягнення цілей: на основі запропонованих методів здійснюють вибір альтернативних напрямів реалізації заходів з реструктуризації. Необхідно зазначити, що вибір методів для досягнення цілей залежить від результатів виробничо-комерційної діяльності підприємства та обмежень у використанні ресурсів.

Серед основних цілей (очікуваних результатів) реструктуризації науковцями [2] визначається забезпечення швидкого реагування підприємства на кризові явища, підвищення вартості бізнесу та ефективності виробництва, забезпечення економічного зростання підприємства та високого рівня його конкурентоспроможності.

При цьому процес розробки та реалізації реструктуризаційних заходів на підприємстві супроводжується виникненням низки проблем, викликаних специфікою діяльності суб'єкта господарювання в умовах нестабільності та невизначеності. Так, І.М. Кирчата та О.М. Шершенюк у роботі [7, с. 11] зазначають, що основними актуальними проблемами реструктуризації сьогодні є наступні: проблема обґрунтування необхідності реструктуризації на основі діагностики його конкурентного потенціалу; підготовка самого процесу реструктуризації; адаптація підприємства до конкурентних умов; проблема розвитку конкурентного потенціалу; збереження конкурентної стійкості.

Необхідність наукового обґрунтування методики вирішення зазначених вище проблем актуалізує питання щодо розробки переліку індикаторів досягнення цілей реструктуризації. Зокрема, доцільною є конкретизація індикаторів досягнення таких цілей за різними напрямами реструктуризації. В основу розробки такого переліку покладено принцип відповідності отриманих результатів реструктуризації очікуваним результатам, а також положення про те, що реструктуризацію можна розглядати як процес підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства.

У загальному розумінні цілі реструктуризації підприємства можуть бути наступними: побудова ефективної організаційної структури підприємства; оптимізація бізнес-процесів; збільшення прибутковості бізнесу; зниження вірогідності банкрутства; оптимізація фінансових потоків; підвищення інвестиційної привабливості підприємства; ефективне використання ресурсів; підвищення рівня конкурентоспроможності продукції; досягнення стійких конкурентних переваг на внутрішньому та міжнародному ринках.

Г.Т. Костромін у роботі [9, с. 48-49], виділяючи оперативну та стратегічну реструктуризацію, зазначає, що основними завданнями оперативної є: встановлення платоспроможності підприємства на даний момент часу; створення економічних та фінансових умов для стійкого функціонування підприємств у довгостроковому періоді та забезпечення конкурентоздатності продукції; створення умов для інвестиційної привабливості підприємства. При цьому основними завданнями стратегічної реструктуризації вважаються наступні: залучення інвестицій для підвищення конкурентоспроможності підприємств, закріплюючі його позиції на ринку товарів та продукції, поліпшення виробничої діяльності.

Згідно результатів дослідження [6, с. 42-43], усі цілі реструктуризації можна розподілити на такі види: економічні; фінансові; соціальні; управлінські; структурні; виробничі; техніко-технологічні. Відповідно, напрями реалізації реструктуризаційних заходів на підприємстві доцільно визначити в межах досягнення таких цілей. За кожним напрямом реструктуризації пропонується визначення окремої групи індикаторів досягнення цілей реструктуризації.

Досягнення зазначених цілей може здійснюватися в рамках наступного:

- формування можливості виживання підприємства на ринку;
- досягнення економічного зростання та ефективності функціонування підприємства;
- забезпечення високого рівня міжнародної конкурентоспроможності підприємства;

Кінцевою метою реструктуризації підприємства можна вважати досягнення та утримання ним стабільних конкурентних переваг (постійного перевищення значень показників діяльності підприємства над показниками діяльності конкурента за різними складовими конкурентоспроможності у довгостроковому періоді часу). Конкретизація різних видів цілей та кінцевої мети реструктуризації обумовлює визначення наступних індикаторів їх досягнення (рис. 1).

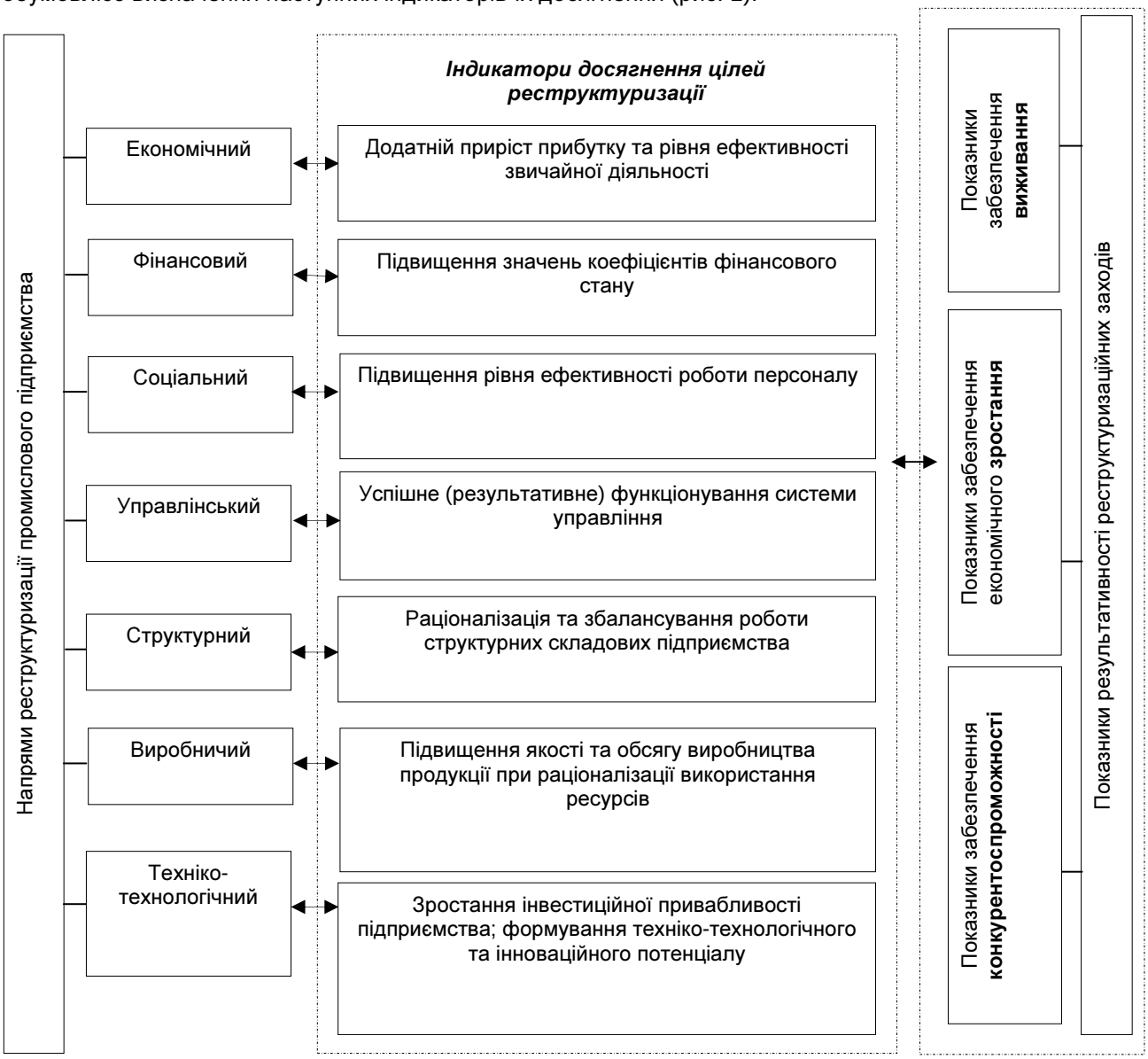

Рис. 1. Напрями, індикатори та групи показників результативності реструктуризації підприємства

Джерело: узагальнено та доповнено авторами на основі [3; 6; 7; 9; 10])

Виділення індикаторів досягнення цілей реструктуризації за різними напрямами, які зазначено на рис. 1, надає можливість визначати наявність позитивних змін, викликаних на підприємстві внаслідок проведення реструктуризаційних заходів. Також слід відмітити, що позитивні зміни можуть оцінюватися за допомогою певної групи показників (забезпечення виживання; забезпечення економічного зростання; забезпечення конкурентоспроможності), залежно від виду реструктуризації та/або етапу подолання проблем функціонування підприємства.

Одиничні показники, які формують зазначені групи, – це відносні величини порівняння фактичних значень показників із плановими або з еталонними значеннями. Еталонні значення може бути встановлено на основі аналізу середньогалузевих показників діяльності підприємств або на основі аналізу вибірки показників власної діяльності за певний період часу.

Досягнення цілей реструктуризації сприятиме підвищенню міжнародної конкурентоспроможності підприємств, зокрема за рахунок:

- розвитку підприємств за рахунок розроблення та впровадження нових видів продукції, технологій;

- оновлення техніко-технологічної бази промислових підприємств;
- запровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій;
- використання новітніх розробок вітчизняних підприємств, що сприятиме міжнародній кооперації та інтеграції;
- залучення висококваліфікованого персоналу;
- створення інноваційних структур, таких як: бізнес-інкубатори, наукові парки, інноваційні та венчурні фонди, що забезпечить створення продукції, яка буде конкурентоспроможною на міжнародних ринках;
- орієнтації на певні сегменти зовнішнього ринку, де підприємства зможуть реалізовувати свої конкурентні переваги.

Отже, забезпечення міжнародної конкурентоспроможності промислових підприємств є основою сталого розвитку держави в умовах глобалізації.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження вирішено наукове завдання з розвитку наукових положень щодо оцінювання рівня досягнення цілей реструктуризації як процесу підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства. Запропоноване визначення поняття «реструктуризація підприємства» враховує прямий вплив процесу реструктуризації на рівень конкурентоспроможності підприємства, а саме, на досягнення ним стабільних конкурентних переваг. Узагальнено напрями, індикатори та групи показників результативності реструктуризації підприємства, які доцільно враховувати при оцінюванні дієвості заходів з реструктуризації. Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання при плануванні, розробці, впровадженні та оцінюванні реструктуризаційних заходів керівниками підприємств різних видів діяльності.

Перспективним напрямом подальших досліджень є виявлення кількісного та якісного впливу проведення реструктуризації у різних напрямах на конкурентний потенціал підприємства та на можливість досягнення ним стійких конкурентних переваг.

Література

1. Баюра Д.О. Корпоративна реструктуризація як чинник підвищення ефективності корпоративного управління / Д.О. Баюра // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. – К. : НДЕІ, 2008. – № 12. – С. 3–7.

2. Берест М.М. Критичний аналіз змісту поняття «реструктуризація» [Електронний ресурс] / М.М. Берест, М.Є. Косінова. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/3_ANR_2012/Economics/10_99767.doc.htm.

3. Бєлова А.І. Визначення пріоритетних напрямів реструктуризації регіональних промислових комплексів держави [Електронний ресурс] / А.І. Бєлова // Ефективна економіка: наук. журн. – 2012. – № 4. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2217

4. Булєєв І.П. Деякі аспекти теорії реструктуризації підприємств / І.П. Булєєв, Ю.М. Могилов / Економіка промисловості : наук.-пр. журн. – Донецьк, 2004. – № 5. – С. 131–136.

5. Гусєв В.О. Імперативи і основні напрями інноваційної реструктуризації промислового комплексу України [Електронний ресурс] / В.О. Гусєв // Державне управління: теорія та практика. – К., 2008. – № 1. – Режим доступу: http://www.academy.gov.ua/ej/ej7/docpdf/gusev.pdf.

6. Довбня С.Б. Методические основы и направления реструктуризации предприятий в промышленности : моногр. / С.Б. Довбня. – Днепропетровск: Наука и образование, 2002. – 312 с.

7. Кирчата І.М. Реструктуризація підприємства на основі розвитку його конкурентного потенціалу / І.М. Кирчата, О.М. Шершенюк // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва : зб. наук. пр. – Харків: Вид-во ХНАДУ, 2012. – № 1. – С. 9–13.

8. Комар Н.Г. Концепція побудови механізму реструктуризації підприємств / Н.Г. Комар // Бізнес Інформ : наук. журн. – Харків: Інжек, 2014. – № 10. – С. 260–267.

9. Костромін Г.Т. Реструктуризація підприємств як необхідна умова забезпечення їх інвестиційної привабливості, життєдіяльності та конкурентоспроможності / Г.Т. Костромін // Вісник економічної науки України : наук. журн. – Донецк, 2012. – № 2. – С. 47–50.

10. Стеченко Д.М. Системний підхід до класифікації видів реструктуризації підприємств і створення механізму її планування та здійснення / Д.М. Стеченко, О.С. Омельченко // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» : зб. наук. пр. – К. : ВД ЕКМО, 2014. – Вип. 11. – С. 22–28.

References

1. Baiura, D. (2008), "Corporate restructuring as a factor of increasing the efficiency of corporate governance", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini,* no. 12*,* pp. 3–7.

2. Berest, M. and Kosinova, M. (2012), "Critical analysis of the concept "restructuring", available at: http://rusnauka.com/3_ANR_2012/Economics/10_99767.doc.htm.

3. Belova, A. (2012), "Identify the priority areas restructuring of the state of regional industrial function conplex", *Efektyvna ekonomika*, no. 4, available at: http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2217.

4. Bulieiev, I. and Mohylov, Yu. (2004), "Some aspects of the theory of restructuring the enterprise", *Ekonomika promyslovosti*, no. 5, pp. 131–136.

5. Husiev, V. (2008), “Imperatives and the main directions of Ukrainian industrial complex innovation restructuring”, *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka,* no. 1, available at: http://academy.gov.ua/ej/ej7/docpdf/gusev.pdf.

6. Dovbnia, S. (2002), *Metodicheskiye osnovy i napravleniya restrukturizatsii predpriyatiy v promyshlennosti* [Methodological bases and directions of restructuring the enterprises in the industry], monograph, Nauka i obrazovaniye, Dnepropetrovsk, Ukraine, 312 p.

7. Kyrchata, I. and Shersheniuk, O. (2012), “Restructuring of the enterprise on the basis of its competitive potential”, *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpryiemnytstva,* no. 1, pp. 9–13.

8. Komar, N. (2014), “The conception of building a mechanism of restructuring the enterprise”, *Business Inform*, no. 10, pp. 260–267.

9. Kostromin, H. (2012), “Restructuring of enterprises as condition of providing of them is needed investment attractiveness, vital functions and competitiveness”, *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 2, pp. 47–50.

10. Stechenko, D.M. and Omelchenko, O.S. (2014), “Systems approach to the enterprise restructuring kinds classification and planning and implementation mechanism elaboration”, *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskyi politekhnichnyi instytut»,* issue 11, pp. 22–28.

УДК 631.11: 330

Гурмак Н.Д.,
аспірант*
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ПОСЕРЕДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ І ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Hurmak N.D.,
graduate student
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

AGRICULTURAL ENTERPRISES' INTERMEDIARY ACTIVITY: ESSENCE AND ECONOMIC VALUE

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки України однією з важливих проблем є існування в агропромисловому секторі значної кількості посередницьких структур, що спричиняє вагомий вплив на ефективність діяльності його суб’єктів. До таких суб’єктів відносяться сільськогосподарські підприємства, які в результаті несуть економічні втрати. Це зумовлено тим, що посередники аграрного ринку встановили контроль над ціновою ситуацією на ринку, логістичним забезпеченням виробників, перенесли в поле своєї функціональності маркетингові інструменти, які повинні бути під контролем підприємств-виробників сільськогосподарської продукції. Контролювання аграрного ринку посередницькими формуваннями спричинили безпорадність підприємств-виробників у сфері ведення ефективної маркетингової діяльності. Така ситуація зумовлює і певні негативи для держави, адже таким чином стримується розвиток АПК, який є одним з бюджетоутворюючих елементів економіки держави.

У результаті існування такої проблематики виникає потреба в пошуку нових шляхів розвитку ефективної маркетингової системи сільськогосподарських підприємств, яка б акумулювала в собі всі ті функціональні складові, котрі зараз притаманні посередницьким структурам аграрного ринку. Тобто, мається на увазі перенесення у поле діяльності агроформувань тих функцій, які зараз виконують торгово-посередницькі суб’єкти. Задля пошуку способів вирішення даної проблеми варто для початку чітко визначити сутність поняття посередницької діяльності та її складових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями визначення сутності та ролі посередництва й удосконалення маркетингової, збутової та логістичної систем підприємств АПК займались такі вітчизняні науковці, як В.В. Апопій, М.І. Бєлявцев, Т.В. Боровик, О.Г. Вознесенський, Н.А. Грецька, І.М. Грищенко, О.І. Гуторов, Н.І. Діденко, М.В. Дубініна, Ю.Н. Кашуба, Т.В. Косарева, Н.Ф. Павленчик, Ю.В. Пономарьов, Т.О. Примак, Н.В. Прозорова, М.І. Савлук, І.О. Соловйов, Н.І. Трішкіна, Л.О. Франченко, В.М. Ціхановська, О.М. Ціхановська, О.М. Швиденко, Я.С. Янишин та ін. Проте, як правило, дослідження даних питань розглядалось відокремлено, а не в комплексному та

* *Науковий керівник: Якубів В.М. – д.е.н., професор*

системному вираженні, що зумовлює необхідність подальшого додаткового дослідження даних питань та розкриття проблематики розвитку маркетингової системи в сільськогосподарських підприємствах.

Постановка завдання. Основною метою даного дослідження виступає об'єднання понять маркетингової, логістичної та збутової діяльності сільськогосподарських підприємств задля чіткого розуміння сутності посередницької діяльності та її складових. Потреба в такому узагальненні виникає через значний вплив посередницьких структур на ефективність діяльності підприємств-виробників сільськогосподарської продукції та часткове дублювання їх функцій. Адже саме посередники аграрного ринку здійснюють комплекс маркетингових, збутових та логістичних заходів. В результаті чого підприємство-виробник втрачає контроль над всім шляхом просування виготовленого товару до кінцевого споживача. Тому, для підвищення ефективності загальногосподарської діяльності аграрних підприємств потрібно здійснити перенесення перелічених вище складових у сферу діяльності агроформувань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для більш повного обґрунтування поняття посередницької діяльності аграрних підприємств варто, перш за все, визначити сутність самої посередницької діяльності, а також її функціональних складових – маркетингу, збуту та логістики, з їхніми особливостями, які характерні для підприємств агросфери.

Згідно ГК України (Г. 31, ст. 295., п. 1), «комерційне посередництво (агентська діяльність) є підприємницькою діяльністю, що полягає в наданні комерційним агентом послуг суб'єктам господарювання при здійсненні ними господарської діяльності шляхом посередництва від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє» [1]. Визначення, яке подається законодавством, на нашу думку, є таким, що недостатньо розкриває все поле діяльності посередницьких структур, адже висвітлює його лише у формі агентської діяльності, яка здійснюється за рахунок, в інтересах та від імені суб'єкта господарювання (в даному випадку підприємства-виробника) та без можливості посередника реалізовувати власну стратегію. Таке визначення значно звужує функціональну сферу посередницьких структур та не враховує всіх можливих варіантів їхньої діяльності.

Н.Й. Ткачук вважає, що «торговельні посередники – це суб'єкти незалежного і специфічного бізнесу, які здійснюють свою діяльність на основі таких принципів: рівноправність сторін, тобто партнерські взаємовідносини посередника з виробниками і споживачами продукції, що передбачає альтернативність вибору контрагентів господарських зв'язків, однакову відповідальність за порушення умов договорів; підприємливість, що означає господарську кмітливість, зацікавленість у реалізації резервів, винахідливість у вирішенні конкретних завдань; оперативність, що передбачає мобільність, динамічність і своєчасність виконання завдань постачально-збутової діяльності; обслуговування контрагентів, тобто діяльність, яка випливає з їхніх потреб, надання їм комплексу послуг; економічна зацікавленість суб'єктів господарювання в організації опосередкованих каналів розподілу; комерційні засади діяльності, тобто ділова активність, виходячи з потреби отримання посередником достатнього прибутку; договірні засади взаємовідносин із контрагентами» [2]. Загалом, наведене вище визначення обширно описує основні характеристики посередницького підприємства, але, на нашу думку, не розкриває функції, які ним виконуються та не виділяє основну відмінність посередника від звичайної підприємницької діяльності, адже як посередник, так і підприємство-виробник можуть бути охарактеризовані за наведеними вище критеріями. Тому, у даному визначенні не вистачає чіткого розмежування посередницьких структур від інших форм ведення бізнесу.

О.В. Амуржуєв розглядає торгово-посередницьку діяльність «як підприємницьку діяльність юридичних або фізичних осіб по забезпеченню комерційних операцій, або як стадію обороту товарів та послуг» [3]. Дане визначення недостатньо розкриває всю сутність та функціональну сферу діяльності посередницьких компаній, включаючи до неї лише торговельні операції, що значно звужує поняття посередництва.

Н.І. Трішкіна вважає, що «торговельне посередництво – обов'язковий елемент ринку. Підприємства використовують посередників для найбільш кваліфікованого забезпечення зручності придбання продукції за факторами часу, місця, форми і власності; зниження витрат на реалізацію продукції або здійснення операцій з матеріально-технічного забезпечення виробництва; зниження рівня запасів готової продукції або необхідних матеріально-технічних ресурсів; зменшення кількості постачально-збутових операцій; кращого контактування зі споживачами або постачальниками – банками, транспортними, складськими, експедиторськими, страховими фірмами, іншими суб'єктами сфери товарного обігу; досягнення високої оперативності реакції на зміни ринкової кон'юнктури; підвищення ступеня конкурентоспроможності товарів; забезпечення доступу до первинної ринкової інформації» [4]. У вище наведеному тлумаченні поняття торговельного посередництва описано лише мету використання посередницьких послуг з боку підприємства-виробника, без виділення основних особливостей діяльності та функцій, якими оперує посередник.

За М. І. Бєлявцевим, «посередництво в товарному обороті – це виконання спеціалізованими підприємствами, організаціями чи окремими особами спеціальних функцій для сприяння налагодженню комерційних взаємовідносин виробників і споживачів на товарному ринку» [5].

С.М. Гелка до торгово-посередницьких фірм відносить «фірми, що з юридичного і господарського погляду не залежать від виробника або споживача товару (сюди, звичайно не входять філії або дочірні товариства промислових компаній). Вони діють заради одержання прибутку, що створюється або як різниця між цінами, за якими вони купують і продають товар, або як винагорода за послуги» [6].

На думку Т.О. Примак, «посередник – юридична або фізична особа, яка виконує функції зведення суб'єктів ринку для обміну товарами, послугами та інформацією» [7].

І.М. Грищенко під посередництвом розуміє «вид підприємницької діяльності, який забезпечує процес руху товарів і послуг від виробника до споживача. Посередник є проміжною ланкою між виробником і споживачем. Його головне завдання – поєднати дві зацікавлені сторони та сприяти укладенню угоди між ними про купівлю-продаж певного виду товару» [8]. Виходячи з цього, Грищенко І.М. сутність посередництва визначає у «наданні послуг двом сторонам: одній з них надається послуга щодо передачі виробленої продукції, а іншій – послуга з її придбання» [8].

Наведені вище визначення, на нашу думку, зосереджують увагу на тому, що діяльність посередника полягає лише в сфері комерційних взаємовідносин, описуючи його як суб'єкт, що забезпечує комунікацію виробника та споживача, чи виробника та постачальника, не враховуючи весь спектр можливих функцій, які можуть виконуватись посередниками, а саме функції логістичного супроводу, виконання маркетингових досліджень ринку, інформаційне забезпечення виробника, пошук нових сегментів ринку та ін.

Проаналізувавши описані вище тлумачення поняття посередницької діяльності, можна зробити висновок про неповне розкриття даного визначення, адже частина авторів розглядає посередницькі структури як лише залежні від виробника, якого посередник представляє та діє лише від імені свого клієнта, не маючи можливості здійснювати діяльність у власних інтересах. А решта авторів, навпаки, занадто розширює дане поняття, вважаючи, що посередник не залежить ані від виробника, ані від споживача продукції, а лише регулює процес товароруху.

Перший варіант представлення сутності посередницької діяльності вважаємо не повністю вірним, адже посередник цілком має право на здійснення діяльності від власного імені з метою розвитку та розширення діяльності й власних інтересів, так як може здійснювати дослідження ринку з метою пошуку нових сегментів ринку, мати у власності рухоме та нерухоме майно (торгові приміщення, склади, обладнання, транспорт та ін.), що вже свідчить про здійснення діяльності у власних інтересах, а не лише представляючи господарюючого суб'єкта-виробника.

Другий варіант визначення сутності поняття посередництва, навпаки, занадто розширено подає пояснення посередницької діяльності, вважаючи, що вона є незалежною ані від виробника, ані від споживача. Таке трактування теж розглядаємо як не зовсім правильне, адже, як відомо, будь-яка організація є відкритою системою, яка існує в економічному просторі у постійній взаємодії та взаємозалежності з іншими елементами (держава, контрагенти, конкуренти, постачальники, міжнародні організації та ін.) та перебуває під впливом як внутрішнього, так і зовнішнього середовища.

Узагальнюючи існуючі визначення сутності поняття, вважаємо, що посередницька діяльність – це діяльність, спрямована на налагодження торгово-комерційних зв'язків між учасниками ринку стосовно надання певного спектру послуг чи обміну товарами, яка включає в себе проведення маркетингової діяльності (наприклад, пошук контрагентів), логістичного забезпечення товароруху (складування, транспортування) чи надання послуг, а також організацію збуту, дослідження ринку та інформаційно-консалтингові послуги та іншу супутню діяльність, з метою повного задоволення потреб споживачів та отримання прибутку.

Стосовно визначення посередницької діяльності сільськогосподарських підприємств, то відокремлено це поняття раніше не визначалось. Воно є частково висвітленим у поняттях агромаркетингової кооперації, поняттях формування агрологістичних центрів, кооперації в сільському господарстві. Проте дані поняття складають лише частину функцій посередництва, які може здійснювати сільськогосподарське підприємство з використанням кооперації, та яке частково, а в деяких випадках повністю, перенесено в поле діяльності посередницьких структур сільськогосподарського ринку. Тому, варто запропонувати більш точне та зрозуміле визначення посередницької діяльності сільськогосподарських підприємств, яке можна представити у схематичному вигляді (рис. 1).

Наведена на рис. 1 схема показує, що посередницька діяльність агроформувань містить в собі такі складові, як агромаркетинг, збутова діяльність та агрологістика. Шляхами здійснення даного виду діяльності може бути або самостійне виконання підприємством перерахованих вище функцій, без інтеграції з іншими суб'єктами ринку, але з можливим використанням в одній або кількох сферах посередницьких структур. У випадку, якщо підприємство, виходячи з власних можливостей, вважає доцільним виконувати самостійно маркетингові, логістичні та збутові функції, то воно цілком може перенести цю діяльність на себе, не залучаючи при цьому ринкових посередників. Другим шляхом виконання посередницьких функцій може слугувати кооперація з іншими суб'єктами ринку, тобто підприємствами-виробниками сільськогосподарської продукції. Цей шлях обирається у випадку неспроможності підприємства самостійно виконувати перелічені функції (це може стосуватись малих

підприємств-виробників). У цьому випадку також можливий варіант, коли підприємство кооперується лише в одній сфері, а в інших використовує або посередників, або переносить їх в своє функціональне поле. Наприклад, виробник кооперується з іншим підприємством з метою спільної маркетингової діяльності; у свою чергу, задля логістичного забезпечення він використовує посередницьку структуру; а функцію збуту виконує самостійно.

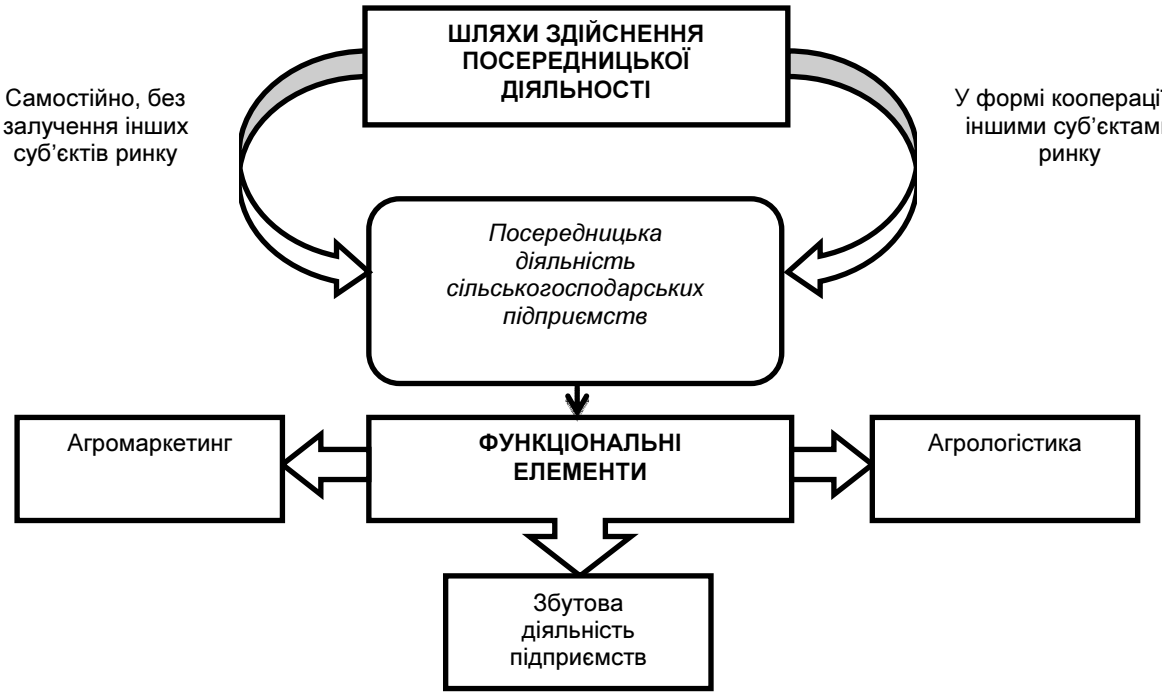

Рис. 1. Шляхи здійснення та складові посередницької діяльності сільськогосподарського підприємства

Джерело: розроблено автором

Елементною складовою посередницької діяльності є маркетингова діяльність, яку посередник може виконувати частково (пошук та підтримання зв'язків з контрагентами, проведення маркетингових досліджень та ін.), або повністю (рекламна діяльність, розробка нового товару та ін.)

Сутність аграрного маркетингу полягає у «виконанні всіх бізнес-заходів по переміщенню продуктів, починаючи з сільськогосподарського виробництва і закінчуючи споживанням даного продукту» [9]. Тобто, можна вважати, що «аграрний маркетинг – це не просто продаж товару з метою отримання прибутку, а весь комплекс постачання, який містить в собі елементи капіталу, такі як земля, праця, ресурси, обладнання,транспорт, реклама, інформація та інше» [9].

На думку Ю. В. Пономарьова, «логістика – це процес управління достатнім та ефективним (з погляду витрат та часу перебігу) потоком сировини, матеріалів, незавершеного виробництва, готової продукції, послуг, фінансів та супроводжувальної інформації від місця виникнення цього потоку до місця його споживання (включаючи приймання, відправлення, внутрішнє й зовнішнє переміщення) з метою повного задоволення потреб споживачів» [10, с. 38].

Т.В. Косарева вважає, що «агрологістика – це частина процесу в агроланцюзі постачання, у ході якого здійснюються планування, реалізація і контроль за тим, наскільки продуктивно й ефективно проходить потік і зберігання товарів (послуг), відповідної інформації в агропромисловому комплексі від точки виникнення до точки споживання, заради задоволення потреб споживачів» [11].

Л.В. Шульга збутову діяльність розглядає як «цілісний процес, що охоплює планування обсягу реалізації товарів із урахуванням рівня прибутку, що очікується; пошук і обрання найкращого покупця; проведення торгів, включаючи встановлення ціни відповідно до якості товару та попиту; виявлення й активне використання факторів, здатних прискорити збут продукції та збільшити прибуток від реалізації» [12].

Отже, можна констатувати, що основна відмінність збутової діяльності від маркетингової полягає в тому, що маркетинг спрямований на пошук потреб та бажань споживача стосовно функцій та якостей товару, який буде виготовлений у певній кількості, що зумовлено попитом, котрий попередньо виявлений за допомогою маркетингових досліджень. А збутова діяльність полягає в пошуку конкретного споживача, котрий виявить бажання придбати певну кількість продукції, яка вже була попередньо вироблена, тобто формує канали збуту. Логістика, в свою чергу, відповідає за

процес переміщення товару (послуги) від безпосереднього виробника до конкретного споживача. Всі три наведені види діяльності відповідають за певну сферу в загальній діяльності підприємства.

На даний час перераховані вище елементи господарської діяльності не завжди здійснюються саме сільськогосподарськими підприємствами. Ці функції повністю, або частково перенесені на суб'єкти посередницької діяльності, що має значний негативний вплив на ефективність діяльності виробників сільськогосподарської продукції. Така ситуація зумовлена тим, що в період належності України до СРСР (до 90-х років XX ст.) економіка країни була жорстко контрольована владою, тобто централізована, що стосувалось і сільського господарства. А, отже, весь процес від виготовлення до кінцевого постачання (товароруху) продукції сільськогосподарських підприємств контролювався державними органами. Такий контроль не викликав потреби у виробників сільськогосподарської продукції у формуванні власних маркетингових відділів, налагодженні системи збуту продукції та логістичної діяльності, адже всі ці функції були заздалегідь визначені державою, що стосувалось також і ціни на сільськогосподарські товари. Така ситуація сформувала повну відсутність навиків, знань і досвіду щодо налагодження ефективного процесу товароруху виготовленої продукції. У результаті переходу від централізованої планової економіки до ринкової сформувалась складна ситуація для підприємств-виробників, які були позбавлені інформації щодо чітких каналів збуту.

Таким чином, ринкова економіка забезпечила сприятливі умови для утворення великої кількості посередників на сільськогосподарському ринку, які скуповували продукцію у виробників за найнижчими цінами, а при цьому отримували максимальні прибутки. Така проблема є актуальною й досі, що підтверджується тим, що частка посередників на ринку сільськогосподарської продукції складає близько 90 % ринку. Тому важливим є формування у підприємств-виробників ефективної системи посередницької діяльності (поєднання маркетингової, збутової та логістичної функцій) з елементами кооперації. Утворення даної системи зумовить зменшення кількості посередників на ринку сільськогосподарської продукції і дозволить підприємствам-виробникам встановити контроль над процесом поставки виготовленої продукції до кінцевого споживача. Такий контроль надасть виробникам сільськогосподарської продукції можливість отримати повну інформацію стосовно виготовленого товару, рівня задоволеності ним з боку споживача, його недоліків, рівня попиту на цей товар й потреби в ньому. Адже на даний час виробники сільськогосподарської продукції є включеними лише до процесу виробництва і не мають можливості прослідкувати весь цикл постачання продукту та не отримують найважливішу інформацію, потрібну для подальшої ефективної діяльності – думку споживача.

Виходячи з описаного вище, сутність посередницької діяльності сільськогосподарських підприємств полягає в поєднанні функцій агромаркетингу, збутової діяльності сільськогосподарських підприємств й агрологістики з метою утворення цілісної системи постачання виготовленого товару до кінцевого споживача, без використання послуг посередників сільськогосподарського ринку, або з їх мінімальним залученням, без втрати контролю над процесом доставки товару до споживача і з можливістю використання елементу маркетингової, логістичної або збутової кооперації сільськогосподарських підприємств.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, система посередницької діяльності акумулює в собі поєднання функціонального поля маркетингу, логістики та збутової діяльності, які є характерними для сфери діяльності посередницьких структур сільськогосподарського ринку. Поступове перенесення функцій посередницьких структур в поле діяльності виробників сприятиме підвищенню ефективності їхньої загальногосподарської діяльності та забезпечить новий рівень конкурентоспроможності на ринку.

Література

1. Господарський кодекс України від 03.01.2015 // Відомості Верховної Ради, 2015, № 18-22, ст. 144.
2. Ткачук Н.Й. Роль торгово-посередницької діяльності у сучасних умовах [Електронний ресурс] / Н.Й. Ткачук, В.В. Гутафель. – Режим доступу: http://intkonf.org/tkachuk-ny-gutafel-vv-rol-torgovelno-poserednitskoyi-diyalnosti-u-suchasnih-umovah/.
3. Амуржуев О.В. Организационно-экономические основы посредничества на товарном рынке / О.В. Амуржуев. – М. : Акад. нар. хозяйства при правительстве РФ, 1993. – 48 с.
4. Трішкіна Н.І. Роль маркетингу в активізації торговельного посередництва на ринку України [Електронний ресурс] / Н.І. Трішкіна. – Режим доступу: http://oldconf.neasmo.org.ua/node/489.
5. Бєлявцев М.І. Інфраструктура товарного ринку [Електронний ресурс] / М.І. Бєлявцев, Л.В. Шестопалова. – Режим доступу: http://westudents.com.ua/knigi/267-nfrastruktura-tovarnogo-rinku-blyavtsev-m.html.
6. Гелка С.М. Вплив схем торгово-посередницьких операцій на зовнішніх ринках на платоспроможність та прибутковість торгово-посередницьких підприємств [Електронний ресурс] / С.М. Гелка. – Режим доступу: http://intkonf.org/gelka-sm-vpliv-shem-torgovo-poserednitskih-operatsiy-na-zovnishnih-rinkah-na-platospromozhnist-ta-pributkovist-torgovo-poserednitskih-pidpriemstv.
7. Примак Т.О. Маркетинг [Електронний ресурс] / Т.О. Примак. – 2004. – Режим доступу: http://readbookz.com/books/146.html.
8. Грищенко І.М. Маркетингові основи комерційного посередництва : навч. посіб. / І.М. Грищенко. – К. : Грамота, 2006. – 304 с.
9. Robert G. Roy. Agricultural marketing [Electronic resource] / Robert G. Roy // The Encyclopedia of Saskatchewan: science and technology. – Access mode: http://esask.uregina.ca/entry/agricultural_marketing.html.

10. Пономарьов Ю.В. Логістика : навч. посіб. / Ю. В. Пономарьов. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 192 с.
11. Косарева Т.В. Агрологістика та агроланцюги постачання в АПК [Електронний ресурс] / Т.В. Косарева. – Режим доступу: http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2758/1/5.pdf.
12. Шульга Л.В. Актуальні аспекти розвитку збутової діяльності аграрних підприємств [Електронний ресурс] / Л.В. Шульга. – Режим доступу: http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_113/67.pdf.

References

1. Parliament of Ukraine (2015), Economic Code of Ukraine from 03.01.2015, no. 18-22, p. 144.
2. Tkachuk, N.Y. and Hutafel, V.V. "The Role of trade-intermediary activity in modern conditions", available at: http://intkonf.org/tkachuk-ny-gutafel-vv-rol-torgovelno-poserednitskoyi-diyalnosti-u-suchasnih-umovah/.
3. Amurzhuev, O.V. (1993), *Organizatsionno-ekonomicheskiye osnovy posrednichestva na tovarnom rynke* [Organizational and economic bases of mediation in the commodity market], Academy of National Economy under the Government of the Russian Federation, Moscow, Russia, 48 p.
4. Trishkina, N.I. "The role of marketing in the revitalization of trade intermediation in the market of Ukraine", available at: http://oldconf.neasmo.org.ua/node/489.
5. Bieliavtsev, M.I. and Shestopalova, L.V. "The infrastructure of the commodity market", available at: http://westudents.com.ua/knigi/267-nfrastruktura-tovarnogo-rinku-blyavtsev-m.html.
6. Helka, S.M. "Influence of schemes of trade and brokerage transactions in the external markets on the solvency and profitability of trade and intermediary companies", available at: http://intkonf.org/gelka-sm-vpliv-shem-torgovo-poserednitskih-operatsiy-na-zovnishnih-rinkah-na-platospromozhnist-ta-pributkovist-torgovo-poserednitskih-pidpriemstv/.
7. Prymak, T.O. (2004), "Marketing", available at: http://readbookz.com/books/146.html.
8. Hryshchenko, I.M. (2006), Marketynhovi osnovy komertsiinoho poserednytstva [Marketing basics of commercial mediation], textbook, *Gramota,* Kyiv, Ukraine, 304 p.
9. Robert G. Roy. "Agricultural marketing", *The Encyclopedia of Saskatchewan: science and technology*, available at: http://esask.uregina.ca/entry/agricultural_marketing.html.
10. Ponomarov, V. (2003), *Lohistyka* [Logistics], textbook, Center of educational literature, Kyiv, Ukraine, 192 p.
11. Kosareva, T.V. "Agrilogistics and agricultural supply chains in APC", available at: http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2758/1/5.pdf.
12. Shulha, L.V. "Actual aspects of the development of sales activity of agricultural enterprises", available at: http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_113/67.pdf.

УДК 658.8:334.735(477)

Криворучко О.С.,
здобувач*, асистент кафедри комерційної діяльності та підприємництва
ВНЗУ «Полтавський університет економіки і торгівлі»

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Kryvoruchko O.S.,
candidate for a degree, assistant of the department of commercial activities and entrepreneurship
HEI of Ukoopspilka «Poltava University of Economies and Trade»

THEORETICAL ASPECTS FOR COMPETITIVENESS OF TRADE ENTERPRISES

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність, як складна категорія теорії та практики господарювання, відображає всі сторони економіки, визначає платоспроможність, фінансову стійкість господарюючих суб'єктів, їх місце та конкурентну позицію на ринку. Виходячи з того, що об'єктом конкурентоспроможності може виступати товар, підприємство, галузь, країна/регіон, а суб'єктом − товаровиробники, працівники підприємства, що намагаються покращити умови функціонування, імідж та якісні параметри об'єкта, конкурентоспроможність, безпосередньо, пов'язується з визначеним об'єктом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчаючи наукові праці Л. В. Балабанової, Д. О. Барабася, І. І. Білецької, С. П. Гаврилюка, І. З. Должанського, Ю. Б. Іванова, Дж. О'Шонессі,

Науковий керівник: Тягунова Н. М. – к.е.н., професор

І. П. Отенко визначено, що одним з найбільш дискусійних питань є висвітлення сутності поняття «конкурентоспроможність». Зважаючи на це, дослідимо сутність конкурентоспроможності країни, галузі, підприємства, товару та більш детально зупинимося на теоретичних аспектах розуміння конкурентоспроможності торговельних підприємств.

Постановка завдання. Метою написання статті є обґрунтування теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення методичних підходів розуміння конкурентоспроможності торговельних підприємств. Об'єкт дослідження - підприємства роздрібної торгівлі. Предмет дослідження - теоретичні аспекти конкурентоспроможності торговельних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній літературі досліджується поняття «конкурентоспроможність країни». Зокрема, на думку П. Зав'ялова, конкурентоспроможність країни – це особливе положення країни, що виражається системою обумовлених індикаторів [9, с. 15]. У ролі означених індикаторів можуть виступати такі показники: об'єм валового внутрішнього продукту, що характеризує ємність ринку та потенціал конкурентоспроможності; частка валових накопичень у структурі кінцевого споживання та частка витрат на кінцеве споживання; доходи (втрати) від операцій по експорту − імпорту, відношення до обороту експорту − імпорту [15, с. 47]; співвідношення індексу цін до товарів, що експортуються та імпортуються; зовнішня заборгованість держави; різниця між боргом країни та заборгованістю перед країною [17, с. 102]; золотовалютні резерви; накопичена величина експорту/імпорту інвестованого капіталу; частка виробництва (видобутку) енергоносіїв у світовому виробництві [18, с. 55]; частка стратегічно важливих товарів у структурі внутрішнього валового продукту; питома вага витрат на оплату праці у структурі внутрішнього валового продукту [19, с. 44].

Ми, в свою чергу, схиляємося до наукової точки зору Ю. Кормнова, що визначає конкурентоспроможність країни як взаємодію наступних факторів: економічний потенціал; ступінь участі у міжнародній торгівлі та інвестиційних потоках; стимулююча роль держави; функціонування ринку капіталу та якість фінансових послуг; відповідність ресурсів базовим потребам бізнесу; управління, інновації, прибутковість, здатність адаптації до мінливих ринкових умов; потенціал та результативність НДДКР; чисельність та якість трудових ресурсів [12, с. 35].

Розглядаючи конкурентоспроможність, як характеристику переваги над конкурентами, ми дійшли висновку, що конкурентна галузь − це галузь, що поєднує в собі виробництво/реалізацію високоякісної продукції із застосуванням адаптивних (інтенсивних) технологій, оптимального підбору системи обладнання та машин, використанням висококваліфікованої праці.

В економічній літературі відсутня усталена система показників, що характеризують конкурентоспроможність галузі, їх зводять переважно до характеристик товару чи підприємства. Але, на нашу думку, визначальними критеріями конкурентоспроможності галузі цілком логічно вважати такі показники, як: абсолютні − прибуток, валовий дохід; відносні − індекс віддачі (отриманого прибутку) на вкладений капітал, прибуток у розрахунку на величину використаних ресурсів, рівень сукупної рентабельності тощо. Крім того, показники конкурентоспроможності галузі можуть поєднуватися з показниками конкурентоспроможності товару, якщо дана галузь представлена одним товаром. Але головним залишається те, що галузь характеризується з позиції внутрішньої та зовнішньої конкуренції на технологічному рівні.

Індикаторами конкурентоспроможності галузі виступає застосування нових технологій, високого рівня механізації праці, використання висококваліфікованих кадрів. Але сучасні умови розвитку суспільства для підтримки вищезазначених показників на належному рівні вимагають застосування раціональних форм і методів управління ними.

Конкурентоспроможність товару − це відповідність товару вимогам та запитам ринку [16, с. 48], це сукупність характеристик товару, що роблять його відмінним у порівнянні з товаром конкурентом як за ступенем задоволення конкретної суспільної потреби, так і за витратами на її задоволення [18, с. 14]. Основною домінантою конкурентоспроможності товару виступають оціночні критерії кінцевого споживача, для якого не мають значення такі важливі з точки зору виробника властивості товару, як трудоємність, матеріалоємність, енергоємність його виробництва [19, с. 43].

Виходячи з цього, на нашу думку, конкурентоспроможність товару − це здатність товару вигідно відрізнятися від аналогів-конкурентів за системою якісних та соціально-економічних ознак. Індикаторами конкурентоспроможності товару виступають його призначення (корисність), якісна складова, ціна.

На відміну від конкурентоспроможності товару, що може бути досягнута у короткий термін, стійка конкурентоспроможність підприємства досягається протягом довготривалого періоду. Оскільки це більш складна категорія, що поєднує значну кількість показників функціонування підприємства (частка ринку збуту; наявність ліцензій, торговельної марки; показники рівня обслуговування споживачів; показники, що відображають якість підготовки та перепідготовки персоналу тощо). Але, в першу чергу, конкурентоспроможність підприємства − це результат раціонального управління та ефективної організації виробничого/торговельного процесу.

На нашу думку, конкурентоспроможність підприємства − це відносна характеристика, яка відображає відмінності у розвитку даного підприємства від розвитку аналогічних підприємств, що виражаються у рівні задоволення товарами/послугами потреб споживачів, ефективній ринковій діяльності.

Ми вважаємо, що саме рівень задоволення чи незадоволення існуючих потреб споживачів товарною пропозицією підприємства визначає передумови його подальшого існування на певному ринку.

Таким чином, ключовим аспектом, який поєднує категорії «конкурентоспроможність країни», «конкурентоспроможність галузі», «конкурентоспроможність товару», «конкурентоспроможність підприємства» є здатність досягнення ними перевершуючих позицій функціонування відносно конкурентів у різних формах прояву конкуренції. Але, в залежності від об'єкта конкурентних відносин, конкурентоспроможність характеризується різними критеріями.

На нашу думку, конкурентоспроможність торговельного підприємства має прояв у такій структурі критеріїв (рис. 1).

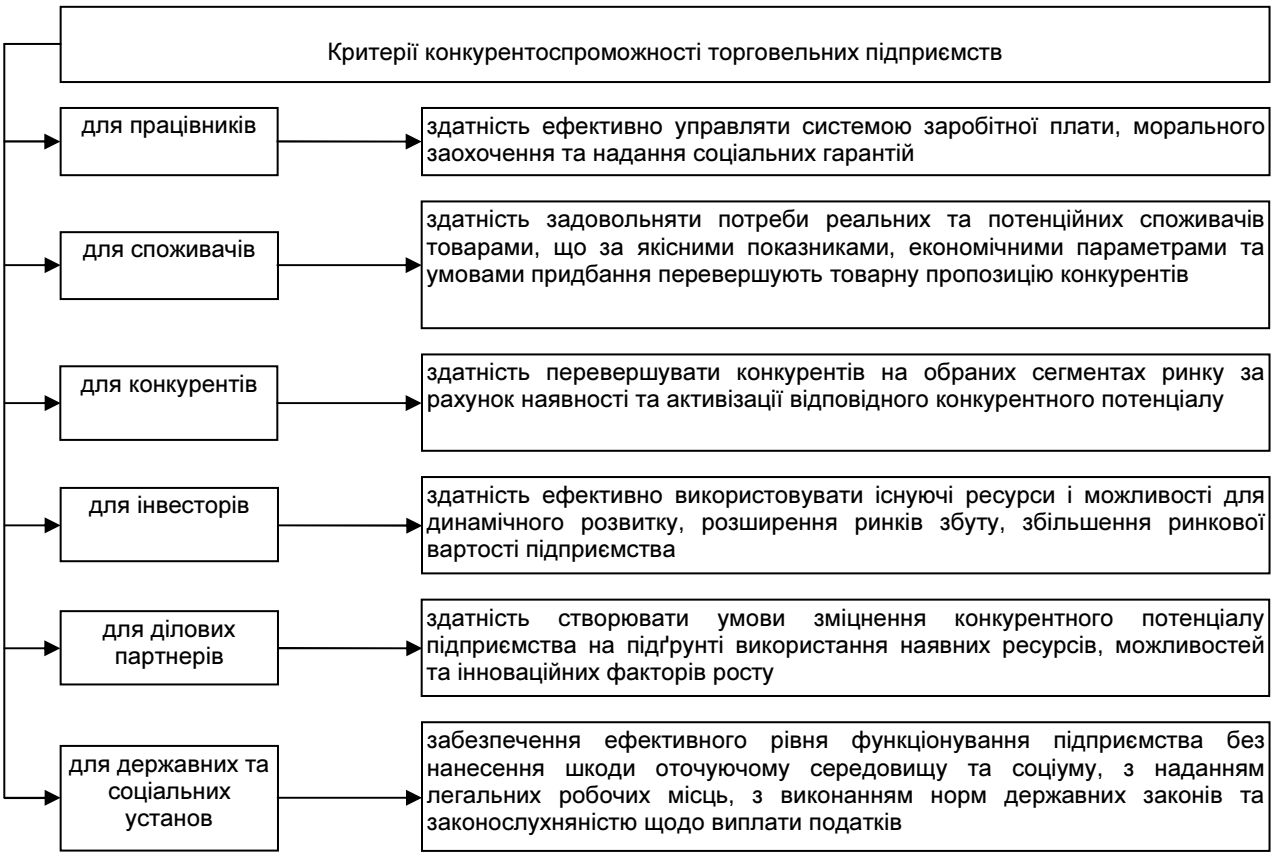

Рис. 1. Структура основних критеріїв конкурентоспроможності торговельного підприємства

Джерело: узагальнено автором за [2; 4; 5; 7; 11; 14; 18]

Забезпечення конкурентоспроможності підприємства зумовлює отримання відповідного економічного та соціального ефекту його функціонування, що насамперед залежить від наявних конкурентних переваг. Формування стійких конкурентних переваг на ринку товарів та послуг дозволить підприємствам зайняти бажану конкурентну позицію, забезпечити ефективну комерційну діяльність в довгостроковій перспективі та досягти максимального синергетичного ефекту від цієї діяльності. Зважаючи не це, необхідності набуває ретроспективний аналіз поняття «конкурентні переваги».

Дослідження сутності конкурентних переваг дозволило виявити, що вітчизняні та зарубіжні вчені розглядають їх з точки зору таких основних підходів: ресурсного, компаративного, ціннісно-компетентісного, які втілюють у собі відмітні характеристики конкурентних переваг та особливості їхнього формування.

На думку науковців, які підтримують ресурсний підхід, підприємство може сформувати й утримувати конкурентні переваги лише за рахунок ефективного використання наявних і формування джерел потенційних ресурсів як основи майбутніх переваг, оскільки кожне підприємство відрізняється власним специфічним ресурсним набором, що визначає їхню прибутковість, стійкість функціонування, конкурентну позицію на ринку та передумови розвитку.

Так, згідно ресурсного підходу, Д. Барабась розглядає конкурентні переваги як випередження конкурентів за рахунок реалізації суттєвих чинників ринкової та ресурсної орієнтації, які можуть вплинути на довгостроковий успіх суб'єкта господарювання [3, с. 5]. Однак, В. Бурр вважає, що для збереження стійкої конкурентної переваги необхідно мати одночасно всі характеристики ресурсів внутрішнього та зовнішнього середовища [5, с. 109], проте необхідно враховувати галузеві

особливості функціонування підприємства, оскільки саме вони обумовлюють сукупність та визначають структуру необхідних ресурсів та створюють передумови їх раціонального використання, враховуючи зміни у зовнішньому оточенні, для забезпечення ефективності діяльності підприємства на ринку та зміцнення своїх конкурентних позицій. В свою чергу, С. Гаврилюк розуміє конкурентні переваги, як активи та сфери діяльності, що стратегічно важливі для підприємства та дозволяють йому перемагати у конкурентній боротьбі [6, с. 77]; І. Должанський – як рівень ефективного використання наявних у розпорядженні підприємства видів ресурсів [7, с. 34−35].

Досить поширеним у економічній літературі, присвяченій дослідженню конкурентних переваг підприємства є компаративний підхід, сутність якого полягає у їхньому трактуванні з точки зору можливості випереджати своїх конкурентів, оскільки сама конкурентна перевага має порівняльний характер, і піддається оцінюванню лише шляхом порівняння певних характеристик різних підприємств, що надає загальне уявлення про здатність підприємства успішно конкурувати на визначеному ринку.

Зокрема, Г. Азоєв визначає конкурентні переваги як концентрований прояв переваги над конкурентами в економічній, технічній, організаційній сферах діяльності підприємства, які можна виміряти економічними показниками (додатковий прибуток, більш висока рентабельність, ринкова частка, обсяги продажів) [1, с. 48]; Л. Балабанова – як сильні сторони підприємства, що забезпечують перевагу над конкурентами і є важливими для цільового ринку [2, с. 282−284]; Ю. Іванов – як позитивні відмінності підприємства від конкурентів в деяких або в усіх видах діяльності, які забезпечують підвищення соціально-економічної ефективності в короткостроковому періоді й виживання в довгостроковому за рахунок постійного пошуку можливостей і швидкої адаптації до навколишнього оточення та умов конкурентної боротьби, що змінюються [11, с. 32]; Е. Малевський – як концентрований прояв результату, більш ефективної за конкурентів адаптації господарської діяльності підприємства до умов конкурентного середовища за рахунок інноваційного розвитку кількісних та якісних характеристик процесу або продукту [13, с. 198].

Ціннісно-компетентісний підхід до визначення конкурентних переваг підприємства полягає у дослідженні їхньої сутності з точки зору можливості використання актуальних і перспективних компетенцій та/або цінностей підприємства, як основи його стійкого функціонування, джерела розвитку переваг та формування стратегічних напрямів забезпечення відповідного конкурентного статусу.

Згідно даного підходу, І. Білецька розуміє конкурентні переваги як можливість підприємства випереджати своїх конкурентів внаслідок відмінностей в операційній ефективності; здатність приваблювати споживачів та зберігати їх відданість; нововведення, що надають реальний приріст бізнес-успіху; індикатор положення підприємства в конкуренції; реалізована ключова компетенція [4, с. 8]; П. Забєлін і Н. Моісєєва – як інтегральну стосовно конкурентоспроможності й конкурентного потенціалу величину, що характеризує здатність підприємства успішно конкурувати у коротко- і довготерміновому періодах [8, с. 43]; О. Зозульов – як сукупність заходів, спрямованих на вдосконалення власної діяльності підприємства, безпосереднє послаблення конкурентів і вплив на зміну ринкового середовища [10, с. 33]. Дж. О'Шонессі визначає конкурентні переваги як чинник успіху та основну компетенцію підприємства, які дають йому перевагу порівняно з ринковими конкурентами та розглядаються в таких аспектах: концентрація на собі; концентрація на конкурентах; концентрація на клієнтах; орієнтація на ринкову перспективу [14, с. 304].

Автор статті дотримується розуміння конкурентних переваг в рамках компаративного підходу. На нашу думку, говорити про конкурентоспроможність підприємства можна лише у разі порівняння його ресурсів, можливостей, здобутків (іншими словами, – конкурентних переваг) з аналогічними показниками підприємств-конкурентів.

Узагальнення вказаних вище підходів до визначення досліджуваної категорії дозволяє нам окреслити такі основні властивості конкурентних переваг підприємства:

− адаптивність, під якою розуміють можливість адаптації конкретної конкурентної переваги до умов функціонування підприємства;

− відтворюваність, яка пов'язана з можливістю конкурентів виявити основні характеристики переваги, встановити доцільність та наслідки її копіювання, визначити склад і обсяг ресурсів, які необхідні для її реалізації з метою зниження конкурентного статусу підприємства-конкурента;

− відносність − конкурентна перевага проявляється тільки внаслідок порівняння окремих аспектів господарської діяльності ринкових суб’єктів, тобто вона має порівняльний характер. Відносність конкурентних переваг окреслюється конкретним товаром і умовами конкуренції;

− залежність від впливу різнорідних неконтрольованих факторів (наприклад, сучасна технологія сприяє створенню переваг у сфері якості, але може погіршити параметри собівартості товару внаслідок високих витрат на його придбання);

− здатність забезпечити підприємству ринкове положення, що на тривалий час може вигідно відрізнити його від конкурентів;

− значущість з точки зору умов конкуренції в галузі та вимог ринку, тобто відповідність ключовим факторам успіху;

− здатність до зміцнення, що полягає у можливості підприємства вдосконалити відповідність існуючих напрямів діяльності до обраної стратегії, розробити ефективну політику стійкого функціонування для досягнення цільових параметрів та визначення джерел розвитку;

− динамічність, оскільки у процесі свого існування основні параметри конкурентної переваги змінюються при переході від однієї стадії її життєвого циклу до іншої;

− націленість на визначені запити реальних та потенційних споживачів;

− прив'язаність до конкретних ринкових умов і особливостей функціонування підприємства;

− стійкість, яка визначає тривалість життєвого циклу конкурентної переваги, й ефективність, які дають змогу комплексно оцінити досліджувану категорію.

Таким чином, конкурентна перевага формується, з одного боку, порівняльним та динамічним характером, здатністю зміцнення та пристосованістю до змін зовнішніх і внутрішніх параметрів діяльності підприємства, відтворюваністю, стійкістю та ефективністю, що надають змогу оцінити можливості сталого функціонування підприємства в конкурентному середовищі, з іншого, − факторами, що обумовлюють конкурентні переваги, з урахуванням їхніх основних властивостей. Для забезпечення можливості набуття та утримання конкурентних переваг у довготривалій перспективі торговельним підприємствам необхідно насамперед переглянути існуючі та чітко окреслити нові напрями своєї діяльності, враховуючи достатність та можливості нарощування ресурсного потенціалу підприємства, умови конкурентного середовища; дослідити відповідність товарів/послуг, що реалізуються потребам конкретного сегмента ринку. Забезпечення стійких конкурентних переваг торговельних підприємств на довгострокову перспективу та підвищення їхнього конкурентного статусу вимагають врахування взаємозв'язку між складовими визначених переваг даних підприємств та внеску кожного з них у підвищення ефективності їх функціонування.

Спираючись на погляди науковців, що представляють основні підходи досліджуваної категорії (ресурсного, компаративного, ціннісно-компетентісного), конкурентні переваги, можна поділити на: структурні (місія підприємства, організаційна та виробнича структура, персонал, інформаційне і правове забезпечення, ступінь конкуренції у галузі); управлінські (рівень компетенції менеджерів, оптимальні підсистеми управління); ресурсні (сукупність виробничих, фінансових, кадрових, управлінських, маркетингових ресурсів та оптимізація й ефективність їх використання); технічні (конкурентоспроможний товар, обладнання); ринкові (позиція на ринку, унікальність товару, система постачання, організація збутової мережі).

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, підвищення конкурентоспроможності підприємств у довгостроковій перспективі та їх своєчасна адаптація до змін конкурентного ринкового середовища вимагають вирішення проблем формування стійких конкурентних переваг на основі взаємоузгодженості стратегічних можливостей підприємств з внутрішнім потенціалом та невикористаними резервами з метою досягнення максимального синергічного ефекту діяльності.

Література

1. Азоев Г.Л. Конкурентные преимущества фирмы / Г.Л. Азоев, А.П. Челенков. – М. : Изд-во «ОАО «НОВОСТИ», 2000. – 256 с.

2. Балабанова Л.В. Управление конкурентоспособностью предприятий на основе маркетинга / Л.В. Балабанова, А.В. Кривенко. – Донецк : Донец. гос. ун-т экономики и торговли, 2004. – 147 с.

3. Барабась Д.О. Управління конкурентними перевагами підприємства (на прикладі швейної галузі) : автореф. дис… канд.. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Д. О. Барабась. – Київ : КНЕУ, 2003. – 18 с.

4. Білецька І.І. Механізм підвищення конкурентоспроможності промислового підприємства на олігополістичному ринку: автореф. дис… канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / І.І. Білецька. – Дніпропетровськ : Національний гірничий ун-т, 2006. – 18 с.

5. Бурр В. Концепция устойчивого конкурентного преимущества / В. Бурр // Проблемы теории и практики управления. – 2004. – № 4. – С. 107–113.

6. Гаврилюк С.П. Конкурентні переваги як основа розробки стратегії туристських підприємств / С.П. Гаврилюк // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – 2001. – № 4. – С. 76–80.

7. Должанський І.З. Конкурентоспроможність підприємства : навчальний посібник / І.З. Должанський, Т.О. Загорна. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.

8. Забелин П.В. Основы стратегического управления : учебн. пособ. / П.В. Забелин, Н.К. Моисеева. – М. : «Маркетинг», 1998. – 196 с.

9. Завьялов П. Конкурентоспособность и маркетинг / П. Завьялов // Российский экономический журнал. − 1995. – № 12. – С. 14−18.

10. Зозулёв А. Об усилении конкурентных преимуществ предприятия / А. Зозулёв // Экономика Украины. – 2003. – № 8. – С. 33–38.

11. Іванов Ю.Б. Конкурентні переваги підприємства: оцінка, формування та розвиток / Ю.Б. Іванов, П.А. Орлов. – Харків: ІНЖЕК, 2008. – 352 с.

12. Кормнов Ю. Ориентация экономики на конкурентоспособность / Ю. Кормнов // Экономист. – 1997. – № 1. – С. 34−38.

13. Малевський Е.З. Реалізація стратегії досягнення конкурентних переваг за рахунок інноваційного розвитку у кожній функціональній сфері діяльності підприємства / Е.З. Малевський // Экономические проблемы и перспективы стабилизации экономики Украины: сборник трудов. – Донецк, 2006. – Т. 1. – С. 197–203.

14. О'Шонесси Дж. Конкурентный маркетинг: стратегический подход / Дж. О'Шонесси ; пер. с англ. Д. Ямпольского. – СПб. : Питер, 2002. – 864 с.

15. Отенко І.П. Управління конкурентними перевагами підприємства / І.П. Отенко, Є.О. Полтавська. – Харків: ХНЕУ, 2005. – 212 с.

16. Прахова Т.С. Понятие и сущность конкурентоспособности / Т.С. Прахова // Сборник научных трудов СевКавГТУ. Серия: Экономика. – 2005. – № 2. – С. 48–52.

17. Рыночная экономика / под. ред. Г.Я. Кипермана. – М. : Республика, 1993. – 524 с.

18. Уотермен Р. Фактор обновления: как сохраняют конкурентоспособность лучшие компании / Р. Уотермен. – М. : Прогресс, 1998. – 362 с.

19. Яновский А.М. Конкурентоспособность товара и производителя продукции в системе рыночной экономики / А.М. Яновский // Стандарты и качество. – 1997. – № 2. – С. 43–44.

References

1. Azoev, G.L. and Chelenkov, A.P. (2000), *Konkurentnye preimushestva firmy* [Competitive advantages of firm], OAO Novosti, Moskow, Russia, 256 p.

2. Balabanova, L.V. and Krivenko, A.V. (2004), *Upravlenie konkurentosposobnostiu predpriyatiy na osnove marketinga* [Enterprise competitiveness management at the basic of marketing], State University of Economics and Trade, Donetsk, Ukraine, 147 p.

3. Barabas, D.O. (2003), «Management of competitive advantages of a firm», Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.06.01, KNEU, Kyiv, Ukraine, 18 p.

4. Biletska, I.I. (2006), «Mechanism of competitiveness increasing of industrial enterprise at oligopoly market» Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.06.01, National Mining University, Dnepropetrovsk, Ukraine, 18 p.

5. Burr, V. (2004), «Concept of stable competitive advantages», *Problemy teorii i praktiki upravleniia*, no. 4, pp. 107–113.

6. Havryliuk, S.P. (2001), «Competitive advantages as basis of travel enterprises strategy development», *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy*, no. 4, pp. 76–80.

7. Dolzhanskyi, I.Z. and Zagorna, T.O. (2006), *Konkurentospromozhnist pidpryiemstva* [Enterprise competitiveness], textbook, Educational literature centre, Kyiv, Ukraine, 384 p.

8. Zabelin, P.V. and Moiseeva, N.K. (1998), *Osnovy strategicheskogo upravleniia* [Fundamentals of strategic management], textbook, Marketing, Moskow, Russia, 196 p.

9. Zavialov, P. (1995), «Competitiveness and Marketing», *Rossiyskiy ekonomicheskiy zhurnal*, no. 12, pp. 14−18.

10. Zozulyov, A. (2003), «About reinforcement of competitive advantages of an enterprise», *Ekonomika Ukrainy*, no. 8, pp. 33–38.

11. Ivanov, Yu.B. and Orlov, P.A. (2008), *Konkurentni perevahy pidpryiemstva: otsinka, formuvannia ta rozvytok* [Competitive advantages of an enterprise: estimation, forming and development], INZHEK, Kharkiv, Ukraine, 352 p.

12. Kormnov, Yu. (1997), «Orientation of economics upon competitiveness», *Ekonomist*, no. 1, pp. 34−38.

13. Malevskyi, E.Z. (2006), «Realization of strategy of competitive advantages at the expense of innovative development in each sphere of enterprise activity», *Ekonomicheskie problemy i perspektivy stabilizatsii ekonomiki Ukrainy: collected works*, volume 1, pp. 197–203.

14. O'SHonessi, G. (2002), *Konkurentnyy marketing: strategicheskyi podkhod* [Competitive marketing: strategic approach], Translated by D. Yampolsky, Piter, Sankt Peterburg, Russia, 864 p.

15. Otenko, I.P. and Poltavska, E.O. (2005), *Upravlinnia konkurentnymy perevahamy pidpryiemstva* [Management of competitive advantages of an enterprise], HNEU, Kharkiv, Ukraine, 212 p.

16. Prakhova, T.S. (2005), «Concept and essence of competitiveness», *Sbornik nauchnykh trudov SevKavGTU. Seriya: Ekonomika,* no. 2, pp. 48–52.

17. Kiperman, G.Y. (1993), *Rynochnaja yekonomika* [Market Economy], Respublica, Moskow, Russia, 524 p.

18. Uotermen, R. (1998), *Faktor obnovlenija: kak sohranjayut konkurentosposobnost' luchshie kompanii* [Factor of renewal: what way the best companies maintain competitiveness], Progress, Moskow, Russia, 362 p.

19. Yanovskiy, A.M. (1997), «Competitiveness of product and produces of the product at the system of market economy», *Standarty i kachestvo*, no. 2, pp. 43−44.

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 330.332

Павлов К.В.,
д.э.н., профессор, зав. кафедрой экономики и управления,
Камский институт гуманитарных и инженерных технологий,
Ижевск, Удмуртская Республика, Российская Федерация

РАЗВИТИЕ ТРАДИЦИОННЫХ ПРОМЫСЛОВ В РЕГИОНАХ КАК ФАКТОР ИМПОРТОЗАМЕЩАЮЩЕЙ МОДЕЛИ МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ РОССИИ

Pavlov K.V.,
cand.sc.(econ.), professor, head of the department
of economics and management,
Institute of Humanitarian Kamsky and Engineering Technologies,
Izhevsk, Udmurt Republic, Russian Federation

DEVELOPMENT OF TRADITIONAL TRADES IN THE REGION AS A FACTOR OF IMPORT-SUBSTITUTION MODEL OF MODERNIZATION RUSSIAN ECONOMY

Постановка проблемы. Модернизация, техническое перевооружение и прогрессивная структурная перестройка российской экономики на основе использования новейших инновационных технологий (в т.ч. нанотехнологий, биотехнологий и т.п.) являются важнейшими условиями эффективного инновационного развития страны и роста конкурентоспособности отечественной продукции. Все это позволит уменьшить зависимость уровня и темпов социально-экономического развития страны от получаемых доходов вследствие экспорта сырьевых ресурсов и действительно осуществить структурную перестройку отечественной экономики, о необходимости которой говорится уже очень давно. Важно также и то, что в результате этого улучшится имидж России, которую пока еще нередко отождествляют с сырьевым придатком развитого мира. Таким образом, в целом мировой опыт действительно свидетельствует о том, что рост инвестиций в инновационные сферы экономики способствуют ускоренному развитию народно-хозяйственного комплекса страны и повышению среднего уровня жизни населения.

Учитывая, что США, Канада, Япония, страны ЕС в связи с событиями на Украине применяют против России так называемые экономические санкции, что негативно сказывается на темпах роста отечественной экономики, по мнению автора, не любая модель модернизации эффективна в этих условиях хозяйствования. Очевидно, что особенно эффективным вариантом будет являться импортозамещающая модель модернизации, о чем в последнее время неоднократно говорил в своих выступлениях Президент России В.В. Путин. Поскольку процесс модернизации включает множество факторов и направлений, импортозамещение следует рассматривать не только в общем, но и в различных аспектах и отношениях, в том числе и с позиции эффективного развития отдельных отраслей и регионов.

Таким образом, при осуществлении модернизации большое значение имеет также учет региональных и отраслевых особенностей. Так, например, в республиках, которых в РФ насчитывается 22 (т.е. практически четвертая часть всех субъектов РФ), одной из важнейших форм модернизации будет являться возрождение народных промыслов, некогда развиваемых титульными нациями этих республик, что также будет способствовать процессу импортозамещения. В Удмуртской Республике к таким промыслам относится льноводство, которое здесь интенсивно развивалось и в царский период развития страны (конец XIX - начало XX веков), и на первых этапах (20-е – 30-е годы XX века) существования советской власти. В эти периоды времени Удмуртия входила в тройку

регионов, являющихся крупнейшими в стране производителями льна и изделий из него. В Республике Башкортостан к таким промыслам можно отнести кумысоделание, которое также интенсивно возрождается, как и льноводство в Удмуртии.

Анализ последних исследований и публикаций. Разнообразными проблемами модернизации социально-экономических систем в последнее время занимаются многие ученые и практики, в том числе такие известные специалисты из России и Украины, как академики А.Г. Аганбегян, С.Ю. Глазьев, А.И. Амоша, профессора М.В. Гришкина, К.Ю. Прокофьев, В.И. Ляшенко, В.С. Селин и другие. Однако в условиях экономических санкций в отношении России со стороны развитых государств особое значение приобретает использование импортозамещающей модели модернизации экономики как на федеральном, так и на региональном уровнях. Этот аспект процесса модернизации исследован в совершенно недостаточной степени, особенно это справедливо в отношении региональных факторов импортозамещающей модели модернизации, чем в значительной мере объясняется актуальность темы исследования.

Постановка задачи. Целью работы является определение региональных факторов и особенностей осуществления структурной перестройки, технического перевооружения и модернизации (особенно импортозамещающей модели модернизации) российской экономики на основе анализа и изучения позитивного зарубежного и отечественного опыта инновационного развития воспроизводственных систем.

Изложение основного материала исследования. Лен в условиях Удмуртии является традиционной технической культурой и возделывание его на территории республики началось еще в глубокой древности [2]. В Удмуртии еще в первой половине 19 века широкое развитие имела домашняя промышленность. Женщины пряли, ткали шерстяные ткани и холсты, шили одежду, вязали, вышивали. Крестьянские ткани вывозились за пределы края. В 1837 г. вятский губернатор отмечал, что из льна в уездах выделывалось 2,5 млн. аршин холста, который отправлялся в Архангельск, где его охотно покупали иностранные торговцы. В середине 19 века из губернии уже вывозилось около 15 млн. аршин, в том числе в Казань для мешков – около 800 тыс. аршин холста. В это же время предпринимались меры по усовершенствованию крестьянского ткачества, в связи с чем палата государственных имуществ выписала самопрялки и усиленно внедряла их среди крестьянок.

После социалистической революции выращивание льна – долгунца в республике продолжилось. В отдельные годы площади под посевами льна достигали 60 тыс. га. В послевоенный период посевные площади под лен в Удмуртии резко сократились. В настоящее время руководством республики ставится задача возрождения льноводства и постепенное доведение его объемов производства до прежних параметров. Для этих целей выделяются определенные финансовые ресурсы, в связи с чем достаточно быстрыми темпами идет возрождение этой отрасли производства.

В настоящее время лен выращивается в 15 районах Удмуртии, в основном в северной ее части и площади, занятые посевом льна, в последнее время составляют около 15 тыс. га. По этому показателю республика находится на втором месте в России после Тверской области, а по сбору льна – на третьем месте. Удельный вес, который занимает Удмуртская Республика, в общей площади посевов льна по России, составляет 12%, а удельный вес валового сбора льноволокна – около 10%. В целом льняной комплекс Удмуртии включает около 45 коллективных и фермерских хозяйств, 2 льносеменоводческие станции и 15 льноперерабатывающих заводов. Общее представление о развитии льняного комплекса региона в последнее время дает представление таблица 1 [4].

Таблица 1

Развитие льняного комплекса в Удмуртской Республике

Показатель	Год						
	1990	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Посевные площади, всего, тыс. га,	18,2	12,5	11,4	9,1	10,3	12,6	14,8
Производство льноволокна, всего, т.	5648	5549	5897	5692	5832	5974	6126
Урожайность льноволокна, ц/га	4,1	5,1	6,1	6,7	6,9	7,1	7,4

Источник: разработка автора на базе [4]

Из табл.1 видно, что во второй половине двухтысячных годов показатели, характеризующие общую площадь посевов льна в регионе, существенно снизились. Это объясняется рядом причин, в т.ч. мировым финансово-экономическим кризисом 2008-2010 г.г., а также тем обстоятельством, что льнокомбинаты России резко снизили закупочные цены в это время, делая ставку на более дешевое привозное волокно, в основном из Китая. По этой причине у льнозаводов страны в тот период накопились значительные долги перед фермерско-крестьянскими хозяйствами, занимающимися выращиванием льна. Еще одной причиной сложного положения в отрасли явилось неполное финансирование целевой программы из бюджета Удмуртской Республики (около 60% от запланированного). Из местных муниципальных

бюджетов вообще было выделено всего лишь около 3-х % от планируемой суммы. Лишь из федерального бюджета деньги были выделены практически в полном объеме.

Для преодоления сложившейся ситуации в регионе в последнее время стали осваивать новые инновационные технологии производства продукции глубокой переработки льна, т.е. конечного продукта, позволяющего перерабатывать волокно, производимое льнозаводами Удмуртии и выпускать востребованную конкурентоспособную на российском и мировом рынках продукцию. С 2007 г. реализуется республиканская программа «Развитие льняного комплекса Удмуртской Республики», мероприятия которой направлены на увеличение производства льняной продукции и повышение эффективности производства на предприятиях льняного комплекса республики [7]. Значительную роль здесь могут сыграть районные общества потребительской кооперации, которые в свое время оказали существенное влияние в процессе культивирования льна.

В результате принятых мер ситуация в льняном комплексе региона стала существенно улучшаться и, начиная с 2010 г., общие площади посевов льна-долгунца в республике стали существенно увеличиваться (см. табл.1). Особенно в Удмуртии есть опыт более глубокой переработки короткого волокна, доля которого составляет здесь около 80% (предприятия первичной переработки льна производят и короткое, и длинное волокно). Так, например, в ОАО «Можгинский льнозавод» выпускается нетканое иглопробивное полотно (ватин), в ООО «Шарканский льнозавод» и в ООО «Мичуринский льнозавод» Кизнерского района Удмуртии выпускается нетканое иглопрошивное полотно. В ООО «Лен-Сервис» налажено производство крученых изделий: каната, веревки, шпагата.

Возрождение льняной отрасли региона требует комплексного подхода [10]. В связи с диспаритетом цен на промышленные средства производства и сельскохозяйственную продукцию, а также в связи с необходимостью государственной поддержки льняного производства, предполагающего возмещение затрат на приобретение минеральных удобрений и топливно-смазочных материалов, в рамках республиканской комплексно-целевой программы «Развитие льняного комплекса Удмуртской Республики» предоставляется субсидия на производство льна в размере 1200 руб. на тонну льноволокна, а из федерального бюджета дополнительно выделяется еще 3000 руб. субсидии на каждую тонну льноволокна.

Целенаправленное и комплексное решение проблемы программным методом должно привести к выполнению задач о системном развитии льняного комплекса региона, что будет способствовать:

- повышению производственного потенциала, в т.ч. технической и технологической оснащенности предприятий в области льноводства;
- внедрению новых интенсивных технологий возделывания льна с целью дальнейшего увеличения его производства;
- внедрению льноперерабатывающими предприятиями высокопроизводительного, ресурсосберегающего оборудования с целью увеличения выработки и повышения качества льноволокна;
- обеспечению занятости на селе и развитию кадрового потенциала на предприятиях льняного комплекса региона.

Общества потребкооперации могли бы увеличить объемы производства также и таких традиционных для удмуртов народных промыслов, как пчеловодство, лесные промыслы, отхожие промыслы (выделка рогож, циновок, кулей, крашение шерстяных, бумажных, холщевых тканей и пряжи). В других республиках России похожая ситуация – в них можно развивать другие виды полузабытых народных промыслов, нередко называемых этноэкономикой. У башкир, например, традиционными народными промыслами были коневодство и кумысоделие, которые в последнее время также интенсивно возрождаются. В Республике Башкортостан общества потребкооперации также могли бы существенно разнообразить свою деятельность, участвуя в развитии этих традиционных промыслов [6]. Таким образом, процесс модернизации экономики кроме технологического аспекта включает также этнический, социальный, экологический, этический, эстетический и иные аспекты, а развитие народных промыслов у титульных наций республик в составе России будет способствовать реализации экономической политики импортозамещения в целом по стране и ее отдельным регионам, а также развитию импортозамещающей модели модернизации экономики страны.

Однако, несмотря на то, что о необходимости модернизации как основы роста конкурентоспособности российской экономики говорится давно, реальные результаты этого процесса еще очень далеки от требуемых стандартов. Недостаточно высокие темпы этого процесса связаны с рядом факторов, в том числе с ограниченными ресурсами и резервами модернизации [8]. Как известно, для осуществления структурной перестройки и технического перевооружения экономики требуются значительные ресурсы: финансовые, материальные, инновационные, трудовые. Откуда их взять?

Опыт государств, эффективно модернизировавших свою экономику, свидетельствует о том, что нередко важнейшим условием успешной модернизации являются иностранные инвестиции. Так, например, в коммунистический Китай уже не одно десятилетие вкладываются значительные средства из-за рубежа (только из США в общей сложности туда в последнее время поступили десятки млрд.

долларов). В Чили, реформирующую свою экономику на основе монетарных принципов еще со времен правления генерала Пиночета, также поступили значительные объемы иностранных инвестиций.

В этой связи можно вспомнить о достаточно быстром послевоенном восстановлении разрушенной войной экономики ряда европейских стран вследствие финансовой помощи на основе реализации плана Маршалла. Однако в России, несмотря на предпринимаемые усилия, к сожалению, иностранные инвестиции не сыграли той роли, которую от них ожидали. В условиях мирового финансово-экономического кризиса возможности использования зарубежных инвестиций как одного из важнейших источников осуществления модернизации и структурной перестройки российской экономики еще более сократились, так как значительно уменьшились объемы имеющихся на международном финансовом рынке свободных денежных средств. Кроме того, следует иметь в виду, что использование зарубежных источников как основы модернизации народно-хозяйственного комплекса наряду с очевидными позитивными последствиями имеют и негативные.

Так, например, новые индустриальные страны – Аргентина, Бразилия и Мексика для осуществления индустриализации и технического перевооружения своих экономик преимущественно в 70-е годы XX века осуществили займы огромных финансово-кредитных средств – в итоге каждая страна в общей сложности оказалась должна более 100 млрд. долларов, а вместе эти три государства оказались должны развитым странам более 330 млрд. долларов. Вследствие этого данные страны на протяжении последних десятилетий являлись крупнейшими в мире должниками (а в недалеком прошлом подобная ситуация имела место и в Южной Корее), из-за чего в них нередко наблюдалась высокая инфляция, значительная девальвация национальной валюты, социально-экономическая и политическая нестабильность.

Для повышения уровня конкурентоспособности продукции и экономической эффективности российской экономики большое значение имеет также разработка теоретических проблем изучения влияния структурной перестройки и технического перевооружения производства на рост его эффективности при рыночных отношениях. В этой связи заметим, что проблемами экономического роста, выявления различных стадий, этапов экономического развития занимались многие крупные отечественные и зарубежные ученые. Наряду с широко известными у нас в стране формационным и цивилизационным подходами за рубежом много внимания уделяется и другим научным концепциям, например процессу движения экономики от аграрной к индустриальной и постиндустриальной стадиям. Одной из самых новых и известных теорий экономического развития, развиваемой, в частности, крупнейшим в мире специалистом в области анализа явления конкурентоспособности продукции Майклом Портером, является следующая.

Экономический рост представляет собой движение в сторону усложнения источников конкурентных преимуществ и укрепления позиций в высокоэффективных отраслях и сегментах народнохозяйственного комплекса. Данный процесс сопровождается быстрым ростом эффективности всей экономики. Уровни экономического развития различных стран можно представить в виде некоторого ряда стадий развития конкуренции. Эти стадии различаются по специфическим источникам достижения конкурентоспособности на мировом рынке, а также по видам и степени развития успешно функционирующих отраслей. Учитывая, что вопросам повышения уровня конкурентоспособности российских предприятий как основе решения экономических, социальных и демографических проблем страны уделяется в настоящее время первостепенное значение, имеет смысл стадии конкурентоспособности рассмотреть подробнее.

Выделяют четыре особые стадии конкурентоспособности национальной экономики, соответствующие четырем основным движущим силам, или стимулам, определяющим ее развитие в отдельные периоды времени:

1) факторы производства;
2) инвестиции;
3) нововведения;
4) богатство.

На трех первых стадиях происходит рост конкурентоспособности национальной экономики, что, как правило, сочетается с ростом благосостояния. Четвертая стадия означает постепенное замедление роста и, в конечном счете, спад. В соответствии с данным подходом осуществляют классификацию отдельных стран по уровню конкурентоспособности их индустрии в мировом хозяйстве.

Ни одна страна, по существу, не миновала первую из перечисленных четырех стадий развития экономики, т.е. стадии развития конкурентоспособности на основе факторов производства. В настоящее время на этой стадии находятся почти все развивающиеся страны, а также постсоциалистические страны (в том числе и Россия) [5]. То же самое можно сказать о некоторых странах (Канада, Австралия) с высоким уровнем благосостояния, обладающих значительными природными богатствами.

Поскольку Россия находится в настоящее время на первой стадии, охарактеризуем ее подробнее. На данной стадии практически все национальные отрасли, успешно действующие на

мировом рынке, достигают своих преимуществ в конкурентной борьбе почти исключительно благодаря основным факторам производства: природным ресурсам или избыточной и дешевой рабочей силе. Экономика на этой стадии весьма чувствительна к мировым экономическим кризисам и изменению валютных курсов, которые приводят к колебаниям спроса и относительных цен. Она также оказывается чрезвычайно уязвимой в случае потери имеющихся факторов и быстро меняющегося лидерства отраслей (достаточно вспомнить августовский кризис 1998 г.). Как свидетельствует мировой опыт, обладание большими запасами природных ресурсов хотя и может обеспечить высокий доход на душу населения в течение довольно продолжительного периода, однако оно не является достаточным основанием для устойчивого роста эффективности экономики, о необходимости которого в своих выступлениях постоянно упоминает Президент России В.В. Путин. Поэтому лишь немногие страны сумели преодолеть эту первую стадию факторов производства.

На второй стадии конкурентное преимущество экономики базируется на готовности и способности национальных фирм к агрессивному инвестированию. Фирмы вкладывают средства в современное, эффективное оборудование и технологию, которое можно приобрести на мировом рынке. Инвестиции также направляются на покупку лицензий и создание совместных предприятий. Причем, нередко приобретаемые техника и технология на поколения отстают от лучших мировых образцов, так как лидеры международной конкуренции стараются не продавать технику последнего поколения. В послевоенный период на вторую стадию удалось перейти Японии и позже - Южной Корее. В экономике Тайваня, Сингапура, Испании и в меньшей степени Бразилии присутствуют лишь некоторые признаки достижения стадии инвестиций, причем не все страны, развивающиеся в этом направлении, преуспевают [14].

Россия тоже пошла по этому пути, однако пока больших успехов добиться ей не удалось. Приведем некоторые факты. Хотя еще во времена горбачевской перестройки впервые стали создаваться совместные предприятия (СП) на территории нашей страны, в настоящее время в России в сравнительном аспекте создано относительно немного совместных предприятий. Нет и того притока иностранных инвестиций, на который первое время рассчитывали российские теоретики (Егор Гайдар, Евгений Ясин и пр.) в начале затеваемой ими монетарной реформы (в начале 90-х годов прошлого, XX века). И дело не только в сравнительно небольших объемах иностранных инвестиций. Поступающие из-за рубежа инвестиции в основном вкладываются не в ключевые отрасли экономики (машиностроение, сельское хозяйство, отрасли производственной инфраструктуры) и даже не в отрасли, являющиеся "полюсами" роста, а преимущественно в сырьевые отрасли и пищевые. Важно и то, что процесс привлечения иностранных инвестиций в регионы России осуществляется неравномерно. Зарубежный капитал преимущественно концентрируется в Центральном районе, и, прежде всего в Москве и Московской области, в Западной Сибири и на Дальнем Востоке [13]. В этой связи возникает вопрос, а так ли уж нам надо было выбирать этот вариант развития, тем более что наряду с определенными плюсами ему присущи и существенные недостатки. Прежде всего, это возможная высокая внешняя государственная задолженность России вследствие этого. Особенно очевидны недостатки этого варианта развития в условиях экономических санкций, которые применяют развитые страны Запада в отношении России в настоящее время и действие которых по существу нацелено на ослабление российской экономики в обозримом будущем.

По мнению автора, гораздо эффективнее для России выбрать иной путь - перейти с первой сразу на третью стадию, тем более что такой опыт в мировой практике уже имеется. Хороший пример тому - Италия, где потерпели неудачу все попытки следовать инвестиционной модели развития. В 60-е годы XX века Италия совершила скачок от первой стадии факторов сразу к третьей стадии нововведений. По темпам роста экономики она уступала только Японии [1]. Способность экономики избежать второй стадии инвестирования и, тем не менее, успешно развиваться требует наличия в историческом прошлом страны длительных периодов индустриальной активности, оставивших след в национальной системе образования, производственных навыках и т.п.

Но все это имело место в истории не только Италии, но и России. Достаточно сказать, что только в регионах Урала еще совсем недавно успешно развивались инновационные отрасли. Таким образом, российская экономика, опираясь на основные факторы, через определенный период может непосредственно перейти к третьей стадии нововведений, минуя вторую стадию инвестирования. У нас для этого есть все основания. Действительно, одной из особенностей третьей стадии нововведений является то, что национальные фирмы не только применяют и улучшают иностранную технику и технологию, но и создают новые. Напомним в этой связи, что в России еще в социалистический период было немало отраслей и видов производств, занимающих ведущие позиции в мире по уровню технической оснащенности. Таким образом, Россия по некоторым параметрам уже находится на третьей стадии (здесь нелишне добавить, что рассматриваемая здесь теория о стадиях экономического развития, как и любая другая теория, отражает действительность лишь с некоторой степенью условности - в реальности обычно в экономике любой достаточно развитой страны одновременно можно найти элементы, характерные для различных стадий, поэтому рассматриваемая нами теория применима лишь в целом, при выявлении сущности процесса).

Завершая рассмотрение проблемы о выборе возможных путей дальнейшего развития России, необходимо еще раз констатировать, что естественный, обычный для многих стран вариант перехода от первой стадии факторов ко второй стадии инвестирования у нас, как уже было показано, по большому счету не осуществляется. Главной причиной этого является, скорее всего, боязнь западных бизнесменов вкладывать крупные капиталы в нестабильную российскую экономику. К тому же не следует забывать, что вливания в больших масштабах инвестиций из-за рубежа обычно наряду с позитивными приводят и к негативным последствиям, прежде всего к росту внешней задолженности, бремя которой, как правило, ложится на население. В этой связи более предпочтительным является путь перехода от первой стадии факторов сразу к третьей стадии нововведений, минуя вторую стадию инвестирования (точнее, использовав лишь некоторые элементы, присущие этой стадии, т.к. полностью ее «перепрыгнуть» не удастся), тем более что уже похожий скачок России приходилось преодолевать - процесс индустриализации в послереволюционный период, а в настоящее время в России к тому же имеется немало новейших наукоемких производств. От предложенного варианта развития особенно выиграют регионы с традиционно высоким наукоемким потенциалом. Особенно это актуально, как уже отмечалось нами, в настоящее время в связи с действием экономических санкций против России.

Как бы то ни было, в Россию вряд ли в обозримом будущем из-за рубежа потекут значительные инвестиции. Еще меньше надежды на то, что в страну придут качественные инвестиции в виде новых технологий и инноваций – известно, что многие ведущие страны и, прежде всего, США, опасаясь усиления России, препятствуют проникновению в нее инвестиций инновационного характера. Сказанное, однако, вовсе не означает, что вообще следует отказаться от зарубежных инвестиций – разумеется, нет, но, во-первых, всегда следует учитывать их эффективность и инновационную новизну и, во-вторых, основную ставку в любом случае придется делать на внутренние резервы и источники. Следует добавить, что в отечественной истории известны случаи осуществления технического перевооружения экономики на основе преимущественно собственных источников – это всесоюзные сталинские лотереи и выпуски облигационных займов, а также индустриализация советской экономики 30-х годов XX века, осуществленная в значительной мере за счет перекачки финансовых ресурсов из сельского хозяйства в промышленность [3].

В настоящее время внутренние ресурсы для осуществления модернизации российской экономики следует искать, по мнению автора, в большем использовании получаемых доходов в сырьевых секторах на общеэкономические цели за счет увеличения рентных платежей, во введении прогрессивной шкалы налогообложения на доходы, во всемерной экономии государственных средств, а также в более активном привлечении в реальные сектора экономики финансовых ресурсов, имеющихся у населения. Все это потребует радикального изменения системы хозяйственного права, налогообложения, а также введения усиленного государственного регулирования общественного развития. Очень важно также увеличить государственное финансирование фундаментальных и прикладных научных исследований, а также опытно-конструкторских разработок (следует учитывать, что наукоемкие технологии и производства, также как и вся сфера НТП, постоянно дорожают, что является объективной мировой тенденцией).

В этой связи нелишним будет напомнить и о том, что ведущие в технологическом плане современные государства, такие как Япония и Южная Корея, еще в середине XX века были весьма отсталыми (южнокорейская экономика вообще была разрушена после окончания корейской войны и раздела единой Кореи на два государства – Северной и Южной Кореи, а ВВП Японии 1950 году было меньше ВВП США более чем в 30 раз, тогда как уже в середине 80-х годов отставание было всего в 2 раза). Успехи и Японии, и Южной Кореи (начиная с 80-х годов XX века эта страна демонстрировала самые высокие темпы роста ВВП в мире) в значительной мере связаны с высокой нормой накопления капитала, особенно начиная с 60-х годов (эта норма достигала 25 % от объема национального дохода, что очень много).

Такая высокая норма накопления капитала в значительной мере была обусловлена политикой всемерной экономии, которая проводилась правительствами этих стран в тот период времени. Подобный вариант хозяйственной политики следует проводить и в России в настоящее время (к сожалению это не вяжется с той гламурной роскошью, которую демонстрируют наши бизнесмены, особенно олигархи – напомним, что, несмотря на финансово-экономические проблемы, число долларовых миллиардеров в России увеличилось почти вдвое).

Рост нормы накопления капитала, необходимой для осуществления модернизации и технического перевооружения российской экономики, можно достигнуть также и путем создания разветвленной системы государственного стимулирования системы НИОКР, в том числе на основе введения на предприятиях обязательных нормативов внедрения новых и новейших технологий (напомним, что в последнее время коэффициенты выбытия и обновления основных фондов существенно снизились по сравнению с социалистическим периодом) [9].

Выводы из данного исследования. При определении факторов и условий осуществления модернизации следует учесть ее многовариантных характер. Так, варианты технического перевооружения экономики, прежде всего, могут отличаться сроком, временем реализации. В этой связи можно вспомнить разные варианты технического перевооружения, связанные с процессом индустриализации. Как известно, выделяют три варианта индустриализации: 1) когда ставка делается на развитие легкой и пищевой промышленности (так называемый капиталистический вариант индустриализации); 2) ставка делается на развитие тяжелой промышленности (социалистический вариант индустриализации); 3) вариант индустриализации, когда нет четкой направленности на развитие какой-то одной группы отраслей промышленности. Как правило, ставка на капиталистический вариант индустриализации приводит к более длинному сроку технического перевооружения экономики по сравнению с социалистическим вариантом индустриализации. Кроме выделения разновидностей индустриализации, связанных с внутренними факторами, выделяют два типа – экспортоориентированный и импортозамещающий варианты индустриализации, связанные с внешними факторами. Импортозамещающая модель модернизации, которую нередко называют также неоиндустриализацией, особенно актуальна в России в настоящее время в связи с введенными экономическими санкциями со стороны западных развитых государств [12].

В России также можно предложить рассмотреть разные варианты модернизации экономики. В виде двух крайних вариантов предлагаются следующие: от ставки на высокие технологии и преимущественное инвестирование в наукоемкие производства, прежде всего на основе ВПК, до другого сценария, где акцент делается на первоочередное развитие гражданских отраслей, потребительского сектора, ресурсосберегающих технологий преимущественно традиционного типа. В последнем случае развитие потребительского сектора становится мощным стимулятором для развития инвестиционного сектора, однако этот путь более длительный с точки зрения вхождения в постиндустриальную эпоху. На наш взгляд, в России должен быть реализован некий средний вариант в виде своеобразной смеси элементов этих двух крайних вариантов модернизации, то есть в виде рационального сочетания элементов разных технологических укладов.

Выбор того или иного варианта модернизации экономики зависит от многих факторов: потенциала страны, степени его технологического развития, внешнеэкономической ситуации, в том числе действия экономических санкций против России в настоящее время и многих других. Так, вспомним, что в связи со сложной внешнеполитической ситуацией, сложившейся в 30-е годы XX века, в СССР как необходимый и единственно возможный в то тяжелое время был выбран ускоренный вариант индустриализации, когда ставка была сделана на преимущественное развитие тяжелой промышленности и ВПК.

Учитывая, что в настоящее время Россия относится к группе так называемых «догоняющих» стран отечественным предприятиям, по мнению автора, также целесообразно выбрать модель модернизации со сравнительно небольшим сроком ее осуществления, так как в противном случае развитые страны в своем технико-экономическом развитии снова уйдут далеко вперед, а Россия вновь окажется на периферии развитого мира. Причем поскольку особых инвестиций из-за рубежа в ближайшее время ждать не приходится, ставку придется сделать преимущественно на внутренние резервы и факторы. В этих условиях сырьевой сектор должен сыграть роль точек роста, ядра [11], локомотива развития всей российской экономики (в противном случае мы рискуем получить очередное – после Венесуэлы и Нигерии теперь уже российское «нефтяное проклятие», когда полученные от нефтяного бизнеса доходы просто проедаются, причем преимущественно классом имущих).

Для этого периода характерно действие так называемого структурного парадокса, так как улучшение отраслевой структуры экономики в будущем можно будет достигнуть лишь при временном ухудшении ее в настоящее время в связи с неизбежным увеличением доли ВВП, приходящейся на добывающие отрасли и производства. При этом ставка должна быть сделана на жесткие меры государственного регулирования экономики, ибо классические либеральные методы монетарного типа в условиях «догоняющей» экономики еще более отдаляют в целом уровень развития российского НТП от мирового уровня.

Выбору оптимальной модели модернизации российской экономики может также помочь разработка общей теории модернизации экономики, в которой на основе изучения международного и отечественного опыта осуществления технического перевооружения и структурной перестройки экономики будут выявлены типы и модели модернизации, предложены подходы к классификации различных инноваций (в частности, помимо всего прочего, на наш взгляд целесообразно выделять также инновации экстенсивного и интенсивного типа [6]), а также определены условия, особенности и факторы выбора оптимальной модели модернизации в разных странах. В частности, ретроспективный анализ развития российской экономики свидетельствует о том, что крупные реформы, проводимые в стране (реформы Петра I, реформы Александра I и Александра II, Столыпинская реформа, периоды социалистической индустриализации и коллективизации страны), завершались позитивным образом лишь при условии их поддержки не только «снизу», но и «сверху». В настоящее время руководство страны прекрасно понимает, что без реализации серьезных

экономических реформ, целью которых является модернизация экономики (особенно ее импортозамещающая модель) просто не обойтись. По существу с этим связана проблема выживания России как великого государства. Все это также следует учесть при разработке общей теории модернизации экономики. Скорейшее развитие основных положений и закономерностей общей теории модернизации позволит создать методологическую основу для разработки эффективного варианта технического перевооружения и структурной перестройки отечественной экономики.

Литература

1. Государственное финансирование научно-технического прогресса в развитых капиталистических странах : монография / А.В. Жемчужникова, А.В. Толкушкин, И.А. Кравченко и др. – М. : Финансы и статистика, 1989. – 239 с.
2. Гришкина М.В. История Удмуртии. Первая половина XIX века : учебник / М.В. Гришкина. – Ижевск: Удмуртия, 2010. – 80 с.
3. Засухин А.Т. Интенсификация производства : монография / А.Т. Засухин. – М. : Экономика,1975. – 183 с.
4. Капитонова О.А. Экология Удмуртской республики : учебное пособие / О.А. Капитонова. – Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет, 2013. – 381 с.
5. Павлов К.В. Интенсификация экономики в условиях неопределенности рыночной среды : монография / К.В. Павлов. – М. : Магистр, 2007. – 271 с.
6. Павлов К.В. Модернизация и инновационное развитие экономики на разных уровнях управленческой иерархии : монография / К.В. Павлов. – Ижевск: Институт компьютерных исследований, 2014. – 344 с.
7. Павлов К.В. Особенности модернизации старопромышленных регионов / К.В. Павлов // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2014. – № 28. – С. 11-24.
8. Павлов К.В. Патоинституты, патоинституционализм и модернизация российской экономики / К.В. Павлов // Проблемы теории и практики управления. – 2013. – № 7. – С. 126-134.
9. Павлов К.В. Патологические процессы в экономике : монография / К.В. Павлов. – М. : Магистр, 2009. – 461 с.
10. Павлов К.В. Старопромышленные регионы: социально-экономические и экологические особенности функционирования и развития : монография / К.В. Павлов. – Ижевск: Институт компьютерных исследований, 2014. – 344 с.
11. Павлов К.В. Ядро экономических систем и эффективная хозяйственная политика : монография / К.В. Павлов. – М. : Магистр, 2009. – 191 с.
12. Прокофьев К.Ю. Инновационный потенциал региона: сущность, структура / К.Ю. Прокофьев // Региональная экономика: теория и практика. – 2013. – № 30. – С. 12-19.
13. Строева О.А. Развитие инновационной деятельности в регионе: теория, методология и практика : монография / О.А. Строева. – Тамбов: ТГУ, 2013. – 142 с.
14. Халевинская Е.Д. Мировая экономика и международные экономические отношения : учебник / Е.Д. Халевинская. – М. : Экономистъ, 2004. – 303 с.

References

1. Zhemchuzhnikova, A.V., Tolkushkin, A.V., Kravchenko, I.A. etc. (1989), *Gosudarstvennoye finansirovaniye nauchno-tekhnicheskogo progressa v razvitykh kapitalisticheskikh stranakh* [Public funding of scientific and technical progress in the developed capitalist countries], monograph, Finance and Statistics, Moscow, Russia, 239 p.
2. Grishkina, M.V. (2010), *Istoriya Udmurtii. Pervaya polovina XIX veka* [History of Udmurtia. The first half of the nineteenth century], textbook. Izhevsk, Udmurtia, 2010. 80 p.
3. Zasukhin A.T. (1975), *Intensifikatsiya proizvodstva* [Intensification of production], monograph, Ekonomiks, Moscow, Russia, 183 p.
4. Kapitonova O.A. (2013), *Ekologiya Udmurtskoy respubliki* [Ecology of the Udmurt Republic], tutorial, Publishing house «Udmurtia State University», Izhevsk, Russia, 381 p.
5. Pavlov K.V. (2007), *Intensifikatsiya ekonomiki v usloviyakh neopredelennosti rynochnoy sredy* [Intensification of the economy in the face of uncertainty of the market environment], monograph, Master, Moscow, Russia, 271 p.
6. Pavlov K.V. (2014), *Modernizatsiya i innovatsionnoye razvitiye ekonomiki na raznykh urovnyakh upravlencheskoy iyerarkhii* [Modernization and innovative development of the economy at different levels of the management hierarchy], monograph, Institute of Computer Science, Izhevsk, Russia, 344 p.
7. Pavlov K.V. (2014), “Features modernization of old industrial regions”, *National interests: priorities and safety*, no. 28, pp. 11-24.
8. Pavlov K.V. (2013), “Patoinstituty, patoinstitutsionalizm and modernization of the Russian economy”, *Problems of the theory and practice of management*, no. 7, pp. 126-134.
9. Pavlov K.V. (2009), *Патологические процессы в экономике Intensifikatsiya proizvodstva Intensifikatsiya proizvodstva* [Pathological processes in the economy], monograph, Master, Moscow, Russia, 461 p.
10. Pavlov K.V. (2014), *Staropromyshlennyye regiony: sotsial'no-ekonomicheskiye i ekologicheskiye osobennosti funktsionirovaniya i razvitiya* [Old industrial regions: the socio-economic and environmental characteristics of the operation and development], monograph, Institute of Computer Science, Izhevsk, Russia, 344 p.
11. Pavlov K.V. (2009), *Yadro ekonomicheskikh sistem i effektivnaya khozyaystvennaya politika* [The core of economic systems and the efficiency of economic policy], monograph, Master, Moscow, Russia, 191 p.
12. Prokofiev K.Y. (2013), “The innovative potential of the region: the nature, structure”, *Regional economy: theory and practice*, no. 30, pp. 12-19.

13. Stroeva O.A. (2013), *Razvitiye innovatsionnoy deyatelnosti v regione: teoriya, metodologiya i praktika* [Development of innovative activity in the region: the theory, methodology and practice], monograph, TSU, Tambov, Russia, 142 p.

14. Khalevinski E.D. (2004), *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye ekonomicheskiye otnosheniya* [The world economy and international economic relations], textbook, Economist, Moscow, Russia, 303 p.

УДК 354:338.2

Фігурка М.В.,
к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки, маркетингу і менеджменту
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту Тернопільського національного економічного університету

АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ЖИТЛОМ ТА ПОБУТОВИМИ ЗРУЧНОСТЯМИ НАСЕЛЕННЯ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Fihurka M.V.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of international economics, management and marketing,
Ivano-Frankivsk institute of management TNEU

ANALYSIS OF HOUSING PROVISION AND HOUSEHOLD UTILITIES OF POPULATION IN IVANO-FRANKIVSK REGION

***Постановка проблеми*.** Формування ринкової економіки в Україні передбачає розвиток і підвищення конкурентоспроможності всіх галузей промисловості, зокрема будівельної. Бурхливий розвиток будівельної промисловості в Україні сприяв формування високого рівня пропозиції житла для населення держави.

Рецесійні процеси в будівельній галузі, які мали місце від початку 90-их років минулого століття, сприяли значному занепаду розвитку будівельної галузі в державі. Населення опинилося в безвихідній ситуації, коли не отримавши житла в радянський період та в період перебудови, змушене було проживати у винаймлених помешканнях, чи в гуртожитках, перебуваючи на квартирній черзі в багатьох випадках більше десяти, а інколи двадцяти років поспіль.

Дані обставини спонукали до виїзду населення працездатного віку за кордон для заробітку коштів. При поверненні в Україну населення інвестувало свої кошти у купівлю нерухомості (в одно, двох -, трьох - та рідше чотирьохкімнатні квартири) та в меншій мірі у будівництво власного житла.

Причина даного явища, яке відбувається в останні роки, криється в тому, що інвестування заробітчан у будівництво власного житла є дороговартісним, через високу вартість будівельно-монтажних робіт та будівельних матеріалів, а це не сприяє зацікавленості населення вкладати кошти у даний вид житлового будівництва.

Таким чином, населення у більшій мірі зорієнтоване на придбання квартир для власного проживання, оскільки інвестуючи у придбання даного виду житла (одно-, двокімнатних квартир) для багатьох сімей є єдиноможливим виходом покращення власних житлових умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безліч питань, пов'язаних з формуванням ринку житла, висвітлено в працях: М. Бойка [1], Є. Горохова [2], Т. Юр'євої [3], П. Левіна [4], Л. Лучкіної [5], А. Рибалкіна та В. Кавиршіної [6], В. Руденко [7], О. Салій [8], О. Сідельник [9], С. Сташевського [10], Н. Христенко [11] та значної когорти інших дослідників, які займалися вивченням даних наукових проблем.

Незважаючи на те, що питання розвитку і функціонування будівельної промисловості є об'єктом наукового пошуку значної кількості дослідників, однак вартим уваги залишається питання забезпеченості населення Івано-Франківської області житлом. Так, аналіз усього житлового фонду області, рівень забезпечення житлом в середньому на одного жителя області, а також забезпечення житлом в розрізі по категоріях квартир (одно -, двох -, трьох - та чотирьохкімнатними квартирами) та аналіз динаміки загальної кількості сімей та одинаків, які перебували на квартирному обліку в області і є об'єктом даного дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення аналізу щодо динаміки та частки забезпеченості житлом населення Івано-Франківської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи динаміку забезпеченості житлом в Івано-Франківській області, нами встановлено, що за досліджуваний період житловий фонд зріс на 28,4 %, а загальна площа на одного жителя збільшилася з 18,4 до 24,8 метр квадратний або на 34,8 %.

Це свідчить про те, що в останні роки придбання житла населенням Івано-Франківської області здійснювалося з більшим розміром площ, а це також є наслідком розширеного планування окремих квартир (таблиця 1).

Таблиця 1

Аналіз динаміки забезпечення житлом в Івано-Франківській області в 1995-2013 роках

Рік	Весь житловий фонд, загальної площі, млн. $м^2$	У середньому на одного жителя, $м^2$ загальної площі	Кількість квартир, усього, тис.од.					Кількість сімей та одинаків, які перебували на квартирному обліку на кінець року, тис.
			всього	з них:				
				одно-кімнат-них	двокім-натних	трикім-натних	чотири-і більше кімнатних	
1995	26,8	18,4	446,7	86,4	165,9	145,4	49,0	2535
1996	27,5	18,9	450,5	90,9	170,9	144,8	44,0	934
1997	28,0	19,3	454,0	92,8	174,4	144,1	42,7	1091
1998	28,3	19,5	456,7	92,4	175,1	145,3	43,9	1342
2000	28,8	20,0	463,7	93,1	177,7	146,4	46,5	802
2001	29,1	20,5	465,3	92,9	178,3	146,9	47,2	734
2002	29,2	20,9	467,4	94,0	178,5	147,1	47,8	382
2003	29,5	21,2	467,6	94,2	180,3	144,5	48,6	323
2004	29,8	21,4	469,8	94,3	181,1	144,9	49,5	122
2005	30,1	21,6	471,2	94,4	181,1	144,9	50,8	277
2006	30,5	22,1	473,9	95,2	182,2	144,9	51,6	278
2007	30,9	22,3	476,9	96,4	182,8	145,3	52,4	262
2008	31,6	22,8	483,4	97,0	184,7	147,4	54,3	387
2009	32,0	23,1	485,7	97,3	186,2	147,8	54,4	195
2010	32,7	23,6	491,5	97,9	188,6	149,4	55,6	220
2011	33,4	24,1	497,4	100,3	190,0	149,9	57,2	56
2012	34,1	24,6	502,2	100,6	190,9	151,9	47,8	62
2013	34,4	24,8	504,8	100,6	191,3	152,9	48,4	81
2013 р. в % до 1995 р.	128,4	134,8	113,0	116,4	115,3	105,2	98,8	3,2

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Кількість придбаних квартир за досліджуваний період дещо зростає, але дуже повільними темпами на 13,0 %, однокімнатні квартири - на 16,4 %, двохкімнатні квартири - на 15,3%, трьохкімнатні - на 5,2%, а чотирьохкімнатні навіть скоротилося на 1,2 %.

Разом з тим, потребуючих житла сім'ям та одинакам в 1996 році складала 2535 тис. чол., а до кінця 2013 року ця цифра знизилась до 81 тис. чол.

Така ситуація пояснюється декількома причинами, а саме:

1) відсутність будівництва підприємствами, на яких їхні робітники стояли на обліку отримання квартир;

2) спеціалізовані будівельні підприємства, які будують житло, продають його по ринкових цінах і які набагато випереджують платоспроможність потребуючих житла жителів.

Уряд України не сприяє розвитку іпотечного кредитування покупців квартир, кредит банки дають під високі відсотки, а хто відважився взяти його в банку, то в сучасній ситуації України дуже ризикує.

Важливим аргументом забезпеченості житлом населення Івано-Франківської області є аналіз за 1995-2013 роки в динаміці частки наявності побутових послуг.

Так, розглядаючи частку забезпечення водопроводом населення області, нами встановлено, що в базовому періоді вона склала майже четверту частину від загальної потреби, а в звітному - майже половину.

І хоч динаміка, яка нами розглядається, має більш як двадцятирічний період, проте на нашу думку, це є значним позитивом цього напрямку роботи.

Майже ідентичні показники простежуються по забезпеченню населення каналізацією.

Значно високий рівень спостерігаємо по газозабезпеченню населення в Івано-Франківській області, проте ріст його в динаміці незначний. Пояснюється це тим, що Івано-Франківська область мала високий рівень газифікації ще до початку аналізованого періоду (1995–2013 роки). Так, вплинули на це географічні умови розташування, а також в даній області знаходяться джерела покладів природнього газу.

Таблиця 2

Частка забезпеченості населення побутовими зручностями в Івано-Франківській області в 1995-2013 роках

Роки	Питома вага забезпеченості населення, %						
	Водопро-водом	Каналі-зацією	Опален-ням	газом	гарячим водопостачанням	ваннами	підлоговими електроплитами
1995	25,6	25,1	29,1	76,6	21,0	24,0	0,8
1996	27,2	26,5	28,9	25,1	79,9	21,2	1,5
1997	27,1	26,3	28,9	25,0	80,4	20,8	1,4
1998	25,8	25,4	29,3	78,1	21,0	24,2	0,8
2000	26,6	25,9	29,3	82,3	21,1	24,6	0,8
2001	26,8	26,1	30,2	82,7	21,2	24,7	0,8
2002	26,9	26,2	30,1	83,0	20,2	24,5	0,7
2003	27,0	26,2	30,5	83,1	20,1	24,4	0,7
2004	27,2	26,4	31,8	83,2	20,3	24,7	0,7
2005	27,7	27,1	33,7	83,9	20,6	25,2	0,7
2006	28,1	27,4	35,1	84,5	22,3	25,5	0,6
2007	28,4	27,8	35,5	84,7	23,4	26,0	0,6
2008	32,3	31,3	36,7	85,1	25,3	29,4	0,6
2009	36,6	35,7	38,2	85,3	28,7	33,7	0,6
2010	38,6	37,9	40,8	86,0	31,2	36,1	0,6
2011	40,3	39,6	42,6	86,2	32,7	37,8	0,6
2012	41,6	40,9	43,8	86,2	33,8	38,9	0,6
2013	42,6	41,9	44,9	86,1	34,8	40,0	0,5

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України.

Забезпеченість опаленням, гарячим водопостачанням і ваннами зростає в динаміці майже ідентично із забезпеченістю іншими аналізованими нами показниками - забезпеченістю водопроводом і каналізацією.

Окремого аналізу потребує така побутова послуга, як підлогове електропідігрівання. З однієї сторони, цей показник знижується на протязі аналізуючого періоду, а з другої сторони - цей показник ставить під сумнів ефективність і потребу впровадження цієї послуги, так як потребує значних додаткових витрат газу, а отже і оплати за газ.

В зв'язку з цим, перспектива впровадження побутових послуг для населення Івано-Франківської області повинна розглядатися з точки зору ефективного використання на перспективу.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, ґрунтуючись на даному дослідженні, можемо зробити висновок, що постійний ріст житлового будівництва в області має місце, проте залишається вагома частка населення в області, які не змогли раніше і в даний час не можуть придбати житло внаслідок високих цін на нього і низької платоспроможності населення. Проблема даного питання полягає у відсутності прийнятних в Україні законів про кредитування банками населення для придбання житла на тривалу перспективу.

Література

1. Бойко М.Д. Техническое обслуживание и ремонт зданий и сооружений / М.Д. Бойко. – Ленинград: Стройиздат, 1986. – С. 70–84.
2. Горохов Є.В. Сучасні техніко-економічні рішення щодо нового будівництва і реконструкції житлового фонду : монографія / Є.В. Горохов. – Макіївка: ДонНАБА, 2010. – 171 с.
3. Економіка міського господарства : навч. пос. / За ред. Т.П. Юр'євої. – Харків: ХДАМГ, 1997. – 672 с.

4. Левін П.Б. Економічний механізм соціальної інфраструктури: стан і перспективи розвитку : монографія / П.Б. Левін. – К. : Ін-т демографії та соц. досліджень НАН України, 2008. – 313 с.

5. Лучкина Л. Жилищный сектор в постсоциалистических странах Европы / Л. Лучкина // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 3. – С. 89–95.

6. Рыбалка А.Т. Содержание и обслуживание многоквартирных домов в свете реформирования городского хазяйства / А.Т. Рыбалка, В.А. Кавыршина // Экономика промышленности. – 2007. – № 2(37). – С. 78–85.

7. Руденко В.А. Управління житловим фондом / В.А. Руденко. – К. : Гнозіс, 2008. – 174 с.

8. Салій О.М. Функціональне призначення та основні завдання соціальної інфраструктури / О.М. Салій // Наука і економіка. – 2010. – № 2. – С. 215–218.

9. Сідельник О. Залучення заощаджень населення небанківськими фінансовими установами / О. Сідельник // Регіональна економіка. – 2006. – № 3. – С. 144–148.

10. Сташевський С. Т. Організація міського будівництва в ринкових умовах (на прикладі житлового господарства України і наук) : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / С.Т. Сташевський; КНУБА, Київ, 1999. – 20 с.

11. Христенко Н. Фінансово-організаційні механізми поліпшення стану житла / Н. Христенко // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 1 (34). – С. 134–143.

References

1. Boyko, M.D. (1986), *Tekhnicheskoye obsluzhivaniye i remont zdaniy i sooruzheniy* [Maintenance and repair of buildings and structures], Stroyizdat, Leningrad, Russia, pp. 70–84.

2. Horokhov, Ye.V. (2010), *Suchasni tekhniko-ekonomichni rishennya shchodo novoho budivnytstva i rekonstruktsiyi zhytlovoho fondu* [Modern feasibility decisions on new construction and reconstruction of housing], DonNABA, Makiyivka, *Ukraine,* p. 171.

3. Yuryeva, T.P. (1997), *Ekonomika miskoho hospodarstva* [Economy of urban], KHDAMH, Kharkiv, Ukraine, p. 672.

4. Levin, P.B. (2008), *Ekonomichnyi mekhanizm sotsialnoi infrastruktury: stan i perspektyvy rozvytku* [Economic mechanism of social infrastructure: state and development prospects], Instytut demohrafiyi ta sotsialnykh doslidzhen NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 313 p.

5. Luchkina, L. (2004), "The housing sector in the post-socialist countries of Europe", *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya,* no. 3, pp. 89–95.

6. Rybalka, A.T. and Kavyrshyna, V.A. (2007), "Maintenance of apartment buildings in the light of the reform of municipal services", *Ekonomika promyshlennosti,* no. 2 (37), pp. 78–85.

7. Rudenko, V.A. (2012), *Upravlinnya zhytlovym fondom* [Housing management], Hnozis, Kyiv, Ukraine, 174 p.

8. Salii, O.M. (2010), "Functional purpose and main tasks of social infrastructure", *Nauka i ekonomika,* no. 2, pp. 215–218.

9. Sidelnyk, O. (2006), "Involvement savings bank financial institutions", *Rehionalna ekonomika,* no. 3, pp. 144-148.

10. Stashevskyy, S.T. (1999), “Organization of urban development in market conditions (for example, housing Ukraine)”, Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.06.01, Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv, Ukraine, 20 p.

11. Khrystenko, N. (2012), "Financial and institutional mechanisms improvement of housing", *Halytskyi ekonomichnyi visnyk,* no. 1(34), pp. 134-143.

УДК 332.012

Куценко В.І.,
аспірант
Запорізький національний технічний університет

РОЗБУДОВА АРХІТЕКТУРИ РАЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ

Kutsenko V.I.,
graduate student
Zaporizhia National Technical University

THE DEVELOPMENT OF THE ARCHITECTURE FOR A RATIONAL STRUCTURE OF THE ECONOMY OF THE REGION IN THE CONDITIONS OF FORMATION OF INNOVATION AND ORIENTED ECONOMY

Постановка проблеми. Формування інноваційно-орієнтованої економіки вимагає розбудови архітектури раціональної структури економіки, яка сьогодні є ключовими пріоритетом для швидкого посткризового відновлення економіки України. Раціональність галузевої структури визначається не лише тим, яка додану вартість створюється кожною галуззю в межах регіональної або національної структури економіки, а й тим, наскільки вона відповідає критеріям оптимальності та збалансованості.

На нашу думку, на відміну від однолінійної лаконічності й однозначності структуризації економіки, наприклад, використання лише одного критерію, розбудова архітектури раціональної структури економіки регіону дозволяє комбінувати синхронне формування, нарощення та використання певного поєднання критеріїв – оптимальності та збалансованості.

Отже, проблема розбудови та формування раціональної структури економіки в регіонах, особливо в межах концепції сталого розвитку, є актуальною, оскільки на сьогодні залишається нагальною потреба в активізації рушійних сил, залученні та диверсифікації джерел фінансування, мобілізації різноспрямованих факторів генерування системних ознак інноваційно-орієнтованої економіки. До того ж, досягнення сталого розвитку є пріоритетним завданням економічної політики, як держави, в цілому, так і окремого регіону. Позитивна динаміка показників сукупного випуску свідчить про зростання економічного потенціалу країни, розширення виробничих можливостей суспільства, є основою добробуту населення. Не менш важливе значення має якісний аспект економічного зростання, який має свій прояв у структурі економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми структурування економіки досліджувалися за різними аспектами. Територіальну структуру досліджували такі зарубіжні вчені, як В. Крісталер, А. Льош [1], Й. Тюнен, А. Вебер [2], українські вчені – С. Коляденко [3], О. Топчієв [4], М. Хвесик [5], Л. Чернюк [6], О. Шаблій [7]. Особливостям структурування економіки на національному рівні присвячені праці В. Гейця, Д. Затуловского, Б. Кваснюка [8-9], Е. Прушківської [10] та ін.

Однак у більшості наукових праць мало уваги приділено визначенню та дослідженню критеріїв раціональності структури економіки на регіональному рівні.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо розбудови архітектури раціональної структури економіки регіону в умовах формування інноваційно-орієнтованої економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна діяльність характеризується різними показниками трудомісткості та рентабельності, інноваційної та інвестиційної активності, соціальної та екологічної безпеки. Тому зміни в пропорціях між видами економічної діяльності спричиняють зміни, що стосується багатьох сфер життя суспільства. На сучасному етапі актуальним питанням є розробка наукового підходу до визначення раціональної структури економіки регіону через розбудову її архітектури. Ключовими категоріями у вивченні проблеми побудови раціональної структури є поняття «розбудова» та «архітектура». За філософським словником «розбудова – це розширення», а архітектура – мистецтво проектування й будівництва споруд та їхніх комплексів, що формують просторове середовище для життя і діяльності людини [11]. Використовуючи філософське трактування цих категорій, доцільно дати авторське визначення «розбудови архітектури раціональної структури економіки регіону», яка представляє собою розширення (урізноманітнення) та якісне вдосконалення структури економіки з метою формування сприятливого середовища для життєдіяльності людини.

Розглянемо особливості розбудови архітектури раціональної структури економіки регіону на

прикладі галузевої структури економіки Запорізької області. Галузева структура економіки представляє собою співвідношення основних видів економічної діяльності всередині регіону, та формує його внутрішній економічний устрій. Тобто, галузева структура економіки регіону визначає загальний «профіль» та «імідж» регіону як учасника економічних відносин.

Аналіз структури економіки Запорізької області за 2013 р., представлений в табл. 1, показує, що найбільшу питому вагу за ВДВ складає промисловість. Частка даного виду економічної діяльності становить 37,8%. Значне місце в структурі економіки регіону займають торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; діяльність готелів та ресторанів (14,4%), сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво (10%), діяльність транспорту та зв'язку (7,4%).

Переважання даних видів економічної діяльності пояснюється високою прибутковістю підприємств цих галузей. Так, відсоток підприємств, які отримують прибуток у промисловості – 64,1%, сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво – 68,3%, торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; діяльність готелів та ресторанів – 66,6%, діяльність транспорту та зв'язку – 62,1%. Тобто, види економічної діяльності з високими показниками прибутковості мають значну частку в структурі економіки регіону. Слід зазначити, що спостерігається сильна кореляція між прибутковістю та структурою економіки. Аналогічно можна відслідкувати взаємозв'язок між рівнем заробітної плати та пропорціями між видами економічної діяльності.

Отже, з точки зору прибутковості та заробітної плати структура економіки регіону може бути визнана оптимальною. Проте додаткова інформація, представлена в табл. 1, свідчить про те, що найбільш рентабельні та високооплачувані види діяльності характеризуються низькими показниками зайнятості та несприятливим впливом на навколишнє середовище, особливо промисловість. Так, наприклад, частка освіти у структурі ВДВ є низькою, але цей вид економічної діяльності забезпечує робочими місцями 7,8% населення.

Таблиця 1

Основні показники Запорізької області за видами економічної діяльності, 2013 р.

Вид економічної діяльності	Валова додана вартість		Зайнятість		Середньомісячна заробітна плата		Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності
	млн грн	питома вага, %	тис. осіб	питома вага, %	грн	питома вага, %	питома вага, %
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво	4 212	10,0	134,9	17,6	1864	6,4	7,3
Промисловість	15 956	37,8	188,4	24,6	3765	13,0	63,6
Будівництво	789	1,9	32,6	4,2	1974	6,8	6,5
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; діяльність готелів та ресторанів	6 069	14,4	184,4	24,0	1806	6,2	3,2
Діяльність транспорту та зв'язку	3 130	7,4	39,6	5,2	2798	9,6	0,8
Фінансова діяльність	2 507	5,9	15,5	2,0	4091	14,1	0,7
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємництва	2 866	6,8	10	1,3	2584	8,9	2,9
Державне управління	1 895	4,5	32,9	4,3	2910	10,0	11,4
Освіта	2 300	5,5	59,9	7,8	2544	8,8	0,3
Охорона здоров’я та надання соціальної допомоги	1 803	4,3	49,1	6,4	2255	7,8	0,5
Інші види економічної діяльності	641	1,5	20,1	2,6	2440	8,4	6
ВСЬОГО	42 168	100	767,4	100	29031	100	100

Джерело: складено автором за даними [12]

Проведений аналіз показує, що неможливо виділити який-небудь критерій, на базі якого може бути побудована структурна політика регіону. Методика, заснована на показнику прибутковості та заробітної плати, неминуче призведе до ще більшого зміцнення позиції промисловості. Наслідком

цього може стати нестабільна економічна ситуація в регіоні та країні в цілому, відсутність довгострокових перспектив розвитку, загроза національній та регіональній безпеці. Використання критерію зайнятості призведе до збільшення частки трудомістких галузей з низьким рівнем технологічних інновацій. Тому оптимізація структури економіки регіону за видами економічної діяльності повинна бути побудована на використанні багатокритеріального методу. Необхідний комплексний, системний, зважений підхід, мета якого забезпечити соціально-економічний розвиток регіону з урахуванням інтересів різних суб'єктів економіки, компромісу між розвитком країни та регіону, між становленням конкурентоспроможної держави та підтримкою високого рівня життя населення. Реалізувати зазначені принципи дозволяє теорія прийняття рішень, розроблена Томасом Сааті (США), яка отримала назву «метод аналізу ієрархій» [13].

Розглянемо можливості застосування даного методу для визначення оптимальної структури економіки регіону. Для вирішення поставленого завдання необхідно виокремити декілька етапів (рис. 1).

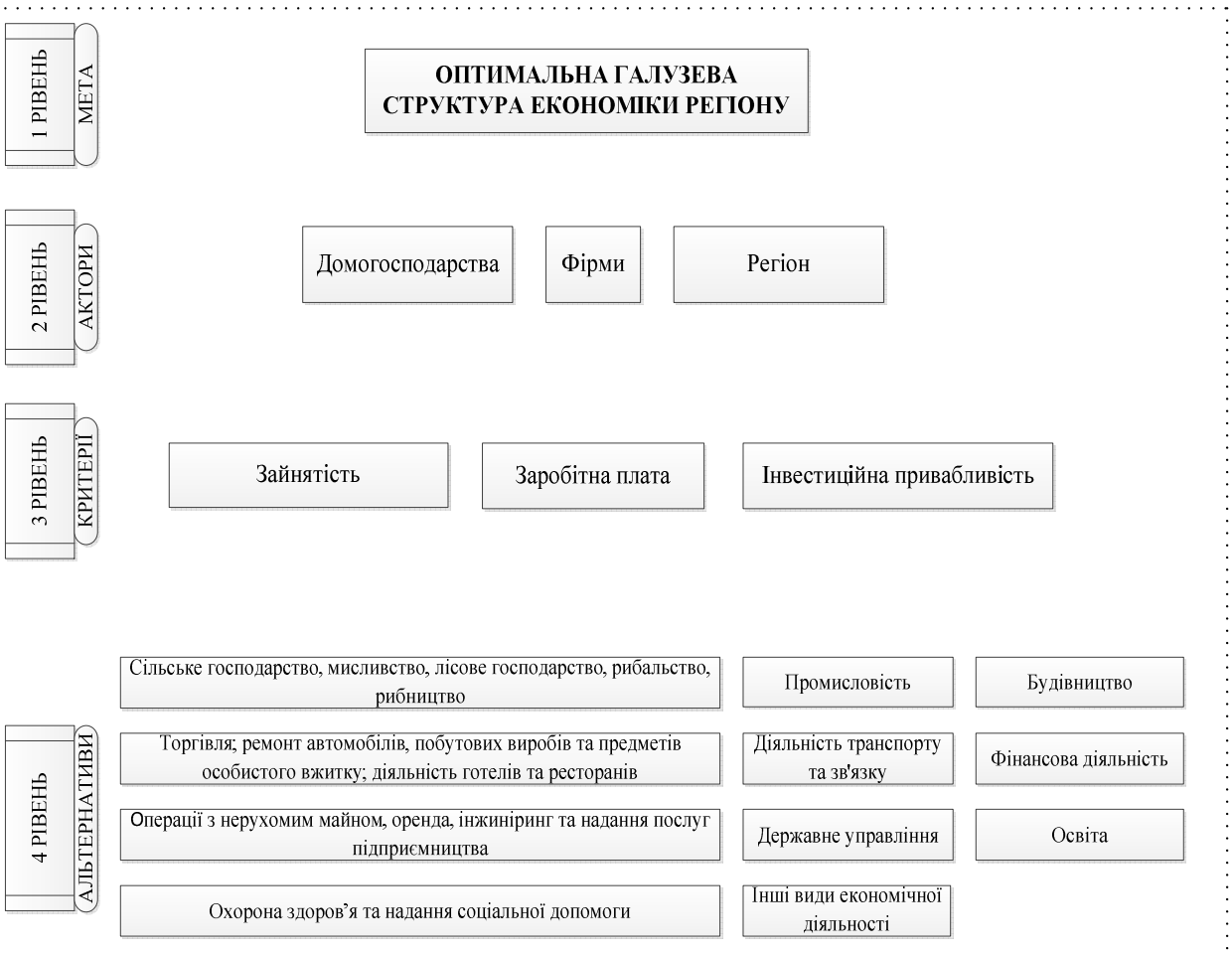

Рис. 1. Ієрархія задачі про визначення оптимальної галузевої структури економіки регіону
Джерело: складено автором на основі [13]

1 етап. Ієрархізація проблеми.

Необхідно представити завдання у вигляді багаторівневої ієрархічної структури, що характеризує вплив різних факторів на процес прийняття рішення, їх взаємозв'язок і підпорядкування.

На першому рівні ієрархії розташовується головна мета дослідження – визначення оптимальної структури економіки регіону. Досягнення цієї мети розглядається з точки зору інтересів різних суб'єктів (акторів), серед яких виокремимо – домогосподарства, фірми та регіон. Вони утворюють другий рівень ієрархії. Нижче представлені показники, що характеризують кількісні і якісні аспекти функціонування тих чи інших видів діяльності. На основі передбачених цілей економічних суб'єктів і щорічної статистичної інформації, на третьому рівні виділені такі критерії, як зайнятість, заробітна плата, інвестиційна привабливість. На четвертому рівні розміщені види економічної діяльності, які утворюють структуру економіки регіону.

2 етап. Визначення ієрархії пріоритетів елементів четвертого рівня ієрархії по відношенню до

елементів третього рівня.

Для цього потрібно послідовно оцінити кожен елемент нижнього рівня ієрархії за ступенем його впливу на рівень вище. В ролі універсального інструменту визначення пріоритетів Т. Сааті пропонує використовувати парні порівняння, результати яких представляються у матричному вигляді.

Для характеристики критерію «зайнятість» використовуємо фактичні дані щодо середньорічної чисельності працівників за видами економічної діяльності. Однак абсолютне значення середньорічної чисельності працівників може призвести до необ'єктивності визначення пріоритетів і встановлення переваги тих видів економічної діяльності, які мають високий рівень зайнятості. Для нівелювання цього недоліку необхідно розрахувати показники трудомісткості для кожного елемента четвертого рівня ієрархії. Після нормалізації обчислених за формулою значень трудомісткості отримуємо вектор пріоритетів видів економічної діяльності за критерієм «зайнятість» (табл. 2).

Таблиця 2

Розрахунок вектору пріоритетів видів економічної діяльності за критерієм «зайнятість»

Вид економічної діяльності	Зайнятість, тис. осіб	Трудомісткість	Власний вектор	Вектор пріоритетів
1	2	3	4	5
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво	134,9	0,032	1,8203	0,1241
Промисловість	188,4	0,012	0,6711	0,0458
Будівництво	32,6	0,041	2,3483	0,1601
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; діяльність готелів та ресторанів	184,4	0,030	1,7269	0,1177
Діяльність транспорту та зв'язку	39,6	0,013	0,7191	0,0490
Фінансова діяльність	15,5	0,006	0,3514	0,0240
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємництва	10	0,003	0,1983	0,0135
Державне управління	32,9	0,017	0,9867	0,0673
Освіта	59,9	0,026	1,4802	0,1009
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	49,1	0,027	1,5478	0,1055
Інші види економічної діяльності	20,1	0,031	1,7822	0,1215

Джерело: розраховано автором за даними [12; 13]

Наведені дані свідчать про те, що найбільшим пріоритетом з точки зору забезпечення зайнятості мають такі види економічної діяльності, як будівництво (0,1601), сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво (0,1241), інші види економічної діяльності (0,1215). При цьому слід зазначити, що промисловість має один із найнижчих пріоритетів (0,0458) за критерієм «зайнятість», незважаючи на те, що Запорізька область характеризується домінування цієї галузі. Отже, виникає об'єктивна необхідність перегляду структури пріоритетів з точки зору зайнятості у регіоні.

Наступним елементом третього рівня ієрархії є критерій «заробітна плата», статистичною базою для якого визначено дані щодо середньомісячної номінальної заробітної плати працівників підприємств за видами економічної діяльності.

Розрахунок пріоритетів видів економічної діяльності за критерієм «заробітна плата» наведено у табл. 3.

Такі види економічної діяльності, як фінансова діяльність (0,1409), промисловість (0,1297), державне управління (0,1002) характеризуються високим рівнем оплати праці. Найменшу перевагу за критерієм «заробітна плата» отримали: торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; діяльність готелів та ресторанів (0,0622), сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво (0,0642), будівництво (0,0680).

Для встановлення пріоритетів за критерієм «інвестиційна привабливість» скористаємося статистичними даними щодо обсягу капітальних інвестицій за видами економічної діяльності (табл. 4).

Дані таблиці 4 наочно демонструють, що промисловість (0,6163) є найбільш привабливим з точки зору інвестування. Найменший пріоритет мають такі види економічної діяльності, як: освіта (0,0029), охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (0,0048). Слід підкреслити, що підтримкою розвитку цих галузей повинна займатися держава.

Таблиця 3

Розрахунок вектору пріоритетів видів економічної діяльності за критерієм «заробітна плата»

Вид економічної діяльності	Середньомісячна заробітна плата, грн.	Вектор пріоритетів
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво	1864	0,0642
Промисловість	3765	0,1297
Будівництво	1974	0,0680
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; діяльність готелів та ресторанів	1806	0,0622
Діяльність транспорту та зв'язку	2798	0,0964
Фінансова діяльність	4091	0,1409
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємництва	2584	0,0890
Державне управління	2910	0,1002
Освіта	2544	0,0876
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2255	0,0777
Інші види економічної діяльності	2440	0,0840

Джерело: складено автором за даними [12; 13]

Таблиця 4

Розрахунок вектору пріоритетів видів економічної діяльності за критерієм «інвестиційна привабливість»

Вид економічної діяльності	Капітальні інвестиції, %	Вектор пріоритетів
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво	7,3	0,0707
Промисловість	63,6	0,6163
Будівництво	6,5	0,0630
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; діяльність готелів та ресторанів	3,2	0,0310
Діяльність транспорту та зв'язку	0,8	0,0078
Фінансова діяльність	0,7	0,0068
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємництва	2,9	0,0281
Державне управління	11,4	0,1105
Освіта	0,3	0,0029
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,5	0,0048
Інші види економічної діяльності	6	0,0581

Джерело: складено автором за даними [12; 13]

3 етап. Визначення пріоритетів елементів третього рівня ієрархії по відношенню до елементів другого рівня.

На даному етапі потрібно визначити ступінь переваги кожного з критеріїв, розміщених на третьому рівні ієрархії, по відношенню до господарюючих суб'єктів.

Першим суб'єктом, виділеним на другому рівні ієрархії, є домогосподарства. Розрахунок вектора пріоритетів для даних акторів представлений в табл. 5. Найбільший пріоритет для домогосподарств отримав показник «зайнятість» (0,6196), так як традиційно основним джерелом доходів переважної більшості сімей є трудова діяльність. Наступним пріоритетом є «заробітна плата» (0,3239), розмір якої визначає рівень та якість споживання індивідів, умови відтворення людського капіталу. Найменшу перевагу для домогосподарств має показник «інвестиційна привабливість» (0,0564).

Розрахунок пріоритетів критеріїв для фірм представлений в табл. 6.

Основною метою діяльності будь-якого підприємства є отримання максимального прибутку. Тому критерій «інвестиційна привабливість» (0,7352) має найбільший пріоритет для фірм. Далі слідує показник «заробітна плата» (0,2067), так як висока оплата праці дозволяє залучати найбільш кваліфікованих співробітників. Не останнє місце за ступенем переваги займає і критерій «зайнятість» (0,0581).

Таблиця 5

Розрахунок вектору пріоритетів для домогосподарств

Критерій	Зайнятість	Заробітна плата	Інвестиційна привабливість	Власний вектор	Вектор пріоритетів
Зайнятість	1	3	7	0,3625	0,6196
Заробітна плата	$\frac{1}{3}$	1	9	0,2311	0,3239
Інвестиційна привабливість	$\frac{1}{7}$	$\frac{1}{9}$	1	0,5684	0,0564

Джерело: розраховано автором на основі [13]

Таблиця 6

Розрахунок вектору пріоритетів для фірм

Критерій	Зайнятість	Заробітна плата	Інвестиційна привабливість	Власний вектор	Вектор пріоритетів
Зайнятість	1	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{9}$	3,5569	0,0581
Заробітна плата	5	1	$\frac{1}{5}$	5,0000	0,2067
Інвестиційна привабливість	9	5	1	2,5303	0,7352

Джерело:розраховано автором на основі [13]

Розрахунок пріоритетних векторів елементу третього рівня ієрархії – для регіону, представлено в табл. 7.

Таблиця 7

Розрахунок вектору пріоритетів для регіону

Критерій	Зайнятість	Заробітна плата	Інвестиційна привабливість	Власний вектор	Вектор пріоритетів
Зайнятість	1	7	9	0,2513	0,7854
Заробітна плата	$\frac{1}{7}$	1	3	0,1895	0,1488
Інвестиційна привабливість	$\frac{1}{9}$	$\frac{1}{3}$	1	0,3333	0,0658

Джерело: розраховано автором на основі [13]

Пріоритетною метою регіону є висока якість життя громадян, що неможливо без створення умов для ефективної зайнятості, тому критерій «зайнятість» (0,7854) отримав найбільшу перевагу. Важливими чинниками підвищення добробуту людей є також відповідний рівень заробітної плати (0,1488). Цей показник є наступними за пріоритетністю. Незважаючи на те, що інвестиційна привабливість галузі збільшує прибуток підприємств цієї галузі, який є джерелом поповнення бюджету за рахунок збільшення податкових надходжень, але вона не є самоціллю розвитку регіону. Тому показник «інвестиційна привабливість» (0,0658) отримав найменший пріоритет. Тобто, інвестиційна привабливість перш за все є прерогативою приватної ініціативи, а не регіону.

4 етап. Визначення пріоритетів елементів другого рівня ієрархії по відношенню до головної цілі.

Для обчислення загальних пріоритетів необхідно оцінити вплив кожного господарюючого суб'єкта на головну мету дослідження. В залежності від політичної та економічної ситуації в країні, сформованих традицій і звичаїв ступінь впливу акторів на прийняті рішення може відрізнятися. У межах розглянутого завдання припускаємо, що кожен суб'єкт економіки має однаковий вплив, тому вектор пріоритетів буде мати вигляд (0,3333; 0,3333; 0,3333).

Після визначення пріоритету кожного рівня ієрархії по відношенню до вищого рівня обчислюється загальний вектор пріоритетів. Для цього необхідно оцінити пріоритети видів економічної діяльності по відношенню до господарюючих суб'єктів, які обчислюються як сума добутків пріоритетів елементів четвертого рівня ієрархії по відношенню до елементів третього рівня і пріоритетів,

елементів третього рівня по відношенню до елементів другого рівня (табл. 8).

Таблиця 8

Розрахунок пріоритетів видів економічної діяльності за суб'єктами економіки

Вид економічної діяльності	Вектор пріоритетів домогосподарств	Вектор пріоритетів фірм	Вектор пріоритетів регіону
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво	0,1017	0,0725	0,1117
Промисловість	0,1051	0,4825	0,0958
Будівництво	0,1248	0,0697	0,1400
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; діяльність готелів та ресторанів	0,0949	0,0425	0,1038
Діяльність транспорту та зв'язку	0,0620	0,0285	0,0534
Фінансова діяльність	0,0609	0,0355	0,0402
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємництва	0,0388	0,0398	0,0257
Державне управління	0,0804	0,1058	0,0750
Освіта	0,0911	0,0261	0,0925
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,0908	0,0257	0,0948
Інші види економічної діяльності	0,1058	0,0672	0,1118

Джерело: розраховано автором на основі [13]

Наступним кроком є зведення в єдиний вектор пріоритети господарюючих суб'єктів шляхом визначення середньої арифметичної пріоритетів домогосподарств, фірм і держави. Значення знайденого вектора показує результат – оптимальну галузеву структуру економіки регіону (за видами економічної діяльності).

Порівняльний аналіз фактичної й оптимальної галузевої структури економіки Запорізької області за 2013 р. представлений на рис 2.

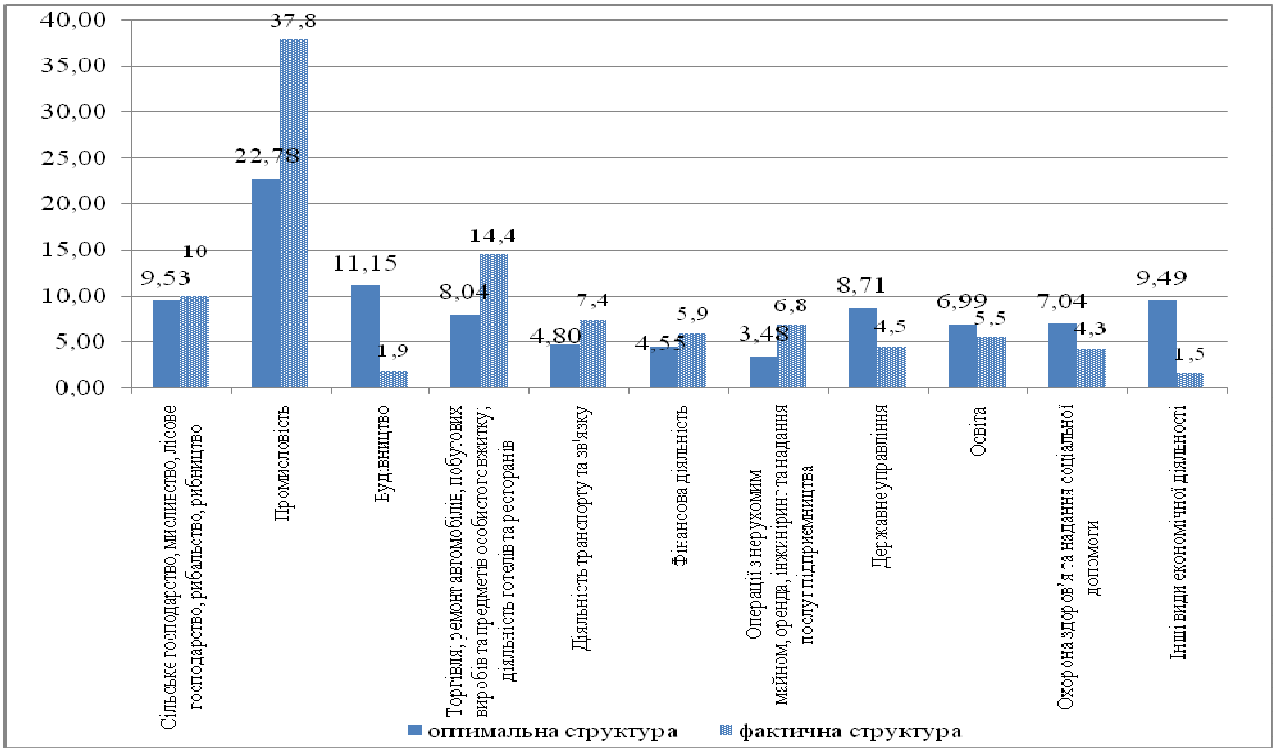

Рис. 2. Порівняння оптимальної та фактичної галузевої структури економіки Запорізької області, 2013 р.

Джерело: побудовано автором на основі [12; 13]

Рисунок 2 наочно демонструє, що економіці регіону притаманна нерівномірність із значним переважанням одних видів діяльності за слабкого розвитку інших. Так, 37,8% ВДВ припадає на промисловість, тоді як оптимальне значення повинно бути нижче на 15,02% і складати 22,78%. Значні відхилення спостерігаються також у будівництві, частка якого за оптимальною структурою повинна становити 11,15%, тоді як фактично лише 1,9%, державне управління (відхилення 4,21%). Проте, на основі проведеного дослідження було виявлено, що ті види економічної активності, які характеризуються низькою часткою у структурі ВДВ (будівництво, торгівля, а також освіта, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги та ін.), є пріоритетними і мають значний потенціал для майбутнього розвитку регіону.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, результати проведеного дослідження виявили існуючі диспропорції за видами економічної діяльності у Запорізькій області. Обсяг сукупного випуску демонструє монопрофільність регіону, що виражається в переважанні видів економічної діяльності, бажаних з точки зору приватної ініціативи, при цьому інтереси інших суб'єктів економіки практично не враховуються. Застосування методу аналізу ієрархій для визначення оптимальної структури галузевої структури економіки регіону дозволяє комплексно підійти до вирішення цієї проблеми, з урахуванням різних факторів і потреб суб'єктів економіки.

Результати проведеного дослідження можуть бути використані для розробки стратегії розвитку регіону, виокремлення видів економічної діяльності, які характеризуються економічною та соціальною ефективністю, атакою визначення галузей, які потребують державної підтримки.

Література

1. Крісталер В. Теорія центральних місць [Електронний ресурс] / В. Крісталер, А. Льош. – Режим доступу: http://bibliotekar.ru/geografia-2/24.htm.
2. Тюнен Й. Методи теорії просторової економіки [Електронний ресурс] / Й. Тюнен // Теорія «концентричних кілець». – Режим доступу: http://www.dlab. irtc.org.ua/Pages/Topic2/Appendix.html.
3. Коляденко С.В. Стратегічні напрями розвитку агропромислового комплексу області [Електронний ресурс] / С.В. Коляденко // Продуктивні сили і регіональна економіка. – 2008. – Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/12066.
4. Топчієв О.Г. Методологічні засади геопланування регіону / О.Г. Топчієв, А.М. Шашеро, Д.С. Мальчикова // Український географічний журнал. Суспільно-географічні дослідження. – 2010. – № 1. – С. 5–13.
5. Малік М.Й. Сталий розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та екологобезпечного агропромислового виробництва / М.Й. Малік, М.А. Хвесик // Економіка АПК : міжнар. наук.-виробн. журнал. – 2010. – С. 3–12.
6. Реформування економічних відносин і управління в промисловості / Л.Г. Чернюк та ін.; НАН України, Рада по вивченню продукт. сил України. – К. : [б.в.], 1997. – 252 с.
7. Теоретико-методологічні основи концепції перспективного розвитку Західноукраїнського регіону // Проблеми соціально-економічної географії Західного регіону України / за ред. О. Шаблія. – К. : Вид-во «Лібра», 1993. – С. 123–128.
8. Затуловський Д. Галузева структура економіки – найважливіший чинник розвитку країни [Електронний ресурс] / Д. Затуловський. – 2012. – № 7. – Режим доступу: http://fb.ru/article/32530/otraslevaya-struktura-ekonomiki-vajneyshiy-faktor-razvitiya-stranyi.
9. Кваснюк Б. Структурна перебудова економіки та її ресурси / Б. Кваснюк // Економіка України. – 2004. – № 10. – С. 18–27.
10. Прушківська Е.В. Секторальна структура національної економіки: теорія, методологія, практика формування : монографія / Е.В. Прушківська. – Запоріжжя : Вид-во «Просвіта», 2013. – 375 с.
11. Философский словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://znachenieslova.ru/slovar/philosoph/arhitektura.
12. Державна служба статистики України. Публікації. Регіональна статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/
13. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий / Т. Саати. – М. : Радио и связь, 1993. – 278 с.

References

1. Kristaler, V. and Losh, A. "The theory of Central places", available at: http://bibliotekar.ru/geografia-2/24.htm.
2. Tiunen, I. "Methods of the theory of spatial Economics", available at: http://dlab.irtc.org.ua/Pages/Topic2/Appendix.html.
3. Koliadenko, S.V. (2008). "Strategic directions of development of the agroindustrial complex of the region", *Produktyvni syly i rehionalna ekonomica,* available at: http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/12066.
4. Topchiiev, O.H. (2010), "Methodological foundations of geoplaning of the region", *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal*, no. 1, pp. 5–13.
5. Malik, M.I. and Khvesyk, M.A. (2010), "Sustainable development of rural territories through regional land-use and environmentally sound agricultural production", *Ekonomika APK*, pp. 3–12.
6. Cherniuk, L.H. etc. (1997), *Reformuvannia ekonomichnykh vidnosyn i upravlinnia v promyslovosti* [Reform of economic relations and management in industry], [b.v.], Kyiv, Ukraine, 252 p.

7. Shablii, O. (1993), "Theoretical and methodological foundations of the concept of perspective development of the Western region", *Problemy sotsialno-ekonomichnoi heorafii Zakhidnoho rehionu*, pp. 123–128.
8. Zatulovskii, D. (2012), "Sectoral structure of the economy is the most important factor in the development of the country", available at: http://fb.ru/article/32530/otraslevaya-struktura-ekonomiki-vajneyshiy-faktor-razvitiya-stranyi.
9. Kvasniuk, B. (2004), "Restructuring of the economy and its resources", *Ekonomika Ukrainy*, pp. 18–27.
10. Prushkivska, E.V. (2013), Sektoralna struktura natsionalnoi ekonomiky: teoriia, metodolohiia, praktyka formuvannia [Sectoral structure of the national economy: theory, methodology, practice], monograph, Vyd-vo «Prosvita», Zaporizhzhia, Ukraine, 375 p.
11. Philosophical dictionary, available at: http://znachenieslova.ru/slovar/philosoph/arhitektura.
12. State Statistics Service of Ukraine. Publications. Regional Statistics, available at: http://ukrstat.gov.ua/
13. Saati, T. (1993), *Prinyatiye resheniy. Metod analiza iyerarkhiy* [The decision making. Method of analysis of hierarchies], Radio i svyaz, Moscow, Russia, 278 p.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 658.012.4:622.7.01

Авдющенко А.С.,
к.е.н., доцент кафедри прикладної економіки
Національний гірничий університет

КРАЩІ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГІРНИЧО-ВИДОБУВНОГО СЕКТОРУ ПОЛЬЩІ

Avdiushchenko A.S.,
cand.sc.(econ.), assistant professor assistant professor
of the department of applied economics
National Mining University

BEST PRACTICES OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FORMATION FOR MINING WASTE MANAGEMENT IN POLAND

Постановка проблеми. Поводження з відходами поряд з іншими екологічними питаннями посідає одне з найважливіших місць у екологічній безпеці та сталому розвитку кожної країни. Її вирішення вимагає постійних системних зусиль з боку органів управління, науковців та громадськості, а також узгодження комплексу екологічних, економічних та соціальних завдань. Особливо гостро питання побудови ефективного організаційно-економічного механізму управління відходами стоїть у тих країнах, де економіка в великому ступені спирається на продуктивність гірничо-видобувної промисловості. Вирішуючи проблеми ефективного управління відходами на підприємствах гірничо-видобувного комплексу України, слід звертатися до кращих практик тих країн, які мають подібну з Україною сировинну базу і які вже пройшли шлях успішної господарчої трансформації, що дало можливість для побудови ефективних механізмів та систем управління відходами. Така ефективно функціонуюча система здатна:

- створити економічні вигоди для самих підприємств;
- справити позитивний вплив на екологічні та соціальні показники на рівні регіонів та країни в цілому.

На сьогоднішній день для гірничо-видобувного комплексу України прикладом впровадження ефективних організаційно-економічних механізмів управління відходами може служити практика Польщі, оскільки під час структурної трансформації, яка відбувалася в цій країн у кінці 80-х і початку 90-х років, було створено можливості для реформування гірничо-видобувного сектору. Реструктуризація гірництва проходила у декілька етапів і мала на меті оптимізацію діяльності підприємств галузі. Серед науковців та практиків не має єдиної думки відносно того на скільки ефективно відбулися структурні зміни в цілому, але однозначно прогрес був зроблений в напрямку екологізації діяльності підприємств. А після вступу Польщі до Європейського союзу також виникла необхідність дотримання вимог європейського законодавства (Рамкова Директива про відходи 75/442/ЄЕС, Директива 2008/98/ЄС про відходи, Директива 2006/21/ЄС про управління відходами видобувної промисловості, Директива про небезпечні відходи 91/689/ЄЕС, Директива 96/61/ЄС про всеохоплююче запобігання забрудненню та його контроль), що призвело до законодавчих змін і викликало необхідність створення ефективних систем управління відходами на підприємствах, в тому числі в гірничо-видобувній галузі.

В Україні, яка знаходиться у даний момент на складному шляху до європейської інтеграції, існують численні спроби впровадження кращої існуючої європейської практики, в тому числі в гірничій галузі, яка є стратегічною у нашій державі. У зв'язку з цим дослідження кращих практик організації систем поводження з відходами підприємств Польщі може служити добрим прикладом для удосконалення та побудови ефективних систем управління відходами на гірничо-видобувних підприємствах України. Ключовими критеріями ефективності при цьому повинні служити аспекти, які забезпечують стійкий розвиток галузі: економічний, екологічний та соціальний.

Слід також відзначити, що поряд із рециклінгом відходів гірничого виробництва, який швидко розвивається, на цій базі у розвинутих країнах фактично повстає нова індустрія. Вторинне використання сировини у цих країнах створює умови для розвитку «зеленої» економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські науковці, а саме: О.В. Малєй [1; 2], В.С. Міщенко [3; 4], Г.П. Виговська [3], В.А. Іщенко [5], А.Ю. Зигун [6], О.І. Бондар [7], у своїх працях розглядаються питання ефективності діючого організаційно-економічного механізму поводження з відходами, в тому числі з використанням світового досвіду. Але більшість досліджень спрямована на кращі практики поводження з побутовими відходами і фактично відсутні дослідження таких практик у гірничо-видобувній промисловості, тому виникає необхідність виконання саме такого дослідження.

Постановка завдання. Основним завданням дослідження є вивчення кращих практик формування організаційно-економічного механізму управління відходами на підприємствах гірничо-видобувної галузі в Польщі з метою розгляду можливостей розповсюдження досвіду для впровадження таких практик на гірничо-видобувних підприємствах Україні та створення умов розвитку «зеленої» економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2012 році в Польщі утворено 117767,0 тис. тонн відходів, з них 63832,2 тис. тонн (54,2%) відходи гірничо-видобувного сектора. Кількість накопичених відходів на кінець 2012 року становить 1613166,2 тис. тонн, з них 791346,9 тис. тонн (49%) гірничо-видобувної промисловості.

Якщо звернути увагу на структуру цих відходів, то половина з них походить з переробки кам'яного та бурого вугілля [8]: 33739,8 тис. тонн утворених відходів (52,9%); 480999,1 тис. тонн нагромаджених (60%).

Напрямки управління відходами гірничо-видобувної галузі в Польщі представлені на рис. 1: утилізовано 48672,4 тис. тонн, термічно знешкоджено 0,2 тис. тонн, складовано 14741,3 тис. тонн, складовано тимчасово 285,1 тис. тонн [8].

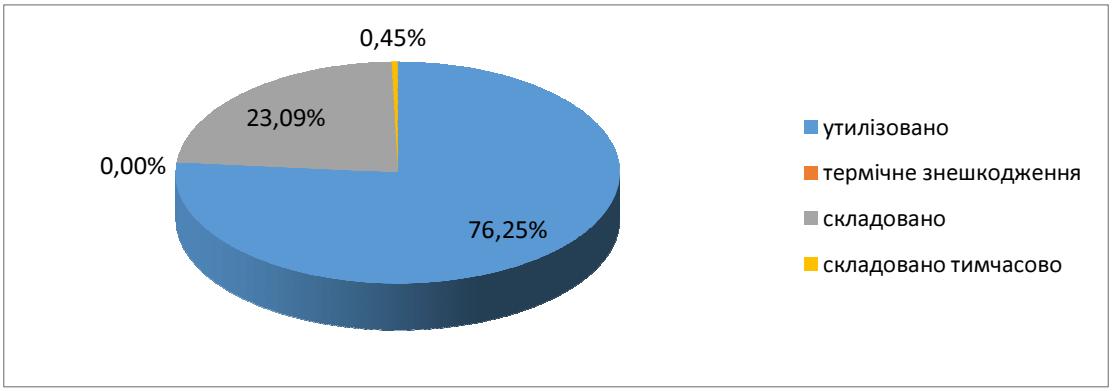

Рис. 1. Напрямки поводження з відходами гірничо-видобувної промисловості в Польщі в 2012 році

Джерело: складено автором на основі [8]

Така структура поводження з відходами свідчить про те, що створені системи поводження з відходами є досить ефективними. Тільки 24% відходів гірничо-видобувної складується, що дозволяє стверджувати про наближення польських підприємств до ефективного менеджменту мінеральною сировиною. Хоча кількість відходів, які складуються ще повинна зменшуватися та знаходитися на рівні декілька відсотків, як у країнах «старої» Європи.

Про те, що українським підприємствам однозначно потрібно переймати досвід польських колег, свідчать статистичні дані щодо поводження з відходами гірничо-видобувної промисловості. За даними Національної доповіді про стан навколишнього середовища в Україні в 2012 році було утворено 450726,8 тис. тонн відходів, з них 372297,5 тис. тонн (82,5%) були утворені гірничо-видобувним комплексом [9].

Структура цих відходів виглядає наступним чином: 305,45 млн. т (69 %) з видобутку металевих руд; 44,4 млн. т (10%) з видобутку вугілля, торфу та лігніту; 21,8 млн. т (4,8%) при видобуванні інших корисних копалин. У 2012 році тільки 30,7% цих відходів було утилізовано. Хоча навіть у цьому випадку ідеться головним чином про низько технологічне використання розкривних порід і відходів

збагачення корисних копалин для будівництва дамб, доріг, вирівнювання рельєфу територій тощо, що в європейській практиці, зазвичай, не вважається утилізацією [9].

Така ситуація виникла не з причин браку технологічних рішень, а насамперед через відсутність ефективних механізмів стимулювання діяльності підприємств щодо поводження з відходами і їх господарського використання, що у свою чергу повинно приносити економічний ефект і служити покращенню екологічної ситуації гірничих регіонів та підвищенню соціальних стандартів.

Стосовно Польщі варто відзначити, що така ж ситуація існувала з відходами гірничо-видобувної галузі у 90-х роках, коли обсяг їх утворення та накопичення був досить значним. Більшість з них, так само як в Україні спрямовувалась на терикони. Але зміни законодавства та стандартів поводження з відходами у зв'язку з трансформаційними процесами та пізніше у відповідності до вимог ЄС призвів до необхідності пошуку ефективних методів та інструментів поводження з відходами з метою зменшення обсягів складування. Впровадження таких інструментів призвело до того, що підприємства, маючи організаційно-економічний механізм поводження з відходами добувної промисловості, закріплений законодавчо, почали шукати шляхи провадження ефективних високотехнологічних рішень, що призвело до утворення нових продуктів під час утилізації відходів та принесло економічні вигоди.

Тому доцільним є розглянути напрямки поводження з відходами на провідних підприємствах гірничо-видобувного комплексу Польщі на сучасному етапі. Найбільш репрезентативними прикладами, на які слід звернути увагу, є діяльність наступних компаній: KGHM Polska Miedź S.A.; Kompania Węglowa S.A.; Haldex S.A.

Управління відходами гірничо-видобувної діяльності в KGHM Polska Miedź S.A.

KGHM Polska Miedź S.A. є одним зі світових виробників міді та срібла з досвідом роботи понад 50 років. Метою спілки є долучення до групи великих глобальних виробників міді з обсягом виробництва біля 700 тисяч тонн міді при одночасній повазі до етики бізнесу, охорони навколишнього середовища та соціальній відповідальності. KGHM експлуатує одне з найбільших родовищ міді на світі. Також спілка має проекти розвитку в Польщі, Канаді, Чилі та Гренландії.

Організація управління відходами в KGHM Polska Miedź S.A.

Організацією управління відходами в KGHM Polska Miedź S.A. займається відділ «гідротехнічний заклад». Основні завдання відділу пов'язані з водно-шламовим господарством закладів збагачення руди.

Найбільше відходів (біля 94% добутої руди) утворюється в процесі флотації. До відходів також відносяться металургійні шлаки, пил і шлам з відпилення газу та очищення стоків, а протягом деякого часу також продукти сіркоочистки теплоелектростанції металургійної фабрики «Głogów I». Деякі відходи (шлами і пил) знову використовуються у виробничому процесі, частина іде на інші потреби, а та частина, яка не знайшла використання у виробничому процесі підлягає селективному складуванню. Складування відбувається на об'єкті знешкодження відходів видобувної діяльності «Желязний мост», він є місцем постійних наукових досліджень і проведення аналізу. Ці дослідження пов'язані також з підвищенням екологічної безпеки таких об'єктів. Завдяки високому рівню досліджень, які проводяться, KGHM було запрошено до співпраці з Союзом зрівноваженого виробництва і споживання ЄС. В результаті співпраці опрацьовано документ щодо поширення найкращих доступних технологій в управлінні флотаційними відходами та пустою породою. «Желязний мост» є найбільшою будівлею такого типу в Європі і однією з найбільших у світі. Об'єкт приймає щорічно біля 28 млн. т відходів з флотації мідних руд.

В «Желязномі мості» управління відходами, водним господарством, охороною повітря та надр землі відбувається на підставі законодавства з охорони навколишнього середовища, водних ресурсів, відходів та на підставі стандартів Європейського союзу [10]

Переробка відходів в KGHM Polska Miedź S.A.

KGHM Polska Miedź S.A старається максимізувати переробку створюваних відходів. Шлак, який залишається в результаті розтоплення міді в печах використовується ще з 70 років минулого століття для виробництва наповнювача під час будівництва доріг. Така діяльність довела свою економічну ефективність і було створено окрему дочірню компанію KGHM Ecoren, яка займається в тому числі переробкою цього виду відходів, переробляючи біля 1 млн шлаку на рік. Завдяки виробництву наповнювачів з крайобразу зникають терикони шлаків, які нагромаджувалися від самого початку виробництва.

Таблиця 1

Маса відходів згідно з типом відходів і методів поводження з відходами в KGHM Polska MiedźS.A.

Повна маса відходів, згідно з типом відходів і методами поводження (в т/ рік)	2010	2011
1	2	3
Повна маса відходів згідно з методами поводження, в тому числі	28 947 855,65	28 882 256,95
Компостування	0,00	0,00
Повторне використання	0,00	0,00

продовження табл. 1

1	2	3
Рециклінг	0,00	0,00
Утилізація	19 656 949,65	19 756 811,95
Спалення (або використання у якості палива)	0,00	0,00
Складування на об'єктах знешкодження відходів	9 290 906,00	9 125 445,00
Розміщення в глибоких студнях	0,00	0,00
Складування на терені закладу	0,00	0,00

Джерело: [10]

Діяльність фірми KGHM Ecoren у великій мірі пов'язана з дослідженнями і впровадженням інноваційних технологій у переробці відходів. Фірма тісно співпрацює з Національним центром досліджень і розвитку. Така співпраця дає додаткові можливості доступу до зовнішніх джерел фінансування з метою проведення досліджень. В 2012 році в Польщі почалася галузева програма досліджень InnoLot. В рамках даної програми виділено 300 млн злотих на дослідження і трансфер технологій для льотної промисловості (один з напрямків діяльності KGHM Ecoren є виготовлення інноваційних матеріалів саме для цієї галузі).

Управління відходами гірничо-видобувної діяльності в Kompania Węglowa S.A. (репрезентативний приклад гірництва кам'яного вугілля в Польщі).

Всі структурні одиниці, які входять до складу Kompanii Węglowej S.A. видобувають приблизно 40 млн. т вугілля на рік. Під час пошуку, видобутку та механічної переробки вугілля щороку утворюється 13,6 млн. т відходів.

Kompanii Węglowej S.A має бізнес стратегію і одним з напрямків такої стратегії є «Охорона навколишнього середовища в напрямку поводження з відходами гірничої діяльності». Цілями цього напрямку стратегії є [11]:

- мінімізація впливу на навколишнє середовище;
- мінімізація витрат на охорону навколишнього середовища.

Такі стратегічні цілі реалізовуються завдяки:

- раціональній утилізації відходів в найкорисніших формах, в поєднанні з ефективною рекультивацією територій, териконів, осадників, а також ґрунтів, порушених гірничою діяльністю;
- максимізація участі оператора поводження з відходами Haldex S.A. в реалізації послуг, пов'язаних з переробкою й утилізацією гірничих відходів у всіх компаніях Kompanii Węglowej S.A., в першу чергу заходи спрямовані на переробку відходів переробки в призначених для цього інсталяціях (переробні заклади);
- максимізація прибутків від реалізації відходів видобування і заповнювача бетону, які походять з поточної продукції, а також відходів, які отримані під час експлуатації териконів і місць складування відходів;
- реалізація заходів, яка має на меті отримання згоди органів місцевого самоврядування та локальних громад на розміщення відходів на території гмін.

Заходи реалізовані в Kompanii Węglowej S.A. концентруються на «продуктовому» підході до відходів гірничої промисловості, які утворюються і приносять ефекти у вигляді:

- пошуку нових місць утилізації відходів;
- впровадження нових, корисних для підприємців і середовища технологій переробки й утилізації відходів;
- зниження витрат на поводження з відходами;
- збільшення прибутків від реалізації відходів та заповнювачів бетону.

Таблиця 2

Напрямки поводження з відходами у Kompanii Węglowej S.A. в 2005-2012 роках

Напрямок		Рік							
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
		тис. тонн							
Кількість утворених відходів гірничої діяльності		16 451,2	15 204,6	15 226,4	13 487,0	12 838,1	14 007,5	13 609,6	13 594,9
Кількість утилізованих відходів		16 451,2	15 204,6	15 226,4	13 487,0	12 838,1	14 007,5	13 609,6	13 594,9
В тому числі	на поверхні	16 074,3	15 088,7	15 086,3	13 357,9	12 722,3	13 887,0	13 445,7	13 512,2
	під землею	376,9	115,9	140,1	129,1	115,9	120,5	163,9	82,7

Джерело: [11]

Діяльність компанії Haldex S.A. як приклад кращих практик в поводжені з вугільними відходами.

Компанія HALDEX S.A. існує від 1959 року з метою переробки вугільних відходів в Польщі. У момент її утворення компанія була міжнародною: польсько-угорською. Ініціатива створення прийшла саме з Угорщини, де спостерігався гострий дефіцит енергетичних матеріалів і одночасно існували досить прості технології переробки вугілля з териконів. Компанію було зареєстровано в Польщі (Катовіце). Згідно з умовою між польською та угорською стороною витрати на експлуатацію териконів, доставку поточних відходів і прибутки від реалізації товарів, отриманих в процесі переробки, розподілялися відповідно до дольової участі акціонерів.

Пройшовши поступово процеси господарчої трансформації, від 2006 року компанія перейшла у повну власність польських акціонерів. В 2007 році контрольний пакет акцій спілки було викуплено фірмою Kompania Węglowa S.A. І від цього моменту компанія HALDEX S.A. стала структурною частиною капітальної групи управляючої компанії і виконує функцію оператора вугільних відходів всіх шахт Kompania Węglowa S.A.

В 2005 році в HALDEX S.A. було створено і застосовується система управління якістю згідно з ISO 9001, а з 2006 року це також розповсюджується на виробництво наповнювачів бетону з системою контролю виробництва згідно з нормою PN-EN 13242.

Протягом більше ніж 50 річної діяльності компанія переробила біля 150 тонн відходів вугільної промисловості та виготовила приблизно такі кількості кінцевих продуктів [12]: вугілля – понад 17 млн тонн; щебінь для керамічної промисловості – 7,4 млн тонн; щебінь для цементної промисловості – 8,4 млн тонн; щебінь для інженерних робіт – 6,4 млн тонн; щебінь для закладки гірничих виробіток – 74,5 млн тонн; керамзитобетон – 3,4 млн м. куб.

В компанії HALDEX S.A. існують такі основні напрямки поводження з відходами вугільної промисловості:

1) *Вугілля* – основний продукт, який отримується в процесі переробки вугільних відходів.

2) *Виробництво заповнювачів*. Після отримання вугілля, в процесі переробки відходів гірничого виробництва, залишається дроблений матеріал (заповнювач), який є повноцінним товарним продуктом. Як повноцінний товарний продукт, він піддається численним дослідженням якості, аналізу в акредитованих лабораторіях, щоб підтвердити можливості їх застосування для будівельних робіт за різними напрямками.

3) *Відходи вугільних шламів*. Важливим напрямком поводження з відходами видобувної промисловості в компанії Haldex S.A. є виробництво повноцінних енергетичних продуктів, таких як вугільний штиб, вугільний шлам, штибові мішанки з вугільним шламом. Інноваційні технології господарчого використання відходів в компанії призвели до виникнення інноваційних енергетичних продуктів з використанням відходів вугільних шламів. Такі шлами можуть походити з поточної продукції, а також від експлуатації шламових відстійників. Такі відстійники можуть виконувати функцію місця складування шламів, якщо отримання економічних ефектів є обмеженим, або ж спостерігається обмеженість у використанні існуючих технологій переробки [13]. Можливості господарчого використання ґрунтуються, як правило, на засадах сучасної економіки, технології та охорони навколишнього середовища.

З екологічної точки зору важливим є реалізація проектів рекультивації шламових відстійників, що є можливим після їх повної експлуатації. Рекультивація таких об'єктів полягає на повернення до зелених теренів та їх повторного промислового використання.

4) *Виробництво інноваційного екологічного продукту «біокарогумусу».*

Компанія Haldex S.A., окрім пошуку інноваційних рішень поводження з вугільними шламами, також шукає можливостей для виготовлення інноваційних продуктів для інших галузей. Одним з таких продуктів є виробництво продукту «біокарогумус» для сільського господарства. Для Польського ринку це є повністю інноваційний екологічний продукт в гранульованій формі. Він складається з комплексу матеріалів, в тому числі промислових відходів (в тому числі шламів). Процес виробництва такого матеріалу також призводить до екологічних ефектів і обмежує кількість відходів в навколишньому середовищі.

Одним зі складників продукту «біокарогумус» є стічні відходи, до яких висуваються вимоги, як до стічних відходів, котрі використовуються в сільському господарстві з метою рекультивації. Високий вміст азоту та фосфору в стічних відходах забезпечує добрі умови для росту рослин і призводить до підвищення рівня врожайності.

Роблячи підсумок про діяльність Haldex S.A., можна сказати, що найважливішим аспектом багаторічної діяльності компанії є раціональне поводження з відходами, що мінімізує негативний вплив на навколишнє середовище. Компанія займається безвідходною переробкою відходів, а в результаті цього утворюються повноцінні товарні продукти у вигляді заповнювачів та енергетичних продуктів.

Звертаючи увагу на структуру прибутків, які отримуються компанією в результаті реалізації продукції, слід відзначити, що за рахунок реалізації вугілля отримується біля 80% прибутку, але не зважаючи на це ще є потенціал для пошуку та впровадження нових технологічних рішень з метою підвищення рівня прибутковості.

Висновки з проведеного дослідження, На підставі проведеного дослідження кращих практик поводження з відходами в Польщі можна зробити висновок, що важливе значення у цьому процесі мають умови, які створені на державному рівні для реалізації політики екологізації виробництв, в тому числі в напрямку переробки відходів. Такі умови перш за все повинні охоплювати організаційно-економічний механізм, тому що ефективність дії такого механізму дає можливості для впровадження передових технологій.

Також не менш важливим фактором є розширення джерел фінансування діяльності, пов'язаної з дослідженнями та впровадженням технологій в практику. На прикладі Польщі можна побачити, що Національний центр досліджень та інновацій створює умови для фінансування таких досліджень, в першу чергу для стратегічних галузей за умови використання інноваційного підходу.

Окрім цього з проведеного дослідження можна зробити висновок, що важливе значення має форма організації діяльності щодо процесів переробки та співпраці всіх зацікавлених сторін. На прикладі провідних підприємств гірничо-добувної галузі Польщі можна розглянути різні організаційні форми такої діяльності:

- коли переробка здійснюється підприємством самостійно без залучення сторонніх організацій;
- створюється відокремлена юридична особа, яка виступає оператором для управління вугільними відходами.

Що стосується гірничо-видобувного сектора України та його екологізації у напрямку поводження з відходами, на жаль, на поточний момент основною проблемою залишається якраз відсутність законодавчих можливостей та обмеженість стимулюючих факторів для пошуку ефективних механізмів провадження сучасних технологій поводження з відходами, щоб це було економічно ефективно, а окрім цього мало екологічний та соціальний ефект.

Тому подальші дослідження розглянутої проблематики слід присвятити розгляду можливих варіантів створення організаційно-економічних механізмів поводження з відходами на рівні конкретних підприємств гірничо-видобувного сектору України, причому треба приймати до уваги існуючі можливості, а також можливості покращення ефективності функціонування таких механізмів з урахуванням європейського досвіду.

Література

1. Малєй О.В. Аналіз ефективності діючого економічного механізму у сфері поводження з відходами : монографія / О.В. Малєй // Менеджмент, маркетинг та інтелектуальний капітал в глобальному економічному просторі ; під. ред. д.е.н., проф. П.Г. Перерви. – Харків: ХПІ. – 2012. – С. 551-569.

2. Малєй О.В. Деякі аспекти діючого економічного механізму у сфері поводження з відходами / О.В. Малєй // Технологічний аудит та резерви виробництва. – 2012. – № 6/1(8). – С. 19-20.

3. Міщенко В.С. Нормативно – правові та економічні аспекти поводження з відходами в Україні [Електронний ресурс] / В.С. Міщенко, Г.П. Виговська. – Режим доступу: http:waste.ua/eco/2012/waste-management/legislation/

4. Міщенко В.С. Світ відходів і Україна в ньому / В.С. Міщенко // Дзеркало тижня. Україна. – 2012. – № 25. – С. 10.

5. Іщенко В.А. Аналіз шляхів використання світового досвіду поводження з твердими побутовими відходами в Україні / В.А. Іщенко, П.М. Турчик // Вісник ВПІ. – 2012. – Вип. № 2. – С. 25–30.

6. Зигун А.Ю. Використання світового досвіду системи управління відходами / А.Ю. Зигун // Теорія і практика будівництва : [збірник наукових праць] ; відповідальний редактор З.Я. Бліхарський. – Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2011. – 271 с. – (Вісник Національного університету "Львівська політехніка", № 697). – С.122-126.

7. Управління відходами: вітчизняний та зарубіжний досвід : посібник / [О.І. Бондар, В.Є. Барановська, М.О. Баринов та ін.]; за ред. О.І. Бондаря. – К. : Айва Плюс Лтд, 2008. – 196 с.

8. Статистичний щорічник промисловості Польщі, 2013 ; Під ред. Мавгожати Ковальськей, Ванди Ткачик / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-przemyslu-2013,5,7.html2012.

9. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища у 2012 році / Міністерство екології та природних ресурсів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.menr.gov.ua/dopovidi.

10. Raport Społecznej Odpowiedzialności Biznesu KGHM Polska Miedź S.A. (2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://raportyspoleczne.pl/wp-content/uploads/raports/a1ff739af3b19482cc83eaaf8bc4fad7.pdf

11. Andzej Ciurkot i in. (2014). Prawne, techniczne, ekonomiczne i środowiskowe aspekty gospodarki skałą płonną / Kraków, s.157.

12. Mirosław Kugiel, Robert Piekło (2012). Kierunki zagospodarowania odpadów wydobywczych w Haldex S.A. Górnictwo i geologia. Tom 7 Zeszyt 1, s. 133-145.

13. Góralczyk S., Baic I. (2009). Odpady z górnictwa węgla kamiennego i możliwości ich gospodarczego wykorzystania. „Polityka Energetyczna", t. 12, z. 2/2, Kraków, 2009.

References

1. Maliei, O.V. (2012), "Analysis of effectiveness of economic mechanism in mining waste management", *Management, marketing and intellectual property in global aspect*, Kharkov, Ukraine, pp. 551-569.

2. Maliei, O.V.(2012), "Some aspects of economic mechanism in waste management," *Tehnologichnyi audyt ta rezervy vyrobnytstva*, no. 6/1(18), pp. 19-20.
3. Mishchenko, V.S. and Vyhovska, H.P. (2012), "Legislative and economic aspects of waste management in Ukraine", available at: http:waste.ua/eco/2012/waste-management/legislation/.
4. Mishchenko, V.S. (2012), "World of waste and Ukraine in it", *Dzerkalo tyzhnia*, no. 25, p. 10.
5. Ishchenko, V.A. (2012), "Analysis of world experience of solid waste in Ukraine", *Visnyk VPI,* no. 2, pp. 25-30.
6. Zyhun, A.Yu. (2011), "World experience usage in system of waste management", *Teoria i praktyka budivnytstva [scientific papers collection*], no. 697, pp. 122-126.
7. Bondar, O.I., Baranivska, M.O., Barinov, M.O. etc. (2008), *Upravlinnia vidkhodamy: vitchyznianyi ta zarubizhnyi dosvid* [Waste management: domestic and foreign experience], tutorial, Aiva LTD Plus, Kyiv, Ukraine, 196 p.
8. Statistical Book of the Republic of Poland (2013), editors Malgorzata Kovalska, Vanda Tkachyk, available at: http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-przemyslu-2013,5,7.html2012.
9. National Report of Environment (2012), Ministry of ecology and natural resources of Ukraine, available at: http://www.menr.gov.ua/dopovidi.
10. Report of Social Corporate Responsibility of Business of KGHM Polska Miedz S.A. (2012), available at: http://raportyspoleczne.pl/wp-content/uploads/raports/a1ff739af3b19482cc83eaaf8bc4fad7.pdf
11. Andzej Ciurkot and others (2014), Legislation, technikal, economic and enviroment aspects of waste rock, monograph, Krakov, 157 p.
12. Mirosław Kugiel, Robert Piekło (2012), "Directions of mining waste management in Haldex S.A", *Górnictwo i geologia,* no. 1, pp. 133-145.
13. Góralczyk, S., Baic, I. (2009), Waste of coal mining and possibilities for economic usage, Polityka Energetyczna, t. 12, z. 2/2. Kraków.

УДК 332.3

Заставнюк Л.І.,
к.е.н., доцент кафедри аграрного менеджменту і права
Тернопільський національний економічний університет
Зигрій О.В.,
к.е.н., доцент
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Тернопільського національного економічного університету

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У АГРОФОРМУВАННЯХ РИНКОВОГО ТИПУ

Zastavnyuk L.I.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department
agricultural management and law
Ternopil National Economic University
Zyhriy O.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.
Chortkiv Institute of Entrepreneurship and Business
Ternopil National Economic University

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF FORMATION THE SYSTEM OF RATIONAL USE AND PROTECTION OF LAND IN MARKET-TYPED AGRARIAN

Постановка проблеми. В умовах економічної нестабільності проблема раціонального використання та охорони земельних ресурсів аграрними формуваннями ринкового типу набула системного характеру та дедалі більше ускладнюється. Нині це презентується різними аспектами, основними з яких є економічний, екологічний та організаційний. При цьому нинішній стан та тенденції використання земельних ресурсів досягнули критичного рівня, а подальші деградаційні процеси потенціалу сільськогосподарських земель можуть мати катастрофічні наслідки, зокрема щодо рівня продовольчої безпеки країни, здоров'я населення і т. д.

Отож стрімке падіння родючості земельних ресурсів, доведення їх до кризового стану, а також швидке поширення деградаційних процесів зумовлюють необхідність розроблення та застосування

ефективного механізму вирішення даних проблем на основі врахування наукових рекомендацій щодо організації раціонального, еколого-орієнтованого сільськогосподарського землекористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми раціонального використання та охорони земельних ресурсів у агроформуваннях ринкового типу висвітлені у наукових доробках відомих учених: Д.І. Бабміндри, І.Ф. Баланюка [1], А.С. Даниленка, Д.С. Добряка, М.Й. Маліка [4], В.Я. Месель-Веселяка [5], Л.Я. Новаковського, М.А. Хвесика, П.Т. Саблука [7; 8], В.М. Трегобчука, А.М. Третяка [8], М.М. Федорова, В.В. Юрчишина та ін., які стали підґрунтям подальших наукових досліджень щодо нівелювання злободенних проблем в системі земельних відносин. Проте, динамічні зміни в сільському господарстві нашої країни вимагають проведення поглиблених досліджень задля вироблення єдиної стратегії й обґрунтування тактичних дій щодо оптимізації економічних, екологічних та організаційних взаємовідносин в системі землекористування у сільському господарстві. Крім того, в системі земельних відносин потребують вивчення та вирішення низка дискусійних питань, зокрема щодо доцільності перегляду рівня грошової оцінки сільськогосподарських земель; запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення; удосконалення чинного механізму оренди землі; організації сільськогосподарського виробництва на засадах використання no-till технології та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є з'ясування організаційних, економічних та екологічних засад формування системи раціонального використання й охорони земельних ресурсів у агроформуваннях ринкового типу та розроблення на цій основі практичних рекомендацій щодо їх оптимізації та розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку земельних відносин як невід'ємної складової аграрного сектора економіки нашої країни актуальними є питання підвищення ефективності й конкурентоспроможності аграрної галузі, що насамперед потребує гармонізації всіх економічних відносин, а особливо у сфері використання сільськогосподарських земель. Організація раціонального використання та охорони сільськогосподарських земель потребує застосування взаємоузгодженого комплексного підходу, зважаючи на суттєві зміни нинішньої системи та умов землекористування, що відбулися без врахування економічних, екологічних та соціальних чинників.

Система раціонального використання та охорони земельних ресурсів включає: економічну групу (здійснення заходів охорони від виснаження ґрунтів та підвищення рівня родючості) та екологічну групу (забезпечення заходів охорони земель від можливого забруднення та його попередження) [2, с. 30].

З'ясовано, що найвагомішою причиною нинішнього дисбалансу в аграрному секторі економіки нашої країни є недосконалість проведеної односторонньої земельної реформи, внаслідок чого сьогодні функціонує велика кількість сільськогосподарських підприємств різних форм власності та господарювання, які використовують сільськогосподарські землі здебільшого з метою максимального власного збагачення, нехтуючи при цьому технологічними нормами виробництва продукції сільського господарства, а також нормами раціонального землекористування. Окрім наведеного, залишається поза увагою збереження та підтримання належного рівня родючості сільськогосподарських земель, дотримання раціональних сівозмін, забезпечення проведення полезахисних заходів, агролісомеліоративних заходів та ін.

Здійснений нами SWOT – аналіз процесів реформування земельних відносин в Україні свідчить, що на сьогоднішній день сформувалася низка незавершених та недосконалих процесів, які, з одного боку, є перепоною для нормального функціонування та розвитку системи земельних відносин в цілому, а з іншого – практично унеможливлюють здійснення сільськогосподарського виробництва на засадах раціонального використання й охорони земельних ресурсів (рис. 1). Відображені на рис. 1 SWOT – аналізу результати наочно демонструють домінантність слабких сторін та ризиків проведеного реформування аграрної сфери.

Крім наведеного вище, суттєвими перепонами організації системи раціонального землекористування у аграрних формуваннях ринкового типу є наступні: недостатня урегульованість прав власності на земельні та майнові ресурси; недостатня розвиненість системи землекористування, в тому числі слабка фінансова, ринкова, технічна та соціальна інфраструктура; слабке, а подекуди зовсім відсутнє державне фінансування заходів щодо здійснення охорони сільськогосподарських земель; швидкий розвиток деградації земельних ресурсів і значне зниження показників родючості ґрунтів; недостатня урегульованість та невідповідність чинного Земельного Законодавства.

У ст. 55 Закону України «Про охорону земель» вказано, що фінансування заходів та робіт із забезпечення охорони земельних ресурсів і ґрунтів реалізується за рахунок Державного бюджету України та місцевих бюджетів (використання коштів, отриманих як плата за землю, відшкодування витрат виробництва у сільському та лісовому господарствах, інших джерел, не заборонених чинним Законодавством) [6, с. 226].

Сильні сторони:	**Слабкі сторони:**
- створення передумов для формування багатоукладної економіки на селі; - розвиток різних форм власності на землю та господарювання; - встановлення плати за використання земельних угідь (орендна плата); - забезпечення безоплатної передачі землі у власність громадян України; - прийняття нового Земельного кодексу України; - ведення сільськогосподарського виробництва на екологічних засадах.	- відсутність механізму щодо гарантування права власності на землю; - створення умов для розвитку монополій приватної власності на землю окремими громадянами, (створення латифундій); - відсутність належної законодавчої бази для реформування і розвитку земельних відносин в умовах трансформації форм власності і господарювання; - здійснення нерегульованого та нераціонального перерозподілу земельних ресурсів; - відсутність чіткого регулювання обороту сільськогосподарських земель; - не розроблено ефективного механізму щодо забезпечення раціонального використання та охорони земель сільськогосподарського призначення; - неправильне розуміння підходів щодо формування приватної власності на землю; - реалізація тільки 3-ьох видів прав на землю: володіння, користування, розпорядження; - процеси приватизації породжують проблему парцеляції сільськогосподарських угідь; - недостатнє забезпечення нових аграрних формувань висококваліфікованими керівниками; - недостатнє фінансове забезпечення проведення земельної реформи в Україні.
Додаткові шанси:	**Ризики:**
- безоплатна передача сільськогосподарських земель у приватну власність селянам України; - скасування монополії державної власності на землі сільськогосподарського призначення.	- можливість обману селян щодо підвищення їх добробуту при отриманні землі у власність; - забезпечення сприятливих умов для формування олігархів сільськогосподарського походження; - зниження рівня ефективного використання земельних угідь; - значне зменшення площі земель у резервних фондах при сільських (селищних) радах; - нестабільне використання земельних угідь, зумовлене парцеляцією; - відсутність мотиваційних чинників щодо формування системи ефективних земельних відносин; - відсутність належного матеріально-технічного забезпечення нових аграрних формувань.

Рис. 1. Матриця SWOT – аналізу процесів реформування земельних відносин в Україні
Примітка: розроблено авторами

У Державному бюджеті України передбачено виділення коштів на здійснення заходів природоохоронного характеру за рахунок коштів, отриманих по статті «екологічний податок», де 53% від загальної суми, отриманої від сплати цього податку повинно надходити до спеціального фонду Державного бюджету України. При цьому, у бюджеті, зокрема у цій частині, відсутня конкретизація природоохоронних заходів, на які спрямовуються ці кошти.

У відповідності із ст. 209 Земельного кодексу України передбачено використання коштів, які надійшли до спеціального фонду місцевих бюджетів внаслідок здійснення відшкодування втрат лісогосподарського та сільськогосподарського виробництва, на освоєння земель, покращення їх якості, розроблення програм землеустрою, проведення інвентаризації земель, тощо [3].

Отже, чинний економічний механізм в нашій країні передбачає виділення коштів із бюджету (державного або місцевого) юридичним особам та громадянам для здійснення робіт із відновлення земель, порушених не з їх вини. На нашу думку, доцільніше було б виділяти кошти на покращення земель загалом, а не тільки тих, які знаходяться у кризовому стані. Разом з тим вважаємо, що для оптимізації чинного економічного механізму використання сільськогосподарських земель необхідно вжити наступні заходи: суттєво збільшити розмір штрафу за порушення норм чинного Земельного Законодавства у процесі використання сільськогосподарських земель; впроваджувати органічне землеробство та забезпечити диференціювання податку на землю в залежності від рівня екологізації сільськогосподарського виробництва; забезпечити диференціювання податків, зборів та штрафів в залежності від рівня фактичного дотримання норм землекористування.

Сьогодні для сільськогосподарських товаровиробників важливо поєднати ефективне використання землі задля виробництва необхідної кількості товарної продукції, з одного боку, та забезпечити збереження потенціалу землі як базисного природного ресурсу.

На рис. 2 нами приведено схему поетапного здійснення оптимізації системи землекористування в сільському господарстві нашої країни, яка включає три основних етапи (підходи), котрі взаємопов'язані між собою та доповнюють один одного. Адже сьогодні у системі земельних відносин залишається чимало невирішених та неврегульованих питань на усіх ієрархічних рівнях управління.

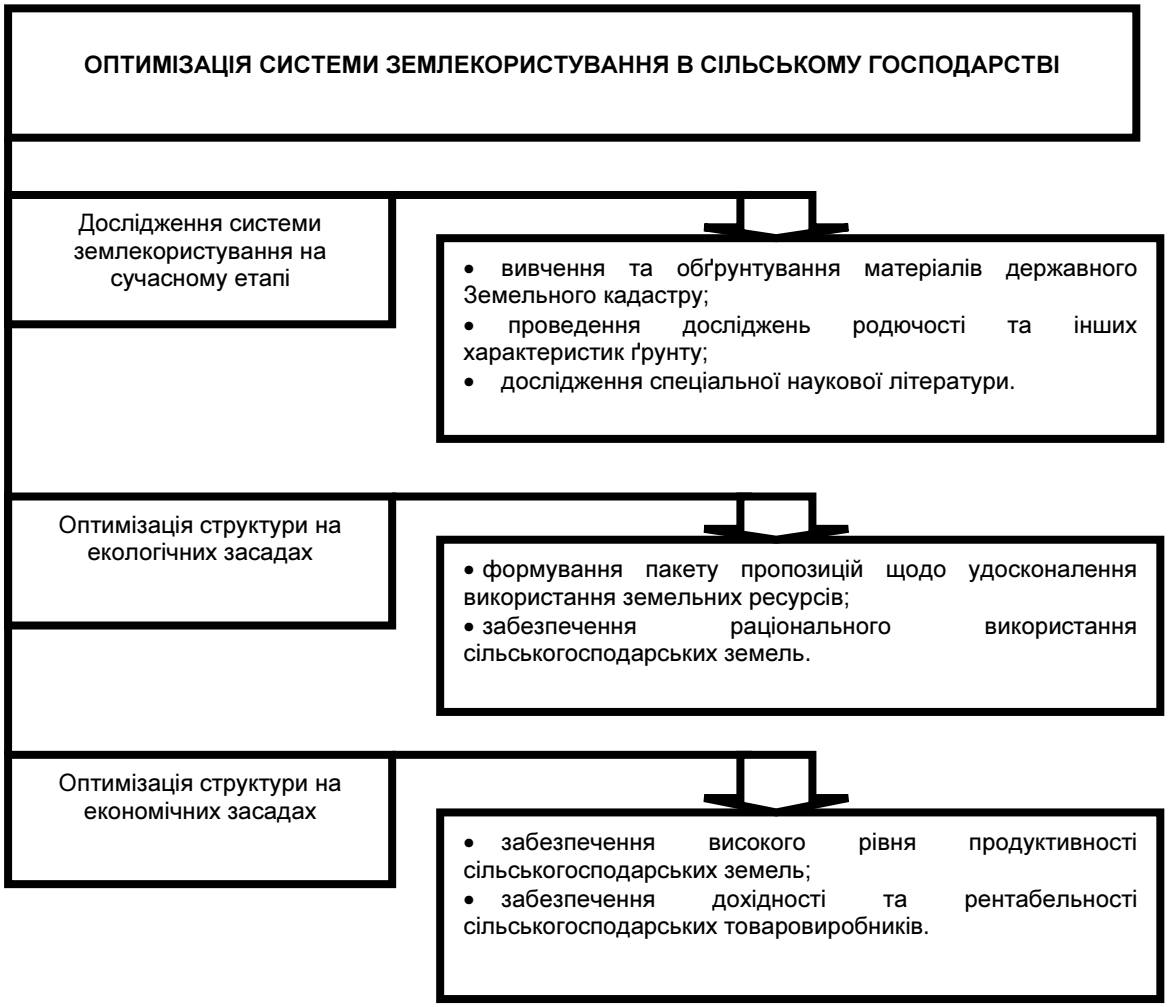

Рис. 2. Оптимізація системи землекористування в сільському господарстві

Джерело: сформовано авторами на основі проведених досліджень

В основі налагодження взаємовідносин між людиною та землею з метою отримання оптимального приросту продукції та відсутності екологічних збитків лежить концепція економічного зростання, яка спроможна максимально врегулювати систему еколого-економічних відносин [1, с. 122].

Особливу увагу слід приділити розгляду та вирішенню екологічних та економічних питань у процесі використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами. Для цього необхідно розробити та забезпечити реалізацію дієвого механізму управління земельними ресурсами. На часі є застосування економічного стимулювання щодо забезпечення раціонального використання земельних ресурсів та їх охорони, суть якого полягає у формуванні державними органами влади та органами місцевого самоврядування належних умов економічного та правового характеру, які б спонукали як власників земельних ресурсів, так і користувачів своєчасно здійснювати заходи, що забезпечують раціональне землекористування та охорону в умовах ринку.

Відтак з позицій забезпечення екологічного стимулювання раціонального землекористування та охорони земель необхідно виконувати наступне: декларування мотиваційних чинників, які сприятимуть покращенню якісних характеристик земельних ресурсів (родючість ґрунтів, їх структура), та забезпечать належні умови для ведення органічного землеробства; фінансування державними органами влади заходів щодо відновлення земельних ресурсів; формування системи пільгового кредитування для фермерських господарств на умовах здійснення заходів, спрямованих на

забезпечення раціонального використання земельних ресурсів та їх охорону; формування системи компенсацій за рахунок державного бюджету для покриття недоотриманого прибутку сільськогосподарськими підприємствами через тимчасово законсервовані земельні ресурси, що були доведені до критичного стану не з вини власників фермерських господарств; забезпечення фінансових канікул для сільськогосподарських підприємств, які володіють земельними ресурсами, що тільки освоюються або на яких здійснюються заходи покращення їх якісних характеристик.

На основі вищенаведеного та проведених досліджень нами сформовано основні принципи раціонального використання земельних ресурсів аграрними формуваннями ринкового типу, що відображає рис. 3.

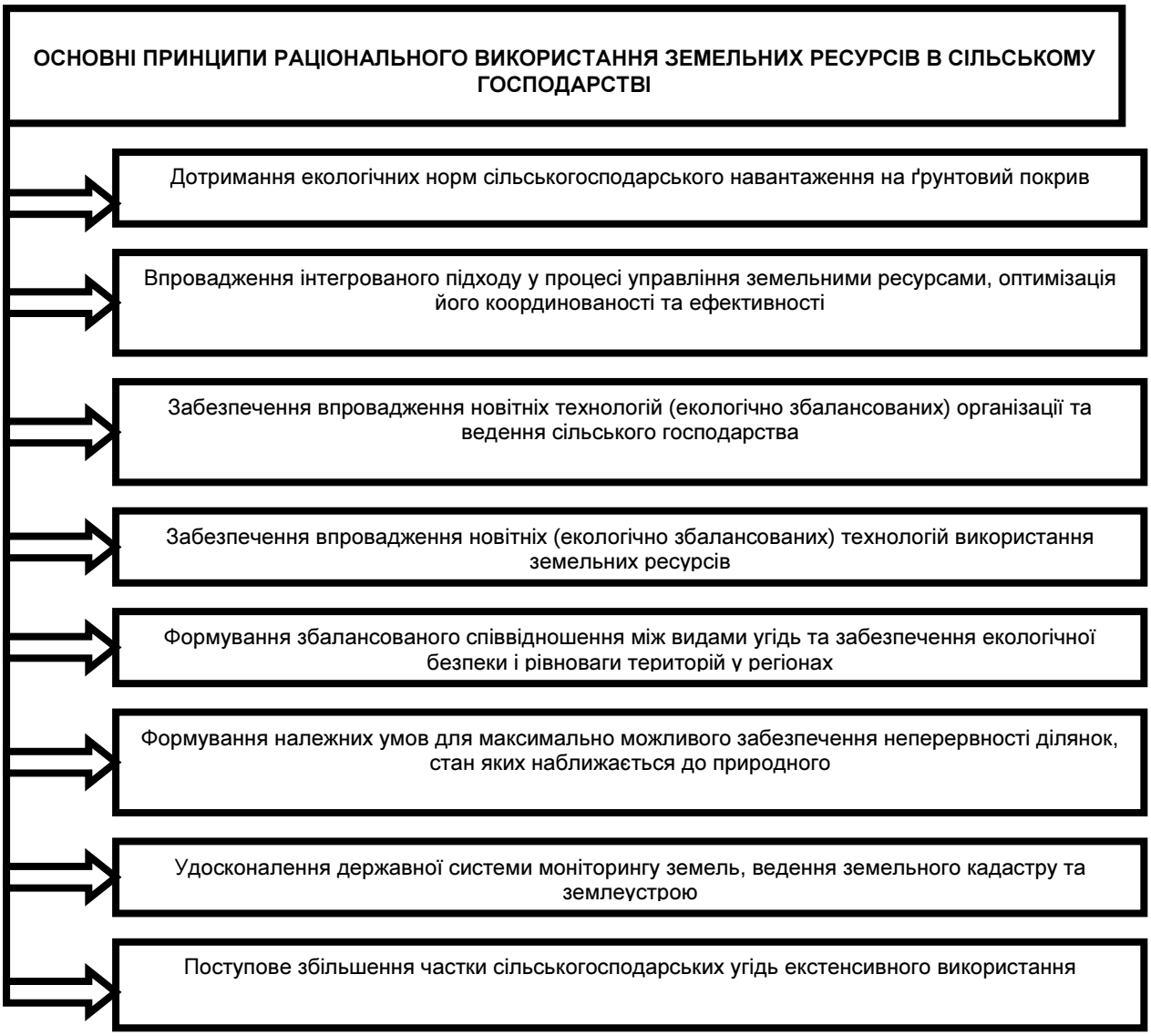

Рис. 3 Основні принципи раціонального землекористування в сільському господарстві
Джерело: сформовано авторами на основі проведених досліджень

Таким чином, впровадження економічного механізму раціонального землекористування та охорони передбачає обов'язкове дотримання наступних умов: комплексне використання земельних ресурсів, здійснення меліоративних та інших природоохоронних заходів; наявність тісних зв'язків між сільськогосподарськими підприємствами й органами та службами державної влади, незалежно від організаційно-правових форм власності та господарювання; виконання природоохоронних, меліоративних та інших заходів відповідно із затвердженим порядком; забезпечення компенсації внаслідок екологічних або економічних втрат; забезпечення підтримки екологічної рівноваги в агросистемах та агроландшафтах та інше.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, здійснення сільськогосподарського виробництва аграрними формуваннями ринкового типу на засадах раціонального використання земельних ресурсів та їх охорони в сукупності спроможне забезпечити отримання економічного, ресурсозберігаючого, природоохоронного та відновлювального ефекту. Це можливо забезпечити на основі реалізації

наступних заходів: забезпечити відповідність особливостей та потреб сільськогосподарських культур із виробничими та територіальними особливостями земельних ресурсів. При цьому також необхідно врахувати їх місце розташування, конфігурацію, якісні характеристики тощо; застосовувати новітні технології виробництва сільськогосподарської продукції на основі врахування особливих характеристик конкретних земельних ділянок та якості ґрунтів; забезпечити впровадження використання новітніх технічних засобів та ресурсозберігаючих технологій; реалізовувати природоохоронні заходи тощо.

Література

1. Баланюк С.І. Аналіз економічного розвитку господарств населення в межах сільських територій / С.І. Баланюк // Обліково-аналітичне забезпечення господарської діяльності ; за ред. І.Ф. Баланюка, Н.І. Пилипів, В. М. Якубів. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2014. – С. 121-130.

2. Дорош Й. Напрями удосконалення екологічної політики в галузі земельних відносин / Й. Дорош // Землевпорядний вісник. – 2012. – № 2. – С. 28-34.

3. Земельне законодавство України: Зб. нормат. прав. актів. – К. : Істина, 2008. – 328 с.

4. Малік М.Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК / М.Й. Малік, Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 3-8.

5. Месель-Веселяк В.Я. Концептуальні напрями стратегії розвитку агропромислового комплексу та сільських територій України на період до 2020 року / В.Я. Месель-Веселяк. – К. : ІАЕ УААН, 2008. – 46 с.

6. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. // Регулювання земельних відносин в Україні і Львівській області. – 2003. – Ч. 3. – С. 226-251.

7. Саблук П.Т. Земля має стати селянським капіталом / П.Т. Саблук // Землевпорядний вісник. – 2011. – № 5. – С. 2-3.

8. Саблук П.Т. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.

9. Сичова О.Д. Підвищення ефективності землекористування в сільськогосподарських підприємствах / О.Д. Сичова // Економіка АПК. – 2014. – № 4. – С. 95-99.

10. Третяк А.М. Стратегія реформування земельної політики в Україні на сучасному етапі / А.М. Третяк // Землевпорядний вісник. – 2009. – № 6. – С. 12-20.

References

1. Balaniuk, S.I., Pylypiv, N.I. and Yakubiv, V.M. (2014), *Analiz ekonomichnoho rozvytku hospodarstv naselennia v mezhakh silskykh terytorii* [Analysis of economic development within households in rural areas], Foliant, Ivano-Frankivsk, Ukraine, pp. 121-130.

2. Dorosh, Y. (2012), “Areas of improvement of environmental policy in the sphere of land relations”, *Zemlevporiadnyi visnyk*, no. 2, pp. 28-34.

3. Land legislation Ukraine, *Zbirnyk normatyvnykh pravovykh aktiv*, Istyna, Kyiv, Ukraine, 328 p.

4. Malik, M.Y. and Luzan, Yu.Ya. (2010), “Problematic issues of cooperation and integration relations in agriculture”, *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 3-8.

5. Mesel-Veseliak, V.Ya. (2008), *Kontseptualni napriamy stratehii rozvytku ahropromyslovoho kompleksu ta silskykh terytorii Ukrainy na period do 2020 roku* [Conceptual directions of development strategy of agriculture and rural development in Ukraine for the period 2020], IAE UAAN, Kyiv, Ukraine, 46 p.

6. The law of Ukraine (2003), “On Land Protection”, *Rehuliuvannia zemelnykh vidnosyn v Ukraini i Lvivskii oblasti*, part 3, pp. 226-251.

7. Sabluk, P.T. (2011), “Earth has become a rural capital”, *Zemlevporiadnyi visnyk*, no. 5, pp. 2-3.

8. Sabluk, P.T., Shpykuliak, O.H., Kurylo, L.I. (2010), *Innovatsiina diialnist v ahrarnii sferi: instytutsionalnyi aspekt* [Innovative activity in the agricultural sector: institutional aspect], monograph, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 706 p.

9. Sychova, O.D. (2014), “Improving the efficiency of land use in farms”, *Ekonomika APK*, no. 4, pp. 95-99.

10. Tretiak, A.M. (2009), “Strategy for Land Reform Policy in Ukraine today”, *Zemlevporiadnyi visnyk*, no. 6, pp. 12-20.

УДК 332.025:332.72(631.147)

Тютюнник Г.О.,
аспірант*, інженер І категорії
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА

Tiutiunnyk H.O.,
graduate student, engineer of the I-st category
Institute for Market Problems and Economic and Ecological Research NAS of Ukraine, Odesa

ECOLOGICAL AND ECONOMIC INSTRUMENTS FOR MARKET REGULATION OF ORGANIC FARMING

Постановка проблеми. Країни Європейського Союзу витрачають біля 50 млрд. євро на рік на субсидіювання сільського господарства. Гранти з країн ЄС і країн-членів призначені, серед іншого, для підтримки органічного сільського господарства. Стан основних інструментів державного регулювання ринку органічного землеробства в Україні характеризується невеликою привабливістю, що значно погіршує спрямованість фермерів переходити на виробництво екологічно чистої продукції. З боку держави тільки планується розробка та впровадження механізмів дотацій сільськогосподарських підприємств, в тому числі фермерських господарств. Державні дотації на ринку зазвичай отримують в основному домінантні підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно досліджень науковців Авраменко Т.П., Зобенко Н. Г., Ласло О.О., Ємцева В.І., Дзюбенко Н.О., Антоненко Л.А., Писаренко В.М, Сохнича А.Я., Писаренко П.В, Іванишина В.В., Соловія І.П., максимальний рівень дотацій виділених на органічне землеробство в країнах ЄС складає - 461 EUR за 1 га в рік, він стосується переважно садівників під час перехідного періоду, а мінімальний - приблизно 66 EUR за 1 га в рік для великих за площею сертифікованих органічних багаторічних пасовищ. Так, залежно від спеціалізації та типу господарства, прямі суми дотації підприємствам в країнах ЄС складають, у середньому, 240 EUR за 1 га. Щодо рекламної й загалом інформаційної діяльності, то виробникам органічної продукції відшкодовується до 70% витрат у цій сфері. Дохід у 255 EUR на рік дозволяє приймати фермерові участь у програмі контролю якості [1].

Аналіз і оцінка результатів наукових досліджень підтверджує доцільність продовження вивчення поставленої проблеми, зокрема використання основних інструментів державного регулювання ринку органічного землеробства

Постановка завдання. Метою статті є поглиблення вивчення сутності і механізму використання основних інструментів державного регулювання ринку органічного землеробства.

Для досягнення поставленої мети визначено завдання стосовно вирішення необхідних проблем щодо розробки методичних рекомендацій для виробників органічної продукції та підготовки і впровадження програми тренінгів й інформаційно-просвітницьких заходів. Але найактуальнішою проблемою, якій необхідно приділити найбільшу увагу є впровадження дотацій у сфері органічного землеробства [2].

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш розвинене органічне землеробство в Європі. Понад 120 тисяч фермерських господарств займається органічним землеробством і тваринництвом. Особливих результатів в цьому плані досягла Північна Європа. Так, у Швеції і Голландії 10% сільськогосподарських земель віддано під біогосподарства. У Данії чверть обсягу продажів молока припадає на частку «біо». Німеччина чітко прийняла рішення довести частку органічних господарств до 20%. Високий приріст площ дають Аргентина, Китай, Іспанія, США, Казахстан. Уряди цих країн стимулюють органічне землеробство, так як рослинна продукція, що йде на експорт, виступає важливою статтею їхнього доходу. Продукція, що вирощена з органічної технології, більш конкурентоспроможна на зовнішніх ринках.

Необхідно зазначити, що особливо швидко зростає ринок дитячих біо-товарів, так як кожен батько намагається нагодувати свою дитину якісними продуктами. У низці країн органічні продукти складають 50% ринку дитячого харчування. Великі мережі дуже часто запускають свої лінії по виробництву органічної продукції, продаючи її набагато дешевше відомих брендових товарів.

---

* *Науковий керівник: Галушкіна Т.П. – д.е.н., професор*

Експерти впевнені, що ринок органічних продуктів буде і далі зростати, оскільки люди гостро потребують якісної здорової їжі [3].

Якщо звернути увагу на стан державної підтримки органічного землеробства у Європейських та Західних країнах, можна побачити, що Національна програма органічної сертифікації США на даний час щорічно фінансується на $11,5 млн., щоб компенсувати витрати на щорічну сертифікації для органічних фермерів і обробників. Оновлюються засоби для дослідження в органічному сільському господарстві на 20 мільйонів доларів, на органічне виробництво виділяється $ 5 млн. протягом п'яти років. Також, Національна органічна програма одержує $ 5 млн. для модернізації технологій.

Крім фінансування, увага приділяється підвищенню якості страхування врожаю для виробників органічних продуктів [4].

В Україні проблеми фінансово-економічного характеру впровадження органічного землеробства показують, що:

• немає маркетингових досліджень ринків органічної продукції;

• наявні ризики, які пов'язані з потенціальними змінами кон'юнктури ринку органічної продукції за досить довгостроковий (2-4 роки) період конверсії;

• можливі фінансові втрати в результаті зменшення обсягів виробництва продукції;

• існують фінансові витрати, які стосуються необхідності закупівлі спеціальної техніки й обладнання;

• відсутній ефективний механізм страхування ризиків в сільськогосподарському виробництві;

• відсутня фінансова підтримка з боку держави в період конверсії та надання пільг або субсидій при виробництві органічної продукції [5].

Різниця в ціні на неорганічні й органічні овочі має розбіжність у 10 грн, в результаті цього органічну продукцію приймають за елітну. Але вирощування органічних овочів пов'язане із додатковими витратами. Звичайні фермери використовують гербіциди, органічні фермери – механічний обробіток та більшу кількість ручної праці. Все це відноситься до додаткових витрат часу й грошей, втрат в урожайності. До того ж органічний фермер повинен регулярно проходити сертифікацію, яка також коштує грошей [6].

Уряди країн Євросоюзу пропагують відповідальне ставлення до природних екосистем і їх збереженню, тому активно фінансують природоохоронні заходи. Так, вже минулому десятилітті урядом Великобританії на субсидії фермерам було виділено 3 млрд. фунтів стерлінгів. За останні півстоліття в Великобританії радикально змінилися агроландшафти, їх флора та фауна. Природоохоронні завдання не можна вирішити без активної допомоги фермерам. Юридичними заходами можна заборонити, наприклад, знищення дерев, але за проведення природоохоронних заходів фермерам доводиться платити (табл. 1).

Таблиця 1

Річні державні дотації фермерам Великобританії за проведення природоохоронних заходів, фунтів стерлінгів

(в середньому за останні десять років)

Природоохоронний захід	Рівень дотації
1. Екстенсивні постійні луки	80/га
2. Різнотравні луки	160/га
3. Створення буферних смуг по периметру полів	100/га
4. Виділення землі для відпочинку громадян	260/га
5. Живоплоти з чагарника	11/п.м
6. Лісопосадки	100-200/га
7. Благоустрій територій для туристів	170/га
8. Залуження ріллі	290/га
9. Відновлення кам'яних огорож	15-28/п.м
10. Залишення стерні на зиму	80-125/га
11. Збереження боліт	105/га
12. Відновлення боліт	250/га

Джерело: [7]

На теперішній час в ЄС, відповідно до нової європейської природоохоронної стратегії розвитку сільського виробництва, країнами Європейського Союзу запроваджується фінансова та політична підтримка підприємств, що працюють за екологічно чистими технологіями. У сфері органічної продукції протягом останніх 30 років здійснюється макромаркетинг на базі Директиви (Постанови) ЄС 2092/91 «Про екологічне агровиробництво та відповідне маркування сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів» в рамках «Програми розвитку органічного агровиробництва», яка приймається на наднаціональному рівні та рівні урядів окремих країн [8].

Так, в Україні досить інше становище в сфері органічного землеробства. На 44% орних земель в Україні вносять мінеральні добрива. Тільки в двох областях країни працюють оператори органічного виробництва (рис. 1).

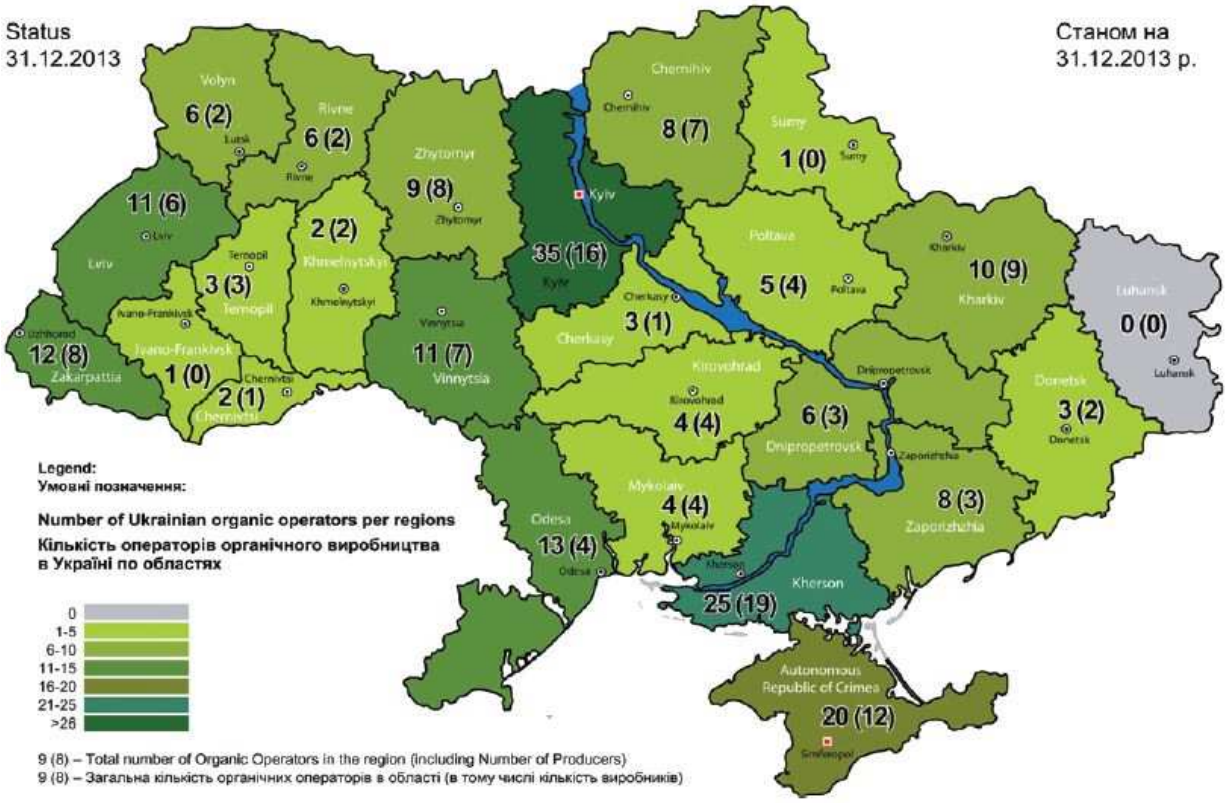

Рис. 1. Органічна карта України станом на 01.06.2013

Джерело: [6]

Згідно Постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку використання у 2007 році коштів державного бюджету, що виділяються для часткової компенсації вартості мінеральних добрив вітчизняного виробництва», Мінагрополітики було передбачено у державному бюджеті понад 150 млн. грн державних дотацій на мінеральні добрива [9].

На даний час в Україні не існує державної програми щодо виділення бюджетних коштів на підтримку органічного сільськогосподарського землеробства, що негативно позначається на розвитку органічного сектору країни. При цьому за даними статистики встановлено, що 40-70% українців готові платити за екологічно безпечну якісну продукцію [3].

Висновки з проведеного дослідження. Рівень державної підтримки впливає на рентабельність органічного бізнесу. Серед багатьох країн можна побачити наявність дотацій для фермерів від держави тривалістю три роки перехідного періоду й після його закінчення.

Для Європейського Союзу вигідно вирощування фермерами органічної продукції, що дозволяє зменшити пропозицію продовольства й вирішує питання перевиробництва, заохочує до загального зростання цін на продукти харчування, іншими словами зменшує залежність звичайних фермерів від дотацій.

Для нашої країни господарству, яке націлено на спеціалізацію у сфері виробництва органічної продукції, досить важко пережити трирічний перехідний період, так як державних дотацій для органічних виробників в Україні не передбачається. Тому нагальною проблемою, яку необхідно вирішити для подальшого розвитку органічного землеробства, є розроблення та впровадження державою дотаційного механізму для аграрних товаровиробників.

Література

1. Ємцев В.І. Виробництво органічної продукції як фактор розвитку конкурентоспроможності підприємств АПК України / В.І. Ємцев // Наукові вісті. ПВНЗ «Галицька академія». – 2012. – №1 (20). – С. 119-124.
2. Минагропрод планирует дотировать производителей органической продукции [Электронный ресурс] / Латифундист: национальный агропортал. – Режим доступа: http://latifundist.com/novosti/23893-minagroprod-planiruet-dotirovat-proizvoditelej-organicheskoj-produktsii
3. Органическое земледелие: сможет ли человечество накормить себя [Электронный ресурс] / Organic. – Режим доступа: http://organic-ua.com/item/4-organic-farming

4. What is in the 2014 Farm Bill For Sustainable Farms and Food Systems? [Electronic resource] / NSAC's Blog. – Mode of access: http://sustainableagriculture.net/blog/2014-farm-bill-outcomes/

5. Кобець М.І. Органічне землеробство в контексті сталого розвитку / Кобець М.І. // Аграрна політика для людського розвитку. – Київ, 2004. – 22 с.

6. Приходько А. Органічне = сертифіковане [Електронний ресурс] / А. Приходько, М. Михно // Плантатор. – 2014. – Режим доступу: http://www.agrotimes.net/journals/article/organichne-=-sertifikovane

7. Состояние органического земледелия в странах ЕС [Электронный ресурс] / Международное объединение поставщиков натуральной экопродукции «Экокластер». – Режим доступа: http://ecocluster.ru/monitoring/?ID=1830

8. Зайчук Т.О. Критичний огляд світового досвіду макромаркетингу екологічно чистих продуктів харчування / Т.О. Зайчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 6. – Т. 4. – С. 14-18.

9. Про затвердження Порядку використання у 2007 році коштів державного бюджету, що виділяються для часткової компенсації вартості мінеральних добрив вітчизняного виробництва : Постанова Кабінету Міністрів України від від 9 лютого 2007 р. N 182 / Головний правовий портал України «Ліга Закон». – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP070182.html

References

1. Yemtsev, V.I. (2012), "Output of organic production as a factor of competitiveness of agricultural enterprises of Ukraine", *Scientific news. PVNZ "Galician Academy"*, no.1 (20), pp. 119-124.

2. “Ministry of Agrarian Policy intends to subsidize organic producers”, Latifundist: national agroportal, available at: http://latifundist.com/novosti/23893-minagroprod-planiruet-dotirovat-proizvoditelej-organicheskoj-produktsii

3. “Organic farming: whether humanity feed itself”, *Organic*, available at: http://organic-ua.com/item/4-organic-farming

4. What is in the 2014 Farm Bill For Sustainable Farms and Food Systems?, NSAC's Blog, available at: http://sustainableagriculture.net/blog/2014-farm-bill-outcomes/

5. Kobets, M.I. (2004), Orhanichne zemlerobstvo v konteksti staloho rozvytku [Organic farming in the context of sustainable development], Kyiv, Ukraine, 22 p.

6. Prikhodko, A. and Mikhno, M. (2014), Organic = certified, *Planter*, available at: http://agrotimes.net/journals/article/organichne-=-sertifikovane

7. State of organic farming in the EU, International Association of suppliers of natural eco-products "Ekoklaster", available at: http://ecocluster.ru/monitoring/?ID=1830

8. Zaichuk, T.O., (2010) A critical review of international experience makromarketing of organic food, *Bulletin of Khmelnitsky National University*, no. 6, issue 4, pp. 14-18.

9. Approving the use of 2007 state budget allocated for partial reimbursement of the cost of domestic production of fertilizers, Resolution of the Cabinet Ministers of Ukraine on February 9, 2007, no. 182, The main legal portal Ukraine "League of Law", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP070182.html

УДК 330.322

Луців О.В.,
аспірантка*
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДНИМИ РЕСУРСАМИ

Lutsiv O.V.,
graduate student
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF INNOVATIVE MODEL OF NATURAL RESOURSE MANAGEMENT

Постановка проблеми. Важливим завданням для територіального управління є пошук шляхів сталого розвитку за рахунок прибуткового використання наявних ресурсів. Традиційно економіка територіальних громад і окремих регіонів більшою мірою, ніж національна, залежить від ефективності використання місцевих ресурсів. Особливо це стосується таких сфер діяльності, як природокористування та сільське господарство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні засади формування економічного механізму раціонального природокористування, а також відтворення та використання територіальних

* *Науковий керівник: Бистряков І.К. – д.е.н., професор*

ресурсів досліджувались у роботах багатьох вітчизняних економістів: І.К. Бистрякова, Б.М. Данилишина, Я.В. Коваля, А.А. Мінца, В.В. Пилипіва, П.Т. Саблука, М.А. Хвесика та інших вітчизняних і зарубіжних вчених. Проте питання прибуткового використання природних ресурсів у рамках територіальних відтворювальних процесів та їх залучення у інвестиційні процеси залишається малорозробленим.

Постановка завдання. Сучасні глобальні тенденції переміщення прибутків і податкової бази, а також досягнення у сфері технологій, обумовлюють необхідність переосмислення старих підходів до територіального розвитку та пошуку адекватного інструментарію використання власних ресурсів у динамічному фінансовому просторі. Одним із ключових напрямів досягнення цілей економічної конкурентоспроможності регіонів та підвищення ефективності використання місцевого потенціалу на засадах сталого розвитку є капіталізація територіальних активів, насамперед природно-ресурсних.

Тому ***метою статті*** є обґрунтування концептуальних засад інноваційної моделі управління природними ресурсами шляхом капіталізації природно-ресурсних активів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Територіальні ресурси є тісно пов'язаними із територією та безпосередньо землею. Управління просторовим розвитком, землями сільськогосподарського призначення та лісового фонду, водозабезпеченням й іншими сферами, пов'язаними із використанням місцевих природних ресурсів, має визначальне значення для територіальної економіки. Водночас важливо забезпечити поєднання економічного зростання територій із збереженням їх навколишнього середовища, а також сформувати умови для сталого функціонування громад і відтворення екологічного балансу. Досягнення таких цілей можливе при запровадженні в управління територіальним економічним розвитком активо-орієнтованого підходу, який передбачає нарощення доданої вартості в рамках конкретної територіальної системи та при забезпеченні локалізації територіального багатства. Зазначений підхід лежить у рамках націленості на досягнення таких принципів сталого розвитку, як збереження довкілля, збільшення капітального інвестування пріоритетних проектів, захист історико-культурного спадку та природних ресурсів, включаючи збереження природних ландшафтів і екосистем. На сьогоднішній день уже існує практика досягнення цілей економічного розвитку шляхом реалізації політики управління, в основі якої лежить активо-орієнтований підхід.

Територіальний розвиток доцільно розглядати ширше, ніж просто окремо взяті економічні чи фінансові успіхи. Доповненням до фінансового капіталу територіальної системи безперечно є її природний, соціальний, людський, фізичний, інтелектуальний та інші капітали. Природно-ресурсний потенціал регіону охоплює всю сукупність природних ресурсів і умов, які впливають на підприємницький клімат, його спеціалізацію в ринкових умовах, а також визначають склад і структуру регіональних видів діяльності [1].

Залучення природних ресурсів у територіальні відтворювальні процеси має відбуватися шляхом використання сучасних механізмів управління, які зорієнтовані на гармонізацію інтересів різних територіальних суб'єктів з приводу природокористування, а особливо на формування природного капіталу. Останній у сучасній економіці може створюватися лише через активну реалізацію політики капіталізації природних ресурсів. На рівні окремих територіальних економічних систем важливим управлінським завданням є не тільки залучення у господарський обіг територіальних природних ресурсів, але і їх трансформація у природний капітал, здатний нарощувати додану вартість територіальної економіки.

Капіталізація природних ресурсів передбачає формування можливостей для їх використання у спосіб, що застосовується і до інших видів капіталу. Інкорпорація природного капіталу в економічні системи ускладнюється нерозвиненістю економічних ринків природних ресурсів. Наразі на ринках відбувається торгівля тільки окремими видами природних ресурсів, тоді як екосистемні послуги в Україні взагалі розглядаються як безкоштовні ресурси. Невідповідним потребам сучасної економіки є підхід, за якого при оцінці природних ресурсів ураховуються тільки витрати, здійснені на їх отримання [2, с. 97].

Крім того, включення вартості природного капіталу до фінансової звітності є складною (або й неможливою) процедурою за відсутності прямої ув'язки природних ресурсів із безпосереднім генеруванням грошових потоків чи їх можливістю. Фактично для того, щоб природні ресурси формували капітал вони повинні бути пов'язані із створенням доданої вартості або включатись у собівартість. З позицій формування національного багатства в сучасній економіці природні ресурси не можна розглядати як безкоштовні «дари природи», а навпаки мають використовуватися як інші традиційні форми капіталу із здійсненням заходів щодо їх збереження та захисту від знецінення у довгостроковій перспективі. Концептуально такий підхід є цілком логічним, проте його реалізація на практиці стикається з низкою проблем, пов'язаних із оцінкою природного капіталу, а особливо фінансової та заставної.

Загалом включення природного капіталу в управління економічними системами може здійснюватися із врахуванням того, що всім елементам природного середовища притаманна економічна цінність, яка впливає на економічну діяльність людини та розширює сферу територіальної економіки, а управління й оцінка природного капіталу мають реалізовуватися суб'єктом, що

забезпечує досягнення як суспільних інтересів, і забезпечує їх збалансування із корпоративним сектором [3, с. 125].

Протягом останнього десятиліття у різних країнах світу реалізовується низка ініціатив щодо управління природним капіталом. Окрім корпоративного форуму, присвяченого проблематиці природного капіталу у приватному секторі, проведеного напередодні міжнародної конференції Ріо+20, схожі ініціативи розглядались у США, Канаді, Китаї, Австралії та інших країнах як на державному, так і на регіональному та локальному рівнях. Зокрема урядові ініціативи націлювались на формування систем урахування вартості природного капіталу в національному господарстві, тоді як децентралізовані ініціативи орієнтують на реалізацію місцевих проектів у сфері сталого розвитку.

Ураховуючи фінансову домінанту сучасної економіки, найбільш ефективними механізмами капіталізації природних ресурсів є власне фінансові та інвестиційні зокрема. Світовий досвід показав, що багатий природно-ресурсний потенціал одночасно може як відкривати можливості, так і створювати проблеми для держав при трансформації власних природних ресурсів у добре керовані фінансові активи. При цьому питання розподілу доходів від споживання чи інвестування природних ресурсів у часі постає ключовим для макроекономічної політики. Закономірно, що, зважаючи на необхідність досягнення балансу використання ресурсів між поколіннями в умовах, коли ціни на сировинні товари можуть не продовжувати траєкторію зростання, питання, які пов‘язані з накопиченням природного багатства, постають усе більш актуальними для багатьох країн. Великі міжнародні організації, зокрема МВФ, розглядають ці питання в контексті вироблення гнучкої політики управління державними активами та пасивами, яка об’єднує різні макроекономічні та фінансові компроміси з метою зниження фінансових ризиків для національного балансу [4].

Розглядаючи природні ресурси як активи, які мають задовольняти інтереси теперішніх і майбутніх поколінь, доцільно формувати довгострокову інвестиційну стратегію, орієнтовану на ефективне та прибуткове використання природного багатства України. Для таких цілей багаті на сировинні ресурси країни створюють так звані суверенні фонди, які націлені на згладжування потреб споживання ресурсів та створення багатства для майбутнього через інвестиційні механізми і у своїй діяльності здійснюють конструювання та управління окремими пулами активів.

Бачення Програми розвитку ООН можливостей залучення інвестицій у природні ресурси передбачає необхідність створення умов щодо надання доступу до землі для інвесторів – як шляхом довгострокової оренди, так і прямого продажу [5]. Згідно діючих законів економіки, можливість алокації ресурсу, тобто відділення окремих правочинностей від первинного власника, позитивно вплине як на стимулювання інвестицій, так і на загальну конкурентоспроможність країни. Водночас питання надання доступу до земельних ресурсів нерезидентам є дискусійним питанням і потребує визначення особливих умов, за яких це можна здійснювати.

При розробці місцевих земельних кадастрів і виявленні земель, які можуть бути використані у процесі залучення іноземних інвестицій, влада повинна інституціоналізувати гарантування всіх існуючих форм землекористування. Слід зважати на можливість існування розбіжностей у розумінні ефективності використання земельних ресурсів між деякими її користувачами та органами влади. Зокрема, навіть низькопродуктивне з економічних позицій використання землі може відігравати важливу роль у місцевих та регіональних стратегіях розвитку. Крім того, землі притаманна значна неекономічна цінність, яка забезпечує основу соціальної ідентичності громади та визначає особливості її господарської системи. Тому, важливо сформувати відповідну інституційну структуру управління природними ресурсами, за якої залучення іноземних інвестицій не буде руйнувати місцеві відтворювальні процеси.

Слід зазначити, що процес залучення інвестицій у природні ресурси має узгоджуватися із територіальними соціально-економічними й екологічними цілями. Для цього важливо, щоб процедури відбору та затвердження інвестиційних проектів охоплювали ретельну оцінку техніко-економічних обґрунтувань, соціальних та екологічних наслідків, а також включали формальні консультації з місцевими громадами.

Оцінка ТЕО інвестиційних пропозицій має вирішальне значення при визначенні затрат і вигод, які будуть отримані внаслідок реалізації проекту як для інвестора, так і територіальної системи. Насамперед йдеться про доходи бюджетів, створення робочих місць, розвиток місцевої економіки, розвиток інфраструктури, соціальні й екологічні ризики. Оцінка ТЕО є першим кроком на шляху до відбору тільки ефективних проектів, до яких будуть залучатися природні ресурси. Різностороння оцінка соціального й екологічного впливу інвестиційного проекту має охоплювати всі можливі наслідки його реалізації, що дозволить уникнути небажаних екологічних та соціальних результатів [6].

Проведення офіційних консультацій з територіальною громадою є необхідним для виявлення місцевих стремлінь і пріоритетів, а також для забезпечення локальної підтримки проекту. Неврахування місцевих інтересів часто призводить до виникнення суперечок між інвесторами та територіальними громадами і може мати наслідком недосягнення цілей проекту. На сьогоднішній день у світовій практиці є приклади законодавчого закріплення вимог щодо проведення консультацій із місцевою громадою щодо можливих соціально-екологічних наслідків інвестиційних проектів. Зокрема

такі вимоги закріплені у законодавстві деяких країн, що регулює діяльність у сфері використання земельних, водних та лісових ресурсів.

На національному рівні можуть також укладатися інвестиційні угоди з приватними інвесторами, які окрім фінансових і правових питань мають регламентувати і соціально-екологічні аспекти інвестиційних проектів. При укладанні таких угод з позицій держави важливо концентруватися на таких ключових питаннях, як ідентифікація цілей сталого розвитку територій, узгодження очікувань інвестора та інтересів місцевої економіки.

Таким чином, сучасна модель управління природними ресурсами має орієнтуватись на формування високопродуктивного природного капіталу. Фінансизація природокористування передбачає застосування принципово відмінних від діючих в Україні принципів організації управління. На заміну безпосередньому управлінню природними об'єктами, сучасні механізми мають передбачати управління процесами, які ведуть до досягнення певного визначеного результату. Найбільш чітко цілі сталого розвитку та ефективність використання ресурсів на їх досягнення проявляється при реалізації конкретних проектів. По суті йдеться про перехід від виключно адміністративних методів управління до інструментарію, який позитивно себе зарекомендував у корпоративній сфері. Насамперед це структурне та проектне управління, а також проектне фінансування, застосування яких дозволить досягати конкретно-визначених фінансових, соціально-економічних та екологічних результатів від використання природного капіталу [7].

Реалізація проектів сталого розвитку із залученням природних ресурсів може відбуватися шляхом поєднання зусиль суспільного та приватного сектору, зокрема і через механізми державно-приватного партнерства, і має забезпечувати прибуткове використання природних ресурсів. Алгоритм формування та реалізації проектів сталого розвитку із залученням природного капіталу може реалізовуватися за представленою концептуальною схемою (рис. 1).

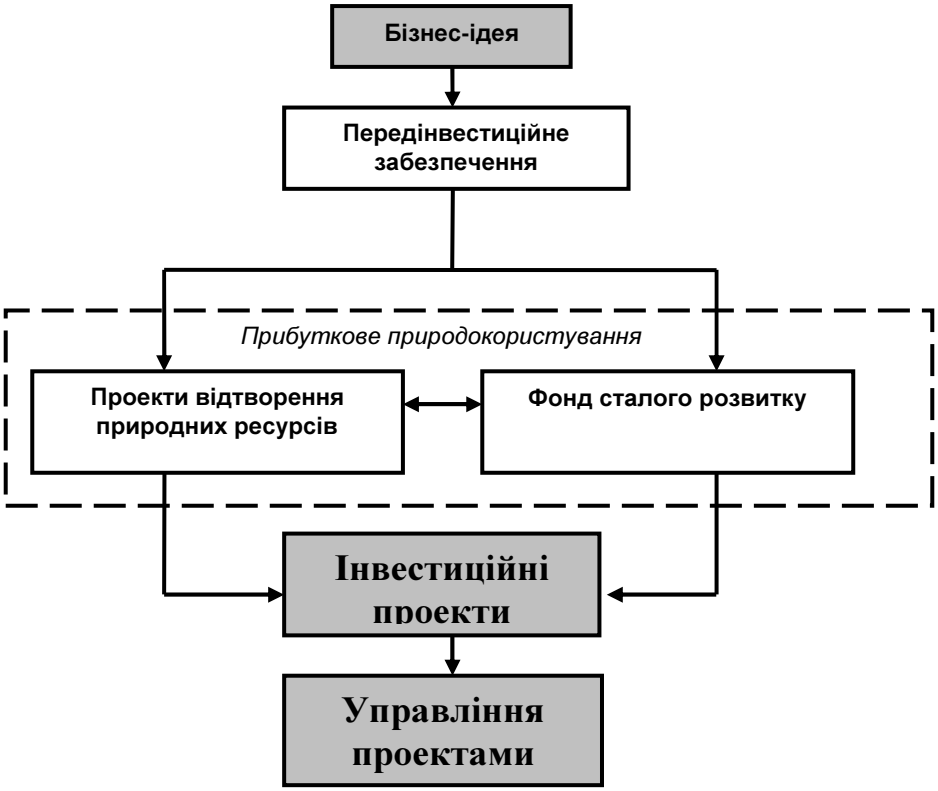

Рис. 1. Концептуальна схема управління інвестиційними проектами із залученням природних ресурсів

Джерело: розробка автором

Насамперед за визначеними на національному, регіональному та локальному рівнях пріоритетними напрямами сталого розвитку здійснюється відбір проектів, які формуються на основі бізнес-ідей. Входячи у проект із фінансовим чи природним капіталом, влада має орієнтуватися на досягнення конкретних соціально-економічних та екологічних цілей. Таку гіпотезу підтверджують дослідження, проведені експертами Світового банку, які дійшли висновку, що на національному рівні в Україні доцільно вибирати проекти, які більше орієнтовані на задоволення конкретних соціальних та економічних цілей та реалізуються більш ефективно з точки зору як часу, так і вартості, та спроможні забезпечити необхідні результати найбільш ефективним чином [8].

Отже, підтримуючи певні бізнес-ідеї чи ініціативи, органи влади повинні орієнтуватися на результативно-прибутковий підхід її реалізації та забезпечувати як економіко-соціальні стимули втілення в господарську практику, так і організаційно їм сприяти. Стадія передінвестиційного забезпечення має охоплювати процеси стимулювання генерування бізнес-ідей за визначеними напрямами, відбору пріоритетних для територіальної системи проектів сталого розвитку, організаційного забезпечення прибуткового використання природних ресурсів у зазначених проектах (в т.ч. шляхом їх сек'юритизації). Застосування у практиці управління природними ресурсами проектного підходу передбачає проходження таких його стадій, як генерація, оцінка, затвердження, спільно-консолідоване фінансування, реалізація проекту.

Таким чином, ефективне залучення територіальних природних ресурсів у регіональні відтворювальні процеси відкриває додаткові можливості для регіонів, які визначають його економічний потенціал, і, набуваючи фінансової форми, можуть виступати основою організації регіональної економіки. Очевидно, що володіння значними запасами природних ресурсів і вміння їх ефективно використовувати, відкриває додаткові можливості для регіонів [2].

Висновки та подальші дослідження. Обґрунтовано, що інноваційний механізм управління природокористуванням має бути зорієнтованим на формування та відтворення природного капіталу, що у сучасній економіці може забезпечуватися лише через активну реалізацію політики капіталізації природних ресурсів.

Визначено, що найбільш ефективним інструментарієм капіталізації природних ресурсів є власне фінансовий, який найкраще розкривається у проектному фінансуванні, що дозволяє досягати конкретних фінансових, соціально-економічних та екологічних результатів від використання природного капіталу.

Література

1. Толстолесова Л.А. Природно-ресурсная составляющая финансово-инвестиционного потенциала сырьевых территорий / Л. А. Толстолесова // Российское предпринимательство. – 2010. – № 9. – Вып. 2. – С. 140-145.
2. Капіталізація економіки України / [В.М. Геєць, А.А. Гриценко та ін.; під ред. В.М. Гейця]. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – 220 с.
3. Пилипів В.В. Управління відтворенням територіальних економічних систем у фінансовому просторі / В.В. Пилипів. – К. : РВПС України НАН України. – 400 с.
4. Investing in the Environment as a Way to Stimulate Economic Growth and Employment[Electronic resource] / Artim E., Baltzar E., Fiedler J., Sevic D., Zhechkov R. - The Regional Environmental Center for Central and Eastern Europe. - [Cited 2014, 14 Apr.] - Available from: http://ec.europa.eu/environment/integration/pdf/LisbonReport.pdf
5. Managing Private Investment in Natural Resources: A Primer for Pro-Poor Growth and Environmental Sustainability. - UNDP-UNEP, 2011. – 50 p.
6. Салимов Л.Н. Инвестиционные механизмы: сущность, компоненты и классификация [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://old.tisbi.ru/science/vestnik/2004/issue1/Econ6.html
7. Capitalizing on Natural Resources: New Dynamics in Financial Markets. – The Sustainability Forum Zurich. – Zurich. – 2008. – 39 p.
8. World Bank. 2012. *Ukraine - Public investment management performance assessment* [Electronic resourse] // Official Website of World Bank. – available at: http://documents.worldbank.org/curated/en/2012/01/17428669/ukraine-public-investment-management-performance-assessment

References

1. Tolstolesova, L.A. (2010), "Naturally-resource constituent of financially-investment potential of raw material territories", *Rossiyskoe predprinimatelstvo*, no. 9 (2), pp. 140-145.
2. Heiets, V.M., Hrytsenko, A.A. etc. (2007), *Kapitalizatsiia ekonomiky Ukrainy* [The capitalization of the Ukrainian economy], In-t ekon. ta prohnozuv, Kyiv, Ukraine, 220 p.
3. Pylypiv, V.V. (2010), *Upravlinnya vidtvorennyam terytorialnykh ekonomichnykh system u finansovomu prostori* [Management of reproduction of territorial economic systems in the financial space], monograph, RVPS Ukrayiny NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 400 p.
4. Artim, E., Baltzar, E., Fiedler, J., Sevic, D., Zhechkov, R. (2014), Investing in the Environment as a Way to Stimulate Economic Growth and Employment, available at http://ec.europa.eu/environment/integration/pdf/LisbonReport.pdf
5. UNDP-UNEP, (2011), Managing Private Investment in Natural Resources: A Primer for Pro-Poor Growth and Environmental Sustainability, 50 p.
6. Salimov, L.N. (2004), "Investment mechanisms: the nature, components and classification", available at: http://old.tisbi.ru/science/vestnik/2004/issue1/Econ6.html
7. The results of The Sustainability Forum Zurich (2008), Capitalizing on Natural Resources: New Dynamics in Financial Markets, Zurich, 39 p.
8. World Bank. (2012), *Ukraine - Public investment management performance assessment*., Official Website of World Bank, available at: http://documents.worldbank.org/curated/en/2012/01/17428669/ukraine-public-investment-management-performance-assessment

ДЕМОГРАФІЯ, ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 331.52:631.11

Муравка П.П.,
к.е.н., директор Тернопільського інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом

СУТНІСТЬ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ. ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ФОРМУВАННЯ В УМОВАХ АГРАРНОГО РИНКУ

Muravka P.P.,
cand.sc.(econ.), director of the Institute of Ternopil Interregional Academy of Personnel Management

THE ESSENCE OF THE LABOR POTENTIAL. FEATURES OF ITS FORMATION UNDER THE CONDITIONS OF AGRICULTURAL MARKET

Постановка проблеми. Трансформування виробничо-господарських відносин в аграрній сфері, що відбулося в процесі здійснення в Україні аграрної реформи, зумовило внесення суттєвих коректив в інституційне, правове, виробниче та розподільче середовища. Як наслідок, відбулася масштабна реструктуризація сільськогосподарських підприємств на основі лібералізації господарських відносин, зміни форм власності й організації тощо. Одним із елементів, що чи не в найбільшій мірі піддався таким змінам, став трудовий потенціал агроформувань. Значний вплив на описані вище процеси мала загальноекономічна ситуація, що в значній мірі характеризувалася кризовими проявами, скороченням обсягів виробництва, низькою інвестиційною активністю та нестабільністю. В таких умовах трудові відносини, спрямовані на формування, розвиток та повноцінне використання трудових ресурсів вимагають додаткового дослідження та обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ідентифікації сутності трудового потенціалу відповідно до ринкових умов, визначення особливостей його формування та ефективного використання в умовах аграрного ринку є досить широко висвітлені у вітчизняній науковій літературі. Так, зокрема, до найбільш ґрунтовних праць у даній сфері належать роботи таких вчених, як: І. Бажан, Д. Богиня, Т. Давидюк, В. Дієсперов, М. Жибак, А. Онсович та інші науковці. Проте, в результаті проведення аграрних реформ, трудовий потенціал аграрних підприємств потребує додаткових досліджень на предмет відповідності його теоретичного значення – практичному розумінню. Додаткового висвітлення потребує також визначення впливу ринкових трансформацій на стан досліджуваної категорії.

Постановка завдання. Метою дослідження є встановлення теоретичної сутності трудового потенціалу з різних точок зору, визначення його взаємозв'язку із трансформаційними процесами, що відбулися в аграрному секторі економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Критичне значення праці, з точки зору економіки та менеджменту, пов'язується із її носієм – людиною, що за своєю природою є унікальною істотою. Так, поширеною в економічній літературі є думка про те, що "саме люди – єдиний елемент, який здатний створювати вартість, а обладнання, сировина, енергія – це лише інертні потенціали, які за своєю природою нічого додатково не створюють і не можуть створити, поки людина не використає ці потенціали, змусивши їх працювати" [1, с. 134]. В той же час, вона є тим елементом економічних систем, що із найбільшими труднощами піддається управлінню. Тобто, трудова діяльність невідривно пов'язана із самою людиною, визначення якої неможливе без урахування суб'єктивних чинників. Дані чинники, у свою чергу, погано піддаються формалізації та істотно ускладнюють роботу дослідника [2, с. 167].

В теорії економіки та менеджменту "трудовий потенціал" в процесі еволюції розглядався у взаємозв'язку із такими поняттями, як робоча сила, трудоактивне населення, економічно активне населення, трудові ресурси, людський капітал (рис. 1). На кожному етапі розвитку його методології вчені виділяли як домінуючу ту, чи іншу його характеристику, в результаті чого на сьогоднішній час виділено низку підходів до його трактування.

У вітчизняній літературі розцінювання економічного явища з точки зору його можливостей з наукової точки зору вперше було обґрунтовано в 60-х роках XX ст. В цей період С.Г. Струмілін використав термін "економічний потенціал", під яким він розумів "виробничу силу праці всіх працездатних членів суспільства" [3]. Проте, його активне дослідження та обговорення розпочалося з кінця 70-х років – початку 80-х років. Як самостійна категорія "трудовий потенціал" з'явився на початку 60-х рр. XX століття завдяки розвитку соціології та психології, утвердження біхевіористської школи менеджменту. Причинами цього стали зміни, пов'язані із посиленням ролі трудової діяльності в контексті науково-технічного процесу, загострення демографічних проблем (сповільненням темпів відновлення робочої сили), обмеженості поняття "трудові ресурси" в умовах загострення конкурентної боротьби, в тому числі й на ринку праці. Тому, ми погоджуємося із твердженням Т. Давидюка про те, що "введення поняття "трудовий потенціал" спричинило необхідність перегляду поглядів на значення у виробничому процесі людини, визнання ролі інтелектуального й освітнього потенціалу, накопиченого в суспільстві" [4, с. 32].

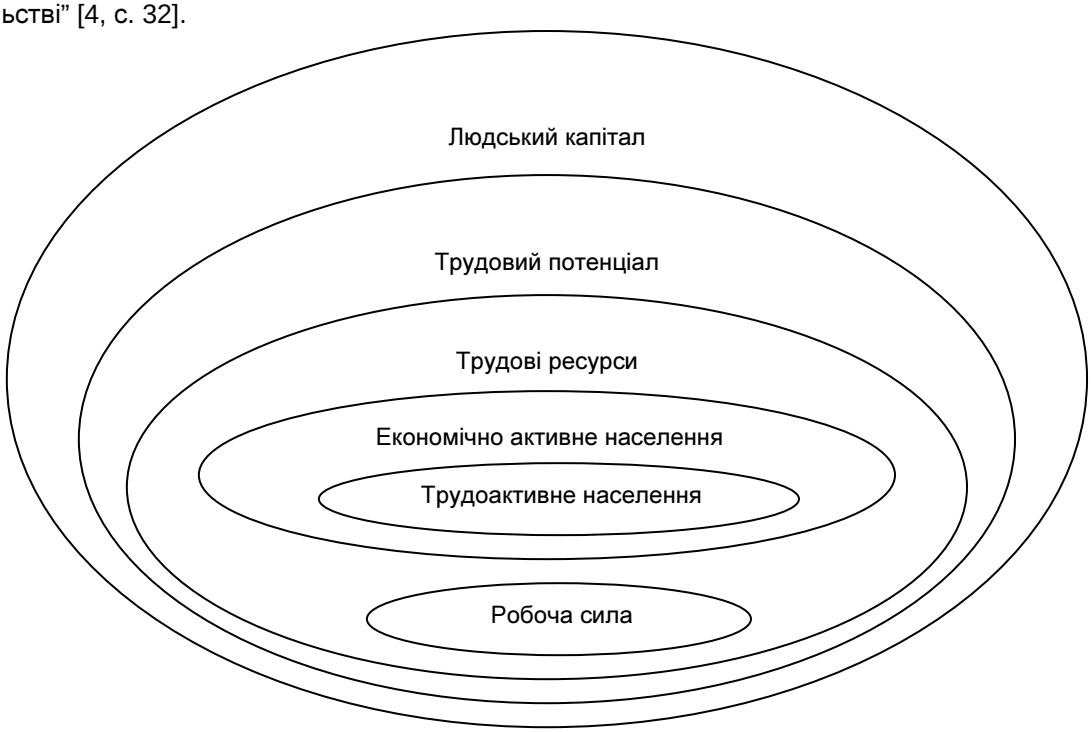

Рис. 1. Ієрархічно-логічна структура дефініції "трудовий потенціал"

Джерело: авторська розробка

За наступні періоди трактування цієї економічної категорії відбувалося в межах декількох основних підходів, які по-різному формувалися та трактувалися вченими. Так, А. Онсович [5] узагальнив три класичних підходи до визначення трудового потенціалу (політекономічного, соціально-демографічного, трудоресурсного), на основі яких в наш час формуються новітні концепції (соціально-трудового потенціалу та трудозбереження). Сутність перших трьох полягає у наступному:

- політекономічного – розглядає "сукупного" працівника в єдності з продуктивними силами як форму втілення особистого фактора виробництва або людського фактора;
- соціально-демографічного – відповідно до нього основний акцент робиться на оцінюванні та відтворенні трудового потенціалу, в тому числі й за рахунок врахування ролі та місця окремих поколінь у його функціонуванні;
- трудоресурсного – під трудовим потенціалом мається на увазі працездатне населення, яке отримало певну професійно-кваліфікаційну підготовку та застосовує працю в межах економічної системи з урахуванням технологічної та технічної оснащеності.

С. Баранцева та О. Бокова [6], а також Т. Фоміних [7], узагальнюючи погляди на сутність трудового потенціалу, запропонували шість наукових напрямів щодо змістовної інтерпретації трудового потенціалу, серед яких: ресурсний, системний, факторний, етимологічний, політекономічний, демографічний. Така класифікація, на наш розсуд, в найбільшій мірі відображає комплексний характер аналізованої категорії. Проте найбільш об'єктивну та детальну класифікацію підходів до трудового потенціалу здійснила Л. Шевчук [8], яка проаналізувала визначення сутності дефініції "трудовий потенціал" провідними вченими галузі та подала наступну класифікацію підходів до її трактування: демографічний, соціально-демографічно-політекономічний, демографічно-економічний, трудоресурсний, ресурсно-економічний, політекономічний, регіональний економічний, соціально-економічний, соціально-економіко-технологічний, ресурсно-виробничий, ресурсно-

маржинальний. Як бачимо, науковець здійснила групування ознак трудового потенціалу, що пропонувалися авторами у власних визначеннях. В результаті вона дійшла до висновку, що існуючі трактування аналізованої категорії надзвичайно важко звести до єдиного універсального визначення навіть у межах запропонованих нею підходів. Тому, обґрунтування визначення трудового потенціалу, що використовується провідними науковцями варто подавати із прив'язкою до визначеного підходу чи наукової школи.

В загальному ж вираженні, політекономічний підхід враховує ступінь використання працівників, відображає ефективність суспільної праці, результативність функціонування суспільного працівника як системної категорії. Системний підхід розглядає трудовий потенціал як певну структуровану сукупність елементів, що взаємодіють між собою. Трудоресурсний (ресурсний) підхід охарактеризовує трудовий потенціал з точки зору кількості економічно активного населення та наявності у нього певних якостей, що, по своїй суті досить повно характеризує трудовий потенціал. В дечому схожий із попереднім демографічний підхід, який, проте, значно зміщує акценти на такі демографічні показники, як тривалість життя населення, його вікову структуру тощо.

Дещо осторонь він інших сформувався факторний підхід, який акцентує увагу на окремих ключових факторах формування та розвитку персоналу. Не зважаючи на значні відмінності між проаналізованими підходами, їх всіх об'єднує один недолік, що випливає із неврахування етимогічної сутності власне терміну "потенціал" як сукупності можливостей, що можуть бути використані.

Тому, на наш погляд, найоптимальнішим в процесі дослідження трудового потенціалу є акцентування основної уваги на етимологічному підході, що вивчає трудові можливості населення. Відповідно до цього, пропонуємо наступне визначення трудового потенціалу: це сукупність можливостей застосування праці в умовах соціально-економічної діяльності, що залежить від параметрів трудових ресурсів, рівня їх освіти, кваліфікації, морально-духовних цінностей, рівня технічного оснащення праці та способу її організації.

Таким чином, підвищення рівня трудового потенціалу та ефективності його використання передбачає покращення як стану трудових ресурсів, так і покращення їх якісних характеристик із одночасним забезпеченням технічного оновлення виробництва та вдосконалення менеджменту, причому основні зусилля щодо оптимізації якісних параметрів трудового потенціалу підприємств спрямовуються на його основні елементи.

Ринковий характер взаємодії в межах процесів, пов'язаних із формуванням і використанням трудового потенціалу, зумовлює товарний характер відносин. В результаті цього трудова діяльність працівників поруч із їхніми характеристиками розглядаються з точки зору їх купівлі-продажу. Тобто виникає ситуація, в межах якої робоча сила, точніше її потенційні можливості розглядаються як товар, купівля якого сприятиме отриманню прибутку в майбутньому.

Варто відмітити, що становлення ринкових відносин в аграрному секторі економіки України мало свої особливості, зумовлені специфікою аграрної реформи. Її здійснення забезпечило значні земельні трансформації, на основі яких відбулася зміна структури аграрного підприємництва за рахунок приватизації та розпаювання землі. Результатом цього процесу стало формування на базі приватної власності на землю і майно господарських структур ринкового типу: від дрібнотоварних селянських господарств до потужних агрохолдингів [9, с. 39]. Відповідно до цього виникла значна диференціація потенціалу селян, зайнятих у господарських структурах різного типу.

Сутність соціальних та економічних трансформацій, що відбулися в сільському господарстві розкривається через формування нової ідеології виробничо-господарських відносин, в результаті яких товаровиробники отримали свободу вибору форм господарювання. Проте реалізація цієї ідеології, як показують дослідження, була неефективною та часто не врахувала особливостей соціально-економічного стану окремих регіонів. Зокрема, відмітимо неефективну структурну перебудову системи виробництва, що супроводжувалася пристосуванням наявної виробничої бази сільського господарства до нових економічних умов, які, однак, відбувалися без врахування високого рівня зношеності основних засобів шляхом роздробленням природних ресурсів, руйнування інтеграційного ланцюга "виробництво – переробка – обіг – споживання", порушення функцій науково-технічного прогресу тощо. Поряд з цим, сутність ринкових перетворень в сільському господарстві була покликана забезпечити формування такого механізму взаємодії в межах виробничо-господарських систем, що будь-які організаційні чи управлінські зміни в них повинні були працювати на збільшення обсягів і підвищення якості життя кожної людини. Тому у запропонованих програмах цього напрямку передбачається створення нових виробничих потужностей при одночасному згортанні та ліквідації неефективних і неконкурентоспроможних виробництв, забезпечення ефективного використання на цій основі економічного, ресурсного, науково-технічного потенціалу регіонів.

Протягом останніх років ситуація у сфері використання трудових ресурсів у сільськогосподарських підприємствах та їх розподіл за сферами прикладання праці значно змінилася. Відбулося значне скорочення працюючих за наймом та зросла кількість за іншими видами та формами зайнятості незайнятих громадян та безробітних. На сьогоднішній день в сфері сільськогосподарського виробництва відбуваються інтеграційні процеси, спрямовані на укрупнення

земельних банків в межах так званих агрохолдингів. Це супроводжувалося суттєвим покращенням техніко-технологічного стану аграрного виробництва і, відповідно, заміщенням трудових ресурсів машинами.

Зазначені процеси за своєю логікою, по суті, сприяють підвищенню рівня реалізації трудового потенціалу в таких аграрних утвореннях за рахунок підвищення продуктивності праці, набуття нових технологічних навичок тощо. Проте, як показують емпіричні дослідження, описане вище має вкрай негативний соціальний та економічний вплив на структуру зайнятості сільського населення в цілому. Вивільнені працівники збільшують частку безробітних і часто стають суб'єктами міжнародної трудової міграції.

Поряд із цим, з точки зору трудового потенціалу відбувається фактично його нарощення. Тобто, частка нереалізованих (потенційних) трудових навичок, вмінь та кваліфікації збільшується і в умовах розвиненої економіки вони могли би бути застосовані в іншій сфері економічної діяльності. Проте, в умовах глибокої системної кризи вивільнений потенціал розсіюється, емігрує, а часто і деградує. Таким чином, сучасні аграрні перетворення характеризуються нетиповими та нелогічними процесами, в результаті яких покращення техніко-технологічного оснащення праці призводить до зменшення трудового потенціалу села.

Висновки з проведеного дослідження. Глибоке теоретичне переосмислення поглядів щодо сутності трудового потенціалу в системі сучасних економічних відносин корегує його наукове значення, акцентуючи увагу на тій ролі, яку він повинен відігравати. Відповідно до цього, трудовий потенціал розглядається як структурний елемент в системі економічних категорій використання людської праці, що вимагає його оптимізації у комплексі з іншими пов'язаними категоріями. В умовах ринкових трансформацій в аграрному секторі трудовий потенціал набув нових параметрів, більшість із яких мають непродуктивний та деструктивний характер, тому потребують корегування, спрямованого на забезпечення гармонійного розвитку аграрних підприємств та сільських територій. Таке завдання складає науковий інтерес і є предметом для подальших досліджень.

Література

1. Стюарт Т.А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Т.А. Стюарт, перевод с англ. В. Ноздриной. – М. : Поколение, 2007. – 368 с.
2. Новак І.Н. Соціальна реконструкція: зайнятість населення, ринок праці та послуг / І.Н. Новак // Социально–экономические аспекты промышленной политики. – Донецк: Ин-т экономики промышленности НАН Украины, 1998. – С. 174-184.
3. Струмилин С.Г. К вопросу об изменении народного благосостояния / С. Г. Струмилин. // Вопросы статистики. – 1954. – № 5. – С. 12–28.
4. Давидюк Т.В. Трудові ресурси, трудовий потенціал, робоча сила, людський капітал: взаємозв'язок категорій / Т.В. Давидюк // Вісник ЖДТУ, 2009. – № 1 (47). – С. 30-35.
5. Онсович А.Л. Трудовий потенціал сфери освіти: складові та чинники формування [Електронний ресурс] / А.Л. Онсович // Економічні науки. Серія: Регіональна економіка. Зб. наук. праць. – 2010. – № 4 (7).– Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2010_7_4/18.pdf
6. Баранцева С.М. Трудовий потенціал підприємства: теоретичний аспект / С.М. Баранцева, О.В. Бокова. // Торгівля і ринок України: темат. зб. наук. пр. Вип. 30, т. 2, 2010. – С. 220-226.
7. Фоміних Т. Аналіз компонентної структури регіону / Т. Фоміних // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 2 (24). – С. 58-62.
8. Шевчук Л.Т. Методико-соціальні аспекти використання трудового потенціалу: регіональний аналіз та прогноз / Л.Т. Шевчук. – Львів, 2003. – 489 с.
9. Волошин Р. Розвиток аграрного підприємництва в контексті земельних трансформацій / Р. Волошин, Л. Заставнюк // Економічний аналіз. – 2010. – № 7. – С. 39-41.
10. Бажан І.І. Економічна природа та сутність категорії "трудовий потенціал" / І.І. Бажан // Вісник БУМБ, – 2010. – № 2 (10). – С. 84–89.
11. Жибак М. Соціально-економічна сутність аграрного трудового потенціалу сільських територій / М. Жибак // Економічний аналіз. – 2009. – Випуск 4. – С. 31-36.
12. Богиня Д.П. Основи економіки праці : навч. посіб. / Д.П. Богиня, О.А. Грішнова. – К. : Знання–Прес, 2000. – 313 с.
13. Дієсперов В.С. Сільськогосподарська праця в нових умовах / В. С. Дієсперов. – К. : ІАЕ УААН, 2000. – 186 с.

References

1. Steward, T. (2007), *Intellektualnyy kapital. Novyy istochnik bogatstva organizatsiy* [Intellectual capital. New source of organizations riches], Pokolenie, Moskow, Russia, 368 p.
2. Novak, I. (1998), "Social reconstruction: employment, labor market and services", *Sotsialno-economicheskie aspecty promyshlennosti NAN Ukrainy*, pp. 174-184.
3. Strumilin, S. (1954), "On the question of changing people's welfare", *Voprosy statistiki*, no. 5, pp. 12-28.
4. Davydiuk, T. (2009) ,"Labour resources, labor potential, labor power, human capital: the relationship of categories", *Visnyk ZhDTU*, no. 1 (47), pp. 30-35.

5. Onsovych, A. (2010), "The employment potential of education, and components factors forming", *Economichni nauky. Seriya: Regionalna economika*, no. 4 (7), available at: http://nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2010_7_4/18.pdf
6. Barantseva, S., Bokova, O. (2010), "The employment potential of the enterprise: theoretical aspects", *Torhivlia I rynok Ukrainy*, issue 30, vol. 2, pp. 220-226.
7. Fominykh, T. (2011), "Analysis of the component structure of the region", *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 2 (24), pp. 58-62.
8. Shevchuk, L. (2003), *Metodyko-sotsialni aspekty vykorystannia trudovoho potentsialu: rehionalnyi analiz ta prohnoz* [Methodological and social aspects of the use of labor potential, regional analysis and forecast], Kyiv, Ukraine, 489 p.
9. Voloshyn, R. and Zastavniuk, L. (2010), "Development of the agricultural business in the context of land transformation", *Ekonomichnyi analiz*, no. 7, pp. 39-41.
10. Bazhan, I. (2010), "Economic nature and essence of the category of "labor potential", *Visnyk BUMB*, no. 2 (10), pp. 84-89.
11. Zhybak, M. (2009), "Socio-economic nature of the agricultural labor potential of rural areas", *Ekonomichnyi analiz*, no. 4, pp. 31-36.
12. Bohynia, D. (2000), *Osnovy ekonomiky pratsi* [Basis of labor economy], tutorial, Znannia-Pres, Kyiv, Ukraine, 313 p.
13. Diiesperov, V. (2000), *Silskohospodarska pratsia v novykh umovakh* [Agricultural labor in new environment], IAE, UAAN, Kyiv, Ukraine, 186 p.

УДК 316.6

Юркевич Г.Й.,
к. псих. н., доцент кафедри
менеджменту організацій та інноваційного підприємництва
Тернопільського національного економічного університету

СУЧАСНІ МЕТОДИ ОЦІНКИ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІЗАЦІЇ

Yurkevych H.Y.,
cand.sc.(psychology), assistant professor of department
management organizations and of innovative entrepreneurship
Ternopil National Economic University

MODERN METHODS OF PERSONNEL EVALUATION OF ORGANIZATION

Постановка проблеми. Останнім часом усе більше уваги приділяється діловій оцінці персоналу, оскільки персонал є мотором будь-якої організації, і помилки при роботі з ним, особливо коли мова йде про керівні посади, обходяться занадто дорого. Як показують дослідження, регулярна й систематична оцінка персоналу позитивно позначається на мотивації співробітників, їхньому професійному розвитку й росту. Одночасно результати оцінки є важливим елементом керування людськими ресурсами, оскільки дають можливість приймати обґрунтовані рішення відносно винагороди, просування, звільнення співробітників, їхнього навчання й розвитку. Процедури оцінки персоналу є базовими для багатьох конкретних аспектів кадрової роботи. Зокрема: при прийманні на роботу, при просуванні, при навчанні, при реорганізації, заохоченні, скороченні й звільненні. Оцінка й атестація персоналу тісно пов'язана практично з усіма основними напрямками роботи в сфері керування персоналом.

Об'єктивно проведена оцінка діяльності не тільки дає можливість працівникові мати уявлення про те, як було оцінено виконану ним роботу, а й значною мірою впливає на мотивацію його подальшої трудової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процесу оцінювання персоналу присвячено низку праць вітчизняних науковців. Серед них: А.М. Колот [6], Л.В.Балабанова [1], В.М. Петюх [3], В.М. Данюк [3], Л.І. Федулова [7], М.Ф. Головатий [2] та інші. Проте нетрадиційні методи оцінювання персоналу на сьогодні залишаються темою малодослідженою.

Постановка завдання. Метою даної публікації є аналіз сучасних методів оцінювання персоналу в Україні та в інших країнах і визначення їх переваг та недоліків. Для досягнення поставленої мети були визначені наступні завдання:

– розглянути систему оцінювання персоналу;
– проаналізувати методи оцінки персоналу в зарубіжних країнах;
– розглянути сучасні нетрадиційні методи оцінки персоналу, виявити їх переваги та недоліки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Персонал є головним ресурсом будь-якої організації. Саме від його професійного розвитку, рівня кваліфікації, здібностей та вмінь залежить розвиток та ефективність роботи підприємства. Але, на жаль, досить складно лише за документами про освіту визначити здібності персоналу до праці та його професіоналізм. Тому на підприємствах застосовують оцінку персоналу, яка служить критерієм професійних здібностей персоналу, показує особисті якості та перспективні можливості співробітників.

Оцінювання персоналу — це запланована, формалізована характеристика трудової діяльності зайнятих, ефективності роботи персоналу.

З оцінкою персоналу тісно пов'язані такі поняття виробничої практики: мотивація, системи заробітної плати та преміювання, планування кар'єри, підвищення кваліфікації, кадрове регулювання.

Зміст і методи оцінювання можуть суттєво різнитися залежно від того, які конкретні завдання вирішуються з його допомогою.

Може проводитися оцінювання:

– кандидатів під час приймання їх на роботу;

– відповідності працівників вимогам робочого місця, посаді;

– ефективності праці з метою установлення рівня оплати та форм стимулювання;

– працівників для формування кадрового резерву, планування кар'єри,

– професійно-кваліфікаційного просування;

– професійних знань і навичок працівників з метою організації внутрішньофірмового навчання;

– професійних і лідерських якостей під час підбору на керівні посади;

– ділових якостей працівників у разі необхідності зміни виду діяльності, – професії у зв'язку зі станом здоров'я, переорієнтацією підприємства та вивільненням персоналу.

Існує три основні традиційні методи оцінювання персоналу:

– оцінювання за діловими якостями на основі варіантів якостей, які найбільшою мірою відповідають особистості оцінюваного (бальна або не бальна);

– оцінювання за результатами діяльності, зокрема за ступенем виконання установлених завдань з урахуванням їх значущості;

– система тестових методів оцінювання.

Практика управління персоналом свідчить про те, що оцінювання працівників здійснюється успішно в тих випадках, коли методи та критерії вибираються залежно від завдань, ситуації, побажань керівників і узгоджуються зі співробітниками. Оцінювання персоналу повинне проводитися систематично на основі однакових цілей, правил, за однаковими критеріями та процедурами, через однакові інтервали часу, а також порівнянням результатів оцінювання по можливості для однакових рівнів управління.

Критерії оцінювання персоналу можна згрупувати на:

– критерії оцінювання результатів роботи: ефективність, професійна майстерність, додержання строків; погодинний виробіток; брак; використання робочого часу; уважність; технологічна дисципліна; ритмічність роботи; частота помилок; швидкість розпізнавання помилок тощо;

– критерії поведінки на робочому місці: використання робочого часу; структура затрат часу на виконання робочого завдання та культура робочого місця; трудова дисципліна; сумлінність; особиста ініціатива; діловитість; готовність приймати самостійні рішення, підвищувати кваліфікацію; завантаженість роботою; передання професійних знань; готовність допомагати колегам; дбайливе ставлення до засобів виробництва.

Для персоналу управління залежно від вимог застосовуються інші критерії, ніж для співробітників. Критерії поведінки та результатів праці: професійна кваліфікація, застосування досвіду і навичок, знань, самостійність, ініціатива; здатність до аналізу, пошук рішень; надійність виконання роботи; доцільність методів роботи; витривалість, навантаження та стабільність, орієнтація на результат, співробітництво.

Критерії керівництва: визначення цілей, комунікабельність, мотивація співробітників, їх використання, сприяння їм, інформування співробітників.

Оцінювання ділових якостей працівника здійснюється переважно у формі атестації. Організаційно її проведення оформлюється відповідним наказом по підприємству. Цим атестації надається офіційний статус. Її результати використовуються для прийняття організаційних рішень відносно конкретного працівника. Отже, атестація — це документально оформлений результат оцінювання працівника [2].

Атестація повинна проводитися планово (раз в 3-5 років). Вона охоплює такі етапи:

– підготовчий;

– саму атестацію;

– використання результатів атестації.

На підготовчому етапі вирішується питання щодо проведення атестації, строків її проведення, складаються списки працівників, які підлягають атестації, визначається кількісний склад атестаційної комісії (5-6 осіб). Усі ці документи оформлюються наказом по підприємству.

Атестаційна комісія складається з голови, членів комісії (керівні працівники, провідні спеціалісти різних структурних підрозділів, представники профспілок).

Графік проведення атестації доводиться до працівників за місяць до початку атестації, а матеріали в комісію подаються за два тижні до атестації. Це найчастіше атестаційний лист і відзив-характеристика.

Атестаційний лист готує кадрова служба. Він містить об'єктивну інформацію про працівника: освіта, стаж роботи за спеціальністю, на підприємстві, на посаді тощо.

У відзиві-характеристиці узагальнені результати оцінювання діяльності працівника, оцінювання його керівником.

Атестаційна комісія на основі цих матеріалів, повідомлень про працівника дає одну з підсумкових оцінок:

– відповідає посаді, яку обіймає;

– відповідає посаді, яку обіймає, за умови поліпшення роботи та виконання рекомендацій атестаційної комісії з повторною атестацією через рік;

– не відповідає посаді, яку обіймає.

Менеджмент персоналу передбачає широке використання результатів оцінки персоналу, адже кожна організація прагне зберегти найліпші кадри, створити їм умови для професійно-кваліфікаційного зростання й одночасно позбутися працівників інертних, малокваліфікованих, безперспективних [8].

Сфера використання оцінки персоналу досить широка. При цьому результати оцінки використовуються для розв'язання таких питань, як: підбір і розстановка нових працівників; висування в резерв і на нові посади; прогнозування просування працівників по службі та планування кар'єри; раціоналізація засобів і методів роботи, управлінських процедур; удосконалення організації праці; побудова ефективної системи мотивації трудової діяльності; посилення демократичних засад в управлінні; удосконалення структури управління; оцінка ефективності навчання працівників; удосконалення планів і програм підвищення кваліфікації кадрів; оцінка ефективності роботи трудових колективів і окремих працівників.

Оцінка персоналу може повноцінно виконувати притаманні їй функції за умов побудови на принципах: а) невідворотності (обов'язковості); б) загальності (оцінюють кожного); в) систематичності (оцінка здійснюється постійно); г) всебічності (оцінці підлягають усі сторони діяльності та особистості людини); д) об'єктивності (використання достатньо повної системи показників для характеристики працівника); е) гласності (широкого ознайомлення персоналу з порядком і методикою проведення оцінки, доведення її результатів до всіх зацікавлених осіб); є) демократизму (участі громадськості, залучення до оцінки колег і підлеглих); ж) результативності (обов'язкового й оперативного вжиття дієвих заходів за результатами оцінки).

Інструментарій системи оцінки персоналу сформувався під впливом потреб вирішення практичних завдань виробничо-управлінської діяльності на основі певних методів. Методи оцінки персоналу мають відповідати структурі підприємства, характеру діяльності персоналу, цілям оцінки, бути простими та зрозумілими; включати 5-6 кількісних показників, поєднувати письмові та усні завдання. Методи оцінки персоналу є найголовнішою складовою оцінки персоналу та, на жаль, єдиної класифікації методів оцінки не існує.

Балабанова Л.В., Федулова Л.І. методи оцінки персоналу ділять на традиційні та нетрадиційні. Перші сфокусовані на окремого працівника та ґрунтуються на суб'єктивній оцінці керівника або колег. Їх недоліками є те, що оцінка дається окремому працівнику без врахування цілей організації, ґрунтується на оцінці керівника, при повному ігноруванні думки колег по роботі, підлеглих, клієнтів і т. д.; орієнтується на минуле (досягненні результати) і не враховуються довготермінові перспективи розвитку організації та працівника. Нетрадиційні методи – розглядають робочу групу (підрозділ, бригаду, колектив) і ставлять акцент на оцінку працівника його колегами та здатність працювати в групі; оцінка окремого працівника та робочої групи проводиться з урахуванням результатів всієї організації, і до уваги береться не тільки успішне виконання сьогоднішніх функцій, а й здібності до професійного розвитку й освоєння нових професій і знань. В цільових, планових і оперативних оцінках існуючі методи об'єднують в три групи: якісні, кількісні та комбіновані. До групи якісних методів відносять методи біографічного опису, ділової характеристики, спеціальної усної характеристики, еталону, а також метод обговорення. До групи кількісних методів відносять всі методи з кількісною оцінкою рівня якостей працівника. Комбіновані методи — це методи експертної оцінки, тестування [1].

Колот А.М. вважає, що в теорії і на практиці розрізняють два види оцінки персоналу: самооцінку й зовнішню оцінку. Стосовно самооцінки зазначимо, що в підсвідомості кожної людини існує ціла низка уявлень, еталонів, образів: ідеальний (найбільш узагальнений, важко досяжний) образ «Я»; нормативний образ «Я», тобто уявлення про те, якою має бути людина, щоб інші її сприймали й поважали; і, нарешті, реальний образ «Я», тобто відносно об'єктивна оцінка самого себе. Водночас кожна людина має настійну потребу в позитивній оцінці своєї діяльності з боку колективу, керівників, безпосередніх споживачів продуктів праці. Причому зовнішня оцінка тільки в тому разі виконує свої

завдання, коли вона виходить від усіх трьох названих суб'єктів. Брак одного з видів оцінки може сприяти розвиткові навіть негативних явищ [6].

Данюк В.М., Петюх В.М., Цимбалюк С.О. за формою вираження кінцевого результату виділяють описові, кількісні та комбіновані методи. При описових методах оцінка подається в текстовій формі, при кількісних і комбінованих використовуються шкали оцінок, які дозволяють кількісно виміряти різні рівні виконання робіт в організації. За інструментами оцінювання розрізняють прогностичний метод, інформаційною базою якого є результат обстежень, інтерв'ю, співбесід; практичний метод, що спирається на оцінку результатів практичної діяльності працівника; імітаційний метод, коли працівник оцінюється за своєю поведінкою в умовах конкретної ситуації (в навчальному процесі – кейс-метод) [3].

Федулова Л.І. вважає, що методи оцінки персоналу необхідно поділяти на методи індивідуальної та методи групової оцінки [7].

У країнах з розвинутою ринковою економікою системи атестації працівників мають різні назви: «річна атестація державних службовців», «оцінювання результатів діяльності», «оцінювання службовців з погляду досягнення намічених цілей» та ін.

При цьому системи атестації включають такі елементи: регулярні співбесіди, оцінювання досягнутих результатів, підведення річних підсумків роботи, атестацію за рік, управління вибором цілей, визначення завдань [3].

У процесі підготовки до проведення атестації персоналу велика увага приділяється створенню «моделей» фахівців та керівників. Як правило, їх основу становить «харизматична теорія». Згідно з цією теорією конкретну посаду може обійняти лише та людина, яка має певний набір рис. Виділення якостей – критеріїв, необхідних для успішної професійної діяльності, було та залишається об'єктом вивчення багатьох представників сучасних зарубіжних шкіл і наукових напрямів.

Атестація й оцінювання персоналу в зарубіжних країнах передбачає жорстку регламентацію та формалізацію всіх етапів і процедур, і насамперед самих оцінних форм, що забезпечені детальними інструктивними матеріалами [9]. Служби управління персоналом контролюють реалізацію загальних принципів проведення атестації та оцінювання персоналу на практиці.

Наприклад, на державній службі в Англії процес атестації тісно пов'язаний із заповненням звітної анкети, що складається з восьми друкованих сторінок. Анкета містить такі частини:

– особисті дані (ім'я, прізвище тощо);
– мета й опис роботи за минулий рік;
– опис роботи на наступний рік;
– пропозиції щодо підвищення рівня кваліфікації;
– наміри чи пропозиції щодо службового переведення;
– думка працівника, який підлягає атестації, про підготовлений на нього звіт і, якщо він бажає, про особу, яка підготовила цей звіт;
– деталізація й оцінка особистих якостей;
– оцінка можливостей службового росту;
– думка особи, яка затверджує звіт, про працівника, який атестується, і про звіт про нього;
– підтвердження працівника, який контролює атестацію, що атестація пройшла відповідно до встановлених правил.

У США використовуються також різні методи атестації персоналу. Один з найбільш поширених методів складається з оцінювання державних службовців за 15-ма критеріями з комбінацією цифрових та текстових шкал. Кожний з використовуваних 15-ти елементів має п'ять ступенів.

Після оцінювання за окремими критеріями безпосередній керівник оцінює роботу службовця (задовільно, досить задовільно або незадовільно), потім вищий керівник і, нарешті, — організована для певної сфери державної служби комісія. На завершення визначається підсумкова оцінка. Така атестація відбувається один раз на рік, і працівник, який підлягає атестації, підписує річну оцінку. Цим він підтверджує факт ознайомлення з її змістом.

Незадоволеність сучасними компаніями традиційними методами атестації персоналу обумовила пошук ними нових підходів до оцінювання працівників. Виділяють такі напрями в розвитку нетрадиційних методів атестації персоналу:

По-перше, нові методи атестації персоналу розглядають робочу групу (підрозділ, бригаду, тимчасовий колектив) як основну одиницю організації, роблять акцент на оцінювання працівника його колегами та здатність працювати в групі. Так, деякі компанії, що широко застосовують метод проектних тимчасових колективів, проводять атестацію його членів по завершенні проекту, а не регулярно через певний період (раз на рік).

По-друге, оцінювання окремого працівника та групи працівників здійснюється з урахуванням виробничих результатів як структурного підрозділу, так і організації в цілому.

По-третє, до уваги беруться не тільки ефективне виконання теперішніх функцій працівника, а й його здатність до професійного розвитку та оволодіння новими знаннями, уміннями та практичними навичками.

На нашу думку, найпоширенішими на сьогоднішній день є наступні методи оцінки персоналу:

– Описовий метод оцінки. Оцінювач повинен виявити й описати позитивні та негативні риси поведінки працівника, що атестується. Цей метод не передбачає чіткої фіксації результатів і тому часто використовується як доповнення до інших методів.

– Метод класифікації. Цей метод заснований на ранжуванні працівників, що атестуються за певним критерієм від кращого до гіршого з присвоєнням їм певного порядкового номеру.

– Метод оцінки нормативом роботи, тобто оцінка працівника здійснюється на основі норми на роботу, яку він виконує, в кількості, якості та часі.

– Метод моделювання ситуації — створення штучних, але близьких до реальних умов роботи й управлінських ситуацій (підбір ділових паперів, розробка проектів документів, інтерв'ю). Критерієм оцінки є здатність організувати та планувати, гнучкість, стиль роботи, стійкість до стресів.

– Метод анкет та порівняльних анкет. Включає набір питань чи описів поведінки працівника. Оцінювач проставляє відмітку навпроти опису тієї риси характеру, яка, на його думку, властива працівникові, в іншому випадку залишає пусте місце. Сума позначок дає загальний рейтинг анкети даного працівника. Використовується для оцінки керівництвом, колегами та підлеглими.

– Тестування. Для оцінки працівника можуть бути застосовані і різні тести. За своїм змістом вони поділяються на три групи: кваліфікаційні, що дозволяють визначити ступінь кваліфікації працівника; психологічні, що дають можливість оцінити особистісні якості працівника; фізіологічні, виявляють фізіологічні особливості людини. Позитивні сторони тестової оцінки в тому, що вона дозволяє отримати кількісну характеристику за більшістю критеріїв оцінки, і можлива комп'ютерна обробка результатів. Однак, оцінюючи потенційні можливості працівника, тести не враховують, як ці здібності проявляються на практиці.

– Метод порівняння. При їх використанні керівник порівнює роботу одного співробітника свого підрозділу з результатами інших. При ранжуванні керівник «виставляє» своїх співробітників в умовний ланцюжок – від кращого до гіршого за результатами праці в атестаційний період. При розподіленні усі співробітники класифікуються по групах – наприклад, 10% кращих, 10% гірших і т.д. Метод порівняння є дуже простим способом оцінки співробітників. Їх легко застосовувати та розуміти. Однак, ці методи дуже однобічні та приблизні для того, щоб зроблені з їх допомогою оцінки застосовувались для цілей розвитку персоналу, професійного навчання тощо.

– Метод алфавітно-числової шкали. Цим методом оцінюється вплив важливих факторів на трудову діяльність персоналу. Ступінь прояву кожного фактору визначається у числовому та мовному вимірі. Найчастіше даним методом вимірюються такі фактори, як цілеспрямованість, відповідальність, ініціативність, уміння працювати в колективі. Основу алфавітно-числової оцінки персоналу складає шкала. Відповідно до неї зіставляються трудові досягнення й особисті якості працівника. У даний час застосовують системи з досить доцільною шкалою оцінок з різними рівнями і підрівнями. Метод алфавітно-числової шкали дозволяє глибоко проаналізувати трудову діяльність, проте має деякі недоліки: суб'єктивізм в оцінюванні особистісних якостей працівників, невизначеність змісту та числових значень критеріїв.

– Найбільш простим і поширеним методом оцінки при прийомі на роботу є інтерв'ю. Суть інтерв'ю — претенденту дається завдання провести співбесіди з декількома кандидатами на робочі місця та самому прийняти рішення. В інтерв'ю важливо отримати інформацію про наступні компоненти та характеристики особистості: інтелектуальна сфера; мотиваційна сфера; темперамент, характер; професійний і життєвий досвід; здоров'я; ставлення до професійної діяльності; ранні роки; дитячий сад; школа; професійне навчання; служба в армії; ставлення до роботи на фірмі; захоплення; самооцінка можливостей, здоров'я; сімейний стан, стосунки в сім'ї; форми проведення дозвілля. Інтерв'ю має низку недоліків: по-перше, на всіх інтерв'ю кандидату доводиться відповідати практично на одні й ті ж питання, проте ясного розуміння ключових характеристик кандидата досягти не вдається; по-друге, на проведення інтерв'ю витрачається дорогоцінний робочий час багатьох співробітників; по-третє, результативність інтерв'ю багато в чому залежить від практичного досвіду інтерв'юера. Так, наприклад, за даними дослідників, які порівнювали ефективність різних методів оцінки, "точність" неструктурованого інтерв'ю дорівнює приблизно 15%.

– Структуроване поведінкове інтерв'ю є одним з інструментів, який використовується для аналізу компетенцій (комплексу поведінкових характеристик, необхідних працівникові для успішного виконання тієї чи іншої роботи або будь-яких функцій). За даними досліджень, прогностична цінність інтерв'ю за компетенціями вже значно вище - приблизно 63%. Цей вид інтерв'ю може проводитися не тільки для відбору зовнішніх кандидатів, а й при оцінці співробітників-претендентів на вакансії, при формуванні кадрового резерву та підведенні підсумків проведення програми розвитку та навчання. Структура поведінкового інтерв'ю - питання відносяться до минулого релевантного досвіду людини та будуються за принципом "воронки": від загальних питань про професійну ситуації до конкретних прикладів дій, які дозволили досягти заявленого результату. Даний тип інтерв'ю дуже ефективний, але його проведення вимагає навчання та практики. Ще однією перевагою такого інтерв'ювання є можливість кількісної оцінки розвитку тієї чи іншої компетенції.

– Метод комітетів. Оцінка проводиться групою експертів і націлена на з'ясування здібностей кандидата, що дають йому право претендувати на інші посади, зокрема на висунення на підвищення. Оцінка в узагальненому вигляді складає наступні чотири дії: вибір оцінюваних якостей, показників діяльності працівника; використання різних методів збору інформації; оцінна інформація повинна давати комплексне уявлення про людину; порівняння реальних якостей співробітника з необхідними. Досліджувані набори якостей розробляються з урахуванням завдань, які виконуються за посадою. Зазвичай таких якостей набирається від 5 до 20.

– Метод "360 градусів". В рамках програм розвитку співробітників проводиться так звана оцінка за методом "360 градусів". Даний вид оцінки використовується і для поліпшення внутрішньої комунікації, розвитку корпоративної культури. Це погляд на працівника з різних сторін. Інформацію одержують шляхом бесіди з самим співробітником, його безпосереднім керівником, колегами, підлеглими, а в окремих випадках і клієнтами оцінюваного. На основі результатів оцінки надається розгорнутий зворотній зв'язок, який заснований на об'єктивних даних і носить розвиваючий характер. Інформація, отримана співробітниками, дозволяє не тільки оцінити свої сильні сторони і намітити зони розвитку, а й покращити внутрішню комунікацію в підрозділі. Дані оцінки за методом "360 градусів" стають основою для формування програми індивідуального розвитку співробітника.

– Метод незалежних суддів. Незалежні члени комісії – 6-7 осіб –задають співробітнику, що атестується різноманітні питання. Процедура нагадує перехресний допит за різними сферами діяльності працівника. Перед суддею розташовується комп'ютер, на якому він натискає клавішу "+" в разі правильної відповіді і, відповідно клавішу "-" – у разі неправильної відповіді. По завершенні процедури програма видає висновок. Можлива і ручна обробка відповідей працівника, тоді правильність відповідей заноситься у попередньо складений бланк.

– «Центр оцінки» – це один з методів комплексної оцінки персоналу, заснований на використанні взаємодоповнюючих методик, орієнтований на оцінку реальних якостей співробітників, їх психологічних і професійних особливостей, відповідності вимогам посадових позицій, а також виявлення потенційних можливостей фахівців. «Центр оцінки» (Ассессмент-центр) успішно вирішує наступні завдання: оцінка професійних знань і навичок персоналу; оперативне управління персоналом; навчання персоналу; розвиток навичок оцінки. Компоненти Ассессмент-центрів: інтерв'ю з експертом, в ході якого відбувається збір даних щодо знань та досвіду співробітника; тести (психологічні, професійні, загальні); коротка презентація учасника перед експертами та іншими учасниками; ділова гра; біографічне анкетування; опис професійних досягнень; індивідуальний аналіз конкретних ситуацій (case-study); експертне спостереження. Переваги «Центу оцінки: ассессмент-центр несе в собі елементи стратегії компанії; «Центр оцінки» дозволяє отримати максимально об'єктивну оцінку в порівнянні з іншими методами; «Центр оцінки» дозволяє найбільш раціонально вкладати гроші в розвиток персоналу; забезпечується розуміння і чіткість в оцінці персоналу всіма співробітниками компанії; сама процедура «Центр оцінки» вже є сходинкою до розвитку персоналу. До недоліків можна віднести: процедура «Центру оцінки» в цілому дорожче, ніж проведення тестування або інтерв'ювання співробітників; для проведення «Центру оцінки» часто потрібно більше часу, ніж на тестування; для «Центру оцінки» потрібна підготовка спостерігачів із співробітників Компанії, що вимагає від них приблизно 3 дні.

– Метод ділових ігор. Оцінка персоналу здійснюється в рамках спеціально розроблених імітаційних і розвиваючих ділових ігор. До оцінки залучаються як самі учасники ділових ігор, так і експерти-спостерігачі. Атестаційні ділові ігри проводяться, як правило, на результат, що дозволяє оцінити готовність персоналу до вирішення поточних і майбутніх завдань, а також індивідуальний внесок кожного учасника гри. Цей метод оцінки може використовуватися для визначення ефективності командної роботи персоналу.

– Метод управління за цілями (МВО). Цей метод простий і полягає в постановці специфічних вимірюваних цілей для кожного з працівників та періодичне обговорення прогресу в досягненні цих цілей. Можна зайняти в програмі МВО підлеглих, ставлячи для них окремі цілі та періодично забезпечуючи зворотний зв'язок. Однак МВО майже завжди має на увазі всеосяжну програму оцінки та постановки цілей, яка складається з шести найважливіших кроків: визначення цілей організації, розробка плану на наступний рік; визначення цілей відділу його начальником; обговорення цілей відділу його начальником та всіма працівниками, визначення працівниками своїх власних індивідуальних; визначення очікуваних результатів; начальник відділу та працівники встановлюють короткострокові цілі виконання обов’язків; перевірка начальником відділу фактичного виконання обов’язків кожним працівником, вимірювання результатів; забезпечення зворотного зв’язку: начальник відділу періодично проводить збори з працівниками, під час яких обговорюється виконання обов’язків і оцінюється прогрес у досягненні очікуваних результатів.

– Управління досягненнями (Performance Management) представляє собою концепцію управління організацією, що базується на безлічі теорій та практик управління, що передували їй. PM – це, швидше, своєрідний “Мікс”, інтеграція різних методик управління організацією, що зарекомендували себе як ефективні. До основних принципів системи PM можна віднести наступні:

a) система управління орієнтована на досягнення взаємопов'язаних, взаємозалежних кількісних і якісних цілей;

b) цілі розробляються зверху вниз. В основі цілей підрозділів і персональних цілей окремих працівників повинні лежати цілі організації;

c) особлива увага приділяється взаємозв'язку цілей бізнесу та розвитку ключових компетенцій співробітника;

d) досягнення цілей співробітниками оцінюється за допомогою показників (Key Performance Indicators – KPI). KPI лежать в основі системи мотивації, тобто досягнення чи недосягнення персональних цілей безпосередньо впливає на матеріальну або нематеріальне винагороду. KPIs використовуються не тільки для вимірювання результатів, подання звітності, диференціації досягнень, але також і для аналізу можливостей поліпшення результатів, вдосконалення та розвитку бізнесу.

– Метод стандартних оцінок. Здійснюється керівництвом. Керівник заповнює спеціальну форму стандартних оцінок, оцінюючи окремі аспекти роботи працівника на протязі атестаційного періоду по стандартній шкалі. Однак метод стандартних оцінок має низку серйозних недоліків. По-перше, атестацію проводить одна людина – керівник, що передбачає високий ступінь суб'єктивності та односторонності оцінки. Хоча він повинен приймати до уваги тільки професійні якості працівників, на оцінці можуть відобразитись особистісні взаємовідносини з підлеглими. По-друге, стандартна шкала не враховує особливостей професійної діяльності кожного окремого працівника, що може вплинути на якість оцінки.

– Метод вирішальних ситуацій. Для використання цього методу фахівці з оцінки готують список описів «правильної» і «неправильної» поведінки працівників у типових ситуаціях – «вирішальних ситуаціях». Ці описи розподіляються по рубриках відповідно до характеру роботи. Далі особа, що проводить оцінку, готує журнал для записів по кожному оцінюваному працівнику, в який вносить приклади поведінки по кожній рубриці. Пізніше цей журнал використовується при оцінці ділових якостей співробітника. Зазвичай даний метод використовується в оцінках, що виносяться керівником, а не колегами та підлеглими.

– Метод рейтингових поведінкових установок. Заснований на використанні «вирішальних ситуацій», з яких визначаються особисті та ділові якості працівника, які і стають критеріями оцінки. Оцінювач знайомиться в анкеті рейтингу з описом якого-небудь критерію оцінки і ставить позначку в шкалі відповідно до кваліфікації оцінюваного. Цей метод дорогий трудомісткий, але доступний і зрозумілий працівникам.

– Метод шкали спостереження за поведінкою. Аналогічний попередньому, але замість визначення поведінки працівника у вирішальній ситуації поточного часу оцінювач фіксує на шкалі кількість випадків, коли працівник поводився тим чи іншим специфічним чином раніше. Метод трудомісткий і вимагає істотних матеріальних витрат.

– Метод заданого розподілу. Відомо, що при оцінці ефективності працівників керівники часто стикаються з труднощами, обумовленими дією помилок оцінювання. Заданий розподіл використовують для того, щоб виключити такі помилки оцінки, як помилка центральної тенденції та помилка поблажливості. Заданий розподіл є формою порівняльної оцінки, при якій керівник відносить підлеглих до певної категорії відповідно до певних (заданих наперед) правил. При цьому виходять з того, що прояв оцінюваних робочих характеристик підпорядковується закону нормального розподілу.

До недоліків нетрадиційних методів атестації персоналу слід віднести ту обставину, що розширення складу працівників, які оцінюють тих, хто проходить атестацію, може стати причиною конфліктів між працівником, його колегами або підлеглими, пов'язаних з його реакцією на оцінку ділових та особистих якостей. Тому ці методи атестації персоналу у разі їх застосування у вітчизняних організаціях повинні бути ретельно продумані фахівцями служби управління персоналом з таким розрахунком, щоб вони були адекватно сприйняті всіма працівниками організації, не погіршували соціально-психологічного клімату у трудовому колективі.

У процесі атестації персоналу на зарубіжних підприємствах набули значного поширення психологічні методи оцінювання працівників. Ці методи представляють собою своєрідну різновидність нетрадиційних методів атестації персоналу [5].

Практичні психологи, профконсультанти служби управління персоналом організації за допомогою спеціальних тестів, співбесід, практичних занять, ділових ігор оцінюють наявність і ступінь розвитку в працівника професійно важливих якостей, необхідних для успішної роботи на конкретній посаді. На відміну від традиційної атестації персоналу в даному разі оцінюються не результати (ефективність роботи на певній посаді), а трудовий потенціал працівника, його психофізіологічні та соціально-психологічні особливості.

Психологічні методи атестації персоналу дають змогу досягнути досить високого ступеня точності та деталізації оцінки ділових якостей працівника. Разом з тим вони вимагають значних витрат коштів, особливо для малих та середніх підприємств, пов'язаних з необхідністю залучення зовнішніх практичних психологів і профконсультантів. Це обмежує сферу їх застосування переважно великими підприємствами.

Для проведення атестації персоналу доцільно використовувати практичні та прогностичні методи оцінювання працівників. Великі зарубіжні компанії створюють спеціальні програми оцінювання потенціалу своїх працівників за допомогою психологічних методів. Ці програми реалізуються центрами оцінювання персоналу. Однак, використовуючи різні тести для проведення атестації персоналу, необхідно враховувати їх недосконалість.

Розроблені нині тести дають уявлення лише про окремі психофізіологічні й соціально-психологічні особливості людини. Вони не дають можливості оцінити особистості в цілому. На основі застосування одного чи двох тестів не можна зробити вичерпного висновку про професійну придатність фахівця до посади, яку він обіймає. Тому психологічні оцінки працівників у процесі атестації персоналу повинні доповнювати експертні оцінки. При цьому бажаний збіг їх результатів.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, оцінка персоналу є однією з найважливіших складових системи управління персоналом. Проте, для вітчизняної практики оцінювання персоналу все ще характерними є некомплексність, еклектичний підхід, коли результати оцінки здобувають з допомогою конгломерату не пов'язаних між собою оцінних методів; відсутність систематичності та регулярності у застосуванні процедур оцінювання. До характерних ознак чинних в Україні систем оцінювання персоналу слід віднести й орієнтацію на спрощені процедури оцінки, відсутність конструктивного зворотного зв'язку між об'єктом і суб'єктами оцінювання. Тому для підвищення ефективності оцінювання персоналу необхідно: поширення сучасних методів оцінки на всі категорії персоналу; розширення доступу персоналу до результатів його оцінки; активне включення персоналу в процес його оцінки через залучення до самоаналізу діяльності та розробки заходів з поліпшення роботи; розширення кола оцінювачів, у ролі яких, крім безпосереднього керівника, часто виступають вищі менеджери, колеги по роботі, підлеглі, споживачі результатів праці.

Література

1. Балабанова Л.В. Управління персоналом : навч. посібник / Л.В. Балабанова, О.В. Сардак. – К. : Професіонал, 2006. – 512 с.
2. Головатий М.Ф. Управлінські аспекти соціальної роботи. Курс лекцій / М.Ф. Головатий, М.П. Лукашевич, Г.А. Дмитренко та ін. – К. : МАУП, 2004. – 368 с.
3. Данюк В.М. Менеджмент персоналу : навч. посіб. / В.М. Данюк, В.М. Петюх, С.О. Цимбалюк та ін. ; за заг. ред. В.М. Данюка, В.М. Петюха. – К. : КНЕУ, 2004. – 398 с.
4. Завіновська Г.Т. Економіка праці : навч. посіб. / Г.Т. Завіновська. – К. : КНЕУ, 2003. – 432 с.
5. Кириченко О.А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. / О.А. Кириченко. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Знання-Прес, 2002. – 384 с.
6. Колот А.М. Мотивація персоналу : підручник / А.М. Колот – К. : КНЕУ, 2002. – 337 с.
7. Менеджмент організацій : підручник / Л.І. Федулова, І.В. Сокирник, В.В. Стадник, М.А. Йохна, О.С. Новикова, Є.Г. Рясних. – К. : Либідь, 2004. – 448 с.
8. Савченко В.А. Управління розвитком персоналу : навчальний посібник / В.А. Савченко. – Київ : КНЕУ, 2002. – 351 с.
9. Скопылатов И.А. Управление персоналом / И.А. Скопылатов, О.Ю. Ефремов. – СПб. : Изд-во Смольного университета, 2000. – 400 с.

References

1. Balabanova, L.V. and Sardak, O.V. (2006), *Upravlinnia personalom* [Human Resources], Textbook, Profesional, Kyiv, Ukraine, 512 p.
2. Holovatyi, M. F., Lukashevych, M.P. and Dmytrenko, H.A. (2004), *Upravlinski aspekty sotsialnoi roboty* [Management aspects of social work], MAUP, Kyiv, Ukraine, 368 p.
3. Daniuk, V.M., Petiukh, V.M., Tsymbaliuk, S.O. (2004), *Menedzhment personalu* [Human resource management], KNEU, Kyiv, Ukraine, 398 p.
4. Zavinovska, H.T. (2003), *Ekonomika pratsi* [labor Economics], KNEU, Kyiv, Ukraine, 432 p.
5. Kyrychenko, O.A. (2002), *Menedzhment zovnishnoekonomichnoi diialnosti* [International Management], Znannia-Pres, Kyiv, Ukraine, 384 p.
6. Kolot, A.M. (2002), *Motyvatsiia personalu* [Motivation of staff], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 337 p.
7. Fedulova, L.I., Sokyrnyk, I.V., Stadnyk, V.V., Yokhna, M.A., Novykova, O.S., Riasnykh, Ye.H. (2004), *Menedzhment orhanizatsii* [Management of Organizations], Lybid, Kyiv, Ukraine, 448 p.
8. Savchenko, V.A. (2002), *Upravlinnia rozvytkom personalu* [Management of staff], KNEU, Kyiv, Ukraine, 351 p.
9. Skopylatov, I.A., Efremov, O.Yu. (2000), *Upravlenie personalom* [personnel Management], Izdatelstvo Smolnogo universiteta, Saint Petersburg, Russia, 400 p.

УДК 331.5.024.54

Лавриненко Л.М.,
к.е.н., ст.н.с.,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

РИНОК ПРАЦІ В УКРАЇНІ ТА СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ

Lavrynenko L.M.,
cand.sc.(econ.), senior research fellow,
Institute for Economics and Forecasting,
Ukrainian National Academy of Sciences

THE LABOR MARKET IN UKRAINE AND SOCIAL FUNCTION OF THE STATE

Постановка проблеми. Невід'ємною умовою успішного функціонування економіки будь-якої держави є наявність високоякісної, конкурентоспроможної робочої сили. Ринок праці представляє собою один із найбільших динамічних елементів ринкової економіки, складну систему, яка постійно розвивається та вдосконалюється. Об'єктивні закономірності й тенденції розвитку постіндустріального суспільства фокусуються в парадигмі гуманізації економіки [1]. Як багатокомпонентний процес, спрямований в першу чергу на створення умов для самореалізації, гармонійного професійного, творчого, загальнокультурного розвитку особистості, економічна гуманізація позначається передусім на соціально-трудових відносинах і проявляється в гуманізації праці.

Гуманізація праці представляє собою одну з найактуальніших проблем сучасності, пов'язаних із вирішенням таких завдань, як: усунення тяжких, рутинних трудових операцій, інтелектуалізацію праці та зростання її творчого характеру (технологічне вивільнення); підвищення об'єктивації (справедливості і моральності) трудових відносин; розширення економічної й інтелектуальної свободи; скасування пригнічення людини (соціальне вивільнення); покращення естетичних характеристик змісту трудового процесу та результатів, обмеження екологічної шкідливості виробництва [2]. Така трансформація праці й соціально-трудових відносин обумовлена необхідністю формування якісно нового типу людського й соціального капіталу, здатного підтримувати безперервність інноваційного процесу.

На сьогодні в Україні процес соціально-економічного розвитку суспільства ускладнений багатьма обставинами. Серед них найпершою є криза української економіки, яка охопила всю систему економічних відносин. Фактично відбувається деіндустріалізація економіки країни, яка призвела до таких масштабів безробіття. Але в наших умовах йде нагнітання кризових процесів у всіх сферах соціально-економічного життя суспільства, яке призводить до розшарування суспільства, що ускладнює процеси ринкової соціалізації населення. По суті створена ситуація, коли економічний розвиток повинен узгоджуватися із державними діями, направленими на позитивну соціалізацію суспільства через механізми соціального захисту населення. З цієї точки зору, істотною перешкодою для становлення дієвого механізму економічного розвитку стало виключення людини з кола питань економічного розвитку, позбавлення процесів розвитку економіки "людського вимірювання". Економічна політика, що проводиться сьогодні у державі, направлена переважно на фінансову стабілізацію, послаблення бюджетної кризи. Але в ній не приділяється достатньої уваги інституціоналізації ринку праці, яка створює умови для необхідного й обов'язкового соціального захисту населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній економічній літературі накопичений значний досвід дослідження таких наукових проблем, як економічні інтереси, стимулювання праці, відтворення робочої сили, використання трудових ресурсів, соціального захисту населення та функціонування ринку праці на засадах стратегії інноваційного розвитку є предметом наукового інтересу широкого кола науковців і фахівців, які досліджують проблеми економіки праці, соціальної політики та людського розвитку: І.Л. Петрової [3; 4], В.В. Близнюк [3; 4], Г.Т. Кулікова [3; 4], Г.В. Монастирської [3; 4] та ін. На сьогоднішній день перед кожною державою постає актуальне питання про співвідношення закономірностей формування соціально-економічних структур в рамках її національної економіки з глобальними процесами світової економіки. В іншому випадку країна ризикує опинитися на периферії єдиного світового господарства з регресивними процесами в соціально-економічному житті суспільства. Тому дослідження особливостей розвитку національного ринку праці в контексті загальносвітових тенденцій набуває важливого значення.

Постановка завдання. Метою данного дослідження є моніторинг сучасного стану ринку праці України, особливостей його функціонування та визначення пріоритетних напрямів його подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогоднішній стан можна охарактеризувати для світової цивілізації доволі складними процесами, викликаними принциповими змінами в соціальному, економічному, політичному середовищі країн світу в напрямку побудови в них економіки знань. Одним із проявів таких трансформацій стала зміна соціального базису провідних економічних систем на користь нової еліти, чия кваліфікація заснована на освіті та творчій активності, а не на володінні власністю, отриманою у спадок або за рахунок підприємницьких здібностей.

Постійне нарощування темпів надскладних науково-технічних новацій потребує посилення інтелектуального, професійного й організаційного потенціалу країни та його ефективної капіталізації шляхом удосконалення якісних характеристик ринку праці. До загальновизнаних трендів, що впливають на розвиток ринку праці та зайнятості відносять: зміна характеру виробничої діяльності на користь наукоємних технологій та посилення ролі знань як фактора виробництва. Структура зайнятості в країнах Європи та США є яскравим відображенням тенденцій гуманізації економіки, що супроводжувались стрімким зростанням господарського значення підприємств, чия діяльність безпосередньо пов'язана з нарощуванням та капіталізацією людського потенціалу. Одночасно відбувалось масоване нарощування витрат на освіту та науку, пов'язану з передовими техніко-технологічними розробками. В комплексі це сприяло глибоким якісним змінам змісту праці, зокрема зміні характеру виробничої діяльності на користь наукоємних технологій, котрі витісняють трудоємні та капіталоємні способи виробництва.

Становлення постіндустріального суспільства супроводжується посиленням протиріччя між новими наукоємними та існуючими традиційними технологіями, широке запровадження яких призводить до поступового звуження сфери застосування робочої сили. Поява та освоєння нових, удосконалених засобів праці, технологічних процесів, що потребують високих рівнів кваліфікації та якості праці працівників, призвела до відмирання деяких традиційних для індустріального суспільства видів діяльності і професій, витіснення некваліфікованої та малокваліфікованої праці й одночасно створила сприятливі умови для розширення сфери прикладання розумової й творчої праці в традиційних галузях господарства. При цьому формування професійно-кваліфікаційної структури проходить під впливом двох протилежних тенденцій. З одного боку, посилюється суспільний поділ праці, поглиблюється диференціація професій і спеціальностей. А з іншого, відбуваються інтеграційні процеси, що проявляються в універсалізації професійних знань та навичок, зростанні значення широкопрофільної підготовки працівників.

На ринку праці це проявляється у збільшенні обсягів попиту на працю висококваліфікованих працівників із стійкими мотиваційними установками до підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня, здібностями до швидкої перебудови на освоєння нових сфер діяльності, сприйняття технологічних нововведень, та відповідних структурних зрушеннях у пропозиції праці.

Характерно, що нині в країні існує певна кількість безробітного населення, тоді як виробництво потребує десятків тисяч кваліфікованих робітників високих розрядів, належного рівня підготовки. Тому на сьогодні найбільшою проблемою є незбалансованість ринку праці та ринку освітніх послуг. В Україні поряд із безробіттям, спостерігається серйозний дефіцит професійних знань і навичок, якими володіють працівники. При цьому надлишковий попит на певні види знань співіснує з надлишковою пропозицією інших.

Оскільки невід'ємною складовою структурної перебудови економіки країни на інноваційних засадах є зміна галузевого співвідношення на користь наукоємних галузей, стимулювання інноваційної діяльності в екстенсивних галузях, підтримання на достатньому рівні кількості організацій, що здійснюють дослідження і розробки, виникає проблема формування високопрофесійних трудових ресурсів, здатних забезпечити досягнення поставлених цілей. Індикатором рівня інноваційного розвитку та його трудоресурсного забезпечення є показник чисельності працюючих у сфері наукових досліджень і розробок (R&D) та питома вага даної категорії робочої сили у загальній кількості зайнятих.

Аналіз динаміки загальної кількості працівників наукових організацій в Україні показав стрімке скорочення як працівників основної діяльності (з 494,2 тис. осіб у 1990 р. до 123,2 тис. осіб у 2013 р. або на 39 % щороку), так і фахівців, зайнятих науковою та науково-технічною роботою (з 313,1 тис. осіб до 77,9 тис. осіб або в 4,1 рази за період 1990-2013 рр.) (табл. 1).

При цьому спостерігалась тенденція збільшення майже вдвічі кількості працівників, зайнятих науковою та науково-технічною роботою за сумісництвом, з 36 тис. осіб у 1990 р. до 57,1 тис. осіб у 2013 р., що є свідченням недостатнього рівня оплати праці науковців та необхідністю пошуку ними додаткових джерел доходу.

Динаміка попиту на українському ринку праці (табл. 2) демонструє помітні прогресивні зрушення у професійній структурі за період із 2000-2013 рр., в тому числі: збільшилась частка висококваліфікованих професійних груп; зменшилась питома вага затребуваних робітників з

інструментами, робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин. Водночас, помітно зросла частка в загальних потребах підприємств у працівниках робітників найпростіших професій (більш, ніж удвічі), що суперечить загальносвітовим тенденціям.

Таблиця 1

Динаміка кількості працівників наукових організацій в Україні

Роки	Працівники основної діяльності, *тис. осіб*	У тому числі фахівці, зайняті науковою та науково-технічною роботою, *тис. осіб*			Працівники, зайняті науковою та науково-технічною роботою за сумісництвом, *тис. осіб*	Частка наукових працівників в загальній кількості зайнятого населення, *%*
		усього	у тому числі			
			доктори наук	кандидати наук		
1990	494,2	313,1	3,2	29,3	36,0	н.д.
1995	293,1	179,8	4,1	22,9	41,7	н.д.
2000	188,0	120,8	4,1	17,9	53,9	0,93
2005	170,6	105,5	4,2	17,0	68,5	0,82
2006	160,8	100,2	4,3	17,0	74,9	0,78
2007	155,5	96,8	4,4	17,0	76,9	0,74
2008	149,7	94,1	4,5	17,1	75,8	0,71
2009	146,8	92,4	4,4	17,1	71,8	0,73
2010	141,1	89,6	4,5	17,0	69,4	0,70
2011	134,7	85,0	4,4	16,1	68,2	0,66
2012	129,9	82,0	4,5	15,9	61,1	0,64
2013	123,2	77,9	4,5	15,9	57,1	0,63

Джерело: складено за даними Держстату України [5]

Таблиця 2

Структура попиту на окремі професійні групи в Україні

Показник	Рік	
	2000	2013
Усього	100,0	100,0
у тому числі за професійними групами:		
законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	4,7	9,1
професіонали	8,8	17,1
фахівці	9,5	11,4
технічні службовці	1,2	3,2
працівники сфери торгівлі та послуг	5,1	13,3
кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	1,2	1,5
кваліфіковані робітники з інструментом	39,7	18,9
робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	23,8	12,6
найпростіші професії	6,0	13,1

Джерело: складено за даними Держстату України [5]

Водночас, за останні три роки посилились кон'юнктурні дисбаланси за всіма професійними групами працівників, при цьому найбільше навантаження незайнятого населення на одне вільне робоче місце характерно для кваліфікованих робітників сільського та лісового господарства (33 особи), технічних службовців (22 особи), працівників сфери торгівлі та послуг, робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування (15 осіб).

Також, слід звернути увагу, що сьогодні на ринку праці великим попитом користуються не офісні працівники, а фахівці технічних та робочих спеціальностей: інженери, електрики, слюсарі та інші. Як і раніше затребуваними на ринку залишаються програмісти, легко можна працевлаштуватися фахівцям із великим досвідом роботи юристам, програмістам, бухгалтерам тощо. А от молодим спеціалістам знайти роботу досить складно. Більшість студентів (78%) занепокоєна з приводу майбутнього працевлаштування, 2% про це ще не замислювались, а 20% студентів не хвилюються над своїм працевлаштуванням, проте 8% із них не певні, що отримають бажану роботу. За цими даними видно, що у молоді немає надії на бажану роботу в майбутньому або взагалі не має надії на

працевлаштування [6, с. 18-25]. Причинами цього є як неефективна політика держави, так і низка інших проблем українського ринку праці. Їх вирішення можливе лише через реалізацію ефективного комплексу заходів щодо працевлаштування молоді.

Також це свідчить про недостатній рівень адаптованості вітчизняної системи освіти та професійної підготовки до динамічних змін попиту та пропозиції праці, неналежний з точки зору конкретних професійно-кваліфікаційних параметрів рівень підготовки та перепідготовки працівників, підвищення їх кваліфікації, неспроможність вітчизняної системи управління зайнятістю гнучко реагувати на запити ринку праці, що змінюються під впливом структурних зрушень в економіці.

Отже, незважаючи на позитивну динаміку за цифрами Держстату України, найактуальнішими проблемами ринку праці України залишається широкомасштабна трудова міграція, зростання неформальної зайнятості, дисбаланс попиту й пропозиції робочої сили, некваліфікованість працівників, занепад регіональних ринків праці основних галузей господарства, низький соціальний захист непрацездатних громадян. Варто зазначити, що всі процеси, які відбуваються на ринку праці нерозривно пов'язані з процесами підприємницької, грошово-кредитної, податкової, інвестиційної діяльності країни. Тому пріоритетними напрямками розвитку українського ринку праці є: вдосконалення системи оплати праці, розширення можливостей отримання населенням офіційних основних і додаткових доходів, соціальна підтримка окремих груп; підвищення якості та конкурентоспроможності робочої сили; сприяння ефективним і доцільним переміщенням працездатного населення; запобігання зростанню безробіття через створення робочих місць за рахунок різних джерел фінансування, впровадження механізмів звільнення та перерозподілу зайнятих, перекваліфікація працівників, якісна освіта, реструктуризації економіки та піднесення вітчизняного виробництва [7, с. 158-164]. Таким чином ринок праці дзеркально відображає більшість політичних і соціально-економічних процесів, що відбуваються в державі, та фокусує в собі найгостріші проблеми, які спричиняють поглиблення кризових явищ, стримують структурні зміни, а їх вирішення створює передумови для соціального й економічного зростання .

Посилення ролі знань як фактора виробництва – обумовлений подальшим поглибленням поділу праці, який призвів до відокремлення від трудової та підприємницької діяльності, пов’язаної із застосуванням знань, нововведеннями, впровадженням у процес виробництва досягнень НТР [6]. Знання стають не лише самостійним, але й важливим фактором, без якого унеможливлюється сучасний процес виробництва. Відбувається докорінна перебудова у механізмі взаємодії факторів виробництва, трансформуються технологічні зв’язки між ними, змінюється спосіб виробництва. Знання, як й інші види ресурсів, є джерелом отримання доходів від їх використання, який на практиці найчастіше виступає у формі заробітної плати. Свідченням того, що плата за знання поступово стає важливою частиною доходів є відмінності в зростанні доходів осіб із неоднаковим рівнем освіти.

Професійно-кваліфікаційні деформації в оплаті праці виступають не лише безпосереднім чинником формування соціальних ризиків у сфері людського розвитку, а й перешкоджають формуванню якісно нової структури зайнятості в країні. Хоча в Україні спостерігається позитивна динаміка середньомісячної номінальної заробітної плати, темпи зростання реальних заробітків населення помітно сповільняються інфляційними явищами (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка номінальної і реальної заробітної плати в Україні у 2006 – 2013 роках

Показник	Рік								Індекси[1]
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Середньомісячна номінальна заробітна плата, *грн.*	1041	1351	1806	1906	2239	2633	3026	3265	–
Індекс середньомісячної номінальної заробітної плати, %	129,2	129,7	133,7	105,5	120,0	117,6	114.9	107,9	413,5
Індекс середньомісячної реальної заробітної плати, %	118,3	112,5	106,3	90,8	110,2	108,7	114.4	108,2	190,5

[1] Інзп , Ірзп – індекси номінальної і реальної заробітної плати за 2006–2013 роки.

Джерело: розраховано автором за даними Держстату України [5]

Найбільшу проблему становить штучне заниження оплати праці, успадковане Україною від адміністративно-планової економічної системи з її низьким рівнем заробітної плати, високими обсягами суспільних видатків та жорстко регульованими цінами на товари та послуги. В умовах ринкової економіки прагнення витримати конкуренцію на світовому ринку за умов високої енерго- та матеріалоємності віддзеркалилось у збереженні низької вартості робочої сили [4]. Однак нині вона

дедалі більше перетворюється з чинника конкурентоспроможності на непереборний бар'єр економічного зростання та людського розвитку.

Крім того, в Україні спостерігається низька градація в рівнях оплати праці між простою, некваліфікованою та висококваліфікованою, потребуючою суттєвих інтелектуальних зусиль, працею. Така ситуація підриває мотивацію населення до економічної активності, зменшує престиж багатьох цінних з точки зору економіки знань професій, і перекреслює усі зусилля, спрямовані на покращення якості робочої сили. Незважаючи на стрімке підвищення заробітної плати, рівень економічної активності населення практично не збільшився [4]. Це означає, що нинішній розмір заробітної плати населення не сприймає як належний, він не приваблює і не мобілізує резерви робочої сили. В результаті в Україні формується модель економіки з дешевою робочою силою, орієнтована на використання малокваліфікованої праці, що апріорі передбачає низький рівень її продуктивності та оплати.

Загалом, подовження описаних тенденцій на ринку праці у найближчій перспективі несе реально загрозу посилення деформаційних змін у структурі зайнятості, поглиблення відставання від інноваційної моделі зайнятості розвинених країн світу, втрати значної частки інтелектуального потенціалу нації [6]. Інноваційній економіці із високою інформаційною та інтелектуальною ємністю може бути адекватний лише інноваційний тип зайнятості – гнучкий, динамічний, ефективний, що передбачає новий зміст, структуру, види, форми зайнятості та їх постійне оновлення, підвищення якості людського капіталу, реалізацію інтелектуального і творчого потенціалу населення у сфері праці. Зайнятість інноваційного типу стає вже переконливим фактом для багатьох країн. Її розвиток відбувається як під впливом ринкових сил, так і під впливом відповідної державної політики. В широкому значенні зайнятість інноваційного типу трактується як система трудових відносин з приводу включення працівників у суспільне виробництво, що характеризується новою якістю праці (з динамічним та інтенсивним використанням знань, інформації та творчості), котра перетворюється на продуктові, технологічні, управлінські, організаційні, соціальні інновації на всіх рівнях економічної системи та породжує синергію соціального й економічного ефектів на індивідуальному та суспільному рівнях.

Вже сьогодні можна спостерігати збільшення соціально-економічних проблем, спричинених зростанням рівня інфляції, низькою ефективністю державної політики, зростанням тіньового сектору зайнятості тощо [8]. Подальший розвиток вітчизняної економіки потребує інноваційно-інвестиційного пожвавлення, оновлення основних засобів на новій, конкурентоспроможній основі. Якщо ми хочемо подолати безробіття, неефективну і тіньову зайнятість, то потрібно боротися з їх причинами, а не наслідками. Комплексна оцінка сучасного стану ринку праці дозволила виділити ключові проблеми формування інноваційного типу зайнятості в Україні, вирішення яких дозволить суттєво покращити його якісні характеристики: високий інтелектуальний та трудовий потенціал незайнятого населення та дегресивний характер міжгалузевого руху робочої сили; недостатня адаптованість системи освіти та професійної підготовки до вимог ринку праці; низька ефективність функціонування інфраструктури ринку праці; наявність професійно-кваліфікаційних диспропорцій в оплаті праці, рівень якої є неспівставним із витратами на нормальне відтворення робочої сили в цивілізованій економіці.

Вважаємо, що реалізувати постіндустріальний сценарій розвитку вітчизняного ринку праці можливо лише за умови створення інституційного середовища, сприятливого для формування мотиваційних механізмів покращення якісних характеристик робочої сили, удосконалення галузевої структури ринку праці та забезпечення перерозподілу трудових ресурсів на користь стратегічно важливих виробничо-технологічних комплексів. Відповідно, й подолати означені проблеми неможливо без відповідних інституційних перетворень, здатних посилити сприйнятливість вітчизняної економіки до інноваційного типу розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Формування сучасних соціально-трудових відносин відбуваються під впливом гуманізаційної парадигми, що призводить до якісних трансформацій на ринку праці, зокрема: зміна характеру виробничої діяльності на користь наукоємних технологій, котрі витісняють трудоємні та капіталоємні способи виробництва; посилення ролі знань як фактора виробництва.

Механізм здійснення соціальної функції держави постійно ускладнюється, в його структурі відбувається зміна пріоритетності економічних та позаекономічних мотивацій, яка проявляється: у розширенні соціалізуючих напрямів державної політики, що веде до підвищення відповідальності держави як за економічний добробут окремих верств населення, так і за підтримку бажання людей в отриманні та підтвердженні свого соціально-економічного статусу; йде постійне організаційно-управлінське посилення інституціональних основ соціально-економічних відносин, які утворюються в межах здійснення соціальної функції держави; внаслідок необхідності постійної підтримки процесів соціалізації економіки відбувається висування на перший план соціальної адаптації здійснення соціальних потреб населення, які набувають пріоритетного значення. Все це призводить до посилення соціальної орієнтованості економіки, що визначає зростання ролі над економічних мотивацій та зміну структури складників механізму здійснення соціальної функції держави.

Складність та суперечливість інституційного середовища ринку праці негативно позначились на системі соціально-трудових відносин та призвели до формування нераціональної системи зайнятості, професійно-структурних деформацій в оплати праці, дегресивного руху робочої сили між галузями. У зв'язку з цим важливим завданням державної стратегії соціального розвитку повинно стати створення інституційних передумов, здатних активізувати якісні трансформації на ринку праці України.

Література

1. Лавриненко Л.М. Сучасні проблеми гуманізації та гуманітаризації вищої професійної освіти / Л.М. Лавриненко // Регіональна економіка та управління: науково-практичний журнал – 1(04) лютий 2015 року. – Запоріжжя, 2015. – С. 87-92.

2. Гуманизация социально-экономических отношений в современном обществе : монография / С.С. Богдан, В.Н. Бузин, О.Н. Кравченко, С.С. Чернов. – Новосибирск: ЦРНС, 2010. – 200 с.

3. Український ринок праці: особливості розвитку та ефективність функціонування / [І.Л.Петрова, В.В.Близнюк, Л.М.Лавриненко та ін.] під ред. І.Л. Петрової, НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 368 с.

4. Інститути зайнятості та безробіття: сучасні тенденції та виклики для України: наук.доп. / [В.М. Геєць, А.А. Гриценко, В.В. Близнюк, Л.М. Лавриненко та ін.]; за ред. В.М. Гейця, А.А. Гриценка; НАН України. Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2013. – 248 с.

5. Статистична інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:www.ukrstat.gov.ua

6. Лавриненко Л.М. Інноваційний розвиток трудового потенціалу в сучасних умовах / Л.М. Лавриненко // Сталий розвиток економіки. – Хмельницький. – 2014. – № 1 (23). – С. 18-25.

7. Лавриненко Л.М. Інноваційно-креативний потенціал – основа наукоємної економіки / Л.М. Лавриненко // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2012. – № 5-1. – С. 158-164.

8. Біліченко С.П. Аналіз можливостей активізації регіональних ринків праці в умовах діючих обмежень / С.П. Біліченко // Проблеми сучасної економіки: зб. матер. VI міжнар. наук.-практ. конф. / Східноукраїнський інститут економіки та управління. У 2-х частинах. – Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2015. – Ч.1. – С. 57-60.

References

1. Lavrynenko, L. (2015), "Modern problems of humanization and humanitarization of higher professional education", *Regional Economics and management: research and practice journal*, pp. 87-92.

1. 2. Bogdan, S.S., Buzin, V.N., Kravchenko, O.N. and Chernov, S.S. (2010), *Gumanizatsiya sotsialno-ekonomicheskikh otnosheniy v sovremennom obshchestve* [Humanization of social and economic relations in modern society], monograph, TSRNS, Novosibirsk, Russia, 200 p.

3. Petrova, I.L., Blyzniuk, V.V., Lavrynenko, L.M. etc. (2009), *Ukrainskyi rynok pratsi: osoblyvosti rozvytku ta efektyvnist funktsionuvannia* [The Ukrainian labour market: features of development and efficiency of operation], NAN Ukrainy; In-t ekon. ta prohnozuv, Kyiv, Ukraine, 368 p.

4. Heiets, V.M., Hrytsenko, A.A., Blyzniuk, V.V., Lavrynenko, L.M. etc. (2013*), Instytuty zainiatosti ta bezrobittia: suchasni tendentsii ta vyklyky dlia Ukrainy* [Institutions of employment and unemployment: current trends and challenges for Ukraine], NAN Ukrainy. In-t ekon. ta prohnozuv, Kyiv, Ukraine, 248 p.

5. Statistical information of the State statistics service of Ukraine, available at: http:ukrstat.gov.ua

6. Lavrynenko, L. (2014), "Innovative development of labor potential in modern conditions", *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 1(23), pp. 18-25.

7. Lavrynenko, L. (2012), "Innovative-creative potential is the basis of the knowledge-based economy", *journal of Ternopol national economic University*, no. 5-1, pp. 158-164.

8. Bilichenko, S. (2015), "Analysis of the possibilities of increased regional labor markets in terms of current limitations", *Problemy suchasnoi ekonomiky* [Problems of modern economy], *zb. mater. VI mizhnar. nauk.-prakt. konf.* [Coll. Mater. VI Intern. scientific-practic. Conf.], Skhidnoukrainskyi instytut ekonomiky ta upravlinnia. U 2-kh chastynakh, Zaporizhzhia: HO «SIEU», Part 1, pp. 57-60.

УДК 331.1

Руденко О.М.,
аспірантка [*] ***кафедри управління персоналом***
та економіки праці
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
ім. Вадима Гетьмана»

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Rudenko O.M.,
graduate student of the department of personnel
management and of labor economics
Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman

THE TRANSFORMATION OF SOCIAL AND LABOR RELATIONS IN THE CONTEST OF SOCIAL DEVELOPMENT: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT

Постановка проблеми. Ключовим елементом будь-якої економічної системи є соціально-трудові відносини (СТВ), оскільки саме від їх характеру та рівня розвитку залежить якість трудового життя, соціальна злагода в суспільстві, продуктивність праці. Для сучасного етапу розвитку суспільства характерні суттєві зміни, що пронизують всі сфери життєдіяльності людини, зокрема спричиняють зміни в характері та змісті праці, зумовлюють трансформацію СТВ. На кожному рівні розвитку СТВ змінюється склад суб'єктів і предмету, міра соціалізації відносин між працею та капіталом, ступінь демократизації суспільства і, відповідно, відбувається трансформація СТВ. У зв'язку з цим, потребують подальшого дослідження характерні ознаки змін, що відбуваються в системі СТВ, відповідно до соціально-економічних змін з метою виявлення позитивних та негативних трендів, вибору адекватних методів регулювання СТВ та механізмів попередження ймовірних негативних наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок в розвиток теорії СТВ зробили такі вітчизняні вчені, як Д. Богиня, В. Геєць, О. Грішнова, А. Колот, Е. Лібанова, Н. Лук'янченко, Г. Назарова, В. Новіков, О. Новікова, В. Онікієнко, І. Петрова, М. Семикіна, Л. Шаульська, С. Цимбалюк та ін. До іноземних авторів, які досліджували теоретичні та прикладні аспекти даної проблематики, належать: Д Белл, В. Іноземцев, К. Макрс, У. Ростоу, О. Тоффлер, Й. Шумпетер та ін. Проте й досі залишаються малодослідженими питання, пов'язані з трансформаційними процесами СТВ в умовах соціально-економічних змін.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз концепцій розвитку суспільства для виявлення факторів, що зумовлюють зміни в системі СТВ, визначення характеру цих змін на різних рівнях СТВ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування концепції розвитку СТВ відбулося під впливом таких теорій соціально-економічного розвитку: системно-синергетичної парадигми, формаційного та цивілізаційного підходів, теорії циклічного розвитку, теорії економічного розвитку, теорії економічного росту, теорій постіндустріального, інформаційного суспільства й економіки знань, теорії лінійних стадій розвитку.

Формаційний підхід передбачає, що людство рухається від однієї стадії до іншої, більш високої і, у такий спосіб, ніби піднімається сходами прогресу. К. Маркс виділяв три суспільно-економічні формації: первинну (первісну, архаїчну); вторинну (економічну, засновану на приватній власності); третинну (комуністичну). Історичний розвиток постає як послідовна зміна суспільно-економічних формацій [5, с. 10].

Незважаючи на марксистську теорію формації, низка дослідників підтримує саму ідею виділення стадій у світовому історичному процесі. На думку О. Тоффлера, виділяються три основні стадії («хвилі») розвитку людства: аграрна, індустріальна, постіндустріальна. Сьогодні ми спостерігаємо третю хвилю змін, що не менш глибока, ніж промислова революція, але протікає значно швидше. Світ вступає в стадію постіндустріального інформаційного суспільства [7, с. 62−64].

Пік активності наукових досліджень у цій галузі припав на другу половину XX ст. Американський соціолог У. Ростоу запропонував соціально-економічну концепцію історичного розвитку, яка нерідко

[*] *Науковий керівник: Цимбалюк С. О. – д.е.н., доцент*

характеризується як ґрунтовніша сучасна теорія економічного розвитку. Процес економічного розвитку суспільства охоплює п'ять стадій: традиційне суспільство, передумови для сходження, сходження, індустріальне суспільство, масове споживання. В 70-х У. Ростоу запропонував виділяти шосту стадію економічного розвитку – стадію пошуку якості життя, на якій провідними секторами економіки стає сфера послуг [10, с. 4−16].

Для визначення факторів, які впливають на рівень розвитку СТВ, важливо дослідити характерні ознаки постіндустріального суспільства.

Кожному рівню СТВ (рис. 1) притаманні свій специфічний предмет цих відносин, суб'єкти та взаємозв'язки між ними.

Рис. 1. Рівні соціально-трудових відносин

Джерело: [4]

Важливою складовою відносин у сфері праці є їхній предмет, для якого характерна багатоплановість соціально-економічних явищ та процесів.

Предмет індивідуальних відносин у сфері праці – це певні аспекти трудового життя працівників. Індивідуальні відносини у сфері праці – це відносини на рівні: «працівник – роботодавець», «працівник – працівник», «працівник – керівник структурного підрозділу» тощо. Предметом колективних (групових) соціально-трудових відносин на рівні підприємства загалом є як складники кадрової політики – оплата праці, оцінювання персоналу, розвиток персоналу тощо, так і інші питання соціально-економічного спрямування, розв'язання яких прямо чи опосередковано впливає на якість трудового життя (розвиток соціально-побутової сфери, охорона довкілля тощо). Колективні відносини мають місце тоді, коли їхніми суб'єктами виступають певні інституціональні структури роботодавців і найманих працівників, їхні групи або окремі колективи, органи державної влади та місцевого самоврядування. Комбінованими відносинами у сфері праці є взаємозв'язки, що мають місце, наприклад, між окремим працівником і органом державної влади та місцевого самоврядування, між роботодавцем і певними державними інституціями, між працівником та об'єднанням роботодавців [4, с. 16–27].

Розглянемо основні сучасні концепції розвитку суспільства для того, щоб виокремити його тенденцію, що вплинули на характер, зміст праці та систему СТВ.

Домінуючою в сучасному суспільстві парадигмою розвитку суспільства є концепція постіндустріального суспільства, що була запропонована Д. Беллом і викладена в книзі «Грядуще постіндустріальне суспільство». В основі концепції постіндустріального суспільства лежить поділ усього суспільного розвитку на три етапи: аграрне (доіндустріальне), індустріальне та постіндустріальне. Поряд зі зростаючою часткою сфери послуг у національному виробництві, Д. Белл головною ознакою постіндустріального суспільства визначав зростаючу роль інформації та знань у процесі виробництва [1, с. 171].

Як підкреслює відомий дослідник проблем постіндустріального суспільства В. Іноземцев, перехід до нового соціуму означає насамперед зміну мотивації діяльності самої людини. Необхідно зауважити, що побудова постіндустріального суспільства можлива лише на базі розвиненої економіки, яка б забезпечувала розширене суспільне відтворення. Творчість виступає як основна нематеріальна ознака постіндустріального суспільства [2, с. 105].

З концепцією постіндустріального суспільства тісно пов'язане поняття «інноваційна економіка». Теорію інноваційної економіки було започатковано Й. Шумпетером ще на початку XX ст. У своїй праці «Капіталізм, соціалізм і демократія» вчений зазначив, що в основі економічного зростання лежать розвиток інститутів, підприємництва та технологічні зміни. Він стверджував, що творче руйнування є критичним для капіталізму [9, с. 75].

Характерні зміни, притаманні постіндустріальному суспільству, впливають на різні рівні СТВ. У зв'язку з цим вважаємо, що потрібно виокремити три основні групи ознак, які впливають на предмет СТВ на різних рівнях (рис. 2).

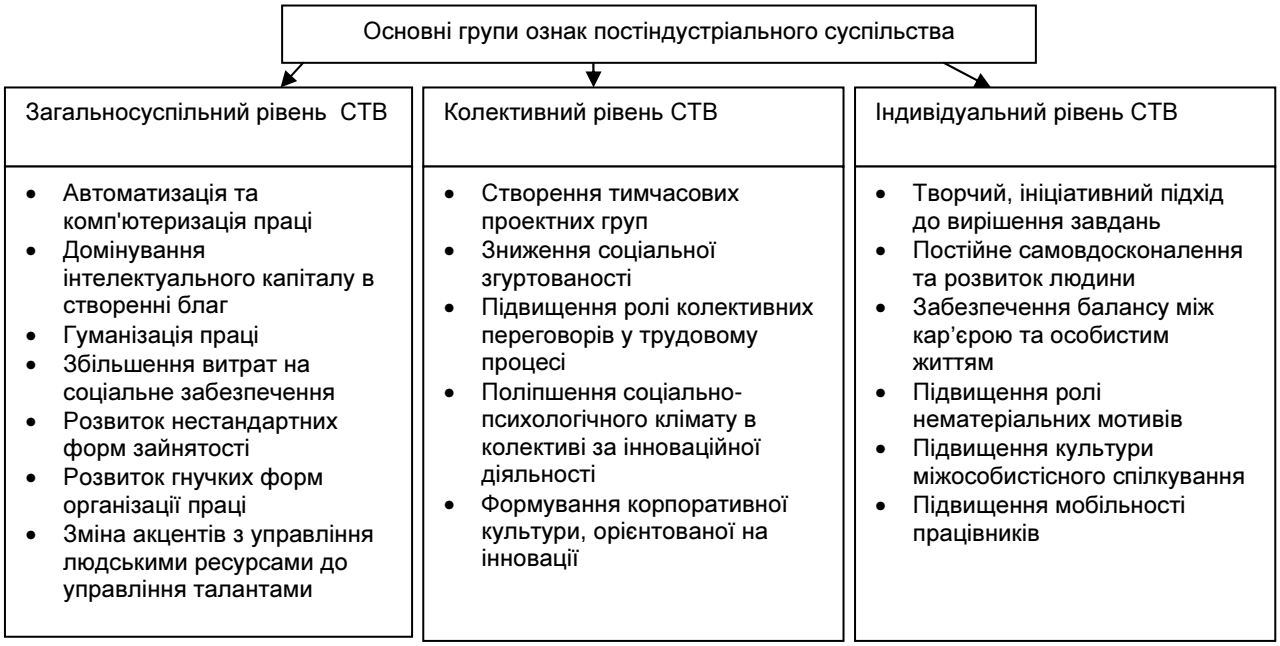

Рис. 2. Основні групи ознак, які впливають на предмет СТВ на різних рівнях
Джерело: складено автором на основі [1; 2; 9]

Історія виникнення концепції «інформаційного суспільства» бере свій початок з робіт Ф. Махлупа, який ввів поняття «індустрія знань», до якої відніс п'ять секторів інформаційної діяльності у суспільстві: освіта, наукові дослідження розробки, засоби масової інформації, інформаційні технології та інформаційні послуги. На думку автора, близькими до поняття «економіка знань» є «інноваційна економіка», «високотехнологічна цивілізація», «суспільство знань», «інформаційне суспільство» [6, с. 110].

Наведемо порівняльну характеристику індустріальної економіки та економіки знань для відображення змін, що в подальшому вплинули на СТВ (табл.1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика індустріальної економіки та економіки знань

Сфера змін	Індустріальна економіка	Економіка знань (Постіндустріальна,інноваційна економіка, інформаційна економіка)
1	2	3
Основа суспільного добробуту	Товари	Знання
Зайнятість	У сфері виробництва	У сфері послуг
Масовий клас	Робітники	Професіонали
Фактори розвитку залежно від швидкості розповсюдження інформації	Краще працює в середовищі з низькою інформаційною проникністю економічного середовища	Краще працює в середовищі з високою інформаційною проникністю економічного середовища
Використання інформації	Обмеження у використанні Інтернет-мережі для комунікації з партнерами, управління базою даних та укладання торгових угод	Перетворення ключових процесів підприємницької діяльності шляхом використання технологій мережі Інтернет, набуття за рахунок цього реальних переваг
Сприйняття нововведень	Низьке сприйняття нововведень	Високе сприйняття нововведень
Принцип управління	Керівництво	Партнерство

продовження табл. 1

1	2	3
Домінуючий фактор економічної влади	Підприємницькі здібності	Творчі здібності
Тип «суспільної» людини	«Економічна» людина	Творча людина
Інститут праці	Спеціалізація праці, постійно зростаючий рівень підготовки	Інтелектуалізація праці, набуття трудовими процесами творчого характеру, поява нових рис характеру праці

Джерело: складено автором на основі [4; 8]

Економіка знань суттєво впливає на ринок праці. Насамперед це пов'язано з виникненням нових професій, причому як вузькоспеціалізованих, так і інформаційних міжгалузевих професій. До того ж зростають вимоги до працівників щодо гуманного капіталу та гнучкості [3, с. 192].

Економіка знань має три принципові особливості. Перша – дискретність знання як продукту. Друга особливість полягає в тому, що знання, подібно іншим громадським (публічним) благам, будучи створеними, доступні всім без винятку. І нарешті, третя особливість знання: за своєю природою це інформаційний продукт, а інформація після того, як її спожили, не зникає, як звичайний матеріальний товар.

Становлення та розвиток економіки знань супроводжується змінами у трудовому процесі, зайнятості, наймі, організації праці. Поширення інформаційно-комп'ютерних технологій змінює уявлення про стандартне робоче місце, і, як наслідок, з'являються нові можливості для дистанційної, гнучкої зайнятості. Збільшується частка інтелектуальної праці у більшості сфер трудової діяльності й успішність визначається безпосередньо здатністю працівника до інновацій, нестандартного мислення, творчого пошуку. За характером праця часто набуває індивідуальних форм.

Зміна суспільної формації відображається в структурних зрушеннях економіки. І, внаслідок таких змін, суттєво змінюються характер і зміст праці, відбуваються трансформаційні процеси в системі соціально-трудових відносин.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, розглянувши еволюцію розвитку соціально-економічної системи, спостерігаємо якісно новий етап розвитку суспільства. Докорінно змінюється система цінностей та інтересів як суспільного розвитку загалом, так і у сфері СТВ зокрема. Змінюється характер і зміст праці, постає новий економічний спосіб взаємодії роботодавців і найманих працівників, набувають нових форм вияву характерні ознаки постіндустріального суспільства, які впливають на предмет СТВ на різних рівнях. У зв'язку з цим важливо виокремити характерні ознаки постіндустріального суспільства для загальносуспільного, колективного та індивідуального рівнів.

Потребують подальшого дослідження критерії оцінки рівня розвитку СТВ, фактори, що сприяють та перешкоджають формуванню нової моделі СТВ та науково-прикладні рекомендації щодо формування нової моделі СТВ в умовах інноваційної економіки.

Література

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл ; пер. с англ. – М. : Academia, 1999. – 773 с.
2. Иноземцев В.Л. За пределами экономического общества : [научное издание] / В. Л. Иноземцев. – М. : Academia ; Наука, 1998. – 640 с.
3. Клодт Х. Нова економіка: форми вияву, причини і наслідки : монографія / Х. Клодт. – К. : Вид-во «Таксон», 2006. – 306 с.
4. Колот А.М. Соціально – трудові відносини: теорія і практика регулювання : монографія / А.М. Колот. – К. : КНЕУ, 2008. – 230 с.
5. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. − 2-е изд. – М. : Изд-во полит. лит-ры, 1960. – Т. 13. – 805 с.
6. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Махлуп Ф. – М. : Прогресс, 1966. – 462 с.
7. Тоффлер О. Шок будущего / О. Тоффлер. – М. : АСТ, 2003. – 557 с.
8. Цимбалюк С.О. Компенсаційна модель винагороди за працю: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : монографія / С.О. Цимбалюк. – К. : КНЕУ, 2014. – 359 с.
9. Шумпетер Й. Теория экономического развития (исследование предпринимательской прибыли, капитала, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.
10. Rostow W.W. The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto/ W.W. Rostow. – Cambridge: Cambridge University Press, 1960. – 264 p.

References

1. Bell, D. (1999), *Gryadushcheye postindustrialnoye obshchestvo: Opyt sotsialnogo prognozirovaniya* [In The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting], Academia, Moscow, Russia, 773 p.
2. Inozemtsev, V.L. (1998), *Za predelami ekonomicheskogo obshchestva* [The Constitution of the Post-Economic State], Nauka, Moscow, Russia, 640 p.

3. Klodt, Kh. (2006), *Nova ekonomika: formy vyiavu, prychyny i naslidky* [New economy: forms of expression, causes and consequences], monograph, Takson, Kyiv, Ukraine, 306 p.
4. Kolot, A.M. (2008), *Sotsialno – trudovi vidnosyny: teoriia i praktyka rehuliuvannia* [Social and labour relations: theory and practice regulation], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine, 230 p.
5. Marks, K. (1960), *Sochineniya* [Writings], Izd-vo polit. lit-ry, Moscow, Russia, 805 p.
6. Makhlup, F. (1966), *Proizvodstvo y rasprostraneniye znaniy v USA* [The Production and Distribution of Knowledge in the USA], Progress, Moscow, Russia, 462 p.
7. Toffler, O. (2003), *Shok budushchego* [Future shock], AST, Moscow, Russia, 557 p.
8. Tsymbaliuk, S.O. (2014), *Kompensatsiina model vynahorody za pratsiu: teoretyko-metodolohichni ta prykladni aspekty* [Compensatory remuneration model: theoretical, methodological and practical aspects], KNEU, Kyiv, Ukraine, 359 p.
9. Shumpeter, Y. (1982), *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya* [Economic development theory], Progress, Moscow, Russia, 455 p.
10. Rostow, W.W. (1960), The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto, Cambridge University Press, Cambridge, 264 p.

МАРКЕТИНГ І РИНКОВІ ВІДНОСИНИ

УДК 005.3:658.81

Баланюк І.Ф.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту
Іваночко Н.В.,
аспірант кафедри обліку і аудиту
ДВНЗ "Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника"

УПРАВЛІННЯ ЗБУТОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ

Balaniuk I.F.,
dr.sc.(econ.), prof., head of department of accounting and auditing
Ivanochko N.V.,
graduate student of department of accounting and auditing
V. Stefanyk Precarpathian National University

MANAGEMENT OF SALES ACTIVITY OF ENTERPRISES: ESSENCE AND MEANING

Постановка проблеми. В умовах формування ринкової економіки України підвищується роль підприємств як суб'єктів господарювання. У рамках ринкових відносин відбуваються принципові зміни економічної поведінки підприємств різної форми власності, основу якої складає збутова діяльність.

Управління збутовою діяльністю набуває все більшого і навіть ключового значення в діяльності підприємств різної форми власності, адже кожен учасник ринку прагне отримати максимальний прибуток.

Фінансово-господарські умови в Україні, які характеризуються нестабільністю маркетингового середовища, високою інтенсивністю конкуренції, підвищенням вимог покупців до товарів і підприємств у цілому, вимагають формування понятійно-категоріального апарату щодо управління збутом на підприємствах.

Важливим завданням підприємства в умовах функціонування є забезпечення ефективності продажу товарів шляхом формування ефективної системи управління збутовою діяльністю підприємства. Це, у свою чергу, актуалізувало доцільність проведення наукових досліджень, спрямованих на пошук нових, більш оптимальних підходів до формування системи управління збутовою діяльністю, а також визначення сутності та значення управління продажами товарів та послуг підприємства.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження питань, пов'язаних з управлінням збутовою діяльністю, зробили іноземні та вітчизняні вчені: А. Дейян, Д. Джоббер, Дж. Ланкастер, Ф. Котлер, Р. Ланкар, Л. В. Балабанова, О. О. Комяков, І. С. Земляков, О. Л. Каніщенко, А. Ф. Павленко, Т. О. Примак, І. Б. Рижий, С. В. Скібінський, Т. М. Циганкова та ін. Однак обґрунтування основних категорій та термінів щодо управління збутовою діяльністю підприємств вивчені недостатньо й потребують подальшого дослідження й практичного впровадження.

Постановка завдання. Дослідження має на меті обґрунтування поняття "управління збутовою діяльністю" на підприємстві; розкриття еволюції визначення даного поняття науковцями, що давались раніше та формування нового більш об'ємного визначення поняття "управління збутовою діяльністю".

Виклад основного матеріалу дослідження. Маркетингове планування збутової політики є найбільш важливим етапом процесу управління, оскільки від його ефективності залежить майбутня результативність й фінансова стійкість та позиція на ринку. Для розкриття сутності збутової політики розглянемо, що собою представляють збут, збутова політика та збутова діяльність як економічні категорії (табл. 1).

Сучасні автори визначають поняття "збут" по-різному. Так, деякі розглядають збут як процес фізичного переміщення товару й ототожнюють його з поняттями "розподіл" і "товарорух". Інші автори розглядають збут як процес взаємодії з покупцем.

Таблиця 1

Основні визначення поняття “збут”, “збутова політика”, “збутова діяльність”

Автор	Визначення
Збут як процес фізичного переміщення товару	
Л. В. Балабанова	Збут у широкому розумінні – процес організації транспортування, складування, підтримки запасів, доробки, просування до оптових і роздрібних торговельних ланок, передпродажної підготовки, упакування і реалізації товарів з метою задоволення потреб покупців і отримання на цій основі прибутку [2, с. 13]
О. О. Шубін	Розподіл чи збут, або, як часто називають цей процес, товарорух від виробника до споживача покликаний сприяти перетворенню виробленої продукції на гроші шляхом обміну. Розподіл є системою різнорідних взаємозалежних елементів, що забезпечують просторове переміщення готової продукції від виробника до споживача [3, с. 110]
Збут як процес взаємодії з покупцем	
Л. В. Балабанова	Збут у вузькому розумінні – процес безпосереднього спілкування продавця і покупця, спрямований на отримання прибутку і такий, що вимагає знань, навичок і певного рівня торговельної компетенції [2, с. 13]
А. П. Панкрухін	Збут – це безпосереднє спілкування продавця та покупця [4, с. 13]
Збутова політика	
Л. В. Балабанова	Визначення збутової політики підприємства передбачає аналіз можливих варіантів ведення збутової діяльності і вибір оптимальних, які забезпечують найкраще задоволення споживчих вимог і переваг, і тим самим – максимальні результати господарської діяльності підприємству [2, с. 15]
Т. Д. Маслова, С. Г. Божук, Л. М. Ковалік	Збутова політика – це поведінкова філософія або загальні принципи діяльності, яких фірма збирається дотримуватись у сфері побудови каналів розподілу свого товару та переміщення товарів у часі та просторі [5, с. 306]
Збутова діяльність	
Л. В. Балабанова	Збутова діяльність – це все те, що забезпечує максимальну вигідність торговельної угоди для кожного з партнерів при першочерговому врахуванні інтересів і вимог проміжного або кінцевого споживача [2, с. 15]
П. І. Бєлінський	Суть збутової діяльності в узагальненому розумінні полягає в тому, що це є процес просування готової продукції на ринок та організації товарного обміну з метою отримання підприємницького прибутку [6, с. 429]

Управління збутом продукції в умовах ринкової економіки з позиції маркетингу розглядається як процес планування, організації, мотивації та контролю збутової діяльності підприємства, який потрібен для формування та досягнення мети збуту [1, с. 247].

Управління збутовою діяльністю підприємства є складним і багатогранним поняттям і вимагає постійного аналізу й удосконалювання. Поступове збільшення обсягів реалізації продукції зумовлює необхідність формування дієвих технологій у системі управління збутовою діяльністю.

У науковій літературі поняття “збутова діяльність” і “збут” часто розглядаються як синоніми. Кілька тлумачень також має і термін “управління збутом”. Одні дослідники сприймають його як загальне керівництво збутовою діяльністю фірми. Інші під управлінням збутом розуміють планування та щоденне керівництво збутовою діяльністю фірми. Цей термін вони також пояснюють як одне з багатьох функціональних завдань підприємства, яке здійснюється відповідно до затвердженого плану, що є складовою частиною плану маркетингу та частиною загального плану діяльності підприємства.

Цілі збутової діяльності мають виходити з місії підприємства, бути кількісно виміряними та обмежені у часі. Пріоритетне значення при цьому повинні мати стратегічні цілі. Управління збутом слід розглядати як інструмент для досягнення поставлених збутових цілей і стратегій, або, іншими словами, для досягнення завдань збутової політики.

Для того, щоб зрозуміти природу двох фундаментальних напрямків у визначеннях “збут” та “управління збутом”, нами було визначено основні характерні особливості понять “процес” та “діяльність” (рис. 1), які допомагають розмежувати терміни та співставити їх із поняттям “управління збутом”.

Діяльність щодо збуту переважної більшості вітчизняних підприємств здійснюється безсистемно й неефективно, про це свідчить низька рентабельність продажів та відсутність єдиного підходу до формування стратегії управління збутом. Перехід до маркетингової орієнтації діяльності потребує не тільки тривалого періоду, але також відповідних методологічних розробок, інформаційного, організаційного забезпечення та ін. Головним змістом збутової політики є вибір оптимальної схеми доставки продукту від виробника до споживача, її фізичний розподіл, а також післяпродажне обслуговування.

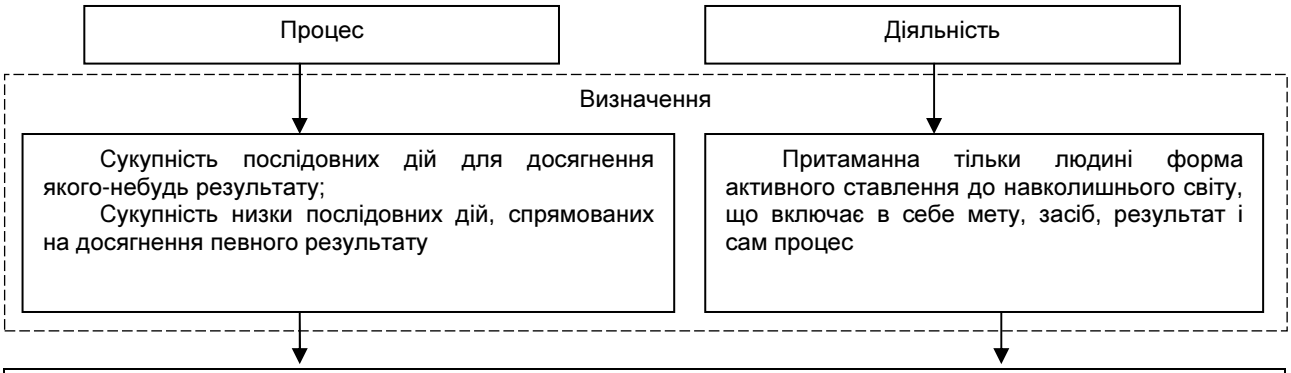

Характерні ознаки: Процесу	Діяльності
Має обумовлений початок і закінчення	Може не обмежуватись часовими рамками
Не передбачає чіткого, визначеного, вимірюваного результату	Передбачає чітку мету
Є лише послідовністю дій	Визначає засоби (інструменти)
Притаманна організмам, механізмам, пристроям	Має конкретний результат
Не є усвідомленою (осмисленою)	Притаманна тільки людині

Рис. 1. Основні характерні особливості понять "процес", "діяльність".
Джерело: розроблено авторами

Метою збутової діяльності є реалізація довгострокових рішень щодо забезпечення потрібного обсягу продажу продукції підприємства з визначеною прибутковістю за рахунок задоволення потреб споживачів. Правильна організація управління збутовою політикою і своєчасне запровадження збутової стратегії можуть забезпечити підприємству міцну позицію на ринку й активізувати його ринкову діяльність в умовах конкуренції [4, с. 217].

При використанні маркетингового підходу до управління збутовою діяльністю необхідно врахувати ключові фактори успіху, до яких належать цільовий ринок, асортимент продукції, збутовий персонал, заходи мерчандайзингу, від яких залежить позиція підприємства на ринку й результативність збутової діяльності. Важливим інструментом, який можна використовувати для вдосконалення збутової діяльності підприємства є також застосування новітніх технологій для просування продукції на ринок [3].

На нашу думку, поняття "діяльність" може набагато краще відобразити безперервні процеси, які супроводжують збут продукції, що переслідують конкретні цілі, завдання, визначає основні засоби та методи за допомогою яких здійснюється збут продукції. Вважаємо, що при визначенні терміну "управління збутом" доцільніше використовувати поняття "діяльність", адже таким чином підкреслюємо участь людини, як суб'єкта управління збутом, а також акцентуємо на необхідності отримання чітких планових результатів.

Для того, щоб відобразити розуміння понять "процес" та "діяльність" нами було розроблено схему, відповідно до якої визначаємо їх значення у понятті "управління збутом" (рис. 2).

Найповнішим визначенням поняття "збут" та "управління збутом" варто вважати те, яке описує діяльність, а не окремий процес із сукупністю дій. Отже, вважаємо за доцільне визначити: управління збутовою діяльністю як окремий вид діяльності підприємства, що здійснюється в процесі його функціонування як учасника ринку, спрямований на створення ефективного товароруху для задоволення потреб споживачів та підтримування конкурентоспроможності з вигодою для підприємства.

Для того, щоб збутова діяльність підприємства була ефективною, необхідно створити таку систему управління збутом, яка б реалізовувала цілі й стратегії збуту, орієнтовані на потреби кінцевого споживача.

Впровадження цілеспрямованої збутової політики передбачає організацію та формування збутових мереж, спроможних охоплювати цільовий ринок, швидко й ефективно задовольняти потреби споживачів продукції, відповідно до можливостей та виробничих потужностей підприємства. Оскільки конкурентна боротьба постійно загострюється як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках, керівництво повинно приділяти значну увагу усім аспектам управління збутовою діяльністю підприємства, адже від цього залежатиме його фінансова стійкість [7, с. 91].

Збут у системі маркетингу має важливе значення, оскільки забезпечує зворотний зв'язок з ринком, надає підприємству інформацію про динаміку та структуру попиту, про зміни у потребах і перевагах покупців [8].

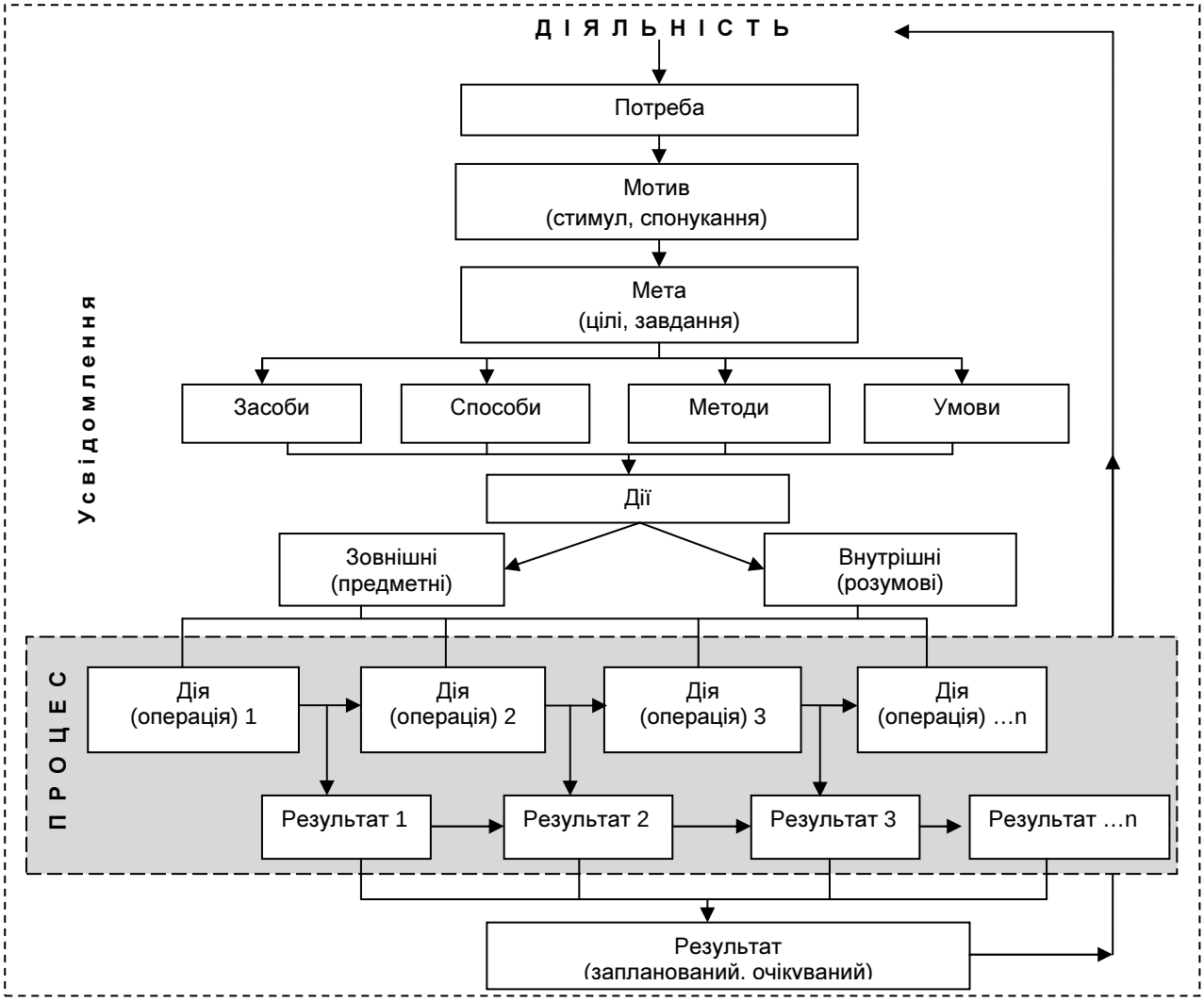

Рис. 2. Взаємозв'язок "діяльності" та "процесу" в управлінні збутом.

Джерело: розроблено авторами

В конкурентному середовищі, при зростаючих потребах споживачів, успішному функціонуванню суб'єктів господарювання збут сприяє використання комплексу засобів маркетингу. Він включає: дослідження ринку, випуск необхідного товару для споживачів, встановлення на товар прийнятної ціни, забезпечення ефективних комунікацій, а також організація збуту за через відповідні канали.

Висновки з проведеного дослідження. Збут, з одного боку, забезпечує споживачів товарами, а з іншого – є інформативною базою про попит споживачів, а також виступає індикатором зміни їх потреб та переваг.

Управління збутовою діяльністю є невід'ємною частиною програми маркетингу підприємства. Формування конкурентоспроможного підприємства в Україні неможливо провести за короткий термін, його довгостроковий характер вимагає розробки підприємствами конкретних заходів щодо управління збутовою діяльністю, які допоможуть підприємству отримати максимальну вигоду та зайняти міцну позицію на ринку.

В умовах ринкового середовища "збут" розглядається як комплекс дій, пов'язаний з просуванням готової продукції до споживача та задоволенням потреб останнього. "Управління збутом" як поняття більшою мірою визначається як частина науки маркетинг, хоча деякі науковці трактують дане поняття з позиції менеджменту. У результаті аналізу різних точок зору визначено, що управління збутовою діяльністю – це окремий вид діяльності підприємства, який здійснюється в процесі його функціонування як учасника ринку. На основі дослідженого варто зауважити, що поняття "управління збутом" можна вважати більше "діяльністю", аніж "процесом". Подальшого розвитку набуло питання дослідження методології складання стратегії управління збутовою діяльністю, потребують вивчення фактори зовнішнього та внутрішнього середовища господарювання, які можуть впливати на управління збутовою діяльністю підприємства.

Література

1. Ткаченко В.В. Маркетингова збутова політика підприємства / В.В. Ткаченко // Проблеми формування ринкової економіки. Міжвідомчий науковий збірник. – К. : КНЕУ. – 2001. – № 9. – С. 245–252.

2. Балабанова Л.В. Управління збутовою політикою : навч. посіб. / Л.В. Балабанова, Ю.П. Митрохіна. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 240 с.

3 Шубін О.О. Інфраструктура товарного ринку / О. Шубін, О. Азарян. – 2-ге вид. – К. : НМЦВО МОІ України : Студцентр, 2004. – 816 с.

4. Панкрухин А.П. Маркетинг / А.П. Панкрухин. – 3-е изд. – М. : Омега-Л, 2005. – 656 с.

5. Маслова Т.Д. Маркетинг / Маслова Т.Д., Божук С.Г., Ковалик Л.Н. – СПб. : Питер, 2002. – 400 с.

6. Бєлінський П.І. Менеджмент виробництва та операцій: підручник / П.І. Бєлінський. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.

7. Шпилик С. Управління збутовою діяльністю підприємства / С. Шпилик // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 4 (37). – С. 88–95.

8. Сенишин О. Теоретичні засади дослідження суті понять "збут" та "збутова діяльність" / О. Сенишин, Є. Гузюк // Формування ринкової економіки в Україні: збірник наукових праць. – Львів : Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, – Вип. 24. – 2011. – С. 361–366.

References

1. Tkachenko, V.V. (2001), "Marketing sales policy of the enterprise", *Problemu formuvannia runkovoi economiku*. *Miznarodnui naykovui zbirnuk*, no. 9, pp. 245–252.

2. Balabanova, L.V. and Mytrokhina, Yu. (2011), *Upravlinnia zbutovoiu politykoiu* [Management of sales policy], tutorial, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 240 p.

3. Shubin, O.O. (2004), *Infrastruktyra tovarnoho runky* [The of Commodity market infrastructure], NMZVO MOI Ukraine: Studtsentr, Kyiv, Ukraine, 816 p.

4. Pankrykhin, A.P. (2005), *Marketung* (Marketing), Omega-L, Moscow, Russia, 656 p.

5. Maslova, T.D., Bozhuk, S.H., Kovalik, L.N. (2002), *Marketing* [Marketing], Piter, St. Peterburg, Russia, 400 p.

6. Belinskyi, P.I. (2005), *Menedzhment vyrobnytstva ta operatsii* [Production and operations management], textbook, Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine, 624 p.

7. Shpylyk, S. (2012), "Management of sales activities of enterprises", *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, no. 4 (37), pp. 88–95.

8. Senyshyn, O. and Huziuk, Ye. (2011), "The theoretical basis of the study essentially concepts of "sales" and "sales activity"", *Formuvannia rynkovoi ekonomiky v Ukraini: zbirnyk naukovykh prats*, issue 24, pp. 361–366.

УДК 39.97: 330.322

Петрашко Л.П.,
д.е.н., доцент, профессор кафедри міжнародного менеджменту
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана
Романьок Т.В.,
к.е.н., фахівець Управління справами ПАТ «ЮНЕКС БАНК»

ОЦІНКА ОБ'ЄКТІВ ВІДПОВІДАЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩІ

Petrashko L.P.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., professor
of international management department
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
Romanok T.V.,
cand.sc.(econ.), specialist of administrative department PJSC «UNEX BANK»

THE ASSESSMENT OF RESPONSIBLE INVESTMENT OBJECTS IN UKRAINIAN BISUNESS ENVIRONMENT

Постановка проблеми. Однією з характерних ознак сучасного етапу процесу розвитку економіки та суспільства виступає корпоративне відповідальне інвестування, яке передбачає врахування інвесторами в процесі аналізу та подальшого вибору потенційних об'єктів інвестування не тільки економічних, а й екологічних, соціальних, етичних та управлінських наслідків інвестицій.

На сьогодні у світі розробляються та систематично розраховуються індекси сфери відповідального інвестування за методиками, які відображають основні критерії оцінки можливих інвестиційних об'єктів та дають змогу виокремити ті транснаціональні корпорації, які демонструють найкращі результати відповідальності інвестування. Однак Україна поки що не включена до розрахунку вказаних індексів жодної із перерахованих компаній, хоча необхідність та доцільність підвищення відповідальності ведення бізнесу і насамперед інвестиційної діяльності, інвесторів підтверджується присутністю у структурі портфелів

інвестиційних фондів України компаній, які систематично забруднюють навколишнє середовище, порушують норми трудового законодавства, охорони праці тощо.

Враховуючи це, актуальним, ми вважаємо, є питання розробки такого інструментарію оцінки компаній, який враховуватиме специфіку розвитку корпоративного сектору саме української економіки та за результатами якого вітчизняні інвестори матимуть можливість обирати до свого портфелю найбільш відповідальні компанії українського бізнес-середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методичний підхід, розроблений з метою оцінки об'єктів інвестування українського бізнес-середовища, враховує досвід міжнародних інформаційно-аналітичних компаній у цій сфері, таких як RobecoSAM у партнерстві з S&P Dow Jones Indices, MSCI Incorporation та FTSE Group. На основі інструментарію, що застосовується для розрахунку індексів сталого розвитку Доу-Джонса, а саме «Оцінки корпоративної стійкості» (Corporate Sustainability Assessment, CSA) [1, с. 5], було виокремлено низку економічних, екологічних, соціальних, а також інноваційних діагностичних параметрів оцінки авторського інструментарію. Дослідження критеріїв оцінки ефективності діяльності корпорацій у сфері відповідального інвестування, запропонованих в рамках методичного підходу MSCI Incorporation [2, с. 3-4], дало змогу виділити групи етичних, інформаційних та управлінських діагностичних параметрів авторської оцінки, а принцип поетапного відбору корпорацій був покладений в основу процесу скринінгу об'єктів українського бізнес-середовища спочатку за загальним рівнем відповідальності інвестицій, а потім у рамках оцінок за кожною з груп критеріїв. При цьому за основу запропонованої в рамках дослідження системи оцінок показників відповідальності інвестицій нами було взято методику градації показників ефективності діяльності корпорацій, визначену FTSE Group [3, с. 7-11], яка передбачає оцінку від 0 до 5 балів, де 5 – це найкращий результат.

В результаті адаптації алгоритму розрахунку Підсумкового показника сталого розвитку Доу-Джонса було запропоновано показник оцінки рівня відповідальності інвестицій, а саме Підсумкову оцінку відповідальності інвестицій.

Постановка завдання. Метою статті є розробка інструментарію оцінки українських компаній, який враховуватиме специфіку розвитку вітчизняного корпоративного сектору, та результати оцінки об'єктів інвестування за яким сприятимуть вибору інвесторами до свого портфелю лише тих з них, які демонструватимуть найвищі показники відповідальності інвестування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнення міжнародного досвіду оцінки об'єктів інвестування в рамках економічних, екологічних, соціальних, етичних, інформаційних та інших критеріїв дало змогу обґрунтувати та розробити основні діагностичні параметри, на основі яких має здійснюватись оцінка діяльності українських компаній у сфері відповідального інвестування (табл. 1).

Таблиця 1

Основні діагностичні параметри оцінки потенційних об'єктів відповідального інвестування

Група критеріїв	Перелік показників оцінки
1	2
ЕКОНОМІЧНІ	Валовий дохід
	Прибуток
	Виплати співробітникам
	Об'єм інвестицій
	Частка відповідальних інвестицій
	Прибуток від інвестицій
	Прибуток від відповідальних інвестицій
ЕКОЛОГІЧНІ	Об'єми екологічних інвестицій
	Обсяги використання та економії ресурсів
	Кількісні показники викидів, стоків, відходів та повторного їх використання і переробки
	Відповідність продукції міжнародним та національним стандартам
	Екологічні штрафи
СОЦІАЛЬНІ	***Показники зайнятості та навчання персоналу:*** - *зайнятість:* коефіцієнт плинності; чисельність персоналу
	- *навчання:* кількість працівників, що навчались; кількість фактів навчання працівників; інвестиції в навчання
	Права людини: наявність випадків дискримінації; наявність випадків використання дитячої та примусової праці
	Охорона праці: коефіцієнт частоти травматизму; наявність випадків смертності; коефіцієнт частоти професійних захворювань; інвестиції в охорону праці
	Обсяги соціальних інвестицій та благодійності

продовження табл. 1

1	2
ЕТИЧНІ	Наявність кодексів корпоративної етики; система процедур по дотриманню кодексів
	Оцінка бізнес-співробітництва
	Кількість випадків корупції; наявність антикорупційних заходів
ІНФОРМАЦІЙНІ	Прозорість та відкритість інформації
	Наявність соціальної звітності (нефінансової)
	Наявність процедур завірення звітів; рівень звітності за міжнародними стандартами
УПРАВЛІНСЬКІ	***Ефективність корпоративного управління:*** політика; аудит; винагороди топ-менеджменту; інформація від стейкхолдерів; система ризик-менеджменту
ІННОВАЦІЙНІ	Інноваційні технології виробництва
	Інноваційні технології управління
	Інноваційні інвестиції

Джерело: авторська розробка [4-6]

За результатами оцінки потенційних об'єктів відповідального інвестування в рамках визначених параметрів системи критеріїв на основі аналізу фінансової та нефінансової звітності компаній-респондентів, розміщеної на офіційних сайтах, нами розраховується Підсумкова оцінка відповідальності інвестицій ($К_{пві}$) як сума оцінок діяльності компанії за кожною з вказаних груп критеріїв. Окрім цього, відповідальність інвестицій компаній-респондентів для включення в портфель відповідальних інвестицій оцінюється не лише за Підсумковою оцінкою $К_{пві}$, але й за рівнем відповідальності компанії в економічній, екологічній, соціальній, етичній, інформаційній, управлінській та інноваційній сферах. Максимальна Підсумкова оцінка $К_{пві}$, яку може отримати компанія-респондент становить 130 балів з розподілом по групах критеріїв: економічні – 20 балів, екологічні – 20 балів, соціальні – 40 балів, етичні – 10 балів, інформаційні – 15 балів, управлінські – 15 балів, інноваційні – 10 балів.

В залежності від того, яку оцінку $К_{пві}$ отримає компанія-респондент, вона може бути віднесена нами до класу «А» (від 100 до 130 балів), «В» (від 70 до 100 балів), «С» (від 50 до 70 балів), «D» (від 20 до 50 балів) або «Е» (до 20 балів), а в залежності від отриманих балів за кожною групою критеріїв, оцінена як компанія з низьким, середнім/задовільним, високим або дуже високим рівнем економічної ефективності, екологічної/соціальної відповідальності, корпоративної етики, інформаційної відкритості, корпоративного управління, інноваційних впроваджень. Однак оптимальним рівнем Підсумкової оцінки для включення компанії до портфелю відповідальних інвестицій нами визначено 50 балів (тобто компанії класів «А», «В» та «С»), а також гармонійне поєднання компонентних складових системи визначених критеріїв, за кожною з яких компанія має отримати кількість балів не менше «середнього/задовільного» рівня.

Для аналізу українського бізнес-середовища в контексті можливого включення до портфелю відповідальних інвестицій нами було проаналізовано 14 найбільших компаній пріоритетних секторів економіки України (металургійного, харчового, нафтогазового, аграрного, електроенергетичного, фармацевтичного та сектору рітейлу), які демонструють високий рівень відкритості, системності та прозорості у сфері корпоративної відповідальності за оцінками експертів проекту «ГVАРДІЯ» та Індексом прозорості Центру «Розвиток «КСВ» та цінні папери яких становлять значну частку у структурі портфелів інвестиційних фондів України (табл. 2).

Таблиця 2

Потенційні об'єкти відповідального інвестування українського бізнес-середовища, 2013 р.

№ п/п	Назва компанії	Сектор	Валовий дохід, млн. грн. [142]	Рейтинг рівнів відкритості і системності у сфері КСВ (проект «ГVардія») [143], бали/місце	Індекс прозорості Центру «Розвиток КСВ» [59] (бали)
1	2	3	4	5	6
1	ТОВ «Метінвест Холдинг»	М[1]	100 432	69,81/8 місце	131
2	ДТЕК	ЕЛ[2]	82 581	89,25/1 місце	163
3	ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»	М[1]	28 896,2	87,56/2 місце	156
4	ПрАТ «Сістем Кепітал Менеджмент»	ХК[3]	23 470	85,39/4 місце	146
5	ТОВ «Кернел Трейд»	АГ[4]	21 240,6	-	51
6	Концерн «Галнафтогаз»	НГ[5]	13 940	-	87
7	ТОВ «ТНК-ВР Коммерс»	НГ[5]	12 162,4	-	24
8	ТОВ «Група компаній «Фокстрот»	Р[6]	8 620	52,12/26 місце	35

продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6
9	ПАТ «Дніпроспецсталь»	М[1]	4 128,7	-	88
10	ПАТ «Калсберг Україна»	ХЧ[7]	3 295,8	63,86/14 місце	108
11	ПАТ «Оболонь»	ХЧ[7]	3 180	75,50/5 місце	140
12	Компанія «Nemiroff»	ХЧ[7]	1 300	61,60/16 місце	-
13	ТОВ «Астарта-Київ»	АГ[4]	986,8	52,09/27 місце	-
14	Корпорація «Артеріум»	Ф[8]	939	68,10/11 місце	-

Примітка:
[1]М – металургія; [2]ЕЛ – електроенергетика; [3]ХК – холдингова компанія; [4]АГ – аграрний сектор; [5]НГ – нафтогазовий сектор; [6]Р – рітейл; [7]ХЧ – харчовий сектор; [8]Ф – фармацевтика

Джерело: складено автором на основі [7, с. 9-11; 8; 9, с. 2]

Зведені результати оцінки вказаних компаній-респондентів за діагностичними параметрами системи визначених критеріїв вказують на те, що умови оптимальності підсумкової оцінки відповідальності інвестицій не менше ніж 50 балів задовольняють 7 компаній із 14 оцінених - усі належать до класу «С» – компаній з середнім рівнем відповідальності інвестицій (табл. 3).

Таблиця3

Результати оцінки потенційних об'єктів відповідального інвестування українського бізнес-середовища, 2014 р. (бали)

№ п/п	Компанія	Сектор	Критерії оцінки потенційних об 'єктів відповідального інвестування							Підсумкова оцінка відповідальності інвестицій ($К_{пві}$)
			Економічні	Екологічні	Соціальні	Етичні	Інформаційні	Управлінські	Інноваційні	
1	ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»	М[1]	11	15	25	3	9	6	6	69
2	ТОВ «Метінвест Холдинг»	М[1]	8	14	23	5	8	3	6	64
3	ПрАТ «Сістем Кепітал Менеджмент»	ХК[2]	6	14	22	5	8	6	7	64
4	ДТЕК	ЕЛ[3]	9	15	20	5	9	-	5	61
5	ПАТ «Дніпроспецсталь»	М[1]	7	13	20	-	6	9	5	58
6	ПАТ «Оболонь»	ХЧ[4]	7	15	8	3	11	9	3	56
7	Концерн «Галнафтогаз»	НГ[5]	6	7	19	-	6	9	3	50
8	Корпорація «Артеріум»	Ф[6]	5	9	15	4	5	6	3	47
9	Компанія «Nemiroff»	ХЧ[4]	3	9	10	5	2	6	3	38
10	ПАТ «Калсберг Україна»	ХЧ[4]	6	1	3	5	8	6	3	32
11	ТОВ «ТНК-ВР Коммерс»	НГ[5]	7	2	5	3	3	6	3	29
12	ТОВ «Астарта-Київ»	АГ[7]	4	2	13	2	2	3	3	29
13	ТОВ «Група компаній «Фокстрот»	Р[8]	6	1	9	5	3	3	-	27
14	ТОВ «Кернел Трейд»	АГ[7]	3	1	9	0	2	6	3	24

Примітка:
[1]М – металургія; [2]ХК – холдингова компанія; [3]ЕЛ – електроенергетика; [4]ХЧ – харчовий сектор; [5]НГ – нафтогазовий сектор; [6]Ф – фармацевтика; [7]АГ – аграрний сектор; [8]Р – рітейл

Джерело: авторська розробка

Проте, як свідчить табл. 3, рівень відповідальності не нижче «середнього/задовільного» за усіма групами критеріїв демонструють лише 3 українські компанії, а саме: ПрАТ «Сістем Кепітал Менеджмент» (64 бали), ДТЕК (61 бал), ПАТ «Дніпроспецсталь» (58 балів).

Висновки з проведеного дослідження. За результатами здійсненого аналізу українських компаній як потенційних об'єктів відповідального інвестування за розробленим інструментарієм оцінки нами визначено, що лише 3 з 14 оцінюваних компаній, які задовольняють умови оцінки, можуть бути в перспективі включені до портфелю відповідальних інвестицій. Тим не менше, деякі потужності двох з них (ПрАТ «Сістем Кепітал Менеджмент» та ДТЕК) розташовані в регіоні України (Донецька обл.), який знаходиться у зоні бойових дій та наразі повноцінно не функціонують, тому отримані результати оцінки можуть бути враховані потенційними інвесторами, але за умови покращення ситуації.

Проте, нами встановлено, що навіть одні з найбільших за обсягом валового доходу компанії України демонструють значно нижчі показники відповідальності інвестицій, аніж міжнародні компанії

аналогічних секторів економіки. Саме тому необхідним є впровадження найкращого міжнародного досвіду у бізнес-стратегії українських компаній через послідовну та систематичну інтеграцію комплексу заходів з підвищення екологічної ефективності, удосконалення системи управління якістю продукції, покращення кадрової політики, впровадження принципів та стандартів етичної поведінки, підвищення рівня розкриття нефінансової інформації, покращення системи корпоративного управління, підвищення рівня обізнаності співробітників про відповідальне інвестування.

Література

1. CSA Guide – RobecoSAM's Corporate Sustainability Assessment Methodology. – RobecoSAM AG, 12 March 2014 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.sustainability-indices.com/images/corporate-sustainability-assessment-methodology-guidebook.pdf.
2. MSCI Global Socially Responsible Indexes Methodology. – MSCI Incorporation, March 2014 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.msci.com/eqb/methodology/meth_docs/MSCI_Global_SRI_Methodology_March2014.pdf.
3. Ground Rules for the Management of the FTSE4Good ESG Ratings. – FTSE Group, April 2011 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.ftse.com/Indices/FTSE4Good_ESG_Ratings/Downloads/FTSE4Good_ESG_Ratings_Ground_Rules.pdf.
4. Петрашко Л.П. Теоретико-методологічні аспекти відповідального інвестування / Л.П. Петрашко, Т.В. Романьок // Вісник Університету банківської справи Національного банку України: Збірник наукових праць. – К. : Видавництво ТОВ «НВП ПОЛІГРАФСЕРВІС», 2012. – №2 (14). – С. 159-163.
5. Петрашко Л.П. Ответственное инвестирование как инновационная стратегия транснационального бизнеса / Л.П. Петрашко, О.Д. Лукьяненко, Т.В. Романёк // Оралдынғылымжарсысы: научно-теоретический и практический журнал. Экономические науки. – Уральск, Издательство ТОО «Уралнаучкнига», 2013. – № 3 (51). – С. 64-76.
6. Романьок Т.В. Критерії відповідального інвестування / Т.В. Романьок // Развитие национальных экономических систем в условиях глобализации : актуальные проблемы теории и практики. Материалы V Всеукраинской конференции студентов, аспирантов и молодых ученых, 23 марта 2012 г. – Симферополь: ДИАЙПИ, 2012. – С. 249-250.
7. Зінченко А. Індекс прозорості компаній в Україні 2013 р. / А. Зінченко, М. Саприкіна // Центр «Розвиток КСВ», 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.csr-review.net/userfiles/file/index_2013_ukr_dtp_v3.pdf.
8. Рейтинг Forbes: 200 найбільших компаній України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://forbes.ua/ratings/2.
9. Рейтинг відкритості та системності українських компаній у сфері КСВ 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kontrakty.ua/doc/rating_CSR_2013.pdf

References

1. CSA Guide – RobecoSAM's Corporate Sustainability Assessment Methodology (2014), available at: http://sustainability-indices.com/images/corporate-sustainability-assessment-methodology-guidebook.pdf.
2. MSCI Global Socially Responsible Indexes Methodology (2014), available at: http://msci.com/eqb/methodology/meth_docs/MSCI_Global_SRI_Methodology_March2014.pdf.
3. Ground Rules for the Management of the FTSE4Good ESG Ratings (2011), available at: http://ftse.com/Indices/FTSE4Good_ESG_Ratings/Downloads/FTSE4Good_ESG_Ratings_Ground_Rules.pdf.
4. Petrashko, L.P. and Romanok, T.V. (2012), "Theoretical and methodological aspects of responsible investing", *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy National Bank of Ukraine*, no. 2(14), pp. 159-163.
5. Petrashko, L.P., Lukianenko, O.D. and Romanok, T.V. (2013), "Responsible investing as the innovative strategy of transnational business", *Оралдынғылымжарсысы,* no. 3(51), pp. 64-76.
6. Romanok, T.V. (2012), "Criteria of responsible investing", *Razvitiye natsionalnykh ekonomicheskikh sistem v usloviyakh globalizatsii : aktualnyye problemy teorii i praktiki.* [The development of national economic systems in the conditions of globalization: actual problems of theory and practiced], *Materialy V Vseukrainskoy konferentsii studentov, aspirantov i molodykh uchenykh* [Proceedings of the V All-Ukrainian conference of students, graduate students and young scientists], 23 March 2012 - Simferopol: DIAYPI, pp. 249-250.
7. Zinchenko, A. and Saprykina, M. (2013), "Index of transparency of companies in Ukraine 2013", Tsentr «Rozvytok KSV», available at: http://csr-review.net/userfiles/file/index_2013_ukr_dtp_v3.pdf.
8. Rating of Forbes: 200 biggest companies of Ukraine, available at: http://forbes.ua/ratings/2.
9. GVardiia: rating of Ukrainian companies' openness and consistency on the sphere of corporate social responsibility (2013), available at: http://kontrakty.ua/doc/rating_CSR_2013.pdf.

УДК 338.434:338.2(477)

Соловій С.Б.,
к.е.н., директор департаменту розвитку
та технічних питань ТзОВ ТВК «Львівхолод»

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

Solovii S.B.,
cand.sc.(econ.), director of the department of development
and technical issues LLC "Lvivkholod"

DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF MANAGEMENT OF FINANCIAL INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN UKRAINE

Постановка проблеми. Проблема формування й ефективного управління розвитком фінансової інфраструктури аграрного виробництва (ФІАВ) складна та багатоаспектна. Її вирішення необхідно поєднувати з цивілізованими механізмами організації національного аграрного ринку, ринку фінансових послуг. В сучасних умовах загострення суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації розв'язання цієї проблеми особливо актуалізувалося. Це, в свою чергу, актуалізує поглиблене вивчення цієї проблеми. Сказане вище підтверджує актуальність теми статті, важливість і своєчасність її публікації.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Для поліпшення удосконалення управління розвитком фінансової інфраструктури аграрного виробництва України важливими є дослідження ФІАВ у різних ракурсах багатьма вченими. Зокрема, важливими є загальні теоретичні питання кредитування, які відображено у світовій класичній економічній спадщині, представленій науковими працями Дж. Кейнса, Д. Рікардо, М. Фрідмана, І. Шумпетера та ін. У постсоціалістичних країнах відомі праці С. Вальтера, М. Лишанського, І. Маслової, М. Ельдиєва, в яких розглянуто теорію кредитування сільськогосподарських підприємств та проблеми, пов’язані з ним. В Україні теоретичні та практичні питання кредитування аграрного виробництва й особливості управління цим процесом розглянуто в працях В. Алексійчука, В. Андрійчука, С. Васильчак, А. Гальчинського, О. Гудзя, М. Дем’яненка, О. Євтуха, Ш. Ібатулліна, С. Кручка, Д. Полозенка, П. Саблука, М. Савлука, І. Чапка та ін. Досліджували політику кредитування комерційними банками аграрної сфери такі вчені, як Н. Внукова, І. Гуцал, В. Грушко, А. Головко, О. Дзюблюк, М. Денисенко, Г. Жуков, Б. Івасів, О. Лаврушин, В. Лагутін, А. Мороз, С. Мочерний, В. Сусіденко, М. Савлук, М. Ямпольский та ін. Інвестиційне забезпечення агропромислового виробництва та проблеми, пов’язані з ним, відображено у наукових працях Г. Александера, К. Берестова, Г. Бірмана, Л. Будяка, І. Бланка, Л. Гітмана, А. Гайдуцького [1], М. Герасимчука, В. Ковальова, І. Лукінова, Г. Лайка, Є. Ланченка, Л. Мармуль [2; 3], Г. Осовської [4], П. Саблука [5], П. Стецюка [6], В. Федоренка, А. Юзефовича, М. Янківа та ін. Разом з тим, з огляду на ускладнення формування та розвитку ФІАВ як фактора підвищення аграрного виробництва зокрема та покращення функціонування національної економіки загалом, необхідні нові дослідження, спрямовані на пошук стратегій та механізмів для удосконалення функціонування та зростання ефективності аграрного виробництва та поліпшення управління цими процесами.

Постановка завдання. Метою статті є окреслення напрямів удосконалення управління розвитком фінансової інфраструктури аграрного виробництва України для підвищення ефективності функціонування останнього.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування та розвиток фінансової інфраструктури аграрного виробництва представляють собою керовані, некеровані та частково керовані процеси. Тобто про управління розвитком ФІАВ слід говорити як про сукупність умов, що характеризують обмеження управління, обумовлених зовнішніми й внутрішніми умовами фінансових відносин в аграрному секторі економіки та специфіки функціонування агробізнесу. Причому ці умови суттєво варіюють в просторі та часі. Частина обмежень є базовими (глобальними) (до них відносимо природні та соціально-демографічні обмеження). Інші не є настільки жорсткими й у певному сенсі мають локальний характер (кадри, технології, фінанси та ін.).

Управлінський вплив на розвиток фінансової інфраструктури аграрного виробництва на рівні держави, регіону, муніципального утворення має, на наш погляд, три основних аспекти.

Суть першого полягає у фактороутворюючому впливі. Тобто мова йде про управління за допомогою формування відповідного зовнішнього та внутрішнього середовища фінансової

інфраструктури аграрного виробництва. Сюди відноситься політична, фінансова й екологічна ситуація в країні та ін.

Другий - власне ресурсоутворюючий. Тут варто ще раз наголосити, що не всі фактори розвитку фінансової інфраструктури аграрного виробництва є керованими, наприклад, природо-кліматичний фактор, дією якого не тільки визначається рівень прибутку агропідприємств та, як наслідок, їх платоспроможність по кредитних зобов'язаннях, а й можливість настання страхового випадку та інтенсифікація страхування природо-кліматичний ризиків. Частина з них є частково керованими, зокрема сюди можна віднести попит на послуги та продукти комерційних банків по агрокредитуванню, страхових та лізингових компаній, кредитних кооперативів, конкуренція між суб'єктами ФІАВ на національному та міжнародному рівнях.

Третім аспектом варто розглядати власне реалізацію потенціалу фінансової інфраструктури аграрного виробництва. Адже будь-які управлінські заходи по розвитку ФІАВ будуть марними без належного його використання. Тут спостерігається двосторонній процес - структура й масштаби фінансових потреб агровиробників задають параметри потенціалу фінансової інфраструктури аграрного виробництва, а потенціал ФІАВ, у свою чергу, визначає можливості для зростання агровиробництва в країні, забезпечуючи стабільне безперебійне функціонування господарських зв'язків в агропромисловому комплексі, становлення конкурентного середовища в аграрному секторі економіки. Тобто мають місце відносини типу «попит-пропозиція».

В сучасних умовах господарювання управління розвитком фінансової інфраструктури аграрного виробництва повинне бути цілеспрямованим і гнучким, здатним подолати безліч протиріч.

Від ефективності управління розвитком ФІАВ залежать перспективи зростання національного аграрного виробництва. А те, в свою чергу, обумовлюється її станом, дослідити який можна за алгоритмом, запропонованим на рис. 1. При цьому, критерії оцінки стану фінансової інфраструктури агарного виробництва повинні включати п'ять основних параметрів (кількісна забезпеченість об'єктами ФІАВ територіальних утворень різного ієрархічного рівня; наявність бар'єрів при організації фінансово-економічних зв'язків агровиробників з комерційними банками, страховими та лізинговими компаніями, кредитними спілками; рівень інформаційного забезпечення про наявність тих чи інших суб'єктів ФІАВ у регіоні, районному центрі; якість послуг, що надаються суб'єктами фінансової інфраструктури аграрного виробництва; рівень розвитку конкурентних відносин між суб'єктами фінансової інфраструктури аграрного виробництва).

Розвиток фінансової інфраструктури аграрного виробництва обумовлений об'єктивними факторами, пов'язаними з розвитком ринкових відносин в Україні, й, зокрема, в аграрному секторі економіки. У зв'язку із цим, стратегічний план управління формуванням та перспективним розвитком фінансової інфраструктури аграрного виробництва повинен складатися із наступних послідовних етапів: постановка цілей; формулювання завдань управління ФІАВ на різних ієрархічних рівнях територіальних утворень; аналіз і оцінка факторів зовнішнього та внутрішнього середовища у відповідності зі специфікою ведення аграрного виробництва у регіоні; аналіз та оцінка сильних і слабких сторін розвитку ФІАВ в Україні та її регіонах; розробка альтернативних планів формування та розвитку фінансової інфраструктури аграрного виробництва в Україні; оцінка та вибір стратегічного плану формування та розвитку ФІАВ; реалізація стратегічного плану формування та розвитку фінансової інфраструктури аграрного виробництва; управління, аналіз, оцінка та контроль в процесі виконання стратегічного плану формування та розвитку ФІАВ; узагальнення результатів аналізу й оцінки процесу реалізації стратегічного плану формування та розвитку фінансової інфраструктури аграрного виробництва.

Сучасна фінансова інфраструктура агарного виробництва на сьогодні, як і вся економіка України, перебуває на етапі динамічного становлення та розвитку, а тому механізм управління цим процесом повинен базуватися на системному підході з дотриманням низки загальних та специфічних принципів.

Загальними принципами управління фінансовою інфраструктурою аграрного виробництва є принцип системності; принцип цілеспрямованості; принцип узгодженості; принцип соціально-економічної узгодженості; принцип науковості; принцип раціональності; принцип сталого розвитку.

Специфічними принципами управління розвитком фінансової інфраструктури аграрного виробництва є принцип оптимального поєднання державного та регіонального управління з місцевим; принцип орієнтації структур регіонального управління на фінансово-кредитне обслуговування аграрної діяльності; принцип цілісності територіальних структур фінансової інфраструктури аграрного виробництва; принцип комплексності соціально-економічного розвитку; принцип адекватності; принцип зворотного зв'язку; принцип системності проведених змін у ФІАВ, міжфункціональної взаємодії та погодженості дій; принцип співпадіння управління фінансовою інфраструктурою аграрного виробництва з розвитком і стратегічними цілями сільського господарства; принцип пріоритетності загальносистемних довгострокових цілей програм розвитку фінансової інфраструктури аграрного виробництва перед короткостроковими; принцип цільової взаємодії із зовнішнім середовищем ФІАВ з

врахуванням глобальних довгострокових тенденцій у фінансовому та аграрному ринках; принцип відкритості інформації; принцип можливості моделювання.

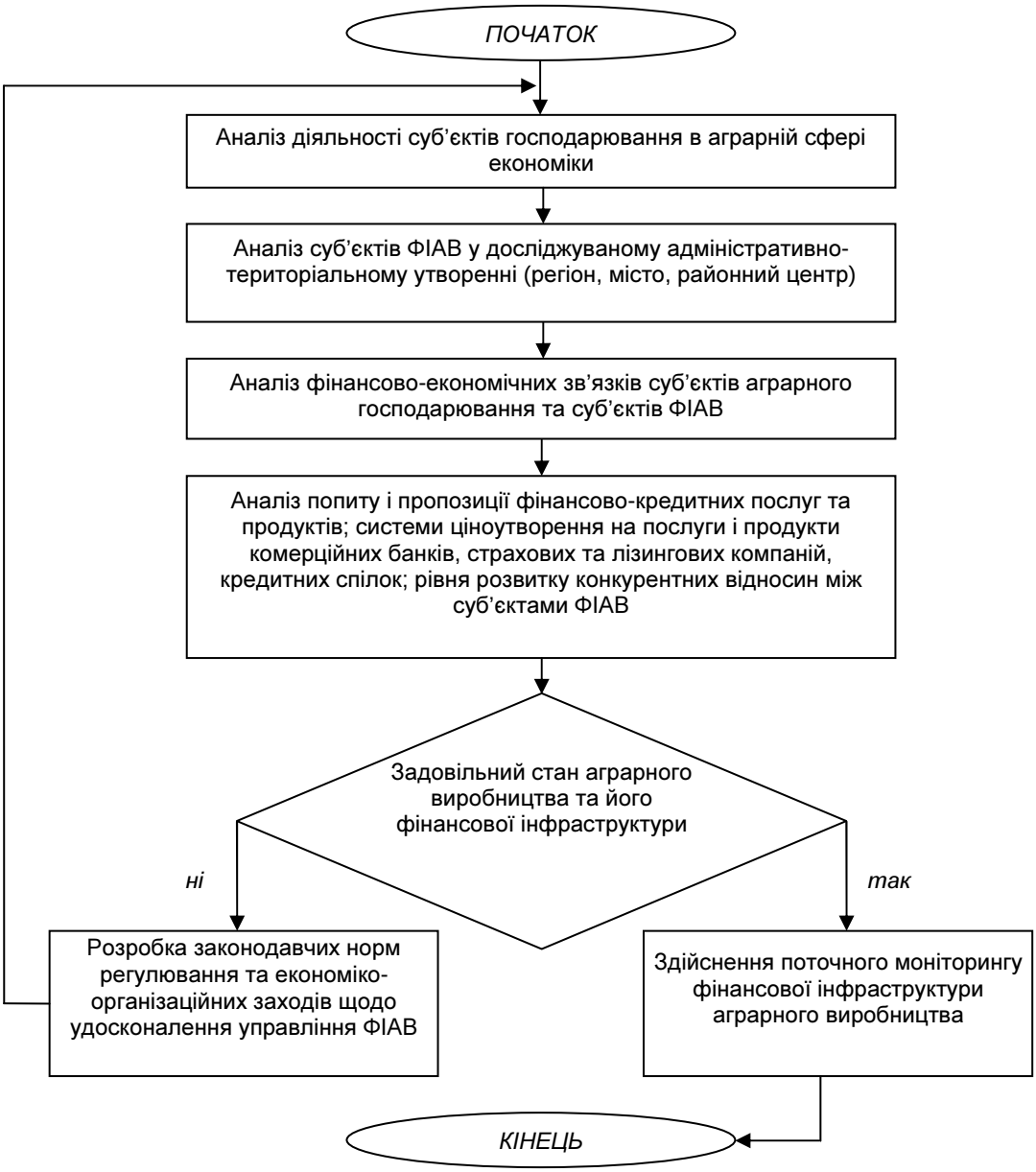

Рис. 1. Блок-схема оцінки стану фінансової інфраструктури аграрного виробництва як бази для удосконалення управління її розвитком

Джерело : розробка автора

Зазначимо, що перспективність розвитку фінансової інфраструктури аграрного виробництва має забезпечуватись досконалим організаційно-економічним механізмом управління цим процесом, який нами розглядається як система, що представляє собою взаємозалежну сукупність цілей, принципів, методів, інструментів, які дозволяють організовувати, регулювати й координувати процес розвитку ФІАВ.

Як організаційна частина механізму управління виступає сукупність функцій, організаційних методів, інструментів, технологій, важелів впливу на комплекс процесів акумулювання коштів фінансово-кредитними організаціями та їх використання для забезпечення фінансового підґрунтя ефективного функціонування підприємств аграрної сфери.

У ролі економічної складової механізму управління розвитком ФІАВ можна розглядати мотивацію фінансово-кредитних устав до фінансування агроформувань; економічні методи впливу; фінансово-кредитне регулювання; бюджетна підтримка; податкове регулювання; регулювання ціноутворення на банківські та страхові продукти й послуги для агровиробників; економічні критерії оцінки ефективності організації управління розвитком фінансової інфраструктури аграрного виробництва.

Оптимальне поєднання елементів організаційно-економічного механізму управління розвитком ФІАВ дозволяє реалізувати стратегію розвитку фінансової інфраструктури аграрного виробництва, сприяє збалансуванню поточної та перспективної фінансово-кредитної діяльності в аграрній сфері економіки, а також протидіє впливу негативних факторів та оптимізації ризиків у її фінансовому середовищі.

У структурі організаційно-економічного механізму управління розвитком фінансової інфраструктури аграрного виробництва можна виділити три таких системи, як: система забезпечення з підсистемами правового, ресурсного, нормативно-методичного, наукового, технічного, інформаційного забезпечення процесу управління розвитком фінансової інфраструктури аграрного виробництва; функціональна система з підсистемами планування, організація, мотивація, контроль, прогнозування, кадрове забезпечення та регулювання; цільова система, яку формують цілі та основні результати діяльності фінансово-кредитних установ в сфері обслуговування аграрного сектору економіки, а також критерії вибору й оцінювання досягнення певних цілей і результатів функціонування фінансової інфраструктури аграрного виробництва.

Організаційно-економічний механізм управління розвитком фінансової інфраструктури агарного виробництва припускає двосторонню спрямованість. По-перше, розвиток ФІАВ управляється взаємовідносинами між самими її суб'єктами (внутрішній вплив). По-друге, розвиток ФІАВ регулюється державою, в частині правового, податкового, тарифного, організаційного регламентування, та агровиробниками, через кількісну та якісну оцінку страхових, банківських продуктів та послуг (зовнішній вплив). Інститути та інструменти, що забезпечують реалізацію організаційно-економічного механізму управління розвитком фінансової інфраструктури аграрного виробництва зображено на рис. 2. Їх склад може змінюватись залежно від потреб розвитку аграрного сектора економіки та фінансової системи. На державному рівні управління розвитком ФІАВ здійснюється шляхом: удосконалення та приведення вітчизняного законодавства до світових стандартів; державного регулювання та нагляду; затвердження норм і нормативів організації фінансів агропідприємств, а також норм і нормативів, яких повинні дотримуватись страхові компанії, комерційні банки, кредитні спілки та лізингові компанії; запровадження державного субсидування страхування підприємств в аграрній сфері; оптимізація вартості послуг банків та страхових компаній для аграріїв; здешевлення кредитів комерційних банків; захист прав кредиторів і позичальників; створення механізму здешевлення кредитів для розвитку довгострокового кредитування аграрних підприємств (іпотека землі) тощо.

Через динамічність зовнішнього та внутрішнього середовища для розвитку фінансової інфраструктури аграрного виробництва виняткового значення набуває консалтингова діяльність, зокрема агроконсалтинг та фінансовий консалтинг.

Основними завданнями агроконсалтингу є [7]:

– надання практичної допомоги аграрним товаровиробникам і сільському населенню в освоєнні методів прибуткового господарювання;

– підвищення рівня знань і практичних навичок сільськогосподарських товаровиробників і сільського населення шляхом активного навчання;

– надання індивідуальних консультацій агровиробникам;

– орієнтація аграрної науки на проведення прикладних досліджень відповідно до запитів аграріїв;

– сприяння органам виконавчої влади й органам місцевого самоврядування в реалізації державної аграрної політики.

Керівники агропідприємств мають можливість отримати нові знання щодо виробничих, маркетингових та фінансових аспектів діяльності агропідприємств. Зокрема у плані реалізації фінансових відносин за такими напрямками, як [8]:

– визначення кредитоспроможності сільськогосподарських підприємств, оцінка умов кредитування, вибір кращої кредитної альтернативи;

– лізингові операції в сільському господарстві (види, переваги та недоліки, порядок укладання угод, алгоритм розрахунку вартості об'єкта лізингу та ін.);

– страхування в сільському господарстві (умови страхування врожаю сільськогосподарських культур, страхування тварин, майна агропідприємств, порядок розрахунку суми страхового відшкодування, використання можливостей ф'ючерсних контрактів та ін.).

Та чи не найголовніше для розвитку ФІАВ є те, що консалтингові компанії, крім консультування у сфері корпоративних правовідносин, податкового консультування тощо, надають ще аграріям комплекс юридичних послуг при здійсненні фінансових операцій в аграрному секторі, зокрема кредитування, страхування, лізинг.

Фінансовий консалтинг є доречним при плануванні діяльності аграрних підприємств, так як здійснює оцінку їх фінансово-економічного стану, забезпечує інформацією для прийняття важливих управлінських рішень. Крім того, розроблена консалтинговими компаніями система показників дає змогу спрогнозувати можливий фінансово-економічний стан агропідприємства у майбутньому. А це, в

свою чергу, дозволяє передбачити потребу агропідприємства у послугах та продуктах, що пропонують фінансово-кредитні установи.

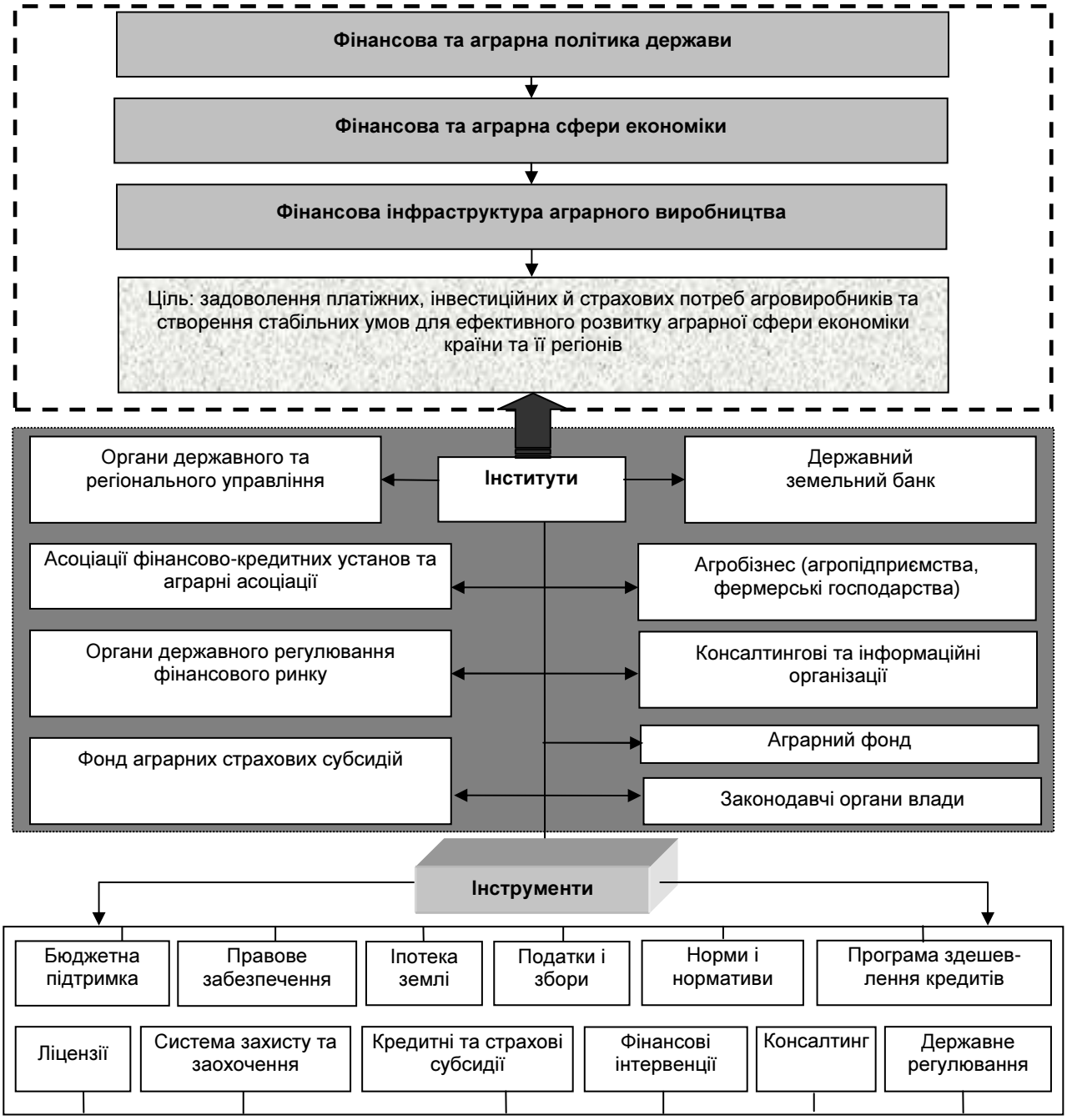

Рис. 2. Інструменти механізму управління розвитком фінансової інфраструктури аграрного виробництва

Джерело: авторська розробка

Все це у комплексі підсилить впевненість аграріїв у потребі та безпечності залучення для розвитку власної справи фінансових ресурсів, акумульованих суб'єктами фінансової інфраструктури аграрного виробництва.

Слід наголосити на тому, що реалізація організаційно-економічного механізму управління неможлива без визначення сукупності необхідних ресурсів управління, за допомогою яких організовується управлінський вплив на процес перспективного розвитку фінансової інфраструктури аграрного виробництва. Під ресурсами управління слід розуміти джерела впливу на чинники управління, які можуть носити фінансову, матеріально-технічну, інформаційну, соціальну, управлінську та іншу природу.

Нами неодноразово наголошувалось на взаємообумовленості розвитку ФІАВ з розвитком аграрної сфери економіки. Це неодмінно має бути враховано і при управлінні процесом розвитку

фінансової інфраструктури аграрного виробництва, зокрема при окресленні напрямків його удосконалення.

На нашу думку, найбільш ефективними напрямами удосконалення процесу управління розвитком фінансової інфраструктури агарного виробництва є:

1. Створення сприятливих організаційних, правових та економічних умов для розвитку ФІАВ.
2. Коректування нормативно-правової бази для розвитку ФІАВ.
3. Коригування асортименту страхових, банківських, лізингових пропозицій для агровиробників.
4. Розширення можливостей взаємодії між суб'єктами ФІАВ.
5. Проектно-орієнтоване управління розвитком фінансової інфраструктури аграрного виробництва.
6. Активізація інноваційної діяльності у кожному із секторів ФІАВ.
7. Мінімізація заборгованості агровиробників по зобов'язаннях перед суб'єктами ФІАВ.
8. Автоматизація та інформатизація процесів управління фінансовою інфраструктурою аграрного виробництва.
9. Оптимізація ФІАВ для створення єдиного фінансово-кредитного комплексу на території.

Відповідно до рівнів розвитку національного агарного виробництва та рівнів обсягу послуг, наданих аграріям суб'єктами фінансової інфраструктури агарного виробництва, на рис. 3. напрями удосконалення управління розвитком ФІАВ розподілено за доцільністю їх реалізації та досягнення максимально бажаного ефекту.

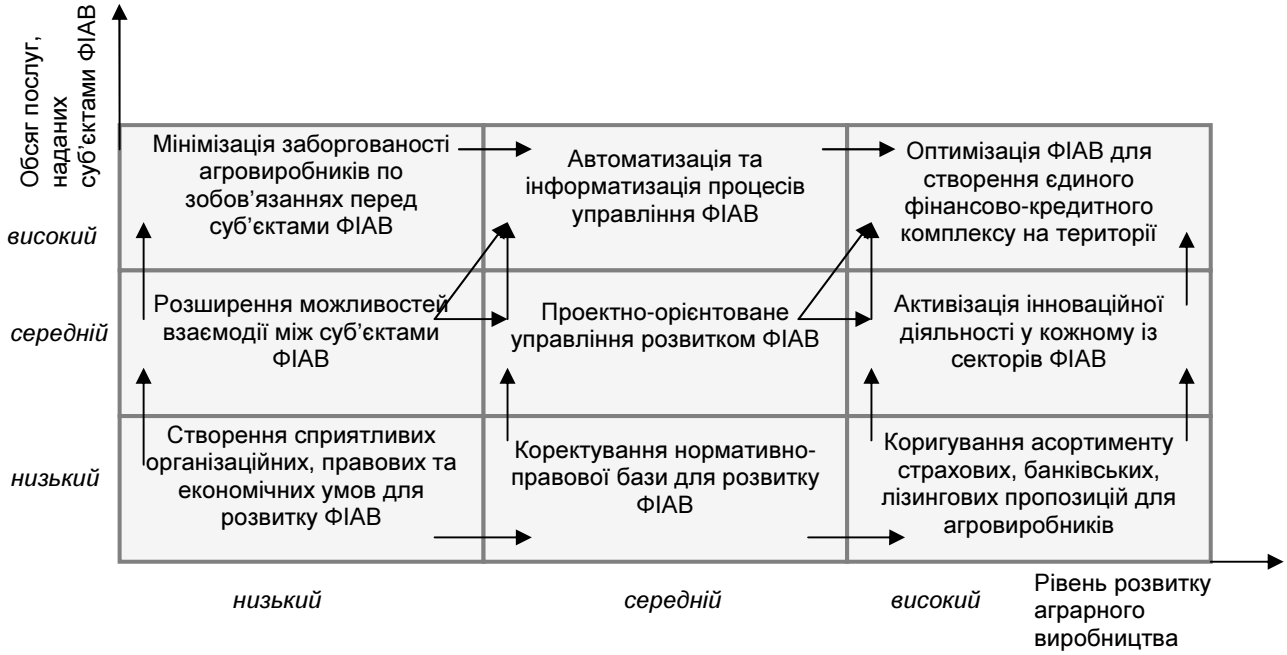

Рис. 3. Напрямки удосконалення управління розвитком фінансової інфраструктури аграрного виробництва

Джерело: авторська розробка

Зупинимось детальніше на проектно-орієнтованому управлінні розвитком фінансової інфраструктури агарного виробництва. Воно повинне реалізовуватись за наступною схемою:

1. Визначення обмеженого числа стратегічних пріоритетів, на реалізацію яких варто сконцентрувати ресурси.
2. Створення системи національних проектів, що реалізують дані пріоритети на основі з'єднання ресурсів держави й бізнесу.
3. Процедура узгодження зобов'язань і взаємної відповідальності держави й бізнесу в рамках проектів.
4. Система контролю за виконанням зобов'язань і ефективним використанням ресурсів держави й бізнесу.
5. Реалізація системи пріоритетних національних проектів.

Запропонований організаційно-економічний механізм управління розвитком фінансової інфраструктури аграрного виробництва є багаторівневим (містить національний та регіональний рівні). У зв'язку із цим, ефективність його застосування безпосередньо залежить від узгодженості дій усіх рівнів влади.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, оптимізація та удосконалення управління процесом розвитку фінансової інфраструктури аграрного виробництва передбачає цілий комплекс інструментів та заходів, цілеспрямованість дій та впливу (прямого чи опосередкованого) структур управління національного та регіонального рівнів на суб'єкти ФІАВ в інтересах досягнення намічених цілей розвитку аграрного виробництва в Україні. Адже, без цього й надалі залишатимуться невирішеними такі проблеми функціонування та розвитку ФІАВ, як комплексність розвитку; збалансованість всіх суб'єктів ФІАВ в межах конкретної території; необхідність впровадження нових технологій фінансово-кредитного обслуговування аграріїв, в тому числі за допомогою Інтернет-інфраструктури; доступність страхових, лізингових, банківських послуг для агровиробників тощо.

Література

1.Гайдуцький А.П. Інвестиційна привабливість аграрного сектора економіки України на міжнародному ринку капіталу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.05.01 / А.П. Гайдуцький ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. - К., 2005. - 20 с.

2.Мармуль Л.О. Роль прибутку в формуванні інвестиційного потенціалу аграрних підприємств / Л.О. Мармуль // Вісн. Полтав. держ. аграр. акад. – 2010. – № 1. – С. 125-129.

3.Мармуль Л.О. Управління інвестиційними ресурсами аграрних підприємств : навч. посіб. / Л.О. Мармуль, Л.М. Усаченко, К.С. Нікітенко ; КМ України, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. - Херсон : Грінь Д.С., 2014. - 182 с.

4.Осовська Г.В. Проблеми соціально-економічного розвитку регіону : монографія / Г.В. Осовська, С.М. Рижук, А.І. Величук ; Житомир. держ. технол. ун-т. - Житомир, 2005. - 339 с.

5.Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій : монографія / [Саблук П.Т., Кропивко М.Ф., Булавка О.Г. та ін. ; ред.: П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко] ; НААН України, Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки». - К., 2011. - 450 с.

6.Стецюк П.А. Теорія і практика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств : монографія / П.А. Стецюк. - К. : ННЦ «Ін-т аграр. економіки», 2008. - 386 с.

7.Донец О.В. Практика аграрного консалтинга [Електронний ресурс] / О.В. Донец. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/Npkau/econ/2012_141/Files_141/12dovkia.pdf

8.Перспективні напрямки розвитку аграрного консалтингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ekonom-buh.ru/ekonomicheskie-stati/249-perspektivni-napryamki-rozvitku-agrarnogo-konsaltingu.html

References

1. Haidutskyi, A.P. (2005), "Investment attractiveness of the agricultural sector in Ukraine international capital market", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.05.01, Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka., Kyiv, Ukraine, 20 p.

2. Marmul, L.O. (2010), "The role of profit in shaping the investment potential of agricultural enterprises", *Visnyk Poltavskoi derzh. ahrar. akad.*, no. 1, pp. 125-129.

3. Marmul, L.O., Usachenko, L.M. and Nikitenko, K.S. (2014), *Upravlinnia investytsiinymy resursamy ahrarnykh pidpryiemstv* [Management of investment resources farms], tutorial, Hrin D.S., Kherson, Ukraine, 182 p.

4. Osovska, H.V., Ryzhuk, S.M. and Velychuk, A.I. (2005), *Problemy sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehionu* [The problems of socio-economic development], monograph, Zhytomyr, Ukraine, 339 p.

5. Sabluk, P.T., Kropyvko, M.F., Bulavka, O.H. et al. (2011), *Upravlinnia kompleksnym rozvytkom ahropromyslovoho vyrobnytstva i silskykh terytorii* [Management of complex development of agricultural production and rural], monograph, NAAN Ukrainy, Nats. nauk. tsentr "In-t ahrar. ekonomiky", Kyiv, Ukraine, 450 p.

6. Stetsiuk, P.A. (2008), *Teoriia i praktyka upravlinnia finansovymy resursamy silskohospodarskykh pidpryiemstv* [Theory and practice of financial management of agricultural enterprises], monograph, Nats. nauk. tsentr "In-t ahrar. ekonomiky", Kyiv, Ukraine, 386 p.

7. Donets, O.V. "Agricultural consulting practice", available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/Npkau/econ/2012_141/Files_141/12dovkia.pdf (access date April 01, 2015)

8. *Perspektyvni napriamky rozvytku ahrarnoho konsaltynhu* [Perspective directions of development of agricultural consulting], available at: http://ekonom-buh.ru/ekonomicheskie-stati/249-perspektivni-napryamki-rozvitku-agrarnogo-konsaltingu.html (access date April 01, 2015)

УДК 658.114.3

Баглей Р.Р.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки, організації і планування в АПК
Тернопільський національний економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ І ФОРМУВАННЯ КОРПОРАЦІЙ

Bahlei R.R.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of the department of economics, organization and planning in the AIC
Ternopil National Economic University

FEATURES OF DEVELOPMENT AND FORMING OF CORPORATIONS

Постановка проблеми. У сучасній економіці еволюційним шляхом владу захопили корпорації. Вони є ядром економічної системи, від їхнього зростання залежать макроекономічні показники, рівень життя та добробут населення – виробляють основну частку валового національного продукту, надають робочі місця, виступають суб'єктами лобізму та лідерами громадської думки. Корпорація, з характерною для неї інституціоналізацією внутрішніх економічних відносин, контролем процедур прийняття та реалізації управлінських рішень, при одночасному механізмі обмеження свободи дій керуючих – є досить досконалою структурою. Саме ці аспекти обумовлюють можливість цілеспрямованої та ефективної діяльності корпорації для реалізації найбільш ефективних ринкових стратегій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у створення наукового підґрунтя для формування та функціонування корпорацій досліджувалися у працях зарубіжних і вітчизняних вчених: І. Ансоффа, Р. Брейлі [1], Ю. Брігхема [2], П. Друкера, П. Самуєльсона, М. Портера, М. Ерхардта.

Сьогодні не має сумнівів – корпорація як суперечливе, але важливе явище сучасної економіки вимагає уважного та всебічного вивчення. Однак існуючі наукові роботи вирішують далеко не всі проблеми, які стоять перед сучасною теорією корпорації. Частина з них носить макроекономічний або гранично загальний політекономічний характер. У таких роботах предметом вивчення стає «корпоративний сектор», або «капітал», уособленням якого виступають корпорації. Інші роботи пропонують дослідження поведінки корпорацій на ринку, у відносинах обміну та розподілу продукту. У цьому напрямку теж є багато невирішених проблем, таких як структура капіталу, корпоративне управління, формування маркетингової та фінансової політики. Однак, предмет вивчення таких теорій – корпорація-явище. При всьому різноманітті аналогічних робіт внутрішні механізми, рушійні сили та суперечності сучасних корпорацій доволі часто ігноруються. Третій напрям дослідження корпорації сучасними авторами, що виконується в течії неоінституціональної школи, розкриває внутрішній механізм корпорації, проте заснований на одній лише трансакційній теорії, що призводить до занадто високого ступеня абстракції та веде від рішення багатьох справді нагальних проблем, які в загальному можна позначити як дисфункції примусу та мотивації.

Отже, існуючі підходи потребують адаптації в напрямі вдосконалення управління економічним і структурним розвитком корпорацій, та посилення їх ролі у забезпеченні конкурентоспроможності економіки України.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в узагальнені сучасних теоретичних та прикладних аспектів формування механізму управління корпорацією та виявленні особливостей її функціонування в умовах глобалізаційних процесів у світі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перехід в 90-х роках XX століття від галузевого управління до корпоративного ознаменував якісно новий етап розвитку економіки України, що спричинило зміни в організації та управлінні підприємствами. Адаптація до постійних мінливих зовнішніх умов і посилення конкурентної боротьби зумовила створення корпорацій і холдингів.

Корпорація (від лат. Corporatio – об'єднання) – сукупність фізичних і юридичних осіб або капіталів, котрі об'єдналися для досягнення загальних цілей, здійснення спільної діяльності. Корпорація об'єднує в собі "головну" компанію та мережу дочірніх підприємств, філій та інших господарських утворень, що мають різний юридичний статус і різний ступінь оперативно-господарської самостійності, це єдина організація, що характеризується максимальною централізацією, авторитарністю керівництва, корпоративною культурою і традиціями [3, с. 577].

Становлення корпорацій в нашій країні відбувається з урахуванням досвіду країн Європи, США та Японії. Організації в цих країнах на практиці довели свої переваги перед традиційними

структурами, тому найбільш успішні міжнародні корпорації перебудували свій бізнес у відповідності з принципами їх високоефективних систем і стали транснаціональними.

Транснаціоналізація – головний механізм і одночасно найважливіша складова загальних процесів глобалізації. Через транснаціональні корпорації і пов'язані з ними транснаціональні банки проходять товарні та фінансові потоки, які й визначають розвиток світового господарства. Транснаціональні корпорації (ТНК) сьогодні є основними суб'єктами світової економіки та міжнародних економічних відносин. Ці компанії в країнах перебування і в закордонних філіях виробляють більше половини світового ВВП, на них припадає 4/5 міжнародного обміну технологіями, 2/3 міжнародного переміщення капіталу та міжнародної торгівлі. На сьогоднішній день ТНК є безпосередніми учасниками всіх світогосподарських зв'язків, постають перед нами, умовно кажучи, «локомотивами» світової економіки. У сферу їхньої діяльності входять всі галузі національного господарства. За своєю економічною потужністю більшість корпорацій можуть бути порівнянні з державами, які є традиційними учасниками міжнародних економічних відносин. З цієї причини в процесі своєї діяльності, яка спрямована на отримання максимального прибутку, корпорації здійснюють значний вплив на економічний розвиток як базових (материнських) країн, так і дочірніх країн, відіграючи важливу роль у формуванні міжнародної конкурентоспроможності країн.

ТНК як складна організаційна конструкція, що реалізує економічні інтереси та детермінується низкою факторів (глобалізації, інтернаціоналізації, диверсифікації діяльності), що склалася у відповідь на об'єктивні процеси, котрі протікають в національних соціально-економічних системах. За останні роки сформувалася тенденція перетворення міжнародних фірм в глобальні компанії, котрі активно розвивають глобальні виробничо-збутові мережі, формують глобальні ринки, зростає роль міжнародних інститутів.

Корпорація як форма організації бізнесу відіграє провідну роль в сучасних умовах. У список 2000 найбільших публічних компаній світу у 2013 р., за чотирма ключовими індикаторами: виручка, прибуток, активи та ринкова капіталізація увійшли компанії з 62 країн світу. США розширили представництво на 21 учасника – до 564. Японія зберігає за собою друге місце серед країн світу – 225 компаній, на 26 менше, ніж у попередньому списку. Китай (разом з Гонконгом) представлений 207 локомотивами національної економіки (+ 25 за рік). Компанії з Китаю зайняли верхівку рейтингу: банк ICBC вдруге поспіль опинився на вершині списку. Друге місце дісталося ще одній кредитній організації з Китаю - China Costruction Bank. Трійку лідерів замикає представник банківського сектора країни – Agricultural Bank of China. Американський JP Morgan Chase (один з найстаріших фінансових конгломератів на планеті) опустився на четверту сходинку. За ним слідують ще чотири «американця» – інвестиційна імперія Уоррена Баффета Berkshire Hathaway, нафтогазова корпорація ExxonMobil, концерн General Electric і банк Wells Fargo. Замикають десятку учасників ще два представники Китаю - Bank of China і нафтогазова компанія PetroChina. Найдорожча компанія світу Apple в списку залишилася на 15-й позиції. Найбільш вражаючий ривок у рейтингу зробила найбільша соціальна мережа світу Facebook, яка піднялася на 510-у сходинку, завдяки зростанню виручки на 55% і прибутку на 2711%, подолавши відразу 561 позицію [7].

Лідером по виручці є американська компанія-рітеймер Wal-Mart Stores (476,5 млрд. дол.), за прибутком – іпотечний гігант Fannie Mae – 84 млрд. дол., наступним є іпотечне агентство Freddie Mac – 48,7 млрд. дол., промисловий комерційний банк ICBC – 42,7 млрд. дол., по активах – також Fannie Mae – 3,270 трлн. дол., по капіталізації – компанія Apple – 483,1 млрд. дол. Щодо галузевої структури, то в Forbes Global 2000 домінують представники фінансового сектора – 467 учасників (23%). Їх наздоганяють нафтогазові – 125 учасників (6,25%), страхові – 114 і сервісні компанії – 110 [7].

ТНК активно впливають на міжнародні економічні відносини, формують нові та видозмінюють старі відносини і їх форми. Вони перетворили світову економіку в міжнародне виробництво, а також забезпечили розвиток НТП по всіх напрямах: технічний рівень і якість продукту; ефективність виробництва; поліпшення форм управління підприємствами.

Причини появи ТНК є дуже різноманітними, але в основному вони всі пов'язані з недосконалістю ринку, з сильною монопольною владою виробників, з існуванням бар'єрів і обмежень на шляху розвитку торгівлі між країнами, а також з відмінностями у податковому законодавстві. Загальною причиною виникнення транснаціональних корпорацій можна назвати інтернаціоналізацію капіталу та виробництва на основі розвитку продуктивних сил, які переростають межі однієї держави. Також, окрім створення нових закордонних філій, розвитку міжнародного виробництва ТНК притаманна тенденція підвищення ролі транскордонних злиттів і поглинань іноземних компаній, яка полягає в придбанні зарубіжних підприємств. До основних причин транскордонних злиттів і поглинань можна віднести: дерегулювання та зростання міжнародної конкуренції, глобалізацію ринків, потреба в підвищенні прибутку. До інших причин виникнення ТНК можна віднести їх економічну ефективність, яка обумовлена чималими масштабами виробництва в низці галузей.

Принципова відмінна риса сучасних корпорацій проявляється в головній функції – цілеспрямованому формуванні сучасних виробничо-господарських організацій з домінуванням соціального партнерства, що обумовлюють їх конкурентоспроможність і процвітання. Внаслідок цього формується загальне розуміння корпоративізму як цілеспрямованої колективної поведінки, в ході якої

організації вступають у взаємодію між собою та з органами державної влади з метою вироблення та прийняття управлінських рішень з наступною їх реалізацією.

Корпорація – це механізм координації господарської діяльності своїх суб'єктів, відмінний як від ринку, так і від ієрархічного адміністрування, і від мережевої взаємодії, і не зводиться ні до яких їх комбінацій. З'являється нова якість взаємодії, і для його опису потрібна нова когнітивна рамка. Ми пропонуємо розглядати корпорацію як інституційну систему, що володіє набором елементів інституційної природи, які взаємопов'язані та готові до взаємодії між собою. Ці елементи можуть бути особливим чином класифіковані та ідентифіковані в конкретних корпораціях.

В рамках сучасної економічної науки недостатньо дослідженими залишаються інституціональні фактори економічного зростання корпорацій, які при цьому мають величезний вплив на їх зростання. Це зумовлено такими інституціональними факторами економічного зростання, як ефективність контрактних відносин, рівень податкового навантаження, якість корпоративних інститутів. Інституціональні фактори є непрямими, так як впливають на рівень ефективності основних виробничих факторів, визначаючи напрям розвитку всієї економічної системи (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація факторів і показників економічного зростання корпорацій

Фактори економічного зростання	Вид факторів, їх параметри	Показники економічного зростання
внутрішні	прямі	Кількість зайнятих співробітників Рівень кваліфікації кадрів Продуктивність праці Кількість і склад основних фондів підприємства Вкладення в НДДКР
фактори пропозиції	Кількість і якість основних факторів виробництва	
	Обсяг продуктивного капіталу	Кількість і якість капіталу Закріплені права власності підприємства на певні види ресурсів обсяг інвестицій
фактори попиту	непрямі	Ціна на продукцію корпорації
	цінові	
	нецінові	Число споживачів продукції Очікування споживачів Якість продукції Стимулювання попиту
фактори розподілу	залучення ресурсів	Обсяг наявних запасів ресурсів Права на розвідку і розробку нових родовищ Рівень завантаження технологічного ланцюжка
	Раціональний розподіл ресурсів	Рівень використовуваних технологій Монополізація видобутку і переробки Удосконалення механізмів здійснення трансакцій на ринку
інституціональні фактори	Ефективність внутрішнього функціонування	Ефективність контрактних відносин Рівень і якість менеджменту мотивація персоналу Культура виробництва Рівень енергоефективності ресурсів Рівень енергозбереження ресурсів
зовнішні непрямі		Рівень податкового навантаження Законодавство і державна політика Рівень розвитку системи освіти і науки Система цінностей суспільства Рівень культури в суспільстві
інституційні	Ефективність інституційного розвитку	
фактори попиту	Нецінові фактори попиту	Ціна на зв'язані товари і технології Рівень податків і мит

Джерело: адаптовано автором на основі [7;8]

Сучасна корпорація – це продукт постіндустріального типу господарювання, в якому людські ресурси набувають стратегічного значення і статус, виступаючи вимірником її економічного успіху. Все це обумовлює необхідність об'єднання людей в єдине ціле – єдиний соціальний організм, який спирається на добровільну готовність її членів відповідати запропонованим статусам і ролям, що є властивим такому поняттю, як соціальний інститут.

Отже, основні мотиви створення корпорації є наступні: прагнення до вигідного вкладення капіталу, що досягається за рахунок виробництва товарів і послуг на місці; техніко-економічний мотив, тобто коли частина прямих інвестицій спрямована на створення власної інфраструктури

зовнішньоекономічних зв'язків (складів) за кордоном для забезпечення збуту (постачання); політична та економічна нестабільність, «відмивання» незаконних коштів, високі податки тощо.

Рушійними силами, які перетворюють велику компанію в корпорацію, є:

– ефект масштабу – зміна вартості одиниці продукції в залежності від масштабів її виробництва фірмою. Коли компанії виходять на глобальні ринки, вони нарощують виробництво, а відповідно стають ефективнішими. Особливу увагу варто приділити формі ефекту масштабу збуту. Тут головну роль відіграє збут, управління мережею незалежних фірм, які діють за ліцензією материнської компанії;

– вертикальна інтеграція – пов'язана з придбанням фірм-споживачів або фірм-постачальників. Тобто, забезпечуються гарантії стійкості для каналів збуту або джерел постачання. Якщо фірми, які поглинаються, перебувають за кордоном, то материнська компанія стає транснаціональною;

– конкуренція у світовому масштабі;

– при формуванні корпорації відбувається ланцюгова реакція: вони «витягують» на міжнародний рівень суміжні з ними виробництва, які їх обслуговують та постачають необхідні послуги і товари.

На сьогодні корпорації виконують у світовій економіці функції, які можна охарактеризувати, як «стимулюючі», а саме:

– стимулюють міжнародну конкуренцію;

– стимулюють науково-технічний прогрес. В корпораціях здійснюється науково-дослідна робота, з'являються нові технологічні розробки;

– стимулюють розвиток світового виробництва. Вони є найбільшими інвесторами, безперервно нарощують потужності виробництва, створюють робочі місця в приймаючих країнах, що стимулює розвиток виробництва в світі в цілому;

– стимулюють тенденцію глобалізації у світі, залучаючи країни в міжнародні економічні та політичні відносини.

У науці є різні підходи до відбиття сутності категорії «корпорація», одним з яких є виділення кількісного та якісного критеріїв. Так, використання кількісного критерію при позначенні корпорації передбачає виявлення таких параметрів, як існування певної частки іноземних активів корпорації, певна визначена кількість розташованих за кордоном, а також обсяги їх продажів. Однак, даний критерій не в змозі самостійно охарактеризувати сутність корпорації, оскільки досить часто має місце різкий дослідний суб'єктивізм, виражений в тому, що багато визначень даються без конкретних числових показників. Так, Дж. Макдональд вважає, що якщо 20% капіталу корпорації вкладені в закордонні підприємства, то вона вже є не міжнародною, а транснаціональною, оскільки при досягненні саме цього показника відбувається «глобальна переорієнтація» [6]. Виділений відсотковий рівень закордонного капіталу, що перетворює корпорацію в транснаціональну, є умовним, оскільки він не отримав широкого визнання серед економістів, і тим більше держав. Відповідно до іншої точки зору, корпорація переходить у категорію глобальної, коли від 35% від загального обсягу продажів і прибутку припадає на частку закордонних підрозділів. При всіх очевидних умовностях, доцільність даного підходу, продемонстрована визначенням ООН, яка наприкінці 60-х рр. XX ст. запропонувала вважати ТНК при річному доході понад 100 млн. дол. США і з філіями не менш ніж у 6 країнах. Так, зокрема, одним з авторів, котрий застосовує виключно якісний критерій, є Детльов Вагтс, який стверджує, що «ТНК складається з міжнародних об'єктів, що тягнуться поза національними юрисдикціями в плані економічних ресурсів і відповідальності» [4]. Також показовим є наступне визначення: «Компанія є багатонаціональною, коли вона більше не робить відмінностей між внутрішнім і міжнародним бізнесом. Внутрішній бізнес підпорядкований і повністю інтегрований з глобальним планом дій» [6]. Одностороннє застосування тих чи інших критеріїв не розкриває в повній мірі сутність корпорації. Але, існують приклади, коли використовується поєднання озвучених критеріїв. Так, на думку Вернона: «ТНК – це материнська компанія, яка контролює значну групу інших підприємств різної національності. Всі компанії цієї групи використовують єдине джерело фінансів і кадрів. Розмір групи також має значення: сума продажів повинна досягати не менше 100 млн. дол. щорічно. Крім того, має значення вид діяльності груп за кордоном: звичайні експортери, навіть мають філії за кордоном, а також підприємства, що продають ліцензії за кордон, не можуть входити до цієї категорії. І нарешті, ці групи повинні мати відому ступінь географічної поширеності, тобто мати більше ніж в одній-двох країнах свої філії» [9]. Малкольм Шоу вважає, що корпорація – це сукупність приватних економічних організацій, що складаються з декількох юридичних відділень, пов'язаних єдиною материнською корпорацією, і відрізняються розмірами та багатонаціональною поширеністю [8].

Організаційно-економічна форма корпорації – це виробниче об'єднання, що має єдину корпоративну політику з материнським управлінням і взаємозалежними підрозділами. Активи корпорації складають акції материнських компаній і частина акцій окремих фірм, що входять до її складу. Створення корпорації дає можливість істотно збільшити інвестиційні вкладення організаційних структур, полегшити та вдосконалити розрахунки між ними, мінімізувати проміжні витрати виробничих процесів, успішніше конкурувати на внутрішньому і зовнішньому ринках, розширити сфери виробництва, активніше розвиватися.

У сучасному трактуванні корпорація – це складне економічне об'єднання з великою різноманітністю цілей, котрі зумовлені ускладненням суб'єктів власності [5].

Існують різні форми організації корпорацій:

– мережева,
– унітарна,
– мультидивізіональна;
– холдингова.

Структура корпорації полягає в механізмі концентрації капіталу. Це відбувається шляхом злиття або поглинання компаній. Складні виробничі процеси можуть істотно вплинути на розвиток трансакційних витрат корпорацій. Таким чином, корпорації прагнуть скорочувати свої трансакційні витрати, замінюючи систему ринкових відносин механізмом централізованого адміністративного керівництва. Це можливо шляхом економії на трансакційних витратах, здійснюючи виробництво продуктів і надання послуг, а не придбаваючи їх на ринку. Така стратегія веде до скорочення витрат на пошук інформації про постачальників і споживачів, витрат на укладання контрактів та ведення переговорів, а також витрат опортуністичного поведінки контрагентів. При цьому існування у корпорації активів, що характеризуються високим ступенем специфічності, виправдовує створення вертикально-інтегрованих об'єднань з метою мінімізації трансакційних витрат. Корпорації так само можуть знизити трансакційні витрати на одиницю продукції в різних корпоративних структурах шляхом об'єднання та концентрації ресурсів і джерел. Збільшення трансакційних витрат є можливим лише через неефективний механізм управління.

Ефективність бізнесу в корпорації полягає в забезпеченні відповідальності ради директорів перед акціонерами, власників великих пакетів акцій – перед міноритаріями, менеджменту – перед радою директорів, корпорації – перед працівниками та покупцями. В умовах динамічного та висококонкурентного ринку фінансовим директорам необхідні потужні інструменти управління фінансово-економічною діяльністю компанії. Серед глобальних завдань компанії, які щодня вирішує фінансовий директор – зростання та максимізація прибутку, ефективне управління витратами, пошук альтернативних джерел фінансування, підвищення рейтингів кредитоспроможності, презентація результатів роботи компанії акціонерам і інвесторам. Сьогодні в результаті процесів злиття і поглинань, акціонування та виходу на міжнародні фондові біржі більшість великих підприємств прийшли до необхідності вдосконалення систем стратегічного управління фінансами. Для українських корпорацій дійсні ті ж правила, за якими працюють у всьому світі. З деяким відставанням ми повторюємо шлях зарубіжних компаній, які усвідомили, що для ефективної діяльності на світовому чи внутрішньому ринку нагальним є ефективне управління всіма аспектами діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, ТНК є вищою формою усуспільнення виробництва, яка є базовим елементом економічного прогресу в сучасній світовій економіці. Це відбувається за рахунок еволюційного розвитку процесів конкуренції, що проявляється в провідній ролі технологічної конкуренції, яка є рушійною силою економічного прогресу. Процеси модернізації, що є необхідними для економіки України, можливі лише через залучення нових технологій, котрими володіють провідні ТНК. Корпорації забезпечують планомірність економічного розвитку, яка веде до найвищої ефективності виробництва. Концентрація та централізація капіталу в корпораціях дозволяє вирішувати дорогі та соціально-значущі завдання науково-технічного розвитку незалежно від національних кордонів і функціонуючих економічних систем. Внутрішня сутність цих утворень налаштована на задоволення максимального обсягу потреб населення в планетарному масштабі, через пропозицію все більш високоякісної продукції. Крім того, корпорації відіграють провідну роль у створенні високого стабільного доходу і зайнятості.

Вітчизняні корпорації є відносно невеликими (по капіталізації, прибутку, обороту і чисельності робітників), що обумовлює актуальність проблеми розвитку вітчизняного корпоративного менеджменту. На перспективу доцільно враховувати особливості форми і структуру корпорацій, інтегровану систему управління ними та всебічні підходи до управління компанією з позицій сучасних систем менеджменту.

Література

1. Брейли Р. Принципы корпоративных финансов / Р. Брейли, С. Майерс ; пер. с англ. Н. Барышниковой – М.: Олимп-Бизнес, 2008. – 1008 с.

2. Бригхэм Ю. Финансовый менеджмент / Ю. Бригхэм, М. Эрхардт ; 10-е изд. пер. с англ. под ред. Е. А. Дорофеевам – СПб.: Питер, 2007. – 960 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь ; ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

4. Vagts D. The Multinational Enterprise: A New Challenge for Transnational Law / D. Vagts // Harvard Law Review. – 1990. – Vol. 83. – P. 739-740.

5. Litvak I. The Multinational Firm: Some Perspectives / I. Litvak, C. Maule. // The Multinational Firm and The Nation State / Ed. by G. Paquet– Toronto, 1992. – P. 22-25.

6. McDonald J. Creating a Strategy for International Growth / J. McDonald H. Parker // International Enterprise. –

N.Y., 1982. – P. 17-19.
7. Multinational Corporations [Electronic resource]. – Mode of access:: http://www2.econ.iastate.edu/classes/econ355/choi/mul.htm
8. Show, Malcolm N. International Law, Fifth edition / Malcolm N. Show. – UK, Cambridge University Press, 2003. – P. 224.
9. Vernon R. L`enterprisw international: La souverainete nationale en peril / R. Vernon. – P., 1973. – P. 20.

References

1. Breyli, R. and Mayers, S. (2008), *Printsipyi korporativnyih finansov* [Principles of corporate finance], Olimp-Biznes, Moscow, Russia, 1008 p.
2. Brighem, Yu.F. and Erhardt, M.S. (2007), *Finansovyiy menedzhment* [Financial management], Piter, St. Petersburg, Russia, 960 p.
3. Busel, V.T. (2005), *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukraiskoii movy* [Great Dictionary of the Ukrainian language], Irpin, Kyiv, Ukraine, 1728 p.
4. Vagts, D. (1990), "The Multinational Enterprise: A New Challenge for Transnational Law", Harvard Law Review, vol. 83, pp. 739-740.
5. Litvak, I. and Maule, C. (1992), "The Multinational Firm: Some Perspectives", *The Multinational Firm and The Nation State*, Toronto, pp. 22-25.
6. McDonald, J. and Parker, H. (1982), "Creating a Strategy for International Growth", *International Enterprise*, N.Y, pp. 17-19.
7. Multinational Corporations, available at: http://2.econ.iastate.edu/classes/econ355/choi/mul.htm
8. Show, Malcolm N. (2003), International Law, Cambridge University Press, UK, pp. 224.
9. Vernon, R. (1973), L`enterprisw international: La souverainete nationale en peril, Paris, pp. 20.

УДК 339.13

Селезньова О.О.,
к.е.н., доцент кафедри маркетингу
Одеська державна академія будівництва та архітектури

ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

Seleznova O.O.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of marketing
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture

FUNCTIONAL ASPECTS OF ENTERPRISES' MANAGEMENT MARKETING ACTIVITIES

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси у світовій та національній економіці торкаються господарської діяльності підприємств. Останні потребують формування такої системи управління маркетинговою діяльністю, що б мала ринкову орієнтацію й стратегічну націленість на результат, а також була спроможна вчасно та адекватно реагувати на зміни в оточуючому середовищі. Визначені питання та значна кількість інших завдань, що постають перед менеджментом підприємств, можливо вирішити тільки за наявності надійної, якісно функціонуючої системи управління маркетинговою діяльністю, яка сприятиме посиленню конкурентоспроможності суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі формування та розвитку маркетингу в Україні присвячені роботи наукових діячів: Балабанова Л. В. (2011) – з питань основ маркетингу [1], Власенко Я. О. (2011) – з питань сучасних особливостей у маркетинговій діяльності [2], Даценко І. М. (2014) – з формування маркетингової діяльності на підприємствах [3], Захарченко В. І. (2005) – зі стратегічного маркетингу [4], Карпенко Н. В. (2011) – з питань формування системи управління маркетингом в споживчій кооперації [5], Оснач О. Ф. (2011) – з питань промислового маркетингу [6], Сахацького М. П. (2012) – з питань організаційно-економічного механізму управління ринковою діяльністю підприємств [7], Скібіцький О. М. (2011) – з організації бізнесу [8] та інші.

Маркетингову діяльність підприємств у розвинутих країнах досліджували такі науковці, як Г. Армстронг (Armstrong, 2007) [9], Дж. Блайд (Blyde, 2004) [10], П. Дойль (Doyle, 2002) [11], Х. Картаджайя (Kartadzhayya, 2012) [12], Ф. Котлер (Kotler, 2007, 2012) [9, 12] та інші. Однак у більшості наукових розвідок мало уваги приділено функціональним аспектам маркетингової діяльності підприємств, що свідчить про актуальність теми та зумовило вибір напряму дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення функціональних аспектів управління маркетинговою діяльністю підприємств, використання яких сприятиме посиленню конкурентоспроможності суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під функціональними аспектами управління маркетинговою діяльністю суб'єктів господарювання автор розуміє теоретико-методологічні підходи до процесу формування функціональної структури управління маркетинговою діяльністю на підприємстві.

Під формуванням маркетингової діяльності Даценко І. М. розуміє процес її становлення та розвитку на підприємстві [3]. Скібіцький О. М. виділяє наступні етапи формування маркетингової діяльності на підприємстві [8, с. 324]: дослідження ринку підприємства; аналіз підприємства, з'ясування концепції організації маркетингу; визначення цілей та завдань діяльності маркетингової організаційної структури; формування маркетингової організаційної структури; розподіл функцій між виконавцями; підбір працівників; розроблення та запровадження системи стимулювання праці; контроль та коригувальні дії.

Н.В. Карпенко у процесі формування системи управління маркетингової діяльності на підприємстві акцентує увагу на побудову таких підсистем управління маркетингом, як: планування; організація та інформаційне забезпечення; реалізація маркетингових заходів; контроль та коригування маркетингових заходів [5]. Виділяється методична послідовність виконання плану маркетингу, управління та стимулювання виконавців, проведення контролю.

Ф. Котлер розуміє під процесом управління маркетингом на підприємстві аналіз, планування, реалізацію та контроль за проведенням заходів, що повинні встановити, укріпити та підтримати вигідні обміни з цільовими покупцями. Складовими частинами його формування виступають: аналіз ринкових можливостей; відбір цільових ринків; розробка комплексу маркетингу; реалізація маркетингових заходів [9, с.18, 45].

Балабанова Л. В. до управління маркетинговими зусиллями відносить організацію маркетингової діяльності, програмування маркетингової діяльності, контроль [1, с. 405–459].

Захарченко В. І. та Кузнєцов Е.А. до процесу управління маркетингом на основі постановки цілей відносять [4, с. 75]: постановку цілей маркетингу; розробку планів досягнення цілей маркетингу; контроль, вимірювання та оцінку результатів роботи; корегуючи дії по досягненню запланованих результатів маркетингу.

Таким чином методологія формування системи управління маркетинговою діяльністю підприємств продовжує свій розвиток у роботах науковців. Центральне місце у даному питанні посідають адміністративні функції управління: планування, організація та контроль маркетингової діяльності суб'єктів господарювання.

Виходячи з проведеного дослідження, автор пропонує алгоритм формування функціональної структури управління маркетинговою діяльністю підприємств – див. рис. 1.

З наведеного алгоритму видно, що формування функціональної структури управління маркетинговою діяльністю починається із визначення потреб споживачів та обрання відповідного напрямку ринкової діяльності підприємства. Для цього проводяться попередні дослідження макро- та мікроекономічного середовища, факторів, які впливають на поведінку споживача.

Визначається ринок, на якому планується подальше результативне функціонування суб'єкту господарювання. Процес попереднього дослідження ринку включає аналіз оточуючого середовища, а саме: аналіз стану та перспектив розвитку галузі; аналіз технологій та інновацій; аналіз конкурентного середовища у галузі та можливих дій конкурентів; аналіз споживчої поведінки та очікувань потенційних клієнтів; аналіз політико-економічної ситуації та прогнозів щодо фінансових коливань; аналіз міжнародних вимог та стандартів щодо продукції; аналіз демографічної ситуації, екологічного оточення та інших впливових факторів.

Визначальною характеристикою аналізу ринку виступає споживча поведінка, бо від неї залежатиме активність клієнтів у пошуку необхідної продукції, що виробляється на підприємстві. Досліджуються споживачі за ознаками демографії, географії, культури, психології, статусу, доходу, віку, сімейного стану. Виконується сегментація ринку, обирається цільова аудиторія та визначаються її потреби, очікування, настрої.

Місія віддзеркалює загальну мету підприємства, формулювання якої виступає досить відповідальним завданням. Місія – це частина корпоративної культури суб'єкту господарювання, носіями якої виступають працівники підприємства. Споживачі повинні повірити місії, для чого підприємство постійно узгоджує свої дії із нею [12, с. 67–85].

Обов'язковим завданням виступає перевірка відповідності обраної мети існування підприємства потребам споживачів, бо помилка на початку виробництва може зробити неконкурентоспроможною ринкову діяльність суб'єкту господарювання взагалі.

Таким чином, визначивши мету, місію, корпоративні цінності підприємства, відділ маркетингу повинен провести поточні маркетингові дослідження внутрішнього та зовнішнього середовища. Вагомим елементом на етапі маркетингових досліджень виступає складання системи маркетингової

інформації, тобто сукупності інформації необхідної для виконання маркетингових заходів [13]. Маркетингова інформація є основою для формування стратегії й тактики маркетингової діяльності підприємства. Потрібно визначити дані, які необхідно досліджувати й аналізувати, щоб вчасно реагувати на ринкові зміни та отримувати конкурентні переваги.

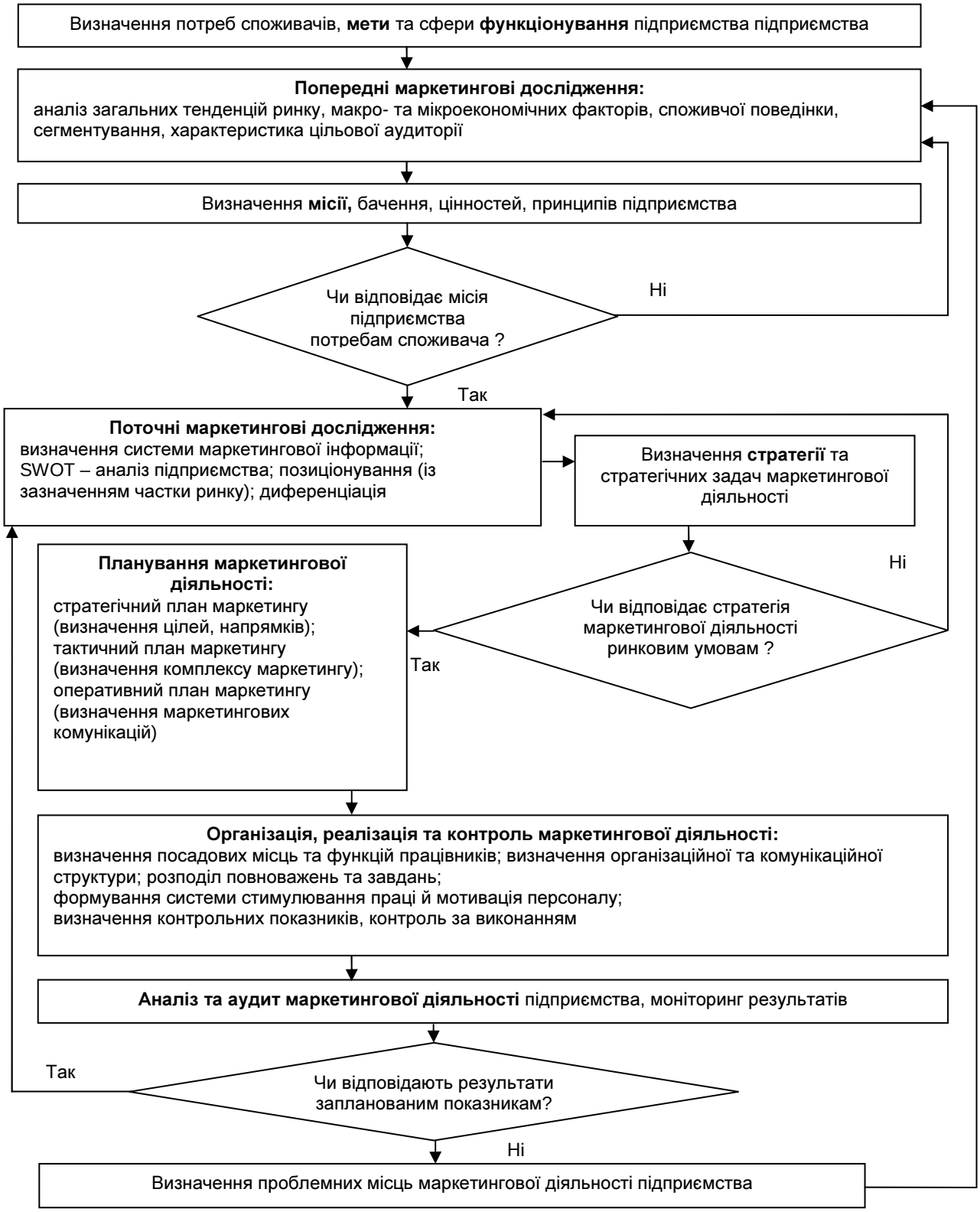

Рис. 1. Алгоритм формування функціональної структури управління маркетинговою діяльністю підприємства

Джерело: розроблено автором

Складові елементи маркетингової інформаційної системи підприємства такі – див. рис. 2.

Рис. 2. Маркетингова інформаційна система підприємства

Джерело: розроблено автором

На етапі поточних маркетингових досліджень проводиться SWOT–аналіз підприємства, оцінка існуючої стратегії на підприємстві, аналіз використання потенціалу підприємства, порівняльний аналіз конкурентних переваг, виявлення слабких та сильних сторін, рішення щодо стратегічних завдань.

Пропонується скласти ключові фактори успіху підприємства – виділити ті характеристики, що показують переваги підприємства серед інших суб'єктів господарювання обраного напрямку підприємництва. Також підприємству потрібно диференціюватись – створити стійкі у часі відмінні переваги від конкурентів. Це досягається, якщо відмінні характеристики підприємства унікальні, довготривалі, прибуткові та забезпечують споживчі вигоди (цінність) для клієнтів. Диференціація виступає основою для позиціонування на ринку [11, с. 111–115].

Визначивши фактори успіху та створивши відмінні ринкові переваги, відбувається позиціонування підприємства [6, с. 132; 2, с. 99]. Основою для позиціонування продукції можуть бути такі її характеристики, як: технологія виробництва, якість, екологічність, престижність, ціна, надійність. Далі розраховується реальна та потенційна ємність ринку й частка підприємства на ньому. Визначається конкурентна позиція суб'єкту господарювання, формуються стратегічні завдання маркетингової діяльності підприємства, на базі яких буде обрано бажану позицію та розроблено стратегію й план маркетингу для досягнення поставленої мети.

Вибір стратегії маркетингової діяльності залежить від тих стратегічних та обов'язкових завдань, що має підприємство. Фактори, які необхідно враховувати під час вибору стратегії: ризик, величина фінансових вкладень, відношення персоналу до можливих змін, очікувані результати після виконання стратегії, позиція, темп росту ринку, інші.

Перед плануванням маркетингової діяльності необхідно співставити стратегію із ринковими умовами, бо ринок є динамічною структурою, де постійно відбуваються зміни. Для того, щоб ефективно діяти в сучасних обставинах, постійно відбувається проведення поточних маркетингових досліджень.

Планування маркетингової діяльності підприємства за змістом поділяється на стратегічне, тактичне та оперативне. Основними завданнями маркетингового планування виступають визначення цілей та завдань, структуризація напрямків маркетингової діяльності, встановлення вхідних даних, визначення загальної організації процесу. Значну частку у маркетинговому плануванні займають маркетингові комунікації. Елементами комунікаційної системи підприємства є реклама, виставки та ярмарки, паблік рілейшнз, організація місць продажу, сервіс, ділове листування та пряма поштова розсилка [10; 7, с. 146–147].

Організація маркетингової діяльності на підприємстві здійснюється у відповідних підрозділах, формування яких вимагає дотримання певних принципів, таких як: відповідність цілям підприємства; чітка спеціалізація підрозділів; єдність управління; структурованість стратегічного, тактичного та

оперативного рівнів; гнучкість; мотивація працівників; координація та узгодженість із іншими підрозділами підприємства.

Мотивація – це сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, які змушують індивідуума поводитися доцільним або необхідним чином. До основного змісту мотивації належить три ключових поняття: зусилля, організаційні завдання й індивідуальна потреба. Підтримкою щодо налагодженої роботи співробітників виступає корпоративний дух, який є одним із самих дієвих інструментів мотивації.

Функції мотивації та контролю виступають вагомими двигунами якісної реалізації запланованих завдань. На підприємстві повинна здійснюватись постійна перевірка поточної роботи співробітників відділу маркетингу та стимулювання праці для підвищення ефективності процесу реалізації запланованих маркетингових заходів.

Контроль в управлінні маркетинговою діяльністю тісно пов'язаний з обліком та звітністю. Основними прийомами та методами контролю виступають: аналіз можливостей збуту, аналіз частки ринку, аналіз співвідношення між витратами на маркетинг і збутом, виявлення ставлення споживачів, оцінка рентабельності діяльності по продукції, територіях, сегментах, торговельних каналах та обсягах замовлень, ревізія маркетингу.

Аудит маркетингової діяльності – комплексне, системне та регулярне дослідження маркетингового середовища підприємства, завдань, стратегій та оперативної діяльності з метою виявлення проблем і можливостей щодо вдосконалення маркетингової діяльності. Основними об'єктами аудиту виступають обсяг продажів, розміри прибутків та збитків, реакція покупців на продукцію підприємства, відповідність запланованих і фактичних результатів виробничо-комерційної діяльності.

Аналіз результатів включає вивчення займаної підприємством частки ринку, використання можливостей реалізації продукції, співвідношення витрат на проведення маркетингових заходів із їх віддачею, встановлення рівня задоволеності споживачів, виконання планових показників маркетингової діяльності.

Відповідність результатів запланованим показникам показує ефективність функціонування управління маркетинговою діяльністю підприємства та виявляє наявність необхідності у корегуючих діях. Виниклі проблеми зазвичай поділяють на термінові (вимагають негайного втручання), важливі (можуть бути вирішені у наступному циклі управління), не термінові (не зрозумілі до кінця явища, що вимагають подальшого дослідження та аналізу), несуттєві (не заслуговують подальшої уваги).

Висновки з проведеного дослідження. З проведеного дослідження можна зробити такі висновки.

Функціональні аспекти управління маркетинговою діяльністю підприємств продовжують свій розвиток у роботах науковців, при чому центральне місце у даному питанні посідають адміністративні функції управління. Пропонується алгоритм формування функціональної структури управління маркетинговою діяльністю підприємств, що починається із визначення потреб споживачів та обрання відповідного напрямку функціонування на ринку.

Пропонується проведення попередніх досліджень макро- та мікроекономічного середовища, факторів, які впливають на поведінку споживача. Складовими елементами системи маркетингової інформації виступають: система управління маркетинговими дослідженнями; система збору внутрішньої інформації; система збору зовнішньої вторинної та первинної інформації; система аналізу, обробки та накопичення маркетингової інформації.

Визначивши фактори успіху та створивши відмінні ринкові переваги, відбувається позиціонування підприємства.

Співставлення стратегії маркетингу із ринковими умовами передує плануванню маркетингової діяльності, основними завданнями якого виступають визначення цілей та завдань, структуризація напрямків маркетингової діяльності, встановлення вхідних даних, визначення загальної організації процесу. Організація маркетингової діяльності на підприємстві здійснюється у відповідних підрозділах, формування яких вимагає дотримання певних принципів.

Двигунами якісної реалізації запланованих завдань виступають мотивація та контроль. Відповідність результатів запланованим показникам показує якість функціонування управління маркетинговою діяльністю підприємства.

Використання зазначених положень сприятиме ефективному управлінню маркетинговою діяльністю підприємств, що спроможне посилити конкурентоспроможність суб'єктів господарювання.

Література

1. Балабанова Л.В. Маркетинг : підручник / Л.В. Балабанова. – Вид. 3-тє, перероб. о доп. – К. : КНЕУ, 2011. – 543 с.

2. Власенко Я.О. Основи сучасного маркетингу / Я.О. Власенко, С.В. Карпенко. – К. : Видавництво «Фірма «ІНКОС», 2011. – 328 с.

3. Даценко І.М. Формування маркетингової діяльності підприємства [Електронний ресурс] / Даценко І.М. – Дніпропетровськ: Ефективна економіка. – 2014. – № 4. Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2971

4. Захарченко В.И. Стратегический маркетинг на предприятии / В.И. Захарченко, Э.А. Кузнецов ; М-во образования и науки Украины; Одес. нац. ун-т им. И.И. Мечникова. – Одесса : Наука и техника, 2005. – 236 с.

5. Карпенко Н.В. Особливості формування системи управління маркетингом в споживчій кооперації. [Електронний ресурс] / Н.В. Карпенко // Українська кооперація. – 2011. – № 4. – Режим доступу : http://www.ukrcoop-journal.com.ua/num/karpenko.htm

6. Оснач О.Ф. Промисловий маркетинг : навчальний посібник. / О.Ф. Оснач, В.П. Пилипчук, Л.П. Коваленко. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 364 с.

7. Селезньова О.О. Організаційно-економічний механізм управління ринковою діяльністю роздрібних торговельних підприємств : монографія / О.О. Селезньова, М.П. Сахацький, Г.М. Запша. – Одеса: КП ОМД, 2012. – 182 с.

8. Скібіцький О.М. Організація бізнесу : менеджмент підприємницької діяльності : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.М. Скібіцький, В.В. Матвєєв, Л.І. Скібіцька ; М-во освіти і науки України. – К. : Кондор, 2011. – 912 с.

9. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер, Г. Армстронг, Д. Сондерс ; пер. с англ. – 2-е европ. изд. – М.; СПб.; К. : Издательский дом «Вильямс», 2007. – 944 с.

10. Блайд Дж. Маркетинговые коммуникации: Что? Как? И почему? / Дж. Блайд; пер. с англ. – Днепропетровск : Баланс-Клуб, 2004. – 368 с.

11. Дойль П. Маркетинг-менеджмент и стратегии. 3-е издание / Дойль П. ; пер. с. англ. под ред. Ю.Н. Каптуревского. – СПб. : Питер, 2002. – 544 с.

12. Котлер Ф. Маркетинг 3.0. От продуктов к потребителям и далее – к человеческой душе / Ф. Котлер, Х. Картаджайя, А. Сетиван ; пер. с англ. А. Заякина. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2012. – 240 с.

13. Костров А.В. Основы информационного менеджмента. 2-е изд. / А.В. Костров. – М. : Финансы и статистика, 2009. – 510 с.

References

1. Balabanova, L.V. (2011), *Marketynh* "Marketing", textbook. Ed. 3rd. KNEU, Kyiv, Ukraine, 543 p.

2. Vlasenko, J.O. and Karpenko, S.V. (2011), *Osnovy suchasnoho marketynhu* [Fundamentals of Modern Marketing], Vydavnytstvo «Firma «INKOS», Kyiv, Ukraine, 328 p.

3. Datsenko, I. (2014), "Formation of the company's marketing", *Efektyvna Ekonomika*, № 4, available at: http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2971

4. Zakharchenko, V.I. and Kuznetsov, E.A. (2005), *Strategicheskiy marketing na predpriyatii* [Strategic marketing in the enterprise]. *Odessa: Nauka I tekhnika*. 236 p.

5. Karpenko, N.V. (2011), "Features forming a system of marketing management in consumer cooperatives", *Ukrainska kooperatsiya*, no. 4, Access mode: http://www.ukrcoop-journal.com.ua/num/karpenko.htm

6. Osnach O.F., Pylypchuk V.P. and Kovalenko L.P. (2011), *Promyslovyi marketynh* [Industrial Marketing], tutorial, Tsentr Uchbovoi Literatury, Kyiv, Ukraine, 364 p.

7. Seleznova, O.O., Sakhatskyi, M.P. and Zapsha, H.M. (2012), *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia rynkovoiu diialnistiu rozdribnykh torhovelnykh pidpryiemstv* [Organizational and economic mechanism of retail trade enterprises' market activity], monograph, KP OMD, Odessa, Ukraine, 182 p.

8. Skibitskyi, O.M., Matvieiev, V.V. and Skibitska, L.I. (2011), *Orhanizatsiia biznesu : menedzhment pidpryiemnytskoi diialnosti* [Organization of business. Management of entrepreneurship: teach. Guidances], textbook, Condor, Kyiv, Ukraine, 912 p.

9. Kotler, F., Armstrong, G. and Saunders, D., (2007), *Osnovy marketinga* [Principles of Marketing], 2-nd Europ. ed. Moskow; St. Petersburg; Kyiv: Izdatelskii dom "Wiliams", 944 p.

10. Blyde, J. (2004), *Marketingovyye kommunikatsii: Chto? Kak? I pochemu?* [Marketing Communications: What? How? And why?], Translated from english, Balans-Club, Dnepropetrovsk, Ukraine, 368 p.

11. Doyle, P. (2002), *Marketing-menedzhment i strategii* [Marketing management and strategy], 3rd. edition., trans. from eng, Piter, St. Petersburg, Russia, 544 p.

12. Kotler, F., Kartadzhayya, H. and Setivan, A. (2012), *Marketing 3.0. Ot produktov k potrebitelyam i daleye – k chelovecheskoy dushe* [Marketing 3.0. From products to consumers and then – to the human soul], Traslated from english., Alpina Biznes Buks, Moscow, Russia, 240 p.

13. Kostrov, A.V. (2009), *Osnovy informatsionnogo menedzhmenta* "Fundamentals of information management", 2nd ed. Finansi i Statistika, Moscow, Russia, 510 p.

УДК 338.65.014

Шевчук О.А.,
к.е.н, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки
Національний технічний університет України «КПІ»

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ СТАНОВЛЕННЯ ЛІДЕРСТВА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА РИНКУ

Shevchuk O.A.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department
of theoretical and applied economics
National technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR DEVELOPMENT OF LEADERSHIP AT DOMESTIC ENTERPRISES ON THE MARKET

Постановка проблеми. Посилення конкурентної боротьби на світовому ринку внаслідок розповсюдження процесів глобалізації та переходу до постіндустріального суспільства зумовлює потребу наукових засад формування організаційно-економічного механізму становлення лідерства вітчизняних підприємств на ринку. Логіка розробки наукових засад організаційно-економічного механізму полягає в тому, що однією з найбільш суттєвих відмінностей постіндустріального суспільства від індустріального є зміна цільової виробничої функції, що в сучасних умовах господарювання характеризується створенням нових видів товарів і послуг шляхом ефективного застосування унікальних внутрішніх ресурсів на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Безпосередня зацікавленість проблемами лідерства підприємств на ринку почала виникати тільки наприкінці XX-го століття. Дослідженню цих питань присвячені наукові праці таких вчених, як Г. Армстронг, Г. Бойєтт, С. Войтко, А. Войчак, Ф. Котлер, К. Келлер, М. Портер, Е. Райс, Дж. Траут, Г. Хамел, Г. Хулей тощо [1, 3, 6], де розглянуті методи отримання лідерства за рахунок використання стратегічних принципів корпоративного маркетингу, що спрямовані на максимізацію позитивних якостей у бізнес-середовищі.

Водночас, дотепер майже немає наукових праць, в яких би містилося комплексне дослідження економічної сутності позиціонування підприємств у економічній стратифікаційній системі з урахуванням специфіки ресурсного забезпечення потенціалу для формування відповідної методологічної бази дослідження практичних аспектів його функціонування, що і визначило актуальність статті, її мету та логіку викладу положень.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне дослідження економічної сутності позиціонування підприємств у економічній стратифікаційній системі з урахуванням специфіки ресурсного забезпечення потенціалу для формування відповідної методологічної бази дослідження практичних аспектів його функціонування

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою функціональної упорядкованості елементів і внутрішніх зв’язків економічного агента визначимо сукупність сутнісних параметрів кожної підсистеми підприємства, що забезпечують організаційно-економічний механізм формування імперативів розвитку підприємств в умовах глобалізації ринків і становлення економіки знань.

Ми поділяємо наукову точку зору тих економістів, які вважають, що сутність організаційно-економічного механізму може бути визначена як «система», і як «сукупність» [4, 5], оскільки відмінність у визначеннях пов'язана з тим, що автори досліджують об'єкти різного виду та різного рівня розвитку та складності. Так, у випадку дослідження економічних відносин на рівні підприємства, мова ведеться про систему. У випадку дослідження окремих функцій управління, зазвичай, застосовується визначення організаційно-економічного механізму як сукупності.

Водночас, варто підкреслити, що формування лідерства представляє собою складну структуру, елементи якої взаємопов’язані між собою двома контурами – замкненого контуру підсистем функціонування та його зовнішнього оточення. Отже, розглянемо мету системи, опис структури моделі та функціональне призначення структурних складових підсистем внутрішнього контуру та компонент його зовнішнього оточення у логічній послідовності їх взаємодії.

В основі формування концептуальної моделі імперативів розвитку лежить місія, яку ставить перед собою підприємство. Метою визначення місії стає забезпечення єдності цілей; забезпечення основи для ефективного використання інтенсивних факторів виробництва; створення організаційного клімату та корпоративної культури на підприємстві, які у сукупності визначають можливості для підвищення економічного статусу підприємства. З одного боку, визначення місії підприємства надає

можливість ефективного розподілу ресурсів для довгострокового забезпечення результативності виробництва. Визначення цінностей та принципів, що покладені в основу місії орієнтують підприємство на досягнення стратегічних переваг за рахунок вирішення основних проблем управління. Це, в свою чергу, є основою для розгляду промислового підприємства як відкритої соціально-економічної системи. А з іншого, місія представляє собою результати позиціонування підприємства на ринку.

Відтак, для опису лідерства, як складної системи необхідно знайти компроміс між описом та особливостями поведінки агентів цієї системи, що здійснюється на основі множини моделей поведінки з точки зору різних рівнів абстрагування. Водночас, сутність концептуальної моделі імперативів розвитку промислового підприємства можна прослідити на основі дослідження її результуючого компонента (виходу системи), який характеризує цільову орієнтацію системи, що має бути реалізованою як на вітчизняному, так і на світовому ринках. В ролі такої орієнтації виступає рівень позиціонування підприємства, що дозволяє збільшити вхідні грошові потоки; підвищити ефективність бізнес процесів, покращити інноваційну привабливість та підвищити бар'єри входження в галузь. Зазначимо, що необхідною умовою отримання означених результатів є комплексний потенціал промислового підприємства (вхід системи), який, з одного боку, є індикатором існуючого стану, тобто визначає можливості підприємства та межі його існування у певних зовнішніх умовах, а з іншого – є досить стійким у часовому просторі.

Матеріали наукових досліджень вітчизняних та закордонних авторів свідчать про неоднозначність та багатогранність визначення потенціалу підприємства [2, 7, 8]. Пропонуємо в ролі основних компонентів внутрішнього потенціалу підприємства, визначати: інституціональний потенціал; когнітивний потенціал; техніко-технологічний потенціал; організаційно-управлінський потенціал підприємства, що характеризують взаємовідносини та взаємозв'язки між елементами системи, якою виступає підприємство. Варто підкреслити, що елементи комплексного потенціалу підприємства завжди знаходяться між собою у просторових та ієрархічних зв'язках, що залишаються незмінними протягом довгого часу. Ці зв'язки представляють собою підсистеми внутрішньої структури підприємства.

Водночас, організаційно-економічний механізм поєднує у собі елементи (підсистеми) та інструменти (компетенції), що здійснюють вплив на імперативи розвитку підприємства. Тому, в рамках нашого дослідження, пропонуємо розглядати організаційно-економічний механізм імперативів розвитку підприємства як систему організаційних та економічних методів забезпечення взаємодії організаційних і виробничих процесів усіх підсистем підприємства, що сприяють збільшенню ефективності діяльності підприємства в цілому та підвищенню ступеню позиціонування підприємства в економічній стратифікаційній системі.

Виходячи з мети поставленої роботи, в основу розробленого інструментарію формування імперативів розвитку підприємства покладемо: теорію систем, теорію стратифікації, теорії лідерства, інституціональні теорії та теорії елітарності (табл. 1).

Таблиця 1

Інструментарій, що заснований на методології міждисциплінарного підходу

Теорія	Інструментарій вирішення проблеми
1	2
Системна парадигма Я.Корнаї	Визначення переваг окремих економічних агентів залежно від зміни переваги всієї системи
Теорії стратифікації	Обґрунтування позиції підприємства в економічній стратифікаційній системі
Теорії лідерства	Обґрунтування можливості отримання лідерства на ринку з точки зору позиційного та процесуального підходів
Теорія виробничого лідерства	Структурований підхід до визначення конкурентної поведінки підприємства (позиціонування підприємства в галузі та на ринку)
Ресурсні теорії лідерства:	Характеристика унікальних внутрішніх інтенсивних факторів підприємства
Теорія ключових компетенцій	Обґрунтування ключових компетенцій підприємства
Теорія динамічних здатностей	Визначення динамічних здатностей підприємства, лінії поведінки та процесів становлення лідерства
Теорія еволюційного лідерства	Визначення статусу підприємства в економічній стратифікаційній системі як сукупності взаємопов'язаних дій у часі, що призводять до послідовної зміни статусу підприємства
Інституціональні теорії	Розробка інструментарію забезпечення лідерських позицій підприємства на ринку, заснованого на методології інституціональної теорії, в основі якої лежить влада та престиж
Концепція розвитку економіки знань	Характеристика зовнішніх факторів впливу на процеси трансформації позицій підприємства у глобальному економічному просторі
Теорія людського капіталу	Розробка пропозицій щодо покращення станів розвитку людського капіталу підприємства та їх впливу на конкурентоспроможність та лідерство підприємства

продовження табл. 1

1	2
Теорія стратегічного управління	Обґрунтування довгострокових цілей, задач, програм дій і розподілу внутрішніх ресурсів підприємства задля досягнення лідерських позицій на ринку
Теорія управління знаннями	Розробка пропозицій щодо покращення організаційних знань підприємства
Права власності	Обґрунтування напрямів перерозподілу економічної ренти між ринковими агентами
Теорія елітарності	Розробка методик формування корпоративної еліти підприємства, обґрунтування перспектив розвитку елітарності на підприємств

Джерело: власна розробка

Так, системний підхід до лідерства надає можливість в ролі основних структурних компонентів комплексного потенціалу підприємства розглядати підсистеми, що знаходяться у просторових та ієрархічних зв'язках, а саме: організаційно-управлінську, техніко-технологічну, когнітивну та інституціонально-культурну. Теорія стратифікації передбачає обґрунтування позиції вітчизняних підприємств у зовнішньоекономічній стратифікаційній системі. В рамках інституціональних теорій доцільно розглядати основні екстернальні та інтернальні фактори впливу на формування імперативів розвитку підприємства. Теорія елітарності, відкриває перспективи розгляду основних складових корпоративної еліти та розробки методики формування корпоративної еліти на підприємстві. Ресурсна теорії дозволяє в ролі інструментарію (сутнісних параметрів системи) визначати ключові (функціональні) компетенції, що формуються у результаті наявних ресурсів і технологій. У ролі основних функціональних компетенцій доцільно виділити три основних рівня дослідження:

– базовий рівень – ***базові (загальні) ключові компетенції***, що притаманні всім співробітникам підприємства. До складу таких компетенцій належать: базові знання, освіта та професійні навички; орієнтованість на співробітника, на ефективну взаємодію та співпрацю; орієнтованість на особистий розвиток, на освоєння і використання нових знань і навичок; орієнтованість на зміни та інновації; орієнтованість на клієнта; продуктивність (орієнтованість на результат);

– ***управлінські ключові компетенції***, що притаманні для корпоративної еліти, а саме: уміння формулювати цілі та завдання, а також розподіляти їх між підлеглими; досвід контролю та оцінки результатів роботи; навички надання зворотного зв'язку; майстерність розставляти пріоритети;

– ***професійні ключові компетенції***, що є специфічними для кожної підсистеми. Так, інституціонально-культурна підсистема характеризується наступними професійними компетенціями: розвиток персональної комунікабельності, вміння переконувати та впливати на співрозмовника, дискутувати та відстоювати власну точку зору; мистецтво працювати з цінностями підприємства, а саме: командна робота, увага до клієнта, справедливість відносно персоналу, ініціативність та інноваційність; тайм-менеджмент, в основі якого лежить ефективна організація використання робочого часу на підприємстві; формування корпоративної соціальної відповідальності, як нової філософії бізнесу, згідно з якою підприємство у своїй діяльності має орієнтуватися не лише на отримання прибутків, а й на задоволення суспільних благ та підтримку екологічної стабільності. Когнітивна підсистема передбачає наявність наступних професійних компетенцій: унікальність; можливість удосконалення професійних знань; здатність знаходити та формувати когнітивне середовище; здатність до аналізу і синтезу; здатність знаходити та аналізувати інформацію з різних джерел; готовність до постійного підвищення освітнього рівня. Для техніко-технологічної підсистеми професійні компетенції проявляються у наступному: креативне та гнучке мислення; самостійність; творчий підхід до рішення проблем; сприйнятливість інноваційних відкриттів; наявність інноваційного мислення; здатність до передбачення елементів нового у відносно сталому. Для організаційно-управлінської підсистеми основними професійними компетенціями виступають: ефективне цілевизначення, що характеризує здатність до організації виконання тактичних завдань підрозділів таким чином, щоб виконувалися стратегічні цілі; комунікативна компетентність, що визначається збільшенням ефективності управління комунікаціями, як бізнес-процесом взаємодії підприємства з зацікавленими сторонами ринку; уміння підбирати кваліфікованих працівників і використовувати їх сильні сторони; маркетингові навички, що характеризують знання потреб ринку та можливість отримання таких знань; делегування повноважень з метою підвищення дієздатності ієрархічно підпорядкованих груп та активізації діяльності людського капіталу підприємства.

Водночас, сутнісні параметри кожної функціональної підсистеми надають можливість визначити очікуваний результат, що характеризує фактори стійких переваг кожної підсистеми та показники її діяльності. Так, інституціонально-культурна підсистема характеризується наступними факторами переваг: специфіка організаційної культури, що характеризує внутрішню атмосферу, узгоджені оцінки важливості та цінності явищ, особливості взаємодії та координації діяльності окремих індивідів; наявність формальних і неформальних норм, правил, традицій, що сприяють створенню колективів і модифікованих внутрішніх інститутів; ефективна система мотивації; орієнтація на креативність; умови для професійного розвитку; особистий розвиток.

Когнітивна підсистема характеризується наступними факторами стійких переваг: наявністю бази знань, що зосереджена на підприємстві та розподілена між окремими індивідами, групами та колективами всередині підприємства; забезпеченням патентами, ліцензіями, авторськими правами; високим рівнем кваліфікації та ключових компетенцій людського капіталу підприємства; майновими та немайновими правами; знанням виробничих секретів.

Для техніко-технологічної підсистеми притаманні наступні переваги: інноваційні та наукоємні виробничі технології; ноу-хау; розвиток НДДКР; розробка ресурсозберігаючих технологій; мобільність виробничих технологій.

В ролі стійких переваг організаційно-управлінської підсистеми варто виділити наступні: стратегічне випередження конкурентів, що передбачає домінуючий стан підприємства на ринку за рахунок максимізації доданої вартості. Таке випередження досягається різноманітними методами, а саме: шляхом встановлення ситуаційної монополії на окремих ринках; випередження суперників щодо окремих елементів ділової активності; створення сприятливого іміджу тощо; швидка адаптації до змін у ринковому середовищі; передбачення нових ринків; логістика, як основа управління збутовими процесами на підприємстві.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, система організаційних та економічних методів забезпечення взаємодії організаційних і виробничих процесів усіх підсистем підприємства, а також запропонований інструментарій визначення функціональних компетенцій, що виникають у кожній підсистемі підприємства, надали можливість визначення організаційно-економічного механізму становлення лідерства вітчизняних підприємств на ринку.

Водночас, процеси становлення лідерства на ринку вимагають часу і значних зусиль у процесі створення дієвого механізму, що забезпечує перехід підприємства від однієї страти економічної стратифікаційної системи до іншої з мінімальною кількістю негативних наслідків. Тому, для досягнення означеної мети у подальшому варто розробити модель розвитку, яка враховує існуючу позицію підприємства на ринку, а також внутрішні інтенсивні фактори, за рахунок яких здійснюється перехід від однієї страти до іншої.

Література

1. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами :. 10–е изд. / М. Армстронг; Пер. с англ. С. К. Мордовина. – С-Пб. : Питер, 2010. – 825 с.
2. Герасимчук В.Г. Розвиток підприємства: діагностика, стратегія, ефективність : монографія / В. Г. Герасимчук. – К. : Вища школа, 1995. – 265 с.
3. Келлер К.Л. Стратегический бренд–менеджмент: создание, оценка и управление марочным капиталом, 2–е издание / К. Л. Келлер ; [Пер. с англ.]. – М. : Издательский дом „Вильямс". – 2005. – 704 с.
4. Новиков А.В. Современный взгляд на организационно-экономический механизм управления российским предприятием [Электронный ресурс] / А.В. Новиков // Научный журнал НИУ ИТМО. Серия «Экономика и экологический менеджмент». – Режим доступа: http://economics.open-mechanics.com/articles/397.pdf
5. Полозова Т.В. Сутність організаційно-економічного механізму функціонування підприємств промисловості / Т.В. Полозова, Ю.В. Овсюченко // Вісник МСУ / Vesntnik VSU /, економічні науки. – Том VIII. – 2005. – №1-2. – С. 63-65.
6. Райс Э. Позиционирование: битва за узнаваемость / Э. Райс, Дж. Траут; [Пер. а англ. под. ред. Ю.Н. Капшуревского]. – СПб. : Питер. – 2001. – 256 с.
7. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / О.С. Федонін, І.М. Рєпіна, О.І. Олексюк. – К. : КНЕУ, 2005. – 261 с.
8. Формирование стратегии реализации потенциала предприятия : монография / В.Н. Гончаров, Н.В. Касьянова, Д.В. Солоха и др. – Донецк: СПД Куприянов В.С., 2008. – 304 с.

References

1. Armstrong, M. (2010), *Praktyka upravleniya chelovecheskimi resursami* [Handbook of Human Resource Management Practice], Translated by S. K. Mordovyna, 10–e izd., Pyter, St.-Peterburg, Russia, 825 p.
2. Herasymchuk, V.H. (1995), *Rozvytok pidpryiemstva: diahnostyka, stratehiia, efektyvnist* [Enterprise development: diagnosis, strategy, efficiency], textbook, Vyshcha shkola, Kyiv, Ukraine, 265 p.
3. Keller, K.L. (2005), *Stratehycheskyi brend–menedzhment: sozdaniye, otsenka i upravleniye marochnym kapitalom* [Strategic Brand Management], Translated from English, Yzdatelskyi dom „Vyliams", Moscow, Russia, 704 p.
4. Novykov, A.V. "The modern view of organizational-economic mechanism of management of the Russian company", available at: http://economics.open-mechanics.com/articles/397.pdf (access date March 10, 2015)
5. Polozova, T.V. and Ovsiuchenko, Yu.V. (2005), "The essence of the organizational-economic mechanism of functioning of industrial enterprises", *Vesntnik VSU*, no. 1-2, pp. 63- 65.
6. Rice, E. and Trout, D. (2001), *Pozitsionirovanie: bitva za uznavaiemost* [The battle for recognition], Translated by N. Kapshurevskiy, Pyter, St.-Peterburg, Russia, 256 p.
7. Fedonin, O.S., Riepina, I.M. and Oleksiuk, O.I. (2005), *Potentsial pidpryiemstva: formuvannia ta otsinka* [The potential of the enterprise: developing and evaluating], KNEU, Kyiv, Ukraine, 261 p.
8. Honcharov, V.N., Kasianova, N.V., Solokha, D.V. etc. (2008), *Formirovaniye strategii realizatsii potentsiala predpriyatiya* [Formation of strategy of realization of potential of the enterprise]: textbook, SPD Kupriyanov V. S. Donetsk, Ukraine, 304 p.

УДК 911.3

Івашків І.М.,
к.е.н., провідний науковий співробітник,
Прикарпатська державна сільськогосподарська
дослідна станція НААН (м. Івано-Франківськ)

ЕКСПОРТ ВІТЧИЗНЯНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ Й ДИЛЕМА ВИБОРУ: ІНТЕГРАЦІЯ У ЄС ЧИ В МИТНИЙ СОЮЗ

Ivashkiv I.M.,
cand.sc.(econ.), leading researcher,
Precarpathian State Agricultural Experiment
Station NAAS (Ivano-Frankivsk)

EXPORT OF DOMESTIC AGRICULTURAL PRODUCTION AND DILEMMA OF CHOICE FOR UKRAINE: EU INTEGRATION OR IN CUSTOMS UNION

Постановка проблеми. Проблемою експорту сільськогосподарської продукції в Україні є пошук вигідних і ефективних ринків збуту. Разом з тим є проблемою експорт тваринницької продукції, яка полягає в невідповідній якості відносно вимог світових стандартів.

Динамічний розвиток сільськогосподарського виробництва в Україні передбачає виробництво і налагодження експорту аграрної продукції за межі держави. Експортна політика аграрного сектору України має будуватися на стратегії налагодження й відкритті нових ринків збуту для реалізації аграрної продукції, що має на меті сприяти поступовому збільшенню експортного потенціалу держави в сучасних умовах.

АПК України спроможний виконувати надзвичайно важливу функцію в час фінансової нестабільності та гібридної війни з Російською Федерацією в державі, де він здатен реалізувати стратегічно-важливе завдання, а саме на достатньо-необхідному рівні забезпечувати продовольчими ресурсами внутрішній ринок держави і з високим рівнем ефективності реалізовувати продовольчу продукцію на зовнішньому ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження щодо експортного потенціалу аграрного сектору України, а також щодо питань формування торгових відносин України з ЄС після вступу до СОТ є об'єктом наукових досліджень багатьох вітчизняних науковців: А. Баяра, І. Кобута та Є. Шкарбан [1], Ю. Березюка [2], В. Галушко та Ю. Марцишевської [3], С. Кваші [4], В. Клименка, М. Бугрій, І. Ус. [5], І. Кобути [6], М. Латинін [7], Т. Лозинської [8], Ю. Лузана [9], О. Луки [10], С. Майстро. [11], Г. Мостового, І. Савченко[12], Т. Осташко [13], О. Радчук [14], А. Фесина, В. Власова [15], П. Саблука, Д. Карич та Ю. Коваленко [16], Б. Супіханова [17], О. Шубравської [18], які внесли вагомий вклад в розвиток даної проблеми.

В даних наукових розробках вітчизняні науковці досліджували теоретико-методичні та економіко-математичні моделі, здійснювали ряд розрахунків щодо вигод від реалізації сільськогосподарської продукції в країни ЄС у порівнянні з вигодами від експорту до інших країн - партнерів України, зокрема країн Митного Союзу.

Невирішеною залишається проблема аналізу експорту сільськогосподарської продукції по основних каналах її реалізації та науково-економічного обґрунтування доцільності її збуту в країни Митного Союзу та ЄС.

Постановка проблеми. Метою статті є проведення аналізу дослідження щодо експорту сільськогосподарської продукції в країни ЄС і в країни Митного Союзу та науково-економічне обґрунтування отриманих вигод від реалізації сільськогосподарської продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Провідне місце в експорті продукції АПК України займають зернові культури (табл. 1).

За три досліджуваних роки найефективнішим роком по експорту зернових був 2012 рік. Розглядаючи канали експорту зернових культур, нами встановлено, що в 2012 році найбільший обсяг зернових експортовано в інші країни, країни ЄС і найменший обсяг в Митний Союз.

Наступний 2012 рік має найвищі показники загального експорту зернових, що пов'язано з високим рівнем обсягу виробництва, і це дало змогу повною мірою забезпечити продовольчим зерном не тільки населення України, але й надлишок вирощеного зерна реалізовувати за межі держави.

Разом з тим, найменші обсяги експорту зернових в даному періоді були в країни Митного Союзу, найвищі - в інші країни, і друге місце займають країни ЄС.

Таблиця 1

Динаміка експорту зернових культур у 2011-2013 роках, млн. дол. США

Рік	Канали експорту				
	Митний Союз	ЄС	Експортовано в Митний Союз та ЄС	Інші	Всього
2011	60,9	1031,0	1091,9	1432,7	2524,6
2012	39,7	1981,0	2020,7	2958,5	4979,2
2013	51,6	1722,0	1773,6	2823,5	4597,1
2013 р. в % до 2011 р.	84,7	166,8	162,4	197,1	182,1

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України

В 2013 році спостерігається майже ідентичне співвідношення експорту зернових як і в 2012 році. Проте загальний підсумок експорту зернових культур в Україні свідчить про ріст його в країни ЄС, хоч інші країни є на даний час ще переважаючими. Таким чином, ріст експорту зерна в країни ЄС є позитивним і надійним чинником даного процесу в перспективі, що полегшить Україні у встановленні вигідних ринків збуту.

Виробництво продукції сільського господарства в Україні є невід'ємною потребою забезпечення продовольством населення, а також продажу її на зовнішньому ринку (табл. 2).

Таблиця 2

Відсотковий розподіл експорту усієї сільськогосподарської продукції у 2013 році, %

Канали експорту сільськогосподарської продукцуії			
Митний Союз	ЄС	Інші	Всього
Відсотковий розподіл ринків збуту сільськогосподарської продукції			
15,9	26,3	57,8	100
Відсотковий розподіл ринків збуту рослинницької продукції			
3,0	35,4	61,6	100

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України

Останнє є важливим фактором співпраці України з іншими державами, наповнення державного бюджету для розвитку інших галузей України, а також обмін досвідом виробництва продукції необхідної якості та відповідності світовим стандартам.

Таблиця 2. показує як кількісну, так і якісну картину експорту сільськогосподарської продукції за аналізуючий рік. Так, значний відсотковий обсяг сільськогосподарської продукції експортується в інші країни, що не входять ні в Митний Союз, ні в ЄС. Проте в ЄС експортується більше чверті сільськогосподарської продукції і це радує, так як Україна робить перші кроки, щоб стати в майбутньому членом ЄС.

Дещо інша картина відслідковується в експорті рослинницької продукції. Експорт продукції рослинництва більше половини здійснюється в інші країни, але й зростає він в країни ЄС, проте в країни Митного Союзу він скоротився до 3%, а це більше п'ятої частини всієї сільськогосподарської продукції разом взятої. Дані показники свідчать про поступовий перехід експорту сільськогосподарської продукції, зокрема рослинницької, до країн ЄС, що в свою чергу усуне різноманітні труднощі в пошуку ринків збуту та інші експортні складнощі взаємовідносин на зовнішньому ринку.

Обумовлений обсяг застосування квот для України по експорту сільськогосподарської продукції в країни ЄС розглядається нами в таблиці 3 та в таблиці 4.

Таблиця 3

Рівень використання тарифних квот у 2013 році

Назва сільськогосподарської продукції	Обсяг використаних квот
Овес	4 тис. тонн
Висівки, відходи та залишки	16 тис. тон
Солод та пшенична клейковина	7 тис. тонн
Ячмінна крупа та борошно	6,3 тис. тонн
Ячмінь	250 тис. тонн
Кукурудза	400 тис. тонн
Пшениця	950 тис. тонн

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України

Таблиця 4

Обсяг застосування квот для України до вступу в дію Угоди про ЗВТ та обумовлені збільшення протягом 2015-2020 років

Назва сільськогосподарської продукції	Обсяг, тонн	
	Вступ в дію	Протягом п'яти років
Яловичина	12000	-
Свинина	40000	-
М'ясо баранини	1500	До 2250
М'ясо птиці та напівфабрикати	36000	До 40000
Молоко, вершки та йогурти	8000	До 10000
Сухе молоко	1500	До 5000
Вершкове масло та молочні пасти	1500	До 3000
Яйця та альбумін	1500	До 3000
Часник	500	
Цукор	20070	
Пшениця м'яка	950000	До 100000
Ячмінь	250000	До 35000
Овес	4000	
Кукурудза	400000	До 650000
Цукрова кукурудза	1500	
Крохмаль	10000	
Оброблений крохмаль	1000	До 2000
Гриби	1000	
Оброблені томати	10000	
Виноградний та яблучний сік	10000	20000

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України

Як видно з даних таблиці 3. і таблиці 4., по багатьох видах сільськогосподарської продукції Україна мала змогу і використала свої квоти щодо експорту її в країни ЄС. Це стосується основних семи видів продукції рослинного походження: вівса, висівок, відходів та залишків солоду та пшеничної клейковини, ячмінної крупи та борошна, ячменю, кукурудзи та пшениці. Використання нашою державою цих квот на експорт згаданих вище видів продукції свідчить про те, що дані товари є конкурентоспроможними в країнах ЄС.

Разом з тим, невирішеною залишається ще проблема якісного наближення наших продовольчих продуктів до вимог ЄС, що спонукає Україну реалізовувати свою продукцію в країнах Митного Союзу.

Реалізація агропродовольчої продукції, яка є неконкурентоспроможною на ринках ЄС змушують Україну експортувати її по значно нижчій ціні в країни Митного Союзу, і це для нашої держави є єдиноможливою альтернативою для експорту виробленої сільськогосподарської продукції.

Тому вважаємо, що має місце на існування дещо песимістичний прогноз щодо швидкого налагодження експорту української продукції в країни ЄЄ, і даний прогноз, на нашу думку, очевидно, є частково оправданий, оскільки наша вітчизняна продукція, по суті, не є пристосована до вимог і світових стандартів щодо якісних параметрів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, вважаємо, що в сучасних умовах здебільшого тільки вітчизняна продукція рослинного походження витримує конкуренцію і експортується в країни ЄС. Це стосується продукції, яка є сировинного і напівсировинного походження, і яка проходить додатковий рівень обробки чи переробки у країнах ЄС.

Що ж до інших видів агропродовольчої продукції, яка є невідповідної якості для експорту в ЄС, то постає дилема вибору перед виробниками та переробними підприємствами АПК: чи пристосовуватися до міжнародних стандартів і вимог та виробляти конкурентоспроможну продукцію чи стійко утримувати зайняту нішу в країнах Митного Союзу і очікувати чергового ембарго від Російської Федерації?

Сприяти усуненню цих суперечностей та уникненню економічних конфліктів з Російською Федерацією, а також та перехід на європейські ринки для України, мають бути чіткі заходи на муніципальному та державному рівні в даному напрямку. Вони повинні сприяти поетапному вирішенню даної проблеми, а саме:

1. Освоєння та імплементація досвіду формування техніко-технологічної бази зарубіжних країн щодо виробництва сировини тваринного походження на базі крупних агроформувань з новітніми системами утримання сільськогосподарських тварин на промисловій основі;

2. Оновлення на інноваційній основі техніко-технологічної бази переробних підприємств АПК тваринницької продукції

3. Пристосування на законодавчому рівні експортоорієнтованої продукції АПК до вимог європейських стандартів якості

4. Створення служби контролю та аудиту за чітким дотриманням якості виробництва в переробних підприємствах АПК на етапі виробництва експортоорієнтованої готової продукції, яка відповідатиме світовим і європейським зразкам якості.

Дотримання вищеперерахованих нами в пунктах вимог сприятиме конкурентоспроможності експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому ринку і забезпечить високу ціну її реалізації.

Література

1. Наслідки вступу до СОТ для української економіки: оцінка цінової конкурентоспроможності / [А. Баяр, І. Кобута, Є. Шкарбан та ін.]. – К. : 2007. – 39 с.

2. Березюк Ю.Б. Формування експортного агропродовольчого потенціалу регіону / Ю.Б. Березюк // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 123–126.

3. Галушко В.П. Методологічні підходи до визначення пріоритетності вирощування конкуруючих культур / В.П. Галушко, Ю.Л Марцишевська // Економіка АПК. – 2010. – № 2. – С. 21–25.

4. Кваша С.М. Заходи єдиної аграрної політики на сільськогосподарських ринках країн ЄС / С.М. Кваша // Економіка АПК. – 2008. – №11. – С. 144–147.

5. Клименко І.В. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України / І.В. Клименко, М.Г. Бугрій, І.В. Ус. – К. : НІСД, 2011. – 19 с.

6. Кобута І.В. Аграрні аспекти створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС / І.В. Кобута // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 4. – С. 31-38.

7. Латинін М.А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання : монографія / М.А. Латинін. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2006. – 320 с.

8. Лозинська Т.М. Національний продовольчий ринок в умовах глобалізації : монографія / Т.М. Лозинська. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2007. – 272 с.

9. Лузан Ю. Україна на шляху до СОТ: сільськогосподарський аспект / Ю. Лузан // Вступ України до СОТ: новий виклик економічній реформі. – К. : Альфа-принт, 2003. – С. 221–226.

10. Лука О.Ф. Україна на світовому ринку агропродовольчої продукції / О.Ф. Лука // Економіка АПК. – 2003. – № 11. – С. 116–121.

11. Майстро С.В. Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання : монографія / С.В. Майстро. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2009. – 240 с.

12. Мостовий Г.І. Концепція вільної торгівлі між Україною та ЄС / Г.І. Мостовий, І.Г. Савченко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2011. – № 1. – С. 27-31.

13. Осташко Т.О. Ризики для сільського господарства від встановлення Зони вільної торгівлі з ЄС / Т.О. Осташко // Економіка України. – 2011. – № 3. – С. 57-69.

14. Радчук О.В. Дослідження можливих наслідків входження України до ЗВТ / О.В. Радчук // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 8. – С. 5-8.

15. Саблук П.Т. Агропромисловий комплекс у системі зовнішньоекономічної діяльності України / [П.Т. Саблук, А.А. Фесина, В.І. Власов та ін.]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 242 с.

16. Саблук П.Т. Основи організації сільськогосподарського ринку / П.Т. Саблук, Д.Я. Карич, Ю.С. Коваленко. – К., 1997. – 188 с.

17. Супіханов Б.К. Перспективи розвитку агропромислового комплексу в умовах членства України в СОТ та формування зони вільної торгівлі з ЄС / Б.К. Супіханов // Економіка АПК. – 2008. – №11. – С. 138-144.

18. Шубравська О.В. Перспективи реалізації експортного агропродовольчого потенціалу України / О.В. Шубравська // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 4. – С. 27–32.

References

1. Baiar, A., Kobuta, I., Shkarban, Ye. etc. (2007), *Naslidky vstupu do SOT dlia ukrainskoi ekonomiky: otsinka tsinovoi konkurentospromozhnosti* [Implications of WTO Accession Ukrainian: assessment of price competitiveness], Kyiv, Ukraine, 39 p.

2. Bereziuk, Yu.B. (2009), "Formation of agri-food export potential of the region", *Ekonomika APK,* no. 10, pp. 123–126.

3. Halushko, V.P., Martsyshevska, Yu.L. (2010), "Methodological approaches to prioritize competing crops cultivation", *Ekonomika APK,* no. 2, pp. 21–25.

4. Kvasha, S.M. (2008), "Measures common agricultural policy on agricultural markets of the EU", *Ekonomika APK*, no. 11, pp. 144-147

5. Klymenko, I.V., Buhrii, M.H. and Us, I.V. (2011), *Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України* [Common agricultural policy of the European Union: opportunities and challenges for Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine, 19 p.

6. Kobuta, I.V. (2010), "Measures common agricultural policy on agricultural markets of the EU", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 4, pp. 31-38.

7. Latynin, M.A. (2006), *Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy: mekhanizm derzhavnoho rehuliuvannia* [Agricultural sector of Ukraine: state regulation mechanism], Vydavnytstvo Kharkivskoho rehionalnoho instytutu Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia "Mahistr", Kharkiv Ukraine, 320 p.

8. Lozynska, T.M. (2007), *Natsionalnyi prodovolchyi rynok v umovakh hlobalizatsii* [National food market in the context of globalization], Vydavnytstvo Kharkivskoho rehionalnoho instytutu Natsionalnoyi akademiyi derzhavnoho upravlinnya "Mahistr", Kharkiv, Ukraine, 272 p.

9. Luzan, Yu. (2003), *Ukraina na shliakhu do SOT: silskohospodarskyi aspekt* [Ukraine towards WTO agricultural aspect], *Vstup Ukrainy do SOT: novyi vyklyk ekonomichnii reformi,* Alfa-prynt, Kyiv, Ukraine, pp. 221–226.

10. Luka, O.F. (2003), "Ukraine in the world market agri-food products", *Ekonomika APK*, no. 11, pp. 116–121.

11. Maistro, S.V. (2009), *Natsionalnyi ahrarnyi rynok v umovakh hlobalizatsii: mekhanizm derzhavnoho rehuliuvannia* [National agricultural market in the context of globalization: the mechanism of state regulation] Vydavnytstvo Kharkivskoho rehionalnoho instytutu Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia "Mahistr", Kharkiv, Ukraine, 240 p.

12. Mostovyi, H.I., Savchenko, I.H. (2011), "Concept of free trade between Ukraine and the EU", *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 1, pp. 27-31.

13. Ostashko, T.O. (2011), "Risks for agriculture of establishing free trade area with the EU", *Ekonomika Ukrainy,* no. 3, pp. 57-69.

14. Radchuk, O.V. (2009), "Investigation of possible consequences of Ukraine's joining the FTA", *Ekonomika. Finansy. Pravo,* no. 8, pp. 5-8.

15. Sabluk, P.T., Fesyna, A.A., Vlasov, V.I. etc. (2005), *Ahropromyslovyi kompleks u systemi zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy* [Agro-industrial complex system of foreign economic activity Ukraine], *Instytut ahranoi ekonomiky,* Kyiv, Ukraine, 242 p.

16. Sabluk, P.T., Karych, D.Ya., Kovalenko, Yu.S. (1997), *Osnovy orhanizatsii silskohospodarskoho rynku* [Fundamentals of Agricultural Market], *Instytut ahranoi ekonomiky,* Kyiv, Ukraine, 188 p.

17. Supikhanov, B.K. (2008), "Prospects for the development of agriculture in terms of Ukraine's membership in the WTO and the formation of a free trade area with the EU", *Ekonomika APK,* no. 11, pp. 138-144.

18. Shubravska, O.V. (2007), "Prospects implementation of agri-food export potential of Ukraine", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 4, pp. 27–32.

УДК 336.1

Задворних С.С.,
викладач кафедри фінансів
Черкаський державний технологічний університет

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ПО БОРОТЬБІ З ТІНІЗАЦІЄЮ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ

Zadvornykh S.S.,
lecture of the department of finance
Cherkasy State Technological University

RECOMMENDATIONS FOR IMPLEMENTATION OF THE FOREIGN EXPERIENCE AGAINST THE SHADOW OF FINANCIAL FLOWS

Постановка проблеми. З огляду на стрімкий розвиток економіко-політичних подій, питання імплементації рекомендацій міжнародних організацій та досвіду зарубіжних країн Україною в фінансовій сфері в контексті євроінтеграційних процесів не знайшло ґрунтовного відображення в працях науковців, тому потребує особливої уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти, пов’язані з імплементацією зарубіжного досвіду в фінансовій сфері з’ясовано у працях А. Малярчука – у сфері бюджетних відносин [1], О. Тулай – стосовно формування фінансових та бюджетних відносин на місцевому рівні [2]. Проте ці рекомендації не враховують останніх соціально-економічних змін та аналізу пропозицій міжнародних організацій та експертів.

Постановка завдання. Метою статті є з’ясування можливості та шляхів імплементації зарубіжного досвіду боротьби з тіньовою економікою в українські реалії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того, щоб ефективно вдосконалити вітчизняну економіку та підняти її до рівня розвинених європейських країн, потрібно вивчати досвід зарубіжних держав і імплементувати те позитивне, що є в цих країнах, адаптуючи його з врахуванням особливостей вітчизняної економіки.

Дослідимо особливості зарубіжного досвіду боротьби з тінізацією фінансових потоків. Актуальним для України є також досвід боротьби з корупцією зарубіжних країн.

Австрія – країна з низьким рівнем тіньової економіки та досить високим показником сприйняття корупції. Головним напрямом боротьби з корупцією в країні було впровадження заходів по запобіганню корупції серед державних службовців. Для цього австрійським держслужбовцям

заборонено приймати подарунки, спрямовані на те, щоб викликати прихильність чи отримати певну користь, які службовець може надати в силу своїх повноважень (§ 59 Beamten-Dienstrechtsgesetz 1979).

Також антикорупційні заходи не минули партійну діяльність. Згідно §4 Abs. 710 Partiengesetz [BGBl. Nr. 404/1975] (Цивільний кодекс Австрії), у випадку отримання партіями пожертвувань на значні суми, вони повинні бути оприлюдненими, не залежно від того, чи були вони здійснені приватними особами, чи громадськими організаціями [3; 4].

Великобританія має давні традиції боротьби з корупцією. Перший Закон, що стосувався корупції було прийнято 1889 року, в 1906 та 1916 рр. – про попередження корупції. Британське законодавство досить вузько визначає корупцію, під цим поняттям розуміють хабарництво чи отримання винагороди в обмін на позитивне рішення.

У Британії високу вагу має громадська думка. Найбільшу стурбованість викликають члени парламенту, колишні міністри та посадові особи, що здійснюють консультативну діяльність у фірмах, які мають вплив на державну політику. Для урегулювання таких проблем 1994 року було створено Комітет Нолана. Результатом діяльності Комітету стали рішення призначити парламентського директора стандартів, заборона протекції та розголошення сторонніх заробітків членів парламенту [5, с. 159].

Проте це не єдина організація, що здійснює протидію корупції. Згідно Закону «Про кримінальну юстицію», прийнятого 1987 року, у 1988 року було створено Serious Fraud Office – SFO (Бюро по боротьбі з шахрайством), яке є незалежним органом кримінальної юстиції. Його очолює директор. Діяльність Бюро перебуває під наглядом Генерального атторнея, тобто прокурора. Бюро є основним органом по боротьбі та протидії корупції та шахрайства в особливо великих розмірах. Для розслідувань, що проводить Бюро, організовуються спеціальні слідчі групи, до яких входять юристи, фінансисти, спеціалісти у сфері інформаційних технологій, представники поліції (при цьому вони зберігають повноваження щодо розслідування правопорушень) та допоміжний персонал. Директор Бюро зобов'язаний щорічно звітувати Генеральному прокурору, а він, в свою чергу, Парламенту. Також звіт публікується у ЗМІ.

Нідерланди. Боротьба з корупцією в Нідерландах ґрунтується на таких основних принципах: постійної звітності та гласності, зокрема міністр внутрішніх справ доповідає Парламенту про виявлені факти корупції та вжиті заходи; розробка системи моніторингу за можливими джерелами виникнення корупції та підозрілими особами; розробка антикорупційного законодавства для посадовців; жорстка система покарань, зокрема заборона обіймати державні посади, штрафи, тимчасове відсторонення від виконання обов'язків; впровадження в усіх органах державної влади підрозділів, що відслідковують діяльність службовців; оприлюднення матеріалів по справах, пов'язаних з корупцією, якщо це не несе шкоди системі національної безпеки; держслужбовці мають право ознайомитись із повною характеристикою на себе; функціонування системи навчання держслужбовців, що роз'яснює всі нюанси, пов'язані з їх діяльністю; функціонування системи державної безпеки по боротьбі з корупцією типу соціальної поліції; покладення на чиновників обов'язку по реєстрації всіх відомих їм випадків корупції; співпраці із ЗМІ [6].

Бельгія. Інтерес представляють заходи щодо запобігання тінізації коштів серед членів партій. Згідно Закону від 4.07.1981 Über die Begrenzung der Wahlkampfausgaben und die Pflichte zur Rechenschaftslegung der politischen Parteien, вибори партіям заборонено фінансувати за рахунок фізичних осіб чи організацій. Весь виборчий процес повинен бути профінансований лише за рахунок власних коштів. Також встановлюється контроль за коштами партій. Для цього вони вкладаються у спільне підприємство, звіт про доходи та витрати якого публікується щорічно, а також про кількість використаних партією коштів. Достовірність інформації перевіряється на парламентському засіданні.

Також дієвим кроком на шляху боротьби з тіньовою економікою було заснування Королівським Указом 17 лютого 1998 року Office Central pour la Repression de la Korruption – OCRC (Центрального управління по боротьбі з корупцією). Воно є підрозділом Федеральної поліції та знаходиться під керівництвом Генерального комісара судової поліції та підзвітне йому. Управління очолює начальник, а органи судової поліції знаходяться у віданні Міністерства юстиції та судової влади. До штату Управління входить 60 слідчих та спеціалісти цивільних професій. Структурно воно розділене на три відділи: відділ фінансових злочинів, відділ порушень у сфері розподілу субсидій та відділ по розслідуванню порушень та зловживань у контрактах на державні закупівлі. Завданнями OCRC є: аналіз стану корупції; провадження розслідувань у складних справах, пов'язаних з корупцією в державному та приватному секторах управління та економіки; розслідування справ про корупцію у сфері розміщення державних контрактів, проведення державних закупівель, розподілу субсидій; надання допомоги судовій поліції. Проте, у зв'язку з тим, що у відомство цього органу потрапляють усі важкі злочини, пов'язані із корупцією, чи такі, що підривають інтереси державної служби, не залежно від того, чи приналежні вони до діяльності Управління, чи інших структур, приступити до виконання своїх повноважень OCRC може лише за розпорядженням прокуратури [5].

Німеччина. Пріоритетним напрямом у боротьбі з тіньовою економікою у Німеччині вважається боротьба з нелегальною працею та демпінгом заробітних плат на «чорному» ринку праці. У країні

провадиться поступова політика підвищення контролю за ринком праці, підняття мінімальної заробітної платні, також планується ввести диференційовані ставки мінімальної заробітної плати в залежності від галузі на законодавчому рівні та ліквідувати можливість встановлення заробітної плати приватними підприємцями за невідповідними закріпленими законодавчо розмірами. Для боротьби з тіньовою економікою та корупцією урядом Німеччини було створено низку організацій, зокрема Bundesfinanzenpolizei (Федеральна фінансова поліція), Abteilung zur Bekämpfung der organisierten Kriminalität und der Korruption (Відділ боротьби з організованою злочинністю та корупцією), Departement für innere Angelegenheiten – DIA (Департамент внутрішніх розслідувань).

Особливий інтерес представляє остання організація. Вона була створена у 1995 році у місті Гамбург за зразком діючого у Нижній Саксонії відділу кримінальної поліції, що приймав анонімні повідомлення від громадян про економічні злочини [7]. Ця організація підпорядковується Державному раднику з внутрішніх справ міста Гамбург. До функцій Департаменту належать розслідування нестатутних зв'язків представників поліції зі злочинними угрупуваннями та протидія корупції у державній адміністрації. Департамент налічує 54 працівники, тісно співпрацює з іншими поліцейськими підрозділами, аудиторами, податковими органами, митною службою, веде документацію щодо скоєних та виявлених злочинів, зловживань, проведені спецоперації.

Законодавство Німеччини суттєво обмежує можливості державних службовців до ведення тіньової та корупційної діяльності [3]. Для них передбачена повна особиста відповідальність за порушення правомірності дій та службових обов'язків. На державного службовця покладено обов'язок повідомляти про кримінально карні діяння, що стали йому відомі.

Стосовно протидії корупції також слід зазначити, що основним завданням служб Німеччини є знищення фінансової та матеріальної бази злочинців чи угрупувань. Для цього застосовують конфіскацію майна та створення законодавчої бази для протидії відмиванню «брудних» грошей. Одним із заходів протидії корупції є також постанова про обов'язковість надання банками інформації представникам правоохоронних органів інформації про здійснені грошові операції, сума яких перевищує 20 тисяч євро, за умов використання цієї інформації виключно у цілях слідства. Досить дієвим заходом також є оподаткування нелегально отриманих доходів.

Дослідження Ф. Шнайдера проілюструвало зниження рівня тіньової економіки в окремих країнах ЄС в результаті здійснення таких методів боротьби з тіньовою економікою та корупцією, що підтверджує їх ефективність і раціональність застосування на практиці. Досвід досліджуваних країн є позитивним і може бути застосований іншими країнами.

Також світовий досвід показав, що з розвитком корпорацій та масштабних організацій частка корумпованості саме в цій сфері збільшується і не тільки в Україні. Тому варто зосередити увагу на дослідженні цього виду корупції. В українському законодавстві немає чітко розроблених заходів та рекомендацій, що стосувалися б протидії корупційним діянням в межах самої компанії. Здебільшого мова йде про корупційні діяння фізичних та юридичних осіб по відношенню до посадовців, проте у багатьох країнах є розроблені рекомендації щодо протидії корумпованості серед працівників компаній.

Низку таких рекомендацій запропонувала Міжнародна торгова палата, що з 1977 року працює в напрямі зниження корумпованості. Її фахівцями було розроблено Кодекс поведінки «Протидія корупції», який містить основні заходи боротьби з цим явищем на підприємствах. Цей документ постійно змінюється та доповнюється у відповідності до сучасних економічних реалій.

У цьому Кодексі передбачено наступні напрями боротьби: етика фірми та приклад в особі начальства. Під цим мається на увазі, що кожен працівник, включаючи керівників, повинен поводитись і будувати свої стосунки всередині фірми так, щоб не потрапляти ні від кого в залежність чи не бути зобов'язаним кому-небудь. Надання переваг працівникам, що включає в себе: коректне поводження з партнерами та представниками влади; відповідальність стосовно подарунків; чітке розмежування між діловими та приватними подарунками; уникнення конфлікту інтересів в результаті додаткової зайнятості, в тому числі і розподіл капіталу; пожертвування. Внутрішні організаційні заходи, до яких входять: принцип-чотирьох-очей, чіткий розподіл обов'язків та ведення документації без «білих» плям; ротація персоналу у чутливих сферах; постачальники-альтернативи; система таємних інформаторів; інформація та комунікація. Контроль та санкції, які ґрунтуються на: перевірці достовірності; посиленні контролю та підвищенні стандартів; власне санкціях [8].

Висновки з проведеного дослідження. На основі виконаного дослідження досвіду зарубіжних країн ми дійшли до висновку, що для зниження рівня тіньової економіки в Україні слід імплементувати зарубіжний досвід за сферами застосування наступним чином:

Нормативно-правова сфера: досвід країн із низьким рівнем тіньової економіки показує, що діяльність спеціалізованих служб по боротьбі з корупцією є ефективною, отже заснування Національного антикорупційного бюро за зразком Бюро по боротьбі з шахрайством, яке б стало незалежним органом кримінальної юстиції було би корисним і для України; доцільно також ввести санкції для підприємств, що використовують «чорну» працю з урахуванням масштабів підприємства; підвищення поінформованості населення та навчання посадових осіб щодо правил та норм поведінки, антикорупційного законодавства та діючих систем контролю та санкцій, як і стосовно того, що і в яких межах їм дозволено в ролі посадових осіб є важливим кроком не лише для зниження корумпованості,

але й для підняття фінансової культури та освіченості населення; розробка антикорупційного Кодексу для корпорацій та великих компаній, який буде обов'язковим при організації господарської діяльності та управління дасть змогу знизити рівень корумпованості в підприємницьких структурах та допоможе відобразити реальні доходи підприємств, а отже і збільшити податкові надходження до державного бюджету.

Банківська сфера: доцільно внести зміни до статті 62 Закону України «Про банки та банківську діяльність», а саме – внести до пункту 3 Державну фіскальну службу України; удосконалення системи захисту пластикових карток чіпами було б доцільним в сучасних умовах, оскільки допомогло би суттєво знизити рівень економічної кіберзлочинності.

Податкова сфера: доцільним було би введення спільної відповідальності підприємств-партнерів за нелегальних працівників, несплачені чи сплачені не повною мірою відрахування до соціальних фондів чи приховану заробітну платню.

Подальші дослідження доцільно сконцентрувати на проблемі економічної кіберзлочинності та протидії корумпованості чиновників, що є важливим напрямом в сучасних умовах, особливо з огляду на слабко розвинену нормативно-правову щодо цього.

Література

1. Малярчук А. Зарубіжний досвід формування місцевих бюджетів / А. Малярчук // Вісник ТАНГ. – 2005. – № 1. – С. 23-27.
2. Тулай О. Зарубіжний досвід функціонування місцевих бюджетів та можливість його імплементації у вітчизняну практику [Електронний ресурс] / О. Тулай. – Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/35284/28-Tulay.pdf?sequence=1.
3. Maßnahmen zur Bekämpfung der Korruption in den Mitgliedstaaten der EU Reihe Rechtsfragen JURI 101 DE 03-1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.europarl.europa.eu/workingpapers/juri/101/info_de.htm.
4. Das Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2014_II_175/BGBLA_2014_II_175.pdf.
5. Прохоренко О.Я. Протидія корупційним проявам в системі державної служби України (організаційно–правовий аспект): дис. ... кандидата наук з держ. упр.: 25.00.03 / Олексій Якимович Прохоренко. – К., 2004. – 206 с.
6. Dreher A. Corruption and the shadow economy: an empirical analysis [Електронний ресурс] / Dreher A., Schneider F. – Режим доступу: http://ftp.iza.org/dp1936.pdf.
7. Романюк Б.В. Світовий досвід створення та функціонування інституцій з попередження та боротьби з корупцією [Електронний ресурс] / Б.В. Романюк. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/bozk/2010_22/22text/g01.pdf.
8. ICC-Verhaltensrichtlinien zur Bekämpfung der Korruption im Geschäftsverkehr - ein Verhaltenskodex [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icc-deutschland.de/fileadmin/ICC_Dokumente/ICC-Verhaltenskodex_Korruption_final.pdf.

References

1. Maliarchuk, A. (2005), "Foreign experience of formation of local budgets", *Visnyk TANH*, no. 1, pp. 23-27.
2. Tulai, O. "Foreign experience of function of local budgets and the possibility of its implementation in national practice", available at: http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/35284/28-Tulay.pdf?sequence=1.
3. MaЯnahmen zur Bekдmpfung der Korruption in den Mitgliedstaaten der EU Reihe Rechtsfragen JURI 101 DE 03-1998, available at: http://www.europarl.europa.eu/workingpapers/juri/101/info_de.htm.
9. Das Bundesgesetzblatt für die Republik Цsterreich, available at: https://ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2014_II_ 175/BGBLA_2014_II_175.pdf.
5. Prokhorenko, O.Ya. (2004), "Combating corruption manifestations in the Civil Service of Ukraine (organizational and legal aspects)": dis. PhD in Public Administration : 25.00.03, Kyiv, Ukraine, 206 p.
6. Dreher, A. and Schneider, F. "Corruption and the shadow economy: an empirical analysis", available at: http://ftp.iza.org/dp1936.pdf.
7. Romaniuk, B.V. (2010), "International experience of creation and functioning of institutions of prevention and resistence of corruption", available at: http://nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/bozk/2010_22/22text/g01.pdf.
8. ICC-Verhaltensrichtlinien zur Bekämpfung der Korruption im Geschäftsverkehr - ein Verhaltenskodex, available at: http://icc-deutschland.de/fileadmin/ICC_Dokumente/ICC-Verhaltenskodex_Korruption_final.pdf.

УДК 658.512.3

Тропіцина Ю.С.,
аспірант[1] кафедри політичної економії
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДИКИ ОЦІНКИ ЗАГАЛЬНОГО ЕФЕКТУ АУТСОРСИНГОВИХ ПОСЛУГ НА ПІДПРИЄМСТВІ ПАТ «РОСС»

Tropitsyna Yu.S.,
graduate student of the department of political economics
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

IMPLEMENTATION OF THE METHODOLOGY FOR ASSESSING THE OVERALL EFFECT OF OUTSOURCING SERVICES AT THE ENTERPRISE PJSC “ROSS”

Постановка проблеми. Аутсорсинг є потужним інструментом реалізації стратегії бізнесу. У разі правильного використання даного бізнес-процесу, він може фундаментально змінити вашу компанію, направляючи в потрібне русло людей, процеси та витрати. Аутсорсинг дуже схожий на злиття та поглинання. Це інструмент стратегічний. Він має величезне значення для обох сторін. Для успішної його реалізації необхідно, щоб обидві сторони на самому початку поставили перед собою чіткі цілі та керувалися ними в подальшому [1].

Аутсорсинг – це ...

− обумовлене договором використання матеріальних засобів, майна та знань третьої особи
− з гарантованим рівнем їх якості, гнучкості та цінності вартісних критеріїв і оцінок
− для надання послуг, які раніше надавалися внутрішніми силами компанії,
− з можливим переходом існуючого персоналу до постачальника послуг
− та/або трансформація/оновлення процесів і технологій, що підтримують бізнес [2, с. XXII].

Більшість підприємств, які користуються аутсорсинговими послугами у своїй діяльності не знають, чи призведе використання аутсорсингу до покращення рейтингу, конкурентоспроможності та прибутковості підприємства, а також, чи допоможе використання цього інструменту знизити витрати виробництва (в залежності від цілей організації). Практичне проведення аналізу умов використання таких послуг дозволить підприємцям та іншим господарюючим суб'єктам обґрунтовано робити вибір оптимального варіанту з усіх наявних даних у своїй діяльності й уникнути можливих негативних наслідків у результаті прийняття випадкових невмотивованих рішень.

Для оцінки загального ефекту аутсорсингу (the total effect of outsourcing – TEO) на машинобудівному підприємстві ПАТ «РОСС», необхідно розглянути три взаємопов’язані основні категорії в сфері аутсорсингових послуг: ризики (risks), ефективність (effectiveness) та якість (quality). Саме узгодження всіх перерахованих елементів та отримання їх оптимальних значень і поєднань визначить найбільш вірну стратегію управлінських рішень на користь аутсорсингових послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи, систематизуючи й узагальнюючи наукові праці багатьох вчених, таких як: Анікіна Б.А., Бравар Ж.-Л., Готтшальк П., Загороднього А. Г., Клементе С., Петрицької О. С., Станьера П., Стрикленда А. Дж., Хейвуда Д. Б. та ін., було розглянуто аутсорсинг як фактор підвищення ефективності діяльності підприємства, в той час як розробці та практичній реалізації методики по оцінці загального ефекту від використання аутсорсингових послуг на підприємстві до тепер належної уваги не надавалось, чим саме й обґрунтовується актуальність та вибір даної теми.

Постановка завдання. Метою дослідження є практична реалізація розробленої авторської методики по оцінці загального ефекту аутсорсингових послуг (TEO) на харківському підприємстві ПАТ «РОСС». Об’єктом дослідження є діяльність машинобудівного підприємства ПАТ «РОСС» в сучасних умовах. Предмет – організаційно-економічні засади впровадження аутсорсингу на підприємство ПАТ «РОСС».

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж впроваджувати аутсорсинг на підприємстві, необхідно розрахувати ефективність від використання аутсорсингових послуг. Підприємство ПАТ «РОСС» планує впровадити в сферу своєї діяльності IT-аутсорсинг, аутсорсинг виробничих процесів і аутсорсинг маркетингових послуг [3; 4; 5]. Випробування методики проведемо на затребуваних видах послуг: IT-аутсорсинг (ТОВ «VERNA»), аутсорсинг виробничих процесів (ІП «Honeywell – Україна»), аутсорсинг маркетингових послуг (ТОВ «АЛЬФА77»). З метою отримання

[1] *Науковий керівник: Українська Л.О. – д.е.н., професор*

максимально достовірних оцінок експертна група включала 5 осіб, серед яких користувачі даних послуг та професіонали в цих сферах діяльності. Елемент суб'єктивності в даному випадку не виключений. Однак на етапі переговорного процесу між замовником (ПАТ «РОСС») і виконавцем даний підхід цілком доречний та дозволяє вибудувати стратегічно-управлінську лінію поведінки партнерів, яка в подальшому при необхідності може бути скоригована.

Орієнтиром для прийняття рішення на користь аутсорсингу з конкретного виду послуг є наявність трьох критеріальних показників ТЕО. Проведемо оцінку першого параметра цієї системи.

1. Оцінка ризиків (R).

У методичних підходах було визначено, що ризик виникнення загальних збоїв у процесі аутсорсингу (F) має дві складові:

1) Можливі відхилення технологічного характеру (Т);

2) Ризик кваліфікації аутсорсера (С).

На основі опитувальних листів експертів розраховуємо середній бал по послугах аутсорсингу спочатку в сфері інформаційних технологій за ризиком технологічного збою (Т). Зведена таблиця за цим критерієм представлена нижче (табл. 1) зі значеннями показника у середньому на рівні 3,100. Аналогічна робота була проведена по іншому виду послуг – виробничих процесах. Оцінка ризику технологічного збою тут вийшла дещо нижче – 2,450. Останній вид аутсорсингових послуг, що розглядається в роботі – маркетинг. Можливий ризик технологічного збою для даного виду послуг експерти оцінили в середньому невисоко, всього лише в розмірі 2,050.

Другим складовим елементом загального ризику є ступінь кваліфікації аутсорсера (С), яка, по запропонованих методичних рекомендаціях, вимірювалася за шістьма показниками. У відношенні інформаційних послуг зведені обчислення, представлені в табл. 2. Кваліфікація аутсорсера в даній галузі дослідження оцінена експертами в середньому на 3,433. Подібна робота була виконана відповідно до виробничих процесів і маркетингових послуг з отриманням результатів за якістю виконавців послуг в розмірі 3,467 і 1,700.

Таблиця 1

Розрахунок середнього балу за ризиком технологічного збою (Т) у процесі надання аутсорсингових послуг в сфері інформаційних технологій на основі експертних оцінок

Критерії оцінки	Чисельне значення критеріїв за експертами (бали)					Разом сума балів	Середній бал
	№1	№2	№3	№4	№5		
Виникнення непередбаченого результату через відсутність стандартів впровадження конкретного виду аутсорсингу	4	3	2	4	3	16	3,200
Виникнення відмінного результату від початково поставлених вимог	4	3	2	3	2	14	2,800
Використання не апробованих сучасних та новітніх технологій	3	2	1	4	4	14	2,800
Невдале впровадження проекту в діяльність замовника	4	2	5	3	4	18	3,600
Разом	15	10	10	14	13	62	12,400
Середній бал	3,750	2,500	2,500	3,500	3,250	15,500	3,100

Джерело: розробка автора

Для оцінки загального ризику з урахуванням технологічних збоїв (Т) і кваліфікації (С) в розрізі кожного виду послуг виконаємо відповідні розрахунки (табл. 3).

Виходячи з типів зон ризиків, виводимо, що в переговорний процес з надання аутсорсингових послуг можуть закладатися тільки перші два види: в сфері інформаційних технологій та виробничих процесів. Вони мають, за даними експертів, низьку зону ризикованості (<1 – низька зона, =1 – середня, >1 – висока).

Певних проблем у переговорах між партнерами слід очікувати у відношенні маркетингових послуг (високий ризик через недостатню кваліфікацію аутсорсера). Замовник (ПАТ «РОСС»), спираючись на такі оцінки, вже має право відмовитися від запропонованих послуг і відновити пошук інших виконавців на ринку.

2. Оцінка ефективності проекту.

Другим показником, який обговорюється в переговорному процесі перед підписанням контракту є ефективність. Необхідно порівнювати дві суми: вартість аутсорсингу (СО) і витрат на утримання внутрішнього підрозділу (СС). Якщо перший показник нижче другого, то даний проект з надання аутсорсингових послуг є у витратному варіанті доцільним для замовника. Остаточний варіант розрахунків порівняльного підходу за двома обраними показниками виконаний в табл. 4.

Таблиця 2

Розрахунок середнього балу ризику за кваліфікацією аутсорсера (С) у процесі надання аутсорсингових послуг в сфері інформаційних технологій на основі експертних оцінок

Критерії оцінки	Чисельне значення критеріїв за експертами (бали)					Разом сума балів	Середній бал
	№1	№2	№3	№4	№5		
Кваліфікація персоналу (освіта, сертифікати, стаж, тренінги та ін.)	5	4	4	2	4	19	3,800
Сертифікація персоналу згідно з міжнародною професійною акредитацією	4	5	3	4	3	19	3,800
Відповідність стандартам якості видів діяльності	1	3	3	2	3	12	2,400
Наявність дозволу на послуги що надаються	2	4	3	4	1	14	2,800
Досвід роботи у визначеному виді аутсорсингу	5	5	4	3	3	20	4,000
Позитивні відгуки, а також пропозиції з удосконалення процесу надаваних послуг від замовників	4	3	5	5	2	19	3,800
Разом	21	24	22	20	16	103	20,600
Середній бал	3,500	4,000	3,667	3,333	2,667	17,167	3,433

Джерело: розробка автора

Таблиця 3

Розрахунок ризику збоїв (F) в процесі аутсорсингу за різними видами аутсорсингових послуг та визначення зон ризиків

Вид аутсорсингу	Ризики в аутсорсингу			Зона ризику
	Технологичного збою (Т)	Кваліфікації (С)	Ризик загального збою (F) $F = \frac{T}{C}$	
ІТ-аутсорсинг	3,100	3,433	0,903	Низька
Аутсорсинг виробничих процесів	2,450	3,467	0,707	Низька
Аутсорсинг маркетингу	2,050	1,700	1,206	Висока

Джерело: розробка автора

Таблиця 4

Розрахунок ефективності (Е) різних видів аутсорсингу на основі експертних оцінок

(грн.)

Вид аутсорсингу	Оцінка вартості аутсорсингу (СО)	Оцінка утримання внутрішнього підрозділу (СС)	Коефіцієнт ефективності $E = \frac{CO}{CC}$	Зона ефективності
ІТ-аутсорсинг	220 000	225 375	1,000	Середня
Аутсорсинг виробничих процесів	2 050 000	1 958 898	1,047	Низька
Аутсорсинг маркетингу	100 000	167 801	0,596	Висока

Джерело: розробка автора

За витратним варіантом доцільність проекту проглядається тільки відносно маркетингових послуг: вартість аутсорсингу набагато нижче собівартості внутрішнього підрозділу. Витрати приблизно рівні за послуги в сфері інформаційних технологій. Якщо аутсорсингова компанія визнає за необхідне скоротити вартість своєї пропозиції або гарантує високу якість виконання в оптимальні терміни, то

даний проект також має шанс бути «впровадженим» у виконання. Низька ефективність на стадії переговорів оцінена для виробничих процесів. Явної економічної ефективності для звернення до аутсорсингової компанії тут не спостерігається.

3. Оцінка якості.

Третім складовим елементом переговорного процесу в досліджуваній сфері має бути якість запропонованих аутсорсером послуг. Вона складається з двох елементів:

1) Якість речовинного фактора (використання засобів праці) – S;

2) Якість людського фактора (кваліфікація виконавця послуг) – H.

Перший елемент оцінюється експертами за шістьма напрямами. Розрахунок середніх оцінок для послуг в сфері інформаційних технологій дамо в табл. 5.

Таблиця 5

Розрахунок середнього балу оцінки речовинного фактора (S) у процесі надання аутсорсингових послуг в сфері інформаційних технологій на основі експертних оцінок

Критерії оцінки	Чисельне значення критеріїв за експертами (бали)					Разом сума балів	Середній бал
	№1	№2	№3	№4	№5		
Відсутність окремого приміщення	5	4	4	4	5	22	4,400
Недостатній простір для організації робочого місця	4	4	3	2	1	14	2,800
Нестача оборотних коштів	1	1	2	2	1	7	1,400
Недостатня забезпеченість основними засобами	1	1	2	3	1	8	1,600
Недостатнє інформаційне, програмне забезпечення	2	1	1	3	2	9	1,800
Відсутність внутрішньої інформаційно-методичної документації	1	3	4	3	4	15	3,000
Разом	14	14	16	17	14	75	15,000
Середній бал	2,333	2,333	2,667	2,833	2,333	12,499	2,500

Джерело: розробка автора

Розмір речовинного фактора щодо виробничих процесів та маркетингових послуг вийшов рівним відповідно 2,867 і 2,234.

Оцінки якості людського фактора (H) використовувалися ті ж, що і при вимірюванні кваліфікації аутсорсера в розрахунках ризиків (див. табл. 3, кол. 2). Заключний етап оцінки пов'язаний зі знаходженням зон якості за їх типами (табл. 6).

Таблиця 6

Розрахунок рівня якості (Q) в процесі аутсорсингу за різними видами аутсорсингових послуг та визначення зон ризиків

Вид аутсорсингу	Оцінка речовинного фактору (S)	Оцінка людського фактору (H)	Рівень якості (F) $Q = \frac{H}{S}$	Зона ризику
IT-аутсорсинг	2,500	3,433	1,373	Висока
Аутсорсинг виробничих процесів	2,867	3,467	1,209	Висока
Аутсорсинг маркетингу	2,234	1,700	0,761	Низька

Джерело: розробка автора

Остання колонка табл. 6 на основі рівня якості характеризує високий показник для перших двох видів послуг. Маркетингові послуги знаходяться, на основі оцінок експертів, в зоні низької потенційної якості.

Для формування остаточного рішення (менеджменту) в переговорному процесі зведемо всі параметри ТЕО (ризики, ефективність, якість) в загальну зведену табл. 7.

Наявність оцінок по системі ТЕО на початковій стадії партнерських відносин дозволяє вибудовувати реальну систему дій – управлінських рішень. На думку експертів, постачальник маркетингових послуг отримав високий рівень ризикованості для замовника при низькій якості. Це дає всі підстави для підприємства ПАТ «РОСС» не витрачати час на переговорний процес і процедуру

підписання контракту. Оптимальним рішенням в даному випадку буде пошук іншої аутсорсингової компанії.

Таблиця 7

Пропозиції за менеджментом по системі показників загального ефекту аутсорсингу (ТЕО)

Вид аутсорсингу	Показники ТЕО			Тип менеджменту
	Ризики	Ефективність	Якість	
ІТ-аутсорсинг	Низькі	Середня	Висока	Продовження переговорного процесу щодо ефективності
Аутсорсинг виробничих процесів	Низькі	Низька	Висока	Продовження переговорного процесу щодо ефективності
Аутсорсинг маркетингу	Високі	Висока	Низька	Пошук компромісних рішень з компанією аутсорсером або пошук іншої компанії

Джерело: розробка автора

Перші два види розглянутих послуг (в сфері інформаційних технологій та виробничих процесів) мають дві серйозні переваги для продовження партнерських відносин: низький очікуваний ризик і високу потенційну якість послуг. Однак остаточне рішення в обох випадках не буде однозначним на користь аутсорсингової компанії, якщо додатково не врегулюється показник ефективності. За розрахунками, вартість проекту вище собівартості утримання внутрішнього підрозділу. У таких варіантах можливі два сценарії дій:

1) Витрати не перераховуються, отримані оцінки лягають в основу переговорного процесу при гарантії високої якості наданої кінцевої послуги;

2) Процедура врегулювання значень показників продовжується за допомогою фахівців центру компетенції із знаходження оптимальних значень статей витрат для обох сторін.

При реалізації аутсорсингового проекту важливо не тільки оцінювати потенційну якість майбутньої послуги (до підписання договору), а й фактичну після її виконання. В рамках реалізації методики експерти замовника провели подібне дослідження за вісьмома показниками. Фактичні оцінки щодо послуг в сфері інформаційних технологій відображені в табл. 8.

Таблиця 8

Розрахунок позитивних оцінок послуг в сфері інформаційних технологій по факту їх виконання на основі експертних оцінок

Критерії оцінки	Оцінка факту надання послуг за експертами					Разом кількість позитивних оцінок (+n)
	№1	№2	№3	№4	№5	
Факт надання послуг, виконання робіт	+	+	+	+	+	5
Відповідність наданих послуг вимогам нормативної (технічної) документації	-	-	+	+	-	2
Дотримання термінів надання послуг, виконання робіт	-	-	+	-	-	1
Надання звітних документів про виконання роботи	-	-	+	+	+	3
Дотримання конфіденційності	+	+	+	-	+	4
Забезпечення збереження матеріальних цінностей замовника	+	-	+	+	+	4
Дотримання режиму роботи аутсорсера протягом періоду дії контракту	-	+	-	+	+	3
Оперативність реагування на виникнення нестандартних ситуацій	+	+	+	+	+	5
Разом позитивних оцінок (+n)	4	4	7	6	6	27

Джерело: розробка автора

Відносно виробничих процесів та маркетингу, розрахунки по всіх експертах складають відповідно 34 і 32 з 40 максимальних (8 параметрів по 5 експертах). Визначимо рівень якості фактично наданих послуг в табл. 9. Отримання оцінок після надання послуги слід вважати обов'язковим елементом виконання механізму з аутсорсингу. По-перше, даний елемент є логічним завершенням реалізації відносин за контрактом та організації плати виконавцю за надану послугу. По-друге, такі оцінки є необхідними для продовження співпраці між партнерами. Високі та середні значення фактичної якості послуг є підставою для відновлення відносин у майбутньому, а етап механізму оцінки можливих ризиків вже не буде актуальним.

Таблиця 9

Рівень фактичної якості послуг після їх надання замовнику на основі експертних оцінок

Вид аутсорсингу	Кількість +n оцінок за параметрами	Максимальна кількість +n оцінок	Фактична якість (%) $AQ = \frac{[+n]}{n} \times 100\%$	Рівень фактичної якості послуги
ІТ-аутсорсинг	27	40	68,00	Середня
Аутсорсинг виробничих процесів	34	40	85,00	Висока
Аутсорсинг маркетингу	32	40	80,00	Висока

Джерело: розробка автора

За оцінками експертів, послуги в сфері інформаційних технологій отримали за фактом їх виконання середній рівень якості, а з виробничих процесів – високий. Це свідчить про те, що відповідні аутсорсингові компанії були обрані замовниками правильно та виправдали їх очікування.

Щодо останнього виду (маркетингові послуги) потенційну якість людського фактора на етапі переговорів було оцінено невисоко, що вже давало замовнику (ПАТ «РОСС») можливість відмовитися від аутсорсингової компанії в даній сфері діяльності. Таке, практично, може зустрічатися для нових фірм, які не мають досвіду роботи і у яких, як наслідок, відсутні на момент переговорів позитивні рекомендації від інших клієнтів. У зазначеній ситуації, якщо замовник візьме до уваги дані об'єктивні обставини та все ж таки ризикне передати на аутсорсинг маркетингові види діяльності, то, як показали фактичні параметри якості, в кінцевому підсумку це буде виправдано. Виконавець таких послуг успішно впорався зі своїми зобов'язаннями, незважаючи на очікувану ризикованість подібних партнерських відносин.

Висновки з проведеного дослідження. Світова тенденція останніх років показує, що аутсорсинг стає одним з основних інструментів конкурентної боротьби компаній, за рахунок оптимізації витрат [6; 7]. Дана наукова стаття з впровадження розробленої авторської методики оцінки загального ефекту аутсорсингу (ТЕО) підводить до наступного висновку. Дана методика є ефективною не тільки в теорії, а й на практиці. Одержувана система інформації є підставою для вироблення конкретних управлінських дій на різних стадіях виконання контракту з аутсорсингу: вибір постачальника послуг і підписання договору, його практична реалізація та завершення партнерських відносин. Провівши розрахунки для ПАТ «РОСС» за загальним ефектом від використання аутсорсингових послуг компаній ТОВ «VERNA», ІП «Honeywell – Україна» і ТОВ «АЛЬФА77», слід вважати, що аутсорсинг ІТ-послуг, виробничих процесів та маркетингу може бути успішно впроваджений, це дозволить підвищити ефективність діяльності підприємства, економити свої витрати та підвищувати свою конкурентоспроможність на світовому ринку. Проблемам впровадження аутсорсингових послуг на машинобудівних підприємствах буде присвячене наступне дослідження [8].

Література

1. Бравар Ж.-Л. Эффективный аутсорсинг: понимание, планирование и использование успешных аутсорсинговых отношений : пер. с англ. / Ж.-Л. Бравар, Р. Морган. – Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2007. – 288 с.

2. Хейвуд Д.Б. Аутсорсинг: в поисках конкурентных преимуществ : пер. с англ. / Д.Б. Хейвуд. – М. : Вильямс, 2004. – 176 с.

3. Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.

4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

5. Генс Г.В. Управление эффективностью бизнеса. Концепция Business Performance Management : пер. с англ. / Г.В. Генс. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 288 с.

6. Аксенов Е. Аутсорсинг. 10 заповедей и 21 инструмент / Е. Аксенов, И. Альтшулер. – СПб. : Питер, 2009. – 464 с.

7. Outsourcing may be battered, bruised and vilified… so why is only a twentieth of enterprises planning to reduce it in 2013? / [Electronic resource]. – Access mode: http://www.horsesforsources.com/outsourcing-in-2013_01213>.

8. The raw truth about outsourcing: 83% of outsourcing customers would not go back, despite three-in-four failing to achieve value beyond cost [Electronic resource]. – Access mode: http://www.horsesforsources.com/blueprint-polls-value-beyond-cost_113014>.

References

1. Brawar, J.-L. (2007), *Effektivnyy autsorsing: ponimaniye, planirovaniye i ispolzovanie uspeshnykh autsorsingovykh otnosheniy* "Effective outsourcing: understanding, planning and constellation today successful outsourcing relationships", translation from English, Balance Business Books, Dnipropetrovsk, Ukraine, 288 p.

2. Heywood, John (2004), *Autsorsing: v poiskakh konkurentnykh preimushchestv* “Outsourcing: I asked competitive advantages”, translation from English, Williams, Moscow, Russia, 176 p.

3. The law of Ukraine, "About sinatti of population" from 05.07.2012, no. 5067-VI, available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.

4. Tax Code of Ukraine from 02.12.2010, no. 2755-VI, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

5. Gens, G.V. (2005), “Management of efficiency of business. The concept of Business Performance Management”, translation from English, Alpina Business Books, Moscow, Russia, 288 p.

6. Aksenov, E. (2009), “Outsourcing: the 10 commandments and 21 tools”, Peter, St. Petersburg, Russia, 464 p.

7. Outsourcing may be battered, bruised and vilified… so why is only a twentieth of enterprises planning to reduce it in 2013?, available at: http://horsesforsources.com/outsourcing-in-2013_01213>.

8. The raw truth about outsourcing: 83% of outsourcing customers would not go back, despite three-in-four failing to achieve value beyond cost, available at: http://horsesforsources.com/blueprint-polls-value-beyond-cost_113014>.

ФІНАНСОВО–КРЕДИТНА І ГРОШОВА ПОЛІТИКА

УДК: 338.2+591.711

Денисюк О.М.,
д.е.н., доцент, завідувач кафедри фінансового контролю і аналізу
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
Ковальчук С.П.,
аспірант[1]
Науково-дослідний економічний інститут
Міністерства економічного розвитку і торгівлі України

ІННОВАЦІЙНА МЕТОДИКА ПРОГНОЗУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ВКЛАДЕНЬ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ МЕТОДІВ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

Denysiuk O.M.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., head of the department
of financial control and analysis
Vinnitsa Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics
Kovalchuk S.P.,
graduate student
Scientific and Research Institute of Economics
Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine

INNOVATIVE METHODOLOGY OF FORECASTING INVESTMENTS USING METHODS OF ECONOMICAL AND MATHEMATICAL MODELING

Постановка проблеми. Існуючі підходи до прогнозування, поглиблені дією факторів економічної та соціально-політичної нестабільності, а також інших негативних тенденцій, включаючи військовий конфлікт і наростаючу військову загрозу, не дають ефективних інструментів та механізмів адекватної реакції на майбутні деструктивні процеси в економіці. Інвестиційна сфера – це важлива складова економіки, яка чинить вагомий вплив на економічні процеси. Інвестиції дозволяють збільшувати потужності економіки щодо продукування нового продукту та нової доданої вартості. Саме тому прогнозування інвестицій в економіку є важливою умовою для передбачення векторів економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання моделювання економічних процесів та їх прогнозування, зокрема і процесів інвестування досліджує велике коло вчених. Методика моделювання та практика прогнозування інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності описана в науковій роботі Ковтун Н.В. [1]. Автор досліджує алгоритм моделювання, проте фактичної моделі для прогнозування інвестицій не представлено. Методику використання прикладних програмних систем для моделювання та оцінювання прогнозних значень інвестиційних показників висвітлюють І.А. Стрєлов та П.П. Ігнатенко [6]. Лелик Л.І. [2] проводить моделювання та прогнозування обсягів вкладень прямих іноземних інвестицій на основі трендових моделей із використанням алгоритму економіко-математичного статистичного аналізу. Трендове моделювання з метою формування прогнозу описує Полевич І. [4]. Таке моделювання дозволяє врахувати сформовані тенденції та продовжити їх, не враховуючи можливості впливу інших чинників та їх зміни. Із побудованих авторами моделей та прогнозів простежуємо очікування до зростання інвестицій із збереженням стабільних темпів приросту. Проте, як показує практика 2014 р. та початку 2015 р. дані прогнози не ствердилися. Це пояснюється тим, що при прогнозуванні в моделях не враховані інші чинники та фактори ризику, окрім показників попереднього розвитку прогнозованого показника. Модель для

[1] *Науковий керівник: Беседін В.Ф. – д.е.н., професор*

прогнозування обсягів інвестицій у відновлювальні джерела енергії представляє Шатковський О. В. [8]. Цінним доробком автора, на нашу думку, є введення в модель декількох чинників та прогнозування обсягів інвестицій з урахуванням їх впливу.

Не зважаючи на значну кількість досліджень у даній сфері, проблема оцінки та прогнозування розміру майбутніх інвестиційних вкладень в економічний розвиток тих чи інших регіонів залишається актуальною. Подальшого дослідження потребує процес моделювання впливу чинників на інвестування в економіку, розробка відповідної моделі для прогнозування можливих обсягів надходження інвестицій в окремі регіони в розрізі галузей економіки.

Постановка завдання. Головною метою цієї роботи є побудова моделі для прогнозування розміру майбутніх інвестиційних вкладень з урахуванням впливу декількох чинників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розмір інвестицій в економіку регіону в розрізі галузей залежить від економічної ситуації в країні, сприятливості інвестиційного клімату в країні та регіоні, системи заходів, що реалізуються в рамках підвищення інвестиційної привабливості галузей. В загальному всі ці фактори формують стан бізнес–середовища. Під їх впливом воно може набувати різних характеристик. В цілому можна виділити три основні стани бізнес-середовища:

- стабільно сприятливе середовище;
- стабільно нестабільне середовище;
- стабільно несприятливе середовище.

Кожний із зазначених сценаріїв розвитку бізнес-середовища формує свій індивідуальний вплив на тенденції, якими характеризується інвестиційна сфера.

Для початку схематично визначимо приблизний (очікуваний) графік щорічних інвестиційних вкладень в економіку регіону (крива y = y(t), де t – фактор часу) для трьох сценаріїв сприятливості бізнес – середовища (див. рис.1).

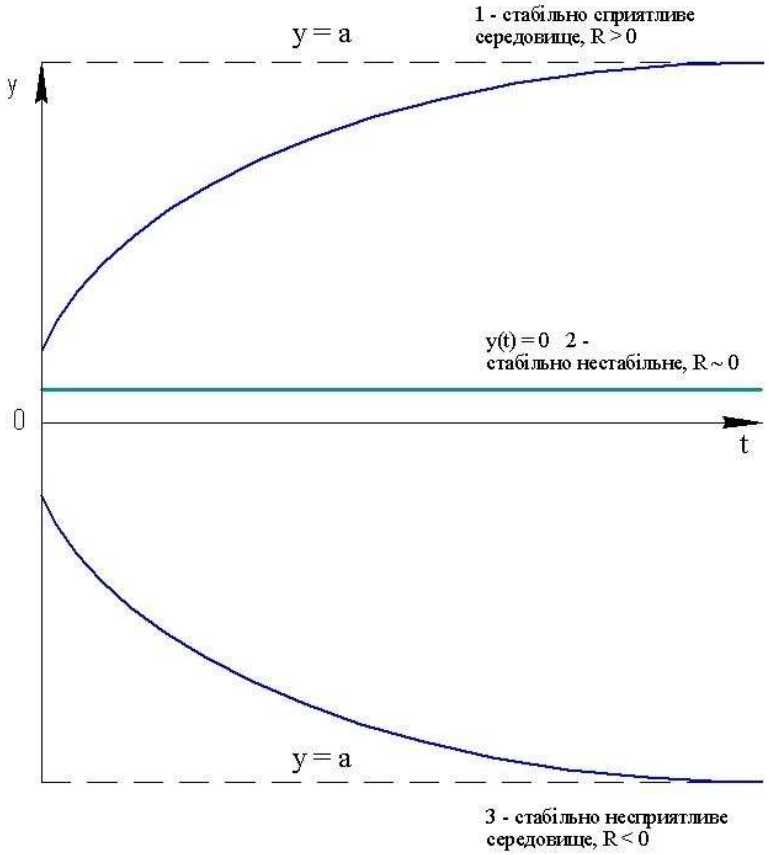

Рис. 1. Очікувані тенденції щорічних інвестиційних вкладень в економіку регіону в залежності від сценарію розвитку бізнес-середовища

Джерело: розроблено авторами

Розглянемо перший варіант динаміки щорічних інвестиційних вкладень при стабільно сприятливому бізнес-кліматі. В цьому випадку на початковому етапі інвестиції стрімко зростатимуть, але з часом темп їх приросту буде знижуватися до поки не вийде на певний рівень насиченості інвестиціями, достатній для регіону та галузі. Цей етап, не дивлячись на сприятливий клімат, буде характеризуватися відчутним зростанням конкуренції в галузі, насиченістю ринку капіталом та

відповідно можливо сповільненням темпів зростання та поступовим зниженням інвестицій. Приблизний графік тренду інвестицій буде мати вигляд лінії 1 (див. рис.1). При цьому, очевидно, що при першому (сприятливому) сценарії рентабельність капіталу має бути більше нуля: R>0.

Якщо бізнес – клімат буде стабільно нестабільний (сценарій №2), а саме характеризуватиметься поперемінними позитивними та негативними змінами і фактично буде мало прогнозований, то розмір інвестицій, що здійснюватимуться в економіку буде мінімальним, що пояснюватиметься високими рівнями непередбачуваних ризиків. Інвестиції будуть виконувати роль підтримуючих фінансових ресурсів, а не таких, що сприяють розвитку та покращенню економічної ситуації в регіоні. За умов розвитку даного сценарію бізнес мало вкладає кошти в існуючі та нові проекти, але і не поспішає виводити капітал, очікуючи покращення економічної ситуації. Тому приблизний графік тренду буде мати вигляд лінії 2. У такій ситуації, коли інвестиції близькі до нуля, рентабельність капіталу буде коливатися в районі нульової відмітки: R≈ 0.

Якщо ж бізнес – клімат буде стабільно несприятливий (3-й сценарій), то, на наше переконання, картина з інвестиціями буде дзеркально протилежна сценарію №1. Спочатку відтік капіталу (зменшення інвестицій) буде йти відносно швидко, але з часом, в міру зменшення величини найбільш уразливого і мобільного капіталу в регіоні, темпи його витоку будуть падати допоки відтік не стане стабільним (збільшення відтоку на цьому етапі буде тягнути за собою зайві, додаткові витрати і буде економічно невигідним). Тому приблизний графік тренду буде мати вигляд лінії 3 (див. рис.1). При цьому у класичній ситуації сценарію №3 рентабельність капіталу (вкладених інвестицій) є від'ємною (R<0), що й обумовлює явище відтоку капіталу (лінія 3 нижче нульової відмітки).

Якщо ж, не дивлячись на стабільно несприятливий клімат, рентабельність капіталу залишається позитивною, то явище зміни інвестицій характеризується не як відтік капіталу, а як падіння інвестицій у регіоні.

Використовуючи економіко-математичні символи, лінії 1 і 3 можуть рухатися вверх – вниз по осі У, а також бути більш крутими чи пологими в залежності від характеристик бізнес – клімату та ситуації в тій чи іншій галузі чи регіоні.

Усі три лінії розвитку подій математично можна записати у вигляді наступної функціональної залежності:

$$y(t) = a - \frac{b}{c+t} \qquad (1)$$

де *t* – фактор часу, рік;

a, b, c – параметри (описують бізнес – клімат);

Як відомо з диференційного числення $dy = y' * dt$, де y' – похідна функції *y (t).*

Оскільки,

$$dy = y(t+1) - y(t), \text{ то}$$

$$y(t+1) - y(t) = y'dy$$

$$y(t+1) = y(t) + y'dt \qquad (2)$$

Знайдемо похідну функції *y (t)* з формули (1):

$$y'(t) = \left(a - \frac{b}{c+t}\right)' = a' - \left(\frac{b}{c+t}\right)' = \left(\frac{b'(c+t) - b(c+t)'}{(c+t)^2}\right)' = \frac{b}{(c+t)^2} \qquad (3)$$

Також з формули (1) знайдемо чому дорівнює вираз $\frac{b}{(c+t)^2}$:

$$\frac{b}{c+t} = a - y(t), \text{тоді: } \left(\frac{b}{c+t}\right)^2 = \left(a - y(t)\right)^2$$

Отже,

$$\frac{b}{(c+t)^2} = \frac{(a - y(t))^2}{b} \qquad (4)$$

Підставивши (4) в (3), а (3) в формулу (2), отримаємо:

$$y(t+1) = y(t) + \frac{(a - y(t))^2}{b} * dt \qquad (5)$$

Оскільки, *dt = 1*(рік), то формулу (5) можна записати так:

$$y(t+1) = y(t) + \frac{(a - y(t))^2}{b} \qquad (6)$$

Отже, формулу (6) ми можемо використовувати для прогнозування (оцінки) розміру інвестицій на наступний рік (*t+1),* виходячи з розміру інвестицій у поточному році (*t)*. При цьому аналогічну методику можна використовувати для подальшого прогнозування.

Однак, залишається проблема з визначенням параметрів *a* і *b*.

Із формули (1) слідує, що розмірність показника *a* така як і *y* (t):

$$[a] = \left[\frac{\text{млн.грн.}}{\text{рік}}\right] \qquad (7)$$

Розмірність параметра *b*:

$$[b] = [\text{млн. грн.}] \qquad (8)$$

Усі три лінії, що характеризують (ілюструють) розвиток подій за різними сценаріями (рис. 1), з часом наближаються до лінії

$$y(t) = \lim_{t \to \infty} \left(a - \frac{b}{c+t}\right) = a \quad (9)$$

Як було показано раніше, ця дотична лінія *y = a* чутлива до рентабельністю капіталу, точніше між цими показниками є пряма кореляція і саме рентабельність визначає, де знаходиться лінія *y = a*.

Отже, параметр а запишемо так:

$$a = \alpha * R = \frac{\alpha * \Pi(t)}{K(t)} \quad (10)$$

де α – коефіцієнт кореляції, $[\alpha] = [\text{млн. грн.}]$;

R – рентабельність вкладеного капіталу у період часу *t*;

П (t) – прибуток (збиток) отриманий в певній галузі регіону в період часу *t* (за попередній рік);

К (t) – накопичений залишковий капітал у цій же галузі регіону на момент часу *t* (на кінець попереднього року) з урахуванням накопиченої амортизації.

Таким чином, параметр *а* показує вплив фінансових результатів (віддачі вкладеного капіталу) за попередній період на прийняття рішень щодо здійснення інвестицій в наступному періоді.

Звернемось до параметра *b*. Його розмірність $[\text{млн. грн.}]$ і він має безпосереднє відношення до інвестицій і визначає кривизну трендових ліній інвестування на рис.1. Тобто параметр *b* чутливий до бізнес – середовища у поточний період та на перспективу.

Виходячи із зазначеного вище, пропонуємо записати параметр *b* так:

$$b = \beta^* * \gamma^* * K(t) \quad (11)$$

де β^* - коефіцієнт кореляції, безрозмірний;

γ^* - параметр, безрозмірний, характеризує сприятливість бізнес – клімату для інвестування на наступний період і вимірюється в балах;

К (t) – теж саме, що і в формулі (10).

Підставимо формули (10) і (11) в формулу (6), отримаємо:

$$y(t+1) = y(t) + \frac{\left[\frac{\alpha * \Pi(t)}{K(t)} - y(t)\right]^2}{\gamma^* * \beta^* * K(t)} \quad (12)$$

Нехай $\frac{1}{\gamma^*} = \gamma$ і $\frac{1}{\beta^*} = \beta$, при умові, що $\gamma^* \neq 0$ і $\beta^* \neq 0$, тоді формула (12) залишається у вигляді:

$$y(t+1) = y(t) + \frac{\gamma * \beta}{K(t)} * \left(\frac{\alpha * \Pi(t)}{K(t)} - y(t)\right)^2 \quad (13)$$

де β – коефіцієнт кореляції, безрозмірний;

γ – параметр, безрозмірний, характеризує сприятливість бізнес – середовища для інвестування на наступний період часу *t + 1* і вимірюється в балах в межах від – 10 (стабільно вкрай несприятливий клімат) до +10 (стабільно сприятливий клімат, тобто коли створені й очікуються найкращі умови для бізнесу та інвестиційної діяльності у галузі в регіоні).

При цьому необхідно мати на увазі, що параметр γ не змінюється, якщо за оцінками (інвесторів) бізнес – клімат не змінюється (не змінювався) в галузі регіону.

Тому для визначення коефіцієнтів кореляції α і β потрібно вибирати такі галузі реальної економіки, де бізнес – клімат залишається максимально незмінним (не важливо сприятливим чи ні) протягом 3-7 років підряд. При цьому необхідно враховувати, що чим більший проміжок часу аналізується, тим точніший коефіцієнт кореляції. Але, з іншого боку, треба мати на увазі, що малоймовірною є стабільність бізнес – клімату протягом багатьох років навіть в окремо взятій галузі та в окремому регіоні.

Таким чином, використовуючи статистичні дані, можемо знайти коефіцієнти кореляції α і β для конкретного регіону та конкретної галузі економіки і, підставивши їх в формулу (13), зробити найбільш точну оцінку та прогнозувати розмір майбутніх інвестиційних вкладень в економічний розвиток тих чи інших регіонів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, запропонована формула прогнозування розміру інвестицій є покроковою моделлю зміни величини інвестування в ту чи іншу галузь, або регіон країни. Як видно із моделі, вона включає як чітко визначені параметри, а саме розмір інвестицій за попередні період, рентабельність вже вкладеного капіталу, накопичений залишковий капітал тощо, так і параметри, які визначаються експертним методом. Це означає, що оцінка розміру інвестицій на майбутній період може коливатися в залежності від фахівців, які будуть використовувати зазначену модель. Це безумовно буде вносити певну суб'єктивність в прогнозування рівня інвестицій.

Для того, щоб максимально відійти від суб'єктивізму на майбутнє необхідно буде більш детально проробити методику визначення коефіцієнтів кореляції. У цьому контексті необхідно зазначити, що якщо коефіцієнти α і β можна визначити за допомогою методів кореляційного аналізу,

то параметр γ, який характеризує сприятливість бізнес-середовища для інвестування на наступний період часу фактично не піддається прогнозуванню методами екстраполяції. Проте сильна сторона цього параметру в тому, що він є узагальнюючим параметром, який включає в себе у тому числі політичні, суспільно-економічні, військові, кліматичні та інші фактори, які впливають на інвестиційний клімат і приймаються до уваги інвесторами при визначенні обсягів і напрямків інвестиційних вкладень. У даній моделі запропоновано дещо грубий підхід до визначення значень цього параметра. Тому у подальших наших дослідженнях ми попрацюємо над запропонованою моделлю оцінки інвестицій та запропонуємо більш формалізовану, об'єктивну методику визначення параметра гамма.

Таким чином, прогнозування обсягів інвестицій на майбутні періоди, використовуючи розроблену модель, дозволить не лише враховувати сформовану тенденцію, як зазвичай це робиться за допомогою методів екстраполяції, але й вплив інших чинників, які далеко не завжди мають визначений тренд і можуть суттєво змінюватися протягом короткого терміну часу.

Література

1. Ковтун Н.В. Статистичне дослідження інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності: теорія, методологія, практика / Н.В. Ковтун. – Київ: 2005. – 440 с.

2. Лелик Л.І. Економетричний аналіз і прогнозування обсягів вкладень прямих іноземних інвестицій в українську економіку з країн європейського союзу / Л.І. Лелик // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.10. – С. 237–245.

3. Лещук Г.В. Методики оцінювання ефективності інвестиційних проектів / Г.В. Лещук // Економічний простір. – 2009. – № 23/2. – С. 26–34.

4. Полевич І. Прогнозування обсягів залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України / І. Полевич // Часопис соціально-економічної географії. – 2014. – Вип. 16 (1). – С. 202–205.

5. Савлук О.В. Закордонний досвід формування інвестиційної привабливості регіону / О.В. Савлук // Економічний форум. – 2012. – № 2. – С. 228–235.

6. Стрєлов І.А. Підхід до прогнозування основних характеристик економічної ефективності ППС / І.А. Стрєлов, П.П. Ігнатенко // Проблеми програмування. – 2007. – № 4. – С. 13–20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/269/%D0%A1%D1%82%D1%80%D1%94%D0%BB%D0%BE%D0%B2_2.pdf?sequence=1

7. Шаповалова О.М. Оцінка інвестиційної політики регіонів України / О.М. Шаповалова // Економіка та право. – 2012. – № 1. – С. 83–86.

8. Шатковський О.В. Інвестиційний клімат як фактор розвитку нетрадиційної енергетики в Україні / О.В. Шатковський / Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право. – 2013. – № 3 [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/6308

References

1. Kovtun, N. (2005), *Statystychne doslidshennia investytsiinoho protsesu ta investytsiinoi diialnosti: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Statistical investigation of the investment process and investment: theory, methodology, practice], Kyiv, Ukraine, 440 p.

2. Lelyk, L. (2014), "Econometric Analysis and Forecast of Direct Foreign Investments in the Ukrainian Economy from the European Union Countries", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 24-10, pp. 237–245

3. Leshchuk, H. (2009), "Methods of evaluation of investment projects", *Economichnyyi prostir*, no. 23/2, pp. 26–34.

4. Polevych, I. (2014), "Prediction of the volumes of attracting the direct foreign investment into the economy of Ukraine", *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafii*, no. 16 (1), pp. 202–205.

5. Savlyk, O. (2012), "Foreign experience of formation of investment attractiveness in the region", *Economichnyyi forum*, no. 2, pp. 228–235.

6. Stryelov, I.A. and Ihnatenko, P.P. (2007), "The approach to the prediction of the economic efficiency of application software systems", *Problemy prohramuvannia*, no. 4, pp. 13–20, available at: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/269/%D0%A1%D1%82%D1%80%D1%94%D0%BB%D0%BE%D0%B2_2.pdf?sequence=1

7. Shapovalova, O. (2012), "Evaluation of the investment policy of Ukrainian regions", *Ekonomika ta pravo*, no. 1, pp. 83–86.

8. Shatkovskyyi, O. (2013), "The investment climate as a factor of development of alternative energy in Ukraine", *Stratehiia rozvytku Ukrainy. Ekonomika, sotsiolohiia, pravo*, no. 3, available at: http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/6308

УДК 330.332

Ляхович Л.А.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій
Тернопільський національний економічний університет

АНАЛІЗ РИЗИКІВ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ ПІДПРИЄМСТВ

Liakhovych L.A.,
cand.sc.(econ), assoc. prof., assistant professor of the department economy of enterprises and corporations
Ternopil National Economic University

RISK ANALYSIS OF INVESTMENT PROJECTS OF ENTERPRISES

Постановка проблеми. Одним з основних стримуючих факторів стійкого розвитку підприємств промисловості будівельних матеріалів, зокрема швидких темпів впровадження у виробництво сучасних досягнень НТП, високих технологій і передових засобів праці тощо, є значний ризик інвестицій в дану сферу економіки. У зв'язку з цим головне завдання інвестиційного менеджменту підприємств галузі полягає у визначенні реальної ефективності капітальних вкладень, які передбачаються інвестиційним проектом, та рівня інвестиційного ризику, аналізуванні можливостей одержання як прибутку, так і збитків.

У цьому контексті зрозумілою стає мета аналізу ризику: надати потенційним партнерам або учасникам інвестиційного процесу необхідну інформацію для прийняття рішення та розробити систему заходів, які, з одного боку, не допускають, запобігають або зменшують величину збитків від дії факторів ризику, а з іншого – забезпечують не тільки нейтралізацію або компенсацію ймовірних негативних результатів, але і дозволяють максимально використати їх для отримання підприємством високого доходу.

На основі якісного аналізу інвестиційних ризиків та оцінки ймовірних втрат від настання ризикової події розробляється програма управління ризиками конкретного інвестиційного проекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним, методологічним, методичним аспектам і практичному вирішенню проблеми мінімізації інвестиційного ризику присвячено наукові праці багатьох вітчизняних й іноземних учених-економістів, зокрема Г. Александера [12], Дж. Бейлі [12], І.О. Бланка [2], Г. Бірмана [1], В.А. Верби [3], В.В. Вітлінського [4], Л. Гітмана [6], Т.В. Майорової [8], А.А. Пересади [10], В. Шарпа [12], С. Шмідта [1], Н.А. Хрущ [11], О.М. Ястремської [13] та багатьох інших.

Водночас, додаткового дослідження, аналізування, систематики та осмислення заслуговують ризики інвестиційних проектів підприємств промисловості будівельних матеріалів, чому і присвячена ця стаття.

Постановка завдання. Метою дослідження є висвітлення сутності, розвиток методики аналізу й управління ризиками інвестиційних проектів підприємств, а також розробка можливих шляхів подолання наслідків їхнього негативного впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління інвестиціями на підприємстві має певну специфіку, яка, зокрема, пов'язана з факторами ризику. У науковій літературі інвестиційний ризик, зазвичай, трактується як, по-перше, імовірність виникнення фінансових втрат внаслідок невизначеності умов інвестиційної діяльності, а по-друге, як можливість нездійснення запланованих цілей інвестування. Неоднозначність у розумінні сутності та економічного змісту інвестиційного ризику обумовлена, зокрема, співвідношенням його об'єктивних і суб'єктивних сторін. Суб'єктивно-об'єктивна природа інвестиційного ризику характеризується процесами як суб'єктивного характеру, оскільки особи, які приймають рішення, по-різному сприймають однаковий рівень ризику, так і об'єктивного характеру, тобто такими, існування яких не залежить від волі та свідомості людини.

Інвестиційний ризик є сукупністю специфічних видів ризику, що генеровані невизначеністю внутрішніх і зовнішніх умов реалізації інвестиційної діяльності підприємства [2, с. 148]. Основу інтегрованого ризику реального інвестування складають проектні ризики, тобто ризики, які пов'язані з реалізацією реальних інвестиційних проектів підприємств. Ризик інвестиційного проекту – це «сукупність ризиків, які передбачають загрозу економічній ефективності проекту, що виражається в негативному впливі на потоки грошових коштів» [8, с. 202]; це «ймовірність визначеного рівня втрат фірмою частини своїх ресурсів або недоотримання доходів, або прояву додаткових втрат при реалізації проекту» [3, с. 139].

Існування ризику інвестиційного проекту зумовлене неможливістю з повною достовірністю прогнозувати кінцеві результати його реалізації. Тому будь-які ефективні методи аналізування ризиків інвестиційних проектів, що полегшать прийняття управлінських рішень в умовах складної економічної ситуації, яка характеризується значним ступенем невизначеності через обмеженість або низьку об'єктивність інформації, надзвичайно корисні.

За рівнем ризику інвестиційні проекти поділяють на:

1) проекти з рівнем ризику нижче середнього. Зазвичай, до них відносять локальні інвестиційні проекти, які повинні забезпечити зниження собівартості виробництва;

2) проекти з середнім рівнем ризику, до яких відносять проекти реконструкції або нового будівництва, які забезпечують розширення виробництва;

3) проекти з рівнем ризику вище середнього. Сюди відносять інвестиційні проекти, що спрямовані на проникнення на нові ринки збуту;

4) проекти з найвищим рівнем ризику - це проекти, що спрямовані на створення нових виробництв, дослідження та розробку нових технологій та їхнє впровадження.

Ґрунтуючись на цій класифікації, можливо ідентифікувати та проаналізувати основні ризики інвестиційних проектів підприємств й обрати метод оцінки інвестиційного ризику.

Розглянемо об'єктивно існуючу систему інвестиційних ризиків на підприємствах промисловості будівельних матеріалів. За останні сім років в інфраструктуру нових високотехнологічних виробництв будівельних матеріалів було вкладено інвестицій в розмірі понад 3,3 млрд. грн. [5]. Це дозволило кардинально модернізувати галузь, оснастити її сучасними технологіями, що дало можливість вітчизняним підприємствам випускати конкурентоспроможні енергоефективні будівельні матеріали, які відповідають як національним, так і європейським стандартам. Кількість новостворених та реконструйованих виробництв будівельних матеріалів та виробів в Україні становила: 2009 рік – 10, 2010 рік – 12, 2011 рік – 15, 2012 рік – 21, 2013 рік – 25 виробництв [7]. Здебільшого це підприємства, що виробляють цеглу, залізобетон, металоконструкції, цемент, віконне скло, віконні та дверні вироби, паркет; шпалери тощо, які є конкурентоздатними і не поступаються іноземним аналогам.

Система ризиків інвестиційних проектів підприємств промисловості будівельних матеріалів дуже складна, кожний її окремий елемент або одночасне поєднання впливу кількох елементів може стати, зокрема, причиною неповернення інвестиційного кредиту. Тому управлінням ризиками - це вид управлінської діяльності щодо їхньої класифікації, ідентифікації, аналізу й оцінки, в також розробки та впровадження заходів захисту від ризику.

Ідентифікація та аналіз ризиків передбачатимуть визначення їхнього переліку та можливостей виникнення з точки зору ймовірності, встановлення ступеня їхньої пріоритетності, виявлення несприятливих і сприятливих наслідків при їхньому настанні. Оцінка ризиків пов'язана з визначенням очікуваних доходів та можливих втрат, тобто полягає в оцінці можливих наслідків для суб'єкта господарювання. Структура ризиків інвестиційних проектів підприємств промисловості будівельних матеріалів подана на рис. 1.

Зовнішні інвестиційні ризики не залежать від підприємства, а тому їх слід враховувати не тільки для кожного конкретного суб'єкта господарювання, але і для групи схожих підприємств. Оцінку зовнішніх ризиків доцільно проводити централізовано із залученням зовнішніх і внутрішніх експертів через встановлення відповідних рейтингів для всіх підприємств галузі. Внутрішні інвестиційні ризики для кожного конкретного підприємства є суто індивідуальними. Тому їхню оцінку слід проводити спеціалістами підприємства за допомогою внутрішньої методики.

При оцінці ризику інвестиційних проектів широкого використання отримали кількісні методи, такі як: статистичний метод, метод аналізу чутливості, метод розрахунку критичних точок, методи сценаріїв та імітаційного моделювання, метод коригування ставки дисконтування тощо.

Проте для оцінювання рівня ризиків інвестиційних проектів підприємств промисловості будівельних матеріалів скористаємося методикою, що базується на експертних оцінках їхнього впливу. Слід зазначити, що метод експертних оцінок, основним недоліком якого є суб'єктивний характер висновків, за умови достатньої компетенції експертів дозволяє реально дослідити, проаналізувати та оцінити найбільш значущі фактори ризику, а все ж достатньо високий ступінь достовірності, простота та порівняно низька трудомісткість використання роблять його одним з найбільш привабливих методів оцінки ризику інвестиційного проекту.

Залежно від особливостей впливу ризики поділимо на прості та інтегровані. Інтегровані ризики є сукупністю простих ризиків. Тому прості ризики об'єднаємо в групи.

Припустимо, що в кожній групі прості ризики будуть мати однакову питому вагу. Оцінку будемо проводити за 100-бальною системою із залученням п'яти експертів. Як показує практика, найбільш вдалою є саме експертна група, до складу якої входять три експерти з підприємства і два незалежні (представники аудиторських і консалтингових фірм).

Градацію ймовірності виникнення та реалізації ризикової ситуації оцінено так: 0 – ризик неістотний; 25 – ризик швидше за все не реалізується; 50 – щодо виникнення ситуації нічого сказати не можна; 75 – ризик швидше за все виникне; 100 – ризик реалізується.

Загальну величину простого ризику (загальний бал ризику) розрахуємо як добуток його питомої ваги та середнього значення ризику. Наступним кроком буде знаходження величини інтегрального ризику з кожної групи простих ризиків, як суми їхніх бальних оцінок (табл. 1).

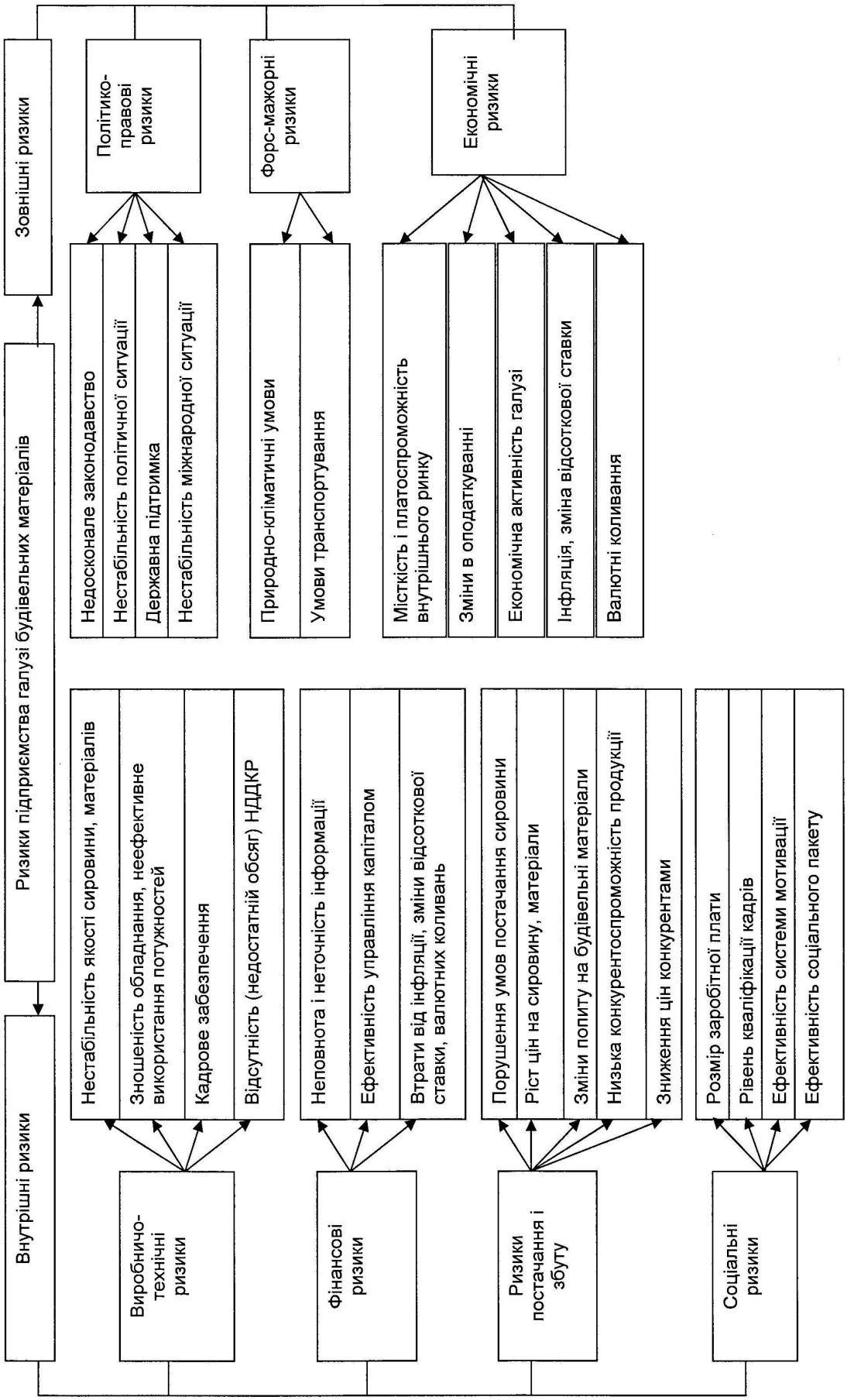

Рис. 1. Структура і зміст інвестиційних ризиків підприємств галузі будівельних матеріалів

Джерело: складено на основі [2; 3; 8; 10]

Таблиця 1

Величина інтегрального внутрішнього ризику

№ з/п	Види ризику	Інтегральний ризик
1	Виробничо-технічні ризики	68,4
2	Фінансові ризики	81,2
3	Ризики постачання і збуту	70,9
4	Соціальні ризики	66,7

Джерело: складено автором за результатами експертного оцінювання

Сучасне управління інвестиційним ризиком базується на концепції прийнятного ризику, що передбачає можливість реалізації системи заходів впливу на рівень ризику для доведення його до прийнятного значення.

Тому наступним кроком буде поділ інвестиційних ризиків на дві групи:

1) ризики, вплив яких можна обмежити шляхом здійснення певних заходів – внутрішні ризики;

2) ризики, які є непідконтрольними з боку підприємства, а тому на них впливати не можливо – зовнішні ризики.

Прийняття та реалізація рішень щодо протидії інвестиційним ризикам передбачатиме розробку заходів стосовно зниження ймовірності можливого ризику, його уникнення або зменшення сили впливу ризику при його настанні. Основними принципами прийняття таких рішень повинні бути: принцип мінімізації ризиків в плані їхньої кількості та ступеня впливу та принцип адекватності й оперативності реагування, якщо ризик стає реальністю.

Ґрунтуючись на результатах оцінки ризиків, розробимо систему заходів з мінімізації впливу внутрішніх ризиків на інвестиційну діяльність підприємств промисловості будівельних матеріалів. Це стосується насамперед тих простих ризиків, середній бал яких лежить в межах інтервалу від 50 до 75 балів (невизначеність ситуації і ймовірність зростання ризику) або від 75 до 100 балів (зростання ризику) (табл. 2).

Таблиця 2

Заходи протидії інвестиційним ризикам

№ з/п	Назва ризику	Заходи
1	Зношеність технологічного обладнання	Лізинг або/і придбання нового обладнання
2	Нестабільність якості матеріалів та сировини	Пошук джерел постачання якісної сировини і матеріалів
3	Порушення умов постачання сировини та матеріалів	Пошук надійних постачальників сировини і матеріалів
4	Ріст цін на сировину, матеріали	Пошук альтернативних джерел сировини, вихід на міжнародні товарні біржі
5	Сезонність попиту на будівельні матеріали	Розширення асортименту, виробництво екологічно чистої і якісної продукції, рекламна компанія
6	Низька конкурентоспроможність продукції	Оновлення обладнання, підвищення якості продукції, скорочення витрат
7	Низька заробітна плата	Впровадження системи преміювання
8	Ефективність системи мотивації	Впровадження форм нематеріальної мотивації, соціальний пакет
9	Ефективність управління капіталом	Впровадження комплексної системи управління капіталом на підприємстві
10	Неповнота і неточність інформації	Впровадження системи інформаційного забезпечення, інвестиційний контролінг

Джерело: складено автором

Слід зазначити, що підприємства не можуть обмежити вплив ризиків, які пов'язані, зокрема, із загальною політичною та економічною ситуацією в країні. Проте, їх обов'язково слід ураховувати при формуванні та реалізації інвестиційних проектів економічних суб'єктів. Підприємства промисловості будівельних матеріалів можуть через професійні об'єднання виробників ініціювати законодавчі пропозиції, які поліпшили б ситуацію в галузі і, загалом, у будівельній сфері України.

Загалом, для оптимізації програми дій необхідно постійно стежити за подіями на ринку, швидко реагувати на політичні й економічні зміни, проводити постійний моніторинг процесів, що відбуваються на підприємстві під впливом факторів його зовнішнього та внутрішнього середовища.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, при прийнятті інвестиційних рішень керівники підприємств обов'язково мають ураховувати вплив ризиків, що є визначальним фактором

забезпечення ефективності інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання в умовах дефіциту інвестиційних ресурсів і низької інвестиційної привабливості українських підприємств. Оперативне прийняття та реалізація таких рішень дозволяє знизити ризик виникнення небажаних наслідків для підприємства або максимально використати їх для отримання підприємством економічної вигоди. Класифікація, ідентифікація, аналіз та якісна оцінка інвестиційних ризиків, а також впроваджена на підприємстві системи заходів з мінімізації їхнього негативного впливу збільшують ймовірність отримання прогнозованого кінцевого результату від реалізації проекту.

Зниження негативного впливу інвестиційних ризиків на ефективність функціонування підприємства можливе за умов формування системи ризик-менеджменту інвестиційних проектів. Для оптимізації внутрішніх ризиків інвестиційних проектів менеджмент підприємств повинен заздалегідь розробляти комплекс заходів щодо більш раннього виявлення ризику, визначення його структури, оцінювання можливих наслідків, визначення шляхів та управлінських інструментів щодо його мінімізації.

Вирішення проблеми ефективної організації управління інвестиційною діяльністю підприємств дозволить мінімізувати ризики інвестиційних проектів, що може стати основою для подальших досліджень.

Література

1. Бирман Г. Экономический анализ инвестиционных проектов / Г. Бирман, С. Шмидт ; пер. с англ. под ред. Л.П. Белых. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997.– 631 с.
2. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент : учебный курс / И.А. Бланк. – К. : Эльга-Н, Ника-Центр, 2001. – 448 с.
3. Верба В.А. Проектний аналіз: підручник / В.А. Верба, О.А. Загородніх. – К. : КНЕУ, 2000. – 322 с.
4. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємництві : монографія / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.
5. В Украине строят все больше, уменьшая импорт стройматериалов [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://inpress.ua/ru/economics/24207-v-ukraine-stroyat-vse-bolshe-umenshaya-import-stroymaterialov
6. Гитман Л. Основы инвестирования : пер. с англ. / Гитман Л., Джонк. – М. : Дело, 1997. – 1008 с.
7. За 2013 рік в Україні обсяг використання вітчизняних будматеріалів зріс на 10% і досяг 80%: [Електронний ресурс] / Урядовий портал // Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247004403&cat_id=244276429
8. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність. Навчальний посібник [текст] / Т.В. Майорова. – К. : ЦУЛ, 2003. – 376 с.
9. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
10. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом / А.А. Пересада. – К. : Лібра, 2002. – 472 с.
11. Хрущ Н.А. Інвестиційна діяльність: сучасні стратегії і технології : монографія / А.Н. Хрущ. – Хмельницький: ХНУ, 2004. – 309 с.
12. Шарп У. Инвестиции : пер. с англ. / Шарп У., Александер Г., Бэйли Дж. – М. : ИНФРА-М, 1999. – XII. – 1028 с.
13. Ястремська О.М. Визначення ризику в управлінні підприємством [Електронний ресурс] / О.М. Ястремська. – Режим доступу: archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Uproz/2010_17/u1017jas.pdf

References

1. Birman, G. and Shmidt, S. (1997), *Ekonomicheskiy analiz investitsionnykh proektov* [Economic analysis of investment projects], Banki i birzhi & YuNITI, Moscow, Russia, 631 p.
2. Blank, I.A. (2001), *Investitsionnyi menedzhment* [Investment management], Elga-N, Nika-Tsentr, Kyiv, Ukraine, 448 p.
3. Verba, V.A. and Zahorodnikh, O.A. (2000), *Proektnyi analiz* [Project Analysis], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine, 322 p.
4. Vitlinskiy, V.V. and Velykoivanenko, H.I. (2004), *Ryzykolohiia v ekonomitsi ta pidpryyemnytstvi* [Riskology in economics and entrepreneurship], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine, 480 p.
5. In Ukraine build more, reducing the import of building materials, available at: http://inpress.ua/ru/economics/24207-v-ukraine-stroyat-vse-bolshe-umenshaya-import-stroymaterialov
6. Gitman, L. and Joehnk, M. (1997), *Osnovy investirovaniia* [*Fundamentals of Investing*], Delo, Moscow, Russia, 1008 p.
7. «During 2013 in Ukraine the volume of using domestic materials increased by 10% and reached 80%», Uriadovyi portal, available at: http://kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247004403&cat_id=244276429
8. Maiorova, T.V. (2003), *Investytsiina diialnist* [Investment activity], TsUL, Kyiv, Ukraine, 376 p.
9. State Statistics Service of Ukraine, available at: http://ukrstat.gov.ua.
10. Peresada, A.A. (2002), *Upravlinnia investytsiinym protsesom* [Managing the investment process], Libra, Kyiv, Ukraine, 472 p.
11. Khrushch, N.A. (2004), *Investytsiyina diialnist: suchasni stratehii i tekhnolohii* [Investment activity: current strategies and technologies], monograph, KHNU, Khmelnytskyi, Ukraine, 309 p.
12. Sharp, W., Alexander, G. and Bailey, J. (1999), *Investitsii* [Investments], INFRA-M, Moscow, Russia, 1028 p.
13. Yastremska, O.M. (2010), «Definition of risk in the managing the enterprise», available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Uproz/2010_17/u1017jas.

УДК 336.71(438+520+44+410+71)+338.124.4

Буряк О.П.,
к.е.н., доцент, здобувач кафедри економічної теорії
Львівська комерційна академія

ІНСТРУМЕНТИ ПОДОЛАННЯ БАНКІВСЬКИХ КРИЗ У ПОЛЬЩІ, ЯПОНІЇ, ФРАНЦІЇ, ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ТА КАНАДІ

Buryak O.P.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., candidate for a degree of the department of economic theory,
Lviv Academy of Commerce

INSTRUMENTS FOR OVERCOMING BANK CRISES IN POLAND, JAPAN, FRANCE, GREAT BRITAIN AND CANADA

Постановка проблеми. Як свідчить досвід, ринкова економіка передбачає в своєму розвитку періодичну появу таких явищ як циклічні кризи. Що стосується сучасної кризи, то вона виникла на ринках розвинутих країн та поступово охопила більшість країн світу, набула світового характеру. При цьому найбільшого удару зазнав фінансовий сектор економіки.

Сучасна світова криза зародилась у США. Зародившись як криза ринку нерухомості та похідних фінансових інструментів, вона доволі швидко зачепила Велику Британію, а згодом постраждали практично всі країни Європи.

Найбільше постраждали провідні країни світу з добре розвиненим фондовим ринком: США, Велика Британія, Японія, Німеччина. Своєю чергою криза зачепила країни, де не витримала тиску національна валюта. Зазнали також відчутних втрат країни з розвиненою фінансово-банківською системою, проте без серйозної основи в реальному секторі економіки, до яких відносять країни Балтії. Відповідно у сучасних умовах дослідження інструментів подолання банківських криз країнами з розвиненою банківською системою набуває особливої актуальності, що допоможе у розробці заходів подолання та запобігання їх розповсюдження у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, які стосуються інструментів подолання банківських криз у Польщі, Японії, Франції, Великобританії та Канаді досліджували такі вчені, як: А. Грабовський [3], Д. Гавард [4], В.С. Мироненко [5], С.К. Реверчук [7], В.М. Геєць [8] та ін. Однак у більшості наукових досліджень недостатньо уваги приділено саме специфіці інструментів подолання банківських криз. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому та практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження інструментів подолання банківських криз у Польщі, Японії, Франції, Великобританії та Канаді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна світова фінансова-економічна криза розпочалася внаслідок диспропорції між виробництвом і споживанням у 2007 році на ринках промислово розвинених країн світу. Криза зародилась в США у сфері нерухомості, але через високий ступінь глобалізації фінансового ринку вона поступово вразила всю економіку країни. Очевидно, що в умовах високого рівня взаємозалежності між всіма учасниками світового ринку негативні явища не могли оминути й інші держави.

Світова фінансова криза негативно позначилася на багатьох галузях світової економіки. Але, виходячи із специфіки організації діяльності в галузях, найбільшого впливу зазнала банківська галузь. Специфічність активів банку та банківські ризики, які є невід'ємними складовими середовища банківського бізнесу, при відсутності дієвого механізму їх впорядкування в умовах кризи, негативно позначилися на прибутковості банків та їх стійкості.

Фінансова криза 2008-2009 рр. торкнулася економік усіх країн світу, в тому числі й Республіки Польща. У першій половині 2009 р. масштаб кризи та кількість охоплених нею держав ЄС зростали. А що стосується Польщі, то у другому кварталі 2009 р. Польща залишилася єдиною серед європейських країн, де спостерігався приріст ВВП. Польський показник економічного зростання сягнув 1,2 %. Це був один з небагатьох додатних результатів розвитку у світі [6].

Однак зазначимо, що основним фактором, який насправді ефективно захистив Польщу від наслідків світової кризи, був значний фундамент економіки, збудований упродовж останніх 20 років економічних перетворень у країні. Послідовне реформування, яке великою мірою було пов'язане з підготовкою країни до членства в Європейському Союзі, дало державі стабільну, збалансовану структуру польської економіки, яка нелегко піддається змінам світової кон'юнктури [8].

Якщо розглядати основні фактори кризи в Польщі, то ними були:

1. Уповільнення зростання ВВП. У 2009 р. ВВП 38-мільйонної Польщі з урахуванням реальної купівельної спроможності становив 535 млрд. євро, приріст ВВП скоротився на 3,7 % порівняно з 2008 р. та на 5,5 % порівняно з 2007 р.

2. Збільшення безробіття порівняно з 2008 р. на 1,5 %, і станом на кінець 2009 р. – 9 %.

3. Суттєве зниження курсу національної валюти: злотий подешевшав відносно євро на 10 %, а відносно долара – майже на 30 % [6].

Для боротьби із кризою у 2009 р. в країні увійшли в дію окремі положення «Плану стабільності і розвитку», які були розроблені урядом Польщі. Відповідно до зазначеного плану передбачалося виділення:

– 14,2 млрд. дол. США на збільшення лімітів і гарантій Державного казначейства для банків;

– 7,14 млрд. дол. США для малого та середнього бізнесу з метою забезпечення їхньої кредитної спроможності [6].

Доцільно відзначити і надійну польську банківську систему, яка під час кризи не похитнулася. Таку ситуацію можна пояснити тим, що польський банківський сектор не є значно залежним від ситуації на американському банківському ринку, оскільки лише 7 % закордонних інвестицій у польському банківському секторі походить зі США.

Відмітимо і те, що на відміну від інших західних країн, польські банки не використовували ризикових фінансових інструментів, наприклад, таких як деривативи. Також польські банки не надавали ризикових іпотечних кредитів. Як зазначає Грабовський А. [3], свою діяльність банки базували на співвідношенні банківських вкладів до наданих кредитів.

З наведеного вище можна зробити висновок, що внутрішніми причинами прояву стабільної економічної ситуації Польщі в умовах кризи були:

– виважені дії уряду, які поєднувались з врівноваженою структурою економіки;

– надійна банківська система, яка не похитнулася під час кризи та використання внутрішнього потенціалу ринку.

Що стосується зовнішніх чинників, то до них можемо віднести такі: використання фінансових ресурсів ЄС на розвиток інфраструктури, людського капіталу, інноваційні технології, охорону навколишнього середовища, регіональний розвиток та модернізацію сільського господарства.

Розглянемо також антикризову програму Японії. Уряд країни в рамках антикризової програми у банківській сфері намагався протидіяти зростанню сили єни, оскільки сильна єна заважає японським виробникам-експортерам. З цією метою діяла урядова програма надання доларових паперових кредитів, яка мала сприяти стимулюванню японських компанії. На бюджетний рік (березень 2012 р. – березень 2013 р.) програма становила 127,81 млрд. дол. В країні була передбачена наступна схема: японський банк міжнародного співробітництва отримує долари за низьким курсом зі спеціального рахунку Уряду і пропонує їх компаніям, які планують купівлю зарубіжних компаній і надійних енергетичних ресурсів. На нинішній час цей банк уже надав кредитів на суму 890 млрд. єн компаніям, які уклали 15 угод, і планує видати ще 410 млрд. єн на здійснення 12 угод [9].

З метою захисту від впливу боргової кризи в Євросоюзі Японія планує створити нову систему кредитування в азійському регіоні. За основу нової системи буде взята структура МВФ і створять її на основі валютних резервів країн АСЕАН (Асоціація країн Південно-Східної Азії), Китаю, Південної Кореї і Японії [10].

Водночас Банк Японії на бюджетний рік (2012-2013 рр.) залишив обмінну ставку на рівні 0-0,1% річних. Окрім того, затвердив програму на суму 879 млрд. єн. для викупу активів і надання кредитів. При цьому планувалося більше викуповувати короткострокових цінних паперів, але зменшувати обсяг операцій з цінними паперами з фіксованою ставкою [1].

Доречно зазначити і те, що Японія вперше за останні 30 років завершила 2011 р. з борговим дефіцитом (32 млрд. дол.). Це зумовлено тим, що імпорт товарів зріс за 2011 р. на 12%, а експорт – на 2,7%. Основні причини цього дві: руйнівні землетрус і цунамі; зростання курсу єни [2].

Своєю чергою розглянемо досвід Франції щодо врегулювання економічної ситуації внаслідок економічної кризи.

Слід відмітити, що у Франції на досить високому рівні збереглося державне регулювання економіки. В країні, незважаючи на заперечення з боку інших учасників Європейського Союзу, з 2008 року проводиться великомасштабна підтримка промисловості країни. Основна фінансова допомога держави сконцентрувалася на пріоритетних галузях економіки, а саме: авіабудуванні та автомобільній промисловості. Допомога надається у формі бюджетних трансфертів, пільгових кредитів, державних банківських гарантій і політики стимулювання продажів за допомогою бюджетних субсидій.

За рахунок бюджету Франція фактично погасила борги найбільш важливих для економіки підприємств, включаючи податкові борги. Францією також було вжито антикризові заходи і у сфері податкового регулювання та соціального забезпечення населення країни.

Як зазначає С. К. Реверчук [7], у Франції наприкінці 2009 р. дефіцит державного бюджету становив 6% від ВВП, тоді як у Великобританії – 9, у США – 14%, в Україні – 10%. Спад ВВП у Франції становив 1,2%, тоді як по всіх країнах ЄС (27 країн) – 2,4%, в Україні – біля 15%. Між тим економіка і банківництво Франції почали швидко виздоровлюватись і причинами цього були такі:

- країна дуже мало зорієнтована на експорт, тому скорочення експорту не дуже сильно вплинуло на економіку і грошову систему;
- економіка країни є соціально орієнтованою із значним державним сектором, в якому працює 20% населення, а не гарантовані робочі місця;
- в країні надаються допомоги по безробіттю, які становлять 75% від середньої зарплати. Мінімальна зарплата у Франції становить 1321 євро;
- рівень кредитної заборгованості населення Франції у 2 рази менший, аніж у США чи Великобританії. Це зумовлено тим, що умови надання кредитів були завжди жорсткими. Як результат, уряду Франції не довелось націоналізовувати ще жодного банку;
- уряд Франції дуже швидко розробив і почав реалізовувати план антикризових дій. У плані наголошувалось на стимулюванні попиту, а не інвестицій.

У Франції не дало розбігтися кризі жорстке регулювання банків. Державний регулятор не рекомендує банкам видавати кредити, відсоткові виплати за якими будуть перевищувати 1/3 доходів позичальника. Це означає, що у Франції субстандартні кредити, які викликали кризу у США, неможливі. Закон забороняє банкам навантажувати позичальника кредитами, які явно приведуть його до банкрутства. Якщо це стається, то відповідає банк, а не позичальник. Як результат цього, банки дуже обережні у кредитуванні і тому за цих умов кредитного буму просто не може бути – банківський бізнес ведеться з огляду на пасиви. У 2007р. іпотечні борги становили 35% від ВВП, а у Великобританії – 87% від ВВП. Важливим є й те, що французи є схильними більше зберігати, аніж брати у кредит, тому загальна заборгованість населення Франції була (2007 р.) у 2 рази меншою, ніж у США чи Великобританії [7].

З вищенаведеного можна зробити висновок стосовно того, що банківська система Франції є стійкою, оскільки в країні присутнє жорстке державне регулювання, консервативна політика банків і ощадливість населення.

Політика Великої Британії також зазнала змін у економіці у зв'язку зі світовою фінансовою кризою. У Великій Британії значна допомога надавалася в першу чергу фінансовому сектору, оскільки він є пріоритетним для англійської економіки. Державна допомога найбільшим британським банкам в умовах фінансової кризи за даними Національного статистичного управління Великої Британії перевищила 1,4 трлн. дол.

Зазначена допомога включила в себе:

– рекапіталізацію низки великих банків;
– масштабне кредитування Банком Англії банківського сектора;
– введення системи державного страхування позик.

Серед антикризових заходів Великої Британії слід відмітити і податкове регулювання та стимулювання розвитку промислового сектора.

Як зазначає Гавард Дэвис [4], під час світової фінансової кризи (2007-2009) довір'я британців до банків істотно не знизилось і було більшим, аніж до держави. Водночас населення більше довіряє звичайним банкам, а не фінансовим супермаркетам.

Переймаючи досвід Німеччини, уряд країни прагне посилити державний сектор банківництва і має намір створити на базі поштових відділень Королівський державний ощадбанк.

Держава взяла активну участь в оздоровленні банків, придбала 70 % акцій Ройаль Банк Скотланд, Лойдс банк і HBOS отримали десятки мільярдів фунтів стерлінгів державної підтримки і нині частка держави у цих банках становить понад 40%. Однак, на думку британських урядовців, це не є одержавленням банків, а є їх оздоровленням, оскільки пізніше їх держава продасть у приватну власність і на цьому ще й заробить, а не тільки поверне вкладені кошти.

Серед заходів держави щодо підтримки «хворих» банків, на думку С. К Реверчука [7], основними були такі:

- страхування 90% кредитів, які видали банки;
- дозволено ЦБ викупити погані активи банків на суму 50 млрд. ф. ст.;
- дозволено ЦБ створити на 150 млрд. ф. ст. електронних грошей (емісія), на які можна купити цінні папери уряду.

Зрозуміло, що всі ці заходи є ризикованими: якщо економіка не запуститься, то може виникнути стагфляція – інфляція одночасно із спадом економіки. Особливістю державної підтримки банків у Великобританії є те, що ЦБ організував її секретно, і розповів про це опісля, коли банки виздоровіли, одужали.

Між тим ЦБ Великобританії задумував реалізувати банківську реформу, яка за своїм змістом є несподіваною і контрверсійною. Її автор Мервін Кінг.

На думку В. С. Мироненко [5], ЦБ мав на меті реалізувати пілотний проект, який пізніше буде поширений на інші британські банки. І три банки, в статутний капітал яких зайшла держава: Ройаль Банк, Лайдз банкінг, Норзерн рок, отримали директиву щодо їх поділу на частини. Одна частина банків буде продана, а на основі других частин будуть створені три нові банки. У Меморандумі Банку Англії записано, що «уряд і в подальшому буде дробити банки, щоб вони не ставали дуже великими і могли

збанкрутувати». Інакше кажучи, ідея полягає в тому, що Уряд хоче не допустити в майбутньому укрупнення банків до таких розмірів, які виключають їх банкрутство. Адже у банків-гігантів виникає відчуття безкарності, оскільки вони впевнені, що держава все рівно прийде на допомогу. Тому й ці банки схильні йти на збільшення ризикованості операцій. Задум ЦБ в тому, щоб до 20-ти найбільших банків застосувати заходи, які сприятимуть зниженню банківських ризиків за допомогою регулювання і збільшення капіталу самі по собі не можуть відвернути збої у банківській діяльності і тому доцільно розмежовувати банківську посередницьку та спекулятивну діяльність.

Окрім того, ЦБ хоче посилити конкуренцію у банківському секторі після його порятунку державою. Програма розрахована на 5 років. При цьому жоден із самостійних великих банків не зможе купити частину націоналізованих банків, купувати їх мають тільки небанківські установи.

Самі банки не в захопленні від цих планів ЦБ і тому намагаються уникнути державного втручання та поділу на дві частини. Як результат, вони самі передають свої проблемні активи та непрофільні активи: агентства з нерухомості, компанії з управління портфелем цінних паперів, страхові компанії, інвестиційні фонди тощо.

Епіцентром світової фінансової кризи (2008-2009 рр.) та сусідом Канади були США. Однак США не вдалося потягнути економіку та банківську систему Канади за собою, адже ознаки економічного спаду в Канаді мінімальні – 1,6%, тоді як у США – 2,4%, у Великобританії – 2,8% [7].

Важливо наголосити на тому, що в період світової фінансової кризи банки Канади приносили прибуток, а у листопаді 2008 р. банківську систему Канади світовими експертами було визнано найздоровішою у світі. Дальше у списку були Швеція, Люксембург, Данія та Австралія.

У Канаді жоден банк не відчув серйозних проблем, спричинених кризою і не вимагав допомоги від держави. Уряд Канади затвердив і запустив програму викупу у банків застрахованих іпотек на суму 125 млрд. канад. дол. Але це було зроблено для того, щоб банки могли продовжувати конкурувати на рівних з іноземними фінансовими установами.

Така стійкість канадських банків до зовнішніх і внутрішніх загроз пояснюється:

1. Передусім традиційно консервативною політикою банків, яку вони проводили перед кризою. Коли всі банкіри світу йшли на ризики, канадських банкірів звинувачували у надмірній обережності і нерішучості. Але в результаті економічної кризи деякі країни (наприклад, Ірландія) хотіли б побудувати свою банківську систему за прикладом Канади. Банки були обережними при видачі кредитів, уважними при формуванні резервів та у політиці злиття і поглинання, мали міру у бонусній політиці, а також витрачали значні кошти на навчання банківських працівників

2. У Канаді переважає збалансований підхід до споживання та заощадження серед населення, домогосподарств, тобто жити в борг особливо не хочуть.

3. У Канаді всі установи підпорядковані єдиному регулятору – Офісу суперінтенданта фінансових установ. Окрім того, діяльність державного регулятора є жорсткою. У Канаді дуже складно втекти від виплат іпотеки, бо банк може вилучити, окрім житла, інші активи позичальника.

4. Державний бюджет Канади уже 20 років є бездефіцитним, а чистий борг держави становив 20% від ВВП, тобто в країні державні фінанси є здоровими. На 2009-2010 рр. урядом було виділено 52 млрд. канад. дол. (або 40 млрд. дол. США), що становить 3,3% від ВВП на такі заходи: на розвиток інфраструктури (дороги, склади, аеропорти); на заміщення витрат бюджету, які виникли після зниження податків з населення; на фінансування реальної економіки (автобудування, лісове господарство, альтернативна енергетика); на перекваліфікацію кадрів [7].

Висновки з проведеного дослідження. З вищенаведеного можна зробити висновок стосовно того, що внутрішніми причинами прояву стабільної економічної ситуації Польщі в умовах кризи були: виважені дії уряду, які поєднувались з врівноваженою структурою економіки та надійна банківська система, яка не похитнулася під час кризи та використання внутрішнього потенціалу ринку.

Що стосується зовнішніх чинників, то до них можемо віднести такі: використання фінансових ресурсів ЄС на розвиток інфраструктури, людського капіталу, інноваційні технології, охорону навколишнього середовища, регіональний розвиток та модернізацію сільського господарства.

У Франції на досить високому рівні збереглося державне регулювання економіки. В країні, незважаючи на заперечення з боку інших учасників Європейського Союзу, з 2008 року проводиться великомасштабна підтримка промисловості країни. Основна фінансова допомога держави сконцентрувалася на пріоритетних галузях економіки, а саме: авіабудуванні та автомобільній промисловості.

З вищенаведеного можна зробити висновок стосовно того, що банківська система Франції є стійкою, оскільки в країні присутнє жорстке державне регулювання, консервативна політика банків і ощадливість населення.

Що стосується британського підходу до покращання корпоративного управління в банках в умовах фінансової кризи, то він є найбільш комплексним, адже передбачає використання як досить поширених у світі інструментів. Це свідчить про формування дійсно комплексного підходу на державному рівні до вирішення проблем корпоративного управління в банках. Саме комплексність є основною рисою рішень, які приймаються багатьма країнами світу, і в першу чергу Великобританією щодо вирішення зазначених проблем в банках.

Стійкість канадських банків до зовнішніх і внутрішніх загроз пояснюється таким: передусім традиційно консервативною політикою банків, яку вони проводили перед кризою; у Канаді переважає збалансований підхід до споживання та заощадження серед населення, домогосподарств, тобто жити в борг особливо не хочуть; у Канаді всі установи підпорядковані єдиному регулятору – Офісу суперінтенданта фінансових установ.

Банківська система є одним з найактивніших суб'єктів будь-якої країни. Вона доволі сильно інтегрована у її економіку та відіграє суттєву роль в її розвитку, оскільки у разі порушень головних принципів її функціонування, вона може стати джерелом економічної нестабільності в країні. Тому дослідження інструментів подолання банківських криз є об'єктивною необхідністю.

Розглянута в статті тема є актуальною та буде досліджуватись в наступних працях.

Література

1. Банк Японії підтвердив, що економіка відновлюється [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/news/2012/07/12/329150/
2. В Японії вперше за 30 років зафіксовано дефіцит торгівельного балансу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/news/2012/01/25/313832/
3. Грабовський Анджей. «В інтересах української економіки є стабільність і передбачуваність політичної ситуації» [Електронний ресурс] / Грабовський Анджей. – Режим доступу: http://ukrslovo.org.ua/
4. Гавард Дэвис. Кризис доверия / Гавард Дэвис. // Инвестгазета. – 2009. – № 26. – С. 40.
5. Мироненко В.С. Разгромным счётом / В.С. Мироненко // Инвестгазета. – 2009. – С. 50-51.
6. Польща – єдина країна ЄС, яка у 2009 році продемонструвала економічне зростання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wz.lviv.ua/
7. Реверчук С.К. Грошово-банківські системи зарубіжних країн : навчальний посібник / С.К. Реверчук. – Львів: «Магнолія 2006». – 2011. – 258 с.
8. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ. – 2009. – 687 с.
9. Японія продовжить доларове кредитування приватних компаній [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/news/2012/08/7/331518/
10. Японія хоче створити структуру, схожу на МВФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/news/2012/01/7/312126/

References

1. The bank of Japan confirmed, that an economy recommenced, available at: http://epravda.com.ua/news/329150(access date April 13, 2014)
2. In Japan first for 30 years a trade balance deficit is fixed, available at: http://epravda.com.ua/news/313832/ (access date April 10, 2014)
3. Hrabovskyi, A. (2012), "There is stability and predictableness of political situation in interests of the Ukrainian economy", available at: http://ukrslovo.org.ua/(access date April 12, 2014)
4. Gavard, D. (2009), "Crisis of trust", *Investnewspaper*, no. 26, pp. 40.
5. Mironenko, V. (2009), "By an eventual account", *Investnewspaper*, no. 12, pp. 50-51.
6. "Poland is the unique country of ES, which in 2009 year showed the economy growing", available at: http://www.wz.lviv.ua/ (access date April 10, 2014)
7. Reverchuk, S. (2008), *Hroshovo-bankivski sustemu zarubiznukh krain* [Money-bank systems of foreign countries], textbook, «Triada a plus», Lviv Ukraine, 128 p.
8. Heiets, V. etc. (2009),
9. *Socialno-economichnyi stan Ukrainy* [Socio-economic state of Ukraine: consequences are for people and state : national lecture], textbook, «NVC NBUV» Kyiv Ukraine, 687 p.
10. "Japan will continue the dollar crediting of private companies", available at: http://www.epravda.com.ua/news331518/(access date April 10, 2014)
11. "Japan wants to create a structure, alike on IMF", available at: http://www.epravda.com.ua/news/312126/(access date April 10, 2014)

УДК 336.711.65

Щербина О.В.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів та кредиту
ПВНЗ «Міжнародний університет фінансів»

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ РЕФІНАНСУВАННЯ НБУ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Shcherbyna O.V.,
cand.sc.(econ), assistant professor of the
department of finance and credit
International University of Finance

FEATURES OF REFINANCING MECHANISM OF NBU AMID FINANCIAL INSTABILITY

Постановка проблеми. Протягом останнього десятиріччя українські банки неодноразово відчували дефіцит ліквідності та платоспроможності. В такій ситуації вирішальною, безпосередньо для банків та опосередковано для їх клієнтів-позичальників, стала роль рефінансування НБУ. Нові виклики зовнішнього та внутрішнього середовища вимагають від НБУ застосування ефективної політики рефінансування, яка сприяли б попередженню кризових ситуацій та мінімізації негативних наслідків в умовах фінансової нестабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці дослідженню проблем рефінансування банківських установ приділялася особлива увага. Зокрема, аналізу інструментів рефінансування та вдосконаленню його механізмів присвячені праці С. Лобозинської, В. Міщенко, М. Савлука, А. Сомика, А. Шаповалова, О. Москвічової, О. Метлушко та ін. Сучасному стану рефінансування в Україні значну увагу приділяє економічний аналітик Д. Гриньків. Однак, фінансова нестабільність в банківській системі протягом останніх років спонукає по-новому розглядати рефінансування банків та стимулює до пошуків його ефективних інструментів та механізмів.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження прикладних аспектів використання операцій з рефінансування банків, ефективності політики рефінансування НБУ в умовах фінансової нестабільності та визначення шляхів подолання виявлених проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першопочатково політика рефінансування банківських установ центральним банком використовувалася виключно для впливу на стан грошово-кредитної сфери. З розвитком ринкових відносин, поряд з первинним призначенням, політика рефінансування активніше почала застосовуватися як інструмент надання фінансової допомоги банкам. Тобто центральні банки стали виконувати функцію банків, поступово перетворюючись в їх кредитора.

Нормативно-правова база щодо рефінансування НБУ банківських установ протягом всієї своєї історії становлення зазнала багатьох змін та виправлень і особливо в умовах кризи 2008-2009 рр., коли було видано близько 136 нормативних актів. Дуже часта та швидка зміна вимог для одержання кредитів рефінансування не давала змоги вітчизняним банкам своєчасно відреагувати на них і відповідно отримати підтримку своєї ліквідності. Крім того, недосконалість нормативно-правової бази дала поштовх до її неодноразового порушення як НБУ, так і банківськими установами. Тобто, під час розгортання попередньої банківської кризи 2008 р. НБУ не був методично готовий до рефінансування вітчизняних банків в таких складних умовах.

Остаточно процес рефінансування був сформований вже в період стабілізації роботи вітчизняних банків, що знайшло своє відображення в Постановах Правління НБУ № 259 «Про затвердження Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України» від 30.04.2009 р., № 327 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» від 13.07.2010 р. та № 445 «Про затвердження Технічного порядку проведення операцій з надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України» від 30.09.2010 р., які є чинними і по сьогоднішній день із поточними змінами.

Москвічова О. С. наголошує, що великим не доопрацюванням у 2008-2009 рр. було відсутність контролю з боку НБУ за цільовим використанням кредитних коштів. За звичайних умов НБУ не повинен контролювати цільове використання таких кредитів, адже вони є інструментом тимчасової підтримки короткострокової ліквідності банків і не є джерелом кредитних ресурсів, проте в умовах кризи, за відсутності досконалої нормативно-правової бази та в умовах дефіциту грошових коштів подібний контроль є необхідним [2, с. 138]. І тільки у 2012 р., нарешті, було затверджено «Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства» № 346, згідно з яким використання коштів рефінансування відбувається під жорстким

контролем НБУ, з введенням обмежень за активними операціями та куратора в банк, який відслідковує цільове використання наданих кредитів.

Відсутність чіткої політики рефінансування та недоліки, які були допущені при рефінансування банків НБУ у 2008 р. призвели до значної проблемної заборгованості в кредитному портфелі НБУ, більша частина якої є до сих пір не погашеною. Крім того, не були сформовані на належному рівні резерви під кредитну заборгованість для мінімізації ризиків втрати від неповернених кредитів та ефективної програми щодо боротьби з проблемною заборгованістю [3].

Отже, як бачимо, НБУ не спромігся ефективно організувати регулювання, щоб не допустити, а потім не дати можливості розвитку кризових явищ у банківській системі. Але, досвід підтримки банківських установ в кризових умовах не був даремний, адже в кінці 2013 р., під час політичної кризи, яка не могла не торкнутись ще досить ослабленої банківської системи України, НБУ зреагував досить швидко та провів шість позачергових тендерів, з яких п'ять – з оголошенням розширеного переліку застави зі строком користування кредитом до 360 днів [7, с. 48].

Крім того, НБУ прийняв Постанову № 491 «Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України», якою було тимчасово скасовано обмеження щодо максимального обсягу наданих НБУ окремому банку кредитів рефінансування (крім кредиту овернайт) та коштів за операціями прямого РЕПО з 10.12.2013-1.03.2014 рр., Постанову № 502 «Про внесення зміни до постанови Правління Національного банку України від 19.06.2012 року № 248», якою також було тимчасово скасовано обмеження щодо кількості звернень банків за підтримкою ліквідності шляхом отримання кредитів овернайт з 06.12.2013-08.01.2014 рр.

На початку 2014 р. у ролі превентивного заходу НБУ прийняв Постанову № 48 «Про механізм оперативного підтримання ліквідності банків», яка по суті ухвалювала рішення посилити присутність на ринку ліквідності й працювати з усіма банками без винятку, щоб забезпечити рівний доступ всіх банків до інструментів рефінансування. Також було розроблено кілька нових інструментів для підтримки ліквідності банківських установ, у яких спостерігається відплив депозитів, а саме вперше проведений тендер під заставу державних паперів без обмеження за ставкою й за сумою. Таким чином НБУ прагнув зберегти ринок державних цінних паперів і підтримати банківську систему України. Крім того, в березні 2014 р. відкрито кредитні лінії, в забезпечення яких почали приймати кредитні пули, оскільки вільні ОВДП у розпорядженні банків, які можна надати в заставу, закінчувались.

За офіційними статистичними даними [4] НБУ у 2014 році порівняно з 2013 роком збільшив обсяг рефінансування банків у 3 рази – до 222,26 млрд. грн, у тому числі 115,6 млрд. грн кредитів, які надано терміном більш ніж 30 днів, обсяг операцій з мобілізації ресурсів з ринку збільшився в 5 разів – до 1,473 трлн грн. З наданих кредитів банки повернули 189,4 млрд. грн. Таким чином обсяг неповернених кредитів становив 32,8 млрд. грн, а загальна заборгованість за кредитами рефінансування банків перед НБУ за попередні роки становила 109 млрд. грн (77 млрд. грн із цієї суми були видані банкам у 2008-2010 рр.).

Не зважаючи на значні обсяги неповернених кредитів, НБУ прийняв у вересні 2014 р. безпрецедентне рішення: згідно з постановою Правління НБУ № 551 «Про зміни термінів погашення банками кредитів», банкам, які на дату прийняття постанови мали заборгованість за кредитами для підтримки ліквідності та для збереження ліквідності, було дозволено не повертати гроші у грудні (навіть кредити овернайт). Тобто, погашення кредитів рефінансування було переведено в ручний режим. Неформально регулятор прийняв рішення раз на три місяці переглядати терміни повернення рефінансування та приймати рішення про індивідуальні умови цього повернення. При цьому не визначено перелік банків, які підпадають під дію рішення НБУ, відсутні чіткі критерії повернення раніше виданих кредитів і вимог до використання нових позик від НБУ.

До позитивних зрушень стосовно прозорості механізму рефінансування слід віднести зміни до Закону України «Про Національний банк України», відповідно до яких з 27 січня 2015 р. НБУ починає оприлюднювати інформації про надані банкам кредити (на термін більш як 30 календарних днів) з обов'язковою вказівкою найменування банку, суми та виду кредиту, типу наданого забезпечення та дати відповідного рішення НБУ.

Відповідно до опублікованої на офіційному сайті щомісячної інформації регулятора [4], найбільшу суму кредитів надано банкам з державним капіталом: так найбільший обсяг було надано АТ «Ощадбанк» – 24,16 млрд. грн., АБ «Укргазбанк» займає шосте місце в загальному списку позичальників (6,21 млрд грн), АТ «Укрексімбанк» – сьоме (5,12 млрд. грн). Як правило гроші держбанкам були потрібні, щоб фінансувати «Нафтогаз» та сформувати резерви через втрати банківських відділень в анексованому Криму. Наведені дані свідчать про те, що НБУ пішов прикладом подолання кризи 2008–2009 рр. США й усіма можливими діями підтримує державні банки, використовуючи власний інструментарій впливу для підтримки грошово-кредитного ринку України [6].

Серед приватних банків найбільші обсяги рефінансування від регулятора отримали: ПАТ КБ «ПриватБанк» (20,81 млрд. грн), АТ «Дельта Банк» (10,17 млрд. грн), ПАТ «КБ «Фінансова ініціатива» (8,36 млрд. грн) та ПАТ «ВіЕйБі Банк» (5,5 млрд. грн) [4].

При детальному аналізі даних НБУ (табл. 1) виявилося, що найбільші банки, які реально впливають на ринок і які зіткнулися, відповідно, з найбільшим в абсолютному значенні відтоком вкладів, отримали рефінансування в набагато менших обсягах, ніж реальні втрати вкладів.

Таблиця 1

Сума рефінансування НБУ на кожну гривню відтоку депозитів фізичних осіб найбільших банків України

Назва банку	Рефінансування за 2014 р., млрд. грн	Відтік вкладів за рік, млрд. грн	Сума рефінансування на кожну гривню відтоку депозитів фізичних осіб, грн.
Укрзагбанк	4,27	1,713	2,76
Ощадбанк	10,159	6,332	1,6
Хрещатик	0,874	0,632	1,38
Фінанси і кредит	1,65	1,685	0,98
Альфа-банк	3,055	3,361	0,91
Промінвестбанк	2,49	3,604	0,69
Дельта банк	8,507	12,801	0,66
Укрексімбанк	2,23	4,554	0,49
ПриватБанк	24,116	63,24	0,38
ПУМБ	1,557	4,536	0,34

Джерело: [5]

Приміром, ПАТ КБ «ПриватБанк» держава компенсувала тільки 38 копійок з кожної гривні відтоку вкладів, а ПАТ «ПУМБ» – 34 копійки. Стосовно державних банків, то АБ «Укргазбанк» і АТ «Ощадбанк» було компенсовано більше, ніж забрали вкладники – у 2,76 і 1,6 разів відповідно.

Тобто, приватні банки для підтримки відповідних нормативів ліквідності та платоспроможності були вимушені здійснювати докапіталізацію, збільшувати додатковий капітал та згортати кредитні програми. Відповідно, на тлі відтоку депозитів, обмеженої ліквідності банків відбувається скорочення кредитування реальної економіки.

Зауважимо, що великі суми рефінансування в Україні у 2014 р. так само як і у 2008 р. були видані проблемним банкам: з 74 банків, які отримали гроші від НБУ, у 16-ть ввели тимчасову адміністрацію, що може слугувати критерієм неефективності політики рефінансування НБУ. Так, не зважаючи на те, що показники діяльності ПАТ «ВіЕйБі Банк» протягом 2014 р. знаходились на межі мінімально допустимих, а головний акціонер навіть не намагався вплинути на ситуацію, НБУ протягом року підтримав банк на 5,5 млрд. грн, що не вплинуло на покращення показників діяльності банку, а останню суму, в розмірі 1,2 млрд. грн, надано за місяць до введення тимчасової адміністрації. За місяць до визнання неплатоспроможним АТ «Імексбанк» йому було надано кредит на підтримання ліквідності в обсязі 300 млн. грн, а загальний обсяг рефінансування банку у 2014 р. склав 795 млн. грн. Стосовно ПАТ «Банк Камбіо», то незважаючи на те, що показник ліквідності банку у вересні 2014 р. вже становив майже 0%, замість 40% мінімально допустимих, регулятор надав установі 12 млн. грн, а загальний обсяг рефінансування за рік склав 428 млн. грн. Дещо схожа ситуація відбулася у ПАТ «КБ «Надра»: за 2014 рік зафіксовано більше 10 випадків невиконання нормативних показників, а за ІІІ квартал роботи банк відзвітував про рівень поточної ліквідності – 20,87% (при нормі не менше 40%), тим не менше, незважаючи на порушення положень та інструкцій щодо рефінансування, банк отримував необхідну підтримку протягом 2014 року в обсязі 3,3 млрд. грн.

В порівнянні із такими прикладами, слід вказати на ПАТ «Терра Банк» і ПАТ «КБ «Південкомбанк», в яких нагляд НБУ одразу помітив проблеми й оперативно прийняв рішення про виведення їх з ринку.

Підсумовуючи, можна сказати, що у діях НБУ вбачаються негативні прояви, такі як надання чисельних сум рефінансування банкам, фактично розуміючи про неможливість їх повернення. З іншого боку НБУ не можна звинуватити в бездіяльності або ж доведенні банків до неплатоспроможності. За думкою експертів, тактика НБУ свідчить про те, що з другої половини 2014 року політика рефінансування мала аполітичний характер [8]. Однак, вважаємо, що потрібно посилити банківський нагляд та контроль шляхом проведення детального аналізу роботи відповідних структурних підрозділів НБУ та відповідних кураторів, які були призначені у вищезазначені банки.

Отже, НБУ у 2013-2014 рр. повторив деякі помилки попереднього кризового періоду: рефінансування проводилося за непрозорими критеріями та надавалися банківським установам, які неспроможні його повернути. Кошти отримані від державного регулятора використовувалися не за призначенням: не для підтримки ліквідності, а для спекулятивних операцій на валютному ринку (деякі експерти припускають, що на спекуляцію з валютою за 2014 рік було використано близько 30% від суми рефінансування, тобто більше 66 млрд. грн. [6]).

На сьогоднішній день залишається необхідність розробки порядку рефінансування в умовах фінансової нестабільності та доопрацювання чинної нормативно-правової бази, яка б базувалась на основних принципах рефінансування банків, а також на умовах рівності, доступності та прозорості. Крім того порядок рефінансування повинен бути чітким, зрозумілим й оперативно реагувати на зміни грошово-кредитного ринку.

Для підвищення ефективності впливу рефінансування НБУ на банківську систему ми можемо запропонувати перебудувати структуру системи рефінансування, виділивши в ній три компонента: підсистема «гнучкого регулювання», що включає в себе інструменти регулювання короткострокової ліквідності; підсистема «антикриза», що складається з інструментів підтримки банківської ліквідності в умовах дестабілізації банківського сектора; підсистема «орієнтирів зростання», що представляє собою інструменти цільового призначення, призначені для стимулювання банків, які здійснюють кредитування пріоритетних галузей економіки, що потребують фінансової підтримки.

Підсистема «гнучкого регулювання» передбачає в собі переважне застосування механізмів регулювання короткострокової ліквідності за рахунок збільшення обсягів кредитів «овернайт», шляхом зниження відсоткової ставки до ринкового рівня міжбанківського ринку. Також доцільно активізувати надання надкоротких кредитів, які можуть бути необхідні для завершення міжбанківських платежів та розрахунків.

В кризовий час економіка потребує особливого ставлення насамперед тому, що криза це – фаза економічного циклу, під час якої відбувається різке порушення відтворювальних пропорцій, а економіка як ніколи потребує допомоги, особливо банківська сфера. Тому, ми вважаємо, підсистема «антикриза» є однією з головних механізмів регулювання економікою, головною ознакою якого є активна діяльність НБУ.

Підсистема «орієнтирів зростання» включає в себе інструменти цільового призначення, призначені для стимулювання банків, що здійснюють кредитування пріоритетних галузей економіки, які потребують фінансової підтримки. Цей механізм може бути застосований у різні періоди, та є інструментом довгострокового регулювання. До нього можна віднести: кредити на пільгових умовах; забезпечення урядом зобов'язань, які мають інвестиційний характер. Дана діяльність має бути спрямована на попередження кризових ситуацій та мінімізацію негативних наслідків у разі їх виникнення.

Така система побудови інструментів рефінансування може застосовуватися в різні періоди часу в залежності від політичного, економічного та соціального становища. При цьому застосовується одразу весь комплекс уже відомих механізмів рефінансування, але відповідно до підсистеми можуть змінюватися відсоткові ставки за інструментами, обмеження на міжбанківському ринку, строки надання позик, форми забезпечення кредитів та коло банків, які можуть отримувати ці кредити.

Також слід впроваджувати нові нестандартні схеми залучення фінансових ресурсів та методи підтримки ліквідності. Так, з метою зменшення навантаження на державний бюджет доцільно було б створити Стабілізаційний фонд рефінансування на кшталт німецького, наповнення якого було частково державним, а частково із залученням приватних інвесторів. Схожий механізм фінансування варто застосовувати і при пільговому кредитуванні. Для цього потрібно активізувати роботу серед глобальних інвесторів для подолання інформаційної асиметрії та підтримки інвестиційного іміджу України, а також підвищити рівень забезпеченості українських активів. На законодавчому рівні організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів з приватними та основні принципи такого партнерства на договірній основі, закріплені в ЗУ «Про державно-приватне партнерство». Також слід активізувати міжбанківське кредитування шляхом надання гарантій від НБУ щодо відшкодування частини ймовірних збитків. Насамперед мова йде про державні та системоутворюючі банки, які можуть отримати від НБУ відповідні гарантії відшкодування можливих збитків. У свою чергу вони мають взяти на себе певні зобов'язання щодо обсягів і ціни кредитних ресурсів, котрі можуть бути розмішені цими банками на міжбанківському ринку. Такий захід міг би певним чином зменшити емісійний вплив кредитів рефінансування на економіку та грошовий ринок, оскільки кредитування здійснювалось би не центральним банком, а під його гарантії банківськими установами [1, с. 116].

З огляду на те, що в сучасних умовах НБУ видає кредити рефінансування банкам, які активно інвестують в ОВДП, є можливість виникнення строкового дисбалансу, оскільки кредити рефінансування – це короткострокові кредити, а ОВДП – довгострокові. Тому, на нашу думку, потрібно удосконалити механізм довгострокового рефінансування банків шляхом активізацій операцій на відкритому ринку із купівлі-продажу державних цінних паперів, для чого слід розвивати фондовий ринок; активізувати надання стимулюючих кредитів, для чого слід обґрунтовано послабити адміністративні вимоги. Крім того, на сучасному етапі розвитку потребує перегляду принцип здійснення довгострокового рефінансування внаслідок залучення довгострокових пасивів. Так, за умови підвищення якості банківського нагляду цілком можливо направляти короткострокові ресурси на кредитування довгострокових проектів в економіці.

Висновки та подальші дослідження. Рефінансування є дієвою формою державного регулювання кредитних послуг в умовах фінансової нестабільності, проте НБУ в черговий раз не був

готовий до активної підтримки ліквідності банків на умовах рівності, доступності та прозорості. Ефективна політика рефінансування повинна бути спрямована на попередження кризових ситуацій та мінімізації негативних наслідків у разі їх виникнення. Потребує додаткового дослідження та доопрацювання чинна нормативно-правова база, механізми рефінансування за кожним окремим інструментом, особливості забезпечення повернення кредитів з рефінансування тощо. Подальші дослідження в цих сферах сприятимуть активізації кредитного ринку та досягненню макроекономічної стабільності в країні.

Література

1. Москвічова О.С. Концептуальні засади державного регулювання кредитних послуг України в умовах банківської кризи / Олена Сергіївна Москвічова // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 15. – С. 113-117.
2. Москвічова О.С. Політика рефінансування НБУ в посткризовий період / Олена Сергіївна Москвічова // Актуальні проблеми функціонування господарської системи України: матеріали ХХ міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих учених, 17-18 травня 2013 р. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – С. 137-138.
3. Метлушко О.В. Модернізація операцій рефінансування банків як чинник стабілізації фінансово-кредитної сфери / О.В. Метлушко // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Економіка . – 2014. – Вип. 25. – С. 131-135.
4. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua.
5. Рейтинг банків за кількістю отриманого рефінансування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://censor.net.ua/
6. Рефінансування – допоміжний інструмент чи деструктивний фактор економіки України? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/refinansyvannya-dopomigniy-instrument-chy-destryktyvnyy-faktor-ekonomiky-ukrainy/
7. Річний звіт НБУ за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua.
8. Схему рефінансування треба змінювати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.day.kiev.ua/uk/article/ekonomika/shemu-refinansuvannya-treba-zminyuvaty

References

1. Moskvichova, O.S. (2014), “Conceptual foundations of government regulation of credit services in Ukraine in terms of banking crisis”, *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 15, pp. 113-117.
2. Moskvichova, O.S. (2013), “Refinancing politics of NBU in the post-crisis period”, *Aktualni problemy funktsionuvannya hospodars'koyi systemy Ukrayiny: materialy XX mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi studentiv, aspirantiv ta molodykh uchenykh* [Recent problems in the functioning of the economic system Ukraine. Conference proceedings of the International conference], (Lviv, 17-18 May 2013), National university of the name of Ivan Franka, Ukraine, pp. 137-138.
3. Metlushko, O.V. (2014), “Modernization of refinancing operations of banks as a factor of stabilization the financial and credit sector”, *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia: Ekonomika*, issue 25, pp. 131-135.
4. The official site of the National Bank of Ukraine (2015), available at: http://bank.gov.ua.
5. Official site of agency of news is Censor.net (2015), “Banks rating on the number of refinancing”, available at: http://censor.net.ua.
6. Official site of Public Organization is Public Audit (2015), “Refinancing – auxiliary tools or destructive factor in the economy of Ukraine?”, available at: http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/refinansyvannya-dopomigniy-instrument-chy-destryktyvnyy-faktor-ekonomiky-ukrainy.
7. Official site of the National bank of Ukraine (2013), “Annual Report of the National Bank of Ukraine by 2013”, available at: http://bank.gov.ua.
8. Official site of newspaper Day.kiev.ua (2015), “Refinancing scheme should be changed”, available at: http://day.kiev.ua/uk/article/ekonomika/shemu-refinansuvannya-treba-zminyuvaty.

УДК 336.71:336

Безродна О.С.,
к.е.н., викладач кафедри банківської справи,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКУ ТА ІНСТРУМЕНТИ ЇЇ ОЦІНКИ

Bezrodna O.S.,
cand.sc.(econ.), lecturer of the banking department,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

FINANCIAL ACTIVITY OF THE BANK AND TOOLS OF ITS ASSESSMENT

Постановка проблеми. Виявлення проблем в банківській системі, яка забезпечує розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів суб'єктів господарювання та населення будь-якої країни, є важливим завданням макроекономічного рівня. При цьому слід враховувати, що ефективність її функціонування більшою мірою залежить від результатів фінансової діяльності окремих банків, їх стабільності, прибутковості та здатності протистояти негативному впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, в якому вони функціонують. Це актуалізує питання дослідження сутності фінансової діяльності банку та нових інструментів її оцінювання, застосування яких дозволяє виявити слабкі ланки в банківському секторі та розробити відповідні стратегічні заходи для покращення фінансового стану окремих банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітленню питань дослідження фінансової діяльності банку присвячено роботи таких вітчизняних науковців, як І.О. Бланк, О.В. Васюренко, А.М. Герасимович, О.П. Заруцька, О.А. Криклій, С.М. Козьменко, Л.В. Кузнєцова, І.М. Парасій-Вергуненко, Б.В. Самородов, Л.О. Примостка та ін. Серед зарубіжних вчених-економістів, що мають наукові напрацювання в даному напрямку можна відзначити І.О. Лаврушина, Ю.С. Масленчикова, О.Ю. Петрова, П. Роуза, Дж. Сінкі та ін. Проте, не зважаючи на ґрунтовні наукові доробки в питаннях управління фінансовою діяльністю банку, існує необхідність більш детального розгляду інструментів оцінювання фінансової діяльності з врахуванням особливостей її функціонування.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних аспектів фінансової діяльності банку та систематизація інструментів її оцінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. І.О. Бланк під фінансовою діяльністю підприємства розуміє цілеспрямовано здійснюваний процес практичної реалізації всіх основних функцій фінансів підприємства [1, с. 40].

А.Г. Загородній, Г.А. Вознюк фінансову діяльність розглядають як діяльність, що зумовлює зміну величини і складу власного та позикового капіталів підприємства [2, с.218].

Б.В. Самородов зазначає, що фінансова діяльність суб'єктів господарювання пов'язана з використанням фінансових ресурсів у пошуках оптимального рішення стосовно конкретних умов діяльності [3, с. 68].

У джерелі [4, с. 218] фінансову діяльність підприємства розкрито як цілеспрямовану систему заходів, здійснюваних підприємством задля його розвитку, забезпечення його діяльності фінансовими ресурсами, управління ними, вчасного та повного виконання фінансових зобов'язань. Ця діяльність зумовлює зміну як величини, так і складу власного та позикового капіталів підприємства.

Серед основних особливостей фінансової діяльності підприємства І.О. Бланк виокремлює: є головною формою ресурсного забезпечення реалізації економічної стратегії підприємства, зростання його ринкової вартості; носить підлеглий характер по відношенню до цілей та завдань операційної діяльності підприємства та визначає специфічний характер грошових потоків, що нею формуються; операції, пов'язані з фінансовою діяльністю підприємства, носять стабільний характер; форми та обсяги фінансової діяльності в значній мірі залежать від галузевих особливостей та організаційно-правових форм функціонування підприємства; зв'язок з фінансовим ринком (ринком грошей та ринком капіталу) [1, с. 40-44].

В цілому можна зробити висновок, що фінансова діяльність суб'єктів господарювання пов'язана з реалізацією всіх основних функцій фінансів підприємства та спрямована на забезпечення його діяльності фінансовими ресурсами.

Що стосується фінансової діяльності банку, то Л.В. Кузнєцова пропонує її розуміти як сукупність заходів та операцій, що пов'язані з акумуляцією власного, залученого та позикового капіталів, їх використанням, примноженням (зростання вартості) й своєчасним поверненням [5, с. 98].

В [6] дослідник робить акцент на тому, що фінансова діяльність банку відтворює практичну реалізацію фінансів як вартісної категорії, тобто є результатом використання грошових відносин із

державою, резидентами та нерезидентами, юридичними та фізичними особами [6, с.119].

В роботі [7] фінансова діяльність банків розглядається в контексті акумулювання ресурсів і управління цими ресурсами шляхом здійснення розрахункових, посередницьких, кредитних та інших фінансових операцій [7, с.201].

Автори [6; 8] зазначають, що фінансова діяльність банку є різновидом економічної, тому вона має бути організована ефективно і формувати прибуток, за рахунок якого поповнюють власні кошти (капітал) банку та збільшують його ресурсний потенціал. Це, в свою чергу, сприяє як збільшенню обсягів залучених коштів, так і отриманню додаткового прибутку [6, с. 119; 8, с. 171].

Якщо брати до уваги той факт, що для підприємств фінансова діяльність носить підлеглий характер по відношенню до цілей та завдань операційної, то для банків такої залежності не існує, оскільки, як зазначено в [9], специфіка їх діяльності полягає у наступному: на всіх етапах руху ресурсів основним їх видом для банку є фінансові ресурси (грошові кошти); найбільшу частину (приблизно 90 %) від загального обсягу ресурсів становлять запозичені та залучені, а не власні кошти; діюче законодавство забороняє банкам займатися виробництвом та торгівлею матеріальних ресурсів [9, с.21].

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що специфіка фінансової діяльності банку, на відміну від підприємств, обумовлена структурою його фінансових ресурсів, джерелами їх формування та напрямами використання.

Не можна не погодитися із думкою дослідника [6, с. 120] відносно того, що банк є домінуючою фінансовою установою (посередником) на ринку фінансових послуг і окремо виділяти його операційну діяльність неправомірно. Автор зауважує, що саме завдяки кредитній діяльності, до якої належать як активні, так і пасивні кредитні операції, змінюються величина і склад власного та позикового капіталу (фінансових ресурсів) та зазначає, що фінансові установи (банки, інвестиційні компанії тощо) мають відображати сплачені й отримані відсотки та комісійні платежі у складі фінансової діяльності як результат використання їх фінансових ресурсів [6, с. 120]. За таких умов з позиції бухгалтерського обліку поділ діяльності банку на фінансову, операційну та інвестиційну потребує певних уточнень.

Тому, враховуючи проведені дослідження найбільш розповсюджених визначень поняття «фінансова діяльність банку» та специфіки роботи банківських установ, найбільш точно та повно, на думку автора, відображує її зміст поняття, що запропоноване Л.В. Кузнєцовою, згідно якого фінансова діяльність банку представляє собою всі заходи та операції, що пов'язані з акумуляцією власного, залученого та позикового капіталів, їх використанням, примноженням (зростання вартості) й своєчасним поверненням [5, с.98]. Це дає можливість зробити висновок, що, виходячи із функцій банку як фінансового посередника, правомірним вважати, що вся його діяльність є фінансовою.

Достатньо важливим напрямком фінансового менеджменту є конкретизація складових фінансової діяльності банківської установи. Так, основні складові фінансової діяльності банку достатньо поглиблено досліджено в роботах науковців [1; 5-12], більшість з яких [5; 6; 8; 11; 12] розглядають її на двох рівнях: на першому рівні – це фінансова діяльність у вузькому розумінні, яка охоплює комплекс завдань щодо формування фінансових результатів; на другому рівні – фінансова діяльність в широкому розумінні, яка передбачає здійснення банківських операцій, формування та використання фінансових ресурсів, аналіз фінансових результатів.

О.Ю. Петров та В.І. Петрова [12] розглядають складові фінансової діяльності як підходи до її оцінки та вважають, що їх необхідно розглядати окремо, але обов'язково у взаємозв'язку. При цьому дослідники [10] вважають, що використання першого підходу (фінансова діяльність розглядається як сукупність банківських операцій) ускладнюється великою кількістю здійснюваних банком операцій та складністю оцінити результати та ефективність кожної з них. Тому на їх думку, найбільш прийнятним способом аналізу фінансової діяльності банку є об'єднання другого (формування та використання фінансових ресурсів) та третього (визначення фінансових результатів) підходів.

Дана позиція є обґрунтованою, проте в повній мірі не відображує специфіки фінансової діяльності банку, оскільки кожна із операцій, що ним здійснюється, відображає фінансові відносини, які виникають з іншими суб'єктами в процесі його діяльності. Тому лише комплексне дослідження визначених складових фінансової діяльності банку надасть можливість здійснити обґрунтовану оцінку його фінансового стану та визначити не тільки загальну прибутковість/збитковість, але й внутрішні фактори, що вплинули на досягнення фінансового результату.

Першій складовій фінансової діяльності банку присвячено достатньо уваги в монографічних працях з банківського менеджменту та аналізу банківської діяльності, в яких розкрито зміст окремих операцій та їх особливості. В свою чергу доцільним є дослідження інших двох складових, що відображують фінансові ресурси та результати банку. Аналіз фінансових ресурсів, як другої складової фінансової діяльності банку, передбачає визначення ліквідності, платоспроможності та рівня банківських ризиків. Проте, М.В. Ключников, Р.А. Шмойлова [9, с. 23] додатково включають й інші напрями аналізу фінансових ресурсів, об'єднуючи їх поняттям «аналіз фінансової стійкості», а саме: кредитоспроможність, надійність, ефективність управління та оцінку банківських операцій.

Аналіз фінансових результатів як третя складова фінансової діяльності банку включає аналіз його доходів та витрат, прибутків та рентабельності. Проведення оцінки саме цієї складової дає можливість визначити загальний результат фінансової діяльності банку, виявити відхилення за

окремими статтями доходів та витрат і загальний рівень рентабельності з застосуванням показників рентабельності капіталу та активів, чистої відсоткової маржі та чистого спреду, які більшою мірою відображають даний напрямок аналізу фінансової діяльності банку.

Існуючі сучасні проблеми погіршення фінансового стану вітчизняних банків, і як наслідок, віднесення достатньо великої їх кількості до категорії неплатоспроможних, вимагають впровадження нових підходів до управління фінансовою діяльністю банку, в тому числі її оцінки, зміст якої в науковій літературі розкривається з різних позицій, в тому числі як: процес визначення та аналізу кількісних і якісних характеристик об'єктів, на основі яких здійснюється ухвалення рішень в управлінні функціонуванням та розвитком даного об'єкта [13, с.24]; процедуру визначення ціни, цінності; думку про цінність, рівень або значення; відмітку за бальною шкалою [14, с.429]; процес вираження інформації, яку включають у фінансову звітність, у грошовому (вартісному) вимірі [15, с.680]; комплекс засобів вимірювання впливу економічних процесів, дій суб'єктів господарювання на результативність функціонування та розвитку економічних систем, їхніх окремих підсистем та елементів [16, с.51]; кількісну міру впливу економічних процесів, господарських дій тощо на результативність (ефективність) функціонування економічних систем чи структур [15, с.680].

Л.М. Малярець [13, с. 24, 27], розглядаючи оцінку як «процес визначення та аналізу кількісних і якісних характеристик об'єктів…..» зазначає, що його доцільно поділити на допоміжні процеси, в межах яких здійснюється розробка й застосування системи вимірювання ефективності діяльності підприємства.

Не можна не погодитися із думкою, викладеною в [13, с. 22, 30-31], що оцінка як функція управління, яку необхідно здійснювати у вирішенні оперативних, тактичних та стратегічних завдань підприємства, що постають у процесі його функціонування та розвитку, виконуючи вартісну, стимулювальну (уможливлює виявлення резервів підвищення ефективності діяльності підприємства) та балансувальну (сприяє урівноваженню потенціалу підприємства з майбутньою стратегією, що розробляється) функції, дозволяє виявляти альтернативні підходи щодо удосконалення управління. За таких умов якість проведення економічної оцінки набуває суттєвого значення, що потребує поглибленого дослідження теоретичних та практичних аспектів її здійснення в контексті використання нових підходів та інструментів. Оскільки ефективність фінансової діяльності банку залежить від великої кількості факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що здійснюють на неї позитивний чи негативний вплив, їх оцінка також є вкрай важливою. Аналіз наукової літератури дозволив узагальнити найбільш розповсюджені інструменти, що використовуються у менеджменті банку для оцінки його внутрішнього та зовнішнього середовища, серед яких: SWOT-аналіз, SPACE-аналіз, ключові фактори успіху, вартісні показники, збалансована система показників (ЗСП), піраміда ефективності, квантовий вимір досягнень, модель EP2M, система «бортове табло», кабінетні дослідження й опитування працівників банку, «мозковий штурм», конференції та інші способи колективної роботи, аналіз трендів, факторний аналіз, розрахунок середніх коефіцієнтів, дискрептивний та статистичний аналіз, параметричні (DFA,TFA,SFA) та непараметричні (DEA, FDH) методи оцінки ефективності банківської діяльності, рейтингові оцінки, модель 5 сил М. Портера, модель М. Портера «рентабельність – частка ринку», життєвий цикл продукту/технологій/банку/галузі, виділення стратегічних господарських центрів (зон), концепція рушійних сил, створення конкурентної карти галузі (ринку), крива досвіду, порівняння профілів продуктів з конкурентами, порівняння за ключовими компетенціями в галузі, порівняння витрат в ланцюгу цінностей, сегментація ринку за Г. Летау та інші.

Висновки з проведеного дослідження. Слід зазначити, що існування достатньо великої кількості інструментів дає можливість обирати ті з них, що найбільшим чином можуть бути адаптовані до системи управління банком та дозволятимуть вирішувати поставлені перед менеджментом завдання щодо покращення його фінансової діяльності. Проте, на думку автора, пріоритетного значення в сучасних динамічних умовах розвитку банківського сектора набувають інструменти, що дозволяють здійснювати не тільки оцінку фінансової діяльності банку, але й факторів, що на неї впливають, розглядаючи фінансові та не фінансові аспекти діяльності банку як взаємопов'язані елементи однієї системи. Одним з таких інструментів є збалансована система показників, застосування якого дозволяє не тільки отримувати загальну інформацію про стан банку з позиції його внутрішнього та зовнішнього середовища, але й визначати напрями його подальшої діяльності, розробляти ефективні стратегії та здійснювати контроль за їх виконанням.

Література

1. Бланк И.А. Концептуальные основы финансового менеджмента / И.А. Бланк. – К. : Изд-во «Ника-центр», Эльга, 2003. – 448 с.
2. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.А. Вознюк. – К. : Знання, 2007. – 1072 с.
3. Самородов Б.В. Методологія управління фінансовим розвитком банку : монографія / Б.В. Самородов. – К. : УБС НБУ, 2012. – 307 с.

4. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / За ред. Р. Дяківа. – К. : Міжнародна економічна фундація, 2000. – 703 с.

5. Кузнєцова Л.В. Фінансова діяльність банку: сутність та особливості / Л.В. Кузнєцова // Матеріали четвертої міжнар. конф. «Теорія і практика економіки та підприємництва» (Алушта, 15-16 травня 2007 р.). – Сімферополь : Тавричний націон. ун-т ім. В. Вернадського, 2007. – С. 98.

6. Кузнєцова Л.В. Сучасні методологічні підходи до визначення фінансової діяльності банку / Л.В. Кузнєцова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2011. – № 5 (3). – С. 118–123.

7. Гончар І.О. Дослідження напрямків вдосконалення фінансової діяльності банків / І.О. Гончар, Н. Склонна // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 6. – Т. 3. – С. 200–205.

8. Важинський Ф.А. Методологічні підходи до визначення фінансової діяльності банку / Ф.А. Важинський, П.П. Гаврилко, М.Л. Потинський // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.17. – С. 170–175.

9. Ключников М.В. Коммерческие банки: экономико-статистический анализ : монография / М.В. Ключников, Р.А. Шмойлова. – М. : ООО «Маркет ДС Корпорейшен», 2004. – 248 с.

10. Белоусов С.А. Методические подходы к финансовому анализу деятельности коммерческого банка / С. А. Белоусов, С.А. Винокурова // Ученые записки Петрозаводского государственного университета. – 2011. – № 5. – С. 108–111.

11. Маслов Ю.К. Планування фінансової діяльності банку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Ю.К. Маслов. – Одеса, 2006. – 20 с.

12. Петров А.Ю. Комплексный анализ финансовой деятельности банка / А.Ю. Петров, В.И. Петрова. – М. : Финансы и статистика, 2007. – 560 с.

13. Малярець Л.М. Збалансована система показників в оцінці діяльності підприємства : монографія / Л.М. Малярець, А.В. Штереверя. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – 180 с.

14. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – 2-е изд. доп и перераб. – М. : Институт новой экономики, 1997. – 864 с.

15. Економічна енциклопедія: у трьох томах / Редкол.: С.В. Мочерний та інші. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – Т.2 – 848 с.

16. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / За ред. С.В. Мочерного. – Львів : Світ, 2006. – Т. 2. – 568 с.

References

1. Blank, I.A. (2003), *Kontseptualnye osnovy finansovogo menedzhmenta* [The conceptual foundations of financial management], Elha N, Nika-Tsentr, Kyiv, Ukraine, 448 p.

2. Zahorodnii, A.H. (2007), *Finansovo-ekonomichnyi slovnyk* [Vocabulary of Finance and Economics], Znannia, Kyiv, Ukraine, 1072 p.

3. Samorodov, B.V. (2012), *Metodolohiia upravlinnia finansovym rozvytkom banku* [Methodology of management the banks financial development], monograph, UBS NBU, Kyiv, Ukraine, 307 p.

4. Diakiv, R. (2000), *Entsyklopediia biznesmena, ekonomista, menedzhera* [Encyclopedia of businessman, economist, manager], Mizhnarodna ekonomichna fundatsiia, Kyiv, Ukraine, 703 p.

5. Kuznietsova, L.V. (2007). “Financial activities of the bank: the essence and characteristics”, Materialy 4 mizhnar. konf. “Teoriia i praktyka ekonomiky ta pidpryiemnytstva”, Simferopol, Tavrychnyi natsion. un-t im. V. Vernadskoho, p. 98.

6. Kuznietsova, L.V. (2011), “The modern methodological approaches to the determination of the bank’s financial activities”, *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu, Seriia «Ekonomika»*, no. 5 (3), pp. 118–123.

7. Honchar, I.O. and Sklonna, N. (2009), “The research of banks areas improvement”, *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 6, Part 3, pp. 200–205.

8. Vazhynskyi, F.A., Havrylko, P.P. and Potynskyi M.L. (2011), “The methodological approaches to the determination of the bank’s financial activities”, *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 21.17, pp. 170–175.

9. Kliuchnikov, M.V. and Shmoilova, R.A. (2004), *Kommercheskie banki: ekonomiko-statisticheskiy analiz:* [Commercial banks: economic and statistical analysis], monograph, OOO «Market DS Korporeyshen», Moscow, Russia, 248 p.

10. Belousov, S.A. and Vinokurova, S.A. (2011), “Methodological approaches to financial analysis of commercial bank”, *Uchenye zapiski Petrozavodskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 5, pp. 108–111.

11. Maslov, Yu.K. (2006), “Planning of the bank’s financial activities”, Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), Odesa, 08.04.01, KhNEU, 20 p.

12. Petrov, A.Yu. and Petrova, V.I. (2007), *Kompleksnyy analiz finansovoy deyatelnosti banka* [The comprehensive analysis of the bank's financial activities], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 560 p.

13. Maliarets, L.M. and Shtereveria, A.V. (2008), *Zbalansovana systema pokaznykiv v otsintsi diialnosti pidpryiemstva:* [Balanced Scorecard in the evaluation of the company], monograph, KhNEU, Kharkiv, Ukraine, 180 p.

14. Azriliyan, A.N. (1997), *Bolshoi ekonomicheskii slovar* [Great Dictionary of Economics], Institut novoy ekonomiky, Moscow, Russia, 864 p.

15. Mochernyi, V. (2001), *Ekonomichna entsyklopediia* [Encyclopedia of Economics], Vydavnychyi tsentr «Akademiia», T.2, Kyiv, Ukraine, 848 p.

16. Mochernyi, V. (2006), *Ekonomichnyi entsyklopedychnyi slovnyk: u 2 t.* [Encyclopedic Dictionary of Economics], Svit, Part 2, Lviv, Ukraine, 568 p.

СТАТИСТИКА, ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 332.3:631.162

Потриваєва Н.В.,
д.е.н., доцент, професор кафедри обліку і аудиту
Шевченко І.В.,
Миколаївський національний аграрний університет

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ВИТРАТ НА ЇХ ПОЛІПШЕННЯ

Potryvaieva N.V.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., professor of the department of accounting and auditing
Shevchenko I.V.
Mykolayiv State Agrarian University

FEATURES OF ACCOUNTING LAND RESOURCES FOR AGRARIAN PURPOSE AND THE COSTS FOR THEIR IMPROVEMENT

Постановка проблеми. Земля один із основних природних ресурсів, який використовує людство, засіб виробництва у сільському господарстві, що має свої особливості та специфіку використання. Виходячи з цього, неврахування специфіки використання даного природного ресурсу призводить до деградації та зниження рівня його якісних характеристик. Україна має один з найпотужніших земельно-ресурсних потенціалів в світі. Маючи масштабні та цінні якісні характеристики земель сільськогосподарського призначення за сприятливих кліматичних умов, врахування особливостей та оптимальної структури землекористування Україна може забезпечити продовольством 250-320 млн. осіб [3]. Недарма спеціалісти ФАО розглядають нашу країну як одну з тих, що забезпечуватиме продовольством населення світу в майбутньому. Розкриття такого потенціалу сільськогосподарських земель дозволить Україні зайняти вагоме місце у міжнародному поділі праці та міжнародних відносинах [3]. У зв'язку з цим виникає потреба у вдосконаленні бухгалтерського обліку земельних ресурсів та економічних відносин, пов'язаних з ними, нормативно-правової бази, методології обліку тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття та методику обліку земельних ресурсів сільськогосподарського призначення представили у наукових працях такі відомі науковці, як: В. П. Гордієнко [1], О. Л. Бєсєда [2], О. В. Ільчак [3], А. В. Пантюхова [5], Т. Є. Кучеренко [6], І. М. Вигівська, [8], Ю. В. Кулій-Дем'янюк [8] та інші. На сьогодні досліджено порядок відображення земельних ресурсів в обліку залежно від їх призначення та витрат на їх поліпшення, проведено порівняння порядку та методики відображення земельних ресурсів і прав користування ними в системі національних та міжнародних стандартів, проте проблема організації земельних ресурсів сільськогосподарського призначення та витрат на їх поліпшення залишаються невирішеними.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у поглибленні дослідження особливостей обліку земельних ресурсів сільськогосподарського призначення та витрат на їх поліпшення.

Завдання: 1. Дослідити особливості організації обліку земельних ресурсів сільськогосподарського призначення;

2. Розглянути методику відображення земельних ресурсів і прав користування ними в системі національних і міжнародних стандартів;

3. Визначити поняття та особливості відображення в обліку витрат на поліпшення земель;

4. Окреслити головні проблеми обліку земельних ресурсів сільськогосподарського призначення та шляхи їх вирішення.

Об'єктом дослідження є поняття та організація обліку земельних ресурсів.

Предметом дослідження є вивчення особливостей обліку ресурсів сільськогосподарського призначення та витрат на їх поліпшення.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах облік земель є невід'ємною складовою всієї системи господарського обліку будь-якого сільськогосподарського підприємства, основним завданням якого є формування достовірної інформації про земельні ресурси. Метою обліку земельних ресурсів є надання інформації в кількісному, якісному та вартісному вимірниках про землі, що належать підприємству на правах власності чи оренди, на підставі даних первинних документів і регістрів аналітичного та синтетичного обліку [1]. Отримана інформація дає змогу приймати ефективні оперативні та стратегічні управлінські рішення щодо оптимального та цільового використання земельних ресурсів з урахуванням екологічної складової.

Отримання даної інформації у повному, неупередженому та достовірному стані дозволяє здійснювати повноцінний облік земельних ділянок. Методологічні основи ведення обліку земельних ділянок та здійснення витрат на їх екологізацію закріплюються в положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку (далі П(С)БО).

У більшості країн світу Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) є частиною законодавства в обліковій сфері. В Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» визначено перелік господарюючих суб'єктів, які зобов'язані з 01.01.2012 року складати фінансову звітність і консолідовану фінансову звітність за міжнародними стандартами.

Правильність відображення земельних ресурсів в бухгалтерському обліку підприємства залежить від способу набуття земельної ділянки та мети її використання.

Розглянемо методику відображення земельних ресурсів і прав користування ними в системі національних та міжнародних стандартів (рис. 1). Земельні ресурси представлено як цілісну систему з урахуванням елементів, що знаходяться у взаємозалежності. В систему обліку включаємо інформацію щодо земельних ділянок, як основного засобу, нематеріального активу та об'єкта орендних відносин; капітальних витрат на поліпшення земель, природних ресурсів, багаторічних насаджень, прав користування природними ресурсами та біологічних активів, враховуючи дані позабалансового обліку.

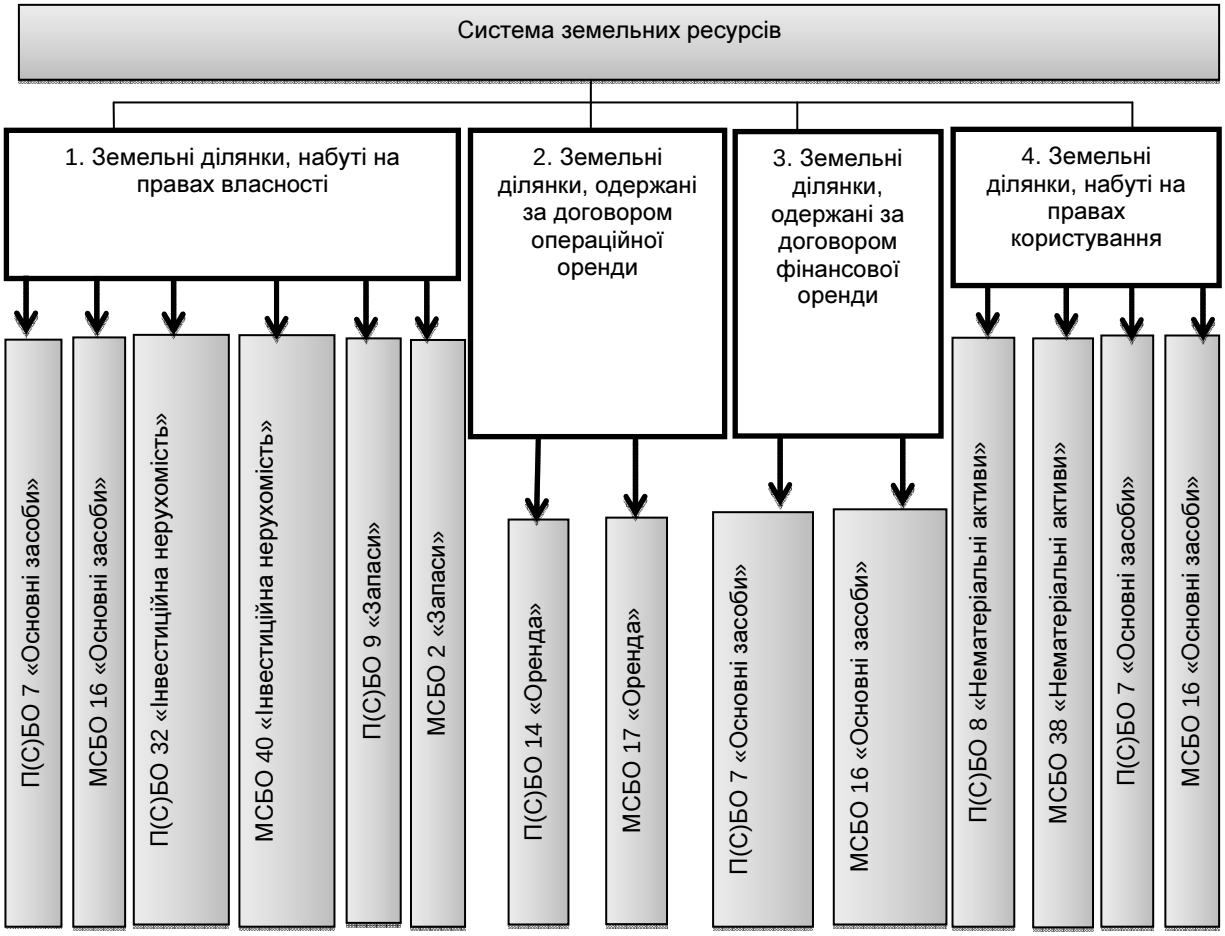

Рис. 1. Методика відображення земельних ресурсів і прав користування ними в системі національних та міжнародних стандартів

Джерело: розроблено авторами за даними опрацьованих джерел

Порівнюючи П(С)БО 7 «Основні засоби» та МСБО 16 «Основні засоби» відмітимо, що останній містить положення про сприяння підтриманню якісних характеристик земельних ресурсів. Так в п. 11 МСБО 16 «Основні засоби» виділено необоротні активи, основними функціями яких є забезпечення

безпеки чи охорони довкілля, що збільшують майбутній грошовий потік від використання виробничих основних засобів.

У свою чергу, пп. 5.1.2 П(С)БО 7 «Основні засоби» виділено капітальні витрати на поліпшення земель, як окрему складову основних засобів, яка забезпечує доведення земельних ресурсів до відповідного рівня експлуатації з урахуванням їх ландшафтних характеристик. Дану класифікаційну групу у МСБО 16 «Основні засоби» окремо не виділено, однак, дані витрати визначено як складову земельного активу, які амортизуються. Це пов'язано з тим, що понятійний апарат, який застосовується у стандарті, частково враховує багатофункціональність земельних ресурсів. Цьому сприяв рекомендаційний характер деяких його положень, особливо відносно визначення класифікаційних груп, оскільки П(С)БО 7 «Основні засоби» у визначенні груп основних засобів, мінімальних термінів корисного використання основних засобів керується положеннями податкового законодавства [5].

Відповідно до Податкового Кодексу України земельні ділянки не є основним засобом, мають необмежений строк використання (ст. 145.1), витрати ж на їх поліпшення амортизуються – мінімальний строк амортизації складає 15 років [4].

Відповідно до МСБО 16 «Основні засоби» земельні ділянки також не є об'єктом амортизації. Проте нормативним документом зазначено, що частина земельного активу (витрати на демонтаж, переміщення та відновлення території) амортизується протягом періоду вигід, отриманих під час здійснення цих витрат. У деяких випадках, якщо земля має обмежений термін корисної експлуатації, її вартість амортизується. Визначення ж строків корисного використання основних засобів проводиться на підставі професійного судження [9].

Значні відмінності прослідковуються у визначенні початку амортизації та її припинення. Так, відповідно до П(С)БО 7 «Основні засоби», амортизація основного засобу починається з місяця, наступного з введення в експлуатацію, а припинення – з місяця, наступного після його вибуття. Відповідно до п. 55 МСБО 16 «Основні засоби», амортизація починається з моменту доведення об'єкту до експлуатаційного рівня та припиняється з дати визнання активу, утримуваного для продажу або припинення його визнання. Це, в свою чергу, пов'язано з тим, що відповідно до МСБО 16, амортизація не є джерелом відновлення основних засобів, на відміну від П(С)БО 7.

Враховуючи, що можливість до відновлення земельних ресурсів є обмеженою (асиміляційний потенціал), надмірне навантаження на них спричиняє виснаження ґрунту, втрату корисних речовин (гумусу), що призводить до дисбалансу у системі «Екологія-Економіка-Соціум».

Доцільним є нормативне закріплення положень, які сприятимуть відновлюванню природних властивостей земельних ресурсів. Наприклад, обов'язкове включення в Договір про оренду землі сільськогосподарського призначення розділу про екологізацію та оптимальне використання сільськогосподарських земель на умовах зниження оренди. Даний захід має заохочуватися та контролюватися державними уповноваженими органами.

Загалом українське земельне законодавство, на наш погляд, є недосконалим, двояким та нецілісним. Неоднозначного трактування тих чи інших норм законодавства, ускладненість різноманітних процедур, значна тривалість процесу оформлення права на землю призводять до того, що інтереси інвесторів, місцевих громад і окремих громадян не забезпечуються повною мірою.

Основним користувачем земельних ресурсів є аграрний сектор економіки. З урахуванням специфіки діяльності підприємств даної галузі, облік використання земельних ресурсів регулюється П(С)БО 30 «Біологічні активи» [10] та МСБО 41 «Сільське господарство» [12]. Відмінним в даних стандартах є визначення поняття «біологічних активів». У п. 5 МСБО 41 вони розглядаються як жива рослина чи тварина, а у П(С)БО 30 – як фактори виробництва, що здатні приносити економічні вигоди.

Згідно з Методикою експертної грошової оцінки земельних ділянок № 1531, земельні поліпшення – це зміна якісних характеристик земельної ділянки внаслідок розміщення в її межах будинків, будов, споруд, об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем, багаторічних насаджень, лісової та іншої рослинності, а також унаслідок господарської діяльності чи проведення робіт (зміна рельєфу, поліпшення ґрунтів тощо) [2].

Залежно від того, хто саме буде здійснювати поліпшення і на яких умовах, будуть виникати особливості відображення понесених витрат у бухгалтерському обліку. Такі витрати на поліпшення сільськогосподарських земель підлягають відображенню як окремий об'єкт обліку [2].

Планом рахунків передбачено субрахунок 102 «Капітальні витрати на поліпшення земель», де відображається такий об'єкт основних засобів і нічого не зазначено про порядок накопичення таких витрат протягом їх здійснення. До капітальних витрат належать витрати неінвентарного характеру (не пов'язані з будівництвом споруд) на культурно-технічні заходи з поверхневого поліпшення земель для сільськогосподарського використання, які проводяться за рахунок капітальних вкладень (планування земельних ділянок, корчування площ під ріллю, очищення полів від каменів і валунів, зрізання купин, розчищення чагарників, очищення водойм тощо).

На відміну від вартості землі, яка не має кінцевого терміну корисного використання, капітальні витрати на поліпшення земель на сільськогосподарському підприємстві підлягають щомісячному нарахуванню амортизації. Капітальні витрати, на відміну від поточних витрат на поліпшення родючості

ґрунтів під окрему культуру, не можна одразу включити до виробничої собівартості конкретного виду продукції в повному обсязі, що, насамперед, пов'язано з довготривалим ефектом від їх використання – на поліпшених землях протягом декількох років буде вироблятися різна продукція. Крім того, амортизаційні відрахування на капітальні поліпшення необхідно розподіляти на собівартість тих сільськогосподарських культур, які вирощувалися на зазначених землях, пропорційно до посівних площ [8].

Витрати на охорону навколишнього середовища належать до різних груп витрат господарської діяльності суб'єктів господарювання: в П(С)БО 7 витрати на охорону навколишнього середовища входять до загальновиробничих, а в Податковому кодексі України – до інших витрат звичайної діяльності [4, пп. 138.10.6]. Інакше кажучи, витрати на охорону навколишнього середовища, згідно з бухгалтерською регламентацією, включаються до собівартості реалізованої продукції підприємства, а згідно з податковим законодавством – визнаються витратами в період їх виникнення.

Накопичення капітальних витрат на поліпшення Бєсєда О.Л. пропонує враховувати на окремому субрахунку 157 «Капітальні витрати на поліпшення земель» до моменту їх завершення. Після закінчення таких робіт (осушення, зрошування та ін.) їх вартість повинна списуватися з кредиту субрахунку 157 в дебет субрахунку 102 «Капітальні витрати на поліпшення земель». З наступного місяця після завершення зазначених витрат їх вартість повинна амортизуватися в основному з використанням прямолінійного методу [2, с.157].

З метою деталізації капітальних витрат на покращення земель пропонуємо субрахунок 102 «Капітальні витрати на поліпшення земель» розбити на субрахунки другого порядку (табл. 1)

Таблиця 1

Пропонована структура субрахунку 102 «Капітальне поліпшення земель»

Код	Назва субрахунку I порядку	Код	Назва субрахунку II порядку	Назва аналітичного рахунку
102	«Капітальне поліпшення земель»	102 1	Зрошення ґрунтів	За цільовим використанням та видами земельних ресурсів
		102 2	Осушення ґрунтів	
		102 3	Вапнування	
		102 4	Гіпсування	
		102 5	Терасування поверхні ґрунту	
		102 6	Інші види капітального поліпшення земель	

Джерело: представлено авторами з використанням ідеї [8, с.45]

Одним з результатів здійснення капітальних витрат на поліпшення якісних характеристик ґрунтів є органічне землеробство. Так, Колегією з національних стандартів органічної продукції USDA наведено визначення «органічне землеробство» як системи екологічного менеджменту сільськогосподарського виробництва, яка підтримує та покращує біорізноманіття, біологічні цикли та біологічну активність ґрунтів. Вона базується на мінімальному використанні неприродної (штучної) сировини й матеріалів та агротехнічних прийомах, які відроджують, підтримують та покращують екологічну гармонію [3].

Федерація органічного руху України називає такі причини розвитку органічного землеробства [3]:

- необхідність відтворення родючості ґрунтів і збереження навколишнього середовища;
- необхідність розвитку сільських територій та підйому рівня життя сільського населення;
- необхідність підвищення ефективності та прибутковості сільськогосподарського виробництва;
- необхідність забезпечення споживчого ринку здоровою якісною продукцією;
- необхідність зміцнення експортного потенціалу держави;
- необхідність поліпшення іміджу України як виробника та експортера високоякісної здорової органічної продукції;
- забезпечення продовольчої безпеки в Україні;
- поліпшення загального добробуту громадян держави.

В Україні станом на кінець 2013 року сертифіковано 530 тис. га дикоросів.

Частка сертифікованих органічних площ серед загального обсягу сільськогосподарських угідь України складає близько 0,9%. При цьому Україна займає перше місце в східноєвропейському регіоні щодо сертифікованої площі органічної ріллі, спеціалізуючись переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур [7]. Наведемо динаміку загальної площі органічних сільськогосподарських угідь в Україні (рис. 2).

На початок 2003 р. в Україні було зареєстровано 31 господарство, що отримало статус «органічного», а у 2013 р. нараховувалось вже 175 сертифікованих органічних господарства, а загальна площа сертифікованих органічних сільськогосподарських земель склала 393 400 га.

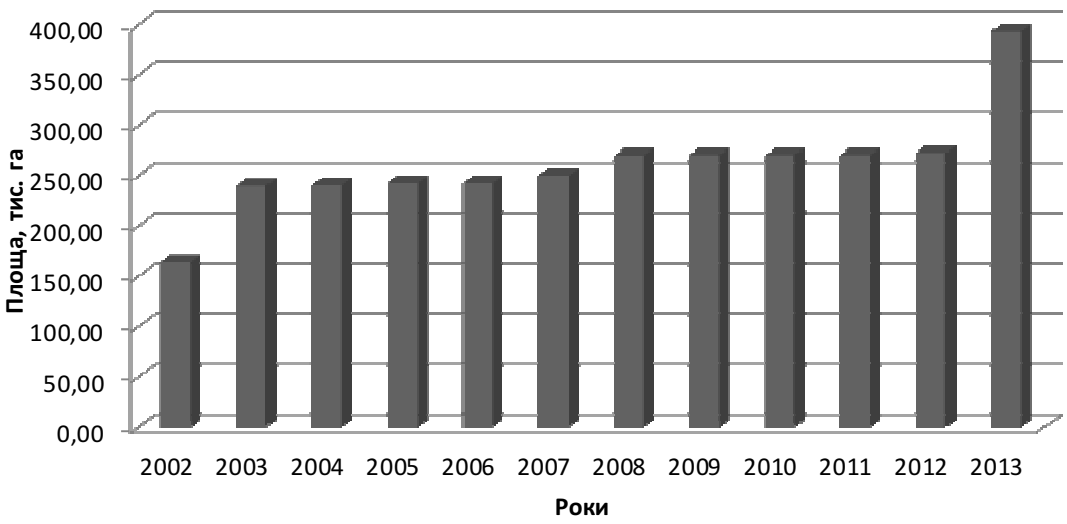

Рис. 2. Загальна площа органічних сільськогосподарських угідь в Україні, 2002-2013 рр.
Джерело: розраховано авторами за даними [7]

Отже, існує певна відмінність між національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку земельних ділянок. Тому інформація, відображена в обліку за національними стандартами, може дещо відрізнятися від інформації, складеної на основі міжнародних. Це ускладнює ситуацію при залученні інвесторів для капіталовкладень в аграрний бізнес. Вважаємо, що облік використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення має обов'язково включати в себе інформацію щодо поточних і капітальних витрат на поліпшення земельних ділянок, нарахування та виплати орендної плати та земельного податку.

Висновки та подальші дослідження. Відображення земельних ресурсів в бухгалтерському обліку залежить від способу їх набуття та мети використання. Недосконала нормативно-правова база, несформований ринок землі, відмінності в міжнародних та національних стандартах ускладнюють ефективне землекористування.

До витрат, які мають капітальний характер, належать витрати на комплексну еколого-економічну реабілітацію землі сільськогосподарського призначення з виведенням зі складу використовуваної (вид поліпшення землі, що не передбачає її використання в інших цілях підприємства та визначає необхідність виведення землі зі складу використовуваної). Витрати на її реабілітацію є капітальними та долучаються до складу собівартості продукції. Кількість підприємств, що здійснюють дані витрати та загальна площа органічних сільськогосподарських угідь в Україні за 2002-2013 роки значно збільшується. На державному рівні необхідно стимулювати поліпшення земель, що дозволить оптимізувати землекористування, підвищити імідж підприємства, надасть можливість експорту органічної продукції, а отже підвищення результативних показників діяльності.

Література

1. Гордієнко В.П. Еколого-економічна ефективність використання земель сільськогосподарського призначення : автореф. дис канд. екон. наук : 08.00.06 / В.П. Гордієнко. – Суми : Сум. держ. ун-т., 2010. – 20 с.
2. Бєсєда О.Л. Відображення в обліку земель сільськогосподарського призначення та витрат на їх поліпшення / О.Л. Бєсєда // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: економічні науки. – 2012. – № 2. – С. 153-157.
3. Ільчак О.В. Облікові аспекти земельних відносин в умовах інтеграційних процесів / О.В. Ільчак // Бізнес Інформ. – 2014. – № 8. – С. 223-228.
4. Податковий кодекс України від 02.12.10 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sta.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=300762&cat_id=300760
5. Пантюхова А.В. Облік земельних ресурсів за міжнародними та національними стандартами з урахуванням екологічної складової / А.В. Пантюхова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 53 (1026). – С. 96–103.
6. Кучеренко Т.Є. Відображення біологічних активів у фінансовій звітності сільськогосподарських підприємств / Т.Є. Кучеренко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – № 7. – С. 46-49.
7. Федерація органічного руху України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://organic.com.ua
8. Вигівська І.М. Сучасний стан бухгалтерського обліку витрат на охорону навколишнього середовища підприємств АПК / І.М. Вигівська, Ю.В. Кулій-Дем'янюк // Вісник ЖДТУ. – 2014. – № 3 (69). – С. 42-49.
9. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби»: міжнародний документ затверджений від 01.01.2012 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua.

10. Положення (Стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи»: положення: затверджене наказом Міністерства фінансів України від 18.11.2005 № 790 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua.

11. Положення (Стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: положення: затверджене наказом Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. № 92 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua.

12. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 41 «Сільське господарство»: міжнародний документ затверджений від 01.01.2012 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua.

13. Про експертну грошову оцінку земельних ділянок : постанова, затверджена наказом Кабінету Міністрів України від 11.10.2002 № 1531 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua.

References

1. Hordiienko, V.P. (2010), “Ecological and economic efficiency use of agricultural land”, Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.06, Sum. derzh. un-t., Sumy, Ukraine, 20 p.

2. Biesieda, O.L. (2012), “Reflexion in the account of agricultural land and the cost of their improvement”, *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii. Seriia: ekonomichni nauky*, no. 2, pp. 153-157.

3. Ilchak, O.V. (2014), Accounting Aspects of Land Relations within the Integration Process”, *Biznes Inform*, no. 8, pp. 223-228.

4. Customs Code of Ukraine from 02.12.10 № 2755-VI, available at: http://sta.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=300762&cat_id=300760

5. Pantiukhova, A.V. (2013), “The accounting of land resources according to the international and national standards taking into account an ecological component”, *Visnyk NTU «KhPI». Seriia: Aktualni problemy upravlinnia ta finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpryiemstva*, no. 53 (1026), pp. 96–103.

6. Kucherenko, T.Ie. (2007), “Displaying of biological assets in financial statements of the agricultural enterprises”, *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 7, pp. 46-49.

7. Organic Federation of Ukraine, available at: http://organic.com.ua

8. Vyhivska, I.M. and Kulii-Demianiuk, Iu.V. (2014), “The current state accounting of expenses for environmental protection of enterprises AIC”, *Visnyk ZhDTU*, no. 3 (69), pp. 42-49.

9. International Accounting Standard 16 «Fixed assets» 01.01.2012, available at:: http://zakon.rada.gov.ua.

10. Regulation (standard) of Accounting – 30 “Biological assets” from 18.11.2005 № 790, available at: http://zakon.rada.gov.ua.

11. Regulation (standard) of Accounting – 7 “Fixed assets”, from 27.04.2000 № 92, available at: http://zakon.rada.gov.ua.

12. International Accounting Standard 41 «Agriculture», from 01.01.2012, available at: http://zakon.rada.gov.ua.

13. About the expert valuation of land plots”, resolution: it is approved by order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 11.10.2002 № 1531, available at: http://zakon.rada.gov.ua.

УДК 657.1

Белова І.М.,
к.е.н., доцент кафедри обліку і правового забезпечення АПВ
Тернопільський національний економічний університет

СУТЬ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ЙОГО МІСЦЕ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Belova I.M.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the accounting and legal ensuring agricultural production department
Ternopil National Economic University

ESSENCE OF MANAGEMENT ACCOUNTING AND ITS PLACE IN THE SYSTEM OF ENTERPRISE MANAGEMENT

Постановка проблеми. В Україні поняття «управлінський облік» досі не отримало в економічній літературі більш чи менш чіткого та однозначного трактування. Спеціалісти не виробили єдиної думки про сутність, роль та призначення управлінського обліку, його місце в системі управління підприємством, теорії обліку.

Проблема запровадження управлінського обліку у вітчизняну практику набуває першочергового значення, виникає необхідність глибоких досліджень економічної природи, сутності та змісту управлінського обліку, його теоретичних основ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній літературі дослідженню проблем та результативності впровадження управлінського обліку суб'єктами господарювання присвячено чимало праць українських вчених: Р.Ф. Бруханського, Ф.Ф. Бутинця, С.Ф. Голова, В.М. Жука, О.В. Карпенко, Г.Г. Кірейцева, Л.В. Нападовської, М.С. Пушкаря, І.Б. Садовської, В.В. Сопка, М.Г. Чумаченка. Проблеми розвитку управлінського обліку знайшли своє відображення у працях зарубіжних дослідників: К. Друрі, Б. Нідлза, С.Н. Ніколаєвої, Дж. Ріса, Ч.Т. Хорнгрена, А. Яругової та інших вчених. Аналіз результатів їх досліджень підтверджує доцільність продовження вивчення поставленої проблеми, зокрема уточнення суті управлінського обліку та його місця в системі управління підприємством.

Постановка завдання. Основною метою статті є обґрунтування сутності управлінського обліку на основі дослідження різних точок вчених науковців, визначення ролі та місця управлінського обліку в інформаційному забезпеченні всіх рівнів управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічні реформи останніх років у нашій країні призвели до необхідності реформування бухгалтерського обліку на засадах міжнародної гармонізації і стандартизації. З цією метою була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України № 1706 від 28.05.98, яка затвердила Програму реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Для створення національної системи бухгалтерського обліку при Міністерстві фінансів України було сформовано Методологічну раду з бухгалтерського обліку [3, с. 258].

В умовах створення та впровадження ефективних методів управління, що регулюються ринковими відносинами, облікова інформація на підприємстві стає основною передумовою результативного господарювання та засобом управління процесами відтворення. Управлінський облік, в свою чергу, поглиблює, деталізує та доповнює дані фінансового бухгалтерського обліку в частині витрат і доходів діяльності підприємства, тому в утворенні системи інформаційного господарювання суб'єктів він відіграє важливу роль.

Система управлінського обліку у виробництві покликана шляхом реалізації інформаційної функції забезпечувати зворотній зв'язок між суб'єктом і об'єктами управління, тим самим максимально розвивати інші підсистеми, функції та механізми управління.

Відповідно до Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, управлінський облік – це процес ідентифікації, вимірювання, накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації та передачі інформації, яка використовується управлінським персоналом для планування, оцінки та контролю роботи організації, для впевненого використання звітності по ресурсах [9, с. 72].

Вперше питання впровадження управлінського обліку в практичну діяльність вітчизняних підприємств було порушено у жовтні 1998 року з прийняттям Програми реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів, якою одним із головних завдань трансформації національної облікової системи визнавалося надання суб'єктам господарювання можливостей самостійно визначати межі та форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку [15].

Так, згідно із Законом України „Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" внутрішньогосподарський (управлінський) облік – це система обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів у процесі управління підприємством [14].

Внаслідок цього прийнятий 16 липня 1999 року Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» крім визначення поняття «внутрішньогосподарського (управлінського) обліку» і констатування факту, що підприємствам надається право самостійно розробляти систему та форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності та контролю, не містить жодних пояснень щодо сфери застосування, можливостей і необхідності виокремлення управлінського обліку в системі бухгалтерського обліку підприємства на методологічному та організаційному рівнях.

В свою чергу План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та Інструкція про його застосування, затверджені у листопаді 1999 року, передбачали виділення двох класів рахунків для обліку витрат: 8 класу – для обліку витрат за елементами, що могли стати прототипом рахунків фінансового обліку і 9 класу – для обліку витрат діяльності, що могли б використовуватися для ведення управлінського обліку [13].

Більшість західних дослідників так чи інакше підтримують твердження про те, що управлінський облік представляє собою процес підготовки інформації, необхідної керівництву для управління.

Так, Американська асоціація бухгалтерів наводить визначення управлінського обліку як процесу ідентифікації інформації, обчислення й оцінки показників та надання даних користувачам для вироблення, обґрунтування та прийняття рішень [12, с. 30].

На думку К. Друрі, «управлінський облік готує інформацію для внутрішніх менеджерів з метою допомоги в процесі прийняття вірних управлінських рішень» [1].

Автори Ч.Т. Хорнгрена і Дж. Фостера стверджують, що управлінський облік – це ідентифікація, вимірювання, збір, систематизація, аналіз, розкладання, інтерпретація та передача інформації, необхідної для управління будь-якими об'єктами [21, с. 8].

Р. Ентоні і Дж. Ріс вважають, що управлінський облік є процесом у рамках організації, який забезпечує управлінський апарат інформацією, що використовується для планування, власне управління та контролю за діяльністю організації [23, с. 269].

Карпова Т.П. стверджує, що «управлінський облік – це інтегрована система обліку витрат і доходів, нормування, планування, контролю та аналізу, яка систематизує інформацію для оперативних управлінських рішень і координації проблем майбутнього розвитку підприємства» [6].

Скоун Т. зазначає, що «управлінський облік можна визначити як надання менеджерам фінансової інформації з метою допомогти їм у ключових сферах: плануванні, контролі, прийнятті рішень» [17].

Шеремет А.Д. [20] вважає, що «управлінський облік – це підсистема бухгалтерського обліку, яка в рамках однієї організації забезпечує її управлінський апарат інформацією, що використовується для планування, власне управління та контролю за діяльністю організації».

Чумаченко М.Г. стверджує, що управлінський облік – це не результат «штучного поділу», а цілеспрямований розвиток усього бухгалтерського обліку, який має перетворитися в надійного постачальника інформації для потреб управління [22].

Голов С.Ф. [2] відмічає, що «управлінський облік – це процес виявлення, вимірювання, накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації та передачі інформації, що використовується управлінською ланкою для планування, оцінки і контролю всередині організації та для забезпечення відповідного підзвітного використання ресурсів».

Карпенко О.В. [5] стверджує, що «управлінський облік це не стільки облік, скільки одержання, обробка та інтерпретація інформації, потрібної для прийняття господарських рішень щодо розвитку підприємства».

Лучко М.Р. [8] вважає, що «управлінський облік – це процес підготовки облікової інформації про діяльність господарських підприємств (організацій), користувачами якої можуть бути будь-хто і яка необхідна менеджеру для планування, контролю і прийняття обґрунтованих управлінських рішень».

Нападовська Л.В. [11] визнає, що «управлінський облік можна охарактеризувати як інтегровану систему підготовки й забезпечення різних видів управління інтерпретованою відповідним чином інформацією для ефективного планування, контролю та прийняття управлінських рішень»

Сопко В.В. називає його внутрішньогосподарським (управлінським) обліком і зазначає, що він є продовженням та поглибленням бухгалтерського фінансового обліку витрат і доходів діяльності підприємства [18, с. 361].

В свою чергу В.Ф. Палій та Р.В. Віл йдуть ще далі у своїх дослідженнях і розглядають управлінський облік, як своєрідну підсистему управління підприємством, яка за умов ефективної організації реалізує всі функції управління: планування, обліку, контролю, аналізу та оцінки діяльності, регулювання, обміну інформацією, мотивації та стимулювання, прийняття управлінських рішень [19, с. 93-94].

Еволюція розвитку управлінського обліку включає такі етапи:

1) внутрішньогосподарський (управлінський) облік, який був лише засобом реєстрації господарських операцій методом подвійного запису та складанням фінансової звітності;

2) розробку системи калькулювання змінних витрат, що отримала назву директ-костинг (Direct Costing) та обліку за центрами відповідальності;

3) удосконалення в середині 70-х років відповідно до посилення ролі стратегічного управління в умовах глобальних змін у технології та системах управління;

4) становлення нормативних методів, які, у порівнянні із «стандарт-кост», мають свої особливості [4, с. 12-15].

Також науковці виділяють вісім етапів процесу ухвалення управлінського рішення: 1) збір, обробка й аналіз інформації; 2) опис проблемної ситуації; 3) діагностування виявленої проблеми; 4) ретельне виявлення й обґрунтування варіантів усіх альтернатив; 5) попередній вибір кращої альтернативи; 6) оцінка альтернативи особою, що приймає рішення, на основі отриманої та додаткової (суб'єктивних думок) інформацій; 7) остаточне ухвалення й оформлення рішення; 8) реалізація управлінського рішення та контроль за його дотриманням. Кількість етапів, операцій і процедур визначається складністю та типом вирішуваної проблеми [7, с. 165-168].

На думку авторів В.Б. Моссаковського та С.Я. Бублика, запровадження управлінського обліку в підприємствах України вимагає висвітлення трьох моментів: по-перше, уточнення функцій управлінського обліку та виконавців; по-друге, формування інформації про понесені підприємством витрати на операційні потреби, вихід продукції та результати діяльності; по-третє, здійснення організаційних заходів [10].

Найістотнішою вимогою до управлінського обліку є активний вплив на систему управління з метою постійного підтвердження своєї функціональної корисності.

Основою управління є ефективне використання ресурсів інформаційної системи підприємства насамперед внутрішніми користувачами – менеджерами підприємства.

Більшість менеджерів виявляють інтерес до впровадження управлінського обліку як засобу удосконалення системи інформаційного забезпечення підприємства. Проте практиками управлінський

облік розглядається тільки як додатковий інструмент достовірності визначення виробничої собівартості готової продукції. Відбувається звуження проблемного управлінського обліку до функцій систематичного виробничого.

Організація управлінського обліку дозволяє керівництву передусім вирішити проблеми операційної діяльності. За своєю сутністю, ця система є сукупністю форм управлінських звітів, які надають можливість менеджерам аналізувати процес формування витрат; розподілити витрати за видами продукції, відділами (підрозділами) підприємства та напрямами діяльності; здійснити необхідні аналітичні розрахунки (точки беззбитковості, рентабельності, оборотності активів, вартості одного робочого місця, ринкової вартості бізнесу компанії, структури витрат тощо); прослідкувати за ефективністю попередніх управлінських рішень.

Управлінський облік має на меті надання допомоги спеціалістам та керівникам фірм і, особливо, об'єднань при прийнятті управлінських рішень. З метою стабільності функціонування підприємства, покращання його фінансового стану та зростання прибутку від операційної та інших видів діяльності необхідно здійснити низку заходів, а саме:

а) формування належного масиву інформації, що характеризує наслідки роботи підприємства та його підрозділів;

б) аналіз наслідків діяльності та розробка практичних та стратегічних рішень на альтернативній основі щодо перспектив діяльності підприємства;

в) систематичний контроль за дотриманням окремими виконавцями, в першу чергу керівниками підрозділів (центрів витрат та центрів прибутку) завдань, передбачених керівництвом фірми щодо витрат та випуску продукції та її реалізації, якщо це доручено підрозділу;

г) підведення підсумків за результатами контролю щодо наслідків діяльності підрозділів та розробка завдань на перспективу [10, с. 8].

Суттєвими проблемами на шляху формування та забезпечення ефективного функціонування управлінського обліку для вітчизняних підприємств є такі:

1) більше половини оперативної інформації, що використовується менеджерами для контролю та оцінювання господарської діяльності, формується поза офіційною системою бухгалтерського обліку в цілому, і тому ведення управлінського обліку не зможе поліпшити ситуацію;

2) набуває особливого змісту проблема, що дані управлінського обліку будуть використовуватись не стільки для управління, скільки для погодження з даними фінансового (бухгалтерського) обліку та подальшого їх уточнення та виправлення;

3) на сьогодні в більшості підприємств бухгалтерський облік не є основним джерелом інформації для задоволення потреб системи управління. Бухгалтери вітчизняних підприємств завантажені роботою з реєстрації поточних фактів господарської діяльності, тому позбавлені можливості надавати будь-яку практичну допомогу адміністрації підприємства. Працівники бухгалтерії тепер основну увагу зосереджують на вирішенні питань обліку з метою оподаткування підприємства;

4) необхідно будувати систему управлінського обліку з обов'язковим урахуванням її ефективності тому, що недостача звітної інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень, так само небезпечна, як і наявність надлишкової управлінської інформації, яка розсіває увагу адміністрації та перешкоджає вивченню фактів і зосередженню на вирішенні головних завдань [16, с. 11].

Організація управлінського обліку на підприємстві складається з трьох етапів: методологічного; технічного; організаційного.

На першому етапі обирається модель управлінського обліку в залежності від його мети, визначаються об'єкти та методи обліку витрат, а також елементи бухгалтерського обліку, які можуть служити для формування інформації необхідної для прийняття управлінських рішень. Це план рахунків управлінського обліку, складання калькуляційних статей та інше.

На другому – технічному етапі – обирається склад регістрів аналітичного обліку, форми внутрішньої звітності та визначення напряму руху інформації в середині підприємства.

Третій етап передбачає розподіл обов'язків між працівниками в системі управлінського обліку.

Аналіз практики застосування управлінського обліку на вітчизняних підприємствах свідчить, що: управлінський облік розглядають переважно як підсистему обліку для поточного управління; недостатньо уваги приділяється питанням мотивації співробітників і контролю якості продукції; зберігається жорстка централізація інформації та прийняття рішень; немає адекватного програмного забезпечення.

Що стосується впровадження системи управлінського обліку, то для успішного здійснення цього процесу необхідні три невід'ємні складові: спеціальні ресурси для реалізації цього задання: якщо підприємство зважилось на виконання поставленого завдання, йому знадобиться багато як грошових витрат, так і витрат часу; фахівці: керівництву слід усвідомлювати, що для постановки управлінського обліку йому слід наймати не бухгалтерів, а саме спеціалістів, в яких є такий досвід; участь у процесі постановки: часто керівництво вважає, що слід втручатися у ту сферу, де є власні спеціалісти. Проте на це можна поглянути з іншого боку: як консультант чи фахівець будуть знати без активної участі

керівництва про те, яку інформацію вони хотіли б бачити у себе на столі, щоб мати змогу приймати правильні управлінські рішення.

Широкому впровадженню управлінського обліку в Україні перешкоджають проблеми організації, що пов'язані з необхідністю розробки моделі системи управлінського обліку відповідно до потреб управління витратами. Управлінський облік будується індивідуально на кожному підприємстві та орієнтований, в першу чергу, на завдання інформаційного забезпечення процесу оперативного управління фінансовою діяльністю. Відсутність загальнорозроблених критеріїв організації управлінського обліку, широта вибору методологічних підходів, дефіцит кваліфікованих кадрів, непередбачувана поведінка споживчого ринку ускладнюють удосконалення системи обліку на підприємствах.

Висновки з проведеного дослідження. На основі дослідження трактування різних точок управлінського обліку автором зроблено висновок про те, що управлінський облік з моменту зародження його перших ідей до сучасного розуміння пройшов довгий і складний шлях розвитку та сформувався в окрему сферу економічних знань.

Управлінський облік є ефективним інструментом управління, тому що створює конкурентні переваги в ринковому середовищі, а саме забезпечує підприємство ключовою інформацією. Практичне застосування управлінського обліку, на жаль, ще не набуло належного поширення, в звязку з невирішеним колом проблем.

На сьогоднішній день, впровадження системи управлінського обліку передбачає три ключові моменти: 1) опанування теоретичної основи – розуміння сучасної концепції управлінського обліку; 2) розробка методичної основи (моделі), необхідної для підприємства системи управлінського обліку витрат; 3) технічне рішення.

Основними факторами, що будуть визначати тенденції подальшого розвитку управлінського обліку в Україні, слід вважати поглиблення ринкових процесів, посилення конкуренції, інформатизацію та глобалізацію суспільства, розвиток новітніх технологій, підвищення ролі бухгалтерів-аналітиків в процесі управління підприємством.

Література

1.Друри К. Управленческий и производственный учет : [учебник] / К. Друри. – М. : ЮНИТИ - ДАНА, 2002. – 1071 с.

2.Голов С.Ф. Фінансовий та управлінський облік / С.Ф. Голов, В.І. Єфіменко. – К. : Автоінтерсервіс, 1996. – 554 с.

3.Грабова Н.М. Теорія бухгалтерського обліку: [підручник] / Н.М. Грабова ; за ред. М.В. Кужельного. – 6-те вид. – К. : А.С.К., 2005. – 266 с.

4.Іванюта П.В. Внутрішньогосподарський (управлінський) облік у виробничих підрозділах сільськогосподарських господарюючих суб'єктів : навчальний посібник / П.В. Іванюта, З.М. Левченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 368 с.

5.Карпенко О.В. Управлінський облік: організація, методологія, методика викладання : монографія / О.В. Карпенко. – Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2005. – 341 с.

6.Карпова Т.П. Основы управленческого учета : учеб. пособие / Т.П. Карпова. – М. : Инфра-М, 1997. – 392 с.

7.Колпаков В.М. Теория и практика принятия управленческих решений: [учеб. пособие], 2-е изд., перераб. и доп. / В.М. Колпаков. – К. : МАУП, 2004. – 504 с.

8.Лучко М.Р. Основи управлінського обліку в зарубіжних країнах / М.Р. Лучко, В.М. Мариновський. – Тернопіль : Поліграфіст, 1992. – 24 с.

9.Міжнародні стандарти фінансової звітності 2004 / [упорядкув С.Ф. Голов]; ч. 1., перекл. з англ. – К. : Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2005. – 1304 с.

10. Моссаковський В.Б. Управлінський облік та його особливості у сільському господарстві / В.Б. Моссаковський, С.Я. Бублик // Облік і фінанси АПК. – 2006. – № 1. – С. 5–15.

11. Нападовська Л.В. Управлінський облік / Л.В. Нападовська. – К. : Книга, 2004. – 544 с.

12. Нападовська Л.В. Управлінський облік : монографія / Л.В. Нападовська. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2000. – 450 с.

13. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та Інструкція про його застосування: наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www. ligazakon. ua.

14. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: закон України від 16 липня 1999 р., № 996-XIV (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www. ligazakon. ua.

15. Програма реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів: постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 1998 р. №1706 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // www. ligazakon. ua.

16. Скрипник Г.О. Нормативно-правове регулювання управлінського обліку в сільськогосподарських підприємствах / Г.О. Скрипник // Облік і фінанси АПК. – 2014. – № 1. – С. 9–14.

17. Скоун Т. Управленческий учет : [пер. с англ.] / Т. Скоун ; под. ред. Н.Д.Эриашвили. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 179 с.

18. Сопко В.В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством / В.В. Сопко. – К. : КНЕУ, 2006. – 526 с.

19. Управленческий учет / под ред. В. Палия, Р. Вандер Вила. – М. : Инфра-М, 1997. – 480 с.

20. Управленческий учет / под ред. А.Д. Шеремета. – М. : ФБК-ПРЕСС, 1999. – 512 с.

21. Хорнгрен Ч.Т. Бухгалтерский учет: управленческий аспект : [пер. с англ.] / Ч.Т. Хорнгрен, Дж. Фостер ; под ред. Я.В.Соколова. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 416 с.
22. Чумаченко М.Г. Управлінський облік потребує підтримки / М.Г. Чумаченко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2003. – № 5. – С. 3-7.
23. Эддоус М. Методы принятия решений : [пер. с англ.] / М. Эддоус, Р. Стэнсфилд ; под ред. И.И.Елисеевой. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 590 с.

References

1. Druri, K. (2002), *Upravlencheskiy i proizvodstvennyy uchet* [Management and Cost Accounting], textbook, YuNITI - DANA, Moscow, Russia, 1071 p.
2. Holov, S.F. and Yefimenko, V.I. (1996), *Finansovyi ta upravlinskyi oblik* [Financial and Management Accounting], Avtointerservis, Kyiv, Ukraine, 554 p.
3. Hrabova, N M. (2005), *Teoriia bukhhalterskoho obliku* [Theory of Accounting], textbook, 6-te vyd., A.S.K., Kyiv, Ukraine, 266 p.
4. Ivaniuta, P.V. and Levchenko, Z.M. (2006), *Vnutrishniohospodarskyi (upravlinskyi) oblik u vyrobnychykh pidrozdilakh silskohospodarskykh hospodariuiuchykh subiektiv* [Interfarm (management) accounting in production units of agricultural business entities], tutorial, Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine, 368 p.
5. Karpenko, O.V. (2005), *Upravlinskyi oblik: orhanizatsiia, metodolohiia, metodyka vykladannia* [Management Accounting: Organization, methodology, teaching methodology], monograph, RVTs PUSKU, Poltava Ukraine, 341 p.
6. Karpova, T.P. (1997), *Osnovy upravlencheskoho ucheta* [Fundamentals of Management Accounting], tutorial, Ynfra-M, Moscow, Russia, 392 p.
7. Kolpakov, V.M. (2004), *Teoriya i praktyka priniatiia upravlencheskikh resheniy* [Theory and practice of management decision-making], tutorial, MAUP, Kyiv, Ukraine, 504 p.
8. Luchko, M.R. and Marynovskyi, V.M. (1992), Osnovy upravlinskoho obliku v zarubizhnykh krainakh [Principles of management accounting in foreign countries], Polihrafist, Ternopil, Ukraine, 24 p.
9. Holov, S.F. (2005), *Mizhnarodni standarty finansovoi zvitnosti 2004* [International Financial Reporting Standards 2004], Federatsiia profesiinykh bukhhalteriv i audytoriv Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 1304 p.
10. Mossakovskyi, V.B. and Bublyk, S.Ia. (2006), "Management accounting and its features in agriculture", *Oblik i finansy APK*, no. 1, pp. 5–15.
11. Napadovska, L.V. (2004), *Upravlinskyi oblik* [Management Accounting], Knyha, Kyiv, Ukraine, 544 p.
12. Napadovska, L.V. (2000), *Upravlinskyi oblik* [Management Accounting], monograph, Nauka i osvita, Dnipropetrovsk, Ukraine, 450 p.
13. *Plan rakhunkiv bukhhalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboviazan i hospodarskykh operatsii pidpryiemstv i orhanizatsii ta Instruktsiia pro yoho zastosuvannia: nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 30 lystopada 1999 r. № 291* [Plan of Accounts assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations, and instruction on its use: the order of the Ministry of Finance of Ukraine of 30 November 1999 № 291], available at: http://ligazakon.ua.
14. *Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: zakon Ukrainy vid 16 lypnia 1999 r*. [About Accounting and Financial Reporting in Ukraine: Ukraine Act of 16 July 1999], № 996-XIV (zi zminamy i dopovnenniamy), available at: http://ligazakon.ua.
15. *Prohrama reformuvannia systemy bukhhalterskoho obliku iz zastosuvanniam mizhnarodnykh standartiv: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 zhovtnia 1998 r. №1706* [Program Accounting Reform of the International Standards: Cabinet of Ministers of Ukraine of 28 October 1998. №1706], available at: http://ligazakon.ua.
16. Skrypnyk, H.O. (2014), "Legal regulation of management accounting in agricultural enterprises", *Oblik i finansy APK*, no. 1, pp. 9–14.
17. Skoun, T. (1997), *Upravlencheskyi uchet* [Management Accounting], Audyt, YuNITI, Moscow, Russia, 179 p.
18. Sopko, V.V. (2006), *Bukhhalterskyi oblik v upravlinni pidpryiemstvom* [Accounting in Business Management] KNEU, Kyiv, Ukraine, 526 p.
19. Palyia, V. and Vander Vyla R. (1997), *Upravlencheskiy uchet* [Management Accounting], Infra-M, Moscow, Russia, 480 p.
20. Sheremeta, A.D. (1999), *Upravlencheskiy uchet* [Management Accounting], FBK-PRESS, Moscow, Russia, 512 p.
21. Khornhren, Ch.T. and Foster, Dzh. (1995), *Bukhhalterskiy uchet: upravlencheskiy aspect* [Accounting: administrative aspect], Finansy i statystyka, Moscow, Russia, 416 p.
22. Chumachenko, M.H. (2003), "Management accounting needs support", *Bukhhalterskyi oblik i audit*, no. 5, pp. 3-7.
23. Eddous, M. and Stensfild, R. (1997), *Metody priniatiya resheniy* [Decision-making methods], Audyt, YuNITI, Moscow, Russia, 590 p.

УДК 330.341:657(045)

Поліщук О.Т.,
к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ

Polishchuk O.T.,
cand.sc.(econ), assistant professor of department of accounting
Vinnitsa Trade and Economics Institute
Kiev National Trade and Economics University

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY: THE ESSENCE AND FEATURES OF ACCOUNTING

Постановка проблеми. Сьогодні соціальна відповідальність стала частиною ділової культури та етики провідних світових компаній. В усьому світі як великі транснаціональні компанії, так і невеликі місцеві бізнес-підприємства переосмислюють своє функціонування та формулюють нові стратегії, що дозволили б їм краще реагувати на потреби споживачів, партнерів, суспільства та довкілля. Принципи соціальної відповідальності стають однією зі складових успішної стратегії, що зміцнює імідж і репутацію компанії, приваблює клієнтів та утримує найкращих працівників.

Наявність соціальної відповідальності забезпечує низку переваг на різних рівнях: державному, регіональному, корпоративному. Серед таких переваг можна виділити: збільшення прибутку, пришвидшення темпів росту; доступ до соціальних інвестицій, скорочення операційних витрат; зміцнення репутації та іміджу, підвищення ефективності діяльності й інвестиційної привабливості; відсутність конфліктів між працівниками та роботодавцями, підвищення якості роботи; зростання продуктивності та якості продукції; скорочення претензій з боку регулюючих органів; підвищення конкурентоспроможності; посилення позицій бренду компанії тощо.

В цілому, все це забезпечує сталий розвиток в економічних системах, підвищення соціальної стабільності та рівня життя. Разом з тим, виникає питання, в яких межах бізнес зацікавлений у виконанні соціальних зобов'язань, наскільки і у чому він готовий перейти до соціально-орієнтованої поведінки. Зазначене свідчить про актуальність проблеми становлення та реалізації соціальної відповідальності, а також особливостей її обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, що пов'язані з соціальною відповідальністю, а також особливостей її обліку присвячено праці низки вчених, серед яких: О.Г. Брінцева, Х. Боуен, В. Воробей, Д. Гібоні, Д. Грейсон, О.А. Грішнова, Н.О. Держак, О.О. Дробіленко, Л. Козин, А.М. Колот, Дж. Ленсен, Д.С. Львів, Д. Лажняк, М. Меліховський, С.В. Ничипоренко, Л. Престон, А.В. Решетніков, С. Сімпсон, З. Хілтон та інші.

Віддаючи належне вітчизняним та зарубіжним вченим в дослідженнях сутності та особливостей обліку корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), слід зазначити, що в українському суспільстві соціальна відповідальність не сприймається як необхідність. Відсутність єдиного підходу до тлумачення сутності соціальної відповідальності та її складових є однією з найсуттєвіших проблем, а також відсутність єдиної методики обліку КСВ обумовили актуальність обраного дослідження та визначили цільову направленість у вирішенні даної проблематики.

Постановка завдання. Головною метою дослідження є визначення місця та ролі соціальної відповідальності в підприємницькій діяльності України, обґрунтування її значення, перспектив розвитку, представлення для наукового обговорення методичних положень обліку витрат та зобов'язань підприємства, що пов'язані з корпоративною соціальною відповідальністю перед власниками, працівниками та територіальною громадою тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. В соціальному плані бізнес діяльність реалізується не лише за рахунок дотримання морально-етичних норм. Ідея соціальної відповідальності бізнесу (СВБ) включає в себе також свідомий вплив на оточуюче середовище, а особливо на місцеве середовище.

Вивчаючи питання соціальної відповідальності корпорацій, необхідно зазначити про відсутність єдиного тлумачення даного поняття, а також його складових, що є однією з найсуттєвіших проблем, яка перешкоджає ефективній імплементації принципів СВБ у бізнес-практику підприємств, причому ця проблема стосується не лише України.

Розглядаючи сутність корпоративної соціальної відповідальності, необхідно зауважити про різні підходи до її тлумачення. В економічній літературі існує низка підходів, серед яких основними є:

економічний (компанія виступає інструментом для створення багатства, а вся його соціальна діяльність спрямована на досягнення економічного результату), політичний (компанія має здатність впливати на суспільство і, як наслідок, має використовувати цю здатність), соціальний (компанія зосереджує свою діяльність на визначенні соціальних потреб), етичний (в основі роботи компанії стоїть ідея етичного обов'язку бізнесу перед суспільством), результативний (компанія несе економічну, екологічну та соціальну відповідальність перед суспільством, тим самим забезпечуючи своэ функціонування) та нормативний (підприємство несе моральну відповідальність не перед суспільством загалом, а лише перед зацікавленими сторонами) [1].

Разом з тим, корпоративна соціальна відповідальність пов'язана з виконанням етичних та культурних норм підприємства перед своїми працівниками. Тому вважаємо за потрібне виділити *культурний підхід*, згідно з яким корпоративна соціальна відповідальність виступає як культура ведення бізнесу, згідно якої взаємовідносини та взаємовплив бізнесу та суспільства вимагають від управління постійної координації та моніторингу, а її межі та критерії визначаються особливостями історичного, культурного, економічного розвитку конкретної території та іншими факторами зовнішнього оточення організації.

Аналізуючи генезис концепції корпоративної соціальної відповідальності, слід зазначити, що історично існує чимало понять, які висвітлюють проблеми відносин бізнесу та суспільства й асоціюються з поняттям КСВ [2; 6].

Науковці, практики та міжнародні бізнес-організації характеризують корпоративну соціальну відповідальність з різних точок зору, проте, для того щоб визначити, яке з них найбільшою мірою охоплює всі види прояву корпоративної соціальної відповідальності, нами було виділено та систематизовано основні ознаки, що характеризують КСВ і підтверджують достовірність трактування економічної сутності (табл. 1) [4].

Таблиця 1

Систематизація ознак, що характеризують поняття «корпоративна соціальна відповідальність»

№ з/п	Назва організації	Ознаки			
		Забезпечення соціального та економічного розвитку суспільства	Дотримання моральних цінностей	Збереження екології	Політика спрямована на досягнення комерційних цілей
1	Зелена книга Європейського Союзу	+			+
2	Всесвітня бізнес-рада зі сталого розвитку	+	+		+
3	Міжнародний форум лідерів бізнесу (IBLF)	+		+	+
4	Бізнес задля соціальної відповідальності (BSR)	+	+	+	+
5	Всесвітня ділова рада із сталого розвитку (WBCSD)	+			+
6	Організація економічної співпраці та розвитку	+			+
7	Всесвітній банк	+	+	+	+
8	Європейський Альянс корпоративної соціальної відповідальності	+		+	+
9	Форум соціально відповідального бізнесу (Україна)	+	+		
10	Російська асоціація менеджерів				+
11	Міжнародна організація праці				+

Джерело: авторська розробка

Виходячи з наведеної інформації, можемо стверджувати, що найбільш повно висвітлюється сутність корпоративної соціальної відповідальності із ознак, що наведені Всесвітнім банком та організацією Бізнес задля соціальної відповідальності. Разом з тим, розглянувши виділені ознаки, пропонується власний підхід до даного поняття. Так, *корпоративна соціальна відповідальність* - це сукупність принципів поведінки компанії, які базуються на досягненні максимального економічного розвитку бізнесу при забезпеченні соціальних, економічних, етичних та культурних потреб працівників, споживачів, партнерів, місцевих громад, навколишнього середовища та суспільства в цілому.

Отже, соціальна відповідальність підприємницької діяльності стосується багатьох сфер, серед яких: виробництво якісної продукції (послуг); охорона навколишнього середовища шляхом впровадження спеціальних програм щодо захисту довкілля; створення належних умов та оплати праці; інвестиції в розвиток людського капіталу; побудова стосунків із зацікавленими сторонами на

основі чесності, відкритості, а також впровадження етичних норм та цінностей. Сьогодні готовність підприємництва до проведення соціальної політики повинна зростати, оскільки вона дає можливість зміцнити конкурентні переваги на ринку, що стає особливо актуальним, враховуючи глобалізаційні процеси.

Не зважаючи на те, що корпоративна соціальна відповідальність стосується різних сфер господарської діяльності, проте для підприємств це є першочергові зобов'язання, що виникають за даним видом відповідальності та витрати по виконанню таких зобов'язань. Це породжує значні труднощі відображення зобов'язань і витрат по соціальній відповідальності в обліковому процесі на підприємствах (корпораціях).

Відповідно до цілей обліку забезпечення корпоративної соціальної відповідальності підприємства слід здійснювати за наступними об'єктами:

- майна підприємства та його структурних підрозділів з уточненням даних про рух активів соціальної інфраструктури підприємства;
- соціально-орієнтованих витрат підприємства і структурних підрозділів, а також ефективності цих витрат;
- розрахунків із кредиторами, особливо у розрізі соціально-орієнтованих проектів і програм;
- розрахунків із засновниками (учасниками) підприємства у частині повного виконання вимог дивідендної політики підприємства;
- розрахунків із працівниками в частині забезпечення їх соціального добробуту.

Крім цього, слід контролювати достовірність звітності підрозділів підприємства стосовно реалізації соціальних проектів, а також забезпечення соціально-побутових потреб працівників і членів їхніх сімей [7].

Загальноприйняті та визначені діючим законодавством витрати на забезпечення потреб працівників підприємства знаходять своє відображення згідно Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» у складі собівартості продукції. Це і витрати на оплату праці, і витрати на охорону праці, техніку безпеки й охорону навколишнього природного середовища, і загальні корпоративні витрати, і винагороди за професійні послуги тощо.

Разом з тим, виходячи із сутності корпоративної соціальної відповідальності в частині соціальної, екологічної, етичної та культурної політики організації, витрати на її забезпечення доцільно відносити до групи адміністративних витрат, так як вони пов'язані з обслуговуванням та управлінням підприємства у всіх його аспектах.

З метою деталізації та розмежування адміністративних витрат в межах робочого плану рахунків необхідно розділити адміністративні витрати по субрахунках третього порядку, а саме: субрахунок 921 «Адміністративні витрати по управлінню підприємством» формує дані щодо витрат на загальні корпоративні витрати; витрати на службові відрядження й утримання апарату управління підприємством. На субрахунку 922 «Адміністративні витрати по обслуговуванню підприємства» формується інформація щодо витрат на службові відрядження й утримання загальногосподарського персоналу; витрати на утримання основних засобів, інших матеріальних необоротних активів загальногосподарського використання; винагороди за професійні послуги; витрати на зв'язок; амортизація нематеріальних активів загальногосподарського використання; витрати на врегулювання спорів у судових органах; податки, збори та інші передбачені законодавством обов'язкові платежі; плата за розрахунково-касове обслуговування та інші послуги банків, а також витрати, пов'язані з купівлею-продажем валюти; інші витрати загальногосподарського призначення. А субрахунок 923 «Адміністративні витрати по соціальній відповідальності» відображатиме витрати по тих витратах, які виникають по соціальній відповідальності підприємства (корпорації).

Отож до складу адміністративних витрат по соціальній відповідальності необхідно включити наступний перелік витрат: премію на відпустку; фінансову підтримку у зв'язку з виходом на пенсію; премію на оздоровлення; додаткове пенсійне забезпечення; покращення побутових послуг; додаткова матеріальна допомога; витрати на комплексну екологічну допомогу та витрати на охорону навколишнього середовища і т.д.

Аналогічний перелік таких витрат по соціальній відповідальності підприємства (корпорації) перед працівниками необхідно внести до витрат на збут, витрат на виробництво та загальновиробничих витрат.

Серед найбільш поширених облікових операцій, що стосуються соціальної підтримки працівників є відрахування до соціальних фондів, а також доплати та компенсації соціального характеру. Серед відрахувань у соціальні фонди найчастіше здійснюються персоніфіковані платежі на загальнообов'язкове соціальне страхування, індивідуальне медичне та страхування життя, страхування на випадок безробіття тощо.

Відносно не загальнообов'язкової соціальної підтримки працівників з боку підприємства (корпорації, організації), то зобов'язання по такому виду відповідальності повинно відображатись у складі зобов'язань перед працівниками. Відомо, що облік виплат працівникам ведеться на рахунку 66 «Розрахунки за виплатами працівникам», який включає в себе відповідні субрахунки.

Вважаємо за доцільне зобов'язання щодо корпоративної соціальної відповідальності, які є

зобов'язаннями підприємства перед працівником за необхідними виплатами, такими як премія на відпустку, фінансову підтримку у зв'язку з виходом на пенсію, премію на оздоровлення, додаткове пенсійне забезпечення і т.д обліковувати в межах робочого плану рахунків підприємства на субрахунку 664 «Розрахунки за виплатами працівникам, пов'язані з КСВ».

Це ж стосується й інших зобов'язань по КСВ перед кредиторами, учасниками тощо, облік яких доцільно вести на окремих субрахунках в межах робочого плану рахунків (673 «Розрахунки з учасниками, пов'язані з КСВ» та 686 «Розрахунки з кредиторами, пов'язані з КСВ»).

Достовірна та чітка методика обліку корпоративної соціальної відповідальності забезпечує інформацією для ефективної політики управління в частині соціальної відповідальності підприємства, яка займає вагоме місце в системі управління підприємством в цілому, так як сучасний бізнес базується не тільки на принципах прибутковості, економічності, ефективності й ін., а й на морально-етичних та культурних принципах, які передбачають участь підприємства в соціальному житі країни, довкілля, громадськості, споживачів, працівників тощо.

Висновки та подальші дослідження. Таким чином, з проведеного дослідження можна зробити висновок, що основною проблемою розвитку КСВ в Україні є не достатня обізнаність підприємств (корпорацій, організацій) в питаннях соціальної відповідальності та відповідному обліковому відображенні таких операцій. Тому в процесі дослідження запропоновано доповнити підходи для більш повного розуміння сутності соціальної відповідальності як культури ведення бізнесу, згідно якої має бути постійний зв'язок та тісні взаємовідносини і взаємовплив між бізнесом та суспільством. Врахувавши завдання та підходи в дослідженнях соціальної відповідальності, було здійснено спробу у власному трактуванні даного поняття задля повного розуміння управління соціальною політикою та соціальною відповідальністю підприємства. З метою належного обліково-інформаційного забезпечення таких операцій надано пропозиції щодо відображення зобов'язань та витрат по КСВ в системі бухгалтерських рахунків.

Крім того, актуальність даної тематики надала можливість виділити подальші напрями дослідження в частині використання методів бухгалтерського обліку та дотримання всіх етапів формування даних про корпоративну соціальну відповідальність для користувачів з метою прийняття ефективних управлінських рішень, націлених на зміцнення іміджу та підвищення репутації компаній.

Література

1. Белявська К.С. Соціальна відповідальність бізнесу: еволюція поглядів на проблему / К.С. Белявська // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 1. – С. 228–234.
2. Волосковець Н.Ю. Корпоративна соціальна відповідальність підприємств як основа інноваційного розвитку сучасної економіки [Електронний ресурс] / Н.Ю. Волосовець // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2010. – № 17. – Режим доступу: http://www.twirpx.com/file/689042/
3. Горяна Н.І. Становлення і розвиток корпоративної соціальної відповідальності [Електронний ресурс] / Н.І. Горяна. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2012_11_1/Gorjana.pdf
4. Денис О.Б. Сфери прояву корпоративної соціальної відповідальності бізнесу: зарубіжний досвід і вітчизняна практика / О.Б. Денис // Теоретичні засади та макроекономічні аспекти фінансово-економічних систем. – 2010. – № 8. – С. 36–38.
5. Кукоба В.П. Корпоративна соціальна відповідальність підприємства: аспекти сучасного обліку та аудиту витрат [Електронний ресурс] / В.П. Кукоба // Ефективна економіка. Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет. – 2012. – № 8. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1312
6. Кюрчевський М.А. Особливості сучасного етапу розвитку корпоративної соціальної відповідальності на підприємствах України [Електронний ресурс] / М.А. Кюрчевський. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/Vzhdtu_econ/2012_4/73.pdf
7. Машика Ю.В. Корпоративно-соціальна відповідальність – складова стратегії розвитку українських компаній [Електронний ресурс] / Ю.В. Машика, О.В. Колчар. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vapsv/2012_1/St_15.pdf
8. Мельник С. Соціальна відповідальність бізнесу як складова соціальної політики України / С. Мельник // Економіка та держава. – № 5. – 2008. – С. 71–73.
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» [Електронний ресурс] / затв. наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318 із зм. і доповн. – Режим доступу : http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO16.aspx.

Referenses

1. Beliavska K.S. (2011), "Corporate Social Responsibility: Evolution of the problem", Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, no. 1,pp. 228–234.
2. Voloskovets, N.Iu. (2010), "Corporate social responsibility of enterprises as the foundation of modern innovation economy", *Naukovi pratsi KNTU. Ekonomichni nauky*, no. 17, available at: http://twirpx.com/file/689042/
3. Horiana, N.I. (2012), "The formation and development of corporate social responsibility", available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2012_11_1/Gorjana.pdf
4. Denys, O.B. (2010), "The areas of manifestation of corporate social responsibility: international experience and domestic practice", *Teoretychni zasady ta makroekonomichni aspekty finansovo-ekonomichnykh system*, no. 8, pp.

36–38.

5. Kukoba, V.P. (2012), “Corporate Social Responsibility of the enterprise: Aspects of Modern Accounting and Auditing costs”, *Efektyvna ekonomika,* Dnipropetrovskyi derzhavnyi ahrarno-ekonomichnyi universytet, no. 8, available at: http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1312

6. Kiurchevskyi, M.A. (2012), “Features of contemporary development of corporate social responsibility in the Ukraine”, available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/Vzhdtu_econ/2012_4/73.pdf

7. Mashyk, Iu.V. and Kolchar, O.V. (2012), “Corporate-Social Responsibility - part of the strategy of Ukrainian companies”, available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vapsv/2012_1/St_15.pdf

8. Melnyk, S. (2008), “Corporate Social Responsibility as a part of Social Policy of Ukraine”, *Ekonomika ta derzhava,* no. 5, pp. 71–73.

9. Regulation (Standard) 16 "Expenses", zatv. nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 31.12.1999 r. № 318 iz zm. i dopovn, available at: http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO16.aspx.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 657.004

Бурлаков О.С.,
к.е.н, доцент кафедри соціальної економіки і інформаційних технологій
Кінаш І.А.,
к.е.н, доцент кафедри соціальної економіки і інформаційних технологій
Подільський державний аграрно-технічний університет

МЕТОДИКА ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОГО ЕФЕКТУ ВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЇ ОБЛІКУ

Burlakov O.S.,
cand.sc.(econ), assistant professor of of social economy and information technology
Kinash I.A.,
cand.sc.(econ), assistant professor of of social economy and information technology
Podolsky State Agricultural and Technical University

METHOD OF EVALUATION OF ECONOMIC EFFECT FROM IMPLEMENTATION AND USE TOOLS OF ACCOUNTING COMPUTERIZATION

Постановка проблеми. Сучасне суспільство характеризується небувалим збільшенням інформаційних потоків у всіх без винятку галузях господарської діяльності. Вся ця діяльність відображається у достатньо великій кількості документів з безліччю інформації. Правильно згрупована й оброблена інформація в якійсь мірі є гарантією добре налагодженої управлінської системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бухгалтерський облік є самим складним і трудомістким процесом обліку, тому використання комп'ютерних технологій при обробці інформації просто необхідно. Автоматизований облік полегшує роботу при обробці документів та використання інформаційних систем, підвищує ефективність і вірогідність обліку, що відіграє дуже важливу роль у сучасному світі. [3] В основному перевага віддається розробці прикладних пакетів комп'ютерних програм, які реалізують автоматичне вирішення всіх видів типових задач в бухгалтерському обліку.

Застосування сучасних персональних комп'ютерів дозволяє одночасно з організацією децентралізованої системи обробки облікових даних здійснити інтеграцію інформаційної бази даних обліку, що забезпечує взаємопов'язане відображення господарських операцій на рахунках синтетичного та аналітичного обліку. Найважливішою перевагою є можливість використання ПК на малих і середніх підприємствах.

Проблемами ефективності використання інформаційних систем суб'єктів господарювання займалися Д. Нортон, Р. Каштан, В.Є. Козаченко, О.Г. Мурадян та ін. Проте комплексного аналізу існуючих методик оцінки ефективності комп'ютерних інформаційних систем компаній українськими авторами майже не проводилося.

Проблему комп'ютеризації бухгалтерського обліку в цілому розглядають у своїх працях Ф.Ф. Бутинець, Т.В. Давидюк, В.В Євдокимов, С.В. Івахненков, В.Б. Івашкевич, І.Т. Трібулін, Д.В. Чистов, проте питання оцінки економічного ефекту від комп'ютеризації обліку залишаються недостатньо висвітленими.

Постановка завдання. Визначення базових принципів та показників оцінки економічної ефективності комп'ютеризації бухгалтерського обліку та обґрунтування доцільності впровадження інструментарію автоматизації, як ключового компонента підвищення ефективності діяльності організації.

Виклад основного матеріалу досліджень. Сучасна елементарність рішення автоматизації обліку досягнута трудомістким способом: від автоматизації окремих ділянок облікової діяльності до розробки та успішного застосування мережевих баз даних для зведення балансу організації.

Впровадження інформаційних технологій пов'язано з капітальними вкладеннями як на придбання техніки, так і на розробку проектів, виконання підготовчих робіт та підготовку кадрів. Тому впровадженню комп'ютерних систем бухгалтерського обліку (КСБО) має передувати економічне обґрунтування доцільності його впровадження. Це означає, що повинна бути оцінена ефективність використання автоматизованих комп'ютерних технологій [8].

Під ефективністю автоматизованого перетворення економічної інформації розуміють доцільність використання засобів комп'ютерної та організаційної техніки при формуванні, передачі та обробці даних [8].

Ефект від застосування інструментарію комп'ютеризації може бути лише непрямим, оскільки використовувані засоби не виступають прямим джерелом доходу, а або допомагають знизити витрати, або виступають допоміжним засобом отримання прибутку.

Основний економічний ефект від впровадження засобів комп'ютеризації полягає в покращенні господарських та економічних показників роботи організації за рахунок підвищення рівня оперативності управління та зниження витрат праці на реалізацію процесу управління. Для більшості організацій економічний ефект від комп'ютеризації обліку оцінюється у вигляді економії фінансових і трудових ресурсів, зокрема за рахунок:

- зниження витрат часу на здійснення розрахунків;
- зниження трудомісткості пошуку та підготовки документів;
- зниження витрат на матеріали (папір, дискети, картриджі);
- скорочення кількості персоналу підприємства.

Зниження трудовитрат на підприємстві можливе за рахунок автоматизації роботи з документами, зниження витрат на пошук інформації тощо.

Пропонуємо власну методику розрахунку економічної ефективності впровадження інструментарію комп'ютеризації обліку на підприємстві.

Критерієм ефективності створення та впровадження нових засобів автоматизації є очікуваний економічний ефект. Він визначається за формулою:

$$E = E_p - E_н * K_П \text{, де} \quad (1)$$

E_p – річна економія;

$E_н$ – нормативний коефіцієнт ($E_н$=0,15);

$K_П$ – капітальні витрати на проектування та впровадження.

Річна економія E_p складається з економії експлуатаційних витрат і економії у зв'язку з підвищенням продуктивності праці користувача (2).

$$E_p = \Delta P_n + (P_1 - P_2) \text{, де} \quad (2)$$

ΔP_n – економія за рахунок підвищення продуктивності праці користувачів;

P_1 та P_2 – експлуатаційні витрати до та після впровадження програмного продукту.

Розрахунок витрат на інформаційну систему дає можливість оцінити майбутню ефективність та спланувати майбутні витрати.

Оцінка економічного ефекту повинна здійснюватися з урахуванням всіх деталей. Зокрема, капітальні витрати на проектування та впровадження розраховуються з урахуванням тривалості робіт на цьому етапі.

Під проектуванням розуміється сукупність робіт, які необхідно виконати, щоб спроектувати систему, частину системи або поставлене технічне завдання.

Під впровадженням розуміється комплекс робіт по введенню в промислову експлуатацію системи з можливими її доробками.

Для розрахунку витрат на етапі проектування необхідно визначити тривалість кожної роботи, починаючи зі складання технічного завдання і закінчуючи оформленням документів.

Тривалість робіт визначається або за нормативами (при цьому застосовують спеціальні таблиці), або на підставі експертних оцінок.

Капітальні витрати на етапі проектування розраховуються за формулою:

$$K_к = C + Z_П + M_П + H \text{, де} \quad (3)$$

C – початкова вартість програмного продукту;

$Z_П$ – заробітна плата спеціалістів на всіх етапах проектування та впровадження;

$M_П$ – витрати на використання ЕОМ на етапі проектування та впровадження;

H – накладні витрати на етапі проектування та впровадження.

Одним з основних видів витрат на етапі проектування є витрати на оплату праці фахівця, які розраховуються за формулою:

$$З_П = З_Д * T_П * (1 + \frac{В_Ф}{100}) * (1 + \frac{П}{100}) \text{, де} \quad (4)$$

$З_Д$ – денна заробітна плата розробника на етапі проектування;

$T_П$ – термін проектування

$В_Ф$ – відсоток відрахувань у фонд соціального страхування тощо

$П$ – відсоток премій

Витрати на машинний час складаються із витрат на процесорний час (при роботі з об'єктним або абсолютним модулем) та витрат на дисплейний час (5).

$$В_м = t_П * В_П + t_Д * В_Д \text{, де} \quad (5)$$

$t_П$ – процесорний час, необхідний для вирішення завдання;

$t_Д$ – дисплейний час, необхідний для вирішення завдання;

$В_П$ – вартість однієї години процесорного часу;

$В_Д$ – вартість однієї години дисплейного часу

У разі, якщо проектування та впровадження засобу автоматизації повністю здійснює стороння організація, то можна використовувати спрощену схему розрахунку, тобто в ролі капітальних витрат на проектування та впровадження прийняти суми сплачені сторонній організації, включаючи початкову вартість засобів автоматизації.

До експлуатаційних витрат, зазвичай, відносять:

- інформаційні витрати;
- витрати на утримання персоналу з обслуговування комплексу технічних засобів;
- витрати на функціонування програми;
- витрати на утримання будівлі;
- інші витрати.

У системі управління персоналом важливими показниками економічної ефективності служать як результати, так і витрати підприємства на здійснення виробничої та управлінської діяльності. В будь-якій економічній системі співвідношення результатів і витрат показує рівень її ефективності.

Витрати на утримання персоналу з обслуговування комплексу технічних засобів можна представити як суму витрат на оплату праці працівників, відрахувань на соціальні потреби та інші витрати (6).

$$В_{УП} = К_i В_{оп} * (1 + \frac{В_Ф}{100}) * (1 + \frac{П}{100}) \text{, де} \quad (6)$$

$В_{ОП}$ – заробітна плата і-го працівника з обслуговування комплексу технічних засобів;

$К_i$ – кількість працівників, які виконують і-й вид робіт;

$В_Ф$ – відсоток відрахувань у фонд соціального страхування тощо;

$П$ – відсоток премій.

Витрати на функціонування програми складаються з витрат на машинний час і затрат на експлуатацію різного приладдя (папір, розхідні матеріали для принтера тощо).

Витрати на експлуатаційні приладдя визначаються простим підрахунком витрат на їх придбання за оптовими (або вільним) цінами.

При цьому можна оцінити аналогічні витрати до впровадження програми та порівняти отримані значення. При впровадженні програми зменшується час роботи з одним і тим же завданням, за рахунок цього вже з'являється економія.

Інші витрати складають від 1 до 3% від суми всіх експлуатаційних витрат, а отже для їх розрахунку використовують формулу:

• до впровадження програми

$$B_{ін} = (B_{УП} + B_{M1} + H) * 0{,}03 \quad (7)$$

• після впровадження програми

$$B_{ін} = (B_{УП} + B_{M2} + H) * 0{,}03 \quad (8)$$

Таким чином, якщо користувач для виконання і-виду роботи із застосуванням програми економить ΔT_i, годин, то підвищення продуктивності праці E_i (у %) визначається по формулі:

$$E_i = (\frac{\Delta T_i}{F_j - \Delta T_i}) * 100 \text{, де} \quad (9)$$

F_j – запланований час на виконання j-го виду робіт користувачем до впровадження програми.

Економія від підвищення продуктивності праці користувача розраховуються за формулою:

$$\Delta E = B_{ЗП} * \sum \frac{E_i}{100} \text{, де} \quad (10)$$

$B_{ЗП}$ – витрати на середньорічну заробітну плату працівника.

Ефективність комп'ютеризованої системи бухгалтерського обліку визначають порівнянням результатів від функціонування даної системи та витрат усіх видів ресурсів, необхідних для її створення та розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. В умовах комп’ютеризації обліку для одержання оперативних даних та складання звітності використовується єдина інформаційна база, що усуває необхідність ведення окремого від бухгалтерського оперативного обліку.

Практика впровадження інструментарію комп’ютеризації бізнес процесів, особливо таких як підготовка регламентованої звітності за результатами діяльності, розрахунок собівартості виробництва продукції, облік взаєморозрахунків з контрагентами, формування та облік друкованих документів несе в собі великий потенціал для розвитку та матеріальну вигоду з плином часу.

В процесі розрахунку економічної ефективності необхідно враховувати, що економічний ефект від впровадження комп’ютеризації залежить від витрачених на неї коштів і часу. Якщо обґрунтовано підійти до вибору програмного продукту, а також якісно опрацювати бізнес-процеси на етапі впровадження та проектування (відповідним чином описати і налагодити), то в подальшому експлуатація програми буде менш затратною.

Література

1. Золотарева И.А. Методы оценки эффективности информационно-технологических проектов / И.А. Золотарева, А.Л. Дорохина // Управління розвитком : зб. наук. робіт. – Х., 2008. – № 14. – С. 70-71.

2. Івахненков С.В. Сучасні інформаційні технології управління підприємством та бухгалтерія: проблеми і виклики / С.В. Івахненков // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 4. – С. 52-58.

3. Кравцова С.В. Гармонізація бухгалтерського та податкового обліку – першочергова необхідність / С.В. Кравцова // Коммунальное хозяйство городов. – 2007. – № 77. – С. 365-369.

4. Левицька С.О. Автоматизація бухгалтерського обліку як визначальний фактор ефективності облікової системи вітчизняних підприємств / С.О. Левицька, А.В. Романюк // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – 2010. – № 2(50). – С. 156–163.

5. Лещенко А.О. Комп’ютерна система обробки облікової інформації / А.О. Лещенко, Г.В. Шершньова // Вісник ДонНУЕТ. – 2009. – С. 173-175.

6. Марченко Д.М. Автоматизація бухгалтерського обліку як джерело зростання його ефективності // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. – 2009. – № 6. – С. 248-254.

7. Сопко В.В. Мета і принципи автоматизації бухгалтерського обліку / В.В. Сопко, М.М. Бенько // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 12. – С.186-192.

8. Черутова М.И. Организация предпринимательской деятельности [Текст]: учеб. пособие для вузов / М.И. Черутова. – СПб. : Гиорд, 2008. – 160 с.

References

1. Zolotareva, I.A. and Doroxina, A.L. (2008), “Methods for evaluating the effectiveness of information technology projects”, *Upravlinnya rozvytkom: zb. nauk. robit*, no. 14, pp. 70-71.

2. Ivaxnenkov, S.V. (2006), “Modern information technology business management and accounting: issues and challenges”, *Bukh. oblik i audit,* no. 4, pp. 52-58.

3. Kravtsova, S.V. (2007), “Harmonization of accounting and taxation - a primary need”, *Kommunalnoe xozyaystvo gorodov,* no. 77, pp. 365-368.

4. Levytska, S.O. and Romaniuk, A.V. (2010), "Automation of accounting as a determinant of the effectiveness of the accounting system of domestic enterprises", *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannya*, no. 2 (50), pp. 156–163.
5. Leshhenko, A.O. and Shershnova, H.V. (2009), "Computer processing of accounting information system", *Visnyk DonNUET*, pp. 173-175.
6. Marchenko, D.M. (2009), "Automation of accounting as a source of growth efficiency", *Buhgalterskyj oblik, analiz ta audit*, no.6, pp. 248-254.
7. Sopko, V.V. and Benko, M.M. (2010), "The purpose and principles of accounting automation", *Aktualni problemy ekonomiky,* no.12, pp. 186-192.
8. Cherutova, M.I. (2008), *Organizatsiya predprinimatelskoy deyatelnosti* [Organization of of enterprise activity], textbook, Giord, Moscow, Russia, 160 p.

УДК 338.24.1

Гощинський А.В.,
к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки та маркетингу
Тернопільського інституту соціальних та інформаційних технологій

УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНИМИ ПОТОКАМИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ТРАНСКОРДОННОГО ДІЛОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЄВРОРЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Goschynskyi A.V.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department
of International economics and marketing
Ternopil Institute of Social and Information Technology

MANAGEMENT OF INFORMATION FLOWS OF ENSURING CROSS-BORDER BUSINESS COOPERATION OF THE EUROREGIONS IN UKRAINE

Постановка проблеми. У світовій економіці та в економіці кожної країни відбуваються зміни, пов'язані, з одного боку, із глобалізацією - обміном товарами, послугами та робочою силою, який виходить за межі державних кордонів, постійно та неухильно зростаючим міжнародним переплетення національних економік, створенням мереж, а з другого - з нерівномірністю розвитку та загостренням конкурентної боротьби між країнами, окремими регіонами, містами, територіями, посиленням розбіжностей між тенденціями формування однополярного та багатополярного світу.

Однак, Україна поки що повільно інтегрується в глобальний інформаційно- комунікаційний простір не тому, що не ми хотіли, а тому, що просто не готові за рівнем міжнародної конкурентоспроможності правової та інституційної системи, в тому числі і у сфері стратегічного менеджменту державного управління та адміністрування щодо розвитку та використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для комунікацій у виборчому процесі та політичній діяльності активних територіальних громад. Саме забезпечення політичного маркетингу та менеджменту виборчих кампаній для міст, регіонів лежить в основі розробки успішної стратегії розвитку політичних комунікацій країни та її територій. Розвиток територій залежить, в свою чергу, від здатності суб'єктів державного та муніципального управління створювати, сприймати та швидко використовувати інформаційні ресурси з обох сторін кордону, тобто від створення й утримування конкурентних переваг територій, тісно пов'язаних з транскордонними умовами співробітництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку багатьох науковців, незважаючи на інтернаціоналізацію правової та інституційної системи країн членів ЄС, особливо тих, що пов'язані з інформаційно-комунікаційними технологіями, роль регіону та локалізації політичних процесів останнім часом посилюється і її успіх у змаганні з політичними конкурентами залежить насамперед від інформаційного забезпечення нормативно-правового середовища в країні загалом та в окремому регіоні зокрема. В свою чергу, країни і регіони, що розвиваються в конкурентному середовищі, переживають процеси інтеграції та геоекономічної трансформації насамперед через глобальні процеси інформатизації, формування інформаційного суспільства, яке поступово трансформується в суспільство, що базується на знаннях [1; 2].

Технологічні інновації у сфері інформатизації, телекомунікацій та транспорту відкривають нові можливості для контактів і взаємодії регіонів незалежно від місця їх географічного розташування. Як наслідок, зростає конкуренція між регіонами щодо можливостей підключення до так званих "воріт

глобальної економіки” – інноваційних і політичних центрів та мереж, що генерують процес європейської інтеграції України у всіх сферах.

В умовах євроінтеграції, регіоналізації та геопросторової інтеграції України актуальною постає проблема інформаційної єдності інфраструктурного забезпечення розвитку цивілізованого та динамічного ділового середовища як всередині України, так і її міжнародного оточення. Вкрай важливим стає потреба адаптації до швидких змін на глобальних та регіональних ринках на основі формування державної регіональної політики інформаційно-комунікаційного забезпечення конкурентоспроможності прикордонних територій.

Проблемам вдосконалення забезпечення соціально – економічного та політичного розвитку транскордонного співробітництва (ТКС) присвячено праці багатьох українських вчених, зокрема таких відомих науковців представників західноукраїнської школи регіоналістики, як Бєлєнького П.Ю., Герасимчук В.А., Мікули Н.А., Матвєєва Є.Е. та ін. [3; 4; 5], які в своїх дослідженнях особливу увагу приділяли процесам ТКС в єврорегіонах « Буг», «Карпати», «Нижній Дунай», «Верхній Прут». Однак, багато питань щодо організації єдиного інформаційного простору ділового транскордонного співробітництва в процесі формуванні та розвитку єврорегіонів України, визначення механізмів і принципів процесу прискорення євроінтеграції України шляхом тісної співпраці прикордонних регіонів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій ще залишаються недостатньо дослідженим.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій в процесі нормативно-правового забезпечення управління прикордонними територіями, опис моделей інформаційно-комунікаційного забезпечення транскордонного співробітництва в умовах розвитку суспільства знань та запропонувати механізми суттєвого підвищення політичної активності громадян прикордонних територій, що прискорило б процеси інтеграції України в європейську спільноту.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Значення інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні інфраструктури транскордонного ринку.

Поступове проникнення інформаційних і комунікаційних технологій, пов'язаних зі створенням, збереженням, передачею, обробкою та управлінням інформацією в усі аспекти людського існування, призводить до багатовимірних і часто непередбачуваних змін. Змінюються шляхи взаємодії індивідуумів між собою та з суспільством, а також шляхи залучення їх до процесу розвитку територій як на регіональному, міжрегіональному, так і на національному рівнях. Створюються нові моделі спілкування, принципи дії яких дозволяють людям спілкуватися швидко й ефективно. Ці принципи (тобто, швидкість і простота у використані, контроль з боку самого користувача, інтерактивність та інші) стають каталізаторами перетворення існуючого суспільства у мережеве суспільство знань. Працівники (або члени) мереж знань будуть краще обізнані щодо подій як у місцевому, так і у глобальному масштабі, їхні думки та дії в більшій мірі ґрунтуватимуться на знаннях, що є універсальними, об'єктивними, своєчасними та порівняні з такими, що надходять з різних джерел.

Як підкреслюється в Окинавській хартії глобального інформаційного суспільства, ІКТ стають життєво важливим стимулом розвитку світової економіки [6]. Вони служать також досягненню взаємодоповнюючих цілей стійкого економічного зростання на територіальному рівні, міжрегіональній інтеграції, створюючи соціально-економічну інфраструктуру, яка забезпечує якісно нові можливості доступу до інформаційних ресурсів, відкриває нові перспективи широкого використання свого потенціалу та потенціалу сусідніх територій усіма учасниками транскордонного ринку як на глобальному, так і на регіональному рівнях.

Моделі інформаційно-комунікаційного забезпечення процесів управління транскордонним співробітництвом регіону ІКТ можуть різними шляхами та різною мірою також і впливати на процес регіонального управління, починаючи з поліпшення існуючих механізмів надання послуг і аж до повної трансформації усього механізму та природи виконання різних ролей як таких. Ці ролі можуть бути наступними [6]:

– технічна роль, в сенсі автоматизації виконання одноманітних завдань, які раніше виконувалися людьми;

– сприяюча роль, тобто сприяння загальній участі у процесах прийняття рішень і впровадження їх у життя;

– новаторська роль, пов'язана з впровадженням нових послуг і механізмів надання цих послуг.

Виконуючи наведені вище ролі, ІКТ вносять істотні та далекосяжні зміни у моделі управління, перетворюють їх на своєрідний громадський інтерфейс, забезпечуючи вищий ступінь звітності та прозорості процесів управління. В свою чергу, ці моделі будуються на природних якостях ІКТ, а саме: можливості рівного доступу до інформації для всіх учасників цифрової мережі та розосередження інформації по всій цифровій мережі. Отже, у моделях цифрового управління інформація не є зосередженою в якомусь одному вузлі, навпаки, вільно тече через усі вузли - це і є докорінною відмінністю порівняно з традиційними ієрархічними моделями потоків інформації, які призводять до нерівномірного розподілу інформації і, як наслідок, викривлених відносин між учасниками ринку [7].

Необхідно зазначити, що в умовах транскордонного співробітництва внаслідок відмінностей у базових умовах територіального просторового розвитку, правових, фінансових, інфраструктурних особливостей господарювання країни X і країни Y, а також в результаті різних уявлень і очікувань щодо ефективного управління та сприйняття інформації по обох сторонах кордону можна запропонувати наступні п'ять моделей інформаційно-комунікаційного забезпечення розвитку транскордонного регіону XY.

1. *модель ширшого розповсюдження інформації;*
2. *модель критичного потоку;*
3. *модель порівняльного аналізу;*
4. *модель мобілізації і лобіювання;*
5. *модель інтерактивного обслуговування.*

Розглянемо більш детально запропоновані моделі та можливості їх адаптації до умов регіонального управління та транскордонного співробітництва.

Модель ширшого розповсюдження інформації. В основі цієї моделі (рис. 1) лежить ширше розповсюдження вже наявної в громадському чи державному секторі інформації даного регіону X, яка покращує процес управління, через розширення доступу до інформації додаткових верств населення, що проживають на даній території із застосуванням ІКТ та інших засобів. Добре поінформовані держслужбовці, бізнесмени та громадяни, що проживають в даному регіоні, краще розуміють механізми управління та мають ширші можливості робити зважений вибір і використовувати свої права та обов'язки.

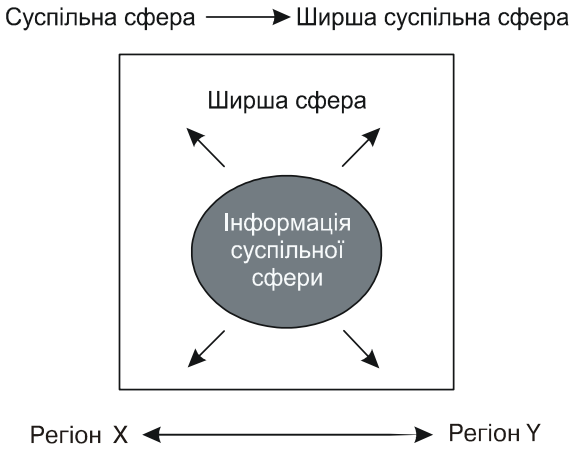

Рис. 1. Модель ширшого розповсюдження інформації

Джерело: авторська розробка

Регіон, в якому всі громадяни є однаково поінформовані, з більшою вірогідністю гарантуватиме, що зміст і форми управління не викривлятимуться на користь привілейованої меншості.

Модель ширшого розповсюдження регіональної інформації відкриває для людей додатковий канал доступу до інформації (поряд з місцевою пресою, місцевим телебаченням), а також засвідчує достовірність інформації, що надходить із зовнішніх джерел. Широке застосування цієї моделі в умовах транскордонного співробітництва поступово виправляє ситуацію браку поінформованості про сусідні території, люди починають бути обізнаними щодо дій національного та закордонного уряду, місцевих органів самоврядування з обох сторін кордону, що дозволяє їм досягати порозуміння й приймати рішення про подальші дії.

Наведемо деякі ситуації, в яких можна використати модель ширшого розповсюдження інформації:

– розміщення в Інтернеті законів та інших нормативних документів, які приймаються місцевими органами влади ;

– оприлюднення в Інтернеті прізвищ, адрес, номерів факсів та адрес електронної пошти посадових осіб місцевої державної адміністрації;

– розміщення в режимі он-лайн ключової інформації щодо урядових планів, місцевих бюджетів, витрат та показників діяльності;

– оприлюднення в режимі он-лайн ключових судових рішень і юридичних повідомлень, що мають значення для простих громадян і створюють прецеденти для майбутніх дій (приміром, рішення, що стосуються навколишнього середовища, вироки в справах "Держава проти Громадянина" тощо).

Ця модель є першим кроком до більш розвинених форм моделей цифрового управління на рівні міжрегіонального співробітництва. Водночас вона є найважливішою з них, оскільки служить каталізатором вільного доступу до інформації та надходження її до всіх сегментів суспільства. Тому

національні та регіональні уряди повинні активно впроваджувати цю модель, якщо вони бажають створити сприятливе середовище для діалогу бізнес – громадськість – влада.

Проте, така модель втрачає свою ефективність, якщо вільний рух інформації не заохочується, або ж інформація не є об'єктивною. Жорсткий урядовий контроль та намагання цензурувати інформацію, яка поширюється за допомогою такої моделі, призводить до негативних наслідків та від'ємної ефективності запровадження ІКТ в транскордонному співробітництву. В цих умовах актуальним постає питання навчання менеджерів як державних, громадських, так і бізнесових організацій щодо моральних, етичних, економічних, соціальних принципів і безпеки створення та подальшого розповсюдження інформації за такою моделлю.

Модель критичного потоку інформації. Модель критичного потоку (рис. 2) ґрунтується на передачі критично важливої інформації цільовій аудиторії регіону X або регіону Y, та розповсюдженні такої інформації серед громадськості транскордонних територій XY. Модель вимагає далекоглядності при оцінці важливості певної інформації та стратегічного її використання. Вона може також включати виявлення користувачів, для яких наявність певної інформації є критично важливою, щоб ініціювати процес прийняття доцільних урядових і міжурядових рішень.

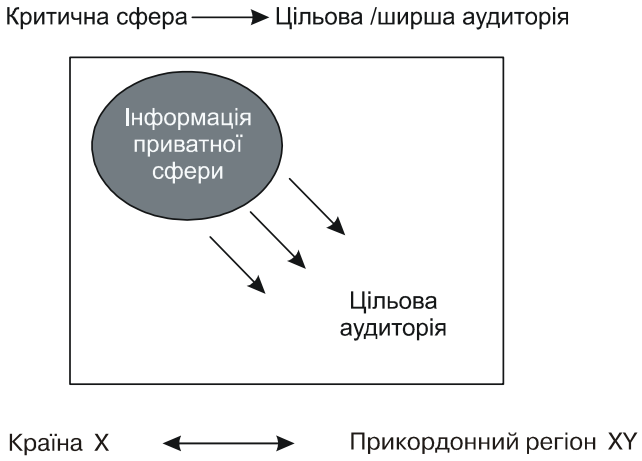

Рис. 2. Модель критичного потоку інформації

Джерело: авторська розробка

Сила моделі критичного потоку інформації полягає у вихідній характеристиці ІКТ - незалежності від обмежень відстані та часу. Завдяки цьому зменшується ризик «не чистого» (корисливого) управління, яке раніше було можливим через неодночасність одержання інформації різними користувачами.

Наведемо деякі ситуації, в яких можна використати модель критичного потоку:

– подання інформації про корумпованість того чи іншого міністерства чи урядовця до відома електорату або відповідного органу влади;

– подання результатів досліджень, звітів по запитах та експертизах, виконаних на замовлення уряду, міжурядових організацій, медіа-дослідження, представлені до відома конкретних урядових осіб, громадськості (наприклад, рейтинги фірм Прикарпатського воєводства, опубліковані в місцевій пресі);

– подання документальних даних про порушення громадянських прав та кримінальні справи проти державних урядовців, представників посольств, консульств до відома міжнародних (транскордонних) та локальних громадських організацій та місцевих громад;

– подання до відома місцевих громад, бізнес-асоціацій, відповідних державних структур наявної інформації про стан навколишнього середовища. Наприклад, інформації про витоки радіоактивних речовин, скидання рідких відходів до річок, екологічний статус ("зелений рейтинг") окремих компаній тощо.

Модель критичного потоку є більш спрямованою в транскордонному співробітництві з точки зору її інформаційного змісту та цільової аудиторії. Зосереджуючи увагу на критичному аспекті інформації, вона викриває найслабші місця механізмів управління та прийняття рішень. Вона інформує людей та відповідні організації з обох сторін кордону про конкретні випадки неспроможності місцевих органів влади та «не якісного» управління, щоб спонукати їх до спільних координованих дій. В той же час, збуджуючи інтерес громадськості, ця модель дозволяє створювати тиск на відповідні державні установи й окремих урядовців, примушуючи їх враховувати інтереси й думки громад власної та сусідньої держави в процесі прийняття рішень. Завдання створення таких моделей стоїть скоріше перед партнерськими організаціями громадянського суспільства, які наглядають за національною

урядовою політикою та обмінюються інформацією зі своїми зарубіжними колегами. Уряд на місцевому та національному рівнях може бути незацікавленим у тому, щоб ділитися такою інформацією.

Ця модель не спрацьовує у випадках, коли державні механізми не сприяють публічним дебатам і цензурують всіляку інформацію критичного напрямку. Вона також непридатна там, де уряд здійснює жорсткий контроль над усією інформацією, і вона лишається доступною тільки для обмежених вищих ешелонів влади.

Модель порівняльного аналізу. Ця модель (рис. 3) – незважаючи на те, що її застосовують поки що досить рідко – є, на нашу думку, надзвичайно ефективною та поступово стане популярною в умовах розвитку транскордонного співробітництва. Модель порівняльного аналізу ґрунтується на дослідженні інформації, наявної в громадському або приватному секторі суміжних транскордонних територій X і Y, та порівнянні її з вже давно відомою інформацією для вироблення стратегічних висновків і цілей. Модель передбачає безперервне нагромадження нових знань і використання їх як бази для оцінювання змін у існуючому практичному досвіді управління прикордонними територіями з обох боків кордону. Порівняння можуть створюватися у певному часовому проміжку, щоб отримати картину колишнього та теперішнього стану ситуації (аналіз "до – після"), або між двома різними ситуаціями – для оцінки ефективності початих дій (аналіз "з – без"). Сила цієї моделі – у безмежних можливостях ІКТ накопичувати інформацію, зберігати, повертатися до неї і миттєво передавати її, долаючи будь-які географічні й ієрархічні бар'єри.

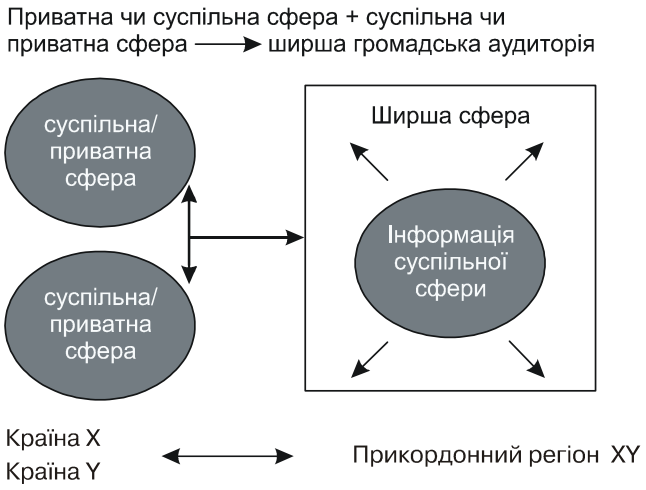

Рис. 3. Модель порівняльного аналізу

Джерело: авторська розробка

Наведемо деякі ситуації, в яких можна використати модель порівняльного аналізу:

– для оцінки ефективності поточної політики зовнішньоекономічної діяльності шляхом ретельного збору та дослідження результатів теперішньої регіональної політики країни X і країни Y і їх дій в минулому;

– коли треба знайти попередні прецеденти, особливо у випадках прийняття міжнародних і національних судових чи юридичних рішень, щоб застосувати їх для впливу на майбутні локальні рішення. Це може стати в нагоді для розв'язання суперечок щодо міжнародних патентів, прав володіння інтелектуальною власністю, громадським майном та ін.;

– для сприяння прийняттю обґрунтованих рішень на регіональному та міжрегіональному рівнях завдяки наявності допоміжної інформації;

– для оцінки діяльності конкретного закордонного урядовця чи міністерства.

Країни прикордонних територій ЄС можуть ефективно використовувати цю модель, оскільки ІКТ відкривають доступ до глобальних і місцевих інформаційних продуктів з порівняно невеликими витратами. Організації нагляду та групи моніторингу можуть використовувати цю модель, щоб відслідковувати інформацію про попередню діяльність кандидатів на виборах і ділитися нею з електоратом. Однак модель спирається на наявність інформації для порівняння та спроможність користувачів робити аналіз, знаходити переконливі аргументи чи відшукувати яскраві графічні ілюстрації. Ця модель втрачає свою ефективність за відсутності значного інтересу з боку громадянського суспільства та короткої суспільної пам'яті.

Модель мобілізації та лобіювання. Модель мобілізації та лобіювання (рис. 4) – одна з найпоширеніших моделей цифрового управління. Основою цієї моделі є планований, націлений потік стратегічної інформації, спрямований на залучення впливових союзників для підсилення дій у реальному світі. В умовах транскордонного співробітництва вона потребує застосування активних

підходів формування віртуальних громад (українська діаспора на території Підкарпатського воєводства Польщі та польська громада на території західних областей України), які мають спільні цінності та проблеми, що сприяє активним обмінам інформацією між такими громадами та зв'язує їх з реальними заходами. Сила цієї моделі полягає у різноманітності мобілізованої віртуальної громади, а також в ідеях, навичках і ресурсах, накопичуваних через віртуальні форми створення мереж. Ця модель здатна успішно долати географічні, інституційні та бюрократичні перешкоди на шляху до спільних узгоджених дій. Модель є також потужним знаряддям для певних видів діяльності, таких як проведення кампаній проти конкретних осіб або органів, що приймають рішення, що гальмують євроінтеграційні процеси.

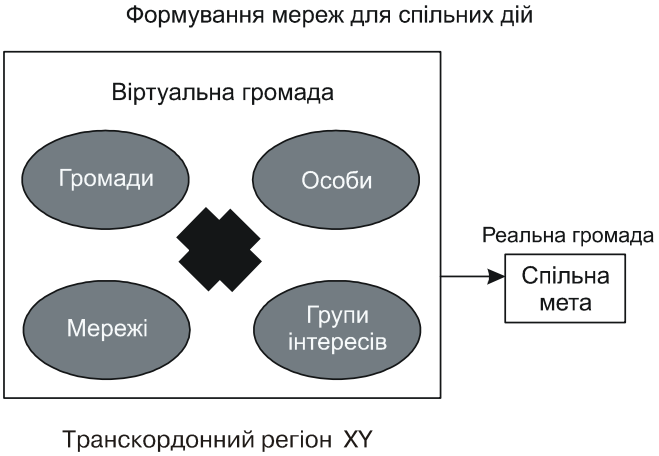

Рис. 4. Модель мобілізації і лобіювання

Джерело: авторська розробка

Наведемо деякі ситуації, в яких можна використати модель мобілізації та лобіювання:

– ініціювання громадського обговорення глобальних і транскордонних проблем, тем майбутніх конференцій, угод тощо;

– формування груп тиску на тих, хто приймає рішення, з метою ознайомлення їх із своїми спільними проблемами;

– підсилення голосів меншин, традиційно відчужених від процесу прийняття рішень;

– залучення ширших верств до участі у процесах прийняття рішень;

– збір інформації щодо міжнародного (транскордонного) досвіду у розв'язанні конкретних проблем за відсутності аналогічної місцевої інформації, яка була б корисною для вироблення та прийняття рішень.

Модель стала надзвичайно популярною з того часу, як її було використано для ініціювання дебатів напередодні зборів Всесвітньої торговельної організації (ВТО) в Сіетлі (1999). Тоді було створено кілька віртуальних громад для захисту інтересів країн, що розвиваються, в рамках угоди ВТО. Демонстрація об'єднаних зусиль громадянського суспільства в Сіетлі багато в чому стала наслідком інтенсивних кількамісячних дискусій у віртуальних мережах напередодні саміту. Дискусії у віртуальних мережах стимулювали вироблення планів дій на регіональному рівні, які зрештою злилися у глобальний рух.

Модель мобілізації та лобіювання сприяє розширенню участі окремих осіб і громад у розв'язанні міжрегіональних політичних проблем та обговоренні їх. Ця модель також є ефективним засобом стримування органів влади й окремих урядовців від дій, які можуть викликати негативну реакцію місцевої та світової громадськості. Уряди можуть ефективно використовувати цю модель для заохочення громадських дебатів і зондування громадської думки з конкретних питань в рамках стратегії доброго управління.

Модель інтерактивного обслуговування. Модель інтерактивного обслуговування (модель "Уряд – Споживач (Громадянин) – Уряд" (G – C – G) багато в чому є поєднанням попередніх моделей цифрового управління (рис. 5).

Вона відкриває шляхи для безпосередньої участі окремих громадян у процесах управління транскордонним співробітництвом. ІКТ, як уже зазначалося вище, здатні залучати до мережі знань кожного громадянина та забезпечувати громадян каналами для інтерактивного спілкування.

Ця модель повністю використовує потенціал ІКТ щодо забезпечення активної загальної участі в процесах управління задля більшої їх ефективності й прозорості, а також дозволяє заощаджувати час і кошти в процесі прийняття рішень.

Модель інтерактивного обслуговування забезпечує громадянам прикордонних територій безпосередній доступ до різноманітних послуг, що їх пропонують уряди обох країн. Вона створює інтерактивний канал Уряд - Споживач - Уряд (G – C – G)/(У – С – У) для виконання таких функцій, як

обирання урядовців (електронне голосування); заповнення податкових декларацій, урядові закупи, оприлюднення питань транскордонного співробітництва, що викликають занепокоєння та поширення досвіду; проведення опитувань з проблем, що становлять загальний інтерес, і розгляд скарг.

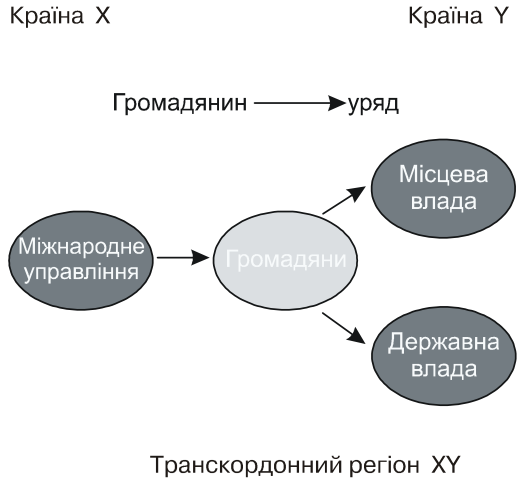

Рис. 5. Модель інтерактивного обслуговування/ модель "Уряд – Споживач (Громадянин)– Уряд" (G - C - G)/ (У-С-У)

Джерело: авторська розробка

Наведемо деякі ситуації, в яких можна використати модель інтерактивного обслуговування / модель "Уряд – Громадянин (Споживач) – Уряд":

– впровадження інтерактивного каналу спілкування з розробниками політичної стратегії транскордонного співробітництва, наприклад, для проведення відеоконференцій і діалогу он-лайн;

– проведення електронного голосування (в тому числі для осіб, які на час виборів перебувають за кордоном) на виборах урядовців та інших посадових осіб;

– проведення громадських дебатів і опитувань з проблем єврорегіональної інтеграції – передує процесу формулювання регіональної політики та розробки законодавчої бази транскордонного співробітництва ;

– подання скарг, зворотній зв'язок і спілкування іноземних громадян з відповідними місцевими державними органами;

– здійснення адміністративних функцій он-лайн, наприклад, стягнення різних митних зборів, оформлення податкових документів, державні закупівлі, платежі та ін.;

– проведення відеоконференцій і обговорень он-лайн з розробниками політичної та економічної стратегії євроінтеграції та транскордонного співробітництва.

Висновки з проведеного дослідження. Використання різних моделей цифрового управління в процесі формування стратегій розвитку транскордонного співробітництва може призвести до трансформації наявних форм регіонального управління, змінюючи природу відносин між громадянами сусідніх країн, бізнесом і владою та вводячи нових агентів і нові механізми впливу на процеси управління. Вони сприяють демократичному контролю над економічною і соціальною політикою урядів з боку громадян і організацій громадянського суспільства, а це є ключова умова забезпечення процесу добросусідського управління, прискорення євроінтеграції України.

В зв'язку з цим використання потенційних можливостей ІКТ в комбінації з представленими вище цифровими моделями управління та перетворення їх на реальну конкурентну силу стає дуже важливим завданням для керівників органів державного та регіонального управління, бізнесменів, науковців, практиків.

Література

1. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс : пер. с англ. под науч. ред. О.И.Шкаратана. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 607 с.

2. Андерсон В. Регіональна конкуренція як фактор соціально-економічного розвитку України в умовах глобалізації / В. Андерсон // Агора. Подолання розбіжностей – розвиток особливостей. Випуск 4. – К. : Стилос, 2006. – С. 66-67.

3. Бєлєнький П.Ю. Формування та розвиток системи міжнародного транскордонного співробітництва в Україні / Бєлєнький П.Ю., Мікула Н.А. // Регіональна економіка. – 2001. – № 3. – С. 61-73.

4.Бєлєнький П.Ю. Конкурентність на транскордонних ринках / П.Ю. Бєлєнький, Н.А. Мікула, Є.Е. Матвєєв. – Львів: ІРД НАН України, 2005. – 214 с.

5.Герасимчук З.В. Транскордонне півробітництво регіонів: методика оцінки та шляхи активізації : монографія / З.В. Герасимчук, Л.В. Корольчук. – Луцьк, Надстир'я, 2009. – 184 с.

6.Окинавская хартия глобального информационного общества // Развитие информационного общества в России. Том 2. Концепции и программы: Сб. документов и материалов. / Под ред. Н.В. Борисова, Ю.Е. Хохлова. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2001. – С. 63-71.

7.Нат В. Моделі цифрового управління. Як покращити управління в країнах, що розвиваються / В. Нат // Аспекти самоврядування. – 2001. – № 11. – С. 2-12.

8.Інфраструктурне забезпечення конкурентної економіки регіонів (Методологія і механізми) / НАН України. Інститут регіональних досліджень / Ред.кол.: науковий редактор д.е.н., проф. П.Ю.Бєлєнький. – Львів. – 2002. – 308 с.

References

1. Kastells, M. (2000), *Informatsionnaia epokha: ekonomika, obshchestvo, kultura* [The Information Age: Economy, Society and Culture], transl. from english, Moscow, Russia, 607 p.

2. Anderson, V. (2006), "Regional competition as a factor of social and economic development of Ukraine under globalization", *Agora. Overcoming differences - development features*. Issue 4, pp. 66-674.

3. Belenkyi, P.Yu. and Mikula, N.A.(2001), "Formation and development of international cross-border cooperation in Ukraine", *Regional Economics,* no. 3, pp. 61-73.

4. Belenkyi, P.Yu., Mikula, N.A. and Matveev, E.E. (2005), Konkurentnist na transkordonnykh rynkakh [Competitiveness on the trans-border markets], IRD NAS of Ukraine, Lviv, Ukraine, 214 p.

5. Herasymchuk, Z.V. and Korolchuk, L.V. (2009), *Transkordonne spivrobitnytstvo regioniv: metodyka otsinky ta shliakhy aktyvizatsii* [Cross-border cooperation of regions: methods of assessment and ways of activation], monograph, Nadstyria, Lutsk, Ukraine, 184 p.

6. Borisov, N.V. and Khokhlov, Yu.E. (2001), *Okinavskaia Khartia Globalnogo Informatsionnogo Obshchestva*, [Okinawa Charter on Global Information Society], The development of information society in Russia. Volume 2. Concepts and Applications: collected works of documents and materials, Publishing House of St. Petersburg University Press, St. Petersburg, Russia, pp. 63-71.

7. Nat, V. (2001), "Models of digital control. How to improve governance in developing countries", *Aspects of government*, no. 11, pp. 2-12.

8. Belenkyi, P.Yu. etc. (2002), *Infrastrukturne zabezpechennia konkurentnoi ekonomiky regioniv: metodologia i mekhanizmy* [Infrastructure providing of competitive regional economies (Methodology and mechanisms) / NAS of Ukraine, Institute of Regional Studies, Lviv, Ukraine, 308 p.

УДК 004.728:334.716 (477)

Лапін А.В.,
здобувач*, старший викладач кафедри
комп'ютерних технологій і моделювання систем
Житомирський національний агроекологічний університет

ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЇ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Lapin A.V.,
candidate for a degree, senior lecturer of the department
of computer technologies and systems modelling
Zhytomyr National Agroecological University

INTERNET-TECHNOLOGIES AS A COMPONENT OF THE INFORMATION SUPPLY OF UKRAINE'S ENTERPRISES

Постановка проблеми. Сучасні інформаційні та телекомунікаційні технології, різноманітні електронні сервіси всесвітньої інформаційної мережі Інтернет надають підприємствам та їх інтеграційним структурам можливості миттєвого доступу до інформації на будь-яких відстанях, що створює суттєві переваги для ведення бізнесу, але, водночас, спричиняє зростання конкуренції. На перший план виходять питання реорганізації бізнес-процесів підприємства та пристосування їх до нових інформаційних можливостей. Тому актуальною проблемою на даний час слід вважати визначення впливу Інтернет-технологій на рішення завдань управління підприємствами та динамічне їх злиття з інформаційним забезпеченням підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми використання Інтернет-технологій в діяльності підприємств вивчали такі науковці, як Клочан В.В. [4], Кропивко М.Ф. [5], Новак В.О. [7], Матвієнко О.В. [6], Оксанич А.П. [8], Петренко В.Р. [8], Твердохліб М.Г. [11], Ульянченко О.В. [12], Щербаков П. А. [12] та ін. Зокрема, Матвієнко О.В. зазначає, що сучасні концепції управління

* *Науковий керівник: Зіновчук В.В. – доктор економічних наук, професор*

інформаційною діяльністю на підприємствах широко застосовують ідеї інформаційної логістики для побудови моделей інформаційної діяльності підприємства, які відображають взаємозв'язки між інформаційними потоками, а впровадження комп'ютерних технологій дозволяє застосовувати менеджмент ділових процесів (*workflow management*), який представляє собою управління інформаційною логістикою на базі комп'ютерної технології, і основною метою якого є забезпечення діяльності з виконання господарських завдань необхідною інформацією відповідного виду, об'єму, якості, у відповідні терміни й у відповідному місці [6, с. 10].

Перехід до інформаційної економіки та формування ринку інформаційних ресурсів, широке використання сучасних інформаційних технологій, стверджує О.В. Ульянченко, припускають наявність серйозної нормативно-правової та методичної підтримки автоматизованих інформаційних систем, що враховує інтеграцію та сумісність інформаційних процесів, персональну орієнтацію проектних рішень, автоматизацію проектування, гарантії якості проектних і інформаційних технологій та послуг [12].

М.Г. Твердохліб висловлює думку про те, що соціально-економічний об'єкт управління, чи це підприємство, чи це виробниче об'єднання, акціонерне товариство, фірма, біржа, банк, комерційна структура, установа тощо є організаційно-економічною системою. У цих об'єктах управління взаємозв'язок керівної та керованої систем визначається через інформаційну систему, в якій інформаційні складові, що характеризують нормативні, планові, довідкові та фактичні явища і процеси (інформаційні потоки), також тісно взаємопов'язані та взаємозалежні [11].

На думку академіка М.Ф. Кропивка, який розробив теоретичні засади створення інформаційної системи аграрного сектору та визначив вимоги до проектування та впровадження її складових, основними завданнями інформатизації є: інформатизація управлінської діяльності господарств, інформаційна підтримка керівних органів та учасників виробництва; організація інформаційно-консультаційних служб обслуговування товаровиробників; інформаційна підтримка виконання органами управління (міністерствами, виробниками та регіональними об'єднаннями тощо) покладених на них обов'язків і завдань, інформатизація знарядь праці та технологічних процесів [5].

Новак В.О. підкреслює, що універсальним комунікаційним простором, у якому співіснують дуже різні інтереси та цінності, є Інтернет. Безумовно, поширення інформаційних та телекомунікаційних технологій відбувається нерівномірно. Функціонально нові технології нині аналогічні електричному струму в індустріальну епоху. Але вони не здатні вирішувати соціальних проблем суспільства. Разом із тим доступ до інформаційних і телекомунікаційних технологій та їх зростаюче використання виступають передумовою соціального й економічного розвитку. Економічні дослідження демонструють пряму взаємозалежність між поширенням інформаційних технологій, продуктивністю та конкурентоспроможністю як окремих підприємств, фірм, так і країн, регіонів [7, с. 33].

Однак у більшості наукових розвідок, через новизну проблеми та її надзвичайної багатогранності, ще недостатньо уваги приділено обґрунтуванню необхідності застосування Інтернет-технологій в діяльності підприємств, адже найчастіше наголос ставився лише на технічні питання. Це зумовило вибір напряму дослідження та визначило його основні завдання.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретико-методологічних положень і практичних рекомендацій щодо використання Інтернет-технологій в процесі реорганізації інформаційного забезпечення підприємств. Поставлено завдання обґрунтувати необхідність застосування Інтернет-технологій як складової системи інформаційного забезпечення діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними завданнями інформаційних технологій (ІТ) є створення та супровід таких інформаційних ресурсів, які б були інформаційним підґрунтям для прийняття управлінських рішень щодо імплементації стратегії розвитку підприємств, підготовки та взаємоузгодження нормативних актів державного регулювання, удосконалення системи управління та організаційно-правових форм суб'єктів господарювання, розробки ефективних ринкових механізмів підтримки сільськогосподарських товаровиробників, створення досконалого ринкового та інституціонального середовища, формування та функціонування стабільної системи фінансово-кредитного інформаційно-консультаційного забезпечення підтримки підприємств різних галузей, в т. ч. й в сільському господарстві.

Управління корпорацією включає сукупність усіх служб інтегрованої структури, усіх підсистем та комунікацій між ними, а також бізнес-процесів, що забезпечують функціонування організації. Система управління підприємством, яка відповідає вказаним вимогам, логіці та закономірностям соціально-економічного прогресу, повинна бути гнучкою й ефективною. Досвід упровадження та використання автоматизованих систем доводить, що застосування сучасного інформаційного забезпечення істотно змінює характер діяльності управлінського персоналу організацій в напрямку прискорення прийняття управлінських рішень, скорочення трансакційних витрат, прискорення обертання оборотних засобів.

В сучасних умовах одним з пріоритетних напрямів вдосконалення управління економікою, особливо на рівні корпорацій, концернів, холдингів та інших господарських об'єднань, стало напрацювання основних теоретичних і методологічних позицій щодо використання інформаційних технологій. Наприклад, експертна група Порталу технологій корпоративного управління надає дані незалежних інформаційних агентств, які стверджують, що компанії можуть досягти дійсно значних

результатів, впроваджуючи сучасні інформаційні технології, а саме: зниження операційних і управлінських витрат до 15 %, зменшення циклу реалізації до 25 %, зниження комерційних витрат в межах 35 %, зниження страхового рівня складських запасів на 20 %, зменшення дебіторської заборгованості до 12 %, збільшення оборотності коштів у розрахунках до 25 %, збільшення оборотності матеріальних запасів в межах 30 % [9].

Вочевидь, що управління підприємствами має багато специфічних особливостей в залежності від його спеціалізації, а також ступеня залучення у вертикально інтегровану структуру, забезпеченням сучасними інформаційними технологіями. Впровадження інформаційних технологій на підприємствах дозволяє підвищити ефективність управління, динамічно реагувати на зміну ринкової кон'юнктури, знизити трансакційні витрати. Тому для проведення подальшого аналізу необхідно визначити рівень охоплення інформаційним простором підприємств основних інформаційних технологій. Напрями використання інформаційних технологій відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Кількість підприємств, що здійснюють регулярний обмін інформацією з використанням інформаційних технологій за окремими напрямами, в Україні, од.

Напрями використання інформаційних технологій	Рік			% охоплених підприємств в 2013р.*
	2011	2012	2013	
Інформаційні системи, інтегровані:				
з постачальниками	**4104**	4264	**4508**	15,6
з клієнтами	3840	3907	**4020**	13,9
Узгоджені логістичні системи:				
з постачальниками	**4697**	5128	**5477**	18,9
з клієнтами	4331	4526	**4894**	16,9
Веб-портали	**10602**	10861	**11257**	38,9
Автоматизований обмін даними, здача електронної звітності (XML, EDIFACT тощо)	**14942**	17523	**18369**	63,5

**Примітка: загальна кількість підприємств склала 28936 од. [2, с. 20].*
Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [2]

Сучасні підприємства та інтеграційні утворення є складними, динамічними системами. Їх функціонування, як систем, пов'язано з впливом зовнішнього середовища, що постійно змінюється, і обробкою постійно зростаючих обсягів інформаційних потоків. Проте показники обміну інформацією в межах до 20 % є низькими і не надають можливості ефективно вести господарську діяльність в сучасних умовах інформатизації господарської діяльності. Дані діаграми (рис. 1) свідчать про те, що рівень автоматизації обміну даними в Україні є ще невисоким. Такі важливі для підприємств та їх інтеграційних формувань напрями, як інтеграція інформаційних потоків з інформаційними системами контрагентів знаходиться в межах від 13,9 до 18,9 %, що вкрай недостатньо для створення спільного інформаційного простору. Необхідним для підприємств логістичними системами користується лише 16,9 % респондентів. Тому варто очікувати в найближчому майбутньому різкого збільшення рівня охоплення підприємствами України інформаційних технологій.

Функціонування інформаційних систем ґрунтується, головним чином, на застарілих паперових технологіях обробки та поширення інформації, що не забезпечує необхідної оперативності прийняття рішень. Дані підтверджують наявність інформаційної асиметрії при автоматизованому обміні даними між суб'єктами ринку. Найбільша питома вага при здійсненні автоматизованого обміну даними припадає на відправлення чи отримання даних від державних установ, що, в свою чергу, спрямовує розробку телекомунікаційних засобів та державне фінансування насамперед в інтересах фіскальних органів. У результаті цього виникає інформаційна асиметрія, за якої підприємства хоча повною мірою володіють інформацією про здачу звітів, проте недостатньо інформовані про стан галузевого ринку. Тому слід більше уваги приділити розвитку сучасних інформаційних технологій в сфері економічних взаємовідносин між товаровиробниками та покупцями продукції.

На нашу думку, для розуміння ситуації, що склалася у сфері застосування інформаційних технологій, необхідно визначити, чи усвідомлюють учасники економічних відносин переваги виникаючих інформаційних систем. За даними Державної служби статистики України, понад 40 % учасників економічних відносин не поінформовано про стан використання інформаційних технологій, ще близько 45 % респондентів не бачить значного поліпшення від впровадження інноваційних технологій [2, с. 21]. Це пов'язано насамперед з тим, що при впровадженні інформаційних технологій не були проведені або проведені недостатньо програми перепідготовки кадрового складу, що вкрай важливо на всіх етапах інформатизації господарської діяльності. Вирішувати проблему поінформованості можуть спеціалісти з аутсортингу. Найбільш популярними видами аутсортингу у вітчизняних компаніях є IT-послуги, бухгалтерський аудит, логістика та просування. Проте невірні підходи в організації аутсортингу для вертикально інтегрованих структур призводять до багатомільйонних втрат ресурсів, недоотриманню продукції, а, відповідно, і прибутку. Ще більшою

мірою це стосується інвестиційних проектів, зокрема, коли банки інвестують ресурси в агробізнес та для прийняття обґрунтованого рішення потребують стороннього аудиту або експертної думки третьої сторони. Аудит є необхідним процесом для публічних гравців на ринку, які хочуть залучити вітчизняні або закордонні інвестиції у свій бізнес. Отже, хоч консалтинг та аутсортинг не є панацеєю від усіх проблем, але дозволяють вирішити питання поінформованості контрагентів, структурних підрозділів, робітників підприємств про інноваційні впровадження.

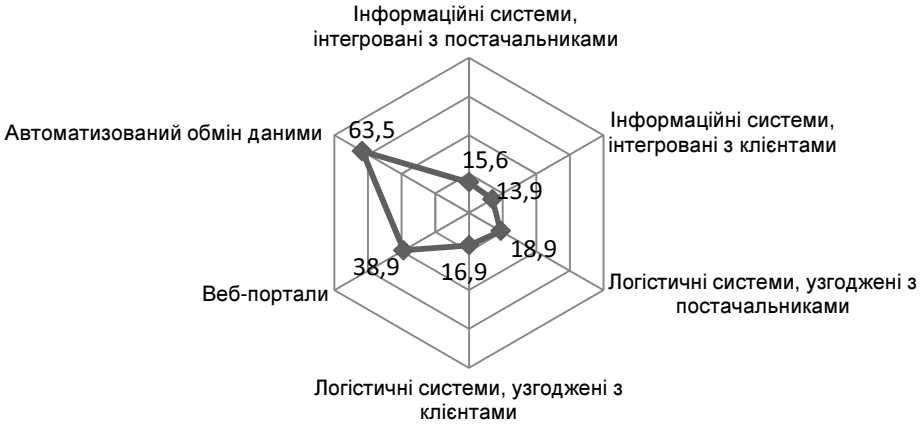

Рис. 1. Рівень охоплення підприємств інформаційними технологіями в Україні, %

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [2]

Повноцінний аналіз ефективності ІТ-аутсорсингу повинен включати вартісну оцінку поточних збитків від операційних ризиків, що виникають при наданні кожної ІТ-послуги, а також ризиків, пов'язаних з делегуванням певних функцій зовнішньому контрагенту-провайдеру. Рішення про застосування ІТ-аутсорсингу на підприємствах повинно бути зумовлено прагненням керівників сконцентрувати зусилля на основній діяльності підприємства та досягти конкурентних переваг за рахунок зниження витрат при одночасному підвищенні рівня ефективності виробництва [1].

Впровадження передових інформаційних технологій має на меті забезпечення безперервного процесу збору, аналізу й обробки необхідної інформації про стан внутрішніх та зовнішніх риків, динаміку попиту та пропозиції, реакцію споживачів на зміни якості товарів, інновацій в менеджменті та організації виробництва тощо. На даний час підприємства все ширше застосовують в економічній діяльності мережу Інтернет. Це пояснюється такою властивістю мережі, як високошвидкісний обмін інформаційними потоками. Рівень використання Інтернет-технологій підприємствами України наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Використання Інтернет-технологій підприємствами в Україні

Напрями використання Інтернет-технологій	РІк			% охоплених підприємств в 2013р.*
	2011	2012	2013	
Кількість підприємств, що мали власний веб-сайт, од.	15962	16257	**16916**	**39,8**
з них підприємства, у яких веб-сайт забезпечував такі можливості: каталоги продукції або прейскуранти	11148	11263	**11461**	**27,0**
пропозиції щодо можливості виготовляти продукцію згідно з вимогами клієнта або можливість для клієнтів самостійно розробляти дизайн продукції	4581	4692	**4742**	**11,2**
розміщення замовлень або бронювання в режимі он-лайн	2364	2586	**2879**	**6,8**
електронні платіжні системи	3354	3459	**4807**	**11,3**
персоніфіковане інформаційне наповнення в рамках веб-сайту для постійних/ повторних клієнтів	2330	2482	**2648**	**6,2**
працевлаштування он-лайн	3347	3561	**4033**	**9,5**

**Примітка: загальна кількість підприємств склала 42464 од. [2].*

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [2].

Дані табл. 2 свідчать про ще низький рівень використання сучасних Інтернет-технологій на підприємствах. Показники зворотного зв'язку між клієнтами та продавцями на рівні від 6,8 до 11,3 %.

Навіть пропозиції від продавців у вигляді Веб-вітрин складає лише 27 %. Вважаємо, що це пов'язано з такими чинниками:

- досить тривалий час мережа Інтернет була недостатньо захищеною для розміщення конфіденційної інформації, яка стосується взаємовідносин між підприємствами. Тільки з появою декілька років тому захищених протоколів передачі даних таких, як SSL та стандарту TLS, набув можливості обмін конфіденційними інформаційними потоками між підприємствами як між окремими суб'єктами господарювання, так і між ланками вертикально інтегрованої структури;
- недостатній розвиток телекомунікаційних технологій, особливо в позаміський місцевості, де немає високошвидкісних каналів зв'язку, не дозволяє передавати інформаційні потоки необхідної щільності, саме там, де зосереджена найбільша кількість сільськогосподарських товаровиробників та виробничих потужностей переробних підприємств. Високошвидкісні канали зв'язку такі, як WiMAX (стандарт IEEE 802.16), що були ратифіковані в Україні в 2009-2010 рр., розвинені вкрай недостатньо, мережі LTE (4G) так і не реалізовані, WRAN (стандарт IEEE 802.22) навіть не ратифіковані. А саме широкосмугові безпровідні технології є основою телекомунікації на сільських територіях;
- недостатній розвиток системи інформаційно-консультаційного забезпечення аграрного сектору економіки України. Через низку об'єктивних та суб'єктивних причин, передусім таких, як відсутність надійної фінансової підтримки, наявність проблем з підбором та підготовкою кадрів професійних дорадників, зниження інтересу до сільськогосподарського консультування з боку органів державного управління галуззю та іншими, становлення системи відбувається повільно. Концепцію державної цільової програми розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності на 2006-2009 рр. не було реалізовано в передбаченому обсязі. Малоймовірно, що до кінця 2015 р. буде виконано Державну цільову програму розвитку українського села в частині розвитку дорадництва [4].

Одним з ключових завдань розвитку вертикальних інтеграційних процесів в економіці є підвищення рівня поінформованості контрагентів ринку про стан зовнішнього середовища. Тому дуже важливим є впровадження та використання Інтернет-технологій та побудова на їх базі чітко зорієнтованих інформаційних потоків.

До основних переваг, які надають Інтернет-технології, можна віднести:

1. Інтернет-севіс WWW (*World Wide Web*):

- швидкий і зручний доступ до різних довідкових матеріалів (каталогів, довідників, специфікацій), розташованих на Веб-порталах підприємств;
- організація роботи з контрагентами (площадка B2B електронної комерції);
- продаж своїх товарів та послуг в режимі он-лайн, використовуючи веб-вітрини, Інтернет-магазини, торгові Інтернет-системи (площадка B2C електронної комерції);
- організація віртуального офісу;
- робота з клієнтами з територіально віддалених регіонів;
- отримання оперативної інформації, необхідної для ведення бізнесу;
- пошук партнерів;
- аналіз ефективності прийнятої рекламної стратегії;
- даний сервіс є з'єднуючим при використанні інших Інтернет-технологій.

2. Інтернет-сервіс email (електронна пошта):

- отримання та реєстрація замовлень;
- зворотний зв'язок з контрагентами;
- здача електронних звітів (площадка B2G електронної комерції).

3. Відеоконференції:

- проведення маркетингових досліджень в мережі;
- участь в електронних ярмарках, виставках, біржах, аукціонах;
- відеонаради, обговорення питань між віддаленими відділами підприємства.

4. IP-телефонія – надає доступ до зручної та дешевої системи телекомунікації.

Розв'язання проблеми формування та розвитку конкурентного ринкового середовища, проведення на постійній основі моніторингу соціально-економічного розвитку та балансових розрахунків виробництва та збуту продукції, надання послуг, постачання ресурсів, руху фінансових та інформаційних потоків, розробки виробничих та фінансових міжгалузевих балансових моделей мають стати основою регуляторної політики уряду. Важливу роль в виконанні цього життєво необхідного завдання мають відіграти сучасні інформаційні технології. Розробка сценаріїв реструктуризації бізнес-процесів та передбачення її можливих наслідків, визначення пріоритетів структурної перебудови економіки вимагають розробки та впровадження комп'ютерних систем генерування, вибору та підтримки механізмів управління вертикально інтегрованих підприємств та їх об'єднань.

Висновки з проведеного дослідження. Застосування Інтернет-технологій є необхідним елементом побудови або реструктуризації інформаційного забезпечення підприємств. Але зараз потрібна низка заходів з впровадження Інтернет-технологій, яка передбачає комплекс технічних, економічних, соціальних та інформаційних рішень, спрямованих на вирішення даної проблеми, а саме:

• впровадження високошвидкісних безпровідних телекомунікаційних технологій на сільських територіях, що дозволить вирішити проблеми прийому та передачі інформації;

• застосування комплексу інформаційно-консультативних заходів щодо поінформованості персоналу всіх рівнів управління про переваги Інтернет-технологій;

• залучення інвестицій в сферу інформаційних технологій, які б були направлені на розробку комплексних схем впровадження Інтернет-технологій та злиттям їх з інформаційним забезпеченням підприємства;

• проведення ІТ-аутсортингу та побудові на цій базі навчальних центрів підвищення кваліфікації персоналу, що особливо актуально та можливо в підприємствах з вертикально інтегрованою структурою.

Подальший науковий пошук варто спрямувати на вирішення проблем розбудови інформаційних систем підприємств із застосуванням сучасних телекомунікаційних технологій.

Література

1. Бурлаков О.С. ІТ-аутсортинг як інструмент оптимізації діяльності підприємств / О.С. Бурлаков // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 4. – С. 90-93.
2. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах України: статистичний бюлетень. – Київ: Державна служба статистики України, 2013. – 44 с.
3. Интернет-Университет Информационных Технологий [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.intuit.ru
4. Клочан В.В. Система інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери : монографія / В.В. Клочан. – Миколаїв : МДАУ. – 2012. – 371 с.
5. Кропивко М.Ф. Організація інформаційного забезпечення управління агропромисловим виробництвом в ринкових умовах : дис. на здобуття наук. ступеня доктора економ. наук: 08.02.03 / Михайло Федорович Кропивко. – К. : ІАЕ. – 1997. – 218с.
6. Матвієнко О.В. Основи менеджменту інформаційних систем: навч. посібник / О.В. Матвієнко, М.Н. Цивін. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. –176 с.
7. Новак В. О. Інформаційне забезпечення менеджменту: навч. посібник / В.О. Новак, Л.Г. Макаренко, М.Г. Луцький. – К. : Кондор, 2006. – 462 с.
8. Оксанич А.П. Інформаційні системи і технології маркетингу : навч. посіб. / А.П. Оксанич, В.Р. Петренко, О.П. Костенко. – К. : Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 320 с.
9. Портал iTeam. Технологии корпоративного управления [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.iteam.ru/publications/it/section_53/article_1319/
10. Сільське господарство України: Статистичний бюлетень. – Київ: Державна служба статистики України, 2014. – 390 с.
11. Твердохліб М.Г. Інформаційне забезпечення менеджменту : навч. посібник / М.Г. Твердохліб. – Вид. 2-ге, доп. та перероб. – К. : КНЕУ, 2002. – 224 с.
12. Щербаков П.А. Інформаційні системи в менеджменті : підручник [для студ. екон. спец. аграрних вищих навч. закл.] / П.А. Щербаков, О.В. Ульянченко. – Харків: Гриф, 2004. – 336 с.

References

1. Burlakov, O.S. (2013), "IT- outsorting as an Instrument for Optimizing the Activities of Enterprises", *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 4, pp. 90-93.
2. Statistical Bulletin "The Use of the Information and Communication Technologies at Ukraine's Enterprises" (2013), State Service of Statistics of Ukraine, Kyiv, 44 p.
3. The Internet-University of Information Technologies, available at: http://intuit.ru
4. Klochan, V.V. (2012), *Systema informatsiino-konsultatsiinoho zabezpechennia ahrarnoi sfery* "The System of the Information and Advisory Supply of the Agrarian Sphere", monograph, MSAU, Mykolaiv, Ukraine, 371 p.
5. Kropyvko, M.F. (1997), "The Organization of the Information Supply of the Agroindustrial Production Management Under Market Conditions", Thesis for a Doctor's degree in Economics,08.02.03, IAE, Kyiv, Ukraine, 218 p.
6. Matviienko, O.V. and Tsyvin M.N. (2005), *Osnovy menedzhmentu informatsiinykh system* [The Fundamentals of Management of the Information Systems], tutorial, Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine,176 p.
7. Novak, V.O., Makarenko, L.H. and Lutskyi, M.H. (2006), *Informatsiine zabezpechennia menedzhmentu* [The Information Supply of Management], tutorial, Kondor, Kyiv, Ukraine, 462 p.
8. Oksanych, A.P., Petrenko, V.R., and Kostenko, O.P. (2008), *Informatsiini systemy i tekhnolohii marketynhu* [The Information Systems and the Technologies of Marketing], tutorial, Vydavnychyi dim «Profesional», Kyiv, Ukraine, 320 p.
9. ITeam Portal. The Technologies of Corporative Management, available at: http://iteam.ru/publications /it/section_53/article_1319
10. Statistical Bulletin "Agriculture of Ukraine", (2014), State Service of Statistics of Ukraine, Kyiv, 390 p.
11. Tverdokhlib, M.H. (2002), *Informatsiine zabezpechennia menedzhmentu* [The Information Supply of Management], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 224 p.
12. Shcherbakov, P.A. and Ulianchenko, O.V. (2004), *Informatsiini systemy v menedzhmenti* "The information Systems in Management", textbook, Kharkiv, Ukraine, 336 p.

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

Турило А.М., Ковальчук М.В. КОНЦЕПЦІЯ ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ МІНЕРАЛЬНО-СИРОВИННОЇ БАЗИ ГІРНИЧО-ЗБАГАЧУВАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ

Метою дослідження є розвиток теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо формування концепції інноваційної підтримки мінерально-сировинної бази гірничо-збагачувальних комбінатів в ускладнених умовах експлуатації родовищ корисних копалин та нестабільного попиту на залізомістку товарну продукцію.

Методика дослідження. Дослідження ґрунтуються на використанні загальновідомих та широко апробованих методів системного аналізу і синтезу наукових напрацювань за даним напрямком, аналітичних методів встановлення факторів інноваційного впливу на техніко-технологічний рівень виробництва.

Результати дослідження. За результатами досліджень систематизовано існуючі підходи до використання відомих економічних категорій щодо інноваційного розвитку підприємств та підвищення їх конкурентоспроможності. Сформовано концепцію уявлень та принципів про особливості та закономірності інноваційної діяльності гірничо-збагачувальних комбінатів в умовах занепаду їх сировинної бази. Запропоновано класифікацію етапів реалізації інновацій на гірничо-збагачувальних комбінатах. Визначено структуру напрямків інноваційної підтримки об’єктів та процесів в кар’єрі. Запропоновано новий підхід до оцінки ступеня інноваційного сприйняття сировинної бази, що дозволяє визначати пріоритетність та обсяги інвестування.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в розробці методичних підходів щодо встановлення закономірностей функціонування об’єктів та процесів сировинної бази гірничо-збагачувальних комбінатів в умовах поступового вибуття виробничих потужностей кар’єрів. Удосконалено класифікацію етапів реалізації інновацій на підприємствах гірничо-металургійного комплексу. Розроблено структуру напрямків інноваційної підтримки мінерально-сировинної бази комбінатів та показників ефективного використання нововведень.

Практична значущість результатів досліджень полягає в розробці показника оцінки ступеня інноваційного сприйняття технологічних об’єктів та процесів в кар’єрі на підставі систематизації напрямків його інноваційної діяльності та показників ефективності використання нововведень.

Ключові слова: гірничо-збагачувальний комбінат, мінерально-сировинна база, інновації, об’єкти, процеси, сприйняття.

Турило А.М., Ковальчук М.В. КОНЦЕПЦИЯ ПОДДЕРЖКИ И РАЗВИТИЯ МИНЕРАЛЬНО-СЫРЬЕВОЙ БАЗЫ ГОРНО-ОБОГАТИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ИННОВАЦИОННОЙ ОСНОВЕ

Целью исследования является развитие теоретических основ и практических рекомендаций относительно формирования концепции инновационной поддержки минерально-сырьевой базы горно-обогатительных комбинатов в усложненных условиях эксплуатации месторождений полезных ископаемых и нестабильного спроса на железосодержащую товарную продукцию.

Методика исследования. Исследования базируются на использовании общеизвестных и широко апробированных методов системного анализа и синтеза научных наработок в данном направлении, аналитических методов установления факторов инновационного влияния на технико-технологический уровень производства.

Результаты исследования. По результатам исследований систематизированы основные подходы к использованию известных экономических категорий относительно инновационного развития предприятий и повышения их конкурентоспособности. Сформирована концепция представлений и принципов об особенностях и закономерностях инновационной деятельности горно-обогатительных комбинатов в условиях упадка их сырьевой базы. Предложена классификация этапов реализации инноваций на горно-обогатительных комбинатах. Определена структура направлений инновационной поддержки объектов и процессов в карьере. Предложен новый подход к оценке степени инновационной восприимчивости сырьевой базы, что дает возможность определять приоритетность и объемы инвестирования.

Научная новизна результатов исследования состоит в разработке методических подходов к установлению закономерностей функционирования объектов и процессов сырьевой базы горно-обогатительных комбинатов в условиях постепенного выбытия производственных мощностей карьеров. Усовершенствована классификация этапов реализации инноваций на предприятиях горно-металлургического комплекса. Разработана структура направлений инновационной поддержки минерально-сырьевой базы комбинатов и показателей эффективности использования нововведений.

Практическая значимость результатов исследований состоит в разработке показателя оценки степени инновационной восприимчивости технологических объектов и процессов в карьере на основе систематизации направлений инновационной деятельности и показателей эффективности использования нововведений.

Ключевые слова: горно-обогатительный комбинат, минерально-сырьевая база, инновации, объекты, процессы, восприимчивость.

Turilo A.M., Kovalchuk M.V. THE CONCEPT OF SUPPORT AND DEVELOPMENT OF MINERAL AND RAW MATERIALS BASE AT THE MINING AND PROCESSING ENTERPRISES ON THE INNOVATIVE BASIS

Purpose. The research purpose is the development of theoretical bases and practical recommendations concerning formation of the concept of innovative support of mineral and raw materials base of mining and processing combines in the complicated service conditions of mineral deposits and unstable demand for ferriferous products.

Methodology of research. The researchers are based on the use of well-known and widely approved methods of the system analysis and synthesis of scientific practices in this direction, analytical methods of establishment of factors of innovative influence on technical and technological level of production.

Findings. By the findings the main approaches to use of known economic categories of the enterprises innovative development and increase of their competitiveness are systematized. The concept of representations and the

principles about features and regularities of innovative activity of mining and processing combines in the conditions of decline of their raw materials base is created. The classification of innovations realization stages at mining and processing combines is offered. The structure of the directions of innovative support of objects and processes in open pit is defined. New approach to an assessment of degree of an innovative susceptibility of raw materials base that gives the chance to define priority and volumes of investment is offered.

Originality. The originality consists in the development of methodical approaches to establishment of functioning regularities of objects and processes of mining and processing combines' raw materials base in the conditions of pits capacities gradual retirement. Classification of innovations realization stages at the enterprises of mining and metallurgical complex is improved. The structure of the directions of combines mineral and raw materials base innovative support and innovations use efficiency indicators is developed.

Practical value. The practical value of researches results consists in the development of an innovative susceptibility degree assessment indicator of technological objects and processes in pits on the basis of the innovative activity directions systematization and innovations use efficiency indicators.

Key words: mining and processing combine, mineral and raw materials base, innovations, objects, processes, susceptibility.

Терьошкіна Н.Є. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ

Мета. Дослідження стану фінансово-економічних механізмів підтримки реалізації національної інноваційної стратегії та обґрунтування напрямків їх подальшого розвитку.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання економічних явищ і процесів, також використовувалися наступні методи: структурно-функціональний метод, методи системного та комплексного аналізу, методи статистичного і економічного аналізу — для оцінки ступеня сформованості фінансово-економічних механізмів реалізації національної інноваційної стратегії та ендогенних факторів, які впливають на них.

Результати дослідження. Встановлено, що основою для формування та подальшої реалізації національної інноваційної стратегії України повинні стати повноцінні та налагоджені механізми її реалізації, які, як показує проведене дослідження, знаходяться на стадії становлення і мають фрагментарну та несистематизовану структуру. Виявлено, що в Україні відсутні фінансово-економічні стимули, які заохочують суб'єктів господарювання займатися впровадженням інновацій, низька сприйнятливість виробництва до інновацій, нерозвинена технологічна інфраструктура, не сформована система трансферу технологій і венчурного фінансування, державно-приватного партнерства та ін. Здійснено обґрунтування структури фінансово-економічних механізмів реалізації національної інноваційної стратегії.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено структуру фінансово-економічних механізмів реалізації інноваційної стратегії, до складу якої включено комплекс механізмів фінансового забезпечення програм і проектів; державних закупівель інноваційних товарів і технологій; бюджетних субсидій модернізації; податкових, амортизаційних та митних пільг; державно-приватного партнерства; функціонування венчурних фондів та підтримки малих інноваційних підприємств.

Практична значущість результатів дослідження. Сформовано порядок оцінки стану розробки та впровадження фінансово-економічних механізмів реалізації інноваційної стратегії України.

Ключові слова: інноваційна стратегія, фінансово-економічні механізми, реалізація стратегії.

Терёшкина Н.Е. ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ РЕАЛИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ СТРАТЕГИИ

Цель. Исследование состояния финансово-экономических механизмов поддержки реализации национальной инновационной стратегии и обоснование направлений их дальнейшего развития.

Методика исследования. Методологической основой исследования является диалектический метод познания экономических явлений и процессов. В работе также использовались следующие методы: структурно-функциональный метод, методы системного и комплексного анализа, методы статистического и экономического анализа — для оценки степени сформированности финансово-экономических механизмов реализации национальной инновационной стратегии и эндогенных факторов, влияющих на них.

Результаты исследования. Установлено, что основой для формирования и дальнейшей реализации национальной инновационной стратегии Украины должны стать полноценные и налаженные механизмы ее реализации, которые, как показывает проведенное исследование, находятся на стадии становления и имеют фрагментарную и несистематизированную структуру. Выявлено, что на Украине отсутствуют финансово-экономические стимулы, поощряющие внедрение инноваций субъектами хозяйственной деятельности, прослеживается низкая восприимчивость производства к инновациям, недостаточно развита технологическая инфраструктура, не сформированы системы трансфера технологий, венчурного финансирования и государственно-частного партнерства. Осуществлено обоснование структуры финансово-экономических механизмов реализации национальной инновационной стратегии.

Научная новизна результатов исследования. Определена структура финансово-экономических механизмов реализации инновационной стратегии, в состав которой включен комплекс механизмов финансового обеспечения программ и проектов; государственных закупок инновационных товаров и технологий; бюджетных субсидий модернизации; налоговых, амортизационных и таможенных льгот; государственно-частного партнерства; функционирования венчурных фондов и поддержки малых инновационных предприятий.

Практическая значимость результатов исследования. Сформирован порядок оценки состояния разработки и внедрения финансово-экономических механизмов реализации инновационной стратегии Украины.

Ключевые слова: инновационная стратегия, финансово-экономические механизмы, реализация стратегии.

Teryoshkina N.Ye. FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISMS OF REALIZATION OF NATIONAL INNOVATIVE STRATEGY

Purpose. Research of the state of financial and economic mechanisms to support realization of national innovative strategy and rationale directions for their further development.

Methodology of research. Methodological basis of research is the dialectic method of knowledge of economic events and processes. In work the following methods were also used: structurally functional method, methods of the system and method of complex analysis, methods of the statistical and economic analysis — for the assessment of degree of formation of financial and economic mechanisms of realization of national innovative strategy and endogenous factors influencing them.

Findings. It is established that basis for formation and further realization of national innovative strategy of Ukraine have to become the full-fledged and adjusted mechanisms of its realization which as shows the conducted research, are at a stage of formation and have fragmentary and unsystematized structure. It is revealed that in Ukraine there are no the financial and economic incentives encouraging introduction of innovations by subjects of economic activity, the low susceptibility of production to innovations is traced, the technological infrastructure is insufficiently developed, systems of a transfer of technologies, venture financing and public-private partnership aren't created. Justification of structure of financial and economic mechanisms of realization of national innovative strategy is performed out.

Originality. The structure of financial and economic mechanisms of realization of innovative strategy is defined. It is revealed that this structure included a complex of mechanisms of financial security of programs and projects; government procurements of innovative goods and technologies; budgetary subsidies of modernization; tax, depreciation and customs privileges; public-private partnership; functioning of venture funds and support of the small innovative enterprises is proved.

Practical value. The procedure of an assessment of a condition of development and deployment of financial and economic mechanisms of realization of innovative strategy of Ukraine is created.

Key words: innovative strategy, financial and economic mechanisms, realization of strategy.

Абрамик М.І. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИРОЩУВАННЯ ПШЕНИЦІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР

Мета статті. Метою статті є здійснення аналізу основних тенденцій вирощування пшениці в світі та в Україні.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною базою дослідження є праці економістів - аграрників з питань розвитку аграрного сектору України, зокрема ринку зерна. В процесі написання статті використовувалися такі методи дослідження: бібліографічний метод дослідження (при дослідженні теоретико-методологічної бази дослідження), метод порівняльного аналізу (при дослідженні аналізу світового та вітчизняного ринку пшениці).

Результати дослідження. Проаналізовано основні тенденції вирощування пшениці в світі та в Україні. Визначено основні фактори збільшення виробництва зерна пшениці в Україні.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у економічному обґрунтуванні основних тенденцій вирощування пшениці в Україні та в світі. Визначено основні пріоритети щодо зростання виробництва і експорту пшениці в Україні.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем щодо збільшення експортного потенціалу пшениці в Україні.

Ключові слова: ринок пшениці, ціни на зерно, урожайність та ціна пшениці.

Абрамык М.И. ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ВЫРАЩИВАНИЯ ПШЕНИЦЫ: НАЦИОНАЛЬНОЕ И МЕЖДУНАРОДНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

Цель статьи. Целью статьи является осуществление анализа основных тенденций выращивания пшеницы в мире и в Украине.

Методика исследования. Теоретико-методологической базой исследования являются труды экономистов - аграрников по вопросам развития аграрного сектора Украины, в частности рынка зерна. В процессе написания статьи использовались следующие методы исследования: библиографический метод исследования (при исследовании теоретико-методологической базы исследования), метод сравнительного анализа (при исследовании анализа мирового и отечественного рынка пшеницы).

Результаты исследования. Проанализированы основные тенденции производства пшеницы в мире и в Украине. Определены основные факторы увеличения производства зерна пшеницы в Украине.

Научная новизна результатов исследования заключается в экономическом обосновании функционировании и развитии рынка пшеницы в Украине и в мире. Определены основные приоритеты по росту производства и экспорта пшеницы в Украине.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для решения практических проблем по увеличению экспортного потенциала пшеницы в Украине.

Ключевые слова: рынок пшеницы, цены на зерно, урожайность и цена пшеницы.

Abramyk M.I. MAIN TENDENCIES FOR CULTIVATION OF WHEAT: NATIONAL AND INTERNATIONAL DIMENSION

The purpose. The article aims to analyze the main trends of wheat in the world and in Ukraine.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of research is the work of economists – agrarians on the development of the agricultural sector in Ukraine, including the grain market. In the process of writing, the following methods: bibliographical research method (the study of theoretical and methodological basis of research), a comparative analysis (analysis in the study of international and domestic wheat market).

Findings. The basic trend of wheat production in the world and in Ukraine. Determined the main factors increasing wheat production in Ukraine.

Originality. Scientific novelty of research results is the economic justification functioning and development of the wheat in Ukraine and worldwide. The main priorities for growth in production and export of wheat in Ukraine.

Practical value. The results of research is the foundation for solving practical problems of increasing the export potential of wheat in Ukraine.

Key words: market wheat, grain prices, yield and price of wheat.

Рожко А.О., Барвінок І.В. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ПОЛІТИКИ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ В УКРАЇНІ В ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Мета. Дослідження теоретичних положень зовнішньоторговельної політики, здійснення аналізу інструментів політики імпортозаміщення та вивчення їх впливу на зовнішньоторговельну динаміку України.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання, при цьому використовувались загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а саме: абстрактно-логічний, дедуктивний і системний аналізи. На основі опрацювання вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, а також аналізу статистичних даних зроблено огляд імпорту України та окреслено шляхи імпортозаміщення, які можуть вплинути на добробут країни в перспективі.

Результати дослідження. У статті розглядається теоретичний базис одного з різновидів зовнішньоторговельної політики – імпортозаміщення. Авторами проаналізовано динаміку та структуру вітчизняного імпорту товарів і послуг, співвідношення продукції власного виробництва та імпорту на внутрішньому ринку України, а також динаміка імпорту енергетичних ресурсів в Україну. Виокремлено чинники впливу інструментів політики імпортозаміщення на зовнішню торгівлю України. Зроблено висновки та винесено рекомендації заходів з реалізації політики імпортозаміщення в Україні.

Наукова новизна результатів дослідження. На основі аналізу імпорту України впродовж 2009-2013 рр. зроблено висновки щодо основних напрямків політики імпортозаміщення України в посткризових умовах.

Практична значущість результатів дослідження. Одержані результати можуть бути використані органами самоврядування усіх рівнів щодо розробки та імплементації шляхів імпортозаміщення в окремих регіонах та державі в цілому.

Ключові слова: імпорт товарів і послуг, імпортозаміщення, зовнішньоторговельна політика, економічний протекціонізм, державне регулювання зовнішньої торгівлі.

Рожко А.А., Барвинок И.В. РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИНЦИПОВ ПОЛИТИКИ ИМПОРТОЗАМЕЩЕНИЯ В УКРАИНЕ В ПОСТКРИЗИСНЫЙ ПЕРИОД

Цель. Исследование теоретических положений внешнеторговой политики, осуществление анализа инструментов политики импортозамещения и изучение их влияния на внешнеторговую динамику Украины.

Методика исследования. Методологической базой исследования является диалектический метод научного познания, при этом использовались общенаучные и специальные методы исследования, а именно: абстрактно-логический, дедуктивный и системный анализы. На основе отечественных и зарубежных научных источников, а также анализа статистических данных сделан обзор импорта Украины и намечены пути импортозамещения, которые могут повлиять на благосостояние страны в перспективе.

Результаты исследования. В статье рассматривается теоретический базис одной из разновидностей внешнеторговой политики – импортозамещения. Авторами проанализированы динамика и структура отечественного импорта товаров и услуг, соотношение собственного производства и импорта на внутреннем рынке Украины, а также динамика импорта энергетических ресурсов в Украине. Выделены факторы влияния инструментов политики импортозамещения на внешнюю торговлю Украины. Сделаны выводы и вынесены рекомендации мероприятий по реализации политики импортозамещения в Украине.

Научная новизна результатов исследования. На основе анализа импорта Украины на протяжении 2009-2013 гг. сделаны выводы относительно основных направлений политики импортозамещения Украины в посткризисных условиях.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты могут быть использованы органами самоуправления всех уровней по разработке и имплементации путей импортозамещения в отдельных регионах и государстве в целом.

Ключевые слова: импорт товаров и услуг, импортозамещение, внешнеторговая политика, экономический протекционизм, государственное регулирование внешней торговли.

Rozhko A.O., Barvinok I.V. IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF POLICY TOWARDS IMPORT SUBSTITUTION IN UKRAINE IN THE POST-CRISIS PERIOD

Purpose. The theoretical research of foreign policy, analysis of import policy's instruments were made, as well as their impact on foreign trade dynamics Ukraine were explored.

Methology of research. The methodological basis of the study is the dialectical method of scientific knowledge, the general scientific and special methods of investigation are used, namely abstract logical, deductive and systematic analyzes. Based on the study of national and international scientific literature as well as on the analysis of statistical data the Ukraine's imports were overviewed and the ways of import substitution found out, which may affect the welfare of the country in the future.

Findings. The article deals with the theoretical basis of one of the varieties of foreign policy – import substitution. The author analyzes the dynamics and structure of domestic imports of goods and services, the ratio of own production and imports in the domestic market of Ukraine and dynamics of energy imports in Ukraine. The main factors of influence on import's policy instruments of Ukraine are determined. The conclusions and recommendations to implement the policy of import substitution in Ukraine are measured.

Originality. Based on the analysis of imports Ukraine for the period 2009-2013, the conclusions on key policies of import substitution Ukraine in the post-crisis conditions are found out.

Practical value. Obtained results of the research could be used by governments at all levels to develop and implement ways to import substitution in some regions of Ukraine and the country as a whole.

Key words: imports of goods and services, import, foreign policy, economic protectionism, state regulation of foreign trade.

Тустанівський Б.О. СИНЕРГІЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН США ТА ЄС

Мета. Метою статті є визначення місця синергії у зовнішньоторговельних відносинах між США та ЄС, а також виявлення механізму її формування та впливу на стан відносин між торговельними партнерами.

Методика дослідження. Теоретичну і методологічну основу дослідження склали положення сучасних теорій міжнародної торгівлі та синергетики, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, аналітичні та нормативні документи міждержавних трансатлантичних інститутів. В процесі дослідження було використано наступні методи: абстрактно-логічний (для встановлення сутності синергії в умовах інтеграції зовнішньоторговельних відносин); монографічний (для розкриття значення синергії та пов'язаних ефектів в умовах поглиблення зовнішньоторговельної співпраці); системного аналізу (для ідентифікації системного характеру торговельних відносин між США та ЄС, виявлення їх складових чинників та характеру їх взаємодії); графічний (для схематичного відображення зв'язків моделі формування синергетичних ефектів в рамках трансатлантичної зони вільної торгівлі).

Результати дослідження. Виявлено, що більшість чинників формування синергетичного ефекту, який може виникнути при створенні трансатлантичної зони вільної торгівлі передбачають накладання синергетичного та емерджентного ефектів, що супроводжується реалокацією факторів виробництва, географічним зміщенням економічної активності та посиленням внутрішньої конкуренції. Встановлено, що значний синергетичний потенціал трансатлантичної інтеграції криється у спільному використанні ресурсів та економічного потенціалу торговельних партнерів, що дозволяє збільшувати кількість і масштаби спільних проектів, створювати нові товарні потоки, підвищувати попит на послуги, посилювати інвестиційну та інноваційну дифузію.

Наукова новизна результатів дослідження. В контексті потенційного створення трансатлантичної зони вільної торгівлі здійснено структуризацію чинників та розроблено емпіричну модель виникнення інтеграційних (зокрема, синергетичних) ефектів, які зумовлюють зростання економічної ефективності завдяки пом'якшенню умов зовнішньої торгівлі між США та ЄС.

Практична значущість результатів дослідження. Розглянуті положення щодо виникнення та сфер застосування синергетичного та інших інтеграційних ефектів в процесі поглиблення зовнішньоторговельних відносин між США та ЄС можуть слугувати додатковими аргументами в процесі обґрунтування високого економічного потенціалу трансатлантичної зони вільної торгівлі.

Ключові слова: система, зовнішньоторговельні відносини, США, ЄС, синергія, синергетичний ефект, емерджентність, емерджентний ефект, трансатлантична зона вільної торгівлі.

Тустанивский Б.Е. СИНЕРГИЯ ВНЕШНЕТОРГОВЫХ ОТНОШЕНИЙ США И ЕС

Цель. Целью статьи является определение места синергии во внешнеторговых отношениях между США и ЕС, а также выявление механизма его формирования и влияния на состояние отношений между торговыми партнерами.

Методика исследования. Теоретическую и методологическую основу исследования составили положения современных теорий международной торговли и синергетики, научные труды отечественных и зарубежных ученых, аналитические и нормативные документы межгосударственных трансатлантических институтов. В процессе исследования были использованы следующие методы: абстрактно-логический (для установки сущности синергии в условиях интеграции внешнеторговых отношений); монографический (для раскрытия значения синергии и связанных эффектов в условиях углубления внешнеторгового сотрудничества); системного анализа (для идентификации системного характера торговых отношений между США и ЕС, выявление их составляющих факторов и характера их взаимодействия); графический (для схематического отображения связей модели формирования синергетических эффектов в рамках трансатлантической зоны свободной торговли).

Результаты исследования. Выявлено, что большинство факторов формирования синергетического эффекта, который может возникнуть при создании трансатлантической зоны свободной торговли предусматривают наложение синергетического и эмерджентного эффектов, при сопровождении реалокации факторов производства, географическом смещении экономической активности и усилении внутренней конкуренции. При этом, значительный синергетический потенциал трансатлантической интеграции кроется в

совместном использовании ресурсов и экономического потенциала торговых партнеров, позволяет увеличивать количество и масштабы совместных проектов, создавать новые товарные потоки, повышать спрос на услуги, усиливать инвестиционную и инновационную диффузию.

Научная новизна результатов исследования. В контексте потенциального создания трансатлантической зоны свободной торговли осуществлено структурирование факторов и разработана эмпирическая модель возникновения интеграционных (в частности, синергетических) эффектов, которые обуславливают рост экономической эффективности благодаря смягчению условий внешней торговли между США и ЕС.

Практическая значимость результатов исследования. Рассмотренные положения о возникновении и сферах применения синергетического и других интеграционных эффектов в процессе углубления внешнеторговых отношений между США и ЕС, которые могут служить дополнительными аргументами в процессе обоснования высокого экономического потенциала трансатлантической зоны свободной торговли.

Ключевые слова: система, внешнеторговые отношения, США, ЕС, синергия, синергетический эффект, эмерджентность, эмерджентный эффект, трансатлантическая зона свободной торговли.

Tustanivskyi B.O. SYNERGY OF FOREIGN TRADE RELATIONSHIP OF THE USA AND THE EU

Purpose. The aim of the article is to determine the place of synergy in foreign trade relationship between the USA and the EU, as well as identifying the mechanism of its formation and impact on the relationship between trade partners.

Methodology of the study. Theoretical and methodological basis of research amounted provisions of modern theories of international trade and synergy, scientific works of domestic and foreign scientists, analytical and normative documents of international transatlantic institutions.

The following methods were used in research process: abstract and logical (to establish the nature of synergy in conditions of integration of foreign trade relations); monographic (for disclosure the value of synergy and related effects in conditions of deepening foreign trade cooperation); the system analysis (to identify the systemic nature of trade relations between the USA and the EU, identifying their component factors and the nature of their interaction); graphic (for schematic display of links for the model of synergy effects within the transatlantic free trade zone).

Findings. It has been revealed that the most of the factors of forming synergistic effect that can occur when you create a transatlantic free trade area involving the imposition of emergent and synergistic effects that are accompanied by the reactive location of production factors, geographic shift in economic activity and increased of domestic competition.

It has been established that significant synergy potential of transatlantic integration lies in common use of resources and economic potential of trading partners, that allow to increase the number and scope of joint projects, create new trade flows, increase demand for services, increase investment and innovation diffusion.

Originality. Structuring factors has been implemented in the context of the potential creation of transatlantic free trade and an empirical model of the emergence of integration (in particular, synergistic) effects that lead to increased economic efficiency due mitigate the terms of foreign trade between the USA and the EU area has been developed.

Practical value. Considered provisions on the origin and spheres of application synergistic and other integration effects in the process of deepening foreign trade relations between the USA and the EU can serve as additional arguments in the process of substantiation of the high economic potential of transatlantic free trade area.

Key words: system, foreign trade relationship, USA, EU, synergy, synergistic effect, emergence, emergent effect, transatlantic free trade zone.

Гилка М.Д. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КЛАСТЕРНИХ ФОРМУВАНЬ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Мета: проаналізувати світовий та вітчизняний досвід щодо формування та розвитку кластерних структур; обґрунтувати моделі та принципи, на основі яких повинні створюватися кластери в аграрному секторі економіки України, а також форму їхнього стимулювання та підтримки; визначити найбільш сприятливі зони для розвитку кластерної організації агропромислового виробництва в регіонах України.

Методика дослідження. В процесі дослідження застосовано абстрактно-логічний метод – для вивчення теоретичних аспектів сутності дефініції «кластер» в економіці, загалом, та в сільському господарстві, зокрема; монографічний метод – при дослідженні результатів діяльності окремих кластерних формувань; аналізу та синтезу. Історичний та діалектичний методи використовувались при дослідженні генезису розвитку кластерів в Україні та за кордоном; порівняльний – у процесі визначення сприятливих зон для розвитку кластерної організації агропромислового виробництва в регіонах України.

Результати дослідження. Обґрунтовано потребу створення кластерів у сільському господарстві України як найефективнішої форми організації інноваційних процесів. Визначено модель організації кластерів на основі гнучкої і рівноправної співпраці підприємств малого, середнього і великого бізнесу навколо одного великого підприємства, що є ядром кластера. Запропоновано здійснювати організацію кластерів на основі географічного принципу, тобто створювати кластери там, де спостерігається висока концентрація подібних підприємств як за виробленою продукцією, так і за принципами організації.

Наукова новизна результатів дослідження. Проведене дослідження дало змогу запропонувати форму державної підтримки формування та розвитку аграрних кластерів, що базуватиметься на прямому фінансуванні з державного та регіонального бюджетів та надаватиметься на конкурсній основі у вигляді субсидій та позик.

Практична значущість результатів дослідження. Створення аграрних кластерів, відповідно до визначених у дослідженні найбільш сприятливих для розвитку кластерної організації агропромислового виробництва зон в регіонах України, дозволить підвищити ефективність функціонування окремих підприємств, які

входять у кластер; збільшити конкурентоспроможність виробленої продукції; забезпечити процес економічного зростання сільських територій.

Ключові слова: аграрний сектор, кластер, географічний принцип, модель аграрного кластера, державна підтримка.

Гилка М.Д. ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ КЛАСТЕРНЫХ ФОРМИРОВАНИЙ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ УКРАИНЫ

Цель: проанализировать мировой и отечественный опыт по формированию и развитию кластерных структур; обосновать модели и принципы, на основе которых должны создаваться кластеры в аграрном секторе экономики Украины, а также форму их стимулирования и поддержки; определить наиболее благоприятные зоны для развития кластерной организации агропромышленного производства в регионах Украины.

Методика исследования. В процессе исследования применены абстрактно-логический метод – для изучения теоретических аспектов сущности дефиниции «кластер» в экономике, вообще, и в сельском хозяйстве, в частности; монографический метод – при исследовании результатов деятельности отдельных кластерных формирований; анализа и синтеза. Исторический и диалектический методы использовались при исследовании генезиса развития кластеров в Украине и за рубежом; сравнительный – в процессе определения благоприятных зон для развития кластерной организации агропромышленного производства в регионах Украины.

Результаты исследования. Обоснована необходимость создания кластеров в сельском хозяйстве Украины как эффективной формы организации инновационных процессов. Определены модель организации кластеров на основе гибкого и равноправного сотрудничества предприятий малого, среднего и крупного бизнеса вокруг одного крупного предприятия, являющегося ядром кластера. Предложено осуществлять организацию кластеров на основе географического принципа, то есть создавать кластеры там, где наблюдается высокая концентрация подобных предприятий, как за произведенной продукцией, так и по принципам организации.

Научная новизна результатов исследования. Проведенное исследование позволило предложить форму государственной поддержки формирования и развития аграрных кластеров, основанную на прямом финансировании из государственного и регионального бюджетов, которая будет предоставляться на конкурсной основе в виде субсидий и займов.

Практическая значимость результатов исследования. Создание аграрных кластеров, в соответствии с определенными в исследовании наиболее благоприятными для развития кластерной организации агропромышленного производства зонами в регионах Украины, позволит повысить эффективность функционирования отдельных предприятий, входящих в кластер; увеличить конкурентоспособность продукции; обеспечить процесс экономического роста сельских территорий.

Ключевые слова: аграрный сектор, кластер, географический принцип, модель аграрного кластера, государственная поддержка.

Hylka M.D. TRENDS OF CLUSTER FORMATIONS DEVELOPMENT IN AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

Purpose. To analyze the world and national experience concerning the formation and development of cluster structures; to justify patterns and principles upon which there should be created clusters in the agricultural sector of Ukraine, and the form of its promotion and support; to identify the most favorable areas for the development of the cluster organization of agricultural output in the regions of Ukraine.

Methods of research. In the process of research there were used following methods: abstract-logical method - for studying of theoretical aspects of the essence of the definition of "cluster" in the economy in general and agriculture in particular; monographic method - in the study of activity results of certain cluster formations; analysis and synthesis. Historical and dialectical methods were used in the study of the genesis of the cluster development in Ukraine and abroad; comparative - in the process of determining the most favorable areas for the development of the cluster organization of agricultural production in the regions of Ukraine.

Findings.. The need for clusters creation in agriculture of Ukraine as the most effective form of organization of innovation processes was justified. The pattern of cluster organization based on a flexible and equitable cooperation of small, medium and large businesses around one large company that is the core of the cluster is defined. It was suggested to implement the organization of clusters based on geographical principle, i.e. to create clusters where there is a high concentration of similar enterprises both by the output and by the principles of the organization.

Originality. The conducted research enabled to offer a form of the governmental support for the formation and development of agricultural clusters which will be based on the direct financing from the state and regional budgets and will be provided on the competitive basis in the form of grants and loans.

Practical value. Creating of agricultural clusters according to the identified in the research most favorable for the development of the cluster organization of agro-industrial production zones in the regions of Ukraine will enable to increase efficiency of functioning of certain enterprises that are included in the cluster; to increase the competitiveness of products; to provide the process of economic growth in rural areas.

Key words: agricultural sector, cluster, geographical principle, pattern of agricultural cluster, governmental support.

Іринчина І.Б. АСИМЕТРІЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА НА ПРИКЛАДІ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ

Мета. Дослідження умов інноваційного розвитку світового господарства на прикладі ринку фармацевтичної продукції й обґрунтування напрямків усунення асиметрій інтересів основних гравців ринку - виробника, споживача та держави.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вчених, нормативні та законодавчі акти України з питань інвестиційного забезпечення фармацевтичного ринку. В процесі дослідження використовувалися такі методи: абстрактно-логічний (для виявлення сутності інвестиційного забезпечення як економічної категорії), монографічний (при вивченні особливостей розвитку інвестиційної сфери й основних принципів її регулювання на ринку фармації), балансовий (при оцінці інвестиційної привабливості), системного аналізу (при дослідженні можливостей удосконалення інвестиційного забезпечення), моделювання і прогнозування – з метою визначення основних напрямів вдосконалення інноваційно-інвестиційного забезпечення виробничої діяльності національних фармацевтичних підприємств.

Результати дослідження. Розроблено концептуальні підходи щодо ефективного інвестиційного забезпечення фармацевтичного ринку та ринку біотехнологій, а також створення інституційних умов для підтримки та активізації інвестиційної діяльності усіх суб'єктів господарювання в галузі. Обґрунтовано стратегію інвестиційного забезпечення розвитку фармацевтичного бізнесу.

Виявлено дисбаланси у інноваційному розвитку фармацевтичного ринку, які полягають у демотивації з боку державних структур національних економік, в т.ч. України, фінансових та професійних вкладень виробників фармацевтичних препаратів у справі вирішення новітніх загроз здоров'ю населення (робочої сили – дієздатність якої є гарантом ефективної економіки).

Наукова новизна результатів дослідження. Полягає у визначенні теоретичних положень та виробленні концептуального підходу щодо стратегії інвестиційного забезпечення розвитку фармацевтичного ринку за усіма їх напрямами в необхыдних обсягах та з урахуванням дисбалансу інтересів учасників ринку – держави, фармацевтичного бізнесу, споживача. Визначено умови створення інституційних умов для підтримки та активізації інвестиційної діяльності фармацевтичного ринку.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем щодо вдосконалення інвестиційного забезпечення виробничої діяльності фармацевтичної галузі як умови ефективного функціонування національних економік і глобального співтовариства в цілому.

Досліджено західну модель співпраці держави, фармацевтичного бізнесу, страхових компаній та населення. Рекомендовано включити до переліку критеріїв при формування структури учасників національного фармацевтичного ринку, окрім співвідношення ціна - якість, прорахунок усіх вірогідних як позитивних так і негативних наслідків застосування тієї чи іншої методології (протоколу) лікування з відповідним комплексом лікувальних препаратів.

Ключові слова: асиметрія інноваційного розвитку, мотивація інновацій, продуктивність праці, робоча сила, система державного регулювання, страхові компанії, фармакоекономіка, фармацевтичний ринок.

Иринчина И.Б. АССИМЕТРИЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ МИРОВОГО ХОЗЯЙСТВА НА ПРИМЕРЕ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО РЫНКА

Цель. Исследование условий инновационного развития мирового хозяйства на примере фармацевтического рынка и обоснование направлений нейтрализации ассиметрий интересов основных участников рынка – производителя, потребителя, государства.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования стали фундаментальные положения современной экономической теории, научные труды ученых, нормативные и законодательные акты Украины по вопросам инвестиционного обеспечения фармацевтического рынка. В процессе, исследования использовались следующие методы: абстрактно-логичный (для выявления сущности инвестиционного обеспечения в качестве экономической категории), монографический (при изучении особенностей развития инвестиционной сферы и основных принципов ее регулирования на фармацевтическом рынке), балансовый (для оценки инвестиционной привлекательности), системный анализ (для исследования возможностей усовершенствования инвестиционного обеспечения), моделирование и прогнозирование – с целью определения основных направлений усовершенствования инновационно – инвестиционного обеспечения производственной деятельности национальных фармакологических предприятий.

Результаты исследования. Разработаны концептуальные подходы эффективного инвестиционного обеспечения фармацевтического рынка и рынка биотехнологий, а также создания институциональных условий для поддержания и активизации инвестиционной деятельности всех субъектов отрасли. Обоснована стратегия инвестиционного обеспечения инновационного развития фармацевтического бизнеса. Выявлены дисбалансы в инновационном развитии фармацевтического рынка, как следствие демотивации со стороны государственных структур национальных экономических систем, в т.ч. Украины, финансовых и профессиональных вложений производителей фармацевтических препаратов для поиска решений по устранению новоявленных угроз здоровью населения (рабочей силы – дееспособность, которой служит гарантом развития здорового потенциала эффективной экономики).

Научная новизна результатов исследования состоит в определении теоретических положений и создании концептуального подхода относительно стратегии инвестиционного обеспечения развития фармацевтического рынка по всем направлениям и необходимых объемах с учетом дисбаланса интересов участников рынка – государства, производителя, потребителя. Определены условия создания институциональных инструментов для поддержания и активизации инновационной деятельности фармацевтического рынка.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основанием для решения практических проблем относительно усовершенствования инновационного обеспечения производственной деятельности фармацевтической отрасли, что является условием эффективного функционирования национальных экономик и глобального экономического сообщества в целом. Исследована западная модель сотрудничества государства, фармацевтического бизнеса, страховых компаний и населения

(потребителя). Рекомендовано включить в перечень критериев по определению структуры участников национального фармацевтического рынка кроме соотношения цена – качество; анализ всех возможных как положительных, так и отрицательных последствий внедрения той либо иной методологии (протокола) лечения с соответствующим перечнем лекарственных средств.

Ключевые слова: ассиметрия инновационного развития, мотивация инноваций, производительность труда, рабочая сила, система государственного регулирования, страховые компании, фармакоэкономика, фармацевтический рынок.

Irynchyna I.B. ASYMMETRY OF INNOVATION DEVELOPMENT OF THE WORLD ECONOMY SUBJECTS ON THE EXAMPLE OF PHARMACEUTICAL MARKET

Purpose. Investigation of the conditions of innovative development of the world economy on the example of the pharmaceutical market and study trends neutralizing asymmetries interests of the major market participants - producers, consumers, government.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of the study were the fundamental principles of modern economic theory, scientific works of scientists, regulatory and legislative acts of Ukraine on investment maintenance of the pharmaceutical market. In the process, the study used the following methods: abstract - logical (to identify the nature of investment security as an economic category); monographic (the study of the features of the investment sector and the basic principles of its regulation on the pharmaceutical market); balance (for the evaluation of investment attractiveness); the system analysis (of research opportunities for improving investment maintenance); modeling and forecasting - to determine the main directions of improvement of innovative - investment maintenance of the production activity of national pharmaceutical companies.

Findings. Conceptual approaches to ensure effective investment of the pharmaceutical market and the market of biotechnology and the creation of institutional conditions for the maintenance and investment activity of all subjects of the industry. Revealed imbalances in the innovative development of the pharmaceutical market as a consequence of demotivation from the state structures of national economic systems, including Ukraine, financial and professional investment pharmaceutical manufacturers to find solutions to address the latter-day threats to the health of the population (labor force - capacity, which is the guarantor of the healthy development of the capacity of an efficient economy).

Originality. It consists of determining the theoretical positions and the creation of a conceptual approach with respect to the investment strategy of ensuring the development of the pharmaceutical market in all directions and with the necessary amounts of imbalance of interests of participants of the market - the state, the producer, the consumer. The conditions for the creation of institutional instruments to maintain and enhance innovation of the pharmaceutical market.

Practical value. The results of the study are the basis for the solution of practical problems concerning improvement of innovative activities to implement the production of the pharmaceutical industry, which is a prerequisite for the effective functioning of national economies and the global economic community as a whole. Based strategy of investment support of innovative development of the pharmaceutical business.

Key words: asymmetry of innovative development, motivation, innovation, productivity, labor force, the system of state regulation of insurance companies, pharmacoeconomics and pharmaceutical market.

Колесников В.І. ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Мета. Мета статті полягає в обґрунтуванні концептуальних підходів до диверсифікації економіки села на основі оцінки її потенціалу в умовах європейського вибору України.

Методика дослідження. Результати отримані за рахунок застосування методів: абстракції – при розгляді диверсифікації як засобу розвитку сільської економіки; аналізу і синтезу – при дослідженні стратегічних напрямів диверсифікації сільської економіки; системного підходу – при формуванні алгоритму системи стратегічного управління диверсифікацією сільської економіки; індексний – при розробці індексу диверсифікаційного потенціалу сільської території регіону.

Результати дослідження. В статті обґрунтовано концептуальні підходи до диверсифікації економіки села на основі оцінки її потенціалу в умовах європейського вибору України. Визначено причини необхідності диверсифікації сільської економіки, зокрема диверсифікацію потреби і диверсифікацію можливості. Розкрито вплив євроінтеграційних процесів на диверсифікацію економіки України. Запропоновано стратегічні напрями та алгоритм системи стратегічного управління диверсифікацією сільської економіки. Розроблено індекс диверсифікаційного потенціалу сільської території регіону, який надає можливість оцінити потенціал диверсифікації сільської економіки регіонів України.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано механізм диверсифікації економіки села на основі оцінки її потенціалу в умовах європейського вибору України.

Практична значущість результатів дослідження. Результати наукового дослідження будуть корисними для подальшого аналізу потенціалу диверсифікації сільської економіки регіонів України.

Ключові слова: диверсифікація, сільська економіка, сільська територія, євроінтеграційні процеси механізм, оцінка.

Колесников В.И. ДИВЕРСИФИКАЦИЯ ЭКОНОМИКИ КАК МЕХАНИЗМ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Цель. Цель статьи заключается в обосновании концептуальных подходов к диверсификации экономики села на основе оценки ее потенциала в условиях европейского выбора Украины.

Методика исследования. Результаты исследования получены за счет применения таких методов: абстракции – при рассмотрении диверсификации как средства развития сельской экономики; анализа и синтеза – при исследовании стратегических направлений диверсификации сельской экономики; системного подхода – при формировании алгоритма системы стратегического управления диверсификацией сельской экономики; индексный – при разработке индекса диверсификационного потенциала сельской местности региона.

Результаты исследования. В статье обоснованы концептуальные подходы к диверсификации экономики села на основе оценки ее потенциала в условиях европейского выбора Украины. Определены причины необходимости диверсификации сельской экономики, в частности диверсификацию потребности и диверсификацию возможности. Раскрыто влияние евроинтеграционных процессов на диверсификацию экономики Украины. Предложены стратегические направления и алгоритм системы стратегического управления диверсификацией сельской экономики. Разработан индекс диверсификационного потенциала сельской территории региона, который предоставляет возможность оценить потенциал диверсификации сельской экономики регионов Украины.

Научная новизна результатов исследования. Предложен механизм диверсификации экономики села на основе оценки ее потенциала в условиях европейского выбора Украины.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты научного исследования будут полезны для дальнейшего анализа потенциала диверсификации сельской экономики на региональном уровне Украины.

Ключевые слова: диверсификация, сельская экономика, сельская территория, евроинтеграционные процессы механизм, оценка.

Kolesnykov V.I. ECONOMY DIVERSIFICATION AS A MECHANISM OF RURAL AREAS DEVELOPMENT UNDER CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

Purpose. The purpose of article is to justify conceptual approaches to rural economy diversification based on evaluation of its potential in terms of Ukraine's European choice.

Methodology of research. In research author used such methods: to consider the diversification as a means of the rural economy development the abstraction method is used; analysis and synthesis methods are used for the scientific study of strategic directions diversification of the rural economy; system approach is applied to form the algorithm of the strategic management diversification of the rural economy; index method is applied for work out the rural diversification potential index of the region.

Findings. The conceptual approaches to rural economy diversification based on evaluation of its potential in terms of Ukraine's European choice are justified. The reasons of the need to rural economy diversification, including diversification needs and diversification opportunities are detected. The influence of European integration processes on economic diversification Ukraine is defined. The strategic directions and algorithm of the strategic rural economy diversification management are proposed. The rural diversification potential index of the region, which provides an opportunity to assess the potential of rural economy diversification of Ukraine`s regions is worked out.

Originality. The mechanism of rural economy diversification based on evaluation of its potential in terms of Ukraine's European choice is proposed.

Practical value. Results of scientific research will be useful to the further analysis of potential of rural economy diversification of Ukraine`s regions.

Key words: diversification, rural economy, rural area, the European integration processes, mechanism, evaluation.

Свинтух М.Б. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

Мета. Метою статті є визначення та обґрунтування напрямів раціонального використання лісових ресурсів України.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою проведеного дослідження є положення економічної теорії, сталого розвитку, економіки природокористування, економіки лісокористування. Для досягнення поставленої мети застосовувалися такі методичні засоби і прийоми: методи аналізу та синтезу (для виявлення проблем взаємозв'язку використання потенціалу лісових ресурсів із факторами впливу на їх відтворення, дослідженні суті поняття "лісові ресурси"); монографічний – для вивчення досвіду формування раціонального використання лісових ресурсів і відходів деревини; системного підходу (при обґрунтуванні застосування інструментів регулювання лісокористування); наукової абстракції (при дослідженні можливостей забезпечення процесів раціонального відтворення лісових ресурсів); графічний (для наочного зображення окремих аналітичних спостережень).

Результати дослідження. Сформульовано теоретичний підхід щодо лісовідновлення як найважливішого завдання у веденні лісового господарства, яке включає в себе комплексне використання усіх наявних організаційно-технологічних заходів, що сприяють його природному поновленню. Встановлено закономірність забезпечення ефективності використання відходів деревини у місцях заготівлі, виявлено та систематизовано її види для подальшого використання. Сформульовано методичний підхід до оцінки ефекту від використання відходів деревини для виробництва палива та супутніх продуктів під час переробки щодо гармонізації економічних та екологічних інтересів в сфері лісокористування.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано використання паливної деревини у виробництві біопалива за рахунок створення плантацій швидкорослих деревних порід для промислового лісовирощування в енергетичних цілях.

Практична значущість результатів дослідження. Одержані результати є підґрунтям для вирішення практичних проблем комплексного управління лісовими ресурсами України, відходів рубки лісу в місцях заготівлі

деревини, а також для розробки системи заходів щодо вдосконалення еколого-економічного механізму розвитку природоохоронних територій та формування на цій основі ефективної політики природокористування відповідно до національних інтересів України, що сприятиме підвищенню економічної ефективності й обґрунтованості рішень, пов'язаних з пріоритетними напрямами природоресурсної політики в умовах трансформації вітчизняної економіки.

Ключові слова: лісовий комплекс, лісові ресурси, лісокористування, лісове господарство, відходи деревини, лісозаготівля, плантації швидкорослих деревних порід.

Свинтух М.Б. ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЛЕСНЫХ РЕСУРСОВ УКРАИНЫ

Цель. Целью статьи является определение и обоснование направлений рационального использования лесных ресурсов Украины.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой проведенного исследования являются постулаты экономической теории, устойчивого развития, экономики природопользования, экономики лесопользования. Для достижения поставленной цели применялись такие методические средства и приемы: методы анализа и синтеза (для выявления проблем взаимосвязи использования потенциала лесных ресурсов с факторами влияния на их воспроизводство, исследовании сути понятия "лесные ресурсы"); монографический – для изучения опыта формирования рационального использования лесных ресурсов и отходов древесины; системного подхода (при обосновании применения инструментов регулирования лесопользования); научной абстракции (при исследовании возможностей обеспечения процессов рационального воспроизводства лесных ресурсов); графический (для наглядного изображения отдельных аналитических наблюдений).

Результаты исследования. Сформулирован теоретический подход к лесовосстановлению, как важнейшей задачи в ведении лесного хозяйства, которое включает в себя комплексное использование всех имеющихся организационно-технологических мероприятий, способствующих его естественному возобновлению. Установлена закономерность обеспечения эффективности использования отходов древесины в местах заготовки, выявлены и систематизированы ее виды для дальнейшего использования. Сформулирован методический подход к оценке эффекта от использования отходов древесины для производства топлива и сопутствующих продуктов при переработке по гармонизации экономических и экологических интересов в сфере лесопользования.

Научная новизна результатов исследования. Обосновано использование топливной древесины в производстве биотоплива за счет создания плантаций быстрорастущих древесных пород для промышленного лесовыращивания в энергетических целях.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты являются основой для решения практических проблем комплексного управления лесными ресурсами Украины, отходов рубки леса в местах заготовки древесины, а также для разработки системы мер по совершенствованию эколого-экономического механизма развития природоохранных территорий и формирования на этой основе эффективной политики природопользования в соответствии с национальными интересами Украины, что будет способствовать повышению экономической эффективности и обоснованности решений, связанных с приоритетными направлениями природоресурсной политики в условиях трансформации отечественной экономики.

Ключевые слова: лесной комплекс, лесные ресурсы, лесопользование, лесное хозяйство, отходы древесины, лесозаготовка, плантации быстрорастущих древесных пород.

Svyntukh M.B. WAYS OF INCREASING THE USE OF FOREST RESOURCES IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is determination and substantiation of directions of rational use of forest resources in Ukraine.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of conducted research is the provision of economic theory, sustainable development, environmental economics and economics forest exploitation. The following methodological tools and techniques were used to achieve this goal: methods of analysis and synthesis (to identify problems of the relationship for using potential of forest resources with factors of influence on their reproduction, the studying essence of the term "forest resources"); monographic – to study the experience of forming rational use of forest resources and wood waste; systematic approach (in substantiating the use of instruments for regulation forest exploitation); scientific abstraction (in the study of capabilities to ensure the process of rational reproduction of forest resources); graphic (for visual images of some analytical observations).

Findings. Theoretical approach to forest regeneration as a major task in forest management, which includes the integrated use of all available organizational and technological measures to facilitate its natural regeneration has been formulated.

It has been established the regularity of ensuring the efficient use of waste wood in places of billets, identified and systematized its forms for future use. The methodical approach to assess the effect of using wood waste for fuel production and related products during processing on the harmonization of economic and environmental interests in the area of forest exploitation has been formulated.

Originality. It has been established the application of fuel wood in the production of bio-fuels through the establishment of plantations of fast-growing woody species for industrial forest growing for energy purposes.

Practical value. The obtained results are the basis for solving practical problems of integrated management of forest resources in Ukraine, waste of forest felling in the places of timber harvesting and also for development of the system of measures to improve the ecological and economic mechanism of development of nature protection territories and formation on this basis effective policy of nature use according to the national interests of Ukraine. It will promote increasing the economic efficiency and the reasonableness of decisions related with priority directions of natural resource policy in terms of transformation of the national economy.

Key words: forest complex, forest resources, forest exploitation, forestry, wood waste, forest billet, plantations of fast-growing woody species.

Дзядикевич Ю.В., Любезна І.В., Розум Р.І. ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЦЕЛЮЛОЗНО-ПАПЕРОВОЇ ГАЛУЗІ

Мета. Вдосконалення оцінки обґрунтованості та ефективності застосування внутрішньогосподарського контролю матеріальних ресурсів на підприємствах целюлозно-паперової галузі.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання, при цьому були використані загальнонауковий та спеціальні методи дослідження, а саме: абстрактно-логічний, дедуктивний і системний аналіз. На основі узагальнення наукових праць проаналізовано можливості вдосконалення внутрішньогосподарського контролю, проведено оцінку обґрунтованості його реалізації та ефективності у виробничому процесі.

Результати дослідження. Встановлено, що внутрішньогосподарський контроль є складовою частиною ринкового механізму та одним із прийомів перевірки виконання прийнятих рішень. Внутрішній контроль – це один із найефективніших інструментів при вмілому використанні функцій контролю органами управління прийнятих рішень і досягнення поставленої мети. Запропоновано класифікацію внутрішньогосподарського контролю та вказано його особливості. Виявлено складові елементи внутрішньогосподарського контролю. Доведено, що для оцінки ефективності застосування внутрішнього контролю матеріальних ресурсів можна застосовувати блок-схему алгоритму результатів контролю запасів підприємств целюлозно-паперової промисловості. Щодо організації та методики внутрішньогосподарського контролю матеріальних ресурсів, то його можна проводити поетапно.

Наукова новизна результатів дослідження На підставі проведеного дослідження розроблена ефективна система управління матеріальними ресурсами, що дає можливість підприємству прискорити оборотність капіталу та підвищити його дохідність, зменшити поточні витрати на їх зберігання.

Практична значущість результатів дослідження. Одержані результати можуть бути використані на підприємствах целюлозно-паперової промисловості.

Ключові слова: матеріальні ресурси, внутрішньогосподарський контроль, запаси, підприємства целюлозно-паперової промисловості, облік, матеріально-технічне постачання.

Дзядыкевич Ю.В., Любезна И.В., Розум Р.И. ВНУТРИХОЗЯЙСТВЕННЫЙ КОНТРОЛЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МАТЕРИАЛЬНЫХ РЕСУРСОВ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ЦЕЛЛЮЛОЗНО-БУМАЖНОЙ ОТРАСЛИ

Цель. Совершенствование оценки обоснованности и эффективности применения внутрихозяйственного контроля материальных ресурсов на предприятиях целлюлозно-бумажной отрасли.

Методика исследования. Методологической основой исследования является метод научного познания, при этом были использованы общенаучные и специальные методы исследования, а именно: абстрактно-логический, дедуктивный и системный анализы. На основе обобщения научных трудов, проанализированы возможности совершенствования внутрихозяйственного контроля, проведена оценка обоснованности его реализации и эффективности в производственном процессе.

Результаты исследования. Установлено, что внутрихозяйственный контроль является составной частью рыночного механизма и одним из приемов проверки выполнения принятых решений. Внутренний контроль – это один из самых эффективных инструментов при умелом использовании функций контроля органами управления принятых решений и достижения поставленной цели. Предложена классификация внутрихозяйственного контроля и указаны его особенности. Обнаружены составные элементы внутрихозяйственного контроля. Доказано, что для оценки эффективности применения внутреннего контроля материальных ресурсов можно применять блок-схему алгоритма результатов контроля запасов предприятий целлюлозно-бумажной промышленности. Относительно организации и методики внутрихозяйственного контроля материальных ресурсов, то его можно проводить поэтапно.

Научная новизна результатов исследования. На основании проведенного исследования разработана эффективная система управления материальными ресурсами, которая дает возможность предприятию ускорить оборотность капитала и повысить его доходность, уменьшить текущие расходы на их хранение.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты могут быть использованы на предприятиях целлюлозно-бумажной промышленности.

Ключевые слова: материальные ресурсы, внутрихозяйственный контроль, запасы, предприятия целлюлозно-бумажной промышленности, учет, материально-техническое снабжение.

Dziadykevych Yu.V., Liubezna I.V., Rozum R.I. INTERNAL ECONOMIC CONTROL FOR USE OF MATERIAL RESOURCES AT THE ENTERPRISES OF PULP AND PAPER INDUSTRY

Purpose. The aim of the article is to improve the assessment of substantiation and effectiveness of the internal economic control of material resources at the enterprises of pulp and paper industry.

Methodology of research. The methodological basis of the study is the dialectical method of scientific cognition. Thus general scientific and special methods of research, namely abstract and logical, deductive and system analysis were used in the article. Possibilities for improving internal economic control have been analyzed on the basis of summarizing of scientific works; the assessment of substantiation of its implementation and effectiveness in the production process has been conducted.

Findings. It has been established that internal economic control is a part of the market mechanism and one of the methods of verification of the fulfillment of taken decisions. Internal control is one of the most effective tools in the skillful

use of control functions by bodies of management adopted decisions and achieving this goal. The classification of internal economic control was proposed and its features were indicated. Constituent elements of internal economic control have been revealed. It has been proved that the flowchart of the algorithm for control results of stock enterprises for pulp and paper industry can be applied for the evaluation of the effective use of internal control of material resources. Regarding the organization and methods internal economic control of material resources, it can be conducted gradually.

Originality. The effective system of material resources management has been developed on the basis of research. It enables enterprise to speed up capital turnover and improve its profitability, reduce operating costs for their storage.

Practical value. The obtained results can be used at the enterprises of pulp and paper industry.

Ключові слова: material resources, internal economic control, stocks, enterprises pulp and paper industry, accounting, material and technical supply.

Сталінська О.В. СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛІЗАЦІЄЮ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ БІЗНЕС-МОДЕЛЮВАННЯ

Мета. Метою дослідження є розвиток теоретико-методичних засад стратегічного управління капіталізацією підприємства на основі бізнес-моделювання.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи, зокрема: історико-ретроспективний огляд – для характеристики процесів становлення та розвитку ефективних бізнес-моделей; аналізу та синтезу – для визначення взаємозв'язку між чинниками зовнішнього середовища й економічною стратегією підприємства; стратегічний аналіз – для виділення напрямів діяльності підприємств, пов’язаних з формуванням інституційних механізмів, які забезпечують підтримку стійкості функціонування підприємства й забезпечення його випереджального розвитку; формалізації – для структурування процесу стратегічного управління капіталізацією підприємства; абстракції – з метою формування обліково-аналітичного забезпечення стратегічного управління з акцентом на необхідності управління процесами капіталізації.

Результати дослідження. Обґрунтовано необхідність впровадження ефективних бізнес-моделей управління на великих промислових підприємствах, що обумовлено нестабільністю економічного та соціального розвитку, скороченням ресурсної бази та падінням попиту на вітчизняну продукцію на світовому ринку. Побудовано комплекс моделей стратегічного управління підприємством.

Наукова новизна результатів дослідження. Сформовано стратегічний підхід до управління на основі бізнес-моделювання, який дозволить дати оцінку рівню капіталізації підприємства як з точки зору його привабливості для зовнішніх інвесторів, так і з позиції відображення реального економічного потенціалу, оскільки він надає можливість враховувати синергетичний ефект, одержуваний від зв'язування ресурсів в рамках єдиного виробничо-фінансового механізму, генеруючого прибуток, а також мультиплікативний ефект розвитку економіки всього регіону.

Практична значущість результатів дослідження. Побудований комплекс моделей стратегічного управління підприємством є зручним інструментом, що дозволить оцінювати наслідки управлінських рішень шляхом зміни структури бізнес-процесу, перерозподілу ресурсів і внесення корективів в основні сценарні параметри моделей.

Ключові слова: стратегічне управління, бізнес-модель, процесний підхід, капіталізація.

Сталинская Е.В. СТРАТЕГИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ КАПИТАЛИЗАЦИЕЙ ПРЕДПРИЯТИЯ НА ОСНОВЕ БИЗНЕС-МОДЕЛИРОВАНИЯ

Цель. Целью исследования является развитие теоретико-методических основ стратегического управления капитализацией предприятия на основе бизнес-моделирования.

Методика исследования. В процессе исследования использовались общенаучные методы, в частности: историко-ретроспективный обзор – для характеристики процессов становления и развития эффективных бизнес-моделей; анализа и синтеза – для определения взаимосвязи между факторами внешней среды и экономической стратегией предприятия; стратегический анализ – для выделения направлений деятельности предприятий, связанных с формированием институциональных механизмов, обеспечивающих поддержание устойчивости функционирования предприятия и обеспечения его опережающего развития; формализации – для структурирования процесса стратегического управления капитализацией предприятия; абстракции – с целью формирования учетно-аналитического обеспечения стратегического управления с акцентом на необходимости управления процессами капитализации.

Результаты исследования. Обоснована необходимость внедрения эффективных бизнес-моделей управления на крупных промышленных предприятиях, что обусловлено нестабильностью экономического и социального развития, сокращением ресурсной базы и падением спроса на отечественную продукцию на мировом рынке. Построен комплекс моделей стратегического управления предприятием.

Научная новизна результатов исследования. Сформирован стратегический подход к управлению на основе бизнес-моделирования, который позволяет дать оценку уровню капитализации предприятия как с точки зрения его привлекательности для внешних инвесторов, так и с позиции отражения реального экономического потенциала, поскольку он дает возможность учитывать синергетический эффект, получаемый от связывания ресурсов в рамках единого производственно-финансового механизма, генерирующего прибыль, а также мультипликативный эффект развития экономики всего региона.

Практическая значимость результатов исследования. Построенный комплекс моделей стратегического управления предприятием является удобным инструментом, который позволяет оценивать

последствия управленческих решений путем изменения структуры бизнес-процесса, перераспределения ресурсов и внесения коррективов в основные сценарные параметры моделей.

Ключевые слова: стратегическое управление, бизнес-модель, процессный подход, капитализация.

Stalinska O. STRATEGIC MANAGEMENT OF ENTERPRISE CAPITALIZATION BASED ON BUSINESS MODELING

Purpose. The aim of the study is to develop theoretical- methodological foundations of strategic capitalization management of enterprise based on business modeling.

Methodology of research. In the process of investigation there were used general scientific methods, including: historical retrospective review - to characterize the processes of formation and development of effective business models; analysis and synthesis - to determine the relationship between environmental factors and economic strategy of the company; strategic analysis - to highlight the activities of companies engaged in the formation of institutional mechanisms to provide support for the sustainability of the company and ensure its rapid development; formalization - to structure the process of strategic management capitalization of the company; abstraction - in order to provide analytical accounting and strategic management with a focus on the need to control the processes of capitalization.

Findings. The necessity of implementing effective business management at large industrial enterprises, due to the instability of the economic and social development, reduction of the resource base and falling demand for domestic products in the global market.

Originality. There was formed a strategic approach to management based on business modeling, which will assess the level of capitalization of the company in terms of its attractiveness to foreign investors and the display position of the real economic potential, since it allows to take into account synergies derived from binding resources within a single production and financial mechanism, generating income and multiplier effect of economic development of the region.

Practical value. Constructed complex of strategic management models is a handy tool to assess the effects of management decisions by restructuring the business processes, reallocating resources and making adjustments to the basic scenario model parameters.

Key words: strategic management, business model, process approach, capitalization.

Седікова І.О. СУЧАСНИЙ СТАН ТА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

Метою. Метою є дослідження сучасного стану та системи управління підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, визначення тенденції розвитку.

Методика дослідження. Теоретичною та методичною базою дослідження є фундаментальні праці вітчизняних і зарубіжних учених з дослідження процесів функціонування м'ясопереробної галузі. Застосовані такі методи дослідження: системний (для узагальнення результатів дослідження); абстрактно-логічний (для виявлення основних проблем м'ясопереробної галузі); аналізу і синтезу (для визначення пріоритетних напрямів їх подолання); монографічний (для узагальнення інформації окремих господарюючих об'єктів м'ясопереробної галузі); статистико-економічного (для оцінки цінової ситуації на ринку галузі).

Результати дослідження. Визначено динаміку розвитку поголів'я худоби. Сформовано головну проблему функціонування українських м'ясопереробних підприємств. Виявлено країни лідери-експортери. Визначено динаміку виробництва ковбасних виробів. Проведено, за існуючими методиками, оцінку конкурентоспроможності підприємств та визначено її рівень. Досліджено кон'юнктуру ресурсних ринків і ринків збуту продукції підприємств м'ясопродуктового підкомплексу.

Наукова новизна результатів дослідження. Використано системно-цільовий підхід для удосконалення методичного та інформаційного забезпечення діяльності підприємств і визначення напрямів їх розвитку.

Практична значущість результатів дослідження. Отриманні результати направлені на підвищення конкурентоспроможності підприємств м'ясопереробної галузі. Вони можуть використовувати для об'єктивної оцінки ефективності функціонування та розвитку підприємств.

Ключові слова: управління підприємствами, м'ясопереробна галузь, конкурентоспроможність, ринок.

Седикова И.А. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ МЯСОПРОДУКТОВОГО ПОДКОМПЛЕКСА

Цель. Целью является обоснование направлений тенденций развития предприятий мясопродуктового подкомплекса, исследование проблем и разработка предложений по их развитию.

Методы исследования. Теоретической и методической базой исследования являются фундаментальные труды отечественных и зарубежных ученых, исследующих процессы функционирования предприятий мясоперерабатывающей отрасли. Использованы следующие методы: системный (для обобщения результатов исследования); абстрактно-логический (для определения главных проблем мясоперерабатывающей отрасли); анализа и синтеза (для определения приоритетных направлений их преодоления); монографический (для обобщения информации хозяйствующих объектов мясоперерабатывающей отрасли); статистико – экономического (для оценки ценовой ситуации на рынке отрасли).

Результаты исследования. Определена динамика роста поголовья скота. Сформулирована главная проблема функционирования украинских предприятий. Определены страны лидеры-экспортеры. Определена динамика производства колбасных изделий. Проведена, по существующим методикам, оценка конкурентоспособности предприятий и определен ее уровень. Проведено исследование конъюнктуры ресурсных рынков и рынков сбыта продукции мясопродуктового подкомплекса.

Научная новизна результатов исследования. Использован системно-целевой подход для совершенствования методического и информационного обеспечения деятельности предприятий и определения направлений их развития.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты направлены на повышение конкурентоспособности предприятий мясоперерабатывающей отрасли. Они могут быть использованы для объективной оценки эффективности функционирования и развития предприятий.

Ключевые слова: управление предприятиями, мясоперерабатывающая отрасль, колбасные изделия, рынок.

Sedikova I.A. CURRENT STATUS AND ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM OF MEAT AND GROCERY SUBCOMPLEX

Purpose. The task of the work is to validate the trend of development of meat and grocery sub complex, research problems and proposals for their development.

Methodology of research. Theoretical and methodological base of research are fundamental works of domestic and foreign scientists who explore processes of functioning enterprises meat processing industry. The methods used include: system (to summarize the results of the research); abstract-logical (to determine the main problems meat industry); analysis and synthesis (to identify priority areas to overcome them); monographic (for generalization of the information-managing objects meat industry); statistical - economic (for the estimation of the price situation in the market sector).

Findings. Defined the dynamics of growth of livestock. Formulated the main problem of functioning of Ukrainian enterprises. Defined the country leader in exporting. Defined the dynamics of the production of sausages. Held by existing methods, assessment of competitiveness of enterprises and to determine the level. Performed the research of conditions of resource markets and markets for products of meat and grocery subcomplex.

Originality. System-oriented approach was used to improve the methodological and information support of enterprises and to guide their development.

Practical value. The results obtained are directed to improve the competitiveness of the meat industry. They can be used to objectively assess the functioning and development of enterprises.

Key words: management, meat industry, sausages, market.

Митяй О.В МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Мета. Проаналізувати методику оцінки рівня конкурентоспроможності АПК в сучасних умовах, дослідити взаємозв'язок якості роботи, якості продукції, ефективності виробництва та виявити рівень впливу факторів на конкурентоспроможність продукції.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вчених, нормативні та законодавчі акти України з питань конкурентоспроможності підприємств. В процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи, зокрема: абстрактно-логічний (для виявлення сутності аграрна політика), монографічний (при вивченні особливостей державного регулювання АПК), балансовий (при оцінці ефективності аграрної політики), системного аналізу (при дослідженні можливостей підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК), прогнозування – з метою визначення основних напрямів вдосконалення методичного інструментарію оцінки конкурентоспроможності підприємств АПК.

Результати досліджень. Обґрунтована методика оцінки конкурентоспроможності підприємств агропромислового комплексу. Визначено питання аграрної політики, які стоять перед економіками розвинутих країн світу. Встановлено аспекти забезпечення якості продукції, товарів і послуг, конкурентоспроможність продукції, організації, регіону та галузі.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у уточненні факторів підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки, а саме: проведення цілеспрямованої політики державою; посилення ролі держави в і підтримці розвитку цієї важливої сфери; підвищення якості продукції і роботи; зниження витрат виробництва; введення держзамовлення на вироблювану сільськогосподарську продукцію; поліпшення наукового забезпечення АПК.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем щодо вдосконалення методики оцінки конкурентоспроможності підприємств агропромислового комплексу.

Ключові слова: конкурентоспроможність, методика, взаємозв’язок, сільськогосподарська продукція, агропромисловий комплекс.

Митяй О.В. МЕТОДИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА

Цель. Проанализировать методику оценки уровня конкурентоспособности АПК в современных условиях, исследовать взаимосвязь качества работы, качества продукции, эффективности производства и выявить уровень влияния факторов на конкурентоспособность продукции.

Методы исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются фундаментальные положения современной экономической теории, научные труды ученых, нормативные и законодательные акты Украины по вопросам конкурентоспособности предприятий. В процессе исследования использовались общенаучные методы, в частности: абстрактно-логический (для выявления сущности аграрная

политика), монографический (при изучении особенностей государственного регулирования АПК), балансовый (при оценке эффективности аграрной политики), системного анализа (при исследовании возможностей повышения конкурентоспособности предприятий АПК), прогнозирования - с целью определения основных направлений совершенствования методического инструментария оценки конкурентоспособности предприятий АПК.

Результаты исследований. Обоснована методика оценки конкурентоспособности предприятий агропромышленного комплекса. Определены вопросы аграрной политики, которые стоят перед экономиками развитых стран мира. Установлены аспекты обеспечения качества продукции, товаров и услуг, конкурентоспособность продукции, организации, региона и отрасли.

Научная новизна результатов исследования заключается в уточнении факторов повышения конкурентоспособности аграрного сектора экономики, а именно: проведение целеустремленной политики государством; усиление роли государства в и поддержке развития этой важной сферы; повышение качества продукции и работы; снижение расходов производства; введение госзаказа на производимую сельскохозяйственную продукцию; улучшение научного обеспечения АПК.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются почвой для решения практических проблем относительно совершенствования методики оценки конкурентоспособности предприятий агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: конкурентоспособность, методика, взаимосвязь, сельскохозяйственная продукция, агропромышленный комплекс.

Mityay O.V. METHODICAL TOOL FOR ESTIMATION OF COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES OF AGROINDUSTRIAL COMPLEX

Purpose. Analyze methodology of estimation of level of competitiveness of АПК in modern terms, to investigate intercommunication of quality of work, quality of products, efficiency of production and to educe the level of influence of factors on the competitiveness of products.

Methodology research. Theoretical and methodological basis of research are fundamental provisions of modern economic theory, scientific works of scientists, normative and legislative certificates of Ukraine on questions the competitiveness of enterprises. In the process of research scientific methods were used, in particular: abstractly-logical (for the exposure of essence agrarian policy), monographic (at the study of features of government control of AIC), balance (at the estimation of efficiency of agrarian policy), analysis (at research of possibilities of increase of competitiveness of enterprises of AIC) of the systems, prognostication - with the aim of determination of basic directions of perfection of methodical tool of estimation of competitiveness of enterprises of AIC.

Findings. Reasonable methodology of estimation of competitiveness of enterprises of agroindustrial complex. The questions of agrarian policy, that stand before the economies of the developed countries of the world, are certain. The aspects of providing of quality of products, commodities and services, competitiveness of products, organization, region and industry, are set.

Originality. The scientific novelty of research results consists in clarification of factors of increase of competitiveness of agrarian sector of economy, namely: realization of purposeful policy by the state; strengthening of role of the state in and to support of development of this important sphere; upgrading of products and work; cost of production cutting; introduction of state order is on a producible agricultural produce; improvement of the scientific providing AIC.

Practical value. The got results of research are soil for the decision of practical problems in relation to perfection of methodology of estimation of competitiveness of enterprises of agroindustrial complex.

Key words: competitiveness, methodology, intercommunication, agricultural produce, agroindustrial complex.

Співак С.М., Кравчук Н.В. УДОСКОНАЛЕННЯ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ МЕБЛЕВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Метою даного дослідження є аналіз методичних підходів до управління собівартістю продукції меблевих підприємств; розробка економіко-математичної моделі оптимізації витрат для максимізації доходу від реалізації продукції та обґрунтування пропозицій щодо її практичного використання.

Методика дослідження. Методологічну основу роботи складають підходи вітчизняних та зарубіжних науковців до розробки економіко-математичних моделей і методів формування витрат підприємства. У процесі виконання дослідження використовувались такі методи: статистичний, аналітичний – при аналізі основних аспектів формування собівартості продукції; факторний – при проведенні аналізу впливу факторів на рівень доходу від реалізації; кореляційно-регресійного аналізу – для визначення тісноти зв'язку між факторами економічної моделі та економіко-математичного моделювання – при створенні моделі управління витратами підприємства.

Результати дослідження. Проаналізовано структуру витрат та галузеві особливості меблевих підприємств України. Обґрунтовано необхідність використання економіко-математичного моделювання для удосконалення управління витратами підприємств меблевої галузі та побудовано модель прогнозування та управління витратами підприємства.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено оптимізаційну модель, яка враховує вплив основних факторів – рівня матеріальних витрат, витрати на оплату праці та вартість основних засобів на дохід від реалізації продукції.

Практична значущість результатів дослідження. Запропонована модель може використовуватись для прогнозування рівня доходності в майбутніх періодах з метою впровадження заходів зі зниження витрат та прогнозування результатів діяльності підприємства.

Ключові слова: управління витратами, прогнозування, кореляція, моделювання, оптимізація.

Спивак С.М., Кравчук Н.В. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ ЗАТРАТАМИ МЕБЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Целью данного исследования является анализ методических подходов к управлению себестоимостью продукции мебельных предприятий; разработка экономико-математической модели оптимизации затрат для максимизации дохода от реализации продукции и обоснование предложений по ее практическому использованию.

Методика исследования. Методологическую основу работы составляют подходы отечественных и зарубежных ученых к разработке экономико-математических моделей и методов формирования расходов предприятия. В процессе выполнения исследования использовались следующие методы: статистический, аналитический - при анализе основных аспектов формирования себестоимости продукции; факторный - при проведении анализа влияния факторов на уровень дохода от реализации; корреляционно-регрессионного анализа - для определения тесноты связи между факторами экономической модели и экономико-математического моделирования - при создании модели управления затратами предприятия.

Результаты исследования. Проанализирована структура расходов и отраслевые особенности мебельных предприятий Украины. Обоснована необходимость использования экономико-математического моделирования для совершенствования управления затратами предприятий мебельной отрасли и построена модель прогнозирования и управления расходами предприятия.

Научная новизна результатов исследования. Разработано оптимизационную модель, которая учитывает влияние основных факторов - уровня материальных затрат, расходы на оплату труда и стоимость основных фондов на доход от реализации продукции.

Практическая значимость результатов исследования. Предложенная модель может использоваться для прогнозирования уровня доходности в будущих периодах с целью внедрения мероприятий по снижению затрат и прогнозирования результатов деятельности предприятия.

Ключевые слова: управление расходами, прогнозирование, корреляция, моделирование, оптимизация.

Spivak S.M., Kravchuk N.V. IMPROVED MODEL OF MANAGEMENT BY EXPENSES OF FURNITURE ENTERPRISES

Purpose. The purpose of this study is to analyze the methodological approaches to manage production cost furniture enterprises; development of economic and mathematical models of expenses optimization to maximize revenue from sales and study proposals for its practical use.

Methodology of research. Methodological basis of work consists of approaches of domestic and foreign scientists to develop economic and mathematical models and methods of forming costs. In the process of the study used the following methods: statistical, analytical – the analysis of the main aspects of the formation of the cost of production; factor – in the analysis of influence factors on the income from the sale; correlation and regression analysis – to determine the closeness of the connection between economic factors and economic and mathematical modelling – when creating a model management costs.

Findings. The structure of charges and branch features of furniture enterprises of Ukraine was analyzed. The necessity of using economic and mathematical modelling to improve management of expenses of furniture industries enterprises was proved and builted the model of prognostication and management of enterprise expenses.

Originality. Developed optimization model which takes into account the influence of the main factors - the level of material costs, labour costs and the expenses of fixed assets on income from realization of products.

Practical value. The offered model can be used for prognostication of level of profitability in future periods to implement measures to reduce costs and prognostication of results of enterprises activity.

Key words: cost management, prognostication, correlation, modelling, optimization.

Шеленко Д. І., Матковський П. Є., Баланюк С.І. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМНОСТІ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Обґрунтування напрямів забезпечення системності диверсифікації діяльності аграрних підприємств.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є класичні положення ринкової економічної теорії, фундаментальні праці й розробки вітчизняних і зарубіжних вчених з питань розвитку диверсифікаційних процесів, які відбуваються в ринковій економіці.

У процесі наукового дослідження було використано такі наукові методи: діалектичний, абстрактно-логічний, узагальнення та порівняння при обґрунтуванні основних напрямів забезпечення системності диверсифікації діяльності аграрних підприємств. Інформаційною базою дослідження стали законодавчі акти України, офіційні матеріали Міністерства фінансів України, публікації вчених-економістів.

Результати дослідження. Критично проаналізовано розвиток процесу диверсифікації до визначення самого поняття “диверсифікація”.Розглянуто чинники, що впливали на розвиток процесу диверсифікації. Встановлено, що сучасний етап розвитку економіки України потребує поряд з іншими заходами забезпечення фінансової стійкості підприємств, їх сталого розвитку, активніше використовувати диверсифікацію. Доведено, що важливою умовою ефективного розвитку диверсифікації є установлення позитивних та подолання негативних тенденцій. Виділено позитивні та негативні тенденції в розвитку диверсифікаційних процесів.

Наукова новизна результатів дослідження. Полягає в обґрунтуванні головних напрямків забезпечення системності диверсифікації діяльності аграрних підприємств.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження передбачають сукупність певних засобів впливу, що використовуються в визначеній послідовності для формування й реалізації

диверсифікаційної політики та оцінці соціально-економічного ефекту її впровадження.

Ключові слова: диверсифікація, системність, тенденції розвитку, аграрні підприємства, чинники розвитку.

Шеленко Д. И., Матковский П. Е., Баланюк С. И. ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СИСТЕМНОСТИ ДИВЕРСИФИКАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Обоснование направлений обеспечения системности диверсификации деятельности аграрных предприятий.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются классические положения рыночной экономической теории, фундаментальные труды и разработки отечественных и зарубежных ученых по вопросам развития диверсификационных процессов, которые происходят в рыночной экономике.

В процессе научного исследования были использованы следующие научные методы: диалектический, абстрактно-логический, обобщения и сравнения.

Информационной базой исследования стали законодательные акты Украины, официальные материалы Министерства финансов Украины, публикации ученых-экономистов.

Результаты исследования. Критически проанализировано развитие процесса диверсификации к определению самого понятия "диверсификация".

Рассмотрены факторы, которые влияли на развитие процесса диверсификации.

Установлено, что современный этап развития экономики Украины требует вместе с другими мерами обеспечения финансовой устойчивости предприятий, их развития, активнее использовать диверсификацию.

Доказано, что важным условием эффективного развития диверсификации является установление положительных и преодоление негативных тенденций.

Выделены положительные и негативные тенденции в развитии диверсификационных процессов.

Научная новизна результатов исследования. Заключается в обосновании главных направлений обеспечения системности диверсификации деятельности аграрных предприятий.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования предполагают совокупность средств воздействия, используемых в определенной последовательности для формирования и реализации диверсификационной политики и оценке социально-экономического эффекта ее внедрения.

Ключевые слова: диверсификация, системность, тенденции развития, аграрные предприятия, факторы развития.

Shelenko D.I., Matkovskyi P.E., Balanyuk S.I. MAIN AREAS OF SUPPORT SYSTEMATIC DIVERSIFICATION AT AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose. Justification areas provide systematic diversification of agricultural enterprises.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the study is the classic position of market economics, fundamental work and development of domestic and foreign scholars on the development of diversification processes that take place in a market economy.

During the research we used the following research methods: dialectical, abstract logic, synthesis and comparison.

The information bases for the study were the laws of Ukraine, Ministry of Finance official materials Ukraine, publication of economists.

Findings. Critical analyzes the development process of diversification to the definition of the concept of "diversification".

Factors affecting the development process of diversification.

Established that the current stage of development of Ukraine needs along with other measures to ensure the financial sustainability of enterprises, sustainable development, greater use of diversification.

It is proved that an important condition for the effective development of diversification is establishing positive and overcome negative trends.

Highlight the positive and negative trends in the diversification process.

Originality. Is to provide justification main areas of systematic diversification of agricultural enterprises.

Practical value. The survey results provide a set of leverage used in a certain sequence to form and implement diversification policies and assessing social and economic impact of its implementation.

Key words: diversification, systematic, trends, farms, development factors.

Кухарук А.Д., Іванова Т.В. ІНДИКАТОРИ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ЯК ПРОЦЕСУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Метою статті є розвиток наукових положень щодо оцінювання рівня досягнення цілей реструктуризації як процесу забезпечення високого рівня міжнародної конкурентоспроможності підприємства.

Методика дослідження. Дослідження проведено з використанням загальнонаукових методів (наукового узагальнення – при визначенні напрямів реструктуризації підприємств; аналізу – при опрацюванні тематичних наукових публікацій та виділення невирішеної частини проблеми; конкретизації – при уточненні сутності поняття «реструктуризація підприємства» та визначенні індикаторів досягнення цілей реструктуризації).

Результати дослідження. У статті конкретизовано центри уваги управлінця у процесі розробки заходів з реструктуризації підприємства. Узагальнено напрями проведення реструктуризації підприємства на основі визначення її цілей. Визначено індикатори досягнення цілей реструктуризації підприємства задля оцінювання результативності процесу підвищення рівня його міжнародної конкурентоспроможності. Визначено групи

показників досягнення цілей реструктуризаційних заходів, а саме: показники забезпечення виживання; показники забезпечення економічного зростання; показники забезпечення конкурентоспроможності. Охарактеризовано вплив реструктуризаційних заходів на можливість підприємства досягати високого рівня міжнародної конкурентоспроможності та утримувати стійкі конкурентні переваги в умовах нестабільного ринкового середовища.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано визначення поняття «реструктуризація підприємства», що враховує прямий вплив процесу реструктуризації на рівень конкурентоспроможності підприємства, а саме, на досягнення ним стабільних конкурентних переваг. Узагальнено напрями, індикатори та групи показників результативності реструктуризації підприємства, які доцільно враховувати при оцінюванні дієвості заходів з реструктуризації.

Практична значущість результатів дослідження. Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання при плануванні, розробці, впровадженні та оцінюванні реструктуризаційних заходів керівниками підприємств різних видів діяльності.

Ключові слова: реструктуризація підприємства, міжнародна конкурентоспроможність підприємства, реструктуризаційні заходи, цілі реструктуризації, індикатори, напрями реструктуризації

Кухарук А.Д., Иванова Т.В. ИНДИКАТОРЫ ДОСТИЖЕНИЯ ЦЕЛЕЙ РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ КАК ПРОЦЕССА ОБЕСПЕЧЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Целью статьи является развитие научных положений по оценке уровня достижения целей реструктуризации как процесса обеспечения высокого уровня международной конкурентоспособности предприятия.

Методика исследования. Исследование проведено с использованием общенаучных методов (научного обобщения – пр.и определении направлений реструктуризации предприятий; анализа – при работе с тематическими научными публикациями и выделение нерешенной части проблемы; конкретизации – при уточнении сущности понятия «реструктуризация предприятия» и определении индикаторов достижения целей реструктуризации).

Результаты исследования. В статье конкретизированы центры внимания управляющего в процессе разработки мероприятий по реструктуризации предприятия. Обобщены направления проведения реструктуризации предприятия на основе определения ее целей. Определены индикаторы достижения целей реструктуризации предприятия для оценивания результативности процесса повышения уровня его международной конкурентоспособности. Определены группы показателей достижения целей реструктуризационных мер, а именно: показатели обеспечения выживания; показатели обеспечения экономического роста; показатели обеспечения конкурентоспособности. Охарактеризовано влияние реструктуризационных мер на возможность предприятия достигать высокого уровня международной конкурентоспособности и удерживать устойчивые конкурентные преимущества в условиях нестабильной рыночной среды.

Научная новизна результатов исследования. Предложено определение понятия «реструктуризация предприятия», учитывающее прямое влияние процесса реструктуризации на уровень конкурентоспособности предприятия, а именно, на достижение им стабильных конкурентных преимуществ. Обобщены направления, индикаторы и группы показателей результативности реструктуризации предприятия, которые целесообразно учитывать при оценивании действенности мер по реструктуризации.

Практическая значимость результатов исследования. Практическое значение результатов исследования заключается в возможности их использования при планировании, разработке, внедрении и оценке реструктуризационных мер руководителями предприятий различных видов деятельности.

Ключевые слова: реструктуризация предприятия, международная конкурентоспособность предприятия, реструктуризационные мероприятия, цели реструктуризации, индикаторы, направления реструктуризации.

Kuharuk A.D., Ivanova T.V. INDICATORS OF ACHIEVING THE OBJECTIVES OF RESTRUCTURING AS THE PROCESS OF ENHANCING THE ENTERPRISE'S INTERNATIONAL COMPETITIVENESS

The **purpose** of the paper is the development of scientific statements regarding evaluation of the objectives of restructuring as the process of ensuring a high level of enterprise's international competitiveness.

Methodology of research. The study was conducted using general scientific methods (scientific generalization - to determine areas of enterprise restructuring; analysis - while processing the subject of scientific publications and allocation of unresolved part of problem; concretization - in specifying the nature of the concept of "restructuring of the enterprise" and the definition of indicators of achieving the restructuring objectives).

Findings. The article concretizes manager's hubs in the development of restructuring measures. It generalizes restructuring directions, based on the definition of its objectives. Indicators of achieving the restructuring objectives are defined, to evaluate the resultativity of restructuring as the process of enhancing the enterprise's international competitiveness. The article defines groups of parameters of achieving the restructuring objectives, namely: the survival rates; the economic growth rates; indexes of competitiveness. It characterizes the influence of restructuring on the ability of the enterprise to achieve a high level of international competitiveness and sustainable competitive advantage in an uncertain market environment.

Originality. The authors propose a definition of concept "restructuring of the enterprise", that takes into account the direct effect of the restructuring process on the enterprise's competitiveness level, and on the sustainability of its competitive advantage. The authors generalize directions, indicators, and groups of indexes of enterprise restructuring, which should be considered when assessing the resultativity of the restructuring measures.

Practical value. The practical value of findings is in the possibility of their use in planning, developing, implementing and evaluating restructuring measures by managers of enterprises of different activities.

Key words: restructuring of the enterprise, international competitiveness of the enterprise, restructuring measures, objectives of restructuring, indicators, restructuring directions.

Гурмак Н.Д. ПОСЕРЕДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ І ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Метою даної статті є визначення сутності та обґрунтування економічного значення посередницької діяльності сільськогосподарських підприємств у сфері успішного ведення агробізнесу.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано теоретичні методи наукового пізнання: індукція та дедукція, узагальнення і логічний аналіз для обґрунтування існуючих понять посередницької діяльності; метод теоретичного моделювання для розробки поняття посередницької діяльності сільськогосподарських підприємств, шляхів здійснення такої діяльності та характеристики її функціональних складових.

Результати дослідження. Сформульовано власне визначення посередницької діяльності, під якою розуміємо діяльність, спрямовану на налагодження торгово-комерційних зв'язків між учасниками ринку щодо надання певного спектру послуг чи обміну товарами, яка включає в себе здійснення маркетингової діяльності, логістичного забезпечення товароруху, а також організацію збуту та інші супутні послуги (дослідження ринку, інформаційне забезпечення), з метою повного задоволення потреб споживачів й отримання прибутку.

Визначено, що посередницька діяльність аграрних підприємств може здійснюватись самостійно, без залучення інших суб'єктів ринку, або шляхом повної або часткової кооперації з виробниками сільськогосподарської продукції. Обґрунтовано важливість перенесення функцій посередницьких структур у сферу діяльності аграрних підприємств, що зумовлено негативним впливом посередників на загальногосподарську діяльність підприємств-виробників.

В результаті дослідження визначено, що посередницька діяльність сільськогосподарських підприємств полягає в поєднанні функцій агромаркетингу, збутової діяльності агропідприємств та агрологістики, які акумулюються в одне поняття з метою утворення цілісної системи маркетингової політики підприємства і ефективного постачання виготовленого товару до кінцевого споживача, без використання послуг посередників сільськогосподарського ринку, або з їх мінімальним залученням, без втрати контролю над процесом товароруху і з можливістю використання елементу маркетингової, логістичної або збутової кооперації агроформувань.

Наукова новизна результатів дослідження. Вперше поняття агрологістики, агромаркетингу та агрозбуту акумульовано в посередницьку діяльність сільськогосподарських підприємств. На основі цього сформульовано визначення посередницької діяльності, яке висвітлено у розрізі здійснюваних посередниками функцій.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження формують підґрунтя для подальшого дослідження й вирішення проблеми негативного впливу посередницьких структур на загальногосподарську діяльність агропідприємств.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, маркетингова система, посередницька діяльність, кооперація, агромаркетинг, агрологістика.

Гурмак Н.Д. ПОСРЕДНИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ: СУЩНОСТЬ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Целью данной статьи является определение сущности и обоснование экономического значения посреднической деятельности сельскохозяйственных предприятий в сфере успешного ведения агробизнеса.

Методика исследования. В процессе исследования использованы теоретические методы научного познания: индукция и дедукция, обобщение и логический анализ для обоснования существующих понятий посреднической деятельности; метод теоретического моделирования для разработки понятия посреднической деятельности сельскохозяйственных предприятий, путей осуществления такой деятельности и характеристики ее функциональных составляющих.

Результаты исследования. Сформулировано собственное определение посреднической деятельности, под которой понимаем деятельность, направленную на налаживание торгово-коммерческих связей между участниками рынка по предоставлению определенного спектра услуг или обмена товарами, которая включает в себя осуществление маркетинговой деятельности, логистического обеспечения товародвижения, а также, организацию сбыта и другие сопутствующие услуги (исследование рынка, информационное обеспечение), с целью полного удовлетворения потребностей потребителей и получения прибыли.

Определено, что посредническая деятельность аграрных предприятий может осуществляться самостоятельно, без привлечения других субъектов рынка, либо путем полной или частичной кооперации с производителями сельскохозяйственной продукции. Обоснована важность переноса функций посреднических структур в сферу деятельности аграрных предприятий, что обусловлено негативным влиянием посредников на общехозяйственную деятельность предприятий-производителей.

В результате исследования установлено, что посредническая деятельность сельскохозяйственных предприятий заключается в совмещении функций агромаркетинга, сбытовой деятельности агропредприятий и агрологистики, которые аккумулируются в одно понятие с целью создания целостной системы маркетинговой политики предприятия и эффективного снабжения изготовленного товара к конечному потребителю, без использования услуг посредников сельскохозяйственного рынка или с их минимальным привлечением, без потери контроля над процессом товародвижения и с возможностью использования элемента маркетинговой, логистической или сбытовой кооперации агроформирований.

Научная новизна результатов исследования. Впервые понятие агрологистики, агромаркетинга и агросбыта аккумулировано в посредническую деятельность сельскохозяйственных предприятий. На основе

этого, сформулировано определение посреднической деятельности, которое представлено в разрезе осуществляемых посредниками функций.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования формируют основу для дальнейшего исследования и решения проблемы негативного влияния посреднических структур на общехозяйственную деятельность агропредприятий.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, маркетинговая система, посредническая деятельность, кооперация, агромаркетинг, агрологистика.

Hurmak N.D. AGRICULTURAL ENTERPRISES' INTERMEDIARY ACTIVITY: ESSENCE AND ECONOMIC VALUE

Purpose. The aim of this article is to determine essence and justification of economic value of agricultural enterprises' intermediary activity in the sphere of successful agribusiness.

Methodology of research. The following theoretical methods of scientific knowledge were used in the research: induction and deduction, generalization and logical analysis for substantiation of the existing concepts of intermediary activity; theoretical modeling method for developing the concept of agricultural enterprises' intermediary activity, ways of implementation of such an activity and characteristics of its functional components.

Findings. The definition of intermediary activity was formulated – the activity, which is aimed at establishing trade and commercial ties between market participants in providing a specific range of services or exchange of goods, including the implementation of marketing activities, logistics providing goods movement, and organization of sales and other services (market research, information support) for satisfying consumers' needs and getting profit.

It was determined that agricultural enterprises' intermediary activity can be implemented independently, without involving other market entities, either by means of full or partial cooperation with agricultural producers. The importance of transferring the intermediary structures' functions to the sphere of agricultural enterprises activity was substantiated. This is due to the intermediary structures' negative impact on the manufacturers' general business activity.

As a result of the research it was determined, that agricultural enterprises' intermediary activity consists in the combination of agro-marketing, agro-sales and agro-logistics functions, which are accumulated in one concept in order to create an integrated system of company's marketing policy and effective manufactured goods delivery to the final consumer, without using intermediary services, or with their minimal involvement, without losing control over the process of goods movement and with the ability to use the element of marketing, logistics or sales cooperation of agro-formations.

Originality. For the first time the concepts of agro-logistics, agro-marketing and agro-sales were accumulated in agricultural enterprises' intermediary activity. Consequently, there was formulated the concept of intermediary activity, which is presented in the context of the intermediaries' ongoing functions.

Practical value. The obtained results of the research provide the basis for further investigation and solving the problem of intermediaries' negative impact on the agro-enterprises' general economic activity.

Key words: agricultural enterprises, marketing system, intermediary activity, cooperation, agro-marketing, agro-logistics.

Криворучко О.С. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Метою написання статті є обґрунтування теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення методичних підходів розуміння конкурентоспроможності торговельних підприємств.

Методика дослідження. При проведенні дослідження використовувалися такі загальнонаукові прийоми і методи дослідження: методи аналізу та синтезу – для визначення структури основних критеріїв конкурентоспроможності торговельного підприємства; узагальнення та наукової абстракції – для обґрунтування наукових поглядів на проблему розуміння конкурентоспроможності країни, галузі, підприємства, товару; структурно-логічний аналіз – для визначення концептуальних положень щодо розуміння конкурентних переваг згідно ресурсного, компаративного та ціннісно-компетентісного підходів.

Результати дослідження. Досліджено сутність конкурентоспроможності країни, галузі, підприємства, товару, запропоновано авторське визначення кожної з категорій; представлено структуру основних критеріїв конкурентоспроможності торговельного підприємства; висвітлено наукові погляди щодо розуміння конкурентних переваг згідно ресурсного, компаративного та ціннісно-компетентісного підходів; окреслено основні властивості конкурентних переваг.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в узагальненні наукових поглядів на проблему розуміння конкурентоспроможності країни, галузі, підприємства, товару; поєднанні ресурсного, компаративного та ціннісно-компетентісного підходів у висвітленні сутності конкурентних переваг.

Практична значущість результатів дослідження полягає у структуризації основних критеріїв конкурентоспроможності торговельного підприємства та систематизації конкурентних переваг підприємства.

Ключові слова: торговельні підприємства, конкурентоспроможність, об'єкти конкурентоспроможності, критерії конкурентоспроможності, конкурентні переваги.

Криворучко О.С. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ТОРГОВЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Целью написания статьи является обоснование теоретических положений и разработка практических рекомендаций по усовершенствованию методических подходов к пониманию конкурентоспособности торговых предприятий.

Методика исследования. При проведении исследования использовались следующие общенаучные приёмы и методы исследования: методы анализа и синтеза – для определения структуры основных критериев конкурентоспособности торгового предприятия; обобщения и научной абстракции – для обоснования научных взглядов на проблему понимания конкурентоспособности страны, отрасли, предприятия, товара; структурно-логический анализ – для определения концептуальных положений понимания конкурентных преимуществ согласно ресурсного, компаративного и ценностно-компетенционного подходов.

Результаты исследования. Исследована сущность конкурентоспособности страны, отрасли, предприятия, товара, предложено авторское определение каждой из категорий; представлена структура основных критериев конкурентоспособности торгового предприятия; освещены научные взгляды к пониманию конкурентных преимуществ согласно ресурсного, компаративного и ценностно-компетенционного подходов; очерчены основные свойства конкурентных преимуществ.

Научная новизна результатов исследования заключается в обобщении научных взглядов на проблему понимания конкурентоспособности страны, отрасли, предприятия, товара; соединении ресурсного, компаративного и ценностно-компетенционного подходов в освещении конкурентных преимуществ.

Практическая значимость результатов исследования заключается в структуризации основных критериев конкурентоспособности торгового предприятия и систематизации конкурентных преимуществ предприятия.

Ключевые слова: торговые предприятия, конкурентоспособность, объекты конкурентоспособности, критерии конкурентоспособности, конкурентные преимущества, свойства конкурентных преимуществ.

Kryvoruchko O.S. THEORETICAL ASPECTS FOR COMPETITIVENESS OF TRADE ENTERPRISES

Purpose. The purpose of the article writing is substantiation of theoretical aspect and development of practical recommendations as the improvement of methodical approaches of trade enterprises competitiveness understanding.

Methodology of research. While the research conducting we used general scientific techniques and methods of research: methods of analysis and synthesis to determine the structure of the main criteria of competitiveness of trade enterprise; scientific generalization and abstraction to support scientific views on the problem of understanding the competitiveness of the country, industry, enterprise, product; structural-logical analysis - to determine the conceptual provisions in relation to the understanding of competitive advantage according to the resource, comparative and integral competitive approaches.

Finding. We researched the essence of competitiveness of a country, sphere, enterprise, product, we offered the author's definition of each category; we presented the structure of main criteria of trade enterprise competitiveness; we flashlighted scientific views as for competitive advantages understanding according to resource, comparative and integral competentive approaches; we pointed out main characteristics of competitive advantages.

Originality lies in generalizing scientific views upon the problem of competitiveness of a country understanding, sphere, enterprise, product; joining resource, comparative and integral competentive approaches in flashlighting of competitive advantages essence.

Practical value lies in structurization of main criteria of trade enterprise competitiveness and systematization of enterprise competitive advantages.

Key words: trade enterprises, competitiveness, objects of competitiveness, criteria of competitiveness, competitive advantages, characteristics of competitive advantages.

Павлов К.В. РОЗВИТОК ТРАДИЦІЙНИХ ПРОМИСЛІВ В РЕГІОНАХ ЯК ФАКТОР ІМПОРТОЗАМІННОЇ МОДЕЛІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ РОСІЇ

Метою роботи є визначення регіональних факторів та особливостей здійснення структурної перебудови, технічного переозброєння та модернізації (особливо імпортозамінної моделі модернізації) російської економіки на основі аналізу і вивчення позитивного зарубіжного та вітчизняного досвіду інноваційного розвитку відтворювальних систем.

Методика дослідження. У роботі використані методи порівняльного статистичного аналізу, стратегічного аналізу і спостережень при вивчення позитивного зарубіжного та вітчизняного досвіду інноваційного розвитку відтворювальних систем, а також при визначенні регіональних факторів та особливостей здійснення структурної перебудови, технічного переозброєння та модернізації.

Результати дослідження. Встановлено, що при здійсненні модернізації велике значення має облік регіональних і галузевих особливостей. Виявлено, що в республіках однією з найважливіших форм модернізації буде відродження народних промислів. Зокрема, в Удмуртській Республіці до таких промислів відноситься льонарство, що займає в 15 районах Удмуртії близько 15 тис. га. Визначено можливість збільшення обсягів виробництва також і таких традиційних для удмуртів народних промислів, як бджільництво, лісові промисли, відхожі промисли (вироблення рогож, циновок, лантухів, фарбування вовняних, паперових, полотняних тканин і пряжі), нерідко званих етноекономікою. Встановлено, що у республіці Башкортостан традиційними народними промислами були конярство і виробництво кумису, які останнім часом також інтенсивно відроджуються.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у визначенні соціально-економічних особливостей реалізації імпортозамінної моделі модернізації російського суспільства і насамперед її економічної системи, а також у виявленні регіональних факторів модернізації економіки.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть знайти застосування при здійсненні модернізації російської економіки з урахуванням регіональних і галузевих особливостей і чинників.

Ключові слова: регіональні особливості, територіальні чинники, імпортозаміщуюча модель модернізації, традиційні промисли в російських республіках, Удмуртська Республіка, стадії росту конкурентоспроможності, регіональна економіка.

Павлов К.В. РАЗВИТИЕ ТРАДИЦИОННЫХ ПРОМЫСЛОВ В РЕГИОНАХ КАК ФАКТОР ИМПОРТОЗАМЕЩАЮЩЕЙ МОДЕЛИ МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ РОССИИ

Целью работы является определение региональных факторов и особенностей осуществления структурной перестройки, технического перевооружения и модернизации (особенно импортозамещающей модели модернизации) российской экономики на основе анализа и изучения позитивного зарубежного и отечественного опыта инновационного развития воспроизводственных систем.

Методика исследования. В работе использованы методы сравнительного статистического анализа, стратегического анализа и наблюдений при изучения позитивного зарубежного и отечественного опыта инновационного развития воспроизводственных систем, а также при определении региональных факторов и особенностей осуществления структурной перестройки, технического перевооружения и модернизации.

Результаты исследования. Установлено, что при осуществлении модернизации большое значение имеет учет региональных и отраслевых особенностей. Выявлено, что в республиках, одной из важнейших форм модернизации будет являться возрождение народных промыслов. В частности, в Удмуртской Республике к таким промыслам относится льноводство, занимающее в 15 районах Удмуртии около 15 тыс. га. Определена возможность увеличения объемов производства также и таких традиционных для удмуртов народных промыслах, как пчеловодство, лесные промыслы, отхожие промыслы (выделка рогож, циновок, кулей, крашение шерстяных, бумажных, холщевых тканей и пряжи), нередко называемых этноэкономикой. Установлено, что у республике Башкортостан традиционными народными промыслами были коневодство и кумысоделие, которые в последнее время также интенсивно возрождаются.

Научная новизна заключается в определении социально-экономических особенностей реализации импортозамещающей модели модернизации российского общества и, прежде всего, ее экономической системы, а также в выявлении региональных факторов модернизации экономики.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования могут найти применение при осуществлении модернизации российской экономики с учетом региональных и отраслевых особенностей и факторов.

Ключевые слова: региональные особенности, территориальные факторы, импортозамещающая модель модернизации, традиционные промыслы в российских республиках, Удмуртская Республика, стадии роста конкурентоспособности, региональная экономика.

Pavlov K.V. DEVELOPMENT OF TRADITIONAL TRADES IN THE REGION AS A FACTOR OF IMPORT-SUBSTITUTION MODEL OF MODERNIZATION RUSSIAN ECONOMY

Purpose. The aim is to determine the regional factors and features of the restructuring, modernization and upgrading (especially import-substitution model of modernization) of the Russian economy on the basis of the analysis and the study of positive foreign and domestic experience of innovative development of the reproductive systems.

Methodology of research. Used in the work methods of comparative of statistical analysis, of the strategic analysis, and observations in studying of positive foreign and domestic experience of innovative development of the reproductive system, as well as the determination of regional factors and features the implementation of of structural adjustment technical upgrading and of modernization

Findings. Work showed that the implementation of the modernization of great importance also is taking into account regional and sectoral characteristics. For example, in the republics, one of the most important forms of modernization will be a revival of folk art. Currently, flax is grown in 15 districts of Udmurtia, mainly in the northern part and the area occupied by planting flax, recently up about 15 thousand Hectares. Society of Consumer could increase production and also its traditional Udmurt folk crafts like beekeeping, forest crafts, seasonal work (tanning mat, mats, sacks, wool dyeing, paper, a linen fabric and yarn) and often called etnoekonomikoy. Bashkirs, for example, traditional crafts were horse breeding and kumysodelanie who recently also vigorously revived.

Originality. Thus, the process of modernization of the economy apart from the technological aspect includes ethnic, social, environmental, ethical, aesthetic and other aspects. Development of handicrafts in the titular nations of republics within Russia will contribute to the implementation of effective economic policy of import substitution in the whole country and its regions, as well as the development of import-substitution model of economic modernization of the country as a whole.

Originality. Scientific novelty consists in determining the socio-economic characteristics of the implementation of import-substitution model of modernization of the Russian society and, above all, its economic system as well as in the identification of regional factors of economic modernization. Here we are primarily talking about the revival of half-forgotten traditional crafts from the nations and nationalities living in the republics of the Russian Federation as an important element of effective development of the regional economy in modern conditions.

Practical value. In the implementation of the modernization of the Russian economy is also important consideration of regional and industry characteristics and factors. Currently, in the Russian Federation there are 22 republics, one of the most important forms of modernization of the economy which in the face of economic sanctions by the developed countries will be the revival of handicrafts, once developed by the titular nationalities of these republics. In the Udmurt Republic to such fisheries is flax, and in the Republic of Bashkortostan - kumysodelanie. Currently, these half-forgotten crafts in these republics again vigorously revived.

Key words: regional features, territorial factors, import substitution model of modernization, traditional crafts in the Russian republics, Udmurtia, stage of growth competitiveness, regional economy.

Фігурка М.В. АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ЖИТЛОМ ТА ПОБУТОВИМИ ЗРУЧНОСТЯМИ НАСЕЛЕННЯ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Мета. Метою статті є здійснення аналізу щодо динаміки та частки забезпеченості житлом населення Івано-Франківської області.

Методика дослідження. Теоретичною базою для даної наукової статті є наукові праці провідних вчених України з питань розвитку будівельної галузі України. В процесі дослідження використовувалися такі методи: монографічний (при вивченні основних теоретичних напрацювань і розробок при вивченні даного питання), системного аналізу (при здійсненні аналізу тенденцій забезпечення житлом населення області та частки забезпечення побутовими послугами населення).

Результати дослідження. Визначено основні тенденції формування житлового фонду в досліджуваній області. Обґрунтовано причини зростання житлового фонду за останнє двадцятиріччя. Визначено питому вагу забезпечення побутовими зручностями населення області.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у визначенні у виробленні підходу щодо аналізу тенденцій нарощення ринку житла в Україні, а також визначено частку населення, яке забезпечене побутовими зручностями в досліджуваній області.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем щодо формування і забезпечення значної верстви населення при формуванні ринку іпотечного житла та забезпечення населення побутовими зручностями.

Ключові слова: житловий фонд, динаміка забезпечення житлом, частка забезпечення побутовими зручностями населення..

Фигурка М.В. АНАЛИЗ ОБЕСПЕЧЕННОСТИ ЖИЛЬЕМ И БЫТОВЫМИ УДОБСТВАМИ НАСЕЛЕНИЯ В ИВАНО-ФРАНКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Цель. Целью статьи является осуществление анализа по динамике и доли обеспеченности жильем населения Ивано-Франковской области.

Методика исследования. Теоретической базой для данной научной статьи являются научные труды ведущих ученых Украины по вопросам развития строительной отрасли Украины. В процессе исследования использовались следующие методы: монографический (при изучении основных теоретических наработок и разработок при изучении данного вопроса), системного анализа (при осуществлении анализа тенденций обеспечения жильем населения области и доли обеспечения бытовыми услугами населения).

Результаты исследования. Определены основные тенденции формирования жилищного фонда в исследуемой области. Обоснованы причины роста жилищного фонда за последнее двадцатилетие. Определен удельный вес обеспечение бытовыми удобствами населения области.

Научная новизна исследования заключается в определении в выработке подхода к анализу тенденций наращивания рынке жилья в Украине, а также определена доля населения, обеспечено бытовыми удобствами в исследуемой области.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для решения практических проблем по формированию и обеспечению значительного слоя населения при формировании рынка ипотечного жилья и обеспечения населения бытовыми удобствами.

Ключевые слова: жилой фонд, динамика обеспечения жильем, доля обеспечения бытовыми удобствами населения.

Fihurka M.V. ANALYSIS OF HOUSING PROVISION AND HOUSEHOLD UTILITIES OF POPULATION IN IVANO-FRANKIVSK REGION

Purpose. The article aims to analyze the dynamics on the share of housing and population Ivano-Frankivsk region.

Research methodology. The theoretical basis for this research paper is a scientific work of leading scientists of Ukraine on Ukraine's construction industry. The study used the following methods: monographic (the study of the basic theoretical developments and developments in the study of this issue), systems analysis (the analysis of trends in the housing area and population share of providing consumer services).

Findings. The main trends in the development of housing in the study area. Reasonably housing growth over the last two decades. Determined the proportion providing conveniences population.

Originality. Scientific novelty of the results of the study is to determine in the development approach to analyze trends increase of the housing market in Ukraine, and also the share of the population conveniences provided in the study area.

Practical value. The results of research is the foundation for solving practical problems concerning the formation and provide significant segments of the population during the formation of mortgages housing and providing public conveniences.

Key words: housing, housing dynamics, the share of the population providing conveniences.

Куценко В.І. РОЗБУДОВА АРХІТЕКТУРИ РАЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ

Мета. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій

щодо розбудови архітектури раціональної структури економіки регіону в умовах формування інноваційно-орієнтованої економіки.

Методика дослідження. Результати отримані за рахунок застосування методів: *аналізу* – при визначенні рівнів ієрархії для побудови оптимальної галузевої структури економіки регіону, синтезу – при визначення загального вектору пріоритетів; використання методу *індукції* та *дедукції* дало змогу обґрунтувати три критерії розвитку «зайнятість», «заробітна плата» та «інвестиційна привабливість»; *«метод аналізу ієрархій»* – для структурування та визначення етапів формування раціональної галузевої структури економіки регіону; *компаративний аналіз* – при дослідженні фактичної та оптимальної галузевої структури економіки регіону.

Результати дослідження. На основі побудови вектору пріоритетів визначено головні пріоритети, які повинні бути враховані при формування галузевої структури, а саме для: домогосподарств – «зайнятість»; фірм – «інвестиційна привабливість»; для регіону – «зайнятість».

На основі використання методу аналізу ієрархій побудовано оптимальну галузеву структуру економіки регіону та виявлено, реальна структура не відповідає оптимальній за критерієм раціональності.

Доведено, що застосування методу аналізу ієрархій для визначення оптимальної галузевої структури економіки регіону дозволяє врахувати вплив різних факторів і поведінку всіх економічних суб'єктів, а також визначити найбільш пріоритетні напрями інвестування, виявити види економічної діяльності, які потребують підтримки держави, визначити стратегічний вектор розвитку економіки.

Наукова новизна результатів дослідження. На основі побудованої раціональної структури економіки регіону обґрунтовано, що формування галузевої структури економіки регіону повинно здійснюватися на основі принципу ієрархії.

Практична значущість результатів дослідження. Запропоновано підхід до формування раціональної галузевої структури економіки регіону на основі методу аналізу ієрархій в напрямку формування інноваційно-орієнтованої економіки через розбудову архітектури раціональної структури економіки регіону.

Ключові слова: вектор пріоритетів, галузева структура економіки, зайнятість, заробітна плата, інвестиційна привабливість, метод аналізу ієрархій, раціональна структура економіки, регіон.

Куценко В.И. РАЗВИТИЕ АРХИТЕКТУРЫ РАЦИОНАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ ЭКОНОМИКИ

Цель. Целью исследования является разработка теоретических, методологических положений и практических рекомендаций по построению архитектуры рациональной структуры экономики региона в условиях формирования инновационно-ориентированной экономики.

Методика исследования. Результаты получены за счет применения методов: анализа – при определении уровней иерархии для построения оптимальной отраслевой структуры экономики региона, синтеза – при определении общего вектора приоритетов; использование метода индукции и дедукции позволило обосновать три критерия развития «занятость», «заработная плата» и «инвестиционная привлекательность»; «метод анализа иерархий» – для структурирования и определения этапов формирования рациональной отраслевой структуры экономики региона; компаративный анализ – при исследовании фактической и оптимальной отраслевой структуры экономики региона.

Результаты исследования. На основе построения вектора приоритетов определены главные приоритеты, которые должны быть учтены при формировании отраслевой структуры, а именно для: домохозяйств – «занятость»; фирм – «инвестиционная привлекательность»; для региона – «занятость».

На основе использования метода анализа иерархий построено оптимальной отраслевой структуры экономики региона и выявлено, реальная структура не соответствует оптимальной согласно критерию рациональности.

Доказано, что применение метода анализа иерархий для определения оптимальной структуры отраслевой структуры экономики региона позволяет учесть влияние различных факторов и поведение всех экономических субъектов, а также определить наиболее приоритетные направления инвестирования, выявить виды экономической деятельности, которые нуждаются в поддержке государства, определить стратегический вектор развития экономики.

Научная новизна результатов исследования. На основе построенной рациональной структуры экономики региона, обосновано, что формирование отраслевой структуры экономики региона должно осуществляться на основе принципа иерархии.

Практическая значимость результатов исследования. Предложен подход к формированию рациональной отраслевой структуры экономики региона на основе метода анализа иерархий в направлении формирования инновационно-ориентированной экономики через развитие архитектуры рациональной структуры экономики региона.

Ключевые слова: вектор приоритетов, отраслевая структура экономики, занятость, заработная плата, инвестиционная привлекательность, метод анализа иерархий, рациональная структура экономики, регион.

Kutsenko V.I. THE DEVELOPMENT OF THE ARCHITECTURE FOR A RATIONAL STRUCTURE OF THE ECONOMY OF THE REGION IN THE CONDITIONS OF FORMATION OF INNOVATION AND ORIENTED ECONOMY

Purpose. The aim of the research is the development of theoretical, methodological and practical recommendations on the architecture of the rational structure of the economy of the region in the conditions of formation of innovation-oriented economy.

Methodology of research. The results obtained through the application of methods of analysis for the determination of levels of hierarchy to construct the optimal industrial structure of the region's economy, synthesis - in determining the total vector of priorities; the use of the method of induction and deduction allowed to justify three criteria development "employment", "salary" and "investment attractiveness"; "analytic hierarchy process"– to structure and

define the stages of forming a rational industrial structure of the region's economy; comparative analysis - the study of the actual and optimal industrial structure of the region's economy.

Findings. On the basis of construction of the vector of priorities the main priorities that should be taken into account in shaping the industrial structure, namely: households - "employment"; firms "investment interest"; and the region - "employment".

On the basis of the method of analysis of hierarchies' built-optimal structure of the economy of the region and identified the real structure does not correspond to optimal according to the criterion of rationality.

It is proved that the application of the analytic hierarchy process to determine the optimal structure of the sectoral structure of the economy of the region allows to take into account the influence of various factors and the behavior of all economic agents, and to determine the priority areas of investments, to identify the economic activities that require support from the state, to define the strategic vector of development of the economy.

Originality. On the basis of a rational structure of the regional economy, it is proved that the formation of the sectoral structure of the economy of the region should be based on the principle of hierarchy.

Practical value. The approach to the development of an efficient industrial structure of the region's economy based on the method of analysis of hierarchies in the direction of formation of innovation-based economy through the development of the architecture of the rational structure of the economy of the region.

Key words: vector of priorities, sectoral structure of the economy, employment, wages, investment attractiveness, analytic hierarchy process, rational structure of the economy, region.

Авдющенко А.С. КРАЩІ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГІРНИЧО-ВИДОБУВНОГО СЕКТОРУ ПОЛЬЩІ

Мета. Вивчення кращих практик управління відходами на підприємствах гірничо-видобувної галузі в Польщі з метою розгляду можливостей розповсюдження досвіду для впровадження таких практик на гірничо-видобувних підприємствах Україні та створення умов розвитку «зеленої» економіки.

Методика дослідження. Результати отримані із застосуванням методів: аналізу – при дослідженні питання стану утворення, накопичення та поводження з відходами гірничо-видобувного комплексу в Україні та Польщі; порівняння – при дослідженні питання формування політики поводження з відходами на підприємствах гірничо-видобувного комплексу та відповідності цієї політики вимогам стійкого розвитку; узагальнення – при формуванні рекомендацій відносно ефективного поводження з відходами для підприємств гірничо-видобувного комплексу України.

Результати дослідження. На основі здійсненого аналізу кращих практик поводження з відходами на підприємствах гірничо-видобувного комплексу Польщі представлено організаційно-економічний механізм такої діяльності. Продемонстровано можливості співпраці і фінансування інноваційних рішень щодо поводження з відходами гірництва.

Наукова новизна результатів дослідження. На основі аналізу функціонування організаційно-економічного механізму підприємств гірничо-видобувної галуза Польщі запропоновано шляхи використання таких практик в Україні під час поводження з відходами.

Практична значущість результатів дослідження. Надання рекомендацій для підприємств гірничо-видобувного комплексу України щодо покращення організаційно-економічного механізму поводження з відходами.

Ключові слова: поводження з відходами, гірничо-видобувна промисловість, організаційно-економічний механізм.

Авдющенко А.С. ЛУЧШИЕ ПРАКТИКИ ФОРМИРОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ ОТХОДАМИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ГОРНО-ДОБЫВАЮЩЕГО СЕКТОРА ПОЛЬШИ.

Цель. Изучение лучших практик управления отходами на предприятиях горно-добывающей отрасли в Польше з целью рассмотрения возможностей распространения опыта для внедрения такой практики на предприятиях Украины и создания условий для развития «зелёной» экономики.

Методика исследования. Результаты получены с использованием методов: анализа – при исследовании вопроса образования, накопления и обращения с отходами горно-добывающего комплекса Украины и Польши; сравнения – при исследовании вопроса формирования политики обращения с отходами на предприятиях горно-добывающего комплекса и соответствия этой политики условиям устойчивого развития; обобщения – при формировании рекомендаций относительно эффективного обращения с отходами для предприятий горно-добывающего комплекса Украины.

Результаты исследования. На основе осуществлённого анализа лучших практик обращения с отходами на предприятиях горнодобывающего комплекса Польши, представлен организационно-экономический механизм такой деятельности. Продемонстрированы возможности сотрудничества и финансирования внедрения инновационных решений относительно обращения с отходами горной деятельности.

Научная новизна результатов исследования. На основе анализа функционирования организационно-экономического механизма предприятий горнодобывающей отрасли Польши, предложены пути использования таких практик в Украине при обращении с отходами.

Практическая значимость результатов исследования. Предоставление рекомендаций для предприятий горно-добывающего комплекса Украины относительно обращения с отходами.

Ключевые слова: обращение с отходами, горнодобывающая промышленность, организационно-экономический механизм.

Avdiushchenko A.S. BEST PRACTICES OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FORMATION FOR MINING WASTE MANAGEMENT IN POLAND

Purpose. Investigation of best practices of waste management in mining sector in Poland with the purpose to share such experience at the Ukrainian enterprises and offering condition for “green” economy development.

Methodology of research. The results were reached due to following methods: analysis – for investigation of issus connecting with production, collecting and treatment of mining waste in Ukraine and Poland; comparison – for investigation mining waste policy and accordance of this policy sustainable development requirements; generalization – for giving recommendations for effective waste management for mining sector of Ukraine.

Findings.The organizational and economic mechanism on the basis of analysis of best practices waste management of mining sector in Poland was presented. The possibilities of cooperation and financing for mining waste management innovative decision implementation were demonstrate.

Originality. The main directions for effective mining waste in Ukraine were proposed take into account based on the analysis of economic and organizational mechanism for mining waste management in Poland.

Practical value. The recommendations for mining enterprises in Ukraine as for effective waste management were presented.

Key words: waste management, mining sector, organizational and economic mechanism.

Заставнюк Л.І., Зигрій О.В. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У АГРОФОРМУВАННЯХ РИНКОВОГО ТИПУ

Мета. Метою статті є з’ясування організаційних, економічних та екологічних засад формування системи раціонального використання і охорони земельних ресурсів у агроформуваннях ринкового типу та розроблення на цій основі практичних рекомендацій щодо їх оптимізації та розвитку.

Методика дослідження. У процесі дослідження застосовано наступні методи: абстрактно-логічний (для аналізу теоретичних підходів трактування системи раціонального землекористування та формулювання висновків); SWOT – аналіз (для проведення оцінки процесів реформування земельних відносин в Україні); графічний, аналізу, узагальнення та діагностики (для обґрунтування дієвих шляхів оптимізації системи землекористування в сільському господарстві, наведення основних принципів раціонального землекористування).

Результати дослідження. Обґрунтовано необхідність застосування економічного стимулювання щодо забезпечення раціонального використання земельних ресурсів та їх охорони, суть якого полягає у наступному: суттєво збільшити розмір штрафу за порушення норм чинного Земельного Законодавства у процесі використання сільськогосподарських земель; впроваджувати органічне землеробство та забезпечити диференціювання податку на землю в залежності від рівня екологізації сільськогосподарського виробництва; забезпечити диференціювання податків, зборів та штрафів в залежності від рівня фактичного дотримання норм землекористування; формування державними органами влади та органами місцевого самоврядування належних умов економічного та правового характеру, які б спонукали як власників земельних ресурсів, так і користувачів своєчасно здійснювати заходи, що забезпечують раціональне землекористування та охорону в умовах ринку.

Наукова новизна результатів дослідження. Полягає у розширенні існуючих і розробці нових підходів на національному, регіональному та локальному рівнях щодо формування системи раціонального використання й охорони земельних ресурсів у агроформуваннях ринкового типу.

Практична значущість результатів дослідження. Отриманні висновки та пропозиції є основою подальшого розвитку наукових обґрунтувань щодо здійснення сільськогосподарського виробництва аграрними формуваннями ринкового типу на засадах раціонального використання земельних ресурсів та їх охорони.

Ключові слова: земельні ресурси, аграрні формування, земельна реформа, економічний механізм, система раціонального землекористування, сільське господарство.

Заставнюк Л.И., Зыгрий О.В. ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ОХРАНЫ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ В АГРОФОРМИРОВАНИЯХ РЫНОЧНОГО ТИПА

Цель. Целью статьи является выяснение организационных, экономических и экологических основ формирования системы рационального использования и охраны земельных ресурсов в агроформированиях рыночного типа, и разработка на этой основе практических рекомендаций по их оптимизации и развития.

Методика исследования. В процессе исследования применены следующие методы: абстрактно-логический (для анализа теоретических подходов трактовки системы рационального землепользования и формулирование выводов); SWOT – анализ (для проведения оценки процессов реформирования земельных отношений в Украине); графический, анализа, обобщения и диагностики (для обоснования действенных путей оптимизации системы землепользования в сельском хозяйстве, наводнения основных принципов рационального землепользования).

Результаты исследования. Обоснована необходимость применения экономического стимулирования по обеспечению рационального использования земельных ресурсов и их охраны, суть которого заключается в следующем: существенно увеличить размер штрафа за нарушение норм действующего Земельного законодательства в процессе использования сельскохозяйственных земель; внедрять органическое земледелие и обеспечить дифференцировки налога на землю в зависимости от уровня экологизации сельскохозяйственного производства; обеспечить дифференцировки налогов, сборов и штрафов в зависимости от уровня фактического соблюдения норм землепользования; формирования государственными органами власти и органами местного

самоуправления надлежащих условий экономического и правового характера, которые бы побуждали как владельцев земельных ресурсов так и пользователей своевременно принимать меры, обеспечивающие рациональное землепользование и охрану в условиях рынка.

Научная новизна результатов исследования. Заключается в расширении существующих и разработке новых подходов на национальном, региональном и локальном уровнях по формированию системы рационального использования и охраны земельных ресурсов в агроформированиях рыночного типа.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные выводы и предложения является основой дальнейшего развития научных обоснований по осуществлению сельскохозяйственного производства аграрными формированиями рыночного типа на основе рационального использования земельных ресурсов и их охраны.

Ключевые слова: земельные ресурсы, аграрные формирования, земельная реформа, экономический механизм, система рационального землепользования, сельское хозяйство.

Zastavnyuk L.I., Zyhriy O.V. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF FORMATION THE SYSTEM OF RATIONAL USE AND PROTECTION OF LAND IN MARKET-TYPED AGRARIAN

Purpose. The article aims to clarify the organizational, economic and environmental principles forming the system of rational use and protection of land in agricultural farm market-oriented and development on this basis of practical recommendations for optimization and development.

Methodology of research. The study used the following methods: abstract logical (theoretical approaches to analyze treatment system of rational land use and drawing conclusions); SWOT - analysis (to assess the process of land reform in Ukraine); graphics, analysis and diagnosis (for study effective ways of optimizing land use systems in agriculture, restoring basic principles of rational land use).

Findings. The necessity of the use of economic incentives to ensure rational land use and protection, the essence of which is to: significantly increase the fine for violation of the current legislation in the use of agricultural land; introduce organic farming and provide differentiation of land tax, depending on the greening of agricultural production; ensure differentiation taxes, fees and fines, depending on the level of actual compliance with land use; formation of state authorities and local governments appropriate conditions and economic law, which would encourage as owners of land resources and users timely measures to ensure rational land use and protection in the marketplace.

Originality. It consists in the expansion of existing and development of new approaches at the national, regional and local levels in the formation of a system of rational use and protection of land in agricultural farm market type.

Practical value. The obtained conclusions and recommendations are the basis for further development of scientific studies on the implementation of agricultural production agricultural market-type formations on the basis of rational land use and protection.

Key words: land, agrarian formation, land reform, economic mechanism, the system of rational land use and agriculture.

Тютюнник Г.О. ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА

Мета. Метою статті є поглиблення вивчення сутності і механізму використання основних інструментів державного регулювання ринку органічного землеробства.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано різні підходи і методи для обґрунтування основних інструментів державного регулювання ринку органічного землеробства. Зокрема, у статті використовується метод порівняння надання дотацій на розвиток органічного землеробства у країнах Європейського Союзу та Сполучених Штатах Америки й України.

Результати дослідження. Проаналізовано стан фінансування сфери органічного землеробства в країнах Європейського Союзу та Сполучених Штатах Америки й співставлено із економічною ситуацією виробництва екологічно чистих продуктів в нашій країні. Звернуто увагу на відсутність позитивних змін у розвитку органічного аграрного сектору в Україні з початку його становлення. Надано рекомендації щодо субсидіювання органічного виробництва в Україні з боку держави. Запропоновано шляхи перерозподілу дотацій, змінивши їх направленість із грошової підтримки добрив на удосконалення чистих технологій.

Встановлено, що органічне землеробство вимагає великих затрат, які в свою чергу стають наслідком високих цін на органічну продукцію. Зроблено висновки, що без дотацій органічне землеробство буде залишатися на тому рівні свого розвитку, на якому знаходиться на даному етапі, чи прийме спадний напрямок.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано розміри грошових коштів та заходи країн Європейського Союзу та Сполучених Штатах Америки, які направлені на покращення функціонування сфери органічного сільського господарства.

Практична значущість результатів дослідження. Обґрунтовано для практики пропозиції щодо покращення стану інструментів державного регулювання у сфері органічного землеробства.

Ключові слова: органічне землеробство, органічна продукція, дотації, органічне виробництво, фермерське господарство.

Тютюнник А.А. ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИНСТРУМЕНТЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКА ОРГАНИЧЕСКОГО ЗЕМЛЕДЕЛИЯ

Цель. Целью статьи является углубление изучения сущности и механизма использования основных инструментов государственного регулирования рынка органического земледелия.

Методика исследования. В процессе исследования использованы различные подходы и методы для обоснования основных инструментов государственного регулирования рынка органического земледелия. В

частности, в статье используется метод сравнения предоставления дотаций на развитие органического земледелия в странах Европейского Союза и Соединенных Штатах Америки и Украины.

Результаты исследования. Проанализировано состояние финансирования сферы органического земледелия в странах Европейского Союза и Соединенных Штатах Америки и сопоставлено с экономической ситуацией производства экологически чистых продуктов в нашей стране. Обращено внимание на отсутствие позитивных изменений в развитии органического аграрного сектора в Украине с начала его становления. Даны рекомендации по субсидирование органического производства в Украине со стороны государства. Предложены пути перераспределения дотаций, изменив их направленность с денежной поддержки удобрений на совершенствование чистых технологий.

Установлено, что органическое земледелие требует больших затрат, которые в свою очередь становятся следствием высоких цен на органическую продукцию. Сделаны выводы, что без дотаций органическое земледелие будет оставаться на том уровне своего развития, на котором оно есть на данном этапе или примет нисходящее направление.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованы размеры денежных средств и меры стран Европейского Союза и Соединенных Штатах Америки, которые направлены на улучшение функционирования сферы органического сельского хозяйства.

Практическая значимость результатов исследования. Обоснованно для практики предложения по улучшению состояния инструментов государственного регулирования в сфере органического земледелия.

Ключевые слова: органическое земледелие, органическая продукция, дотации, органическое производство, фермерское хозяйство.

Tiutiunnik H.O. ECOLOGICAL AND ECONOMIC INSTRUMENTS FOR MARKET REGULATION OF ORGANIC FARMING

Purpose. The purpose of article is to deepen the study of the nature and mechanism of using the basic tools of state regulation of organic farming.

Methodology of research. During the research a variety of approaches and methods are used to support the basic tools of state regulation of organic farming. In particular, in the article the method of comparison of subsidies for the development of organic farming in the European Union and the United States and Ukraine is using.

Findings. The state of funding for organic farming in the European Union and the United States is analyzed and compared with the economic situation of organic goods production in our country. Attention to the absence of positive changes in the development of the organic agricultural sector in Ukraine since the beginning of its formation is drawn. Recommendations on subsidies for organic production in Ukraine by the state are given. The ways of the redistribution of subsidies, changing their focus from monetary support to improve fertilizer clean technologies are suggested. It was found that organic farming is costly, which in turn are the result of high prices for organic products. Concluded that organic farming without subsidies will remain at the level of its development, which, at this stage, will take a downward direction.

Originality. Sizes of money and actions of the European Union and the United States, which are aimed at improving the functioning of the field of organic agriculture are justified.

Practical value. Suggestions for practice for the improvement of instruments of state regulation in the field of organic farming are justified.

Key words. organic farming, organic products, subsidies, organic production, farm.

Луців О.В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДНИМИ РЕСУРСАМИ

Мета статті полягає в обґрунтуванні концептуальних засад інноваційної моделі управління природними ресурсами шляхом капіталізації природно-ресурсних активів.

Методика дослідження. У процесі дослідження застосовувались наступні методи: аналізу і синтезу – для вивчення об’єкта і предмета дослідження; графічний – для наочного відображення алгоритму формування та реалізації проектів сталого розвитку із залученням природного капіталу; абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків); конструктивний та експериментальний (удосконалення системи управління природними ресурсами). Методи системного аналізу та синергетичний підхід використані при обґрунтуванні механізму активізації процессу капіталізації природних ресурсів в Україні.

Результати дослідження. Обґрунтовано теоретичні положення і практичні рекомендації щодо створення інноваційного механізму управління природокористуванням, який має бути спрямований на формування і відтворення природного капіталу.

Визначено, що найбільш ефективним інструментарієм капіталізації природних ресурсів є власне фінансовий, який найкраще розкривається у проектному фінансуванні.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано концептуальну схему управління природними ресурсами через їх залучення у інвестиційні проекти.

Практична значущість результатів дослідження. Розроблену модель управління природними ресурсами доцільно застосовувати для залучення інвесторів у проекти сталого розвитку регіонів та країни.

Ключові слова: управління природними ресурсами, капіталізація природних ресурсів, прибуткове природокористування, інвестиції у природні ресурси.

Луцив А.В. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ИННОВАЦИОННОЙ МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ ПРИРОДНЫМИ РЕСУРСАМИ

Цель статьи заключается в обосновании концептуальных основ инновационной модели управления природными ресурсами путем капитализации природно-ресурсных активов.

Методика исследования. В процессе исследования применялись следующие методы: анализа и синтеза – для изучения объекта и предмета исследования; графический – для наглядного отображения алгоритма формирования и реализации проектов устойчивого развития с привлечением природного капитала; абстрактно-логический (теоретические обобщения и формулирование выводов); конструктивный и экспериментальный (усовершенствования системы управления природными ресурсами). Методы системного анализа и синергетический подход использованы при обосновании механизма активизации процесса капитализации природных ресурсов в Украине.

Результаты исследования. Обоснованы теоретические положения и практические рекомендации по созданию инновационного механизма управления природопользованием, который должен быть направлен на формирование и воспроизводство природного капитала.

Определено, что наиболее эффективным инструментарием капитализации природных ресурсов является собственно финансовый, который лучше всего раскрывается в проектном финансировании.

Научная новизна результатов исследования. Обоснована концептуальная схема управления природными ресурсами через их вовлечение в инвестиционные проекты.

Практическая значимость результатов исследования. Разработанную модель управления природными ресурсами целесообразно применять для привлечения инвесторов в проекты устойчивого развития регионов и страны.

Ключевые слова: управление природными ресурсами, капитализация природных ресурсов, прибыльное природопользования, инвестиции в природные ресурсы.

Lutsiv O.V. CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF INNOVATIVE MODEL OF NATURAL RESOURSE MANAGEMENT

Purpose. The purpose of the article is justification of innovative model of natural resource management by natural resource assets capitalization.

Methodology of research. During the research were applied the following methods: analysis and synthesis – to study the object and subject of the study; graphic – for a visual display of the algorithm how to develop and to implement the sustainable development projects involving natural capital, abstract and logical (theoretical generalizations and formulation of conclusions); constructive and experimental (for improving of natural resources management).

Methods of systems analysis and logical generalizations, synergistic approach were used for grounding the mechanism of intensifiting the natural resources capitalization in Ukraine.

Findings. Justification of theoretical principles and practical recommendations for the creation of innovative mechanisms for environmental management, which will focus on the formation and reproduction of natural capital.

Determined that the most effective instruments of natural resources capitalization are the financial instruments, which are the best revealed in project financing.

Originality. Scientifically based methodological tools used to form innovative management model of natural resource potential, which is based on the capitalization of natural resources and public - private partnership.

Practical value. The model of natural resource management should be used for attracting new investors into projects of sustainable socio-ecological-economic development of regions as well as the country as a whole.

Key words: natural resource management, capitalization of natural resources, profitable environmental management, investment in natural resources.

Муравка П.П. СУТНІСТЬ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ. ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ФОРМУВАННЯ В УМОВАХ АГРАРНОГО РИНКУ

Метою статті є встановлення теоретичної сутності трудового потенціалу з різних точок зору, визначення його взаємозв'язку із трансформаційними процесами, що відбулися в аграрному секторі економіки.

Методика дослідження. Методологічною основою статті є монографічний метод, використаний для описання отриманих в результаті теоретичного дослідження результатів. Найбільше використаними методами дослідження є теоретичне узагальнення, порівняння, емпіричне спостереження.

Результати дослідження. Встановлено теоретичну сутність трудового потенціалу з точки зору різних підходів та у взаємозв'язку із іншими категоріями, визначено стан та специфіку використання трудового потенціалу аграрних підприємств в умовах структурних трансформацій.

Наукова новизна результатів дослідження. Результати дослідження забезпечують нове бачення проблеми розвитку трудового потенціалу аграрних підприємств в умовах трансформаційних змін.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження дозволяють краще розуміти мотиви кадрової політики аграрних підприємств за рахунок чіткої структуризації досліджуваного поняття.

Ключові слова: трудовий потенціал, праця, аграрне підприємство, аграрна реформа, трудові ресурси.

Муравка П.П. СУЩНОСТЬ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА. ОСОБЕННОСТИ ЕГО ФОРМИРОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ АГРАРНОГО РЫНКА

Целью статьи является установление теоретической сущности трудового потенциала с разных точек зрения, определение его взаимосвязи с трансформационными процессами, произошедшими в аграрном секторе экономики.

Методика исследования. Методологической основой статьи является монографический метод, использованный для описания полученных в результате теоретического исследования результатов. Наиболее использованными методами исследования являются теоретическое обобщение, сравнение, эмпирическое наблюдение.

Результаты исследования. Установлено теоретическую сущность трудового потенциала с точки зрения различных подходов и во взаимосвязи с другими категориями, определено состояние и специфику использования трудового потенциала аграрных предприятий в условиях структурных преобразований.

Научная новизна результатов исследования. Результаты исследования обеспечивают новое видение проблемы развития трудового потенциала аграрных предприятий в условиях трансформационных изменений.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования позволяют лучше понимать мотивы кадровой политики аграрных предприятий за счет четкой структуризации исследуемого понятия.

Ключевые слова: трудовой потенциал, труд, аграрное предприятие, аграрная реформа, трудовые ресурсы.

Muravka P.P. THE ESSENCE OF THE LABOR POTENTIAL. FEATURES OF ITS FORMATION UNDER THE CONDITIONS OF AGRICULTURAL MARKET

Purpose of the article is to establish the theoretical nature of the labor potential of different perspectives, identify the relationship of transformational processes that occurred in the agricultural sector.

Methodology of research. The methodological basis of the paper is monographic method used to describe derived from theoretical research results. The most used methods of research are theoretical generalization, comparison, empirical observation.

Findings. Established theoretical essence of labor potential in terms of different approaches and in conjunction with other categories defined status and specific use of labor potential of agricultural enterprises in terms of structural transformations.

Originality. The survey results provide a new vision of the employment potential of agricultural enterprises in terms of transformational change.

Practical value. The results of the study to better understand the motivations of personnel policy farms by clear structuring concepts investigated.

Key words: labor potential, labor, agricultural company, agrarian reform, labor.

Юркевич Г.Й. СУЧАСНІ МЕТОДИ ОЦІНКИ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІЗАЦІЇ

Мета. Метою даної публікації є аналіз сучасних методів оцінювання персоналу в Україні та в інших країнах і визначення їх переваг та недоліків.

Методика дослідження. Методичну основу дослідження становить загальнонауковий діалектичний метод пізнання, при якому об'єкт дослідження вивчається як динамічна система в процесі свого розвитку. Формування основних теоретичних концепцій, що утворюють системне уявлення про розвиток складових елементів персоналу організації, здійснено на основі діалектичного, історичного, монографічного та системного методів. У процесі вивчення й узагальнення науково-практичних розробок застосовано методи порівняння, аналізу та синтезу. Також дослідження базується на використанні низки спеціальних методів оцінки персоналу: описовий, класифікації, моделювання, ситуації, анкетування, тестування інтерв'ювання, алфавітно-числової шкали.

Результати дослідження. Виявлено особливості сучасної системи оцінювання наявності і ступеня розвитку в працівника професійно важливих якостей, необхідних для успішної роботи на конкретній посаді. Ідентифіковано критерії для визначення трудового потенціалу працівника, його психофізіологічних та соціально-психологічних особливостей. Обґрунтовано, що метод тестування має недосконалу природу оцінки особистості, це зумовлює використання у процесі атестації персоналу експертних оцінок. Визначено теоретичне підґрунтя щодо поширення сучасних методів оцінки на всі категорії персоналу, розширення доступу персоналу до результатів його оцінки і активне включення персоналу в процес його оцінки через залучення до самоаналізу діяльності та розробки заходів з поліпшення роботи.

Наукова новизна результатів дослідження. Використано науково обґрунтовані теоретико-методичні та методологічні засади вдосконалення методів оцінки персоналу, виділено найбільш значущі для практичної діяльності методи оцінки роботи персоналу організації.

Практична значущість результатів дослідження. Практичне значення одержаних результатів полягає у широких можливостях використання сучасних методів оцінки персоналу організації, розробок механізмів функціонування трудового колективу для забезпечення стабільності роботи та підвищення якості управлінської діяльності. Прикладний аспект підтверджується практичним застосуванням окремих положень та результатів дослідження у державних установах.

Ключові слова: управління, атестація, компетенції, традиційні методи оцінки, психологічні методи.

Юркевич Г.И. СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ПЕРСОНАЛА ОРГАНИЗАЦИИ

Цель. Целью данной публикации является анализ современных методов оценки персонала в Украине и в других странах, а также определение их преимуществ и недостатков.

Методика исследования. Методическую основу исследования составляет общенаучный диалектический метод познания, при котором объект исследования изучается как динамическая система в процессе своего развития. Формирование основных теоретических концепций, образующих системное представление о развитии

составляющих элементов персонала организации, осуществлено на основе диалектического, исторического, монографического и системного методов. В процессе изучения и обобщения научно-практических разработок применены методы сравнения, анализа и синтеза. Также исследование базируется на использовании ряда специальных методов оценки персонала: описательный, классификации, моделирования, ситуации, анкетирование, тестирование интервьюирования, алфавитно-числовой шкалы.

Результаты исследования. Выявлены особенности современной системы оценки наличия и степени развития у работника профессионально важных качеств, необходимых для успешной работы на конкретной должности. Идентифицированы критерии для определения трудового потенциала работника, его психофизиологических и социально-психологических особенностей. Обосновано, что метод тестирования имеет несовершенную природу оценки личности, это обуславливает использование в процессе аттестации персонала экспертных оценок. Определены теоретические основы по распространению современных методов оценки на все категории персонала, расширен доступ персонала к результатам его оценки и активное включение персонала в процесс его оценки через привлечение к самоанализу деятельности и разработки мероприятий по улучшению работы.

Научная новизна результатов исследования. Использованы научно обоснованные теоретико-методические и методологические основы совершенствования методов оценки персонала, выделены наиболее значимые для практической деятельности методы оценки работы персонала организации.

Практическая значимость результатов исследования. Практическое значение полученных результатов заключается в широких возможностях использования современных методов оценки персонала организации, разработки механизмов функционирования трудового коллектива для обеспечения стабильности работы и повышения качества управленческой деятельности. Прикладной аспект подтверждается практическим применением отдельных положений и результатов исследования в государственных учреждениях.

Ключевые слова: управление, аттестация, компетенции, традиционные методы оценки, психологические методы.

Yurkevych H.Y. MODERN METHODS OF PERSONNEL EVALUATION OF ORGANIZATION

Purpose. The aim of the article is to analyze the modern methods of evaluation personnel in Ukraine and other countries and determine their advantages and disadvantages.

Methodology of research. The dialectical method of cognition is the methodological basis of the research, in which the object of study is taught as a dynamic system in its development process. Formation of the basic theoretical concepts that form the system representation about the development of the constituent elements of the organization's personnel, implemented on the basis of the dialectical, historical, monographic and systematic methods. Methods of comparison, analysis and synthesis were used in the process of studying and generalization of scientific and practical developments. Also research is based on using a number of special methods of personnel evaluation: descriptive, classification, modeling and situation, surveys, testing interviewing, alphabetical and numeric scale.

Findings. The peculiarities of modern system of evaluation of the presence and extent professionally important qualities of a worker that is necessary for the successful operation on a specific position.

It has been identified criteria for determining employment potential of an employee, his physiological and psychosocial features. It has been substantiated that the method of testing has imperfect nature for the assessment of personality; it makes applications in the process of certification of staff of expert assessments. Theoretical foundation for the spread of modern methods of assessment for all categories of staff and expanded access of personnel to the results of its evaluation and active involvement of personnel in the process of its evaluation through the involvement of self-examination and development of measures to improve work.

Originality. Scientifically substantiated theoretical and methodological foundations and methodological for improving methods of personnel assessment were used. The most relevant methods for evaluation of the staff of the organization for practical activity have been allocated.

Practical value. The practical significance of the obtained results consists in wide possibilities of using modern methods of personnel evaluation of the organization, development of mechanisms for functioning labor collective to ensure the stability and improving the quality of management activity. The applied aspect is confirmed by the practical application of certain provisions and the results of research in state institutions.

Key words: management, certification, competencies, traditional valuation methods, psychological methods.

Лавриненко Л.М. РИНОК ПРАЦІ В УКРАЇНІ ТА СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ

Метою даного дослідження є моніторинг сучасного стану ринку праці України, особливостей його функціонування та визначення пріоритетних напрямів його подальшого розвитку.

Методика дослідження. Теоретичним підґрунтям роботи є фундаментальні дослідження інформаційного суспільства та економіки знань, теорій зайнятості, теорій людських ресурсів, трудового та соціального капіталу. Методологічну базу роботи сформували загальнонаукові методи дослідження: абстрактно-логічні методи; емпіричні методи спостереження та порівняння; теоретичні методи класифікації і систематизації; статистичні методи. Інформаційну базу дослідження складають нормативно-правові акти й матеріали органів державної влади України, статистичні дані Державної служби статистики України, матеріали досліджень міжнародних організацій і наукових співтовариств, а також результати наукових праць українських та зарубіжних учених, методики і дані мережі Інтернет.

Результати дослідження. Здійснено комплексну оцінку сучасного стану ринку праці в Україні. Розглянуто принципи побудови механізму запровадження соціальної функції держави під впливом соціалізаційних процесів в умовах економічного розвитку. Охарактеризовані ключові проблеми формування інноваційного типу зайнятості на

найближчу перспективу. Визначено інституційні передумови якісної трансформації вітчизняного ринку праці на інноваційній основі.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в поглибленні теоретичних положень і розробці науково-практичних рекомендацій щодо ефективного вирішення проблем, пов'язаних із формуванням та розвитком трудового потенціалу в умовах структурно-інноваційних перетворень.

Практична значущість отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані положення й висновки можуть бути використані для створення інституційних передумов, здатних активізувати якісні трансформації на ринку праці України.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, гуманізація праці та соціально-трудових відносин, людський капітал, соціальний капітал, ринок праці, кон'юнктурні дисбаланси, професійно-кваліфікаційний розрив, інноваційний тип зайнятості.

Лавриненко Л.Н. РЫНОК ТРУДА В УКРАИНЕ И СОЦИАЛЬНАЯ ФУНКЦИЯ ГОСУДАРСТВА

Целью данного исследования является мониторинг современного состояния рынка труда Украины, особенностей его функционирования и определения приоритетных направлений его дальнейшего развития.

Методика исследования. Теоретической основой работы являются фундаментальные исследования информационного общества и экономики знаний, теорий занятости, теорий человеческих ресурсов, трудового и социального капитала. Методологическую базу работы сформировали общенаучные методы исследования: абстрактно-логические методы; эмпирические методы наблюдения и сравнения; теоретические методы классификации и систематизации; статистические методы. Информационную базу исследования составляют нормативно-правовые акты и материалы органов государственной власти Украины, статистические данные Государственной службы статистики Украины, материалы исследований международных организаций и научных сообществ, а также результаты научных работ украинских и зарубежных ученых, методики и данные сети Интернет.

Результаты исследования. Осуществлена комплексная оценка современного состояния рынка труда в Украине. Рассмотрены принципы построения механизма социальной функции государства под влиянием социальных процессов в условиях экономического развития. Охарактеризованы ключевые проблемы формирования инновационного типа занятости на ближайшую перспективу. Определены институциональные предпосылки качественной трансформации отечественного рынка труда на инновационной основе.

Научная новизна результатов исследования заключается в углубленном изучении теоретических положений и разработке научно-практических рекомендаций по эффективному решению проблем, связанных с формированием и развитием трудового потенциала в условиях структурно-инновационных преобразований.

Практическая значимость полученных результатов заключается в том, что сформулированные выводы могут быть использованы для создания институциональных предпосылок, способных активизировать качественные трансформации на рынке труда Украины.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, гуманизация труда и социально-трудовых отношений, человеческий капитал, социальный капитал, рынок труда, конъюнктурные дисбалансы, профессионально-квалификационный разрыв, инновационный тип занятости.

Lavrynenko L.M. THE LABOR MARKET IN UKRAINE AND SOCIAL FUNCTION OF THE STATE

Purpose. The aim of this research is monitoring of modern market of labor of Ukraine, features of his functioning and determination of priority directions of his further development condition.

Methodology of research. The theoretical basis of work is basic research information society and knowledge economy, theories employment, theories of human resources, labor and social capital. Methodological base of the work formed the General scientific methods of research: abstract-logical methods; empirical methods of observation and comparison; theoretical methods of classification and systematization; statistical methods. Information base of the study make regulations and materials of bodies of state power of Ukraine, statistical data of the State statistics service of Ukraine, materials of international research organizations and academia, as well as the results of scientific works of Ukrainian and foreign scientists, methodology and data network the Internet.

Findings. The complex estimation of modern market of labor condition is carried out in Ukraine. Principles of construction of mechanism of social function of the state are considered under influence of social processes in the conditions of economic development. The key problems of forming of innovative type of employment are described on the nearest prospect. Institutional pre-conditions of quality transformation of home labor-market are certain on innovative basis.

Originality consists in depth study of the theoretical principles and the development of scientific and practical recommendations on the effective solution of the problems connected with the formation and development of labor potential in a structural innovation transformations.

Practical meaningfulness of the got results consists in that the set forth conclusions can be used for creation of institutional pre-conditions able to activate quality transformations at the market of labor of Ukraine.

Key words: socio-economic development, humanization of labor and labor relations, human capital, labor market, conjuncture imbalances, skill mismatches, innovative employment.

Руденко О.М. ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Мета. Метою статті є аналіз концепцій розвитку суспільства для виявлення факторів, що зумовлюють зміни в системі СТВ, визначення характеру цих змін на різних рівнях СТВ.

Методика дослідження. Теоретичною та методичною основою статті є фундаментальні положення економічної науки, критичне осмислення, аналіз та синтез концепцій найбільш визначних шкіл сучасної економічної науки, а також дослідження вітчизняних та зарубіжних учених, присвячені проблемам трансформації соціально-трудових відносин в умовах інноваційної економіки.

Результати дослідження. На основі розгляду еволюції розвитку соціально-економічної системи виявлено якісно новий етап розвитку суспільства. Встановлено, що докорінно змінюється система цінностей та інтересів як суспільного розвитку загалом, так і у сфері СТВ зокрема. Змінюється характер і зміст праці, постає новий економічний спосіб взаємодії роботодавців і найманих працівників, набувають нових форм вияву характерні ознаки постіндустріального суспільства, які впливають на предмет СТВ на різних рівнях. Доведено важливість виокремити характерні ознаки постіндустріального суспільства для загальносуспільного, колективного та індивідуального рівнів.

Наукова новизна результатів дослідження. Наукова новизна дослідження полягає в виокремленні трьох основних груп ознак постіндустріального суспільства, які впливають на предмет СТВ на різних рівнях.

Практична значущість результатів дослідження. Практична значимість роботи є основою для удосконалення механізму регулювання СТВ.

Ключові слова: рівні соціально-трудових відносин, трансформація, постіндустріальне суспільство, економіка знань.

Руденко О.М. ТРАНСФОРМАЦИЯ СОЦИАЛЬНО-ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В КОНТЕКСТЕ ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Цель. Целью статьи является анализ концепций развития общества для выявления факторов, обусловливающих изменения в системе СТВ, определение характера этих изменений на разных уровнях СТВ.

Методика исследования. Теоретической и методической основой статьи являются фундаментальные положения экономической науки, критическое осмысление, анализ и синтез концепций наиболее выдающихся школ современной экономической науки, а также исследования отечественных и зарубежных ученых, посвященные проблемам трансформации социально-трудовых отношений в условиях инновационной экономики.

Результаты исследования. На основе рассмотрения эволюции развития социально-экономической системы обнаружено качественно новый этап развития общества. Установлено, что в корне меняется система ценностей и интересов как общественного развития в целом, так и в сфере СТВ в частности. Меняется характер и содержание труда, возникает новый экономичный способ взаимодействия работодателей и наемных работников, приобретают новые формы проявления характерные признаки постиндустриального общества, которые влияют на предмет СТВ на разных уровнях. Доказана важность выделения характерных признаков постиндустриального общества для всеобщего, коллективного и индивидуального уровней.

Научная новизна результатов исследования. Научная новизна исследования заключается в выделении трех основных групп признаков постиндустриального общества, которые влияют на предмет СТВ на разных уровнях.

Практическая значимость результатов исследования. Практическая значимость работы являются основой для совершенствования механизма регулирования СТВ.

Ключевые слова: уровни социально-трудовых отношений, трансформация, постиндустриальное общество, экономика знаний.

Rudenko O.M. THE TRANSFORMATION OF SOCIAL AND LABOR RELATIONS IN THE CONTEST OF SOCIAL DEVELOPMENT: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT

Purpose of the article is the analysis of concepts of society for identification the factors causing changes in system of SLR, determination the nature of these changes at different levels of SLR.

Methodology of research. The theoretical and methodical basis of the article are fundamental provisions of economic science, critical thinking, analysis and synthesis of concepts of the most outstanding schools of modern economic science, and the study of domestic and foreign scientists devoted to problems of transformation of social-labor relations in the conditions of innovative economy.

Findings. Based on review of the evolution of social and economic system, we found qualitatively new stage of social development. Radically changing the system of values and interests as social development in general and in the sphere of SLR in particular was established. Character and content of work changes, there is a new economic way of interaction of employers and employees, characteristic features acquire new forms of expression of the post-industrial society, affecting the subject of SLR at different levels. Importance of distinguishing the characteristic features of post-industrial society for general, collective and individual levels is proved.

Originality. The scientific novelty of the research lies in the separation of three main groups of signs of postindustrial society that affect the object of SLR at different levels.

Practical value. The practical significance of the work is the basis for improving the mechanism of regulation of SLR.

Key words: levels of social and labor relations, transformation, post-industrial society, knowledge economy.

Баланюк І.Ф., Іваночко Н.В. УПРАВЛІННЯ ЗБУТОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних положень щодо змісту збутової діяльності; визначення особливостей питання управління збутовою діяльністю підприємств в сучасних умовах розвитку економічних відносин. Досягнення цієї мети здійснюється шляхом теоретичного аналізу та узагальнення з

урахуванням практичних проблем, існуючих в даній сфері.

Методика дослідження. У дослідженні використовувались загальнонаукові методи: теоретичного узагальнення – для обґрунтування сутності управління збутовою діяльністю, системного аналізу – для структуризації підходів щодо тлумачення понять “збут”, “управління збутом”, “збутова політика”, порівняльного аналізу – для оцінки економічної сутності управління збутовою діяльністю.

У цілому методика дослідження ґрунтувалась на загальноприйнятих методах економічних досліджень. Інформаційною базою роботи стали праці вітчизняних та закордонних науковців.

Результати дослідження. Розглянуто поняття “збуту” і “збутової діяльності”, а також розкрито його сутність, необхідність, обґрунтовано значення збуту для підприємств і його роль. На засадах узагальнення літературних джерел у роботі визначено місце збуту у господарській діяльності підприємства, уточнено категорії збутової діяльності, розкрито сутність побудови системи управління збутовою діяльністю.

Наукова новизна результатів дослідження. Введено власне визначення поняття “управління збутовою діяльністю”; розкрито економічну сутність поняття “управління збутовою діяльністю” як інструменту реалізації збутової політики підприємства, в якому враховано вплив ринку і держави на поведінку суб’єктів господарювання.

Практична значущість результатів дослідження полягає у отриманні важливих висновків, які можуть бути застосовані при розробці комплексної стратегії управління збутовою діяльністю підприємства.

Ключові слова: ринок, маркетинг**,** збут, процес, збутова діяльність, управління збутом, система управління збутовою діяльністю.

Баланюк И.Ф., Иваночко Н.В. УПРАВЛЕНИЕ СБЫТОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ: СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ

Цель исследования заключается в обосновании теоретических положений относительно содержания сбытовой деятельности; определение особенностей в вопросах управления сбытовой деятельностью предприятий в современных условиях развития экономических отношений. Достижение этой цели осуществляется путем теоретического анализа и обобщения с учетом практических проблем, существующих в данной сфере.

Методика исследования. В работе использовались общенаучные методы: теоретического обобщения – для обоснования сущности управления сбытовой деятельностью, системного анализа – во время структуризации подходов относительно толкования понятый “сбыт”, “управление сбытом”, “сбытовая политика”, сравнительного анализа – для оценки экономической сущности управления сбытовой деятельностью. В целом методика исследования основывалась на общепринятых методах экономических исследований. Информационной базой роботы стали труды отечественных и заграничных учёных.

Результаты исследования. Рассмотрены понятия “сбыта” и “сбытовой деятельности”, также раскрыты его сущность, необходимость, обосновано значение сбыта для предприятий и его роль. На основе обобщения литературных источников в работе определено место сбыта в хозяйственной деятельности предприятия, уточнены категории сбытовой деятельности, раскрыта сущность системы управления сбытовой деятельностью.

Научная новизна результатов исследования. Введено собственное определение понятия “управление сбытовой деятельностью”; раскрыта экономическая сущность понятия “управление сбытовой деятельностью” как инструмента реализации сбытовой политики предприятия, в котором учтено влияние рынка и государства на поведение субъектов ведения хозяйства.

Практическая значимость результатов исследования заключается в получении важных выводов, которые могут быть применены при разработке комплексной стратегии управления сбытовой деятельностью.

Ключевые слова: рынок, маркетинг, сбыт, процесс, сбытовая деятельность, управление сбытом, система управления сбытовой деятельностью.

Balaniuk I.F., Ivanochko N.V. MANAGEMENT OF SALES ACTIVITY OF ENTERPRISES: ESSENCE AND MEANING

Purpose. The aim of investigation is the substantiation of theoretical proposition regarding the sence of sales activity has been defined; the determination issues of managing of distribution activity of enterprises under the present conditions of the development of economic relations. The achievement of this aim is carried out by theoretical analysis and generalization, taking into account the practical problems that exist in this sphere,

Methodology of research. In work were used scientific methods: theoretical generalization – to substantiate the nature of sales activity management, the system analysis we used during structuring of approaches regarding the interpretation of the concept of “sales”, “sales activity”, “sales policy”, comparative analysis – for estimate of the economic essence of management marketing activity. In general, the method of investigation was based on accepted methods of economic research. The works of domestic and international scientists were the informative base of the article.

Findings. The article deals with the notion of “sales” and “marketing activities”, their essence, necessity, as well as their importance and role for companies.

Through the generalization of literature references the work defines the place of marketing in industrial activity of an enterprise, specifies the categories of marketing activity, and explains the essence of management system arrangement of marketing activity of an enterprise.

Originality. The proper definition of the concept “sales management activity” has been presented in the article; the economic essence of concept “management of sales activity” is exposed as to the instrument of realization of sale policy in which influence of market and state is taken into account on the conduct of subjects of manage.

Practical value. The practical significance of the research is to obtain important conclusions that can be applied to the development strategy of sales management activity.

Key words: market, marketing, sales, process, distribution activity, sales management, control system of marketing activity.

Петрашко Л.П., Романьок Т.В. ОЦІНКА ОБ'ЄКТІВ ВІДПОВІДАЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩІ

Мета. Метою статті є розробка інструментарію оцінки українських компаній, який враховуватиме специфіку розвитку вітчизняного корпоративного сектору, та результати оцінки об'єктів інвестування за яким сприятимуть вибору інвесторами до свого портфелю лише тих з них, які демонструватимуть найвищі показники відповідальності інвестування.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи, зокрема: методи теоретичного узагальнення – для систематизації діагностичних параметрів груп критеріїв оцінки потенційних об'єктів відповідального інвестування в українському бізнес-середовищі; системний підхід – для обґрунтування алгоритму розрахунку Підсумкової оцінки відповідальності інвестицій та подальшого вибору об'єктів інвестування; методи соціологічних досліджень – для оцінки рівня відповідальності інвестування українських компаній.

Результати дослідження. Обґрунтовано основні діагностичні параметри системи критеріїв оцінки українських компаній. Визначено оптимальний рівень Підсумкової оцінки відповідальності інвестицій. Проаналізовано найбільші компанії українського бізнес-середовища та встановлено, що лише 3 з 14 виділених для оцінки задовольняють умови оптимальності Підсумкової оцінки та можуть бути включені в портфель відповідальних інвестицій. Визначено необхідність впровадження міжнародного досвіду у бізнес-стратегії українських компаній.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у розробці авторського інструментарію оцінки потенційних об'єктів відповідального інвестування, який враховує особливості функціонування українського корпоративного сектору та, базуючись на галузевій приналежності та системі критеріїв оцінки інвестиційних об'єктів, дозволяє попередньо ранжувати вітчизняні компанії-респонденти при включенні їх до портфелю відповідальних інвестицій.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вибору інвесторами при формуванні інвестиційних портфелів лише тих об'єктів українського бізнес-середовища, які демонструють найкращі не лише фінансові, а й нефінансові показники результативності діяльності (екологічні, соціальні, етичні тощо).

Ключові слова: відповідальне інвестування, інструментарій оцінки, діагностичні параметри, українське бізнес-середовище, портфель відповідального інвестування.

Петрашко Л.П., Романёк Т.В. ОЦЕНКА ОБЪЕКТОВ ОТВЕТСТВЕННОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ В УКРАИНСКОЙ БИЗНЕС-СРЕДЕ.

Цель. Целью статьи является разработка инструментария оценки украинских компаний, который будет учитывать специфику развития отечественного корпоративного сектора, и результаты оценки объектов инвестирования за которым будут способствовать выбору инвесторами в свой портфель только тех с них, которые будут демонстрировать наивысшие показатели ответственности инвестирования.

Методика исследования. В процессе исследования использовались общенаучные методы, в частности: методы теоретичного обобщения – для систематизации диагностических параметров групп критериев оценки потенциальных объектов ответственного инвестирования в украинской бизнес-среде; системный подход – для обоснования алгоритма расчёта Итоговой оценки ответственности инвестиций и дальнейшего выбора объектов инвестирования; методы социологических исследований – для оценки уровня ответственности инвестирования украинских компаний.

Результаты исследования. Обоснованы основные диагностические параметры системы критериев оценки украинских компаний. Определен оптимальный уровень Итоговой оценки ответственности инвестиций. Проанализированы наибольшие компании украинской бизнес-среды и установлено, что только 3 из 14, выделенных для оценки, удовлетворяют условия оптимальности Итоговой оценки и могут быть включены в портфель ответственных инвестиций. Определена необходимость внедрения международного опыта в бизнес-стратегии украинских компаний.

Научная новизна результатов исследования заключается в разработке авторского инструментария оценки потенциальных объектов ответственного инвестирования, который учитывает особенности функционирования украинского корпоративного сектора и, основываясь на отраслевой принадлежности и системе критериев оценки инвестиционных объектов, позволяет предварительно ранжировать отечественные компании-респонденты в процессе включения их в портфель ответственных инвестиций.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для выбора инвесторами при формировании инвестиционных портфелей только тех объектов украинской бизнес-среды, которые демонстрируют наилучшие не только финансовые, но и нефинансовые показатели результативности деятельности (экологические, социальные, этические и другие).

Ключевые слова: ответственное инвестирование, инструментарий оценки, диагностические параметры, украинская бизнес-среда, портфель ответственного инвестирования.

Petrashko L.P., Romanok T.V. THE ASSESSMENT OF RESPONSIBLE INVESTMENT OBJECTS IN UKRAINIAN BISUNESS ENVIRONMENT

Purpose. The purpose of the article is the development of Ukrainian companies' evaluation toolkit, which will take into account the specifics of Ukrainian corporate sector's development, and the results of investment objects' assessment according to which will contribute to the choice by the investors to their portfolios only those of them, which will demonstrate the highest rates of investment responsibility.

Methodology of research. In the process of research we have used scientific methods, in particular: methods of theoretical generalization – for the systematization of criteria's diagnostic parameters, which are used for the assessment of potential responsible investment objects in Ukrainian business environment; systematic approach – for the justification of the algorithm of the Final score of investment responsibility calculation and further choice of investment objects; methods of sociological research – for the assessment of investment responsibility level of Ukrainian companies.

Findings. The main diagnostic parameters of criteria's system of companies' evaluation have been proved. The optimal level of the Final Score of Investment Responsibility has been determined. The largest companies of the Ukrainian business environment have been analyzed and it have been identified that only three of 14, taken for the assessment, met the optimal conditions of the Final score and might be included into the responsible investment portfolio. The necessity of the international experience introduction into Ukrainian companies' business strategies has been determined.

Originality lies in the development of authors' evaluation toolkit of potential responsible investment objects, which takes into account the peculiarities of Ukrainian corporate sector's functioning, and basing on industry classification and criteria system of investment objects' assessment, allows to pre-rank national companies-respondents in the process on their inclusion into the responsible investment portfolio.

Practical value. The received results of the research are the basis for investors' choice in the process of investment portfolio formation of only those objects of Ukrainian business environment, which demonstrate the best not only financial but also non-financial performance indicators (ecological, social, ethical and so on).

Key words: responsible investment, evaluation toolkit, diagnostic parameters, Ukrainian business-environment, responsible investment portfolio.

Соловій С.Б. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

Мета - окреслення напрямів удосконалення управління розвитком фінансової інфраструктури аграрного виробництва (ФІАВ) України для підвищення ефективності функціонування останнього.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в статті автором було використано наступні методи: системного аналізу (при дослідженні аспектів управлінського впливу на розвиток фінансової інфраструктури аграрного виробництва; визначенні послідовності етапів стратегічного плану управління формуванням та перспективним розвитком фінансової інфраструктури аграрного виробництва); аналізу і синтезу, індукції і дедукції, узагальнення (при обґрунтуванні напрямів удосконалення процесу управління розвитком фінансової інфраструктури агарного виробництва).

Результати дослідження. Автором встановлено, що оптимізація та удосконалення управління процесом розвитку ФІАВ передбачає цілий комплекс інструментів та заходів, цілеспрямованість дій та впливу (прямого чи опосередкованого) структур управління національного та регіонального рівнів на суб'єкти ФІАВ в інтересах досягнення намічених цілей розвитку аграрного виробництва в Україні. Доведено, що без цього й надалі залишатимуться невирішеними такі проблеми функціонування та розвитку ФІАВ, як комплексність розвитку; збалансованість всіх суб'єктів ФІАВ в межах конкретної території; необхідність впровадження нових технологій фінансово-кредитного обслуговування аграріїв, в тому числі за допомогою Інтернет-інфраструктури; доступність страхових, лізингових, банківських послуг для агровиробників тощо.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що у структурі організаційно-економічного механізму управління розвитком ФІАВ автором виділено три таких системи, як: система забезпечення з підсистемами правового, ресурсного, нормативно-методичного, наукового, технічного, інформаційного забезпечення процесу управління розвитком фінансової інфраструктури аграрного виробництва; функціональна система з підсистемами планування, організація, мотивація, контроль, прогнозування, кадрове забезпечення та регулювання; цільова система, яку формують цілі та основні результати діяльності фінансово-кредитних установ в сфері обслуговування аграрного сектору економіки, а також критерії вибору й оцінювання досягнення певних цілей і результатів функціонування ФІАВ.

Практична значущість результатів дослідження. Автором розроблено організаційно-економічний механізм управління розвитком ФІАВ та на його основі запропоновано найбільш ефективні напрями удосконалення управління розвитком ФІАВ, які дозволяють на практиці оптимізувати співпрацю суб'єктів ФІАВ і досягти максимально бажаного ефекту. Крім того, основні теоретичні положення проведеного дослідження можуть бути використані при розробці регіональних та національних програм розвитку аграрного виробництва.

Ключові слова: аграрне виробництво, фінансова інфраструктура, розвиток, економіка, принципи управління.

Соловий С.Б. НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ ФИНАНСОВОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА УКРАИНЫ

Цель - определение направлений совершенствования управления развитием финансовой инфраструктуры аграрного производства (ФИАП) Украины для повышения эффективности функционирования последнего.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели в статье автором были использованы следующие методы: системного анализа (при исследовании аспектов управленческого влияния на развитие финансовой инфраструктуры аграрного производства; определении последовательности этапов стратегического плана управления формированием и перспективным развитием финансовой инфраструктуры аграрного производства); анализа и синтеза, индукции и дедукции, обобщения (при обосновании направлений совершенствования процесса управления развитием финансовой инфраструктуры аграрного производства).

Результаты исследования. Автором установлено, что оптимизация и совершенствование управления процессом развития ФИАП предусматривает целый комплекс инструментов и мер, целенаправленность действий и влияния (прямого или косвенного) структур управления национального и регионального уровней на субъекты ФИАП в интересах достижения намеченных целей развития аграрного производства в Украине. Доказано, что без этого и в дальнейшем будут оставаться нерешенными такие проблемы функционирования и развития ФИАП, как комплексность развития; сбалансированность всех субъектов ФИАП в пределах конкретной территории; необходимость внедрения новых технологий финансово-кредитного обслуживания аграриев, в том числе с помощью Интернет-инфраструктуры; доступность страховых, лизинговых, банковских услуг для агропроизводителей и тому подобное.

Научная новизна результатов исследования заключается в том, что в структуре организационно-экономического механизма управления развитием ФИАП автором выделено три таких системы, как: система обеспечения с подсистемами правового, ресурсного, нормативно-методического, научного, технического, информационного обеспечения процесса управления развитием финансовой инфраструктуры аграрного производства; функциональная система с подсистемами планирование, организация, мотивация, контроль, прогнозирование, кадровое обеспечение и регулирования; целевая система, которую формируют цели и основные результаты деятельности финансово-кредитных учреждений в сфере обслуживания аграрного сектора экономики, а также критерии выбора и оценки достижения определенных целей и результатов функционирования ФИАП.

Практическая значимость результатов исследования. Автором разработан организационно-экономический механизм управления развитием ФИАП и на его основе предложены наиболее эффективные направления совершенствования управления развитием ФИАП, которые позволяют на практике оптимизировать сотрудничество субъектов ФИАП и достичь максимально желаемого эффекта. Кроме того, основные теоретические положения проведенного исследования могут быть использованы при разработке региональных и национальных программ развития аграрного производства.

Ключевые слова: аграрное производство, финансовая инфраструктура, развитие, экономика, принципы управления.

Solovii S.B. DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF MANAGEMENT OF FINANCIAL INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN UKRAINE

Purpose - delineation of improving management of the development of the financial infrastructure of agricultural production (FIAP) Ukraine to improve the efficiency of the latter.

Methodology of research. To achieve this goal the article author used the following methods: Systems Analysis (the study of aspects of managerial influence on the development of the financial infrastructure of the agricultural production sequencing stages of strategic management plan formation and future development of the financial infrastructure of agriculture); analysis and synthesis, induction and deduction, generalization (the justification of improving process control development of the financial infrastructure agrarian production).

Findings. The author found that the optimization and improvement of process control FIAP provides a range of tools and activities that focus actions and influence (direct or indirect) governance structures at national and regional levels in subjects FIAP in order to achieve the objectives of the agricultural production in Ukraine. We prove that without this will remain unsolved problems such operation and development FIAP as integrated development; FIAP balance all subjects within a particular area; the need to introduce new technologies financial and credit services farmers, including through the Internet infrastructure; availability of insurance, leasing, banking services to agricultural producers and others.

Originality of research results is that the structure of organizational and economic mechanism of development FIAP author identified three such systems as: system software subsystems of a legal, resource, legal and methodological, scientific, technical and information support process control development of the financial infrastructure of the agrarian production; functional system of subsystems planning, organization, motivation, control, forecasting, staffing and management; target system, which form the goals and performance of financial institutions in the service of the agricultural sector and the criteria for selecting and evaluating the achievement of certain goals and results of operation FIAP.

Practical value. The author developed organizational and economic mechanism of development FIAP and on its basis proposed the most effective directions for improvement of management development FIAP that allow practice to optimize business FIAP cooperation and achieve the maximum desired effect. In addition, the basic theoretical principles of the study can be used in the development of regional and national development of agriculture.

Key words: farming, financial infrastructure, development, economics, management principles.

Баглей Р.Р. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ І ФОРМУВАННЯ КОРПОРАЦІЙ

Мета. Мета дослідження полягає в узагальнені сучасних теоретичних та прикладних аспектів формування механізму управління корпорацією та виявленні особливостей її функціонування в умовах глобалізаційних процесів у світі.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, нормативні та законодавчі акти України з питань становлення корпоративного сектору. У процесі дослідження застосовувались наступні методи: аналізу і синтезу – для вивчення об'єкта і предмета дослідження; графічний – для наочного відображення зв'язків між досліджуваними показниками; абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків); конструктивний та експериментальний (удосконалення системи управління корпораціями). Методи системного аналізу й логічних узагальнень, синергетичний підхід використані в процесі аналізу сутності й

економічного змісту категорій “корпорація”, а також при обґрунтуванні механізму активізації процесу корпоратизації в національній економіці України.

Результати дослідження. Встановлено закономірність забезпечення ефективності корпоративного управління на вітчизняних підприємствах, виявлено та систематизовано домінанти складові впливу на формування і розвиток корпорацій в Україні. Обґрунтовано положення теорії ефективності корпоративного управління, в результаті чого визначено, що удосконалення організації корпоративних відносин є основою забезпечення ефективного функціонування корпорації.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у розвитку теоретичних положень та виробленні концептуального підходу щодо теоретичного осмислення розуміння поняття “корпорація” як організаційної форми, сутність якої відображає мету, завдання та структуру об’єднання учасників корпоративних відносин, а також корпоративного управління як способу забезпечення врахування і захисту інтересів інвесторів.

Практична значущість результатів дослідження. Одержані результати є підґрунтям для вирішення практичних проблем корпоративного управління на вітчизняних підприємствах. Виявлені тенденції дозволяють сформулювати інституційні особливості присвоєння доданої вартості в корпорації, що дасть змогу ефективно керувати фінансовою складовою процесу розширеного відтворення групи підприємств.

Ключові слова: корпорація, акціонерне товариство, корпоративне управління, корпоративний процес, товариство, власність, економічна система.

Баглей Р.Р. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ И ФОРМИРОВАНИЯ КОРПОРАЦИЙ

Цель. Целью статьи является обобщение современных теоретических и прикладных аспектов формирования механизма управления корпорацией и выявлении особенностей ее функционирования в условиях глобализационных процессов в мире.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются фундаментальные положения современной экономической теории, научные труды отечественных и зарубежных ученых, нормативные и законодательные акты Украины по вопросам становления корпоративного сектора. В процессе исследования применялись следующие методы: анализа и синтеза – для изучения объекта и предмета исследования; графический – для наглядного отображения связей между исследуемыми показателями; абстрактно – логический (теоретические обобщения и формулирование выводов) конструктивный и экспериментальный (усовершенствование системы управления корпорациями). Методы системного анализа и логических обобщений, синергетический подход использованы в процессе анализа сущности и экономического содержания категорий “корпорация”, а также при обосновании механизма активизации процесса корпоратизации в национальной экономике Украины.

Результаты исследования. Установлена закономерность обеспечения эффективности корпоративного управления на отечественных предприятиях, выявлены и систематизированы доминанты влияния на формирование и развитие корпораций в Украине. Обосновано положение теории эффективности корпоративного управления, в результате чего определено, что совершенствование организации корпоративных отношений является основой обеспечения эффективного функционирования корпорации.

Научная новизна результатов исследования заключается в развитии теоретических положений и выработке концептуального подхода к теоретическому осмыслению понимание понятия “корпорация” как организационной формы, сущность которой отражает цель, задачи и структуру объединения участников корпоративных отношений, а также корпоративного управления как способа обеспечения учета и защиты интересов инвесторов.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты являются основой для решения практических проблем корпоративного управления на отечественных предприятиях. Выявленные тенденции позволяют сформулировать институциональные особенности присвоения добавленной стоимости в корпорации, что позволит эффективно управлять финансовой составляющей процесса расширенного воспроизводства группы предприятий.

Ключевые слова: корпорация, акционерное общество, корпоративное управление, корпоративный процесс, общество, собственность, экономическая система.

Bahlei R.R. FEATURES OF DEVELOPMENT AND FORMING OF CORPORATIONS

Purpose. The aim of the article is to summarize the scientific approach to defining the essence of the corporation as a subject of the economic relationship.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is fundamental provisions of modern economic theory, scientific works of domestic and foreign scientists, normative and legislative acts of Ukraine concerning establishment of the corporate sector.

During the research were applied the following methods: analysis and synthesis – to study the object and subject of the study; graphic – for a visual display of relationships between the studied indicators, abstract and logical (theoretical generalizations and formulation of conclusions); constructive and experimental (improvement of the management system by the corporations).

Methods of systems analysis and logical generalizations, synergistic approach were used in the analysis of the essence and economic content of categories “corporation”, as well as in substantiation the mechanism of intensify the process of corporatization in the national economy of Ukraine.

Findings. It has been established pattern of the ensuring the effectiveness of corporate management on the domestic enterprises, identified and systematized the dominant of components of the influence on the formation and development of corporations in Ukraine. It has been substantiated the theory of corporate governance efficiency, resulting in determined that the improvement of corporate relations are the basis of ensuring the effective functioning of the corporation.

Originality. Scientific novelty lies in the development of theoretical propositions and developing of the conceptual approach regarding the theoretical comprehension understanding of the term "corporation" as an organizational form, the essence of which reflects the goals, tasks and structure of the association of the corporate relations participants and corporate management as a means of ensuring consideration and investor protection.

Practical value. The obtained results are the basis for solving practical problems of corporate management on the domestic enterprises. The detected tendencies allow formulating institutional arrangements of assignment of value added in the corporation that will enable to manage effectively the financial component of the process of expanded reproduction of the group of enterprises.

Key words: corporation, joint stock company, corporate management, corporate process, partnership, property, economic system.

Селезньова О.О. ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Метою дослідження є визначення функціональних аспектів управління маркетинговою діяльністю підприємств, використання яких сприятиме посиленню конкурентоспроможності суб'єктів господарювання.

Методика дослідження. У статті використовувались такі методи дослідження, як монографічний – для викладення положень щодо функціональних аспектів управління маркетинговою діяльністю підприємств; абстрактно-логічний – для проведення теоретичних узагальнень і формулювання висновків і пропозицій; аналізу – для поділу етапів управління маркетинговою діяльністю на складові та дослідження їх особливостей; синтезу – для розробки методичних підходів до визначення алгоритму формування функціональної структури управління маркетинговою діяльністю підприємств; системного аналізу – для оцінки сукупності взаємопов'язаних компонентів, що формують функціональні аспекти управління маркетинговою діяльністю підприємств.

Результати дослідження. Визначено функціональні аспекти управління маркетинговою діяльністю підприємств. Розроблено алгоритм формування функціональної структури управління маркетинговою діяльністю підприємств та розкрито основні його етапи. Сформовано структуру системи маркетингової інформації, що забезпечує управління маркетинговою діяльністю підприємств необхідними даними. Обґрунтовано процес проведення попередніх та поточних маркетингових досліджень в управлінні маркетинговою діяльністю. Встановлено, що організація маркетингової діяльності на підприємстві здійснюється у відповідних підрозділах, формування яких вимагає дотримання певних принципів. Виявлено відповідність отриманих результатів якості функціонування управління маркетинговою діяльністю підприємства.

Наукова новизна результатів дослідження. Набуло подальший розвиток визначення функціональних аспектів маркетингової діяльності підприємств, що, на відміну від інших підходів, об'єднало функції управління маркетинговою діяльністю суб'єктів господарювання у систему та розкрило послідовність їх виконання.

Практична значущість результатів дослідження. Використання здобутків дослідження спроможне збільшити ефективність функціонування системи управління маркетинговою діяльністю підприємств та у наслідку сприятиме посиленню конкурентоспроможності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: управління, маркетингова діяльність, управління маркетингом, управлінські функції, підприємство.

Селезнева О.А. ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Целью исследования является определение функциональных аспектов управления маркетинговой деятельностью предприятий, использование которых будет способствовать усилению конкурентоспособности субъектов хозяйствования.

Методика исследования. В статье использованы такие методы исследования, как: монографический – для изложения положений, касающихся функциональных аспектов управления маркетинговой деятельностью предприятий; абстрактно-логический – для проведения теоретических обобщений, формулирования выводов и предложений; анализа – для разделения этапов управления маркетинговой деятельностью на составляющие элементы и исследования их особенностей; синтеза – для разработки методических подходов к определению алгоритма формирования функциональной структуры управления маркетинговой деятельностью предприятий; системного анализа – для оценки совокупности взаимосвязанных компонентов, формирующих функциональные аспекты управления маркетинговой деятельностью предприятий.

Результаты исследования. Определены функциональные аспекты управления маркетинговой деятельностью предприятий. Разработан алгоритм формирования функциональной структуры управления маркетинговой деятельностью предприятий и раскрыты основные его этапы. Сформирована структура системы маркетинговой информации, которая обеспечивает управление маркетинговой деятельностью предприятий необходимыми данными. Обоснован процесс проведения предварительных и текущих маркетинговых исследований в управлении маркетинговой деятельностью. Установлено, что организация маркетинговой деятельности на предприятии осуществляется в соответствующих подразделениях, формирование которых требует соблюдения определенных принципов. Выявлено соответствие полученных результатов качеству функционирования управления маркетинговой деятельностью предприятия.

Научная новизна результатов исследования. Приобрело дальнейшее развитие определение функциональных аспектов маркетинговой деятельности предприятий, что, в отличие от других подходов, объединило функции управления маркетинговой деятельностью субъектов хозяйствования в систему и раскрыло последовательность их выполнения.

Практическая значимость результатов исследования. Использование достижений исследования способно повысить эффективность функционирования системы управления маркетинговой деятельностью предприятий и, впоследствии, будет способствовать усилению конкурентоспособности субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: управления, маркетинговая деятельность, управление маркетингом, управленческие функции, предприятие.

Seleznova O.O. FUNCTIONAL ASPECTS OF ENTERPRISES' MANAGEMENT MARKETING ACTIVITIES

Purpose. The aim of the study is to determine the functional aspects of companies' management marketing activities, use of which will facilitate the greater competitiveness of businesses.

Methodology of research. Author used such methods in the research as: monographic – to express provisions of functional aspects of enterprises' management marketing activities; abstract and logical – for theoretical generalizations and drawing conclusions and proposals; analysis – for separation stages of management marketing activities to the components and study their characteristics; synthesis – for development determination methods of the functional structure formation algorithm of enterprises' management marketing activities; system analysis – to assess a set of interrelated components that form the functional aspects of enterprises' management marketing activities.

Findings. The article defined the functional aspects of management marketing activities of enterprises. It provides an algorithm for forming a functional structure of management marketing activities for enterprises and disclosed its main stages. It is formed the structure of a marketing information system, which provides necessary data to the management marketing activities of enterprises. It is justified to make previous and ongoing market research in the article. The organization of marketing activities on enterprises carried out on the units, the formation of which requires adherence to certain principles. Matching results with its performance objectives show the effectiveness of management marketing activities system on enterprises.

Originality. Definition of the companies' functional aspects of management marketing activities have been entered into further development and unlike other approaches it combined functions of entities' management marketing activities into the system and revealed the sequence of their execution.

Practical value. In a result the use of these provisions will contribute to high-quality functional forming of management marketing activities and should strengthen the competitiveness of businesses.

Key words: management, marketing activity, marketing management, administrative functions, enterprise.

Шевчук О.А. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ СТАНОВЛЕННЯ ЛІДЕРСТВА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА РИНКУ

Мета. Комплексне дослідження економічної сутності позиціонування підприємств у стратифікаційній системі з урахуванням специфіки ресурсного забезпечення потенціалу для формування відповідної методологічної бази дослідження практичних аспектів його функціонування.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано різні методи і підходи. Зокрема, системний підхід - до опису лідерства підприємства на ринку, що надає можливість, в ролі основних структурних компонентів комплексного потенціалу підприємства розглядати підсистеми, що знаходяться у просторових та ієрархічних зв'язках. Стратифікаційний підхід, що передбачає обґрунтування позиції вітчизняних підприємств на ринку. Елітарний підхід відкриває перспективи розробки методики формування корпоративної еліти на підприємстві. Ресурсний підхід, що дозволяє в ролі інструментарію визначати ключові функціональні компетенції.

Результати дослідження. Розроблено інструментарій формування імперативів розвитку підприємства, основу якого складають: теорія систем, теорія стратифікації, теорія лідерства, інституціональні теорії та теорія елітарності. Обґрунтовано основні функціональні компетенції людського капіталу підприємства, що виникають у різних підсистемах. Визначено основні показники діяльності підсистем підприємства, що впливають на рівень його позиціонування в економічній стратифікаційній системі.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано авторське бачення організаційно-економічного механізму імперативів розвитку підприємства в умовах становлення економіки знань.

Практична значущість результатів дослідження. Запропонований інструментарій визначення функціональних компетенцій, що виникають у кожній підсистемі підприємства, надає можливість визначення організаційно-економічного механізму становлення лідерства вітчизняних підприємств на ринку.

Ключові слова: підприємство, організаційно-економічний механізм, економічний статус, економічна стратифікаційна система, система, підсистема, ключові компетенції, інструментарій формування імперативів розвитку.

Шевчук Е.А. ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ СТАНОВЛЕНИЯ ЛИДЕРСТВА ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА РЫНКЕ

Цель. Комплексное исследование экономической сущности позиционирования предприятий в стратификационной системе с учетом специфики ресурсного обеспечения потенциала для формирования соответствующей методологической базы исследования практических аспектов его функционирования.

Методика исследования. В процессе исследования использованы различные подходы. В частности, системный подход к описанию лидерства предприятия на рынке предоставляет возможность, в качестве основных структурных компонентов комплексного потенциала предприятия рассматривать подсистемы, находящиеся в пространственных и иерархических связях. Стратификационный подход, предусматривает обоснование позиции отечественных предприятий на рынке. Элитарный подход открывает перспективы

разработки методики формирования корпоративной элиты на предприятии. Ресурсный подход позволяет в качестве инструментария определять ключевые функциональные компетенции.

Результаты исследования. Разработан инструментарий формирования императивов развития предприятия, основывающийся на теории систем, теории стратификации, теория лидерства, институциональных теориях и теории элитарности. Обоснованы основные функциональные компетенции человеческого капитала предприятия. Определены основные показатели деятельности подсистем предприятия, влияющие на уровень его позиционирования в экономической стратификационной системе.

Научная новизна результатов исследования. Предложено авторское видение организационно-экономического механизма императивов развития предприятия в условиях становления экономики знаний.

Практическая значимость результатов исследования. Предложенный инструментарий определения функциональных компетенций, возникающих в каждой подсистеме предприятия, позволяет выделить организационно-экономический механизм становления лидерства отечественных предприятий на рынке.

Ключевые слова: предприятие, организационно-экономический механизм, экономический статус, экономическая стратификационная система, система, подсистема, ключевые компетенции, инструментарий формирования императивов развития.

Shevchuk O.A. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR DEVELOPMENT OF LEADERSHIP AT DOMESTIC ENTERPRISES ON THE MARKET

Purpose. A comprehensive study of the economic essence of positioning of companies in stratification system, which takes into account the specifics of resource provision of capacity-building, aimed at the development of the methodological foundations of the study of the practical aspects of its functioning.

Methodology of research. The study used a variety of approaches. In particular, a systematic approach to the description of the company's management on the market makes it possible to consider the subsystems in spatial and hierarchical relationships. Stratification approach provides the rationale for the position of domestic enterprises on the market. An elite-based approach allows developing a method of forming the corporate elite in the enterprise. Resource-based approach allows identifying key functional competencies section.

Findings. The author has developed a Toolkit of forming imperatives of the enterprise development. It is based on systems theory, theories of stratification, leadership theory, institutional theory and the theory of elites. The author explains the basic functional competencies of the human capital of the enterprise. The author highlighted the main characteristics of the subsystems of the enterprise that affect the level of its positioning in the economic stratification system.

Originality. The author proposed organizational-economic mechanism of the imperatives of development of the enterprise in the conditions of formation of the knowledge economy.

Practical value. The proposed instruments to determine the functional competencies occur in each subsystem of the enterprise, enables us to determine the organizational-economic mechanism of formation of leadership of domestic enterprises on the market

Key words: entrepreneurship, organizational and economic mechanism, economic conditions, system stratification, system, subsystem, core competencies, tools for forming the imperatives of development.

Івашків І.М. ЕКСПОРТ ВІТЧИЗНЯНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ Й ДИЛЕМА ВИБОРУ ДЛЯ УКРАЇНИ: ІНТЕГРАЦІЯ У ЄС ЧИ В МИТНИЙ СОЮЗ

Мета статті. Метою статті є проведення аналізу дослідження щодо експорту сільськогосподарської продукції в країни ЄС та в країни Митного Союзу та економічне обґрунтування отриманих вигод від реалізації продукції.

Методика дослідження. Теоретичною та інформаційної базою дослідження є аналітичні записки та статистична інформація щодо експорту агропродовольчої продукції. Під час написання публікації використовувалися такі методи дослідження: метод теоретичного узагальнення (при дослідженні теоретико-методологічної бази дослідження), метод системного аналізу (при дослідженні відсоткового розподілу експорту сільськогосподарської продукції).

Результати дослідження. Проаналізовано динаміку вітчизняного експорту зернових культур та структуру відсоткового розподілу експорту сільськогосподарської продукції.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у економічному обґрунтуванні напрямів експорту вітчизняної агропродовольчої продукції. Визначено основні перспективи щодо інтеграції України при входженні у ЗВТ.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем щодо перспектив розвитку експортних можливостей України при входженні у ЗВТ.

Ключові слова: експорт агропродовольчої продукції, відсотковий розподіл експорту, обсяг квот.

Івашкив І.Н. ЭКСПОРТ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ И ДИЛЕММА ВЫБОРА ДЛЯ УКРАИНЫ: ИНТЕГРАЦИЯ В ЕС ИЛИ В ТАМОЖЕННЫЙ СОЮЗ

Цель статьи. Целью статьи является проведение анализа исследования по экспорту сельскохозяйственной продукции в страны ЕС и в страны Таможенного Союза и экономическое обоснование полученных выгод от реализации продукции.

Методика исследования. Теоретической и информационной базой исследования являются аналитические записки и статистическая информация по экспорту агропродовольственной продукции. При написании публикации использовались следующие методы исследования: метод теоретического обобщения (при

исследовании теоретико-методологической базы исследования), метод системного анализа (при исследовании процентного распределения экспорта сельскохозяйственной продукции).

Результаты исследования. Проанализирована динамика отечественного экспорта зерновых культур и структуру процентного распределения экспорта сельскохозяйственной продукции.

Научная новизна результатов исследования заключается в экономическом обосновании направлений экспорта отечественной агропродовольственной продукции. Определены основные перспективы по интеграции Украины при вхождении в ЗСТ.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для решения практических проблем относительно перспектив развития экспортных возможностей Украины при вхождении в ЗСТ.

Ключевые слова: экспорт агропродовольственной продукции, процентное распределение экспорта, объем квот.

Ivashkiv I.M. EXPORT OF DOMESTIC AGRICULTURAL PRODUCTION AND DILEMMA OF CHOICE FOR UKRAINE: EU INTEGRATION OR IN CUSTOMS UNION

Purpose. The article aims to analyze research on agricultural exports to the EU and the countries of the Customs Union and economic justification benefits from sales.

Methodology of research. The theoretical basis of information and research is policy papers and statistical information on the export of agro products. When writing a publication, the following methods: method of theoretical generalization (the study of theoretical and methodological basis of research), the method of system analysis (the study of percentages of agricultural exports).

Findings. The dynamics of domestic exports of cereals and structure of percentages of agricultural exports.

Originality. Scientific novelty of research results is the economic justification areas of domestic exports of agro products. The main prospects for Ukraine's integration when entering into an FTA.

Practical value. The results of research is the foundation for solving practical problems regarding the development of export opportunities from entry into Ukraine FTA.

Keywords: export of agro products, the distribution of export quotas.

Задворних С.С. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ПО БОРОТЬБІ З ТІНІЗАЦІЄЮ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ

Мета. Метою статті є з'ясування можливості та шляхів імплементації зарубіжного досвіду боротьби з тіньовою економікою в українські реалії.

Методика дослідження. Дослідження виконано з використанням статистичний метод та метод порівняння при дослідженні можливості імплементації зарубіжного досвіду детінізації фінансових потоків в Україні.

Результати дослідження. На основі виконаного дослідження досвіду зарубіжних країн, а саме Німеччини, Австрії, Бельгії, Нідерландів та Великобританії зроблено висновок, що для зниження рівня тіньової економіки в Україні слід імплементувати зарубіжний досвід за сферами застосування, а саме: нормативно-правовою, банківською та податковою. Виокремлено спільні для цих країн методи боротьби з тіньовою економікою як загальні та найефективніші. Встановлено доцільність імплементації окремих елементів зарубіжного досвіду та можливість його адаптації до вітчизняних реалій. Проаналізовано особливості боротьби з корупцією всередині корпорацій в зарубіжних країнах, а також особливості антикорупційного Кодексу корпорацій та доцільність його впровадження на вітчизняних підприємствах.

Наукова новизна результатів дослідження. Новизна наукового дослідження полягає в узагальнюючому і комплексному характері оцінки ефективності та можливості імплементації зарубіжного досвіду боротьби з тіньовою економікою за сферами застосування в українських реаліях.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані органами державної влади як на місцевому рівні, так і на загальнодержавному, а також великими підприємствами та корпораціями, що діють на території України, всіх форм власності в ролі додаткового антикорупційного заходу.

Ключові слова: тіньова економіка, тінізація, чіп, шахрайство, корупція.

Задворных С.С. РЕКОМЕНДАЦИИ ОТНОСИТЕЛЬНО ИМПЛЕМЕНТАЦИИ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА ПО БОРЬБЕ С ТЕНИЗАЦИЕЙ ФИНАНСОВЫХ ПОТОКОВ

Цель. Цель статьи состоит в определении возможности и путей имплементации зарубежного опыта борьбы с теневой экономикой в украинских реалиях.

Методика исследования. Исследование произведено с использованием статистического метода и метода сравнения при исследовании возможностей имплементации зарубежного опыта детенизации финансовых потоков в Украине.

Результаты исследования. На основе произведенного исследования опыта зарубежных государств, а именно Германии, Австрии, Бельгии, Нидерландов и Великобритании сделано выводы, что для снижения уровня теневой экономики в Украине необходимо имплементировать зарубежный опыт по сферам использования, а именно: нормативно-правовой, банковской и налоговой. Выделены общие для этих стран методы борьбы с теневой экономикой как общие и самые эффективные. Установлено целесообразность имплементации отдельных элементов зарубежного опыта и возможность его адаптации к отечественным реалиям. Проанализировано особенности борьбы с коррупцией внутри корпораций в зарубежных странах, а также

особенности антикоррупционного Кодекса корпораций и целесообразности его внедрения на отечественных предприятиях.

Научная новизна результатов исследования. Новизна научного исследования состоит в обобщенном и комплексном характере оценки эффективности и возможности имплементации зарубежного опыта борьбы с теневой экономикой по сферам применения в украинских реалиях.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования могут быть использованы органами государственной власти как на местном, так и на общегосударственном уровне, а также большими предприятиями и корпорациями, которые действуют на территории Украины, всех форм собственности в качестве дополнительного антикоррупционного мероприятия.

Ключевые слова: теневая экономика, тенизация, чип, мошенничество, коррупция.

Zadvornykh S.S. RECOMMENDATIONS FOR IMPLEMENTATION OF THE FOREIGN EXPERIENCE AGAINST THE SHADOW OF FINANCIAL FLOWS

Purpose. The purpose of the article is to determine the possibility and the ways of implementation foreign experience of the fight with the shadow economy in Ukrainian reality.

Methodology of research. The research is made based on statistical and comparison methods by researching of the possibility of the implementation foreign experience of deshadowing of financial flows in Ukraine.

Findings. Based on results of the research of the experience of foreign counters such as Germany, Austria, Belgian, Netherlands and Grate Britain are made conclusions, that for the reduction of the level of shadow economy in Ukraine is necessary to implement the foreign experience according to the spheres of implementation, namely: regulatory, bank and tax. Singled out general for this countries methods of the fight with the shadow economy like main general and most effective. Established the feasibility of implementation of separated elements of foreign experience and possibility of it adaptation to the national reality. Was analyzed the features of the anticorruption Codex of corporations and advisability of its implementation in Ukrainian enterprises.

Originality. The originality of the scientific research lies in the summarizing and complex character of the rating of effectivity and possibility of implementation of the foreign experience of the fight with the shadow economy according to the spheres its implementation in Ukrainian reality.

Practical value. The results of the research can be used by government bodies both locally and nationally, and y the big corporations and enterprises, which are acting at the territory of Ukraine, all forms of ownership as an additional anti-corruption measures.

Key words: shadow economy, shadowing, chip, fraud, corruption.

Тропіцина Ю.С. ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДИКИ ОЦІНКИ ЗАГАЛЬНОГО ЕФЕКТУ АУТСОРСИНГОВИХ ПОСЛУГ НА ПІДПРИЄМСТВІ ПАТ «РОСС»

Мета. Метою дослідження є практична реалізація розробленої авторської методики по оцінці загального ефекту аутсорсингових послуг (ТЕО) на харківському підприємстві ПАТ «РОСС».

Методика дослідження. Метод спостереження використано для визначення конкретних компаній-аутсорсерів (ТОВ «VERNA», ІП «Honeywell – Україна», ТОВ «АЛЬФА 77»). Метод аналізу та синтезу застосовано при обробці оцінок експертів щодо кожного бізнес-процесу, а також аксіоматичний метод застосовано при наданні оцінок експертами (їх оцінки приймаються без доведень, і наступні розрахунки виводяться з них відповідно до певних логічних правил) та метод формалізації використано для переведення відповідей експертної групи на мову математики. Метод порівняння допоміг зробити висновки щодо доцільності передачі бізнес-процесів на аутсорсинг, або який найбільш вигідно віддати на аутсорсинг. Метод індукції застосовано при аналізі відповідей експертів, та на їх основі зроблено єдиний висновок щодо ефективності аутсорсингу у цілому.

Результати дослідження. Досліджено ринок затребуваних підприємством ПАТ «РОСС» аутсорсингових послуг. Проаналізовано оцінки експертної групи стосовно кожного бізнес-процесу (ІТ-аутсорсинг, аутсорсинг виробничих процесів, аутсорсинг маркетингових послуг). Визначено ефективність використання аутсорсингу на машинобудівному підприємстві ПАТ «РОСС». Розроблено методику розрахунку загального ефекту аутсорсингу (ТЕО).

Наукова новизна результатів дослідження. Наукова новизна дослідження полягає у розробленому методі оцінки загального ефекту аутсорсингу на підприємстві, який є ефективним на практиці.

Практична значущість результатів дослідження. Даний метод було реалізовано на практиці, на підприємстві ПАТ «РОСС», яке скористалося розробленим методом розрахунку оцінки загального ефекту від використання аутсорсингу. Результати показали позитивний ефект від впровадження необхідних для підприємства ПАТ «РОСС» аутсорсингових послуг.

Ключові слова. Аутсорсер, аутсорсинг, бізнес-процес, договір, ефект, машинобудівне підприємство, провайдер.

Тропицына Ю.С. ВНЕДРЕНИЕ МЕТОДИКИ ОЦЕНКИ ОБЩЕГО ЭФФЕКТА АУТСОРСИНГОВЫХ УСЛУГ НА ПРЕДПРИЯТИИ ПАО «РОСС»

Цель. Целью исследования является практическая реализация разработанной авторской методики по оценке общего эффекта аутсорсинговых услуг (ТЕО) на харьковском предприятии ПАО «РОСС».

Методика исследования. Метод наблюдения использован для определения конкретных компаний-аутсорсеров (ООО «VERNA», ИП «Honeywell – Украина», ООО «АЛЬФА 77»). Метод анализа и синтеза применен при обработке оценок экспертов по каждому бизнес-процессу, а также аксиоматический метод применен при предоставлении оценок экспертами (их оценки принимаются без доказательств, и последующие расчеты выводятся из них в соответствии с определенными логическими правилами) и метод формализации использован

для перевода ответов экспертной группы на язык математики. Метод сравнения помог сделать выводы относительно целесообразности передачи бизнес-процессов на аутсорсинг, или какой наиболее выгодно отдать на аутсорсинг. Метод индукции применен при анализе ответов экспертов, и на их основе сделан единственный вывод об эффективности аутсорсинга в целом.

Результаты исследования. Исследован рынок востребованных предприятием ПАО «РОСС» аутсорсинговых услуг. Проанализированы оценки экспертной группы по каждому бизнес-процессу (ИТ-аутсорсинг, аутсорсинг производственных процессов, аутсорсинг маркетинговых услуг). Определена эффективность использования аутсорсинга на машиностроительном предприятии ПАО «РОСС». Разработана методика расчета общего эффекта аутсорсинга (ТЕО).

Научная новизна результатов исследования. Научная новизна исследования заключается в разработанном методе оценки общего эффекта аутсорсинга на предприятии, который является эффективным на практике.

Практическая значимость результатов исследования. Данный метод был реализован на практике, на предприятии ПАО «РОСС», которое воспользовалось разработанным методом расчета оценки общего эффекта от использования аутсорсинга. Результаты показали положительный эффект от внедрения необходимых для предприятия ПАО «РОСС» аутсорсинговых услуг.

Ключевые слова. Аутсорсер, аутсорсинг, бизнес-процесс, договор, эффект, машиностроительное предприятие, провайдер.

Tropitsyna Yu.S. IMPLEMENTATION OF THE METHODOLOGY FOR ASSESSING THE OVERALL EFFECT OF OUTSOURCING SERVICES AT THE ENTERPRISE PJSC “ROSS”

Purpose. The aim of the article is practical implementation of the developed authoring methods to assess the overall effect of outsourcing services (OS) at the Kharkiv enterprise PJSC “ROSS”.

Methodology of research. The method of observation was used to determine the specific companies-outsourcers (LLC “VERNA”, PI “Honeywell – Ukraine”, LLC “ALFA77”).

The method of analysis and synthesis was used in the processing of expert assessments for each business process and axiomatic method was applied when providing expert assessments (their assessments are admitted without proof, and the following calculations derived from them according to certain logical rules) and the method of formalization was used for translation answers of the expert group on language of mathematics. The method of comparison helped to make conclusions about the advisability of transfer of business processes to outsource, or which is the most profitable to give for outsourcing. The method of induction was used in the analysis of expert answers and the only conclusion on the effectiveness of outsourcing has been made based on them in general.

Findings. The market of demanded outsourcing services by the enterprise PJSC “ROSS” has been researched. It has been analyzed the evaluation of the expert group regarding each business process (IT-outsourcing, outsourcing of production processes, outsourcing marketing services). It has been determined the efficiency of outsourcing use at the machine building enterprise PJSC “ROSS”. The method of calculating the overall effect of outsourcing (FS) has been developed.

Originality. The scientific novelty of the research consists in developed method of the overall effect assess of outsourcing at the enterprise which is effective in practice.

Practical value. This method has been implemented in practice, at the enterprise PJSC “ROSS”, which took advantage by the developed method of calculating assessment of the overall effect from using outsourcing. The results showed the positive effect from implementation necessary outsourcing services for the enterprise PJSC “ROSS”.

Key words: outsourcer, outsourcing, business process, contract, effect, machine building enterprise, provider.

Денисюк О.М., Ковальчук С.П. ІННОВАЦІЙНА МЕТОДИКА ПРОГНОЗУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ВКЛАДЕНЬ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ МЕТОДІВ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

Метою статті є побудова моделі для прогнозування розміру майбутніх інвестиційних вкладень з урахуванням впливу декількох чинників.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувалися такі методи: логічний (при аналізі причинно-наслідкових зв’язків між бізнес-середовищем та тенденціями в інвестиційній сфері); графічний метод (при побудові графіку); метод моделювання (при передбаченні різноманітних сценаріїв формування динаміки залучення інвестицій, що обумовлюються різними станами бізнес-середовища); метод диференційного числення (для математичного опису причинно-наслідкових зв’язків); багатофакторний метод (при визначенні параметрів впливу факторів макроекономічного середовища на прийняття інвестиційних рішень).

Результати дослідження. Визначено три сценарії формування тенденцій в обсягах залучення інвестицій, що обумовлюються різними характеристиками (станами) бізнес-середовища. Сформовано економічну модель прогнозування обсягів інвестицій в економіку на майбутні періоди з урахуванням усіх основних факторів, які беруть до уваги інвестори при прийнятті рішень про інвестування (рентабельність вкладеного капіталу, накопичений залишковий капітал, прибуток, отриманий в певній галузі регіону, сприятливість бізнес-середовища для інвестування).

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено математичну модель, яка дає можливість прогнозувати обсяги інвестицій в реальний сектор економіки не лише з урахуванням факторів, що мали місце в минулому, але й чинників, що з’являються на момент прийняття рішень інвесторами.

Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що запропонована модель дає змогу значно точніше визначити обсяги реальних інвестицій на майбутній період як по регіонах, так і по галузях і в країні в цілому.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна діяльність, рентабельність капіталу, інвестиційні очікування.

Денисюк А.Н., Ковальчук С.П. ИННОВАЦИОННАЯ МЕТОДИКА ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ВЛОЖЕНИЙ С ПРИМЕНЕНИЕМ МЕТОДОВ ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ

Целью статьи является построение модели для прогнозирования размера будущих инвестиционных вложений с учетом влияния нескольких факторов.

Методика исследования. В процессе исследования использовались следующие методы: логический (при анализе причинно-следственных связей между бизнес-средой и тенденциями в инвестиционной сфере); графический метод (при построении графика); метод моделирования (при прогнозе различных сценариев формирования динамики привлечения инвестиций, которые оговариваются различными состояниями бизнес-сред); метод дифференциального исчисления (для математического описания причинно-следственных связей); многофакторный метод (при определении параметров влияния факторов макроэкономической среды на принятие инвестиционных решений).

Результаты исследования. Определены три сценария формирования тенденций в объемах привлечения инвестиций, которые определяются различными характеристиками (состояниями) бизнес-среды. Сформировано экономическую модель прогнозирования объемов инвестиций в экономику на будущие периоды с учетом всех основных факторов, которые принимают во внимание инвесторы при принятии решений об инвестировании (рентабельность вложенного капитала, накопленный капитал, прибыль, полученная в определенной отрасли региона, благоприятность бизнес-среды для инвестирования).

Научная новизна результатов исследования. Разработана математическая модель, которая дает возможность прогнозировать объемы инвестиций в реальный сектор экономики не только с учетом факторов, имевших место в прошлом, но и факторов, которые появляются на момент принятия решений инвесторами.

Практическая значимость результатов исследования заключается в том, что предложенная модель позволяет значительно точнее определить объемы реальных инвестиций на предстоящий период как по регионам, так и по отраслям и в стране в целом.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная деятельность, рентабельность капитала, инвестиционные ожидания.

Denysiuk O.M., Kovalchuk S.P. INNOVATIVE METHODOLOGY OF FORECASTING INVESTMENTS USING METHODS OF ECONOMICAL AND MATHEMATICAL MODELING

The article is to build a model to predict the size of future investments with the influence of several factors.

Methodology of research. The study used the following methods: logical (the analysis of causality between the business environment and trends in the investment area); graphical method (the construction schedule); modeling method (in anticipation of various scenarios of the dynamics of investment attraction, that are caused by various conditions of the business environment); method of differential calculus (for the mathematical description of causality); multivariate method (for determining the parameters of influence of factors of the macroeconomic environment for investment decisions)

Findings. Three scenarios of trends in volumes of investment were determined. Formed economic model prediction of investments in the economy for future periods, taking into account all the main factors to take into consideration the investors when making investment decisions (profitability on invested capital, accumulated surpluses, profits earned in a particular sector of the region, a favorable business environment for investment).

Originality. A mathematical model that allows to predict the volume of investments in the real sector of the economy, not only taking into account factors occurring in the past, but also the factors that appear at the time of decision-making by investors.

Practical value. The proposed model allows rather determine the amount of real investment for the future both in the region and by industry and the country as a whole.

Key words: investments, investment, return on capital, investment expectations.

Ляхович Л.А. АНАЛІЗ РИЗИКІВ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Висвітлення сутності, розвиток методики аналізу і управління ризиками інвестиційних проектів підприємств, а також розробка можливих шляхів подолання наслідків їхнього негативного впливу.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є положення сучасної економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених і фахівців з управління інвестиційними ризиками, зокрема з питань аналізу й оцінки ризиків інвестиційних проектів підприємств. Для досягнення поставленої мети були використані такі загальнонаукові методи дослідження: групування і теоретичного узагальнення – для дослідження сукупності наукових праць з проблематики управління інвестиційним ризиком підприємств, для розкриття сутності категорій «інвестиційний ризик», «ризик інвестиційного проекту»; індукції та дедукції – для вивчення внутрішніх і зовнішніх ризиків інвестиційних проектів підприємств; аналізу і синтезу - для визначення заходів щодо запобігання негативним наслідкам інвестиційних ризиків; методи експертних оцінок – для виявлення впливу ризику на ефективність реалізації інвестиційних проектів; абстрактно-логічний метод – для теоретичного узагальнення та формулювання висновків. Для наочного зображення теоретичних положень дослідження використано графічний метод.

Результати дослідження. Обґрунтовано доцільність застосування методики експертного оцінювання рівня ризику інвестиційних проектів підприємств промисловості будівельних матеріалів, що базується на визначенні і врахуванні впливу внутрішніх і зовнішніх інвестиційних ризиків на ефективність їхньої реалізації. Це дозволило з найбільшою ймовірністю відобразити реальні умови досягнення інвестиційних цілей, а також визначити шляхи та управлінські інструменти щодо оптимізації ризику.

Наукова новизна результатів дослідження. Узагальнено теоретико-методологічні дослідження економічного змісту інвестиційного ризику, розширено методичні підходи до аналізу, оцінювання й управління ризиками інвестиційних проектів підприємств.

Практична значущість результатів дослідження. Теоретичні положення дослідження доведені до рівня методичних рекомендацій щодо аналізу та оцінки ризиків інвестиційних проектів, формування на підприємствах системи заходів з впливу на рівень ризику для доведення його до прийнятного значення.

Ключові слова: інвестиційний проект, інвестиційний ризик, ризик інвестиційного проекту, зовнішній ризик, внутрішній ризик.

Ляхович Л.А. АНАЛИЗ РИСКОВ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Освещение сущности, развитие методики анализа и управления рисками инвестиционных проектов предприятий, а также разработка возможных путей преодоления последствий их негативного воздействия.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются положения современной экономической теории, научные труды отечественных и зарубежных ученых и специалистов по управлению инвестиционными рисками, в том числе по вопросам анализа и оценки рисков инвестиционных проектов предприятий. Для достижения поставленной цели были использованы такие общенаучные методы исследования: группировки и теоретического обобщения - для исследования совокупности научных работ по проблемам управления инвестиционным риском предприятий, для раскрытия сущности категорий «инвестиционный риск», «риск инвестиционного проекта»; индукции и дедукции – для изучения внутренних и внешних рисков инвестиционных проектов предприятий; анализа и синтеза – для определения мер по предотвращению негативных последствий инвестиционных рисков; методы экспертных оценок - для выявления влияния риска на эффективность реализации инвестиционных проектов; абстрактно-логический метод – для теоретического обобщения и формулировки выводов. Для наглядного изображения теоретических положений исследования использовано графический метод.

Результаты исследования. Обоснована целесообразность применения методики экспертной оценки уровня риска инвестиционных проектов предприятий промышленности строительных материалов, основанной на определении и учете влияния внутренних и внешних инвестиционных рисков на эффективность их реализации. Это позволило с наибольшей вероятностью отразить реальные условия достижения инвестиционных целей, а также определить пути и управленческие инструменты по оптимизации риска.

Научная новизна результатов исследования. Обобщено теоретико-методологические исследования экономического содержания инвестиционного риска, расширено методические подходы к анализу, оценке и управлению рисками инвестиционных проектов предприятий.

Практическая значимость результатов исследования. Теоретические положения исследования доведены до уровня методических рекомендаций по анализу и оценке рисков инвестиционных проектов, формирования на предприятиях системы мер по влиянию на уровень риска для доведения его до приемлемого значения.

Ключевые слова: инвестиционный проект, инвестиционный риск, риск инвестиционного проекта, внешний риск, внутренний риск.

Liakhovych L.A. RISK ANALYSIS OF INVESTMENT PROJECTS OF ENTERPRISES

Purpose. Explanation of the nature, development of analysis methods and risk management of investment projects of enterprises, as well as the development of possible ways to overcome the consequences of their negative impact.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is the statement of modern economics concepts, scientific works of domestic and foreign scholars and experts in the sphere of investment risk management, particularly about estimation and analysis of risks of investment projects of enterprises.

For achieving the objectives were used such general scientific methods of research: grouping and theoretical generalization methods – for research the works on problematic issues of investment risk management of enterprise, for disclosing the key terms “investment risk”, “investment project risk”; induction and deduction– for studying external and internal risks of investment projects; analysis and synthesis– for studying the methods for preventing the negative consequences on investment risks; expert evaluation methods – for exposing the risk influence on efficiency of investment projects implementation; abstract logical methods – for theoretical generalization and establishment the conclusions. For a visual representation of theoretical concepts of the research, the graph method was used.

Findings. Applicability of expert evaluation methods of the investment projects risk level was substantiated for industrial enterprises producing construction materials, which is based on identifying and taking into account the influence of internal and external investment risks on the efficiency of their implementation. This allowed with the utmost probability to reflect the actual conditions of achieving the investment objectives, and to identify ways and tools for optimizing the risks.

Originality. The theoretical and methodological research on economic sphere of investment risk were generalized, methodical approaches for analyzing, estimating and managing the risks enterprise investment projects were expanded.

Practical value. The theoretical statements of the work reached the level of methodological recommendations on analysis and estimation of risks of innovation project, formation for the enterprise the system of methods for influencing the risk level reducing it to acceptable value.

Key words: investment project, investment risk, the risk of investment project, external risk, internal risk.

Буряк О.П. ІНСТРУМЕНТИ ПОДОЛАННЯ БАНКІВСЬКИХ КРИЗ У ПОЛЬЩІ, ЯПОНІЇ, ФРАНЦІЇ, ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ТА КАНАДІ

Метою. Метою статті є дослідження інструментів подолання банківських криз у Польщі, Японії, Франції, Великобританії та Канаді.

Методика дослідження. В основу досліджень роботи покладені як загальнонаукові (аналіз, спостереження), так і спеціальні методи пізнання. Методи аналізу і спостереження використані для дослідження інструментів подолання банківських криз у Польщі, Японії, Франції, Великобританії та Канаді. Методи пізнання використані для обґрунтування специфіки інструментів подолання банківських криз.

Результати дослідження. Доведено, що фінансова криза 2008-2009 рр. торкнулася економік усіх країн світу, в тому числі й Республіки Польща. Основним фактором, який ефективно захистив Польщу від наслідків світової кризи, був значний фундамент економіки, збудований упродовж останніх 20 років економічних перетворень у країні. Антикризова програма Японії, де уряд в рамках антикризової програми у банківській сфері намагався протидіяти зростанню сили ієни, досвід Франції, де на високому рівні збереглося державне регулювання економіки.

У Великобританії значна допомога надавалася в першу чергу фінансовому сектору, оскільки він є пріоритетним для англійської економіки. Відмічено, що в період світової фінансової кризи банки Канади приносили прибуток.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано інструменти подолання банківських криз у Польщі, Японії, Франції, Великобританії та Канаді та окреслено їх специфіку.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути запропоновані для впровадження у банківському секторі, що сприятиме його ефективному розвитку.

Ключові слова: банк, банківська система, фінансовий сектор, банківська криза, фінансова криза, антикризова програма

Буряк О.П. ИНСТРУМЕНТЫ ПРЕОДОЛЕНИЯ БАНКОВСКИХ КРИЗИСОВ В ПОЛЬШЕ, ЯПОНИИ, ФРАНЦИИ, ВЕЛИКОБРИТАНИИ И КАНАДЕ

Цель. Целью статьи является исследование инструментов преодоления банковских кризисов в Польше, Японии, Франции, Великобритании и Канаде.

Методика исследования. В основу исследований работы положены как общенаучные (анализ, наблюдение), так и специальные методы познания. Методы анализа и наблюдения использованы для исследования инструментов преодоления банковских кризисов в Польше, Японии, Франции, Великобритании и Канаде. Методы познания использованные для обоснования специфики инструментов преодоления банковских кризисов.

Результаты исследования. Доказано, что финансовый кризис 2008-2009 гг. коснулся экономик всех стран мира, в том числе и Республики Польша. Основным фактором, который эффективно защитил Польшу от последствий мирового кризиса, был значительный фундамент экономики, построенный на протяжении последних 20 лет экономических превращений в стране. Антикризисная программа Японии, где правительство в рамках антикризисной программы в банковской сфере пыталось противодействовать росту силы йены, опыт Франции, где на высоком уровне сохранилась государственное регулирование экономики.

В Великобритании значительная помощь предоставлялась в первую очередь финансовому сектору, поскольку он является приоритетным для английской экономики. Отмечено, что в период мирового финансового кризиса банки Канады приносили прибыль.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованно инструменты преодоления банковских кризисов в Польше, Японии, Франции, Великобритании и Канаде, и очерчено их специфику.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования могут быть предложены для внедрения в банковском секторе, который будет способствовать его эффективному развитию.

Ключевые слова: банк, банковская система, финансовый сектор, банковский кризис, финансовый кризис, антикризисная программа

Buryak O.P. INSTRUMENTS FOR OVERCOMING BANK CRISES IN POLAND, JAPAN, FRANCE, GREAT BRITAIN AND CANADA

Purpose. The purpose of the article is research of instruments of overcoming of bank crises in Poland, Japan, France, Great Britain and Canada.

Methodology of research. In basis of researches works are fixed both scientific (analysis, supervision) and special methods of cognition. The methods of analysis and supervision are used for research of instruments of overcoming of bank crises in Poland, Japan, France, Great Britain and Canada. Methods of cognition are the specifics of instruments of overcoming of bank crises used for a ground.

Findings. It is well-proven that financial crisis 2008-2009 touched economies of entire countries of the world, including Republic, Poland. A basic factor which effectively protected Poland from the consequences of world crisis was considerable foundation of economy, built during the last 20 years economic transformations to the country.

Anticrisis program of Japan, where a government within the framework of the antikrizovoy program in a bank sphere tried to counteract growth of force of eni, experience of France, where at high level government control of

economy was saved. In Large Britain a considerable help got above all things a financial sector, as he is priority for the English economy. It is marked, that in the period of world financial crisis of jar of Canada brought in a return.

Originality. Grounded instruments of overcoming of bank crises in Poland, Japan, France, Great Britain and Canada, and outlined their specific.

Practical value. Research results can be offered for introduction in a banksector that will promote him to effective development.

Key word: bank, banking system, financial sector, bank crisis, financialcrisis, anticrisis program

Щербина О.В. ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ РЕФІНАНСУВАННЯ НБУ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Мета статті – дослідження прикладних аспектів використання операцій з рефінансування банків, ефективності політики рефінансування Національного банку України та визначення шляхів подолання виявлених проблем.

Методика дослідження. Дослідження проведено за допомогою загальнонаукових (індукції, дедукції, наукового узагальнення, порівняння, системності та комплектності), економіко-статистичних (співставлення, табличного, метод укрупнення результатів, кількісного) методів аналізу.

При проведенні дослідження використовувалась офіційна інформація з сайтів Національного банку України, Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України та інших.

Результати дослідження. Дослідження показало, що не зважаючи на попередні кризові періоди в банківській системі, регулятор в черговий раз не був готовий до активної підтримки ліквідності банків, сучасна державна політика регулювання кредитних послуг позбавлена цілісності і здебільшого зорієнтована на вирішення поточних проблем. Виявлено, що: у 2013-2014 рр. НБУ повторив помилки попереднього періоду: рефінансування проводиться за непрозорими критеріями та надається банкам, які неспроможні його повернути, кошти отримані від регулятора використовуються не за призначенням.

На основі проведеного дослідження обґрунтовано: необхідність розробки порядку рефінансування в умовах кризи та доопрацювання чинної нормативно-правової бази, яка б базувалась на основних принципах рефінансування банків; необхідність впровадження нових нестандартних схем залучення фінансових ресурсів та методів підтримки ліквідності банківських установ.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено особливості механізму рефінансування НБУ в умовах фінансової нестабільності та обґрунтовано пропозиції, що сприятимуть формуванню сучасної системи рефінансування.

Практична значущість результатів дослідження. Запропоновані пропозиції сприятимуть формуванню сучасної системи рефінансування, яка забезпечить стабільність банківської системи та дасть потужний поштовх до подальшого розвитку.

Ключові слова: рефінансування, фінансова нестабільність, банківська установа, кредити НБУ, проблемна заборгованість, державне регулювання рефінансування.

Щербина О.В. ОСОБЕННОСТИ МЕХАНИЗМА РЕФИНАНСИРОВАНИЯ НБУ В УСЛОВИЯХ ФИНАНСОВОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

Цель статьи – исследование прикладных аспектов использования операций по рефинансированию банков, эффективности политики рефинансирования Национального банка Украины и определения путей преодоления выявленных проблем.

Методика исследования. Исследование проведено с помощью общенаучных (индукции, дедукции, научного обобщения, сравнения, системности и комплектности), экономико-статистических (сопоставление, табличного, графического, метод укрупнения результатов, количественного) методов анализа.

При проведении исследования использовалась официальная информация с сайтов Национального банка Украины, Агентства по развитию инфраструктуры фондового рынка Украины и других.

Результаты исследования. Исследование показало, что, несмотря на предыдущие кризисные периоды в банковской системе, регулятор в очередной раз не был готов к активной поддержке ликвидности банков, современная государственная политика регулирования кредитных услуг лишена целостности и обычно ориентирована на решение текущих проблем. В 2013-2014 гг. НБУ повторил ошибки предыдущего периода: рефинансирование проводится по непрозрачным критериям и предоставляется банкам, которые не могут его вернуть, средства полученные от регулятора используются не по назначению.

На основе проведенного исследования обоснованы: необходимость разработки порядка рефинансирования в условиях кризиса и доработки действующей нормативно-правовой базы, которая бы базировалась на основных принципах рефинансирования банков; необходимость внедрения новых нестандартных схем привлечения финансовых ресурсов и методов поддержки ликвидности банковских учреждений.

Научная новизна результатов исследования. Определены особенности механизма рефинансирования НБУ в условиях финансовой нестабильности и обоснованы предложения, которые будут способствовать формированию современной системы рефинансирования.

Практическая значимость результатов исследования. Практическая значимость результатов исследования. Обоснованные предложения будут способствовать формированию современной системы рефинансирования, которая обеспечит стабильность банковской системы и даст мощный толчок к дальнейшему развитию.

Ключевые слова: рефинансирование, финансовая нестабильность, банковское учреждение, кредиты НБУ, проблемная задолженность, государственное регулирование рефинансирования.

Shcherbyna O. FEATURES OF REFINANCING MECHANISM OF NBU AMID FINANCIAL INSTABILITY

Purpose. The main purpose of the article – research applied aspects of refinancing transactions in banks, effectiveness of policies refinancing of the National Bank of Ukraine and identify ways to overcome the problems identified.

Methodology of research. The study was conducted with using general (induction, deduction, scientific analysis, comparison, consistency and completeness), economic and statistical (comparison, tabular, consolidation of results, quantitative) analysis methods.

In the process of conducting research were used information from the official websites of the National Bank of Ukraine, the Agency for Development infrastructure of the stock market of Ukraine and others.

Findings. The research found that despite previous periods of crisis in the banking system, regulator again was not prepared to actively support the liquidity of banks and current national policy of regulating credit services devoid of integrity and mostly focused on current problems. In 2013-2014 NBU repeated prior period errors: refinancing is carried on nontransparent criteria and provided banks, which unable to return it, funds received from the regulator were used for other purposes.

Based on the research was defined: the necessity to develop of order refinancing in crisis and revision of existing regulatory framework, which would be based on general principles of banking refinancing; the necessity of introduction of new innovative schemes attracting of financial resources and methods to support the liquidity of banks.

Originality. Detected the features of refinancing mechanism of National Bank of Ukraine in terms of financial instability and grounded deals, which will promote formation a modern system of refinancing.

Practical value. The proposed deals will contribute to establishing modern system of refinancing, which will ensure stability of the banking system and will give a powerful impetus to further development.

Key words: refinance, financial instability, banks, credit of NBU, bad debts, government regulation of refinancing.

Безродна О.С. ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКУ ТА ІНСТРУМЕНТИ ЇЇ ОЦІНКИ

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів фінансової діяльності банку та систематизація інструментів її оцінки.

Методика дослідження. В процесі дослідження наукової проблеми і отримання результатів використано низку методів. Зокрема, на основі огляду та аналізу літературних джерел поглиблено зміст фінансової діяльності банку та визначено її специфіку у порівнянні з суб'єктами господарювання. Із застосуванням методів узагальнення та абстрактно-логічного аналізу систематизовано інструменти оцінки фінансової діяльності банку та факторів, що на неї впливають, доведено доцільність інтегрування збалансованої системи показників (ЗСП) в процес управління банком.

Результати дослідження. Визначено, що специфіка фінансової діяльності банку, на відміну від підприємств, обумовлена структурою його фінансових ресурсів, джерелами їх формування та напрямами використання. Встановлена доцільність комплексне використання інструментів оцінки зовнішнього та внутрішнього середовища банку.

Наукова новизна результатів дослідження. Теоретично обґрунтовано вирішення комплексу питань, пов'язаних з удосконаленням оцінювання фінансової діяльності банку шляхом впровадження ЗСП як оцінної системи, що розглядає фінансові та не фінансові аспекти його функціонування як взаємопов'язані елементи однієї системи.

Практична значущість результатів дослідження. Застосування запропонованих рекомендацій щодо впровадження ЗСП у практичну діяльність банку дозволяє не тільки отримувати загальну інформацію про стан банку з позиції його внутрішнього та зовнішнього середовища, але й визначати напрями його подальшої діяльності, розробляти ефективні стратегії та здійснювати контроль за їх виконанням.

Ключові слова: банк, фінансова діяльність, інструменти оцінки, збалансована система показників (ЗСП).

Безродная Е.С. ФИНАНСОВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БАНКА И ИНСТРУМЕНТЫ ЕЕ ОЦЕНКИ

Целью статьи является исследование теоретических аспектов финансовой деятельности банка и систематизация инструментов ее оценки.

Методика исследования. В процессе исследования научной проблемы и получения результатов использовано ряд методов. В частности, на основе обзора и анализа литературных источников исследовано сущность финансовой деятельности банка и определена ее специфика по сравнению с субъектами хозяйствования. В результате применения методов обобщения и абстрактно-логического анализа систематизировано инструменты оценки финансовой деятельности банка и факторов, которые на нее влияют, обосновано целесообразность интеграции сбалансированной системы показателей (ССП) в процесс управления банком.

Результаты исследования. В результате проведенных исследований сделано следующие выводы: специфика финансовой деятельности банка, в отличие от предприятий, обусловлена структурой его финансовых ресурсов, источниками их формирования и направлениями использования; целесообразным является комплексное использование инструментов оценки внешней и внутренней среды банка.

Научная новизна результатов исследования. Заключается в теоретическом обосновании и решении отдельных вопросов, связанных с необходимостью усовершенствования оценки финансовой деятельности банка путем внедрения ССП как оценочной системы, которая рассматривает финансовые и не финансовые аспекты

его функционирования как взаимосвязанные элементы одной системы.

Практическая значимость результатов исследования. Применение предложенных рекомендаций относительно внедрения ССП в практическую деятельность банка позволяет не только получать общую информацию о состоянии банка с позиции его внутренней и внешней среды, но и определять направления его дальнейшей деятельности, разрабатывать эффективные стратегии и осуществлять контроль за их выполнением.

Ключевые слова: банк, финансовая деятельность, инструменты оценки, сбалансированная система показателей (ССП).

Bezrodna O.S. FINANCIAL ACTIVITY OF THE BANK AND TOOLS OF ITS ASSESSMENT

Purpose. Article aims on research the theoretical aspects the financial activity of bank and systematization of tools its assessment.

Methodology of research. Author used several methods in research of scientific problems and obtaining results. Investigation of content the financial activity of bank and its specificity in comparison with enterprises based on a review and analysis of the literature. In the article systematized tools of assessing the financial activities of the bank and the factors that affect it with using a method of generalization. Author has been proved the advisability of integration of Balanced Scorecard (BSC) in the management of the bank with using a method of abstract logical analysis.

Originality. The following conclusions made in the results of the research: the specificity the financial activity of bank caused by the structure of its financial resources, sources of their formation and use areas; using the tools a comprehensive assessment of the external and internal environment of the bank is appropriate.

Practical value. Recommendations regarding the implementation of BSC in the practical activities of the bank let can not only let to get general information about the situation in the bank, terms of its internal and external environment, but also to determine the direction of its future activities, develop effective strategies and monitor their implementation.

Key words: bank, financial activity, assessment tools, balanced scorecard (BSC).

Потриваєва Н.В., Шевченко І.В. ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ВИТРАТ НА ЇХ ПОЛІПШЕННЯ

Мета. Мета дослідження полягає у поглибленні дослідження організації обліку земельних ресурсів сільськогосподарського призначення та витрат на їх поліпшення.

Методика дослідження. В процесі дослідження проблеми обліку земельних ресурсів сільськогосподарського призначення та отримання результатів використано низку методів та методичних підходів. На основі опрацьованих літературних джерел та нормативно-законодавчих актів досліджено й обґрунтовано сутність обліку земельних ресурсів сільськогосподарського призначення та сформовано мету його здійснення. За методом дедукції розроблено схему методики відображення ресурсів і прав користування ними в системі національних та міжнародних стандартів. На підставі аналізу нормативно-законодавчої бази виявлено сутність поняття поліпшення земель сільськогосподарського призначення та особливості відображення витрат на їх понесення.

Результати дослідження. У статті розглянуто сутність обліку земельних ресурсів сільськогосподарського призначення. Розглянуто методику відображення земельних ресурсів і прав користування ними в системі національних та міжнародних стандартів. Обґрунтовано визначення поняття та особливості відображення витрат на поліпшення земельних ресурсів. Проаналізовано динаміку загальної площі органічних сільськогосподарських угідь в Україні, як наслідок здійснення витрат на поліпшення якісних характеристик ґрунту.

Наукова новизна результатів дослідження. Використано основні методи економічного аналізу (порівняння, дедукції, синтезу та комплексної економічної оцінки) для вдосконалення сутності поняття, методики відображення земельних ресурсів та прав користування ними в системі національних та міжнародних стандартів.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження сприятимуть висвітленню особливостей відображення в обліку земельних ділянок й витрат на їх поліпшення в системі національних та міжнародних стандартів, підвищуючи повноту та інформативність даної ділянки обліку, а також якість подальших досліджень з даної теми.

Ключові слова: земельні ресурси, поліпшення, облік, витрати, міжнародні стандарти.

Потриваева Н.В., Шевченко И.В. ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ И РАСХОДОВ НА ИХ УЛУЧШЕНИЯ

Цель. Цель исследования заключается в углублении исследования организации учета земельных ресурсов сельскохозяйственного назначения и расходов на их улучшение.

Методика исследования. В процессе исследования проблемы учета земельных ресурсов сельскохозяйственного назначения и получения результатов использован ряд методов и методических подходов. На основе обработанных литературных источников и нормативно-законодательных актов исследовано и обосновано сущность учета земельных ресурсов сельскохозяйственного назначения и сформирован цель его осуществления. По методу дедукции разработана схема методики отражения ресурсов и прав пользования ими в системе национальной и международных стандартов. На основании анализа нормативно-законодательной базы обнаружено сущность понятия улучшения земель сельскохозяйственного назначения и особенности отражения расходов на их возникновения.

Результаты исследования. В статье рассмотрены сущность учета земельных ресурсов сельскохозяйственного назначения. Рассмотрены методика отражения земельных ресурсов и прав пользования ими в системе национальных и международных стандартов. Обосновано определение понятия и особенности отражения расходов на улучшение земельных ресурсов. Проанализирована динамика общей площади

органических сельскохозяйственных угодий в Украине, как следствие осуществления расходов на улучшение качественных характеристик почвы.

Научная новизна результатов исследования. Использованы основные методы экономического анализа (сравнение, дедукции, синтеза и комплексной экономической оценки) для совершенствования сущности понятия, методики отражения земельных ресурсов и прав пользования ими в системе национальных и международных стандартов.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования будут способствовать освещению особенностей отражения в учете земельных участков и расходов на их улучшение в системе национальных и международных стандартов, повышая полноту и информативность данного участка учета, а также качество дальнейших исследований по данной теме.

Ключевые слова: земельные ресурсы, улучшения, учет, расходы, международные стандарты.

Potryvaieva N.V., Shevchenko I.V. FEATURES OF ACCOUNTING LAND RESOURCES FOR AGRARIAN PURPOSE AND THE COSTS FOR THEIR IMPROVEMENT

Purpose. The purpose of the research consists in deepening of research of the organization of the accounting of land resources of agricultural purpose and expenses on their improvement.

Methodology of research. In the course of research of a problem of the accounting of land resources of agricultural purpose and receiving results a number of methods and methodical approaches is used. On the basis of the processed references and standard acts it is investigated and proved essence of the accounting of land resources of agricultural purpose and it is created the purpose of its implementation. By the method of deduction the scheme of a technique of reflection of resources and rights of use by them in system national and the international standards is developed. On the basis of the analysis of standard legislative base it is revealed essence of concept of improvement of lands of agricultural purpose and feature of reflection of expenses on their emergence.

Findings. In article it is considered the essence of the accounting of land resources of agricultural purpose. The technique of reflection of land resources and rights of using them in system of national and international standards are considered. Definition of concept and feature of reflection of expenses on improvement of land resources is proved. Dynamics of total area of organic agricultural grounds in Ukraine is analyzed, as a result of implementation of expenses on improvement of qualitative characteristics of the soil.

Originality. The main methods of the economic analysis (comparison, deductions, synthesis and a complex economic assessment) for improvement of essence of concept, a technique of reflection of land resources and rights of use by them in system of national and international standards are used.

Practical value. The received results of research will promote illumination of features of reflection in the accounting of the land plots and expenses on their improvement in system of national and international standards, increasing completeness and informational content of this site of the account, and also quality of further researches on this subject.

Key words: land resources, improvements, account, expenses, international standards.

Белова І.М. СУТЬ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ЙОГО МІСЦЕ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Мета. Основною метою статті є обґрунтування сутності управлінського обліку на основі дослідження різних точок вчених науковців, визначення ролі та місця управлінського обліку в інформаційному забезпеченні всіх рівнів управління.

Методика дослідження. Адекватно поставленій меті застосовано наступні методи економічних досліджень: діалектичний метод пізнання та системний підхід до трактування концептуальних основ управлінського обліку в системі управління підприємством; монографічний метод при вивченні в ретроспективі вітчизняного та зарубіжного досвіду розвитку управлінського обліку; методи індукції та дедукції – для дослідження загальних тенденцій розвитку управлінського обліку.

Результати дослідження. Запропоновано обґрунтоване з точки зору системного та процесно-функціонального підходів визначення цілісності управлінського обліку як передумови формування його теоретичних, організаційних і методичних засад з використанням у цій системі окремих методів управління для збору, обробки та передачі інформації внутрішнім користувачам з метою прийняття управлінських рішень.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та реалізації нових підходів до організації управлінського обліку та розробки методологічних засад управлінського обліку та його місця в системі управління підприємством в ринкових умовах господарювання, особливостей його інформаційного забезпечення.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати є основою уточнення сутності та місця управлінського обліку в системі управління підприємством, визначення передумов його впровадження.

Ключові слова: управлінський облік, система управління, інформаційна система, управлінські рішення, ведення, управлінські рішення.

Белова И.Н. СУТЬ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА И ЕГО МЕСТО В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Цель. Основной целью статьи является обоснование сущности управленческого учета на основе исследования разных точек ученых научных работников, определении роли и места управленческого учета в информационном обеспечении всех уровней управления.

Методика исследования. Адекватно поставленной цели применены следующие методы экономических исследований: диалектический метод познания и системный подход к трактовке концептуальных основ

управленческого учета в системе управления предприятием; монографический метод при изучении в ретроспективе отечественного и зарубежного опыта развития управленческого учета; методы индукции и дедукции – для исследования общих тенденций развития управленческого учета.

Результаты исследования. Предложено обоснованное с точки зрения системного и процессно-функционального подходов определения целостности управленческого учета как предпосылки формирования его теоретических, организационных и методических основ с использованием в этой системе отдельных методов управления для сбора, обработки и передачи информации внутренним пользователям с целью принятия управленческих решений.

Научная новизна результатов исследования заключается в теоретическом обосновании и реализации новых подходов к организации управленческого учета и разработки методологических основ управленческого учета и его места в системе управления предприятием в рыночных условиях хозяйствования, особенностей его информационного обеспечения.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты являются основой уточнения сущности и места управленческого учета в системе управления предприятием, определения предпосылок его внедрения.

Ключевые слова: управленческий учет, система управления, информационная система, управленческие решения, ведения, управленческие решения.

Belova I.M. ESSENCE OF MANAGEMENT ACCOUNTING AND ITS PLACE IN THE SYSTEM OF ENTERPRISE MANAGEMENT

Purpose. The primary purpose of the article is a ground of essence of administrative account on the basis of research of different points of scientists of research workers, determination of role and place of administrative account in the informative providing of all levels of management.

Methodology of research. Adequately applied to the objective of economic research following methods: dialectical method of knowledge and systematic approach to interpretation of the conceptual foundations of management accounting in the management of the company; monographic method in the study in retrospect domestic and foreign experience of management accounting; methods of induction and deduction – to study the general trends in the development of management accounting.

Findings. A justified in terms of system and process-functional approaches determine the integrity of management accounting as a prerequisite for the formation of its theoretical, organizational and methodological framework using this system in certain management practices for the collection, processing and transmission internal users for decision-making.

Originality.The scientific novelty of the research lies in the theoretical study and implement new approaches to management accounting and the development of methodological principles of management accounting and its place in the management of enterprise in market conditions, the characteristics of its information security.

Practical value. The results are the basis for clarifying the nature and place of management accounting in the enterprise management system, determining the preconditions for its implementation.

Key words: management accounting, management system, information system management solutions, maintenance, management decisions.

Поліщук О.Т. КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ

Мета. Головною метою дослідження є визначення місця та ролі соціальної відповідальності в підприємницькій діяльності України, обґрунтування її значення, перспектив розвитку, представлення для наукового обговорення методичних положень обліку витрат та зобов'язань підприємства, що пов'язані з корпоративною соціальною відповідальністю перед власниками, працівниками і територіальною громадою тощо.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження виступають фундаментальні положення з сучасної економічної теорії та бухгалтерського обліку, наукові праці вчених, нормативно-правові документи. В процесі дослідження використовувались як загальнонаукові, так і спеціальні методи, серед яких: абстрактно-логічні та причинно-наслідкового зв'язку (при дослідження підходів до визначення соціальної відповідальності та трактуванні сутності даного поняття), метод порівняння (при здійсненні порівняння практики вітчизняних і зарубіжних підприємств в частині соціальної відповідальності), спеціальні методи бухгалтерського обліку (для надання пропозицій щодо відображення КСВ в системі бухгалтерських рахунків).

Результати дослідження. Запропоновано доповнити культурний підхід для уточнення корпоративної соціальної відповідальності. Здійснено систематизацію ознак, що характеризують найбільш повно і точно КСВ. Обґрунтовано власний підхід до визначення поняття корпоративна соціальна відповідальність. Надано пропозиції щодо відображення операцій з соціальною відповідальністю підприємств в системі бухгалтерських рахунків.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у розробленні теоретичних, методичних, організаційних положень та практичних рекомендацій щодо формування та відображення в системі обліку інформації щодо соціальної відповідальності. Під час дослідження сутності КСВ обґрунтовано власний культурний підхід до трактування даного поняття, який характеризує соціальну відповідальність як взаємозв'язок між підприємством і суспільством та відповідно надано пропозиції щодо визначення КСВ як сукупності принципів поведінки компанії. Удосконалено порядок формування та відображення операцій з КСВ в системі обліку, що сприятиме формуванню достовірних даних про ефективність соціальної політики підприємства.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем щодо впровадження, використання та вдосконалення політики соціальної

відповідальності підприємства.

Ключові слова: соціальна відповідальність, корпоративна соціальна відповідальність, облік корпоративної соціальної відповідальності.

Полищук Е.Т. КОРПОРАТИВНАЯ СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ: СУЩНОСТЬ ТА ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА

Цель. Главной целью исследования является определение места и роли социальной ответственности в предпринимательской деятельности Украины, обоснования ее значения, перспектив развития, представления, для научного обсуждения методических положений учета расходов и обязательств предприятия, которые связаны с корпоративной социальной ответственностью перед владельцами, работниками и территориальным обществом.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования выступают фундаментальные положения современной экономической теории и бухгалтерского учета, научные труды ученых, нормативно правовые документы. В процессе исследования использовались в качестве общенаучные так и специальные методы, среди которых: абстрактно-логические и причинно-следственной связи (при исследование подходов к определению социальной ответственности и трактовке сущности данного понятия), метод сравнения (при осуществлении сравнения практики отечественных и зарубежных предприятий в части социальной ответственности), специальные методы бухгалтерского учета (для предоставления предложений относительно отображения КСВ в системе бухгалтерских счетов).

Результаты исследования. Предложено дополнить культурный подход для уточнения корпоративной социальной ответственности. Осуществлена систематизация признаков, которые характеризуют наиболее понятие точно КСВ. Обоснованно собственный подход к определению понятия корпоративная социальная ответственность. Предоставлены предложения относительно отображения операций с социальной ответственностью предприятий в системе бухгалтерских счетов.

Научная новизна результатов исследования заключается в теоретических, методических, организационных положений и практических рекомендаций относительно формирования и отображения в системе учета информации относительно социальной ответственности. Во время исследования сущности КСВ обоснованно собственный культурный подход к трактовке данного понятия, который характеризует социальную ответственность как взаимосвязь между предприятием и обществом и соответственно предоставлены предложения относительно определения КСВ как совокупности принципов поведения компании. Усовершенствован порядок формирования и отображения операций из КСВ в системе учета, который будет способствовать формированию достоверных данных об эффективности социальной политики предприятия.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются подпочвой для решения практических проблем относительно внедрения, использования и совершенствования политики социальной ответственности предприятия.

Ключевые слова: социальная ответственность, корпоративная социальная ответственность, учет корпоративной социальной ответственности.

Polishchuk O.T. CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY: THE ESSENCE AND FEATURES OF ACCOUNTING

Purpose. The main purpose of the study is to determine the place and role of social responsibility in business activity of Ukraine, justify its importance, development prospects, presentation for scholarly discussion methodological regulations and accounting of costs and obligations related to corporate social responsibility to the owners, employees and territorial community and so on.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the study are the fundamental standarts of modern economics and accounting, scientific works of scientists, legal documents. General scientific and special methods, including: abstract logic and causation (in research approaches to the definition of social responsibility and the interpretation of the essence of this concept), the method of comparison (comparison practices in the implementation of domestic and foreign enterprises in terms of social responsibility), special methods of accounting (for proposals to reflect CSR system accounts) were used in the study.

Findings. The cultural approach was supplemented for specification of corporate social responsibility. The features that characterize more fully and accurately CSR were systematized. Grounded own approach to the definition of corporate social responsibility. The propositions were formed for reflection operations with social responsibility of enterprises in the system of accounts.

Originality. The scientific novelty of research results is in the development of theoretical, methodological, institutional standarts and practical recommendations for formation and reflection in the accounting system of information on social responsibility. During the study the essence of CSR substantiated own cultural approach to the interpretation of this concept that characterizes social responsibility as the relationship between the company and society and accordingly provided proposals for the definition of CSR as a set of principles of conduct. Improved procedure for the formation and display operations CSR accounting system that will facilitate the formation of reliable data on the effectiveness of social policy of the company.

Practical value. The results of research is the foundation for solving practical problems related to the implementation, use and improvement of social responsibility policy of the company.

Key words: social responsibility, corporate social responsibility, accounting of corporate social responsibility.

Бурлаков О.С., Кінаш І.А. МЕТОДИКА ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОГО ЕФЕКТУ ВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЇ ОБЛІКУ

Мета. Визначення базових принципів і показників оцінки економічної ефективності комп'ютеризації бухгалтерського обліку та обґрунтування доцільності впровадження інструментарію автоматизації, як ключового компонента підвищення ефективності діяльності організації.

Методика дослідження. Методологічною і теоретичною основою статті є праці провідних зарубіжних і вітчизняних вчених з питань оцінки економічної ефективності комп'ютеризації обліку. Досягнення поставленої мети здійснювалось з використанням наступних наукових прийомів і методів дослідження: монографічний (при огляді та вивченні літературних джерел щодо комп'ютеризації діяльності підприємств в цілому та, зокрема, бухгалтерського обліку), аналізу та синтезу (для дослідження та узагальнення результатів дослідження); логіко-теоретичний та діалектичний (для формування висновків дослідження).

Результати дослідження. Встановлено, що економічна ефективність інформаційних систем обліку досягається в керуючій системі управління суб'єктів господарювання за рахунок зменшення трудових витрат на виконання обліку як функції управління (прямий ефект) та в керованій – за рахунок економічних наслідків виконання рішень, прийнятих завдяки використанню відповідної облікової інформації (непрямий ефект).

Обґрунтовано висновок про необхідність використання сучасних програмних інструментів комп'ютеризації обліку, який виступає інформаційною базою прийняття управлінських рішень.

Наукова новизна результатів дослідження. На основі аналізу інформаційної бази щодо методик оцінки економічного ефекту від впровадження комп'ютеризації на підприємствах України розроблено власну, що включає перелік найбільш поширених показників.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть бути використанні для попередньої оцінки економічного ефекту від впровадження та використання інструментарію комп'ютеризації обліку на підприємствах України.

Ключові слова. автоматизація, комп'ютеризація, бізнес-процеси, бухгалтерський облік, економічний ефект.

Бурлаков А.С., Кинаш И.А. МЕТОДИКА ОЦЕНКИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЭФФЕКТА ОТ ВНЕДРЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНСТРУМЕНТАРИЯ КОМПЬЮТЕРИЗАЦИИ УЧЕТА

Цель. Определение базовых принципов и показателей оценки экономической эффективности компьютеризации бухгалтерского учета и обоснования целесообразности внедрения инструментария автоматизации, как ключевого компонента повышения эффективности деятельности организации.

Методика исследования. Методологической и теоретической основой статьи являются труды ведущих зарубежных и отечественных ученых по вопросам оценки экономической эффективности компьютеризации учета. Достижение поставленной цели осуществлялось с использованием следующих научных приемов и методов исследования: монографический (при осмотре и изучении литературных источников по компьютеризации деятельности предприятий в целом и, в частности, бухгалтерского учета), анализа и синтеза (для исследования и обобщения результатов исследования); логико-теоретический и диалектический (для формирования выводов исследования).

Результаты исследования. Установлено, что экономическая эффективность информационных систем учета достигается в управляющей системе управления субъектов хозяйствования за счет уменьшения трудовых затрат на выполнение учета как функции управления (прямой эффект) и в управляемой – за счет экономических последствий выполнения решений, принятых благодаря использованию соответствующей учетной информации (косвенный эффект).

Обоснован вывод о необходимости использования современных программных инструментов компьютеризации учета, который выступает информационной базой принятия управленческих решений.

Научная новизна результатов исследования. На основе анализа информационной базы по методам оценки экономического эффекта от внедрения компьютеризации на предприятиях Украины разработана собственная, включающий перечень наиболее распространенных показателей.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования могут быть использованы для предварительной оценки экономического эффекта от внедрения и использования инструментария компьютеризации учета на предприятиях Украины.

Ключевые слова: автоматизация, компьютеризация, бизнес-процессы, бухгалтерский учет, экономический эффект.

Burlakov O.S., Kinash I.A. METHOD OF EVALUATION OF ECONOMIC EFFECT FROM IMPLEMENTATION AND USE TOOLS OF ACCOUNTING COMPUTERIZATION

Purpose. Determination of basic principles and indicators to measure the cost-effectiveness of computerization of accounting and rationale for the introduction of automation tools as a key component of improving the efficiency of the organization.

Methodology of research. Methodological and theoretical basis of the article are the works of leading foreign and domestic scholars on the assessment of the economic efficiency of accounting computerization. Achieving this goal was carried out using the following methods and techniques of scientific research: monographic (during the inspection and study of the literature on the computerization of enterprises in general and, in particular, accounting), analysis and synthesis (for research and summarize the results of the study); logical-theoretical and dialectical (for the formation of research findings)

Findings. Cost-effectiveness of accounting information systems is achieved in the management control system of business entities by reducing labor costs to perform accounting functions as the control (direct effect) and controlled - at

the expense of the economic consequences of the decisions made by the use of appropriate accounting information (indirect effect).

Reasoned opinion on the need to use modern software tools computerization of accounting, which serves informational base management decisions.

Originality. On the basis of the information base on methods for assessing the economic effects of the introduction of computerization in the Ukraine has developed their own, including a list of the most common indicators.

Practical value. The obtained results of the study can be used for a preliminary assessment of the economic effects of the introduction and use of tools computerization of accounting at the enterprises of Ukraine.

Key words. automation and computerization of business processes, accounting, economic effect.

Гощинський А.В. УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНИМИ ПОТОКАМИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ТРАНСКОРДОННОГО ДІЛОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЄВРОРЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Мета. Метою даного дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій в процесі нормативно-правового забезпечення управління прикордонними територіями, опис моделей інформаційно-комунікаційного забезпечення транскордонного співробітництва в умовах розвитку суспільства знань та запропонувати механізми суттєвого підвищення політичної активності громадян прикордонних територій, що прискорило б процеси інтеграції України в європейську спільноту.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи, зокрема: методи теоретичного узагальнення – для дослідження теоретичних основ інформаційно-комунікаційного забезпечення процесу управління територіями; системний підхід – для обґрунтування моделей використання ІКТ в управління транскордонними територіями; методи аналізу і синтезу – для виявлення переваг описаних моделей, які сприяють конкурентоспроможності транскордонних регіонів України.

Результати дослідження. Обґрунтовано доцільність і напрями використання різних моделей застосування ІКТ в управлінні транскордонним співробітництвом. Визначено пріоритети використання потенційних можливостей ІКТ в комбінації з представленими вище цифровими моделями управління та перетворення їх на реальну конкурентну силу стає дуже важливим завданням для керівників органів державного та регіонального управління, бізнесменів, науковців, практиків.

Наукова новизна результатів дослідження. Використано комплексний підхід до обґрунтування вибору ІКТ в поєднанні з відповідними цифровими моделями управління транскордонним і міжрегіональним співробітництвом.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на вирішення проблеми прискоренні міжрегіональної та транскордонної євроінтеграції прикордонних територій України. Вони можуть бути використані в процесі подальшого розвитку єврорегіонів України.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, євроінтеграційна діяльність, моделі управління, інформаційно-комунікаційне забезпечення, єврорегіони.

Гощинский А.В. УПРАВЛЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫМИ ПОТОКАМИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ТРАНСГРАНИЧНОГО ДЕЛОВОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ЕВРОРЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Цель. Целью данного исследования является разработка теоретических, методологических положений и практических рекомендаций по использованию информационно-коммуникационных технологий в процессе нормативно-правового обеспечения управления пограничными территориями, описание моделей информационно-коммуникационного обеспечения трансграничного сотрудничества в условиях развития общества знаний и предложить механизмы существенного повышения политической активности граждан приграничных территорий, ускорило бы процессы интеграции Украины в европейское сообщество.

Методика исследования. В процессе исследования использовались общенаучные методы, в частности: методы теоретического обобщения – для исследования теоретических основ информационно-коммуникационного обеспечения процесса управления териориямы; системный подход – для обоснования моделей использования ИКТ в управление трансграничными территориями; методы анализа и синтеза – для выявления преимуществ описанных моделей, способствующих конкурентоспособности приграничных регионов Украины.

Результаты исследования. Обоснована целесообразность и направления использования различных моделей применения ИКТ в управлении трансграничным сотрудничеством. Определены приоритеты использования потенциальных возможностей ИКТ в сочетании с представленными выше цифровыми моделями управления и превращение их в реальную конкурентную силу становится очень важной задачей для руководителей органов государственного и регионального управления, бизнесменов, ученых, практиков.

Научная новизна результатов исследования. Использован комплексный подход к обоснованию выбора ИКТ в сочетании с соответствующими цифровыми моделями управления трансграничным и межрегиональным сотрудничеством.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на решение проблемы ускорении межрегионального и трансграничного евроинтеграции приграничных территорий Украины. Они могут быть использованы в процессе дальнейшего развития еврорегионов Украины.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, евроинтеграционная деятельность, модели управления, информационно-коммуникационное обеспечение, еврорегионы

Goschynskyi A.V. MANAGEMENT OF INFORMATION FLOWS OF ENSURING CROSS-BORDER BUSINESS COOPERATION OF THE EUROREGIONS IN UKRAINE

Purpose. The aim of this study is to develop theoretical, methodological guidelines, practical recommendations how to use information and communication technologies in the legal support of border areas. It were described models of information and communication providing cross-border cooperation in the development of the knowledge society, and proposes the substantial increase mechanisms in political activity in border region that would accelerate the process of Ukraine's integration into the European community.

Methodology of research. The study used general scientific methods including methods of theoretical generalization – to study the theoretical foundations of information and communication providing the territorial management process; systematic approach - for justification of ICT in the management of cross-border areas using; methods of analysis and synthesis - to identify the advantages described models that promote competitiveness cross-border regions of Ukraine.

Findings. The expediency of using different models of ICT in the management of cross-border cooperation was proved. The priorities are defined for the potential of ICT using in combination with digital models of regional management that will transform it into a real competitive strength. It is very important task for leaders of state and regional administration, businessmen, scientists and practitioners.

Originality. Comprehensive approach to justify the choice of ICT, coupled with the appropriate digital model of cross-border and regional cooperation.

Practical value. The results of research aimed at solving the problem of acceleration of interregional and cross-border areas of Ukraine. They can be used in the further development of Euroregions in Ukraine.

Key words: cross-border cooperation, European integration activities, management models, information and communication providing, Euroregions.

Лапін А.В. ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЇ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо застосування Інтернет-технологій як складової інформаційного забезпечення підприємств.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано методи: абстрактно-логічний (дослідження напрямів застосування Інтернет-технологій), статистико-економічний (дослідження рівня використання ІТ та Інтернет-технологій), розрахунково-конструктивний (виявлення перспектив розвитку телекомунікаційних технологій).

Результати. Проведено аналіз застосування Інтернет-технологій підприємствами України, виявлено основні проблеми впровадження сучасних телекомунікаційних засобів. Доведено необхідність вирішення завдань управління підприємством за допомогою Інтернет-технологій. Обґрунтовано застосування Інтернет-технологій як необхідного елементу побудови або реструктуризації інформаційного забезпечення підприємства. Запропоновано низку заходів з впровадження Інтернет-технологій, яка потребує комплексу технічних, економічних, соціальних та інформаційних рішень. Окреслено коло завдань, вирішення яких можливе з допомогою Інтернет-технологій.

Наукова новизна. Досліджено рівень охоплення Інтернет-технологій на підприємствах України. Подана теоретична оцінка чинників, що впливають на ступінь використання сучасних телекомунікаційних технологій.

Практична значущість. Запропоновано низку заходів з впровадження Інтернет-технологій та їх злиттям з інформаційною системою підприємства.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, Інтернет-технології, ІТ-технології, ІТ-аутсортинг.

Лапин А.В. ИНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГИИ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ

Целью исследования является разработка теоретических, методологических положений и практических рекомендаций по применению Интернет-технологий как составляющей информационного обеспечения предприятий.

Методика исследования. В процессе исследования использованы такие методы как: абстрактно-логический (исследования направлений применения Интернет-технологий), статистико-экономический (исследования уровня использования ІТ и Интернет-технологий), расчетно-конструктивный (выявление перспектив развития телекоммуникационных технологий).

Результаты. Проведен анализ применения Интернет-технологий предприятиями Украины, выявлены основные проблемы внедрения современных телекоммуникационных средств. Доказана необходимость решения задач управления предприятием с помощью Интернет-технологий. Обосновано применение Интернет-технологий как необходимого элемента построения или реструктуризации информационного обеспечения предприятия. Предложен ряд мер по внедрению Интернет-технологий, которые нуждаются в комплексе технических, экономических, социальных и информационных решений. Определены задачи, решение которых возможно с помощью Интернет-технологий.

Научная новизна. Исследован уровень охвата Интернет-технологий на предприятиях Украины. Представленная теоретическая оценка факторов, влияющих на степень использования современных телекоммуникационных технологий.

Практическая значимость. Предложен ряд мер по внедрению Интернет-технологий и их слиянием с информационной системой предприятия.

Ключевые слова: информационное обеспечение, Интернет-технологии, IT-технологии, IT-аутсортинг.

Lapin A.V. INTERNET-TECHNOLOGIES AS A COMPONENT OF THE INFORMATION SUPPLY OF UKRAINE'S ENTERPRISES

Purpose. The aim of the research is the development of the theoretical, methodological principles and practical recommendations related to the use of Internet-technologies as a component of the enterprise information supply.

Methods of research. The following methods were used for carrying out the research: abstract and logical (the investigation into the directions of using Internet-technologies), statistic and economic (the investigation into the level of using IT and Internet-technologies), calculation and construction (revealing the prospects for developing telecommunication technologies).

Findings. The analysis of using Internet-technologies by Ukraine's enterprises is made; the main problems related to the introduction of the up-to-date telecommunication means are specified. The necessity of solving the problems concerning the enterprise management by means of Internet-technologies is proved. The use of Internet-technologies as an integral component of the construction or restructurization of the enterprise information supply is substantiated. The author suggests a number of measures aimed at introducting Internet-technologies which require a complex of engineering, economic, social and information decisions. A set of problems which can be solved by means of Internet-technologies is specified.

Originality. The level of covering Internet-technologies at Ukraine's enterprises is investigated. The theoretical assessment of the factors which affect the level of using up-to-date telecommunication technologies is suggested.

Practical value. A set of measures aimed at introducting Internet-technologies with their subsequent incorporation into the enterprise information system is suggested.

Key words: information supply, Internet-technologies, IT-technologies, IT-outsorting.

АВТОРИ НОМЕРА

Абрамик Михайло Іванович, *к.с-г.н, директор Прикарпатської державної сільськогосподарської дослідної станції НААН (м. Івано-Франківськ*) (i.ivach@ukr.net);

Авдющенко Анна Сергіївна, *к.е.н., доцент кафедри прикладної економіки, Національний гірничий університет* (anna.avdiushchenko@gmail.com);

Баглей Ростислав Романович, *к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки, організації і планування в АПК, Тернопільський національний економічний університет* (eop_apk@mail.ru);

Баланюк Іван Федорович, *д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту,* **Іваночко Надія Володимирівна,** *аспірант кафедри обліку і аудиту, ДВНЗ "Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника"* (bif0606@mail.ru);

Безродна Олена Сергіївна, *к.е.н., викладач кафедри банківської справи, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця* (aurica17@yandex.ru);

Белова Ірина Михайлівна, *к.е.н., доцент кафедри обліку і правового забезпечення агропромислового виробництва, Тернопільський національний економічний університет* (yim1973@ukr.net);

Бурлаков Олександр Сергійович, *к.е.н, доцент кафедри соціальної економіки і інформаційних технологій;* **Кінаш Ірина Анатоліївна**, *к.е.н, доцент кафедри соціальної економіки і інформаційних технологій, Подільський державний аграрно-технічний університет* (slayer_82@mail.ru);

Буряк Олег Петрович, *к.е.н., доцент, здобувач кафедри економічної теорії, Львівська комерційна академія* (iraan@ukr.net);

Гилка Марина Дмитрівна, *к.е.н., старший викладач кафедри економіки підприємства, Буковинський державний фінансово-економічний університет* (marischka2012@ukr.net);

Гощинський Андрій Володимирович, *к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки та маркетингу Тернопільського інституту соціальних та інформаційних технологій* (ibakushevych@gmail.com);

Гурмак Наталія Дмитрівна, *аспірант, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»* (romaniuk.natali@gmail.com);

Денисюк Олександр Миколайович, *д.е.н., доцент, завідувач кафедри фінансового контролю і аналізу, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ* (kfk_vtei@mail.ru)*;* **Ковальчук Світлана Петрівна,** *аспірант, Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економічного розвитку і торгівлі України* (shanebaby@mail.ru);

Дзядикевич Юрій Володимирович, *д.т.н., професор;* **Любезна Ірина Василівна,** *к.е.н., ст. викладач;* **Розум Руслан Іванович,** *к.т.н., доцент, кафедра економіки та менеджменту природокористування, Тернопільський національний економічний університет* (faem_tneu@ukr.net);

Задворних Сергій Сергійович, *викладач кафедри фінансів, Черкаський державний технологічний університет* (S.Zadvornykh@chdtu.edu.ua);

Заставнюк Любов Іванівна, *к.е.н., доцент кафедри аграрного менеджменту і права, Тернопільський національний економічний університет;* **Зигрій Ольга Володимирівна,** *к.е.н., доцент, Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу Тернопільського національного економічного університету* (luba31@ukr.net);

Івашків Ірина Миколаївна, *к.е.н., провідний науковий співробітник, Прикарпатська державна сільськогосподарська дослідна станція НААН (м. Івано-Франківськ)* (i.ivach@ukr.net);

Іринчина Інна Борисівна, *к.е.н., доцент кафедри міжнародної торгівлі, ВДНЗ Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана* (irynchyna@gmail.com);

Колесников Вячеслав Ігорович, *аспірант, Запорізький національний технічний університет* (kolesnykov_v@ukr.net);

Криворучко Ольга Сергіївна, *здобувач, асистент кафедри комерційної діяльності та підприємництва, ВНЗУ «Полтавський університет економіки і торгівлі»* (kero@i.ua);

Кухарук Анна Дмитрівна, *к.е.н., старший викладач кафедри міжнародної економіки* (anna_kukharuk@mail.ru); **Іванова Тетяна Валеріївна,** *к.е.н., старший викладач кафедри міжнародної економіки, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»* (dolphin_t@list.ru);

Куценко Владислав Ігорович, *аспірант, Запорізький національний технічний університет* (kutsenko_v1983@ukr.net);

Лавриненко Лариса Миколаївна, *к.е.н., с.н.с., ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»* (larcic@mail.ru);

Лапін Андрій Валерійович, *здобувач, старший викладач кафедри комп'ютерних технологій і моделювання систем, Житомирський національний агроекологічний університет* (lapinnet@i.ua);

Луців Оксана Василівна, *аспірантка, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника* (oksana-lutsiv@ukr.net);

Ляхович Лариса Андріївна, *к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій Тернопільський національний економічний університет* (Larysa_Liakhovych@i.ua);

Митяй Оксана Василівна, *к.е.н., доцент кафедри економічної теорії та комерційного і трудового права, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини* (o-mityay@mail.ru);

Муравка Петро Петрович, *к.е.н., директор Тернопільського інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом* (timaup@ukr.net);

Павлов Костянтин Вікторович, *д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки і управління, Камський інститут гуманітарних та інженерних технологій, Іжевськ, Удмуртія, Російська Федерація* (kvp_ruk@mail.ru);

Петрашко Людмила Петрівна, *д.е.н., доцент, професор кафедри міжнародного менеджменту, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана;* **Романьок Тетяна Володимирівна**, *к.е.н., фахівець Управління справами ПАТ «ЮНЕКС БАНК»* (romanok_tanja@bigmir.net);

Поліщук Олена Тимофіївна, *к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету* (Brovkoelen@yandex.ru);

Потриваєва Наталя Володимирівна, *д.е.н., доцент, професор кафедри обліку і аудиту* (natalyapotrivaeva@yandex.ua); **Шевченко Ірина Вікторівна**, *Миколаївський національний аграрний університет* (IrinaShevchenko93@yandex.ua);

Рожко Алла Олександрівна, *к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів та глобальної економіки ім. С.І. Юрія;* **Барвінок Ірина Володимирівна,** *Тернопільський національний економічний університет* (alla_rozhko@ukr.net);

Руденко Оксана Миколаївна, *аспірантка кафедри управління персоналом та економіки праці, ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»* (rudenkooksana1991@ukr.net);

Свинтух Мар'яна Богданівна, *викладач кафедри економіки та менеджменту природокористування, Тернопільський національний економічний університет* (maryashas@mail.ru);

Седікова Ірина Олександрівна, *к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту і логістики, Одеська національна академія харчових технологій* (irina-sedikova@rambler.ru);

Селезньова Ольга Олександрівна, *к.е.н., доцент кафедри маркетингу, Одеська державна академія будівництва та архітектури* (olya-v@ukr.net);

Соловій Сергій Богданович, *к.е.н., директор департаменту розвитку та технічних питань ТзОВ ТВК «Львівхолод»* (Soloviy@mail.ru);

Співак Сергій Михайлович, *к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту;* **Кравчук Наталя Василівна,** *к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя* (spivaksm@ukr.net);

Сталінська Олена Вікторівна, *д.е.н, доцент, професор кафедри економіки підприємства, Донецький національний університет* (stalinskaya.elena@gmail.com);

Терьошкіна Наталія Євгенівна, *к.е.н., доцент кафедри економіки та організації виробництва Національний університет кораблебудування* (phd_76@mail.ru);

Тропіцина Юлія Сергіївна, *аспірант кафедри політичної економії, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця* (tropitsyna@gmail.com);

Турило Анатолій Михайлович, *д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів суб'єктів господарювання та інноваційного розвитку;* **Ковальчук Михайло Вікторович,** *аспірант, ДВНЗ «Криворізький національний університет»* (kovalchuk.knu@list.ru);

Тустанівський Богдан Омелянович, *к.е.н., доцент кафедри філософії та економічної теорії, Тернопільський національний педагогічний університет ім. В.Гнатюка* (tustanivskyyb@ukr.net);

Тютюнник Ганна Олексіївна, *аспірант, інженер І категорії, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса* (anna-1991@te.net.ua);

Фігурка Марія Василівна, *к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки, маркетингу і менеджменту, Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту Тернопільського національного економічного університету* (mvf.yboss@i.ua);

Шевчук Олена Анатоліївна, *к.е.н, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки, Національний технічний університет України «КПІ»* (shevchuk_oa@mail.ru);

Шеленко Діана Іванівна, *к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту;* **Матковський Петро Єгорович,** *к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту;* **Баланюк Сергій Іванович,** *к.е.н., викладач кафедри менеджменту і маркетингу, ДВНЗ "Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника", м. Івано-Франківськ* (bif0606@mail.ru);

Щербина Ольга Вікторівна, *к.е.н., доцент кафедри фінансів та кредиту, ПВНЗ «Міжнародний університет фінансів»* (o_shcherbina@ukr.net);

Юркевич Галина Йосафатівна, *к.псих.н., доцент кафедри менеджменту організацій та інноваційного підприємництва Тернопільського національного економічного університету* (vasylko2003@ukr.net)

АВТОРЫ НОМЕРА

Абрамик Михаил Иванович, *к.с-х.н, директор Прикарпатской государственной сельскохозяйственной опытной станции УААН (г. Ивано-Франковск)* (i.ivach@ukr.net)**;**

Авдющенко Анна Сергеевна, *к.э.н., доцент кафедры прикладной экономики, Национальный горный университет* (anna.avdiushchenko@gmail.com)**;**

Баглей Ростислав Романович, *к.э.н., доцент, доцент кафедры экономики, организации и планирования в АПК, Тернопольский национальный экономический университет* (eop_apk@mail.ru)**;**

Баланюк Иван Федорович, *д.э.н., профессор, заведующий кафедрой учета и аудита,* **Иваночко Надежда Владимировна**, *аспирантка кафедры учета и аудита, ГВУЗ "Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника* "(bif0606@mail.ru)**;**

Безродная Елена Сергеевна, *к.э.н., преподаватель кафедры банковского дела, Харьковский национальный экономический университет имени С. Кузнеца* (aurica17@yandex.ru)**;**

Белова Ирина Михайловна, *к.э.н., доцент кафедры учета и правового обеспечения агропромышленного производства, Тернопольский национальный экономический университет* (yim1973@ukr.net)**;**

Бурлаков Александр Сергеевич, к.э.н., доцент кафедры социальной экономики и информационных технологий; **Кинаш Ирина Анатольевна**, *к.э.н., доцент кафедры социальной экономики и информационных технологий, Подольский государственный аграрно-технический университет* (slayer_82@mail.ru)**;**

Буряк Олег Петрович, *к.э.н., доцент, соискатель кафедры экономической теории, Львовская коммерческая академия;* (iraan@ukr.net)**;**

Гилка Марина Дмитриевна, *к.э.н., старший преподаватель кафедры экономики предприятия, Буковинский государственный финансово-экономический университет* (marischka2012@ukr.net)**;**

Гощинский Андрей Владимирович, *к.э.н., доцент кафедры международной экономики и маркетинга Тернопольского института социальных и информационных технологий* (ibakushevych@gmail.com)**;**

Гурмак Наталья Дмитриевна, *аспирантка, ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника»* (romaniuk.natali@gmail.com)**;**

Денисюк Александр Николаевич, *д.э.н., доцент, заведующий кафедрой финансового контроля и анализа, Винницкий торгово-экономический институт КНТЭУ* (kfk_vtei@mail.ru); **Ковальчук Светлана Петровна,** *аспирантка, Научно-исследовательский экономический институт Министерства экономического развития и торговли Украины* (shanebaby@mail.ru)**;**

Дзядикевич Юрий Владимирович, *д.т.н., профессор;* **Любезная Ирина Васильевна**, *к.э.н., ст. преподаватель;* **Розум Руслан Иванович,** *к.т.н., доцент, кафедра экономики и менеджмента природопользования, Тернопольский национальный экономический университет* (faem_tneu@ukr.net)**;**

Задворных Сергей Сергеевич, *преподаватель кафедры финансов, Черкасский государственный технологический университет* (S.Zadvornykh@chdtu.edu.ua)**;**

Заставнюк Любовь Ивановна, *к.э.н., доцент кафедры аграрного менеджмента и права, Тернопольский национальный экономический университет*; **Зыгрий Ольга Владимировна**, *к.э.н., доцент, Чертковский учебно-научный институт предпринимательства и бизнеса Тернопольского национального экономического университета* (luba31@ukr.net)**;**

Ивашкив Ирина Николаевна, *к.э.н., ведущий научный сотрудник, Прикарпатская государственная сельскохозяйственная опытная станция НААН (г. Ивано-Франковск)* (i.ivach@ukr.net)**;**

Иринчина Инна Борисовна, *к.э.н., доцент кафедры международной торговли, ВДНЗУ Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана* (irynchyna@gmail.com)**;**

Колесников Вячеслав Игоревич, *аспирант, Запорожский национальный технический университет* (kolesnykov_v@ukr.net)**;**

Криворучко Ольга Сергеевна, *соискатель, ассистент кафедры коммерческой деятельности и предпринимательства, ВУЗУ «Полтавский университет экономики и торговли»* (kero@i.ua)**;**

Кухарук Анна Дмитриевна, *к.э.н., старший преподаватель кафедры международной экономики* (anna_kukharuk@mail.ru); **Иванова Татьяна Валерьевна,** *к.э.н., старший преподаватель кафедры международной экономики, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»* (dolphin_t@list.ru)**;**

Куценко Владислав Игоревич, *аспирант, Запорожский национальный технический университет* (kutsenko_v1983@ukr.net)**;**

Лавриненко Лариса Николаевна, *к.э.н., с.н.с., ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»* (larcic@mail.ru)**;**

Лапин Андрей Валерьевич, *соискатель, старший преподаватель кафедры компьютерных технологий и моделирования систем, Житомирский национальный агроэкологический университет* (lapinnet@i.ua)**;**

Луцив Оксана Васильевна, *аспирантка, Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника* (oksana-lutsiv@ukr.net)**;**

Ляхович Лариса Андреевна, *к.э.н., доцент, доцент кафедры экономики предприятий и корпораций, Тернопольский национальный экономический университет* (Larysa_Liakhovych@i.ua)**;**

Митяй Оксана Васильевна, *к.э.н., доцент кафедры экономической теории и коммерческого и трудового права, Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины* (o-mityay@mail.ru)**;**

Муравка Пётр Петрович, *к.э.н., директор Тернопольского института Межрегиональной Академии управления персоналом* (timaup@ukr.net)**;**

Павлов Константин Викторович, *д.э.н., профессор, заведующий кафедрой экономики и управления, Камский институт гуманитарных и инженерных технологий, Ижевск, Удмуртская Республика, Российская*

Федерация (kvp_ruk@mail.ru)**;**

Петрашко Людмила Петровна, *д.э.н., доцент, профессор кафедры международного менеджмента, ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана;* **Романьок Татьяна Владимировна**, *к.э.н., специалист Управления делами ОАО «Юнекс Банк»* (romanok_tanja@bigmir.net)**;**

Полищук Елена Тимофеевна, *к.э.н., доцент кафедры бухгалтерского учета, Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета* (Brovkoelen@yandex.ru)**;**

Потриваева Наталья Владимировна, *д.э.н., доцент, профессор кафедры учета и аудита* (natalyapotrivaeva@yandex.ua); **Шевченко Ирина Викторовна,** *Николаевский национальный аграрный университет* (IrinaShevchenko93@yandex.ua)**;**

Рожко Алла Александровна, *к.э.н., доцент кафедры международных финансов и глобальной экономики им. С.И. Юрия;* **Барвинок Ирина Владимировна,** *Тернопольский национальный экономический университет* (alla_rozhko@ukr.net)**;**

Руденко Оксана Николаевна, *аспирантка кафедры управления персоналом и экономики труда, ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет им. Вадима Гетьмана»* (rudenkooksana1991@ukr.net)**;**

Свынтух Марьяна Богдановна, *преподаватель кафедры экономики и менеджмента природопользования, Тернопольский национальный экономический университет* (maryashas@mail.ru)**;**

Седикова Ирина Александровна, *к.э.н., доцент, доцент кафедры менеджмента и логистики, Одесская национальная академия пищевых технологий* (irina-sedikova@rambler.ru)**;**

Селезнева Ольга Александровна, *к.э.н., доцент кафедры маркетинга, Одесская государственная академия строительства и архитектуры* (olya-v@ukr.net)**;**

Соловей Сергей Богданович, *к.э.н., директор департамента развития и технических вопросов ООО ТПК «Львовхолод»* (Soloviy@mail.ru)**;**

Спивак Сергей Михайлович, *к.э.н., доцент кафедры бухгалтерского учета и аудита;* **Кравчук Наталья Васильевна,** *к.э.н., доцент кафедры бухгалтерского учета и аудита, Тернопольский национальный технический университет имени Ивана Пулюя* (spivaksm@ukr.net)**;**

Сталинская Елена Викторовна, *д.э.н., доцент, профессор кафедры экономики предприятия, Донецкий национальный университет* (stalinskaya.elena@gmail.com)**;**

Терешкина Наталья Евгеньевна, *к.э.н., доцент кафедры экономики и организации производства, Национальный университет кораблестроения* (phd_76@mail.ru)**;**

Тропицина Юлия Сергеевна, *аспирантка кафедры политической экономии, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеца* (tropitsyna@gmail.com)**;**

Турило Анатолий Михайлович, *д.э.н., профессор, заведующий кафедрой финансов субъектов хозяйствования и инновационного развития;* **Ковальчук Михаил Викторович,** *аспирант, ГВУЗ «Криворожский национальный университет»* (kovalchuk.knu@list.ru)**;**

Тустанивский Богдан Емельянович, *к.э.н., доцент кафедры философии и экономической теории, Тернопольский национальный педагогический университет им. Гнатюка* (tustanivskyyb@ukr.net)**;**

Тютюнник Анна Алексеевна, *аспирантка, инженер I категории, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, Одесса* (anna-1991@te.net.ua)**;**

Фигурка Мария Васильевна, *к.э.н., доцент кафедры международной экономики, менеджмента и маркетинга, Ивано-Франковский институт менеджмента, Тернопольский национальный экономический университет* (mvf.yboss@i.ua)**;**

Шевчук Елена Анатольевна, *к.э.н., доцент кафедры теоретической и прикладной экономики, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»* (shevchuk_oa@mail.ru)**;**

Шеленко Диана Ивановна, *к.э.н., доцент кафедры учета и аудита;* **Матковский Пётр Егорович,** *к.э.н., доцент кафедры учета и аудита;* **Баланюк Сергей Иванович,** *к.э.н., преподаватель кафедры менеджмента и маркетинга, ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника», г. Ивано-Франковск* (bif0606@mail.ru)**;**

Щербина Ольга Викторовна, *к.э.н., доцент кафедры финансов и кредита, ЧВУЗ «Международный университет финансов»* (o_shcherbina@ukr.net)**;**

Юркевич Галина Йосафатовна, *к.псих.н., доцент кафедры менеджмента организаций и инновационного предпринимательства Тернопольского национального экономического университета* (vasylko2003@ukr.net).

AUTHORS OF THE NUMBER

Abramyk Mykhailo Ivanovych, *cand.sc.(agriculture), director of Precarpathian State Agricultural Experiment Station NAAS* (m. Ivano-Frankivsk) (i.ivach@ukr.net);

Avdiushchenko Anna Serhiivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of applied economics National Mining University* (anna.avdiushchenko@gmail.com);

Bahlei Rostyslav Romanovych, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of the department of economics, organization and planning in the AIC, Ternopil National Economic University* (eop_apk@mail.ru);

Balaniuk Ivan Fedorovych, *dr.sc.(econ.), prof., head of department of accounting and auditing;* **Ivanochko Nadiia Volodymyrivna**, *graduate student of department of accounting and auditing, V. Stefanyk Precarpathian National University* (bif0606@mail.ru);

Belova Iryna Mykhailivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the accounting and legal ensuring agricultural production department, Ternopil National Economic University* (yim1973@ukr.net);

Bezrodna Olena Serhiivna, *cand.sc.(econ.), lecturer of the banking department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics* (aurica17@yandex.ru);

Burlakov Oleksandr Serhiiovych, *cand.sc.(econ), assistant professor of social economy and information technology;* **Kinash Iryna Anatoliivna,** *cand.sc.(econ), assistant professor of social economy and information technology, Podolsky State Agricultural and Technical University* (slayer_82@mail.ru);

Buryak Oleh Petrovych, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., candidate for a degree of the department of economic theory, Lviv Academy of Commerce* (iraan@ukr.net);

Denysiuk Oleksandr Mykolaiovych, *dr.sc.(econ.), assoc. prof., head of the department of financial control and analysis, Vinnitsa Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics* (kfk_vtei@mail.ru); **Kovalchuk Svitlana Petrivna**, *graduate student, Scientific and Research Institute of Economics Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine* (shanebaby@mail.ru);

Dziadykevych Yurii Volodymyrovych, *dr.sc.(techn.), professor;* **Liubezna Iryna Vasylivna,** *cand.sc.(econ.), senior lecturer;* **Rozum Ruslan Ivanovych,** *cand.sc.(techn.), assoc. prof., economics and management department of natural resources, Ternopil National Economic University* (faem_tneu@ukr.net);

Fihurka Mariia Vasylivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of international economics, management and marketing, Ivano-Frankivsk institute of management, Ternopil National Economic University* (mvf.yboss@i.ua);

Goschynskyi Andrii Volodymyrovych, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of International economics and marketing, Ternopil Institute of Social and Information Technology* (ibakushevych@gmail.com);

Hurmak Nataliia Dmytrivna, *graduate student, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University* (romaniuk.natali@gmail.com);

Hylka Maryna Dmytrivna, *cand.sc.(econ.), senior lecturer on the department of enterprise economy, Bukovina State University of Finance and Economics* (marischka2012@ukr.net);

Irynchyna Inna Borysivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of international trade, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman* (irynchyna@gmail.com);

Ivashkiv Iryna Mykolaivna, *cand.sc.(econ.), leading researcher, Precarpathian State Agricultural Experiment Station NAAS (Ivano-Frankivsk)* (i.ivach@ukr.net);

Kolesnykov Viacheslav Ihorovych, *graduate student, Zaporizhia National Technical University* (kolesnykov_v@ukr.net);

Kryvoruchko Olga Serhiivna, *candidate for a degree, assistant of the department of commercial activities and entrepreneurship, HEI of Ukoopspilka «Poltava University of Economies and Trade»* (kero@i.ua);

Kukharuk Anna Dmytrivna, *cand.sc.(econ.), senior lecturer of the department of international economics* (anna_kukharuk@mail.ru)*;* **Ivanova Tetiana Valeriivna,** *cand.sc.(econ.), senior lecturer of the department of international economics, National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"* (dolphin_t@list.ru);

Kutsenko Vladyslav Ihorovych, *graduate student, Zaporizhia National Technical University* (kutsenko_v1983@ukr.net);

Lapin Andrii Valeriiovych, *candidate for a degree, senior lecturer of the department of computer technologies and systems modeling, Zhytomyr National Agroecological University* (lapinnet@i.ua);

Lavrynenko Larysa Mykolaivna, *cand.sc.(econ.), senior research fellow, Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences* (larcic@mail.ru);

Liakhovych Larysa Andriivna, *cand.sc.(econ), assoc. prof., assistant professor of the department economy of enterprises and corporations, Ternopil National Economic University* (Larysa_Liakhovych@i.ua);

Lutsiv Oksana Vasylivna, *graduate student, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University* (oksana-lutsiv@ukr.net);

Mityay Oksana Vasylivna, *cand.sc.(econ.), assistant of the department of economic theory and commercial and labor law, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman* (o-mityay@mail.ru);

Muravka Petro Petrovych, *cand.sc.(econ.), director of the Institute of Ternopil Interregional Academy of Personnel Management* (timaup@ukr.net);

Pavlov Konstantin Viktorovich, *dr.sc.(econ.), professor, head department of economics and management, Institute of Humanitarian Kamsky and Engineering Technologies, Izhevsk, Udmurt Republic, Russian Federation* (kvp_ruk@mail.ru);

Petrashko Liudmyla Petrivna, *dr.sc.(econ.), assoc. prof., professor of international management department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman;* **Romanok Tetiana Volodymyrivna,** *cand.sc.(econ.), specialist of administrative department PJSC «UNEX BANK»* (romanok_tanja@bigmir.net);

Polishchuk Olena Tymofiivna, *cand.sc.(econ), assistant professor of department of accounting, Vinnitsa Trade and Economics Institute Kiev National Trade and Economics University* (Brovkoelen@yandex.ru);

Potryvaieva Natalia Volodymyrivna, *dr.sc.(econ.), assoc. prof., professor of the department of accounting and*

auditing (natalyapotrivaeva@yandex.ua)*;* **Shevchenko Iryna Viktorivna,** *Mykolayiv State Agrarian University* (IrinaShevchenko93@yandex.ua);

Rozhko Alla Oleksandrivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of international finance and global economy named after S.I. Yuriya;* **Barvinok Iryna Volodymyrivna,** *Ternopil National Economic University* (alla_rozhko@ukr.net);

Rudenko Oksana Mykolaivna, *graduate student of the department of personnel management and of labor economics, Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman* **(**rudenkooksana1991@ukr.net);

Sedikova Iryna Oleksandrivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of management and logistics, Odessa National Academy of Food Technologies* (irina-sedikova@rambler.ru);

Seleznova Olha Oleksandrivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of marketing, Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture* (olya-v@ukr.net);

Shcherbyna Olga Viktorivna, *cand.sc.(econ), assistant professor of the department of finance and credit, International University of Finance* (o_shcherbina@ukr.net);

Shelenko Diana Ivanivna, *cand.sc.(ekon.), assoc. prof. of department of accounting and auditin ;* **Matkovskyi Petro Yehorovych,** *cand.sc.(ekon.), assoc. prof. of department of accounting and auditing;* **Balaniuk Serhii Ivanovych,** *cand.sc.(ekon.), lecturer department of marketing and management, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University* (bif0606@mail.ru);

Shevchuk Olena Anatoliivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of theoretical and applied economics, National technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"* (shevchuk_oa@mail.ru);

Solovii Serhii Bohdanovych, *cand.sc.(econ.), director of the department of development and technical issues LLC "Lvivkholod"* (Soloviy@mail.ru);

Spivak Serhii Mykhailovych, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of accounting and audit;* **Kravchuk Natalia Vasylivna,** *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of accounting and audit, Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University* (spivaksm@ukr.net);

Stalinska Olena Viktorivna, *dr.sc.(econ.), assoc. prof., professor of the department of economics of enterprise, Donetsk National University* (stalinskaya.elena@gmail.com);

Svyntukh Mariana Bohdanivna, *lecturer of economics and management department of natural resources, Ternopil National Economic University* (maryashas@mail.ru);

Teryoshkina Natalya Yevgenivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of economy and the organization of production, National University of Shipbuilding* (phd_76@mail.ru);

Tiutiunnyk Hanna Oleksiivna, *graduate student, engineer of the I-st category, Institute for Market Problems and Economic and Ecological Research NAS of Ukraine, Odesa* (anna-1991@te.net.ua);

Tropitsyna Iuliia Serhiivna, *graduate student of the department of political economics, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics* (tropitsyna@gmail.com);

Turilo Anatolii Mykhailovych, *dr.sc.(econ.), professor, head of the department of business entities' finance and innovative development;* **Kovalchuk Mykhailo Viktorovych***, graduate student, SIHE "Kryvyi Rih National University"* (kovalchuk.knu@list.ru);

Tustanivkyy Bohdan Omelianovych, *cand.sc.(econ.), assistant professor of philosophy and economic theory, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University* (tustanivskyyb@ukr.net);

Yurkevych Halyna Yosafativna, *cand.sc.(psychology), assistant professor of department management organizations and of innovative entrepreneurship, Ternopil National Economic University* (vasylko2003@ukr.net);

Zadvornykh Serhii Serhiiovych, *lecture of the department of finance, Cherkasy State Technological University* (S.Zadvornykh@chdtu.edu.ua);

Zastavnyuk Liubov Ivanivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department agricultural management and law, Ternopil National Economic University;* **Zyhriy Olha Volodymyrivna,** *cand.sc.(econ.), assoc. prof., Chortkiv Institute of Entrepreneurship and Business Ternopil National Economic University* (luba31@ukr.net).